

Wojciech Siciński

**Kolonia Rychłocice stanowisko 1,
województwo łódzkie.
Cmentarzysko od epoki brązu
po okres wędrówek ludów**

Kolonia Rychłocice site 1, province of Łódź.
Cemetery from Bronze Age to Migration Period

przy współudziale:
Rafała Brzejszczaka, Piotra Papiernika, Lubomiry Tyszler,
Joanny Wichy, Anny Zielińskiej

Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
Łódź 2019

SPIS TREŚCI

Wstęp (WOJCIECH SICIŃSKI)

Introduction	5
--------------------	---

Osadnictwo z wczesnej epoki brązu (JOANNA WICHA, PIOTR PAPIERNIK)

Settlement from the Early Bronze Age	9
--	---

Pochówek kultury łużyckiej (WOJCIECH SICIŃSKI)

Lusatian culture cremation grave	21
--	----

Cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej (WOJCIECH SICIŃSKI)

Pomeranian – Cloche Grave culture cemetery	23
Materiały	23
Klasyfikacja typologiczno-chronologiczna materiału zabytkowego	30
Obrządek pogrzebowy	38
Chronologia	40

Cmentarzysko kultury przeworskiej (WOJCIECH SICIŃSKI)

Przeworsk Culture cemetery	63
Materiały	63
Klasyfikacja typologiczno-chronologiczna materiału zabytkowego	95
Obrządek pogrzebowy	140
Chronologia	147

Ceramika *terra sigillata* z cmentarzyska kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie (LUBOMIRA TYSZLER)

<i>Terra sigillata</i> pottery from Przeworsk culture cemetery in Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź	253
--	-----

Wyniki prospekcji lotniczej w rejonie stanowiska 1 w Kolonii Rychłocice

(RAFAŁ BRZEJSZCZAK, PIOTR PAPIERNIK)

Results of air prospectus in the area of the site 1 in Kolonia Rychłocice	281
---	-----

Analiza antropologiczna szczątków ludzkich z wielokulturowego cmentarzyska w Kolonii Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie (ANNA ZIELIŃSKA)

Anthropological analysis of human remnants from multicultural cemetery in Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź	287
--	-----

Zakończenie (WOJCIECH SICIŃSKI)

Conclusion.....	355
Literatura	357
Summary	365

WSTĘP

Stanowisko 1 w Kolonii Rychłocice, gm. Konopnica, pow. wieluński, woj. łódzkie zostało odkryte przypadkowo w 1974 roku podczas eksploatacji piasnicy położonej przy drodze z Rychłocic do Siemiechowa. Zabezpieczono wówczas zawartość wielopochówkowego grobu popielnicowego ludności kultury pomorskiej. Badania ratownicze na nowoodkrytym cmentarzysku, oznaczonym wtedy jako stanowisko 2 w Rychłocicach, przeprowadziła mgr Maria Jażdżewska z Muzeum Miasta Pabianic, badająca w tym czasie osadę na pobliskim stanowisku 2 w Siemiechowie, pow. łaski. Kolejne prace o charakterze sondażowym przeprowadzono w roku 2000, a ich efektem było odkrycie grobów ciałopalnych, tym razem należących do kultury przeworskiej. Wtedy też dokonano zmiany nazwy i numeru stanowiska na Kolonia Rychłocice stan. 1. Prace badawcze kontynuowano jeszcze w latach 2001 i 2003, a ich rezultatem było odkrycie w sumie 34 pochówków ciałopalnych kultury pomorskiej i kultury przeworskiej, które obecnie znajdują się w zbiorach Muzeum Miasta Pabianic. Kolejny etap prac wykopaliskowych to badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi pod kierunkiem autora niniejszego opracowania, przy współudziale w pierwszej fazie prac mgr Waldemara Stasiaka. Prowadzone były one w latach 2006–2007 i 2009–2011 dzięki środkom finansowym Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego. W ich wyniku przebadano całkowicie cmentarzysko kultury przeworskiej oraz znaczną część cmentarzyska kultury pomorskiej, którego jednak pełnego zasięgu, z uwagi na znaczne rozproszenie zespołów grobowych, nie udało się określić.

Łącznie na stanowisku przebadano obszar o powierzchni nieco ponad 86 arów, na którym odkryto 233 obiekty grobowe, w tym jeden zniszczony grób szkieletowy oraz jedną jamę z zawartością materiału ceramicznego i krzemiennego kultury mierzanowickiej, jeden grób kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu, 48 grobów ciałopalnych należących do ludności kultury pomorskiej i 176 grobów, w tym jeden, prawdopodobnie szkieletowy, ludności kultury przeworskiej. Z uwagi na brak wyposażenia osiem grobów jamowych nie określono kulturowo. Zostały one opisane w części pracy dotyczącej cmentarzyska kultury przeworskiej. Nie uwzględniono ich natomiast w szczegółowych rozważaniach demograficznych dotyczących całkowicie przebadanego cmentarzyska kultury przeworskiej. Stanowisko uległo częściowemu zniszczeniu wskutek prowadzenia różnorodnej działalności gospodarczej. Największych destrukcji obszar cmentarzyska doznał w drugiej połowie XIX wieku, jego teren zagospodarowano rolniczo. Wycięto wówczas las, wypalono i usunięto pnie drzew, niszcząc, bądź uszkadzając część grobów. Ślady tej działalności były bardzo wyraźnie widoczne na całym badanym wykopaliskowo obszarze stanowiska. Kolejne zniszczenia nastąpiły w latach 70-tych XX wieku, gdy w północno-wschodniej części stanowiska rozpoczęto pozyskiwanie piasku do celów budowlanych (uszkodzono grób nr 1 kultury pomorskiej). Ostatnich zniszczeń dokonała głęboka orka, która poważnie uszkodziła część pochówków, głównie popielnicowych, niekiedy dość płytko wkopanych w podłoże, z których zachowały się tylko partie przydenne. Dlatego też koniecznym sta-

ło się przebadanie możliwie jak największej powierzchni cmentarzyska w celu zabezpieczenia stanowiska przed dalszym niszczeniem.

Omawiane cmentarzysko położone jest na terenie nadzalewowej Warty, w odległości około 500 metrów na wschód od obecnego koryta rzeki, w północnej części wsi określanej jako Kolonia Rychłocice o nazwie lokalnej „Piekło” (ryc. 1). Nazwa ta jest z pewnością odbiciem prac prowadzonych tu w drugiej połowie XIX wieku związanych z karczowaniem lasu i przejęciem tego terenu do zagospodarowania rolniczego. Znajduje się około 400 metrów na południowy wschód od stanowiska 2 w Siemiechowie, cmentarzyska kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich i osady z młodszego – późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnego okresu wędrówek ludów (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017). W podziale fizycznogeograficznym stanowisko znajduje się w obrębie Kotliny Szczercowskiej zaliczanej do makroregionu Nizina Południowowielkopolska (T. Kondracki 2002, s. 162). Jest to rozległe obniżenie w międzyrzeczu Warty i Widawki zbudowane z piasków i mułków rzecznych. Urozmaicenie obszaru stanowią wydmy i torfowiska oraz dna dolin rzecznych. Omawiane stanowisko położone jest w środkowym biegu Warty na obszarze starogłacialnym, w którym wpływ na morfologię i budowę geologiczną miały procesy w okresie od zlodowacenia warciańskiego po holocen (P. Kittel 2017, s. 9–19).

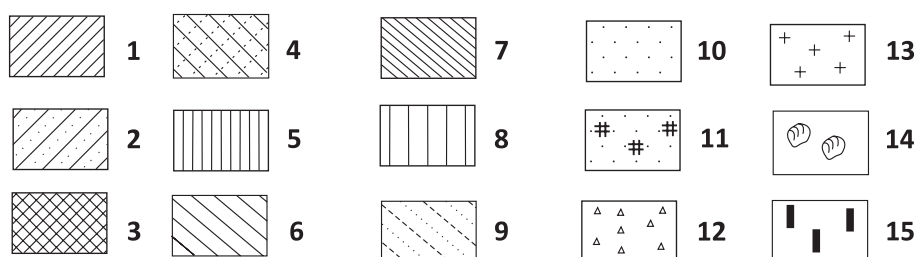
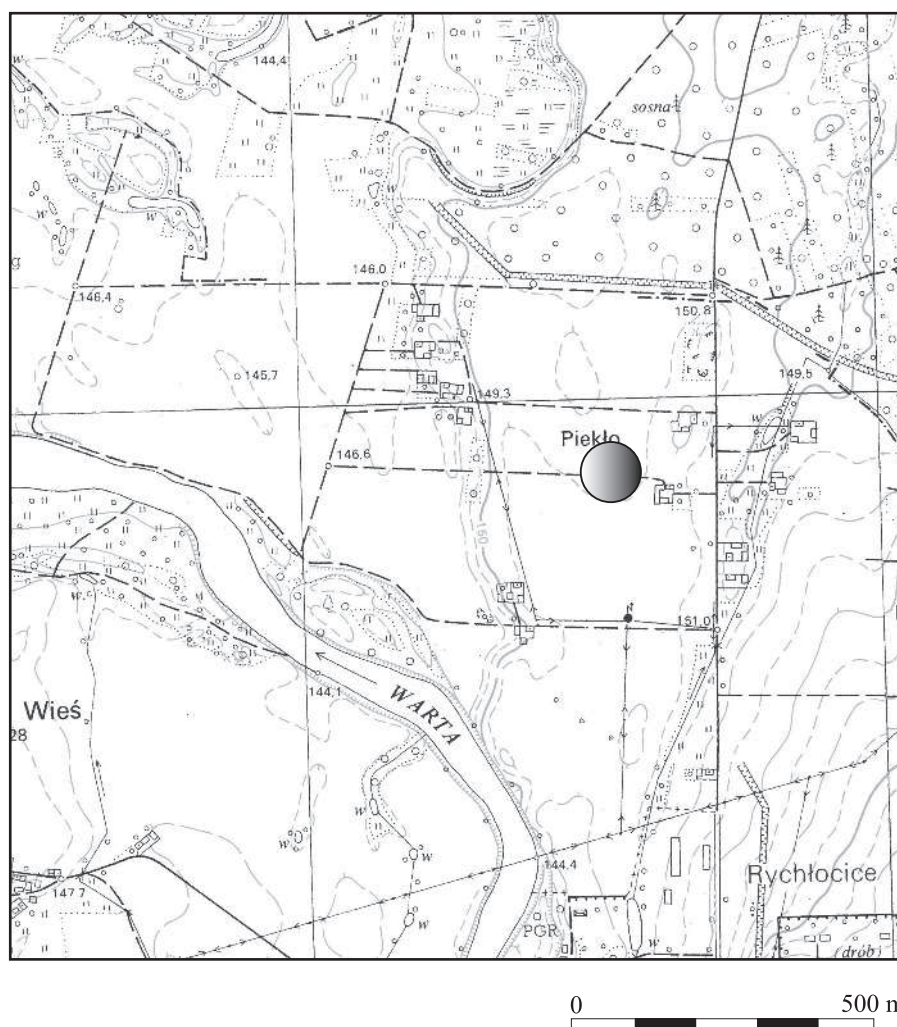
Badania przeprowadzone na omawianym cmentarzysku dostarczyły bardzo dużej ilości zróżnicowanego chronologicznie i kulturowo materiału zabytkowego, niejednokrotnie o unikatowym charakterze. W pierwszej kolejności jako najstarsze należy tu wymienić jamę (być może ślad grobu) oraz zniszczony przez kłoszowy grób w obwarowaniu kamiennym kultury pomorskiej szkieletowy pochówek kultury mierzanowickiej. Następnie jeden grób jamowy kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu. Dalej liczący 48 grobów fragment cmentarzyska kultury pomorskiej o bardzo zróżnicowanym obrządku pogrzebowym. W całości natomiast przebadano cmentarzysko

z okresu wpływów rzymskich i początków wczesnego okresu wędrówek ludów należące do ludności kultury przeworskiej (mapa 1).¹

Omawiane cmentarzysko wielokulturowe znane jest już w literaturze archeologicznej dzięki publikacji wielopochówkowego grobu nr 1 kultury pomorskiej z naczyniem zdobionym ornamentyką figuralną (M. Jażdżewska 1987, s. 101–105), grobów 2–14 z badań w latach 2000–2001 (M. Jażdżewska 2004, s. 289–321), a także zestawu importowanych ułamków naczyń *terra sigillata* z pierwszych sezonów badań (L. Tyszler 2006, s. 147–155). Publikacji doczekała się także terakotowa lampka oliwna z grobu 112 z badań w roku 2009, będąca drugim tego rodzaju odkryciem podczas prac wykopaliskowych na obszarze kultury przeworskiej (W. Siciński 2012, s. 259–275). Materiały z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice znalazły się także w najnowszym opracowaniu znalezisk importów rzymskich w Polsce środkowej (I. Jakubczyk 2018, s. 81–82). Zachodzi jednak potrzeba całościowej publikacji wszystkich wielokulturowych materiałów z omawianego stanowiska w celu udostępnienia ich szerokiemu kręgu odbiorców. Prezentowana praca została uzupełniona o dodatkowe opracowanie wszystkich odkrytych na cmentarzysku ułamków naczyń importowanych *terra sigillata*, a także analizę antropologiczną materiału kostnego ze wszystkich zespołów grobowych. Poniżej w porządku chronologicznym zostaną zaprezentowane i omówione wszystkie materiały archeologiczne pozyskane w trakcie badań wykopaliskowych omawianego cmentarzyska. W opisie zachowano numerację grobów nadaną w trakcie badań wykopaliskowych.

Niniejsza monografia stanowiska 1 w Kolonii Rychłocice powstała dzięki dofinansowaniu ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe” priorytet 5 „Ochrona zabytków archeologicznych” zadanie nr 4194/19 realizowane w Narodowym Instytucie Dziedzictwa. Za sfinansowanie

¹ Do wykonania map 1 i 2 wykorzystano zbiór danych pomiarowych numerycznego modelu terenu PPZGiK_C8_3_3_521582.kml udostępnione przez Głównego Geodetę Kraju na podstawie Licencji nr DIO.7211.195.2019_PL_N.

Ryc. 1. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Położenie stanowiska. Legenda do planów grobów: 1: szara próchnica; 2: żółty piasek z domieszką szarej próchnicy; 3: czarna przepalona próchnica; 4: czarna przepalona próchnica przemieszana z piaskiem; 5: szarobrunatna próchnica; 6: jasnobrunatna próchnica; 7: ciemnobrunatna próchnica; 8: brunatna próchnica (humus); 9: brunatna próchnica z żółtym piaskiem; 10: żółty piasek; 11: żółty piasek z węglami drzewnymi; 12: fragmenty ceramiki; 13: przepalone kości ludzkie; 14: kamienie; 15: krzemienie.

Fig. 1. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Legend for plans of the graves: 1: gray humus; 2: yellow sand with gray humus; 3: black burned humus; 4: black burned humus with sand; 5: gray-brown humus; 6: light brown humus; 7: dark brown humus; 8: brown humus; 9: brown humus with yellow sand; 10: yellow sand; 11: yellow sand with charcoal; 12: pottery fragments; 13: burned human bones; 14: stones; 15: flint.

sowanie badań wykopaliskowych i wykonania analizy antropologicznej materiału kostnego autor składa podziękowania Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego. Podziękowania należą się także mgr Marii

Jażdżewskiej i Dyrekcji Muzeum Miasta Pabianic za udostępnienie dokumentacji i materiałów zabytkowych z badań w latach 1974 i 2000–2001 oraz 2003.

OSADNICTWO Z WCZESNEJ EPOKI BRĄZU

Na stanowisku 1 w Kolonii Rychłolicach odkryto źródła archeologiczne łączone z wczesną epoką brązu, do których zaliczono 125 fragmentów ceramiki kultury mierzanowickiej, 12 przedmiotów krzemiennych oraz dwa obiekty, w tym grób szkieletowy. Materiały te zarejestrowano w centralnej części stanowiska, w odcinku 44 i 72 (ryc. 2: 1). Nieliczne ułamki naczyń (4 szt.) oraz 9 wyrobów krzemiennych odkryto w warstwie w odc. 44, natomiast 3 fragm. ceramiki, oraz 2 przedmioty krzemienne zarejestrowano w warstwie w odc. 72. Pozostałe zabytki – 1 krzemień i 118 fragm. ceramiki kultury mierzanowickiej pochodzą z obiektu jamowego (odc. 44; ryc. 2: 1).

OBIEKTY NIERUCHOME

Wspominany obiekt jamowy (ryc. 2: 2), w kształcie wydłużonego owalu, odkryto na głębokości 45 cm od współczesnej powierzchni gruntu. Zorientowany był na osi NE-SW, a jego wymiary wynosiły 178×48 cm, natomiast głębokość nieckowatego profilu oscylowała w granicach 36–38 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica oraz materiał zabytkowy w postaci 118 fragm. ceramiki kultury mierzanowickiej i 1 przedmiotu krzemiennego.

Pozostałości częściowo zniszczonego grobu szkieletowego zarejestrowano na głębokości 96 cm licząc od powierzchni gruntu, pod pochówkiem kultury pomorskiej, w odc. 85 (ryc. 2: 3). Część dolna jamy grobowej, w kształcie owalu o wymiarach 124×54 cm, zorientowana była w kierunku NE-SW. Wypełnisko stanowił żółty piasek z niewielką domieszką szarej próchnicy. W części SW odkryto uszkodzoną czaszkę wraz z żuchwą.

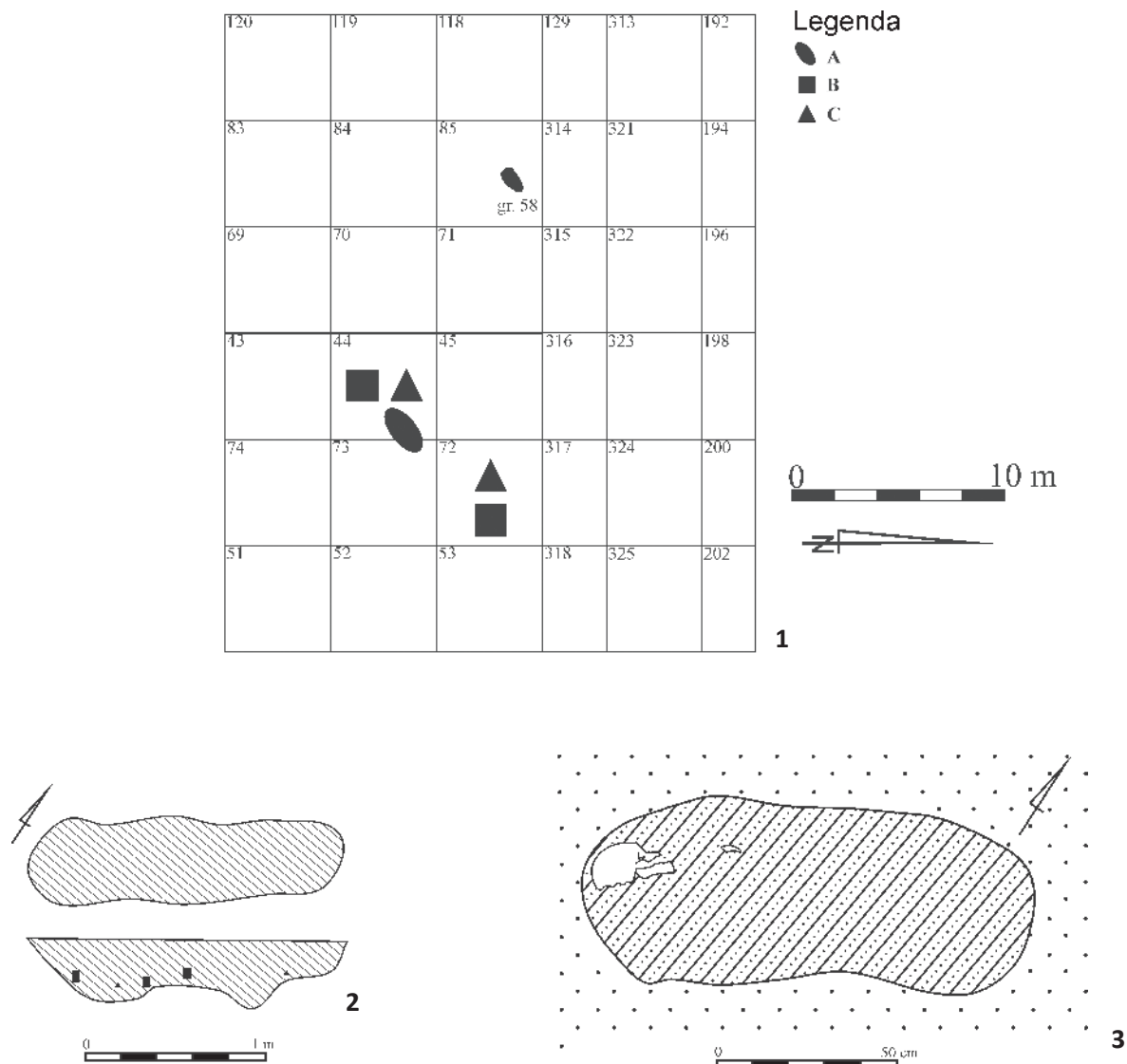
Uszkodzenie powstało zapewne w trakcie budowy grobu 55. Uzyskane z pochówku kości poddano datowaniu radiowęglowemu w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, którego wynik mieści się w przedziale 1893–1741 cal BC (ryc. 3).

Brak wyposażenia oraz znaczne przekształcenie grobu utrudniają jego interpretację kulturową. Na podstawie oznaczenia C-14 należy wiązać go z wczesną epoką brązu, prawdopodobnie z kulturą mierzanowicką, szczególnie z młodszymi fazami jej rozwoju (por. S. Kadrow, J. Machnik 1997; P. Włodarczyk 2016).

CERAMIKA KULTURY MIERZANOWICKIEJ

Wśród zarejestrowanego na stanowisku materiału ceramicznego kultury mierzanowickiej wyróżniono 38 fragm. wydzielonych, w postaci 7 fragm. wylewów, 1 fragm. ucha oraz 30 fragm. brzuśców zawierających cechy diagnostyczne w postaci różnych wariantów ornamentu sznurowego.

Analizie technologicznej poddano 109 fragm. ceramiki, wyłączając ze zbioru bardzo rozdrobnione okazy, a w przypadku pomiaru grubości ścianek nie uwzględniono zabytków ze zniszczoną powierzchnią wewnętrzną (tabela 1). W opracowaniu cech technologicznych oraz stylistycznych zastosowano przede wszystkim metody postępowania opisane przez S. Kadrową (1991) oraz S. Kadrową i J. Machnika (1997). Większość materiałów charakteryzuje się obecnością domieszki piasku i tłuczni kamienno-żelaznej – 56 fragm. (56,88%, tabela 2), podczas gdy domieszka piasku wystąpiła w 24,77%, a tłuczni – 18,35%, którą

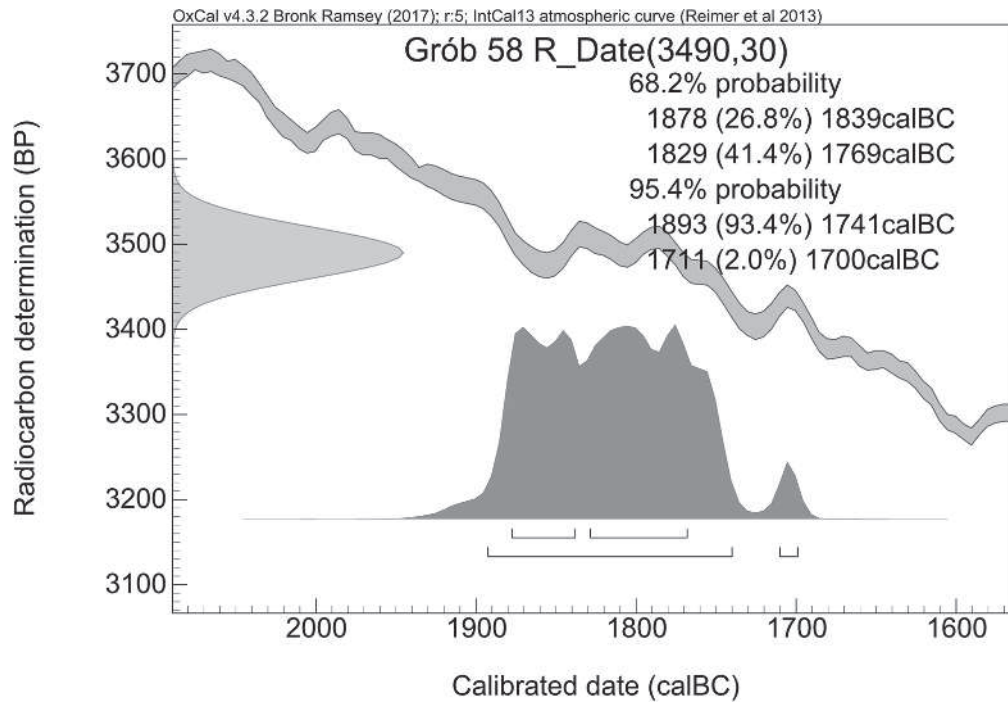
Ryc. 2. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: rozmieszczenie zabytków z wczesnej epoki brązu; A – obiekty; B – wyroby krzemienne; C – materiały ceramiczne kultury mierzanowickiej; 2: plan i profil obiektu kultury mierzanowickiej; 3: plan grobu 58.

Fig. 2. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: Bronze Age monument placement; A – features; B – flint objects; D – pottery of Mierzanowice culture; 2: plan and profile of Mierzanowice culture feature; 3: grave 58 plan.

dodawano do masy ceramicznej w średniej i małej ilości (odpowiednio: 47,71% i 43,12%). Zdecydowanie przeważa domieszka średnioziarnista – 66,06%, natomiast gruboziarnista wystąpiła tylko w 5 przypadkach. Powierzchnie zewnętrzne ścian naczyń są głównie gładkie (82,57%). Jedynie 15,6% było szorstkich, a w dwóch przypadkach stwierdzono chropowacenie. Ceramikę tę należy zaliczyć przede wszystkim do form średniościennych (61,11%), o grubości ścianek 6–8 mm (tabela 3). Ponadto wystąpiły formy cienkościennne – 22,22% (grubość ścianek 4–5 mm) oraz grubościennne – 16,67% (9–13 mm).

Z pozyskanych materiałów, ze względu na znaczne rozdrobnienie ceramiki, nie udało się zrekonstruować typów naczyń, którym można by przypisać poszczególne fragmenty. Należy jednak przypuszczać, że pochodzą one w głównej mierze od kubków, amfor, dzbanów oraz garnków (S. Kadrow, M. Machnik 1997, s. 31–42).

Wylewy cechują się zaokrąglonymi, nieco pogrubionymi krawędziami, z lekko wychylonymi ściankami zewnętrznymi. Wśród okazów orna-

Ryc. 3. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kalibracja oznaczenia C-14 z grobu 58.

Fig. 3. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Calibration of C-14 symbol from grave 58.

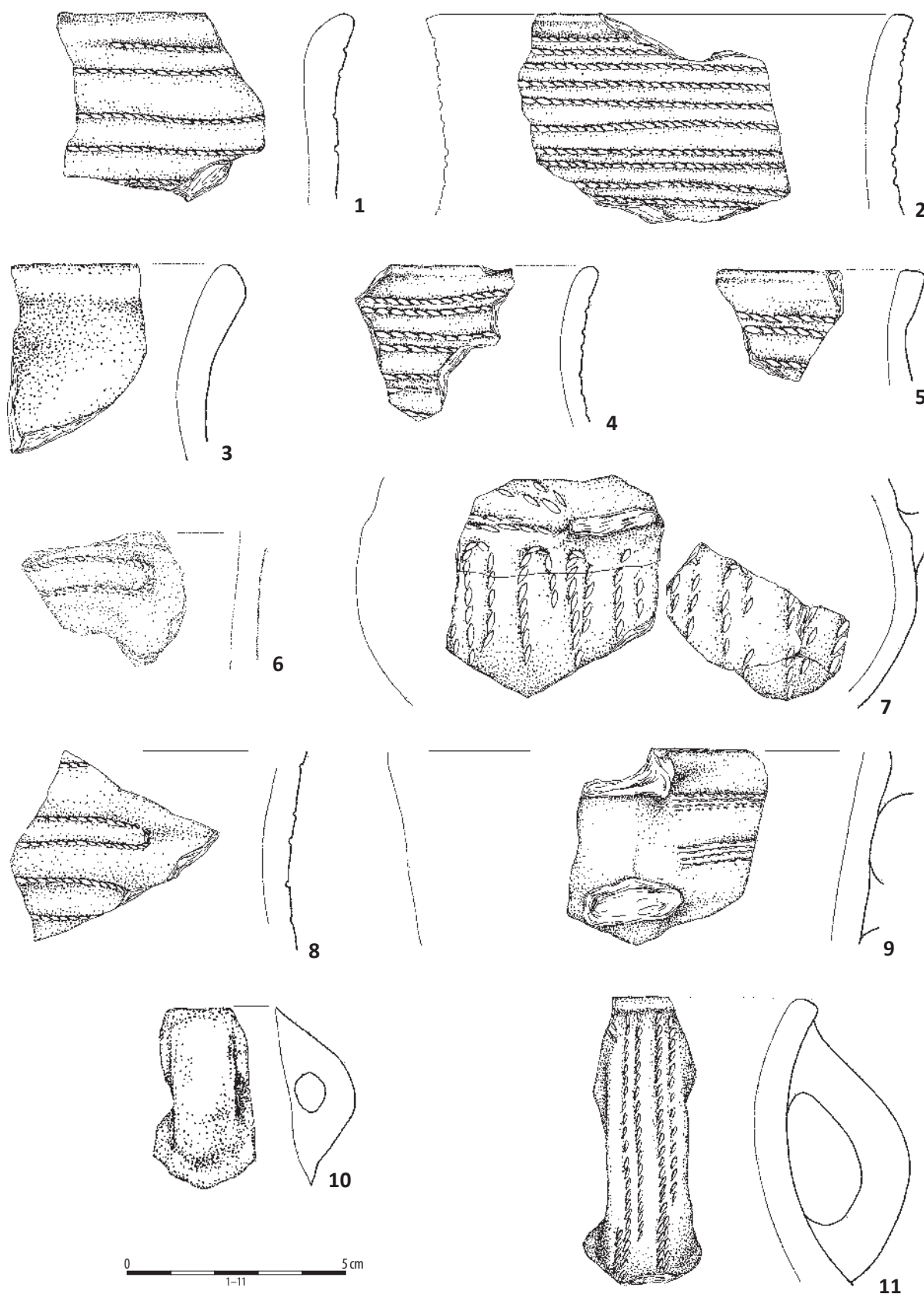
mentowanych, 3 fragm. zdobione były poziomymi pasmami sznura (ryc. 3: 1, 2), kolejne 3 – poziomymi pasmami zdwojonych odcisków sznura (ryc. 3: 4, 5), a w jednym przypadku powierzchnia zewnętrzna była zniszczona w taki sposób, że niemożliwe było dokładne określenie ornamentu, poza ogólnym stwierdzeniem obecności odcisku sznura.

Zarejestrowane w materiale ceramicznym ucha to okazy taśmowate (ryc. 3: 10, 11, ryc. 4: 6). Jedynie jeden okaz zdobiony jest dwoma pionowymi pasmami zdwojonych odcisków sznura (ryc. 3: 11), ornamentem charakterystycznym dla fazy wczesnej kultury mierzanowickiej (S. Kadrow, J. Machnik 1997, s. 29–53).

Wśród wątków ornamentacyjnych występujących na brzuścach wyróżnić można: 1 – pionowe podwójne pasma sznura z pętlą (ryc. 4: 7), 2 – poziome pasma zdwojonych odcisków sznura (ryc. 4: 9), 3 – poziome pasma odcisków sznura (ryc. 5: 4, 5), 4 – poziome i ukośne pasma zgrupowanych poczwórnych, bardzo cienkich odcisków sznura (ryc. 5: 1–3), również w wariantach z poziomą listwą plastyczną (ryc. 5: 1). W ten sam sposób,

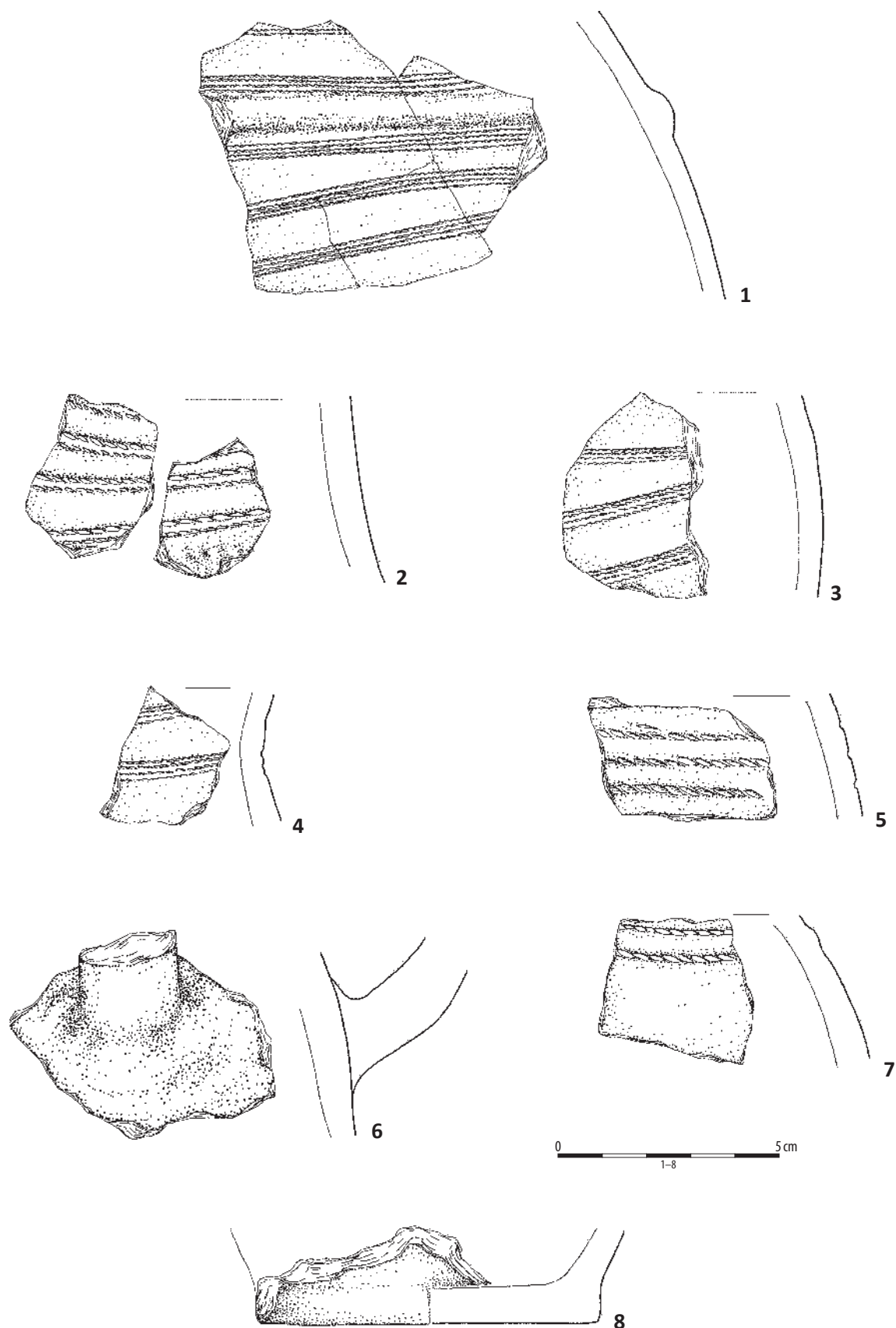
co wzmiankowany ostatni wątek ornamentacyjny zdobiona jest również szyja naczyń z zachowanym fragm. ucha (ryc. 4: 9). W dwóch przypadkach ze względu na poziomy układ zdobienia w postaci podwójnych odcisków sznura z pętlą, wyróżnić można szyjki naczyń, bez zachowanych krawędzi wylewów (ryc. 3: 6, 8; S. Kadrow, J. Machnik 1997, s. 31).

Ze wszystkich okazów ornamentowanych, na których możliwe było określenie charakteru zdobienia, poza lakonicznym stwierdzeniem obecności odcisków sznura (4 fragm.), najliczniej występowały zdobienia w postaci pasm zdwojonych odcisków sznura, w tym w wersji z pętlą, zarówno w układzie poziomym jak i pionowym. Zdobicstwo takie charakterystyczne jest dla wczesnej fazy kultury mierzanowickiej (S. Kadrow, J. Machnik 1997, s. 29–53), ze wzorcowych zespołów z Małopolski – Iwanowice, stan. Babia Góra, zespoły nr 2a i 2b (S. Kadrow 1991, tab. I–IV), Iwanowice, stan. Góra Klin (A. J. Machnikowie, K. Kaczanowski 1987). Znaleźiska takie pochodzą również z Polski centralnej, np. Janków, stan. 40 (P. Makarowicz, M. Ignaczak 2006), Wrzask-Zagłoba, stan.

Ryc. 4. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów ceramicznych kultury mierzanowickiej. 1–8, 10, 11: odc. 44, obiekt; 9: odc. 44 A, znalezisko luźne, gł. 40–60 cm.

Fig. 4. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Selection of Mierzanowice culture pottery, 1–8, 10, 11: section 44, feature; 9: section 44A, loose find, depth 40–60 cm.

Ryc. 5. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów ceramicznych kultury mierzanowickiej. 1, 3, 4: odc. 44 A, znaleziska luźne, gł. 40–60 cm; 2, 5–8: odc. 44, obiekt.

Fig. 5. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Selection of Mierzanowice culture pottery. 1, 3, 4: section 44A, loose finds, depth 40–60 cm; 2, 5–8: section 44, feature.

1 (A. Pelisiak 1986), Zabrzezie, stan. 1 (B. Józwiak, P. Makarowicz 2003), Zabrzezie, stan. 3 (A. Krzyszowski 2003), Sięganów, stan. 3 (A. Pelisiak 1991), Łopatki stan. 11, 12 (A. Pelisiak 2008), Ziełcin, stan. 5 (M. Ignaczak, P. Makarowicz 2009).

Analogiczny do inwentarza z Kolonii Rychłocic materiał ceramiczny ornamentowany zdwojonymi pasmami odcisków sznura z pętlą odkryto w obiektach 31, 116, 290, 465 ze stanowiska 158 w Jarosławiu (M. Rybicka 2013, s. 101, ryc. 32, 33, 45). Dla trzech ze wzmiankowanych obiektów uzyskano daty C-14 z ich części spągowych (tamże tabela 11, ryc. 59:E, 60:B, C), które jednoznacznie potwierdzają związek omawianego zdobnictwa z wczesnymi fazami rozwoju kultury mierzanowickiej (por. M. Rybicka 2013; S. Kadrow, J. Machnik 1997; P. Włodarczyk 2016).

Nieco inaczej jest w przypadku fragmentów ceramiki ornamentowanych cienkimi odciskami sznura, zgrupowanymi w poczwórne pasma, w układzie horyzontalnym i ukośnym. Podobny wątek zdobniczy wystąpił na kubku odkrytym w grobie na stanowisku w Nikisiałkach Dużych (J. M. Ścibior, J. Ścibior 1986, ryc. 3: 2). Autorzy opisali go jako zdwojony odcisk, cienkiego podwójnie złożonego sznura (tamże, s. 133) i zaliczyli do zespołów kultury Chłopice-Vesele (tamże, s. 135), która obecnie łączona jest z fazą protomierzanowicką (S. Kadrow, J. Machnik 1997, s. 17, ryc. 2: 23). W przypadku omawianych fragmentów naczyń ze stan. 1 w Koloni Rychłocicach nie jest zasadne określenie tego ornamentu jako zdwojone podwójnie złożone odciski sznura, lecz raczej jako odciski zwielokrotnione w układzie poczwórnym (por. rycina 4: 9 i J. M. Ścibior, J. Ścibior 1986, ryc. 3: 2). Obecność takiego ornamentu odnotowano także na ułamku naczynia ze stanowiska 1 w Polesiu (J. Górski, P. Makarowicz, A. Wawrusiewicz 2012, s. 98, ryc. 6B:d). Podobnie cienkie odciski sznura, jednak w sekwencjach potrójnych, odnotowano na stanowisku 1 w Dzierzgówku (B. Muzolf, D. Płaza 2007, ryc. 13: 19, 22, 25), który to wątek ornamentacyjny charakterystyczny jest dla fazy protomierzanowickiej (S. Kadrow 1991, s. 64). Autorzy opracowania materiałów z Dzierzgówka, gdzie oprócz wspomnianych potrójnych od-

cisków sznura, będących przeżytkiem z fazy protomierzanowickiej, występują głównie materiały charakterystyczne dla fazy wczesnomierzanowickiej, sugerują, że być może zbiór ten odpowiada zespołom typu 2a ze stanowiska w Iwanowicach, Babia Góra (B. Muzolf, D. Płaza 2007). Prawdopodobnie podobna sytuacja może mieć miejsce w przypadku omawianych materiałów z Kolonii Rychłocic. Argumentem przemawiającym za taką tezę może być fakt, iż ornament zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura, w układzie horyzontalnym, odnotowano w obiekcie 62 na stanowisku Babia Góra II w Iwanowicach (S. Kadrow 1991, tab. I:f, p), łączonym z zespołem nr 2a i 2b, datowanym na fazę wczesnomierzanowicką (tamże s. 59).

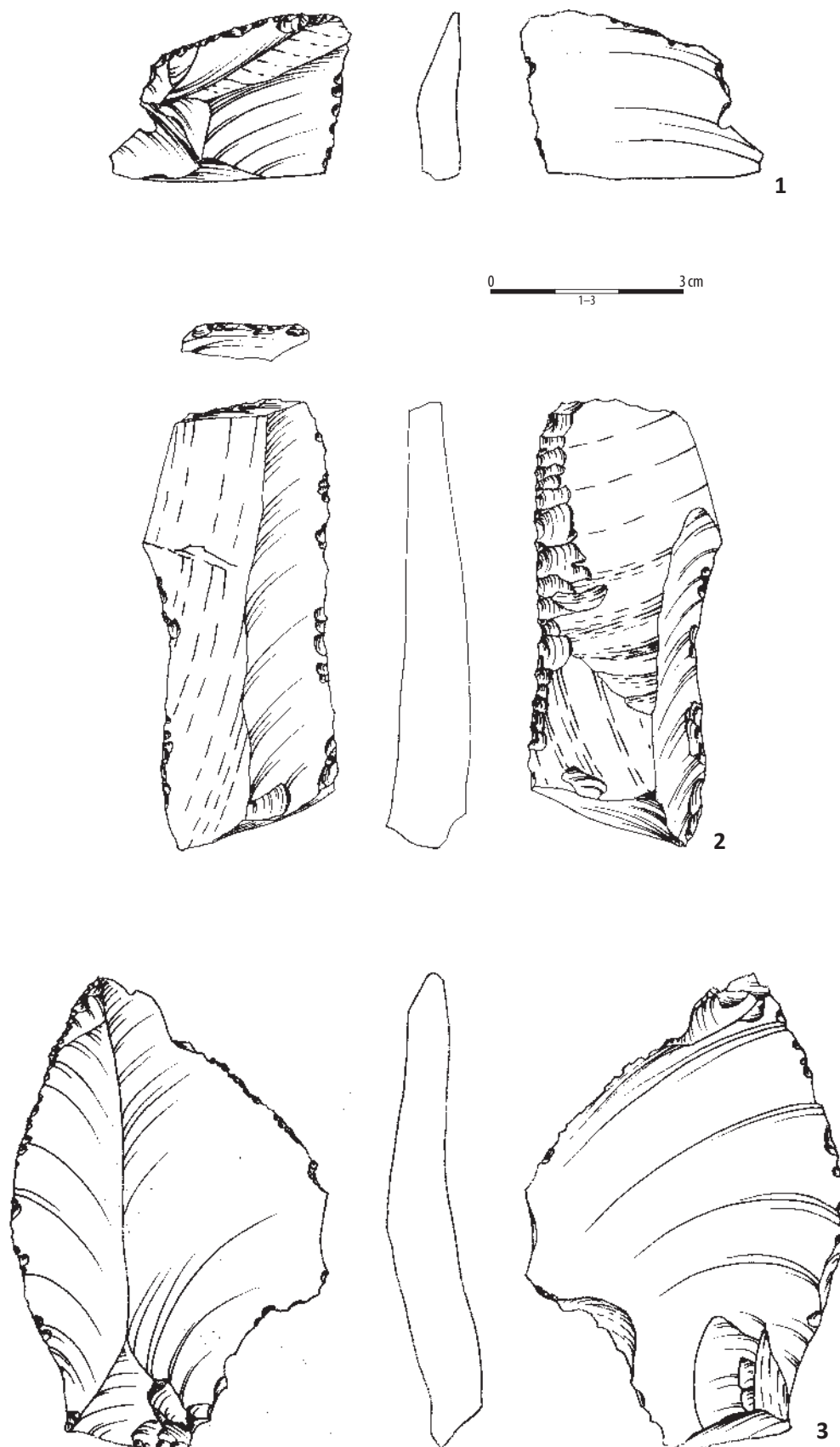
Cały zbiór materiałów ceramicznych można uznać za względnie homogeniczny. Zarówno ornamentyka, jak i technologia odkrytych materiałów charakterystyczne są dla fazy wczesnej kultury mierzanowickiej (S. Kadrow, J. Machnik 1997, s. 29–53). Szczególnie diagnostyczne jest występowanie zdobień w postaci zdwojonych odcisków sznura. Analogiczne materiały odkrywano są zarówno w dolinie Warty i Polsce centralnej (np. A. Pelisiak 1986, P. Makarowicz, M. Ignaczak 2006, A. Krzyszowski 2003) jak i w Małopolsce (np. S. Kadrow 1991, Kadrow, J. Machnik 1997).

MATERIAŁY KRZEMIENNE

Spośród form krzemiennych, 1 zarejestrowano w obiekcie, 2 pochodzą z odc. 72, a pozostałe 9 odkryto w odc. 44, na głębokości 60 cm od powierzchni.

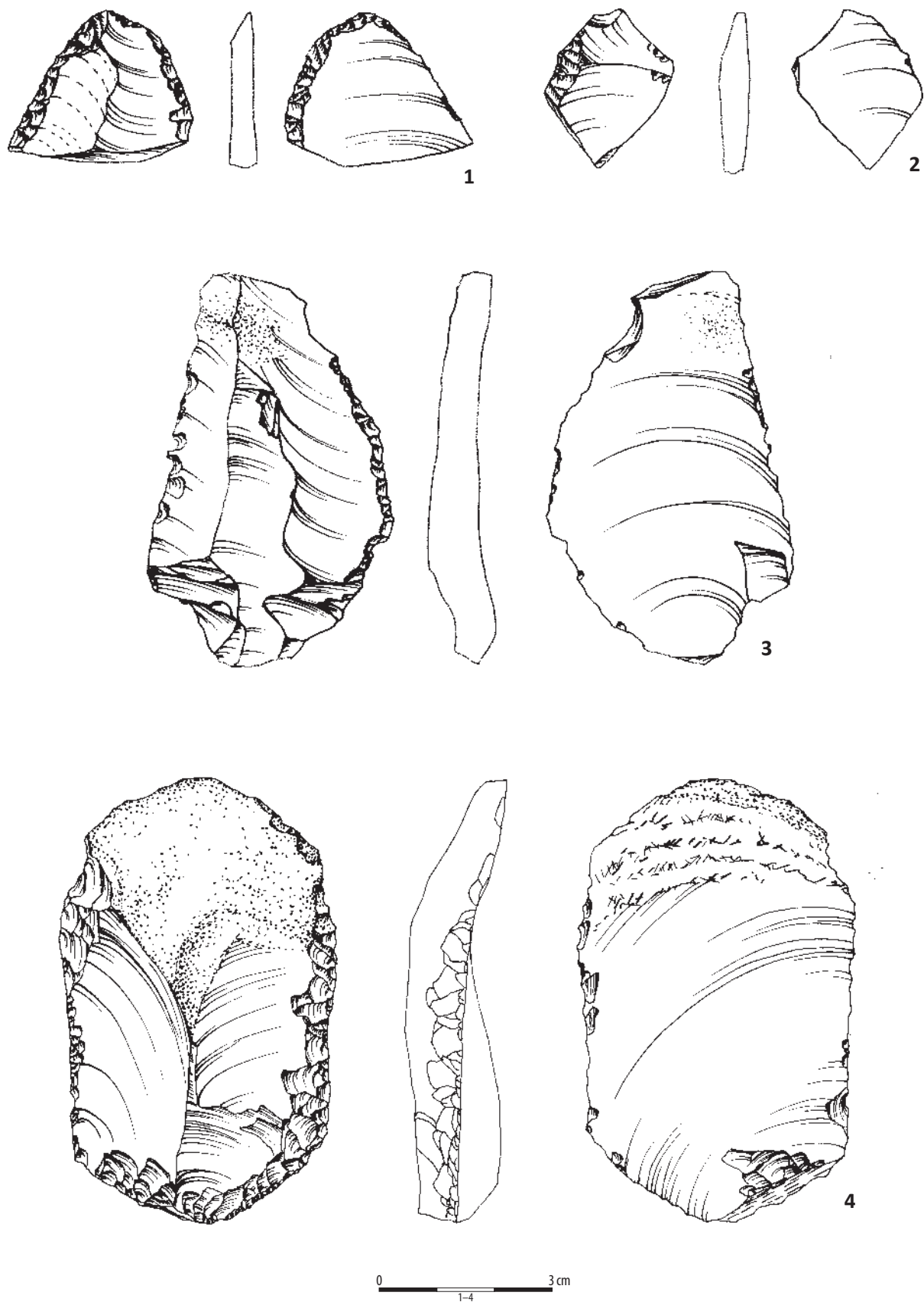
Wśród nich wyróżniono:

- masywny odłupek z krzemienia czekoladowego, z jedną krawędzią retuszowaną na stronę górną oraz z retuszem użytkowym na obu krawędziach bocznych, wymiary 77×48×15 mm (odc. 72; rycina 7: 4);
- fragment wióra metrycznego z krzemienia jurajskiego nadwarciańskiego (np. K. Cyrek 1996, s. 23–24) z retuszowaną jedną krawędzią na stronę dolną oraz retuszem użytkowym (odc. 72; rycina 6: 2);

Ryc. 6. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów krzemiennych. 1, 3: odc. 44, gł. 60 cm; 2: odc. 72.

Fig. 6. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Selection of flint objects. 1, 3: section 44, depth 60 cm; 2: section 72.

Ryc. 7. Kolonia Rychłocice st. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów krzemiennych. 1: odc. 44 obiekt; 2, 3: odc. 44, gł. 60 cm; 4: odc. 72.

Fig. 7. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Selection of flint objects. 1: section 44, feature; 2, 3: section 44, depth 60 cm; 4: section 72.

- odłupek z krzemienia czekoladowego z retuszowaną jedną krawędzią na stronę górną oraz z retuszem użytkowym, bez wierzchołka, (odc. 44; rycina 7: 3);
- odłupek z krzemienia pasiastego z retuszem użytkowym na krawędziach bocznych, wymiary 73×49×10 mm (odc. 44; rycina 6: 3);
- fragment narzędzia z krzemienia czekoladowego z retuszowaną jedną krawędzią na stronę górną, a drugą na stronę górną i dolną, część wierzchołkowa (odc. 44, obiekt; rycina 7: 1);
- fragment nieokreślonego narzędzia retuszowanego z nieokreślonego surowca krzemienowego (odc. 44; rycina 7: 2);
- fragment odłupka z krzemienia czekoladowego z retuszem użytkowym na krawędzi i wierzchołku (odc. 44; rycina 6: 1);
- zatępiec z krzemienia bałtyckiego;
- 4 okruchy z krzemienia bałtyckiego.

Odkryte na stanowisku narzędzia oraz ich fragmenty zaliczyć należy do form nożowatych, szczególnie charakterystycznych dla wyrobów krzemienianych z wczesnej epoki brązu (np. J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987). Zabytki takie odkrywano na stanowiskach łączonych z kulturą mierzanowicką nie tylko w Małopolsce, ale również w Polsce centralnej, między innymi we Wrzasku-

-Zagłobie, stan. 1 (A. Pelisiak 1986), Sięganowie, stan. 3, Łopatkach, stan. 11 i 12 (A. Pelisiak 2008).

PODSUMOWANIE

Odkryte na stanowisku 1 w Koloni Rychłolicach niezbyt liczne źródła kultury mierzanowickiej, które są prawdopodobnie wynikiem dwóch epizodów osadniczych społeczności w tym rejonie. Z pierwszym z nich związany jest względnie homogeniczny zbiór zabytków ceramicznych, który należy łączyć z wczesną fazą rozwojową omawianej kultury. Niewielka dyspersja źródeł, grupujących się głównie w pobliżu jednego odkrytego obiektu, wskazuje na krótkotrwały, epizodyczny pobyt niezbyt licznej grupy ludności na terenie stanowiska. Podobnie niewielkich rozmiarów stanowiska z materiałami kultury mierzanowickiej występują w dolinie Warty, np. Zabrzezie, stan. 1 (B. Józwiak, P. Makarowicz 2003), Zabrzezie, stan. 3 (A. Krzyszowski 2003), jak również w Polsce Centralnej, np. Sięganów, stan. 1 (A. Pelisiak 1991, 2008), Łopatki, stan. 11 i 12 (A. Pelisiak 2008), Janaków, stan. 40 (P. Makarowicz, M. Ignaczak 2006). Drugi epizod związany jest z odkrytym pochówkiem, który należy łączyć prawdopodobnie z późną fazą kultury mierzanowickiej.

Tabela 1. Kolonia Rychłolice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Inwentarz materiałów ceramicznych poddanych analizie technologicznej.

Table 1. Kolonia Rychłolice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Inventory of technologically analysed ceramic material.

I.p.	Lokalizacja	Rodzaj	Rodzaj domieszki		Granulometria			Ilość domieszki				Przełom				Grubość ścianek	Powierzchnia zewnętrzna			Uwagi
			piasek	tluczeń	drobnoziarnista	średnioziarnista	gruboziarnista	bardzo mała	mała	średnia	duża	1-larwny	2-larwny	wielonarwny	gruzełkowaty		gładka	szorstka	chropowata	
1	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				7	1			
2	odc. 44, ob.	br		1		1				1		1				5	1			
3	odc. 44, ob.	br	1	1			1				1				1	6	1			
4	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				7	1			
5	odc. 44, ob.	br		1		1				1		1				5	1			
6	odc. 44, ob.	br	1	1		1					1		1			11			1	
7	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1				1		7	1			
8	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				7	1			
9	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				5	1			
10	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				7	1			
11	odc. 44, ob.	br		1	1					1					1	7	1			
12	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1				1			6	1			
13	odc. 44, ob.	br	1	1		1					1		1			13			1	

l.p.	Lokalizacja	Rodzaj	Rodzaj domieszki		Granulometria			Ilość domieszki				Przełom				Grubość ścianek	Powierzchnia zewnętrzna			Uwagi
			piasek	tluczeń	drobnoziarnista	średnioziarnista	grubo ziarnista	bardzo mała	mała	średnia	długa	1-barwny	2-barwny	wielobarwny	przekłuwaty		gładka	szorstka	chropowata	
14	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				9	1			
15	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				5	1			
16	odc. 44, ob.	br	1	1			1		1						1	7	1			
17	odc. 44, ob.	br	1	1			1		1						1	6	1			
18	odc. 44, ob.	br	1		1			1						1		7	1			
19	odc. 44, ob.	br	1	1			1		1			1				8	1			
20	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				4	1			
21	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				6	1			
22	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				7	1			
23	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				5	1			
24	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				7	1			
25	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				6	1			
26	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				7	1			
27	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				7	1			
28	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				6	1			
29	odc. 44, ob.	br	1		1			1					1			6	1			
30	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				5	1			
31	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				5	1			
32	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				7	1			
33	odc. 44, ob.	br	1	1	1				1			1				7	1			
34	odc. 44, ob.	br		1		1			1			1				6		1		
35	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1				1			6		1		
36	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				8	1			
37	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				11	1			
38	odc. 44, ob.	br		1		1			1			1				6		1		
39	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				8		1		
40	odc. 44, ob.	br	1	1			1		1			1				7	1			
41	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				6	1			
42	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				7	1			
43	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				9		1		
44	odc. 44, ob.	br		1		1				1		1				9	1			
45	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				5	1			
46	odc. 44, ob.	br		1		1			1						1	5		1		
47	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				5	1			
48	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				6	1			
49	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				7		1		
50	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				7	1			
51	odc. 44, ob.	br		1		1			1			1				12	1			
52	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				6	1			
53	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				5	1			
54	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				6	1			fragm. odcisku sznura
55	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				5	1			
56	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				6	1			odcisk sznura
57	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				6	1			
58	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				7	1			
59	odc. 44, ob.	dn	1	1		1			1			1				11	1			
60	odc. 44, ob.	dn	1	1		1					1				1	13		1		
61	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				9	1			
62	odc. 44, ob.	br+u	1	1		1			1			1				9	1			
63	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				7	1			
64	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				8	1			
65	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				6	1			listwa plastyczna
66	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				5	1			poziome pasma odcisków sznura
67	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				4		1		poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
68	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				11		1		poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
69	odc. 44, ob.	br	1		1				1			1				7	1			
70	odc. 44, ob.	br		1		1		1				1				7	1			odciski sznura
71	odc. 44, ob.	br	1	1		1		1				1				5	1			poziome pasma odcisków sznura
72	odc. 44, ob.	kr	1	1		1		1				1				7		1		odciski sznura pod krawędzią
73	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				5		1		

l.p.	Lokalizacja	Rodzaj	Rodzaj domieszki		Granulometria			Ilość domieszki				Przełom				Grubość ścianek	Powierzchnia zewnętrzna			Uwagi
			piasek	tluczeń	drobnoziarnista	średnioziarnista	grubo ziarnista	bardzo mała	mała	średnia	długa	1-barwny	2-barwny	wielobarwny	przekłuwaty		gładka	szorstka	chropowata	
74	odc. 44, ob.	br	1		1			1				1				7	1			
75	odc. 44, ob.	br		1		1				1			1			5	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
76	odc. 44, ob.	br	1	1	1				1			1				6	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura
77	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				4	1			poziome pasma odcisków sznura
78	odc. 44, ob.	u	1		1				1				1			9	1			fragm. taśmowatego ucha
79	odc. 44, ob.	u	1	1		1				1			1			10	1			fragm. taśmowatego ucha
80	odc. 44, ob.	kr	1		1					1		1				8	1			
81	odc. 44, ob.	kr	1		1				1			1				5	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
82	odc. 44, ob.	br		1		1			1			1				6	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
83	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				5	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
84	odc. 44, ob.	kr	1		1				1			1				6	1			poziome pasma odcisków sznura
85	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				7	1			poziome pasma odcisków sznura
86	odc. 44, ob.	br	1	1		1			1			1				6	1			poziome pasma odcisków sznura
87	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				8		1		poziome podwójne pasma sznura z pętlą
88	odc. 44, ob.	br	1		1					1			1			8		1		poziome podwójne pasma sznura z pętlą
89	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				8	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
90	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				6	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
91	odc. 44, ob.	br	1		1					1		1				7	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura
92	odc. 44, ob.	br+u	1	1		1				1		1				5	1			pionowe podwójne pasma sznura z pętlą
93	odc. 44, ob.	br	1	1		1				1		1				5	1			pionowe podwójne pasma sznura z pętlą
94	odc. 44, ob.	br+u	1	1		1				1		1				9		1		z fragm. taśmowatego ucha
95	odc. 44, ob.	u		1		1			1			1								
96	odc. 44, ob.	kr+u		1		1				1		1				8	1			pionowe pasma zdwojonych odcisków sznura
97	odc. 44, ob.	kr	1	1		1			1			1				5	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
98	odc. 44, ob.	kr	1	1		1			1			1				11	1			
99	odc. 44, ob.	kr	1	1		1				1			1			9		1		poziome pasma odcisków sznura
100	odc. 44, ob.	kr	1	1		1				1			1			9		1		poziome pasma odcisków sznura
101	odc. 44, ob.	kr	1	1		1				1		1				6	1			poziome pasma zdwojonych odcisków sznura
102	odc. 44, ob.	dn	1	1		1				1		1				7	1			
103	odc. 44	br+u	1		1				1				1			7	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura
104	odc. 44	br	1			1				1		1				6	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura
105	odc. 44	br	1	1	1				1			1				7	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura
106	odc. 44	br	1	1	1				1			1				6	1			poziome pasma zgrupowanych poczwórnych odcisków sznura + listwa plastyczna
107	odc. 72	br	1	1		1				1		1				6	1			poziome pasma odcisków sznura
108	odc. 72	br	1	1	1					1		1				6	1			poziome pasma odcisków sznura
109	odc. 72	br	1	1		1			1			1				6	1			poziome pasma odcisków sznura

Tabela 2. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Charakterystyka cech technologicznych materiałów. ■ – cecha dominująca, □ – wyraźnie obecna, ● – zauważalna, ○ – śladowa.

Table 2. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Characteristics of technological materials' features. ■ – dominant feature, □ – explicitly present, ● - noticeable, ○ – trace.

Grupy czynności użytkowych	Jednostki systemu technologicznego Cechy dystynktywne	głina schudzana domieszką piasku	głina schudzana domieszką tłucznią	głina schudzana domieszką piasku i tłucznią
Rodzaj domieszki	piasek	□		■
	tłuczeń		□	
Granulometria	drobnoziarnista	□	○	○
	średnioziarnista	○	●	■
	gruboziarnista			○
Ilość domieszki	bardzo mała	○	○	
	mała	●	●	□
	średnia	●	●	□
	duża		○	○

Tabela 3. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Charakterystyka grubości ścian naczyń.

Table 3. Kolonia Rychłocice, site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Characteristics of vessel walls thickness.

Klasy grubości naczyń	grubość ścianek w mm	ilość fragm.	Razem	
			szt.	%
cienkościenne	4	3	24	22,22%
	5	21		
średniościenne	6	28	66	61,11%
	7	29		
	8	9		
grubościenne	9	9	18	16,67%
	10	1		
	11	5		
	12	1		
	13	2		
Razem			108	100%

POCHÓWEK KULTURY ŁUŻYCKIEJ

Grób 163, jamowy, w obwarowaniu kamiennym, odc. 218 (ryc. 17: 5). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie złożono w żółtym piasku, a ich zasięg obejmował przestrzeń pomiędzy kamieniami o wymiarach 63×33 i głębokości 35 cm.

Zawartość: 1: 1 fragm. krawędzi naczynia barwy jasnobrunatnej (ryc. 17: 6); 2: 9 fragm. brzuśców; 3: przepalone kości ludzkie (156 g – osobnik dorosły).

ANALIZA MATERIAŁU

Jedyny grób kultury łużyckiej z cmentarzyska ciałopalnego w Kolonii Rychłocice to pochówek jamowy w obwarowaniu kamiennym (ryc. 17: 5). W jego wyposażeniu odkryto zaledwie 10 fragmentów ceramiki. Są to ułamki krawędzi i brzuśców, w tym dwa o powierzchni chropowatej przez pionowe obmazywanie palcami (ryc. 17: 6), pozostałe natomiast o powierzchni szorstkiej. Jedyny charakterystyczny fragment krawędzi należy do naczynia prawdopodobnie kształtu esowatego o wychyłowej na zewnątrz krawędzi. Jego cała powierzchnia nosi ślady pionowego obmazywania palcami. Jest to forma nawiązująca do naczyń tulipanowatych spotykanych już w kulturze trzcinieckiej, a występująca przede wszystkim w IV okresie epoki brązu (A. Kufel-Dzierzowska, M. Urbański 1985, s. 88). Analogie do jego sposobu wykonania wskazują na takie właśnie datowania (A. Kufel-Dzierzowska, M. Urbański 1985, tabl. VIII: 4, 5; X: 2; XIV: 4; XVII: 1, 2; 1987, tabl. VI: 2; IX: 2; X: 5; A. Kufel-Dzierzowska 1986, tabl. XVII: 2; B. Muzolf 2012, s. 131; B. Muzolf, A. Zielińska, P. Kittel 2017, s. 141–192). W okresie tym co prawda dominują groby popiel-

nicowe, ale i jamowe zarówno w wersji ze szczątkami stosu ciałopalnego, jak i bez, nie należą do rzadkości. Bardzo często przykrywane były brukami kamiennymi, niekiedy także wielowarstwowymi. Analogie do omawianego grobu znajdziemy na wielu cmentarzyskach środkowopolskich kultury łużyckiej z tego okresu. Jako przykład możemy tu podać cmentarzysko w Słowiku, pow. zgierski (H. Wiklak 1961, s. 150–151), czy w pobliskim, położonym na lewym brzegu Warty, dużym, wielookresowym cmentarzysku w Niechmirowie – Małej Wsi, pow. wieuński (A. Kufel-Dzierzowska 1984, s. 83; 1986, s. 96; A. Kufel-Dzierzowska, M. Urbański 1985, s. 82; 1987, s. 98).

Omawiany grób został założony w północnej strefie cmentarzyska, gdzie młodsze chronologicznie pochówki, głównie kultury przeworskiej, znajdują się w znacznym rozproszeniu (mapa 2). W obrębie odcinków badawczych luźnych materiałów zabytkowych kultury łużyckiej nie stwierdzono, w związku z czym wydaje się, że grób ten możemy interpretować jako pojedynczy pochówek tej kultury. Musimy jednak pamiętać, że stanowisko 1 w Kolonii Rychłocice, jako obiekt sepulkralny, nie zostało przebadane w całości mimo dość szerokiego zakresu terenowego prac wykopaliskowych. Grób posadowiony jest w miejscu, skąd odległość do najbliższej granicy wykopów archeologicznych w kierunku północnym i zachodnim wynosi ponad 25 m. Również wykopy sondażowe wykonane w większej odległości od zwartego obszaru badań, głównie w kierunku zachodnim nie przyniosły wyniku pozytywnego. Dlatego też taka interpretacja tego odkrycia jest wielce uzasadniona.

Pojedyncze groby kultury łużyckiej na stanowiskach archeologicznych zdarzają się dość rzadko. Jako najbliższe należy wymienić osadę wielokulturową na stanowisku 5 w Bieniędzicach, pow. wieluński. W trakcie szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych na przyszłej obwodnicy Wielunia (Droga Krajowa nr 8) odkryto osadę oraz pojedynczy grób popielnicowy kultury łużyckiej datowane w przedziale od V okresu epoki brązu po okres halsztacki C (B. Muzolf 2013, s. 436–437, ryc. 7). Również na cmentarzysku wielokulturowym w Strobinie na stan. 4, pow. wieluński, odkryto pojedynczy grób kultury łużyckiej wyposażony w m.in. w żelazny grot oszczepu, dwa noże oraz dwie szpile, datowany na schyłek

okresu halsztackiego (B. Abramek 1985, s. 55, tabl. II: 1–6; XV).

Najbliższe znane cmentarzysko kultury łużyckiej znajduje się na stanowisku 4 w Siemiechowie, pow. łaski w odległości ok. 800m na N od omawianego cmentarzyska. W trakcie jego badań przeprowadzonych przez Muzeum Miasta Pabianic odkryto 63 groby ciałopalne, popielnicowe i jamowe, datowane na okres halsztacki D (M. Jądzewska 1973, s. 108–129). Nieco tylko dalej jest położone, cytowane wyżej, duże, wielookresowe cmentarzysko kultury łużyckiej w Niechmirowie – Małej Wsi, znajdujące się na zachodnim brzegu Warty.

CMENTARZYSKO KULTURY POMORSKO-KŁOSZOWEJ

MATERIAŁY

Grób 1, popielnicowy, zniszczony, wielopochówkowy w obwarowaniu kamiennym (ryc. 8: 1). Odkryty przypadkowo podczas wybierania piasku w 1974 roku. Lokalizacja na mapie 1 przybliżona.

Zawartość: 1: popielnica nr 1 barwy czarnej, zdobiona ornamentyką figuralną, naczynie podgrupy 1d (ryc. 8: 2, 2a); 2: misa nakrywająca popielnicę barwy brunatnej, naczynie podgrupy 4a (ryc. 8: 3); 3: fragm. kościanej okładziny zdobionej, zach. dług. 2,8 cm (ryc. 9: 4); 4: paciorek ze stopu miedzi, średnica 0,8 cm (ryc. 9: 5); 5: przepalone kości ludzkie (756 g – *adultus* 18–20 lat); 6: popielnica nr 2 barwy czarnej, naczynie zdobione karbowaną listwą plastyczną podgrupy 1d (ryc. 8: 4); 7: misa nakrywająca popielnicę, naczynie barwy czarnej podgrupy 4b (ryc. 8: 5); 8: przepalone kości ludzkie (552 g – *infans II* 7–9 lat); 9: przepalone kości zwierzęce; 10: popielnica nr 3 barwy czarnej, naczynie podgrupy 1d (ryc. 8: 6); 11: fragm. misy nakrywającej popielnicę barwy brunatnej, naczynie podgrupy 4b (ryc. 8: 7); 12: przepalone kości ludzkie (928 g – *K adultus* 18–25 lat, *infans I* 4–6 lat); 13: przepalone kości zwierzęce; 14: popielnica nr 4 barwy brunatnej, naczynie grupy 1d (ryc. 8: 8); 15: misa nakrywająca popielnicę barwy szarej, naczynie podgrupy 4a (ryc. 8: 9); 16: przepalone kości ludzkie (brak w zbiorach); 17: dzban zdobiony barwy czarnej, naczynie podgrupy 5b (ryc. 8: 10); 18: dzban zdobiony barwy brunatnej, naczynie podgrupy 5b (ryc. 9: 3); 19: fragm. misy barwy brunatnej, naczynie podgrupy 4c (ryc. 9: 1); 19: fragm. naczynia

barwy brunatnej z uchem (ryc. 9: 2); 20: zniszczony przedmiot ze stopu miedzi, dług. 24 mm.

Grób 3, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 134 (ryc. 9: 6). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Przepalone kości ludzkie znajdowały się na kamiennej płycie obstawionej dość dużymi kamieniami.

Zawartość: 1: niewielka ilość przepalonych kości ludzkich (2 g – *infans I*).

Grób 4, popielnicowy, odc. 69 (ryc. 9: 7). Odkryty na głębokości 55 cm od powierzchni w warstwie piasku, jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: popielnica barwy czarnej silnie uszkodzona; 2: przepalone kości ludzkie (906 g – *K? adultus* 20–25 lat); 3: przepalone kości zwierzęce.

Grób 5, zniszczony, odc. 69 (ryc. 9: 8). Odkryty na głębokości 55 cm od powierzchni w warstwie piasku. Zachowała się warstwa niewielkich kamieni otaczających duży płaski kamień. Jest to prawdopodobnie spągowa partia grobu, być może skrzynkowego. Materiału zabytkowego oraz przepalonych kości ludzkich nie stwierdzono.

Grób 20, popielnicowy, w obstawie kamiennej, odc. 44 (ryc. 9: 9). Odkryty na głębokości 55 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica, prawdopodobnie nakryta misą, została złożona w warstwie czystego piasku, obok ułożono cztery kamienie.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy barwy jasnobrunatnej grupy 1 (ryc. 9: 10); 2: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę barwy jasnobrunatnej grupy 4e (ryc. 9: 11); 3: fragm. przedmiotu kościanego; 4: przepalone kości ludzkie (1374 g – *K adultus* 20–30 lat, *infans* II 7–8 lat).

Grób 34, popielnicowy, w obstawie kamiennej, odc. 44 (ryc. 10: 1). Odkryty na głębokości około 100 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica nakryta misą, obok fragmenty dwóch naczyń.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie barwy brunatnej podgrupy 1d (ryc. 10: 2); 2: naczynie nakrywające popielnicę barwy jasnobrunatnej podgrupy 4a (ryc. 10: 4); 3: fragm. naczynia barwy czarnej podgrupy 5b (ryc. 10: 3); 4: część przydenna grubościennego naczynia barwy brunatnej (ryc. 10: 5); 5: przepalone kości ludzkie (920 g – *iuvēnis* 14–17 lat); 6: przepalone kości zwierzęce.

Grób 39, jamowy, odc. 68 (ryc. 10: 6). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 210×136 cm i głębokości 30 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z małą ilością szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. czernionego naczynia zdobionego podgrupy 1a (ryc. 10: 8); 2: 4 fragm. kółek ze stopu miedzi (ryc. 10: 7); 3: przepalone kości ludzkie (230 g – *infans* I 0–7 lat?, dorosły).

Grób 42, popielnicowy, podwójny, odc. 67 (ryc. 10: 9). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 70×60 cm i głębokości 23 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z szarą próchnicą.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy nr 1 – naczynie barwy brunatnej podgrupy 4f (ryc. 10: 11), 2: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę barwy jasnobrunatnej podgrupy 4b (ryc. 10: 10); 3: przepalone kości ludzkie (646 g – *infans* II/*iuvēnis* 12–15 lat); 4: fragm. popielnicy

nr 2 – naczynie barwy jasnobrunatnej grupy 3 (ryc. 10: 13); 5: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę barwy jasnobrunatnej podgrupy 4a (ryc. 10: 12); 6: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 4d, podkładki pod popielnicę (ryc. 10: 14); 7: przepalone kości ludzkie (176 g – *infans* I 5–6 lat).

Grób 48, jamowy, skrzynkowy?, odc. 78 (ryc. 11: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 70×45 cm i głębokości 51 cm. Wypełnisko stanowił: żółty piasek z domieszką szarej próchnicy, a niżej szara próchnica. W części południowej jamy, przy dnie znajdowała się konstrukcja kamienna w formie nie zamkniętej od góry skrzyni.

Zawartość: 1: 1 fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 4a (ryc. 11: 2); 2: 2 fragm. ceramiki; 3: przepalone kości ludzkie (170 g – dorosły).

Grób 49, jamowy, skrzynkowy, odc. 79 (ryc. 11: 3). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu zbliżonego do prostokąta o wymiarach 128×98 cm i głębokości 60 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem. Od strony SE skrzyni kamiennej znajdowała się jama wypełniona przepalonymi kośćmi ludzkimi. Skrzynia kamienna zbudowana z dużych płaskich kamieni, dno wyłożone kamieniami, w górnej partii konstrukcja uszkodzona. Wewnątrz niezbyt liczne przepalone kości ludzkie.

Zawartość: 1: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2a (ryc. 11: 5); 2: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2c (ryc. 11: 4); 3: przepalone kości ludzkie (56 g –?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Grób 51, jamowy, odc. 85 (ryc. 11: 6). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu nieregularnego o wymiarach 200×160 cm i głębokości 22 cm. Wypełnisko stanowiła szara, spiaszczona próchnica oraz żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: 33 fragmenty ceramiki; 2: przepalane kości ludzkie (58 g -?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Grób 52, kłoszowy, symboliczny, odc. 85 (ryc. 11: 7). Odkryty na głębokości 70 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 60 cm i głębokości 26 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2b (ryc. 11: 8).

Grób 53, popielnicowy, podwójny, odc. 87 (ryc. 12: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 55×50 cm i głębokości 17 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy. Wewnątrz znajdowały się dwie popielnice nakryte misami.

Zawartość: 1: silnie zniszczona popielnica nr 1 barwy czarnej; 2: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę barwy brunatnej podgrupy 4b (ryc. 12: 6); 3: podkładka pod popielnicę – fragm. dna naczynia barwy brunatnej (ryc. 12: 7); 4: 2 kółka ze stopu miedzi z popielnicy, średn. 1,8 i 1,5 cm (ryc. 12: 2); 5: przepalone kości ludzkie z popielnicy (64 g – *infans I* – 1,5–3 lat); 6: fragm. zniszczonej popielnicy nr 2 – naczynie z uchem barwy czarnej podgrupy 5a (ryc. 12: 4); 7: naczynie z uchem nakrywające popielnicę barwy brunatnej podgrupy 4b (ryc. 12: 3); 8: naczynie barwy brunatnej podgrupy 4a, podkładka pod popielnicę (ryc. 12: 5); 9: fragm. ceramiki z jamy grobowej; 10: przepalone kości ludzkie (10 g – *neonatus/infans*).

Grób 54, jamowy, odc. 87 (ryc. 12: 8). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 86×65 cm i głębokości 47 cm. Wypełnisko stanowiła szara spiaszczona próchnica, niżej żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: 117 fragm. ceramiki barwy brunatnej, chropowatej; 2: przepalone kości ludzkie (8 g?).

Grób 55, kłoszowy, popielnicowy w obstawie kamiennej, zniszczony, odc. 85 (ryc. 12: 9). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 120×70 cm i głębokości 56 cm. Wewnątrz jamy zawalisko kamieni ze ścian bocznych grobu, które zniszczyło jego zawartość. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. klosza barwy brunatnej; 2: fragm. popielnicy – naczynie barwy czarnej podgrupy 1a (ryc. 12: 12); 3: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 5f (ryc. 12: 11); 4: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 4b (ryc. 12: 13); 5: fragm. przedm. ze stopu miedzi, dług. 6,4 cm (ryc. 12: 10); 6: przepalone kości ludzkie (130 g – *infans I*, dorosły); 7: przepalone kości zwierzęce.

Grób 59, popielnicowy, w obwarowaniu kamiennym, odc. 112 (ryc. 13: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 122×68 cm i głębokości 49 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z niewielką domieszką szarej próchnicy. Kamienie rozłokowane były dość nieregularnie w środkowej i dolnej części jamy grobowej.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie barwy brunatnej podgrupy 1d (ryc. 13: 4); 2: fragm. naczynia barwy czarnej podgrupy 4d (ryc. 13: 5); 3: fragm. naczynia zdobionego barwy czarnej podgrupy 4e (ryc. 13: 6); 4: naczynie barwy jasnobrunatnej podgrupy 5b (ryc. 13: 2); 5: 2 fragm. szpili żelaznej z łabędzią szyjką, dług. 8 cm (ryc. 13: 3); 6: 8 grudek stopu miedzi; 7: przepalone kości ludzkie (1714 g – *infans I*, K? *iuvenis/adultus* 18–22 lat).

Grób 76, popielnicowy, odc. 128 (ryc. 13: 7). Odkryty na głębokości 60 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 36 cm i głębokości 30 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy zdobionej – naczynie barwy brunatnej podgrupy 1b (ryc. 13: 9);

2: fragm. naczynia barwy czarnej podgrupy 4b (ryc. 13: 8); 3: przepalone kości ludzkie z jamy grobowej; 4: przepalone kości ludzkie z popielnicy (734 g – *infans I*, *K iuvenis* 17–18 lat); 5: przepalone kości zwierzęce.

Grób 78, popielnicowy, w obwarowaniu kamiennym, odc. 128 (ryc. 14: 1). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 120×100 cm i głębokości 58 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z niewielką domieszką szarej próchnicy. Kamienie różnej wielkości rozmieszczone dość luźno w obrębie jamy grobowej – prawdopodobnie zawalisko ścian bocznych grobu.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie barwy brunatnej podgrupy 2d (ryc. 14: 2); 2: fragm. naczynia z uchem barwy czarnej podgrupy 4c (ryc. 14: 4); 3: fragm. naczynia barwy jasnobrunatnej podgrupy 4c (ryc. 14: 5); 4: fragm. naczynia z uchem barwy czarnej podgrupy 5a (ryc. 14: 3); 5: 9–10 stopionych paciorków szklanych, w tym: 4 paciorki barwy niebieskiej, 2 paciorki barwy niebieskiej zdobione białym zygzakiem, 2 paciorki niebiesko – żółte, 1 paciorek rurkowany jasnobezowy (ryc. 143: 1); 6: przepalone kości ludzkie (108 g – *infans I* – 3–4 lat, *infans I* 3–4 lat).

Grób 79, skrzynkowy, w obwarowaniu kamiennym, odc. 129 (ryc. 14: 6). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o wymiarach 150×140 cm i głębokości 90 cm. W części W dodatkowo jama z przepalonymi kośćmi ludzkimi. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 4 fragm. naczynia barwy czarnej grupy 5 (ryc. 14: 9); 2: 14 fragm. ceramiki; 2: szpila ze stopu miedzi z główką zwiniętą w uszko, dług. 6 cm (ryc. 14: 8); 3: grudka stopu miedzi, średn. 0,8 cm (ryc. 14: 7); 4: przepalone kości ludzkie (12 g?).

Grób 80, skrzynkowy w obwarowaniu kamiennym, symboliczny, odc. 125 (ryc. 15: 1). Odkryty na głębokości 60 cm od powierzchni. Jama

grobowa kształtu kolistego o średnicy 105 cm i głębokości 55 cm. Wewnątrz konstrukcja kamienna z płaskich płyt obwarowana otoczkami. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: sierpikowato wygięty nożyk żelazny, dług 9 cm (ryc. 15: 2); 2: 2 fragm. szpili żelaznej z łabędzią szyjką i tarczką, dług. 8,4 cm (ryc. 15: 3).

Grób 83, w obwarowaniu kamiennym, symboliczny, odc. 127 (ryc. 15: 4). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 100×80 cm i głębokości 60 cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia barwy czarnej podgrupy 4d (ryc. 15: 5).

Grób 84, kloszowy, odc. 130 (ryc. 16: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 54×50 cm i głębokości 30 cm. Na dnie duży płaski kamień, na którym ustawiono klosz. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. klosza, naczynie barwy brunatnej podgrupy 2c (ryc. 16: 2, 3); 2: fragm. popielnicy – naczynie zdobionego barwy brunatnej podgrupy 1b (ryc. 16: 5); 3: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę, zdobionego, barwy jasnobrunatnej podgrupy 4c (ryc. 16: 4); 4: przepalone kości ludzkie (28 g – *infans I* 3–4 lat).

Grób 86, jamowy w szczątkowym obwarowaniu kamiennym, odc. 132/133 (ryc. 16: 6). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o wymiarach 125×120 cm i głębokości 60 cm. Wypełnisko stanowiła w górnej partii szara próchnica z węgielkami, niżej jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 10 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (28 g?).

Grób 88, jamowy, odc. 127, 133, 134 (ryc. 16: 7). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzch-

ni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 130×78 cm i głębokości 20 cm. W części N ślad po drzewie. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 5 fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 1a (ryc. 16: 9); 2: 3 fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 4c (ryc. 16: 10); 3: 1 fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 4d (ryc. 16: 8); 4: 37 fragm. ceramiki; 5: 3 fragm. stopu miedzi; 6: przepalone kości ludzkie (216 g – osobnik dorosły).

Grób 90, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 136/137 (ryc. 17: 1). Odkryty na głębokości 55 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 115×103 cm i głębokości 80 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy. Ściany boczne jamy grobowej wyłożone kamieniami. Zawartość: 1: 7 fragm. ceramiki; 2: 1 przepalona kość ludzka (?).

Grób 94, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 137/138 (ryc. 17: 2). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 100×90 cm i głębokości 92 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z szarą próchnicą i ciemnoszara próchnica z domieszką piasku z kamieniami ułożonymi dość luźno w jamie grobowej.

Zawartość: 1: 23 fragm. ceramiki; 2: 2 grudki stopu miedzi; 3: przepalone kości ludzkie (4 g?).

Grób 95, popielnicowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 143 (ryc. 17: 3). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 130×97 cm i głębokości 65 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy. Kamienie różnej wielkości ułożone luźno w jamie grobowej.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie barwy czarnej podgrupy 5a (ryc. 17: 4); 2: fragm. naczyń zdobionych barwy czarnej podgrupy 5a (ryc. 17: 5); 3: fragm. naczyń z uchem barwy brunatnej podgrupy 4c (ryc. 17: 7); 4: fragm. naczyń barwy brunatnoczarnej podgrupy 5e

(ryc. 17: 6); 5: 31 fragm. ceramiki; 6: przepalone kości ludzkie (208 g – *infans* I 4–5 lat); 7: przepalone kości zwierzęce.

Grób 98, kloszowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 144 (ryc. 17: 8). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Kształt jamy grobowej owalny o wymiarach 97×77 cm i głębokości 25 cm, dno wyłożone niewielkimi kamieniami. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 2d (ryc. 17: 9); 2: przepalone kości ludzkie (4 g?).

Grób 106, kloszowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 155 (ryc. 18: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Pod kloszem znajdowała się popielnica nakryta misą. Całość posadowiona na podwójnej warstwie kamieni. Nieco poniżej dna klosza ułożone kamienie w kształcie wieńca.

Zawartość: 1: klosz – naczynie barwy brunatnej podgrupy 2c (ryc. 18: 2); 2: popielnica – naczynie barwy brunatnej podgrupy 1c (ryc. 18: 4); 3: naczynie nakrywające popielnicę barwy czarnej podgrupy 4c (ryc. 18: 3); 4: przepalone kości ludzkie (1206 g M? *iuvēnis* 14–17 lat); 5: przepalone kości zwierzęce.

Grób 107, popielnicowy, odc. 155/156 (ryc. 18: 5). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 45×40 cm i głębokości 22 cm o szarym wypełnisku.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy, naczynie barwy brunatnej grupy 2 (ryc. 18: 9); 2: kółko ze stopu miedzi spiralne, średn. 4,4 cm (ryc. 18: 8); 3: fragm. igły ze stopu miedzi, dług. 2 cm (ryc. 18: 7); 4: fragm. przęślika glinianego, średn. 2,6 cm (ryc. 18: 6); 5: przepalone kości ludzkie (1338 g – *infans* I 3–5 lat, *K adultus* 20–25 lat, *adultus* 25–35 lat); 6: przepalone kości zwierzęce.

Grób 109, jamowy z brukiem kamiennym, odc. 167 (ryc. 19: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Fragm. ceramiki oraz przepalone kości ludzkie rozmieszczone między kamieniami.

Zawartość: 1: 44 fragm. naczyń barwy brunatnej grupy 2?; 2: przepalone kości ludzkie (2 g – *infans I/infans II*).

Grób 114, popielnicowo-jamowy, podwójny, odc. 168 (ryc. 19: 3). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa z częściowo zachowaną obstawą kamienną o wymiarach 36×31 cm i głębokości 20 cm, z niszą w części E o jasnobrunatnym wypełnisku. Popielnica nakryta misą, od strony E przepalone kości ludzkie złożone w niszy i nakryte misą.

Zawartość: pochówek popielnicowy: 1: fragm. popielnicy – naczynie zdobione barwy brunatnej podgrupy 1c (ryc. 19: 7); 2: fragm. naczyń nakrywającego popielnicę, zdobionego, barwy brunatnej, podgrupy 4c (ryc. 19: 6); 3: fragm. ozdoby z drutu ze stopu miedzi (ryc. 19: 5); 4: przepalone kości ludzkie (160 g – *infans I* 4–5 lat); pochówek jamowy: 5: naczynie zdobione barwy czarnej podgrupy 4d przykrywające przepalone kości (ryc. 19: 4); 6: przepalone kości ludzkie (1404 g – *K adultus* 25–30 lat).

Grób 115, jamowy w obwarowaniu kamiennym, zniszczony odc. 163 (ryc. 19: 2). Odkryty w żółtym piasku na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego wyznaczona kamieniami o wymiarach 100×75 cm i głębokości 65 cm. Wśród kamieni odkryto fragmenty ceramiki oraz przepalone kości ludzkie.

Zawartość: 1: 39 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (84 g dorosły).

Grób 120, skrzynkowy, symboliczny odc. 184 (ryc. 20: 1). Odkryty w żółtym piasku na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 58×48 cm i głębokości 39 cm. Zbudowany z płaskich kamieni tworzących niewielką skrzynię, częściowo zamkniętą od góry.

Dno wyłożone dużym płaskim kamieniem. Przepalonych kości ludzkich nie stwierdzono. Zawartość: 1: 3 fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 4a (ryc. 20: 2).

Grób 126, jamowy w obwarowaniu kamiennym, zniszczony, odc. 192 (ryc. 20: 3). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 16 fragm. ceramiki; 2: fragm. przydenny naczyń barwy brunatnej (ryc. 20: 4); 3: przepalone kości ludzkie (30 g?).

Grób 164, popielnicowy, odc. 220 (ryc. 20: 7). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica złożona w żółtym piasku, prawdopodobnie pierwotnie nakryta misą.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie barwy brunatnej podgrupy 2d (ryc. 20: 9); 2: fragm. naczyń nakrywającego popielnicę barwy brunatnej podgrupy 4f (ryc. 20: 8); 3: przepalone kości ludzkie (243 g – *neonatus/infans I, infans I* 2–3 lata).

Grób 170, skrzynkowy, uszkodzony, w obwarowaniu kamiennym, odc. 197/222 (ryc. 21: 1). Odkryty na głębokości 20 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 120×95 cm i głębokości 70 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. naczyń barwy brunatnej podgrupy 5c (ryc. 21: 2); 2: przepalone kości ludzkie (264 g – *infans II* 8–10 lat).

Grób 179, skrzynkowy, w obwarowaniu kamiennym, odc. 227 (ryc. 21: 3). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa wyznaczona kamieniami o wymiarach 90×90 cm i głębokości 60 cm zbudowana z dużych płaskich kamieni. Wypełnisko stanowił żółty piasek.

Zawartość: 1: naczynie zdobione barwy czarnej podgrupy 5d (ryc. 21: 4); 2: przepalone kości ludzkie (2 g – *infans I/infans II*).

Grób 194, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 234/235 (ryc. 22: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 70×56cm i głębokości 17cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica z piaskiem z kamieniami różnej wielkości ułożonymi dość luźno.

Zawartość: 1: naczynie miniaturowe (ryc. 22: 2); 2: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2d (ryc. 22: 3); 3: fragm. naczynia barwy czarnej podgrupy 4a (ryc. 22: 4); 4: 5 fragm. krawędzi naczyń; 5: 48 fragm. brzuśców; 6: 1 fragm. ucha; 7: 1 fragm. dna (ryc. 22: 5); 8: przepalone kości ludzkie (2g *infans I/infans II*).

Grób 200, skrzynkowy, odc. 238 (ryc. 22: 6). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 75×70cm i głębokości 44cm. Wewnątrz konstrukcja skrzyniowa z dość luźno ułożonych różnej wielkości kamieni, z dużym płaskim kamieniem na dnie. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 29 fragm. brzuśców; 2: fragm. dna (ryc. 22: 7); 3: przepalone kości ludzkie (4g – *infans II*).

Grób 205, skrzynkowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 255 (ryc. 23: 1). Odkryty na głębokości 45cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 98×75cm i głębokości 70cm. Dno wyłożone dwoma płaskimi kamieniami, ściany boczne zbudowane z różnej wielkości kamieni. Górna partia częściowo nakryta kamieniami. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 6 fragm. brzuśców naczyń; 2: 1 fragm. dna; (ryc. 23: 2); 3: przepalone kości ludzkie (144g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Grób 215, prawdopodobnie kłoszowy, zniszczony, ze szczątkowym obwarowaniem kamiennym, odc. 282 (ryc. 23: 3). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 42×37cm i głębokości 6cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica

ca z piaskiem. Zachowały się tylko fragmenty dolnej partii popielnicy, która pierwotnie była obstawiona kamieniami i prawdopodobnie nakryta kłosem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2d – kłosa? (ryc. 23: 4); 2: fragm. popielnicy – naczynie barwy brunatnej podgrupy 1b? (ryc. 23: 5); 3: przepalone kości ludzkie (232g – dorosły, *infans I/infans II*); 4: przepalone kości zwierzęce.

Grób 216, popielnicowy, zniszczony, odc. 282 (ryc. 24: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 32×28cm i głębokości 4cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem. Zachowały się tylko fragmenty dolnej partii popielnicy.

Zawartość: 1: fragm. części przydennej popielnicy barwy brunatnej (ryc. 24: 2); 2: przepalone kości ludzkie (548g – dorosły, *infans II*).

Grób 221, popielnicowy, odc. 312 (ryc. 24: 3). Odkryty na głębokości 55cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica nakryta była misą.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie z dwoma uchami barwy brunatnej podgrupy 1e (ryc. 24: 5); 2: fragm. naczynia nakrywającego popielnicę barwy brunatnej podgrupy 4a (ryc. 24: 4); 3: fragm. przepalonego przedmiotu ze stopu miedzi; 4: przepalone kości ludzkie (1166g – *K adultus* 25–35 lat); 5: przepalone kości zwierzęce.

Grób 222, popielnicowy, odc. 324 (ryc. 24: 6). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Zachowała się tylko dolna część popielnicy.

Zawartość: 1: fragm. silnie zniszczonej popielnicy barwy brunatnej; 2: przepalone kości ludzkie (6g – *neonatus/infans I*).

Grób 224, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 321 (ryc. 25: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa o wy-

miarach 62×59 cm i głębokości 60 cm. Skrzynia w rzucie płaskim kształtu kolistego, w przekroju lejkowatego, zbudowana była z różnej wielkości płaskich kamieni ustawionych ukośnie, z dnem wyłożonym również płaskim kamieniem, pokrywy górnej brak. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica zawierająca ułamki ceramiki oraz przepalone kości ludzkie.

Zawartość: 1: 10 fragm. silnie zniszczonego naczynia podgrupy 4; 2: 3 fragm. krawędzi naczynia (ryc. 25: 2); 3: 19 fragm. brzuśców naczyń; 4: przepalone kości ludzkie (786 g – K? *adultus*).

Grób 232, skrzynkowy, prawdopodobnie podkloszowy, odc. 344/345 (ryc. 25: 3). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Kamienna skrzynia zbudowana była z płaskich kamieni, zamknięta od góry mniejszymi kamieniami. Jej wymiary to 85×70 cm, a głębokość 47 cm.

Zawartość: 1: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2d, prawdopodobnie klosza (ryc. 25: 4); 2: fragm. popielnicy – naczynie barwy brunatnoczarnej podgrupy 1c (ryc. 25: 5); 3: przepalone kości ludzkie (2912 g – M *maturus* 35–40 lat); 4: przepalone kości zwierzęce.

Grób 233, skrzynkowy, kloszowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 347 (ryc. 26: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu wydłużonego owalu o wymiarach 150×93 cm i głębokości 60 cm. Kamienna skrzynia o wymiarach 75×70 cm i głębokość 56 cm zbudowana była z płaskich kamieni i obstawiona mniejszymi kamieniami. Dno wyłożone dwoma płaskimi kamieniami, na których ustawiono klosz. Górna część grobu zamknięta czterema kamieniami.

Zawartość: 1: fragm. naczynia barwy brunatnej podgrupy 2a (ryc. 26: 2); 2: przepalone kości ludzkie (76 g?); 3: przepalona kość zwierzęca.

KLASYFIKACJA TYPOLOGICZNO- CHRONOLOGICZNA MATERIAŁU ZABYTEKOWEGO

Materiał zabytkowy pozyskany w trakcie badań cmentarzyska kultury pomorsko-kloszowej w Kolonii Rychłocice to przede wszystkim ceramika w postaci całych naczyń lub ich fragmentów oraz kilka przedmiotów metalowych, żelaznych oraz wykonanych ze stopu miedzi, a także ze szkła. Prezentowany materiał ceramiczny tylko w części mieści się w przyjętych dotychczas podziałach wykazując dość znaczne różnice regionalne. Dlatego też przyjmując w niniejszym opracowaniu ogólną klasyfikację ceramiki kultury pomorskiej zaproponowaną dla materiałów środkowopolskich przez I. Jadczkową (1995, s. 141–157) dokonano jej znacznej modyfikacji. Ze względu na formę wydzielono pięć zasadniczych grup naczyń, a w ich obrębie, z uwagi na dość duże zróżnicowanie morfologiczne, wyróżniono mniejsze jednostki – podgrupy (ryc. 27).

Grupa 1 to naczynia o mniej lub bardziej baniastym brzuścu, które w grobach pełniły najczęściej funkcję popielnic. **Grupa 2** reprezentowana jest przez duże naczynia o różnie uformowanej krawędzi, pełniące w grobach funkcję kloszy. **Grupę 3** tworzy tylko jedno naczynie – amfora, forma dotąd niespotykana w materiałach kultury pomorsko-kloszowej w środkowej Polsce. **Grupa 4** obejmuje misy, które najczęściej stanowiły nakrycie popielnic, lub też ich fragmenty użyte zostały jako podkładki pod popielnice. **Grupa 5** to różnej wielkości dzbanki i kubki, które w grobach z reguły pełniły funkcję przystawek, a większe okazy także popielnic. Materiał ceramiczny jest stosunkowo dobrze zachowany, w większości wypadków umożliwiając klasyfikację typologiczną – morfologiczną. Nie-wielka tylko grupa naczyń, z uwagi na słaby stopień wypalenia uległa tak znacznej destrukcji, która nie pozwoliła na ich określenie typologiczne oraz wykonanie dokumentacji rysunkowej. Dość duża grupa naczyń znajduje analogie na mniej lub bardziej odległych cmentarzyskach, część nosi jednak bardzo wyraźne indy-

widualne cechy, do których trudno by szukać zbliżone formy.

Grupa 1 to naczynia baniaste, reprezentowana jest przez 20 egzemplarzy, wśród których wydzielono pięć podgrup zróżnicowanych morfologicznie.

Podgrupa 1a to formy o lekko wychylonej na zewnątrz partii wylewu, stożkowato uformowanej szyi i wyraźnie zaznaczonym dość ostrym załomie brzuśca, umieszczonym mniej więcej w połowie jego wysokości. Odkryto je w grobie 55 (ryc. 12: 12) oraz prawdopodobnie 88 (ryc. 16: 9) i 215 (ryc. 23: 5). Zbliżonych kształtem form znajdujemy niewiele. Podobnie ma uformowany brzusiec popielnica nr 5 z grobu zbiorowego nr 19 w Konstantynowie – Ignaciewie stan. 18, pow. pabianicki (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 186 ryc. 3: 5), czy naczynie z cmentarzyska w Dobryszycach, pow. radomszczański z grobu 21 (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, s. 40 ryc. XI: 8).

Podgrupa 1b obejmuje naczynia o prawie cylindrycznej szyjce i wyraźnie zaznaczonym półokrągłym załomie brzuśca umieszczonym powyżej połowy jego wysokości. Na granicy brzuśca i szyjki występuje wąskie pasmo zdobnicze oraz niewielkie uszko. Naczynia takie pochodzą z grobów 76 (ryc. 13: 9) i 84 (ryc. 16: 5) oraz prawdopodobnie 20 (ryc. 9: 10). Podobne formy posiadają naczynia z cmentarzysk w Wilkowicach, pow. poddębicki i Kościerzynie, pow. sieradzki (I. Jadczykowska 1991, tabl. III: 3; IV: 1) oraz w Różycach – Starej Wsi, pow. łowicki (H. Wiklak 1998, tabl. V: 4).

Podgrupa 1c to naczynia o dość łagodnym załomie brzuśca umieszczonym w połowie ich wysokości i stożkowato wyodrębnionej wygładzanej partii szyjki. Przejście brzuśca w szyjkę jest dość często podkreślone listwą plastyczną. Jest to najliczniej reprezentowana na omawianym cmentarzysku podgrupa naczyń. Takie formy pochodzą z grobów: 1–4 egzemplarze (ryc. 8: 2, 4, 6, 8), 34 (ryc. 10: 2), 106 (ryc. 18: 4), 114 (ryc. 19: 7) i 232 (ryc. 23: 5) oraz prawdopodobnie naczynie zachowane w niewielkim fragmencie partii wylewu z grobu 224 (ryc. 25: 2).

Zbliżone kształtem naczynia znane są z cmentarzyska w Kościerzynie z grobu 6 (A. Kufel-Dzierzgowska 1980, tabl. VI: 5), w Prądzewie, pow. bełchatowski (A. Abramek 1973, tabl. I: a), a także w Różycach – Starej Wsi (H. Wiklak 1998, tabl. V: 19).

Podgrupa 1d reprezentowana jest przez tylko jedno, zachowane fragmentarycznie naczynie pochodzące z grobu 59 (ryc. 13: 4). Jest to forma dość smukła, o wyraźnie wyodrębnionej od brzuśca wygładzanej szyjce oraz wysoko umieszczonym załomie chropowatego brzuśca. Podobne naczynie pochodzi z cmentarzyska w Kościerzynie w grobie 2 (A. Kufel-Dzierzgowska 1980, tabl. IV: 8).

Podgrupa 1e została wydzielona również na podstawie tylko jednego naczynia odkrytego w grobie 221 (ryc. 24: 5). Jest to forma o krótkiej cylindrycznej szyjce, jajowatym brzuścu i płaskim dnie. Przy krawędzi widoczne są wyraźne ślady dwóch obtłuczonych uch rozmieszczonych symetrycznie. W dotychczas publikowanych materiałach z cmentarzysk środkowopolskich kultury pomorsko-kłoszowej forma taka nie była znana (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 203). Pojawiła się jednak na osadzie w Zakrzewie stan. 11, pow. sieradzki, położonej na lewym brzegu Warty (J. Urban 2004, tabl. I: 9). Naczynia takie spotykane są niezbyt często na obszarze Wielkopolski, m.in. na cmentarzysku w Zadowicach, pow. kaliski (E. Kaszewska 1964, tabl. XXV: 9). Naczynia tego rodzaju, dwuuszne, zwane też amforowatymi, są natomiast dość częste w materiałach z cmentarzysk kultury grobów kłoszowych na Mazowszu i Podlasiu (B. Chomentowska 1970, s. 228–229; M. Andrzejowska 2005, s. 137 ryc. 7), m.in. znane są także z cmentarzyska w Różycach – Starej Wsi (H. Wiklak 1998, s. 231, tabl. II: 12; V: 3, 4). Przytoczone wyżej naczynia różnią się jednak od egzemplarza z Kolonii Rychłocice zarówno tektoniką, jak i umieszczeniem uch, które znajdują się dużo poniżej krawędzi naczynia, nieco powyżej największej wydętości brzuśca. Ponadto do grupy naczyń baniastych możemy zaliczyć fragmentarycznie zachowane naczynie

nia z grobów 79 (ryc. 14: 9) oraz 163 (ryc. 20: 6), których stan zachowania nie pozwala jednak na bliższą klasyfikację.

Grupa 2 obejmuje duże naczynia o różnie uformowanej krawędzi, pełniące najczęściej funkcję kloszy. Zaliczono do niej 13 naczyń rozdzielonych w cztery podgrupy.

Podgrupa 2a to fragmentarycznie zachowane naczynia z grobu 49 (ryc. 11: 5) i 233 (ryc. 23: 2), które charakteryzują się bardzo wysoko umieszczonym załomem brzuśca oraz bardzo krótką partią szyi, z krawędzią lekko wychyloną na zewnątrz. Powierzchnia naczyń jest dość silnie schropowana poprzez obmazywanie palcami, natomiast tuż pod krawędzią szorstka, a barwa brązowa. Analogiczne naczynia odnajdujemy m.in. na cmentarzysku w Gledzianówku, pow. łęczycki (I. Jadczkowska 1977, tabl. I: 9).

Podgrupę 2b tworzą naczynia o wysoko umieszczonym załomie baniastego brzuśca, wąskiej partii przydennej, z krawędzią lekko wyodrębnioną, często karbowaną i wychyloną na zewnątrz o powierzchni chropowatej przez obmazywanie palcami barwy jasnobrunatnej. Odkryto je w grobach 52 (ryc. 11: 8) i 98 (ryc. 17: 9). Zbliżone formą naczynia pochodzą również z cmentarzyska w Gledzianówku (I. Jadczkowska 1977, tabl. I: 6; II: 4).

Podgrupa 2c obejmuje naczynia o średnicy wylewu mniejszej od największej wydętości brzuśca, który umieszczony jest w górnej partii naczynia. Szyjka jest krótka, słabo zaznaczona, a krawędź uformowana pionowo. Powierzchnia jest lekko schropowana lub ukośnie obmazywana, partia przy wylewie szorstka, a barwa brązowa. Naczynia takie odkryto w grobach 49 (ryc. 11: 4) i 106 (ryc. 18: 2). W tym ostatnim opisywane naczynie pełniło funkcję klosza. Fragmenty naczynia tego rodzaju, posiadającego karbowaną krawędź, bardzo źle zachowanego, odkryto również w grobie 84 (ryc. 16: 2). Pełniło ono również funkcję klosza. Podobną formę miało naczynie ze zniszczonego grobu nr 18 z Konstantynowa – Ignacewa (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 198 ryc. 8)

oraz z cmentarzyska w Woli Łobudzkiej, pow. zduńskowski (I. Jadczkowska 1991, tabl. IV: 7). Naczynia tego rodzaju są dość często spotykane na Mazowszu, m.in. na cmentarzysku w Różycach – Starej Wsi (H. Wiklak 1998, tabl. I: 3, 10; III: 8, 13; IV: 3, 4, 9, 13), Warszawie – Marcelinie (M. Andrzejowska 1997, ryc. 5: d), czy w Warszawie – Zerzniu (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1997, ryc. 13: e; 28: m; 30: k).

Podgrupa 2d to naczynia kształtu jajowatego odkryte w grobach 78 (ryc. 14: 2), 164 (ryc. 20: 9), 194 (ryc. 22: 3), 215 (ryc. 23: 4) i 232 (ryc. 25: 4). Charakteryzują się one lekko baniastym brzuścem i niewyodrębnioną, nachyloną do wnętrza, niekiedy także karbowaną krawędzią. Powierzchnia ich jest chropowata poprzez obmazywanie, a barwa brązowa. Analogiczne naczynia znane są z cmentarzyska w Kościerzynie z grobu 9 (A. Kufel-Dzierżgowska 1982, tabl. VI: 8) oraz w Prądzewie i Kurówku, pow. bełchatowski (B. Abramek 1973, tabl. I: b; II: e). W materiałach z cmentarzysk środkowopolskich naczynia takie są dość często spotykane, pełniąc w grobach najczęściej funkcję popielnic i kloszy (I. Jadczkowska 1995, s. 148, ryc. 7; A. Kufel-Dzierżgowska 1991, tabl. I: 3; II: 1; III: 1; VI: 2).

Do grupy tej zaliczono także fragmentarycznie zachowane naczynie z grobu 107 (ryc. 18: 9) i 109, które z uwagi na stan zachowania nie może być szczegółowiej sklasyfikowane.

Grupa 3 to amfora z grobu 42 (ryc. 10: 13). Charakteryzuje się ona baniastym brzuścem umieszczonym poniżej połowy jej wysokości i wysoką, stożkowato uformowaną szyją z krawędzią lekko wychyloną na zewnątrz. Na przejściu brzuśca w szyję znajdują się dwa symetrycznie rozmieszczone taśmowate uszka. Powierzchnia naczynia jest gładka, zdobiona ornamentem rytym i odciskanim. W inwentarzach ceramicznych kultury pomorskiej na cmentarzyskach środkowopolskich amfory jako takie raczej nie są spotykane, choć na obszarze sąsiedniego Mazowsza znajdowane są dość licznie (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 203).

Bardzo częste są natomiast w kulturze łużyckiej. Dlatego też nasz egzemplarz traktujemy jako formę przeżytkową, nawiązującą do starszego podłoża kulturowego, różniąc się jednak od pierwowzorów dość znacznie tektoniką (I. Jadczkowska 2001, s. 100 ryc. 6).

Grupa 4 jest najliczniejszą w materiale ceramicznym, tworzą ją bardzo popularne w kulturze pomorskiej misy i naczynia misowate. Odkryto je w ilości 33 okazów zachowanych w całości lub we fragmentach. W zespołach grobowych pełniły one najczęściej funkcję pokryw lub też ich fragmenty umieszczane były jako podkładki pod popielnice. Wykazują one dość duże zróżnicowanie morfologiczne. Wydzielono wśród nich sześć podgrup.

Podgrupa 4a obejmuje misy kształtu półkulistego z niewyodrębnioną, lub nieznacznie tylko wyodrębnioną krawędzią, niekiedy zaopatrzone w niewielkie uszka umieszczone na poziomie wylewu naczynia. Odkryto je w wyposażeniu grobów: 1 (ryc. 8: 9), 20 (ryc. 9: 11), 34 (ryc. 10: 4), 42 (ryc. 10: 12), 48 (ryc. 11: 2), 76 (ryc. 13: 8), 120 (ryc. 20: 2), 194 (ryc. 22: 4) oraz 221 (ryc. 24: 4). Zbliżone formą okazy pochodzą z cmentarzyska w Kościerzynie w grobie 1 (A. Kufel-Dzierżkowska 1980, tabl. IV: 4), w Gledzianówku (I. Jadczkowska 1977, tabl. IV: 1) oraz Konstantynowie Ignacewie, gdzie zostały zgrupowane w typie I (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 188 ryc. 4).

Podgrupa 4b to misy kształtu półkulistego z pionowo uformowaną niewyodrębnioną krawędzią lub bardzo lekko zagiętą do środka naczynia, niekiedy zaopatrzone w niewielkie uszka umieszczone przy krawędzi naczynia. Znajdowały się w wyposażeniu grobów 1 (ryc. 9: 1), 53 (ryc. 12: 6) i 55 (ryc. 12: 13). Podobna forma znana jest z cmentarzyska w Gledzianówku (I. Jadczkowska 1977, tabl. VII: 6), a także większa ilość z cmentarzyska w Konstantynowie Ignacewie, gdzie tworzą typ II (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 188 ryc. 4).

Podgrupę 4c tworzą dość głębokie misy kształtu półkulistego z krawędzią lekko wyodrębnioną i wychyloną na zewnątrz. Przy krawędzi znaj-

duje się dość często niewielki guzek lub uszko. Pochodzą one z grobów 1 (ryc. 8: 3, 5, 7), 42 (ryc. 10: 10), 53 (ryc. 12: 5), 78 (ryc. 14: 4, 5), 84 (ryc. 16: 4), 98 (ryc. 17: 7), 106 (ryc. 18: 3) oraz 114 (ryc. 19: 6).

Podgrupa 4d reprezentowana jest przez miski o baniastym brzuścu z partią wylewu profilowaną, niekiedy dość silnie wychyloną na zewnątrz. Odkryto je w grobach 42 (ryc. 10: 14), 59 (ryc. 13: 5), 83 (ryc. 15: 5), 88 (ryc. 16: 10) i 114 (ryc. 19: 4). To ostatnie naczynie zaopatrzone było również w ucho wychodzące z krawędzi i sięgające nieco poniżej największej wydętości brzuśca.

Podgrupę 4e tworzą tylko dwa naczynia zachowane fragmentarycznie w grobach 59 (ryc. 13: 6) i 88 (ryc. 16: 8). Ich partia wylewu jest dość silnie rozchylona na zewnątrz, a powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej. Oba egzemplarze są w różny sposób zdobione. Zbliżone formy znajdujemy na cmentarzysku w Konstantynowie – Ignacewie w typie III (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 188 ryc. 4).

Podgrupę 4f tworzą trzy naczynia pochodzące z grobu 42 (ryc. 10: 11), 53 (ryc. 12: 3) i 164 (ryc. 20: 8). Są to głębokie miski charakteryzujące się lekko baniastym brzuścem, z partią wylewu nieznacznie wychyloną na zewnątrz. Możemy je określić jako misy o mniej lub bardziej esowatym profilu. Powierzchnia ich jest lekko szorstka, a barwa jasnobrunatna. Analogie do nich odnajdujemy w materiałach z osady w Grabku, pow. bełchatowski, na stan. 12 w typie IVA1 naczyń misopodobnych, często dużych rozmiarów (B. Muzolf 2002, s. 204, ryc. 180: 4; 198: 2; 200: 2). Naczyń takich brak jest w materiałach z cmentarzysk środkowopolskich kultury łużyckiej, a pojawiają się dopiero w niewielkiej liczbie w fazie „pomorsko-kłoszowej” osady B w Grabku datowanej na schyłek okresu Ha D i początek wczesnego okresu lateńskiego (B. Muzolf 2002, s. 374).

Grupa 5 obejmująca dzbanki i kubki liczy 12 naczyń. Z uwagi na duże zróżnicowanie morfologiczne podzielono je na sześć podgrup.

Podgrupa 5a obejmuje dzbany o nisko umieszczonej największej wydętości brzuśca i wysokiej partii szyjki lekko rozchylonej na zewnątrz oraz dużym uchem wychodzącym z krawędzi sięgającym do załomu brzuśca. Powierzchnia tych naczyń jest gładka, a barwa czarna. Naczynia takie znajdowały się w wyposażeniu grobów 53 (ryc. 12: 4), 78 (ryc. 14: 3) i 95 (ryc. 17: 5). Tylko w przypadku grobu 53 możemy stwierdzić, że naczynia takiego użyto jako popielnicy. Podobne formy znane są z cmentarzysk w Konopnicy na stanowisku 2 oraz w Strobinie stanowisko 2, pow. wieluński (B. Abramek 1973, tabl. III:a; IV: c).

Podgrupa 5b charakteryzuje się nisko umieszczonym, baniastym brzuścem, z którego łagodnie wyprowadzono partię szyjki z lekko na zewnątrz wychyloną krawędzią. Powierzchnia naczyń jest gładka, a barwa jasnobrunatna. Pochodzą one z grobu 34 (ryc. 10: 3) i 95 (ryc. 17: 4), gdzie pełniły funkcję przystawek. Zbliżone formą naczynie znane jest z cmentarzyska w Gledzianówku (I. Jadczykowa 1977, tabl. VII: 4).

Podgrupę 5c wydzielono wyłącznie na podstawie jednego naczynia pochodzącego z grobu 170 (ryc. 21: 2). Charakteryzuje się ono baniastym, zaokrąglonym brzuścem i stożkowato rozchyloną na zewnątrz szyjką, jego powierzchnia jest gładka, a barwa jasnobrunatna.

Podgrupa 5d to dzbanki o baniastych, zaokrąglonych brzuścach i cylindrycznych lub lekko stożkowato uformowanych partiach szyjek. Dość masywne ucha wychodzą z krawędzi i sięgają prawie do załomu brzuśca. Naczynia takie pochodzą z grobów 1 – dwa egzemplarze (ryc. 8: 10; 9: 3), 59 (ryc. 13: 2) oraz 179 (ryc. 21: 4). Jeden z okazów z grobu 1 (ryc. 9: 3) posiada dość masywne ucho, którego powierzchnia jest zdobiona szerokimi żeberkami. Analogię do formy naczynia znajdujemy na cmentarzysku w Strobinie stan. 2 (B. Abramek 1973, tabl. IV: f), natomiast podobne zdobienie ucha na cmentarzysku w Dobryszycach (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, tabl. XII: 3).

Podgrupa 5e to naczynie o brzuścu prawie kulistym i wysokiej, cylindrycznej szyjce. Masywne ucho zaczepione jest znacznie poniżej jego krawędzi i oparte powyżej załomu brzuśca. Zostało odkryte w wyposażeniu grobu 95 (ryc. 17: 6).

Podgrupę 5f tworzy tylko jedno naczynie charakteryzujące się niewielkimi rozmiarami, lekko baniastym brzuścem i cylindryczną niezbyt wysoką szyjką. Ucho jest bardzo masywne, szerokie, wychodzące z krawędzi i oparte na załomie brzuśca. Odkryto je w grobie 55 (ryc. 12: 11). Analogię znajdujemy w materiałach z cmentarzyska w Konstancynie – Ignacowie (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 188 ryc. 4).

Poza przedstawionym powyżej podziałem znajduje się w całości zachowane niewielkie naczynie z grobu 194 (ryc. 12: 2). Jego brzusiec jest baniasty z załosem umieszczonym nieco powyżej połowy wysokości, bardzo wyraźnym przejściem brzuśca w stożkowato uformowaną szyjkę, z krawędzią wychyloną na zewnątrz, dno jest płaskie, niewyodrębnione. Możemy je traktować w kategoriach form miniaturowych, do których trudno by szukać analogii.

Ponadto w zespołach grobowych odkryto fragmenty naczyń, w tym także popielnic, bardzo źle zachowanych w postaci drobnych, rozwarstwionych ułamków, silnie uszkodzonych wskutek zbyt niskiej temperatury wypału. W związku z tym nie jest możliwe określenie ich formy, a tym samym zaliczenie do konkretnych grup naczyń. Pochodzą one z grobów 4, 34, 39, 53, 55, 59, 126, 163, 194 i 222.

ZDOBNICTWO CERAMIKI

Motywy zdobnicze spotykane na ceramice z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice wykonane są techniką rycia, odciskania – nakłuwania (ornament stempelkowy) oraz plastyczną. Są one dość często mieszane na poszczególnych naczyniach tworząc niekiedy rozbudowane wątki zdobnicze. Ornamentowane są wszystkie wydzielone na cmentarzysku grupy naczyń, choć ich liczba nie jest dominująca w stosunku do całości materiału cera-

micznego. W pierwszej kolejności należy wymienić zdobnictwo naczyń wykonane techniką rycia ostrym narzędziem. Są to cienkie dookolne oraz ukośne linie w połączeniu z motywami kłutymi, które tworzą rodzaj jodełki. W ten sposób zdobione jest naczynie podgrupy 1a będące popielnicą z grobu 55 (ryc. 12: 12). Mieszaną techniką rycia i nakłuwania wykonano natomiast ornament na naczyniu podgrupy 5a z grobu 95 (ryc. 17: 5) i podgrupy 5d z grobu 1 (ryc. 9: 3), gdzie ucho dodatkowo zdobione jest kanelurami oraz z grobu 59 (ryc. 12: 2). Nieco inaczej zdobione jest naczynie grupy 3 z grobu 42 (ryc. 10: 13). Podwójne dookolne pasmo ukośnych krótkich nakłuc umieszczone między uchami naczynia uzupełnia ornament wykonany okrągłym stempelkiem w postaci festonów. Zbliżony ornament pochodzi z cmentarzyska w Piaskach, pow. piotrkowski (M. Gąsior 1976, tabl. VII: 2). Również podwójnym dookólnym pasmem krótkich nacięć w połączeniu z łukowato uformowaną płaską listwą plastyczną z ornamentem stempelkowym wykonanymi narzędziem o niewielkiej średnicy zdobione jest fragmentarycznie zachowane naczynie grupy 1a z grobu 39 (ryc. 10: 8). Dość dużą grupę naczyń zdobionych stanowią okazy, których ornament wykonano wyłącznie techniką kłucia w postaci pojedynczych, podwójnych lub potrójnych dookólnych pasm. Takie zdobienia posiada naczynie podgrupy 1a z grobu 88 (ryc. 16: 9) i podgrupy 5d z grobu 1 (ryc. 8: 10). Natomiast naczynie podgrupy 4c z grobu 84 zdobione jest pojedynczym dookólnym pasmem wykonanym krótkimi, ukośnymi nacięciami (ryc. 16: 4). Na szczególną uwagę zasługuje zdobione tą techniką naczynie podgrupy 1c z grobu 1 (ryc. 8: 2, 2a). Potrójne pasmo krótkich nakłuc oddziela górną partię brzuśca od szyi, kończąc się dość dużym guzkiem plastycznym z wyrytym krzyżykiem, poniżej znajdują się podobizny sześciu rogatych zwierząt, być może krów, wykonanych również tą techniką, tworzących dookólny fryz. Autorka pierwszej publikacji tego naczynia zastanawia się, czy jest to scena narracyjna, czy też ornament ten pełni wyłącznie funkcje estetyczne, a może jest wyrazem kultu zwierząt, przychylając się ostatecznie do tej drugiej hipotezy (M. Jaż-

dżewska 1987, s. 104). Ornament ten nie znajduje analogii w dotychczas dostępnych materiałach kultury pomorskiej. Natomiast podwójnym pasmem tworzącym linię łamaną zdobione jest naczynie podgrupy 5a z grobu 53 (ryc. 12: 4). Dość duża grupa naczyń zdobiona jest ornamentem stempelkowym wykonanym narzędziem o przekroju kolistym o niewielkiej średnicy. Tworzy on dookolne pojedyncze pasma umieszczone na naczyniach podgrupy 1b z grobu 76 (ryc. 13: 9), podgrupy 1c z grobu 114 (ryc. 19: 7), podgrupy 4c z grobu 114 (ryc. 19: 6), podgrupy 4d z grobu 88 (ryc. 16: 10) i z grobu 114 (ryc. 19: 4) oraz podgrupy 4e z grobu 88 (ryc. 16: 8). Natomiast naczynia podgrupy 1b z grobu 76 (ryc. 13: 9) i z grobu 84 (ryc. 16: 5) zdobione są na przejściu brzuśca w szyję dość dużymi dołeczkami wykonanymi opuszkami palców.

Niezbędna duża grupa naczyń zdobiona jest ornamentem plastycznym. Ornament guzowy reprezentowany jest tylko na jednym naczyniu podgrupy 1c z grobu 1 (ryc. 8: 2). Jest to wspomniany wyżej guzek z wyrytym krzyżykiem będący elementem bardziej złożonego motywu zdobniczego. Niewielkie guzki wychodzące z krawędzi stwierdzono na naczyniach misowatych grupy 4a z grobu 76 (ryc. 13: 8) i grupy 4c z grobów 1 (ryc. 8: 7) i 114 (ryc. 19: 6). Innym elementem zdobniczym w tej kategorii jest krótka listwa plastyczna uformowana łukowato umieszczona przy krawędzi naczynia podgrupy 4e z grobu 59 (ryc. 13: 6) oraz tzw. plastyczne wąsy wyciągnięte z mocowania ucha naczynia podgrupy 5d z grobu 179 (ryc. 21: 4). W grupie ornamentów plastycznych mieści się także dookolna listwa plastyczna z odciskami dołków palcowych umieszczona u nasady szyjki. Jest ona elementem akcentującym tektonikę naczynia, przejścia brzuśca w szyjkę. Ten motyw zdobniczy obserwujemy na naczyniach podgrupy 1c z grobu 1 (ryc. 8: 4, 8) i z grobu 106 (ryc. 18: 4). Jest on bardzo popularny w kulturze pomorskiej i spotykany na wielu cmentarzyskach. Ostatnią kategorią zdobnictwa plastycznego jest ornamentowanie krawędzi naczyń techniką „szczypania”, określaną także jako karbowanie. Tak ukształtowane krawędzie stwierdzono na naczyniach

podgrupy 2b z grobu 52 (ryc. 11: 8), podgrupy 2c z grobu 84 (ryc. 16: 2) i podgrupy 2d z grobów 98 (ryc. 17: 9), 194 (ryc. 22: 3) i 232 (ryc. 25: 4). Ten sposób uformowania krawędzi naczyń, zwłaszcza pełniących funkcję kloszy jest więc bardzo popularny w kulturze pomorsko-kloszowej.

W materiałach z cmentarzyska w Kolonii Rychnołice zwraca uwagę występowanie różnych typologicznie naczyń ale zdobionych tą samą techniką w poszczególnych grobach, gdzie tworzą swego rodzaju zestawy. Należy tu przede wszystkim wymienić grób 1 z popielnicą podgrupy 1c zdobioną ornamentem zwierzęcym wykonanym techniką krótkich nakłuć i dwoma naczyniami podgrupy 5d (ryc. 8: 2, 10; 9: 3), czy grób 114 z zestawem trzech naczyń zdobionych ornamentem stempelkowym (ryc. 19: 4, 6, 7). W kilku grobach natomiast zaobserwowano także zastosowanie różnych technik zdobniczych na naczyniach tworzących zespoły. Sytuację taką stwierdzono w grobie 59 (ryc. 13: 2, 6) i 84 (ryc. 16: 4, 5).

PRZEDMIOTY METALOWE

W wyposażeniu grobów odkryto 14 przedmiotów metalowych, co jak na cmentarzysko kultury pomorskiej stanowi dość dużą liczbę. Zabytki te należą do różnych kategorii, które zostaną omówione poniżej.

Szpile

Te ozdoby stroju odkryto w trzech zespołach grobowych. Szpilę ze stopu miedzi z główką uformowaną przez rozklepanie końca szpili i zwinięcie jej w uszko znaleziono w grobie skrzynkowym w obwarowaniu kamiennym nr 79 (ryc. 14: 8). Część zaostzona została prawdopodobnie odłamana, jej zachowana długość wynosi około 6 cm. Szpila ta prezentuje typ P, jeden z najliczniej reprezentowanych zarówno w kontekście terytorialnym, jak i chronologicznym (E. Kłosińska 1997, s. 57). Z regionu wieluńskiego podobne egzemplarze znane są z cmentarzysk kurhanowych kultury trzcinieckiej w Okalewie, pow. wieluński (B. Abramek 1971, ryc. 3: i; 4: b, e) i w Strugach, pow. wieluński (E. Wójcikowa, T. Makiewicz 1969, ryc. 2: a). Rów-

nież szpile tego typu odkryto na cmentarzysku w Łubnej, pow. sieradzki (A. Gardawski 1951, tabl. V: g, h), a także na osadzie wczesnej kultury łużyckiej w Pludwinach, pow. brzeziński (H. Wiklak 1988, ryc. 4: d). W grupie środkowopolskiej kultury łużyckiej tego typu szpile odkryto np. na późnohalsztackim cmentarzysku w Zalewie II, pow. pabianicki (I. Jadczkowska 1990, tabl. XIX: 8), czy wczesnolateńskim cmentarzysku w Piaskach Bankowych, pow. łowicki (I. Jadczkowska 1986, tabl. III: 8), co w tym wypadku doskonale potwierdza bardzo szerokie ramy czasowe ich występowania.

Kolejne dwie szpile to okazy wykonane z żelaza. Pierwszą z nich odkryto w grobie 59 (ryc. 13: 3). Jest to forma również z główką rozklepaną i zwiniętą w uszko oraz z łabędzią szyjką. Jej długość wynosi 84 mm, a szerokość główki 17 mm. Zbliżoną formą szpilę, lecz bimetaliczną (główka i szyjka wykonana ze stopu miedzi, trzon z żelaza) odkryto na cmentarzysku kultury pomorskiej w Kościerzynie (A. Kufel-Dzierzgowska 1982, tabl. VIII: 6) oraz okaz wyłącznie żelazny w Kozubach Nowych, pow. łaski (I. Jadczkowska 1991, tabl. VIII: 7). Ostatnia to zachowana w dwóch fragmentach szpila z łabędzią szyjką i główką uformowaną w tarczkę odkryta w grobie skrzynkowym w obwarowaniu kamiennym nr 80 (ryc. 15: 3). Średnica tarczki wynosi 16 mm, a długość ok. 84 mm. Szpile te mają swe pierwowzory w materiałach późnej kultury łużyckiej (I. Jadczkowska 2001, s. 118, ryc. 16: 2c). Podobny egzemplarz odkryto w pobliskiej Konopnicy na stanowisku 2 (B. Abramek 1973, tabl. III: c).

Szpile żelazne z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko są dość często spotykane na cmentarzyskach kultury pomorskiej i grobów kloszowych i datowane od schyłku okresu halsztackiego po początek środkowego okresu lateńskiego (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1997, s. 104). Dla okresu halsztackiego typowe mają być raczej szpile ze stopu miedzi, natomiast dla okresu lateńskiego szpile żelazne (S. Nosek 1946, s. 21).

Jako ozdoby można prawdopodobnie potraktować także kółko spiralne o trzech zwojach wykonane ze stopu miedzi o średnicy 4,4 cm odkryte w grobie 107 (ryc. 18: 8). Zbliżone formą, z tym że

dwuzwojowe pochodzi z cmentarzyska w Grabku, pow. bełchatowski (M. Urbański 2002, s. 387, ryc. 229: 3). Być może z podobnym, ale zniszczonym zabytkiem mamy do czynienia w grobie 114 (ryc. 17: 5), gdzie odkryto kilka fragmentów drutu ze stopu miedzi o przekroju kolistym. Niewielkie dwa kółka ze stopu miedzi o końcach stykających się, o średnicach 1,5 i 2 cm, odkryto w grobie 53 (ryc. 12: 2). Być może pełniły one funkcję łańcuszka. Jako części ozdób należy jeszcze wymienić fragment łukowato wygiętego pręta ze stopu miedzi o przekroju czworokątnym z grobu 55 (ryc. 12: 10). Na uwagę zasługuje także obecność fragmentów stopów miedzi odkryte w grobach 1, 55, 59, 79, 88, 94 oraz 221. Ich funkcja wskutek przepalenia nie jest możliwa do odtworzenia. Ozdoby oraz zniszczone przedmioty ze stopu miedzi odkryto więc w aż 10 zespołach grobowych, co jest sytuacją dość wyjątkową w przypadku cmentarzysk kultury pomorsko-kłoszowej.

Paciorki szklane

Na szczególną uwagę zasługuje odkrycie 9–10 stopionych paciorków szklanych w grobie 78. Sześć z nich było w kolorze niebieskim, w tym przynajmniej dwa zdobione białym zygzakiem, dwa dwubarwne, niebiesko żółte oraz jeden jasnobezowy. Okazy dekorowane linią zygzakową klasyfikowane są w podgrupie I paciorków szklanych z wczesnej epoki żelaza (T. Purowski 2010, s. 28). Większość paciorków była prawdopodobnie kształtu płaskokulistego, wyjątkowo jeden, jasnobezowy to okaz rurkowaty (ryc. 143: 1). Przeprowadzona analiza składu chemicznego wykazała², że głównym składnikiem szkła był tlenek krzemu (ok. 50%), wapnia (ok. 14%), sodu (ok. 8%) i potasu (ok. 3%). Zabarwienie niebieskie może być spowodowane obecnością kobaltu i miedzi, natomiast żółte obecnością ołowiu. Odmianym składem charakteryzuje się paciorek jasnobezowy zawierający głównie glinokrzemian sodowy. Najbliższe analogie do paciorków znajdujemy w skar-

bie z Rychłocic odkrytym jeszcze w XIX wieku zawierającym 3 naszyjniki wykonane ze stopu miedzi i 19 paciorków szklanych barwy granatowo – niebieskiej zdobionych białymi zygzakami, datowanym na okres halsztacki (Z. Durczewski 1937–1939, s. 252–254). Są to ozdoby rzadko spotykane w inwentarzach kultury pomorskiej. Dość wspomnieć, że na dużym cmentarzysku tej kultury w Zadowicach odkryto tylko jeden ciemnoniebieski paciorek w grobie 387 (E. Kaszewska 1984, s. 11).

Paciorki w kulturze pomorskiej wykonywane były także ze stopu miedzi. Taki okaz kształtu owalnego wykonany techniką odlewu pochodzi z grobu 1 (ryc. 9: 5). Analogią do niego może być paciorek odkryty na cmentarzysku w Piaskach (M. Gąsior 1976, tabl. III: 10).

Z innych elementów dekoracyjnych należy wspomnieć o zdobionej okładzinie kościanej z grobu 1. Ma ona kształt półkolisty o średnicy około 1,1 cm z otworem wewnątrz. Na powierzchni zdobiona jest kółkami z punktem w środku (ryc. 9: 4). Jego funkcja jest jednak trudna do określenia. Być może była to okładzina trzonu bliżej nieokreślonego narzędzia.

NARZĘDZIA

Nóż żelazny

Odkryty został w grobie 80 (ryc. 15: 2). Ma kształt łukowaty z jednostronnie wyodrębnionym trzpieniem, koniec ostrza jest uszkodzony. Jego długość wynosi około 9 cm. Noże należą do bardzo rzadko znajdowanych przedmiotów w zespołach grobowych kultury pomorskiej. Na cytowanym tu już cmentarzysku w Zadowicach odkryto tylko dwa noże i to w bardzo złym stanie zachowania uniemożliwiającym ich klasyfikację (E. Kaszewska 1984, s. 11). Natomiast nóż lub też fragment sierpa żelaznego (bardzo zły stan zachowania) odkryto w grobie 1 w pobliskim Siemiechowie na stan. 1 (M. Jażdżewska-Majdowa 1969, ryc. 1)

Prześlik gliniany

Fragment takiego przedmiotu pochodzi z zespołu grobowego nr 107 (ryc. 18: 6). W klasyfikacji

² Analizę metalograficzną wykonała mgr inż. Halina Młodecka z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, wykorzystując spektrometr rentgenowski fluoroscencyjny z dyspersją energii (EDXRF) typu PW 4030.

prześlików jest to typ IV odmiana 1 charakteryzujący się jednostronnie wydzieloną szyjką (B. Muzolf 2002, s. 238–239, ryc. 118). Prześliki nie należą do często spotykanych zabytków w wyposażeniu grobów kultury pomorskiej, nieco tylko więcej znaleziono ich na osadach.

Igła

Niewielki fragment igły ze stopu miedzi z otworem do przewlekania nici odkryto w grobie 107 (ryc. 18: 7). Przedmioty takie mają być już znane w kulturze łużyckiej. Wykonywane były także z żelaza, co poświadcza odkrycie na cmentarzysku w Dobryszycach, gdzie w grobie 10 odkryto igłę wykonaną z żelaza (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, s. 19, tabl. VI: 4).

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

W zakresie obrządku pogrzebowego cmentarzysko w Rychłolicach wykazuje bardzo dużą różnorodność form grobów, co zresztą jest bardzo często spotykane na cmentarzyskach kultury pomorskiej, zwłaszcza tych przebadanych w większym zakresie. W naszym przypadku możemy wyróżnić 7 podstawowych typów pochówków, wśród których wydzielono dodatkowo podtypy. Z tej liczby trzy pierwsze typy grobów nie zawierają żadnych konstrukcji kamiennych, natomiast pozostałe mniej lub bardziej rozbudowane struktury wykonane z płyt kamiennych i otoczków. Przedstawiona poniżej klasyfikacja grobów kultury pomorsko-kloszowej na cmentarzysku w Kolonii Rychłolicie oparta jest na kryterium konstrukcyjnym oraz ich zawartości. Nie bierze pod uwagę ewentualnych zniszczeń spowodowanych działalnością gospodarczą prowadzoną w czasach współczesnych. Teren cmentarzyska został wzięty pod uprawę dopiero w drugiej połowie XIX wieku, kiedy to wycięto las i wykarczowano pnie, także metodą wypaleniskową. Ślady tej działalności spotykano bardzo często w trakcie badań wykopaliskowych. Dlatego też ocena na ile ta działalność doprowadziła do zakłócenia stanu naturalnego, czy zniszczeń poszczególnych obiektów grobowych, jest bardzo trudna do określenia.

Wobec tego przedstawioną poniżej klasyfikację grobów należy traktować jako propozycję jedną z możliwych do przyjęcia.

Typ 1 to groby jamowe, z nieczytelnym zarysem jamy grobowej, gdzie przepalone kości złożono bezpośrednio w warstwie żółtego piasku. Są to groby 39 (ryc. 10: 6), 51 (ryc. 11: 6), 54 (ryc. 12: 8) oraz 88 (ryc. 16: 7).

Typ 2 obejmuje groby popielnicowe o również nieczytelnej jamie grobowej, gdzie popielnicę złożono w warstwie żółtego piasku. Zaliczamy tu groby 4 (ryc. 9: 7), 164 (ryc. 17: 7), 221 (ryc. 21: 3) oraz 222 (ryc. 21: 6).

Typ 3 tworzą również groby popielnicowe, które umieszczono w wyraźnej jamie grobowej. Tworzą go groby 42 – dwupopielnicowy (ryc. 8: 9), 53 również dwupopielnicowy (ryc. 12: 1), 76 (ryc. 13: 7), 107 (ryc. 18: 5) i 216 (ryc. 24: 1).

Typ 4 reprezentuje tylko jeden pochówek podwójny popielnicowo – jamowy nr 114 (ryc. 19: 3) umieszczony w jamie grobowej ze szczątkową konstrukcją kamienną i niszą. Analiza antropologiczna wykazała, że w popielnicy złożono szczątki dziecka w wieku *infans I*, a w jamie grobowej kości kobiety w wieku *adultus*.

Typ 5 tworzą groby kloszowe o zróżnicowanym sposobie budowy. Wśród nich wyróżniamy 4 podtypy.

Podtyp 1 to grób jamowy nakryty kloszem w obwarowaniu kamiennym. Taką konstrukcję posiadał grób 98 (ryc. 17: 8). W płytkiej jamie grobowej z resztkami stosu ciałopalnego, której dno wyłożono kamieniami, wstawiono klosz nakrywający jego zawartość.

Podtyp 2 to pochówek popielnicowy nakryty kloszem. Stwierdzono dwa takie pochówki – grób 84 (ryc. 16: 1) oraz prawdopodobnie zniszczony grób 215 (ryc. 23: 3). Popielnicę nakrytą misą złożono w jamie grobowej na kamiennej podkładce, nakrywając ją kloszem.

Podtyp 3 tworzą groby kloszowe popielnicowe w obwarowaniu kamiennym. Zaliczono do tego podtypu groby 55 (ryc. 12: 9) i 106 (ryc. 18: 1). W pierwszym z nich, bardzo zniszczonym, w jamie grobowej z resztkami stosu ciałopalnego złożono popielnicę nakrytą misą.

W obrębie jamy grobowej odkryto liczne fragmenty zniszczonego klosza oraz kubek. Drużgi z grobów założono w warstwie piasku na podkładce wykonanej z otoczaków, na której umieszczono popielnicę nakrytą misą, całość przykrywając kloszem. Na wysokości dna klosza umieszczono kuliście ułożone kamienie polne.

Podtyp 4 to grób symboliczny, gdzie w wyraźnej jamie grobowej złożono wyłącznie duże fragmenty klosza. Reprezentuje go grób 52 (ryc. 11: 7), brak jest jednak w nim przepalonych kości ludzkich oraz innych elementów wyposażenia.

Typ 6 to groby skrzynkowe. Z uwagi na znaczne zróżnicowanie ich formy i wyposażenia wyróżniamy 3 podtypy.

Podtyp 1 obejmuje największą grupę grobów, które określamy jako jamowe złożone w skrzyni kamiennej. Są to groby 48 (ryc. 11: 1), 49 (ryc. 11: 3), 79 (ryc. 14: 6), 170 (ryc. 21: 1), 179 (ryc. 21: 3), 200 (ryc. 22: 6) oraz 205 (ryc. 23: 1). W tym wypadku przepalone kości ludzkie nie tworzyły zwartej skupiska, lecz były rozrzucone luźno w całym, niekiedy zróżnicowanym morfologicznie wypełnisku.

Podtyp 2 to groby skrzynkowe przykryte kloszem. Pierwszy z nich to pochówek popielnicowy nr 232 (ryc. 25: 3). W warstwie żółtego piasku zbudowano z płyt kamiennych dwie równoległe ściany boczne oraz dno skrzyni, nakrywając ją od góry dużymi otoczakami. W tak uformowaną konstrukcję wstawiono popielnicę nakrywając ją kloszem. Drugi z nich to grób 233 jamowy (ryc. 26: 1). W dość dużej jamie grobowej zbudowano z płaskich kamieni skrzynię i obstawiono ją mniejszymi kamieniami. Dno wyłożono dwoma płaskimi kamieniami, na których ustawiono klosz. Górną część grobu zamknięto czterema kamieniami. W jego wnętrzu znajdowała się niewielka ilość przepalonych kości ludzkich. Tego rodzaju konstrukcje grobów są bardzo rzadko spotykane na cmentarzyskach pomorsko-kłoszowych. Z dotychczas znanych środkowopolskich cmentarzysk za formę mieszaną skrzynkowo – klo-

szową uznano tylko grób popielnicowy z Woli Łobudzkiej, choć analiza jego planu budzi poważne wątpliwości (I. Jadczykowska 1991, tabl. I: 4) i skłania do jego interpretacji jako formy kłoszowej w obwarowaniu kamiennym.

Podtyp 3 reprezentują dwa groby 80 (ryc. 15: 1) i 120 (ryc. 20: 1), które określamy jako symboliczne. Zbudowane zostały z płyt kamiennych i otoczaków, które tworzyły zwłaszcza w przypadku grobu 80 dość zwarte obwarowanie. W obu grobach nie stwierdzono obecności przepalonych kości ludzkich, natomiast znajdowało się tu wyposażenie grobowe. W pierwszym wypadku były to nóż i szpila żelazne, w drugim fragmenty naczyń.

Typ 7 jest najliczniejszym na omawianym cmentarzysku. Obejmuje on groby w obwarowaniu kamiennym. Wyróżniamy w jego obrębie trzy podtypy.

Podtyp 1 to groby jamowe w obwarowaniu kamiennym. Wśród nich możemy wydzielić dwie odmiany. Odmiana a charakteryzuje się brakiem czytelnej jamy grobowej. Przepalone kości ludzkie oraz inne elementy wyposażenia zostały rozrzucone pomiędzy kamieniami tworzącymi obwarowanie. Zaliczamy tu prawdopodobne groby 3 (ryc. 9: 6) i 5 (ryc. 10: 8) oraz 109 (ryc. 19: 1), 115 (ryc. 19: 2) i 126 (ryc. 20: 3). Odmiana b to groby jamowe w wyraźnej jamie grobowej. Zamieszczamy tu groby 86 (ryc. 16: 6), 90 (ryc. 17: 1), 94 (ryc. 17: 2) oraz 194 (ryc. 22: 1).

Podtyp 2 obejmuje groby popielnicowe w obwarowaniu kamiennym. Tu również możemy wyróżnić dwie odmiany. Odmiana a to groby założone bezpośrednio w warstwie żółtego piasku. Są to groby 1 (ryc. 8: 1) z czterema popielnicami i 34 (ryc. 10: 1), pojedynczy. Odmiana b to groby z resztkami stosu ciałopalnego. Zaliczamy do niej groby 59 (ryc. 13: 1), 78 (ryc. 14: 1) i 95 (ryc. 17: 3).

Jako ostatni podtyp 3 reprezentuje grób 83 symboliczny, w którego wypełnisku znajdowały się wyłącznie fragmenty misy (ryc. 15: 4).

Podsumowując tę klasyfikację stwierdzamy, że grobów bez żadnych konstrukcji kamiennych

na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice odkryto 13, w tym 4 jamowe i 9 popielnicowych. Grobów kloszowych stwierdzono 6, w tym 4 popielnicowe, z czego 2 w obwarowaniu kamiennym, 1 jamowy w obwarowaniu kamiennym i 1 symboliczny. Grobów skrzynkowych wydzielono 11, w tym 7 jamowych, 1 popielnicowy i 1 jamowy kloszowy (!) i 2 symboliczne. Grobów w obwarowaniu kamiennym zarejestrowano 17, w tym 10 jamowych, 6 popielnicowych, 1 popielnicowo - jamowy i 1 symboliczny. Zwraca uwagę w tym zestawieniu fakt dużej liczby grobów jamowych w różnych odmianach konstrukcyjnych. Jest ich w sumie 22, co stanowi blisko połowę wszystkich grobów odkrytych na cmentarzysku pomorsko-kloszowym.

Jest to więc kolejne cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej, na którym widoczne są w obrządku pogrzebowym zarówno elementy klasyczne tej kultury (groby skrzynkowe), jak i pochówki kloszowe, które również są spotykane w formie skrzynkowej. Groby jamowe obecne na omawianym cmentarzysku w różnych odmianach (także skrzynkowej i w obwarowaniu kamiennym) znane są już w najwcześniejszej fazie kultury pomorskiej i spotykane na cmentarzyskach przez cały okres trwania tej kultury, choć nigdy nie należą do licznych (T. Malinowski 1969, s. 42), co raczej nie potwierdzają materiały z prezentowanego cmentarzyska. Cechą charakterystyczną grobów popielnicowych jest przykrywanie popielnic misą oraz częste stosowanie podkładek z fragmentów mis pod popielnice. Groby symboliczne spotykane na cmentarzyskach dość sporadycznie w zasadzie na całym terenie kultury pomorskiej (I. Jadczykowska 1991, s. 45), co potwierdza również omawiane cmentarzysko. Wyjątkiem jest tu cmentarzysko w Róźcach - Starej Wsi, skąd pochodzi ich aż 10 w odmianie kloszowej (H. Wiklak 1998, s. 225). Dużą grupę stanowią groby w obwarowaniu kamiennym. Generalnie prezentowane cmentarzysko kultury pomorskiej potwierdza dotychczasowe ustalenia dotyczące zróżnicowania form grobów na obszarze środkowej Polski (I. Jadczykowska 1995, s. 144-147). Cmentarzysko w Kolonii Rychłocice jest więc kolejnym obiektem sepulkralnym, na którym obserwujemy zarówno skrzyn-

kową, kloszową, popielnicową i jamową formę grobów z różnymi ich odmianami. Zjawisko to zdaje się być efektem wymieszania różnych grup ludzkich w wyniku ich migracji zarówno z północy, z rdzennego obszaru kultury pomorskiej, jak i z północnego wschodu, na miejscowe podłoże kultury łużyckiej. Na obszarze środkowej Warty doszło zatem do asymilacji różnych prądów kulturowych, których efektem było powstanie cmentarzysk o bardzo zróżnicowanym obrządku pogrzebowym. Czas tych przesunięć mógł być jednak różny.

Na omawianym cmentarzysku przeważały groby pojedyncze, ponadto stwierdzono 9 podwójnych i 1 wielokrotny. W grobach podwójnych przeważała kobieta lub dorosły + dziecko (7 - krotnie), w dwóch wypadkach stwierdzono dziecko + dziecko. W pochówku wielokrotnym (grób 107) znajdowały się szczątki kobiety, nieokreślonego dorosłego oraz dziecka. Większość szczątków kostnych posiada silny i bardzo silny stopień przepalenia, a w części grobów stwierdzono także nierównomierne przepalenie.

Na koniec należy także zaznaczyć, że w 16 pochówkach odkrytych w 15 grobach (31,25% wszystkich grobów kultury pomorsko-kloszowej) obok przepalonych kości ludzkich znajdowały się także przepalone kości zwierzęce³. Obejmują one szerokie spektrum zróżnicowania form grobów tej kultury na omawianym cmentarzysku zarówno mężczyzn, kobiet i dzieci.

CHRONOLOGIA

Za najstarsze chronologicznie elementy kultury pomorskiej w centralnej Polsce, przyjmuje się przede wszystkim skrzynkową formę grobu zawierającą kilka popielnic, popielnice twarzowe oraz pokrywy czapkowe (I. Jadczykowska 1992, s. 220). Żadna z tych form kulturowych na omawianym stanowisku nie została stwierdzona. Musimy zatem przyjąć, że omawiane cmentarzysko, oczywiście w części przebadanej archeologicznie,

³ Wskutek znaczącego zmniejszenia dotacji z MKiDN na przygotowanie monografii stanowiska analizy kości zwierzęcych nie wykonano.

zostało założone nieco później, niż dotychczas przyjmowano (I. Jadczykowa 1992, s. 225). W zaprezentowanym materiale archeologicznym prawie brak jest dobrych wyznaczników chronologicznych, w związku z czym musimy oprzeć się na analizie stylistycznej ceramiki. Do form nawiązujących niewątpliwie do materiałów kultury łużyckiej z okresu halsztackiego należą naczynia podgrupy 1c, które stwierdzono w grobach 1, 34, 106, 114, 224 i 232. Wykazują one dość duży związek z naczyniami grupy 1a wyróżnionymi dla materiałów późnej środkowopolskiej kultury łużyckiej (I. Jadczykowa 2001, s. 95 ryc. 3). Podobny związek wykazuje naczynie podgrupy 1d z grobu 59 z naczyniami podgrupy 2a kultury łużyckiej (I. Jadczykowa 2001, s. 97 ryc. 4) oraz podgrupy 2c stwierdzone w grobach 49, 84 i 106. Zwłaszcza te ostatnie znajdują swoje odpowiedniki na cmentarzyskach z obszaru Mazowsza w grupie A₁ III c obejmującej garnki chropowate z krótką szyjką i karbowaną krawędzią o cechach stylistyki halsztackiej (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1997, s. 101, 105). Wyjątkowym naczyniem jest popielnica z grobu 42 mająca formę amfory (grupa 3), wyraźnie nawiązująca do tej grupy naczyń spotykanych w kulturze łużyckiej (I. Jadczykowa 2001, s. 100 ryc. 6). Również nawiązania do starszego podłoża kulturowego wykazują naczynia podgrupy 4a pochodzące z grobów 1, 20, 34, 42, 48, 76, 120, 194 i 221. Szpila ze stopu miedzi z grobu 79 może być w tym wypadku bardziej charakterystyczna dla starszych materiałów kultury pomorskiej (S. Nosek 1946, s. 21). Na liczne kontakty między kulturą pomorsko-kloszową a kulturą łużycką na obszarze Polski środkowej zwrócono ostatnio w literaturze baczniejszą uwagę (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 212). Przedstawione powyżej zależności są więc tego potwierdzeniem. Ciekawie prezentują się formy grobów, w których stwierdzono ceramikę nawiązującą do stylistyki naczyń kultury łużyckiej. Jest ich w sumie 17, w tym 4 groby popielnicowe, 4 groby popielnicowe w obwarowaniu kamiennym, 3 groby jamowe w obwarowaniu kamiennym, 4 groby skrzynkowe i 2 groby kloszowe. To duże zróżnicowanie form obrządku pogrzebowego zdaje się

wskazywać, że cmentarzysko w Kolonii Rychłocię na stan. 1 założono w okresie, kiedy na podłoże kultury łużyckiej nasunęły się już zarówno grupy związane z klasyczną kulturą pomorską, jak i kulturą grobów kloszowych. Prawdopodobnym więc jest, że ta dość duża grupa zespołów grobowych (17 grobów) prezentuje najstarszy horyzont związany z początkiem użytkowania omawianego cmentarzyska, który możemy łączyć z wczesnym okresem lateńskim, a być może dopiero z młodszym odcinkiem LTA i LTB. Na takie datowanie początków osadnictwa kultury pomorsko-kloszowej nad środkową Wartą zwracają właśnie uwagę B. Muzolf i W. Lorkiewicz (2005, s. 210). Nasuwa się tu wniosek, że osadnictwo kultury łużyckiej musiało tu przetrwać przynajmniej do początków wczesnego okresu lateńskiego, kiedy to doszło do asymilacji różnych oddziaływań kulturowych, w efekcie których powstały cmentarzyska o bardzo zróżnicowanym obrządku pogrzebowym.

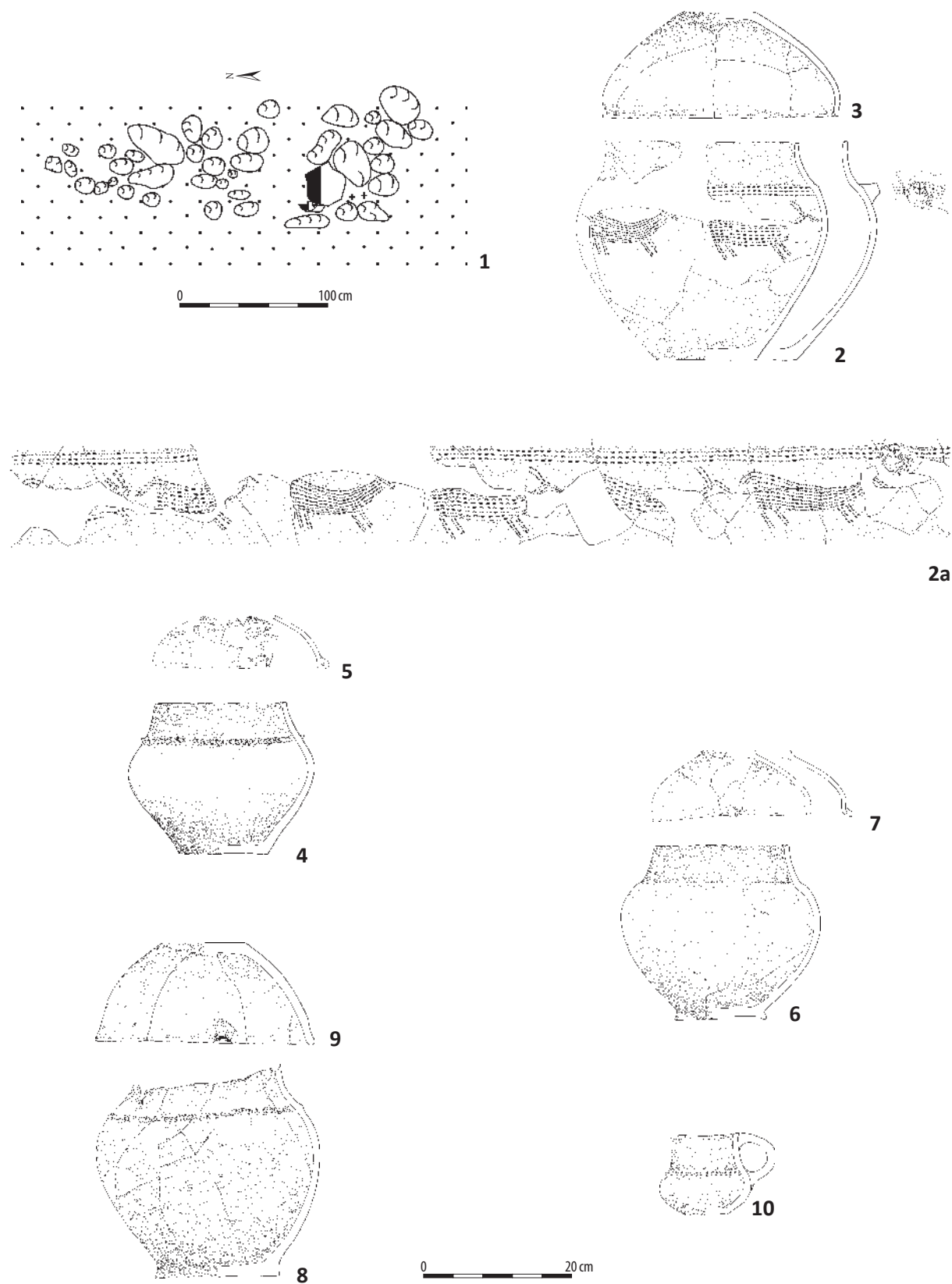
Z horyzontem końcowym kultury pomorsko-kloszowej związany jest grób 221 popielnicowy bez konstrukcji kamiennych. Jako popielnicy użyto w nim naczynie grupy 1e z parą uszu rozmieszczoną symetrycznie przy wylewie. Tego rodzaju garnki, dotychczas nie notowane w materiałach środkowopolskich, na obszarze Mazowsza i Podlasia wiązane są z etapem schyłkowym kultury grobów kloszowych, podobnie jak zanik kloszowej formy grobów (M. Andrzejowska 1995, s. 136). Na prezentowanym cmentarzysku grobów kloszowych w stosunku do przebadanej jego części nie stwierdzono zbyt wiele. Są to 4 groby popielnicowe, w tym 2 w obwarowaniu kamiennym, 1 jamowy w obwarowaniu kamiennym, 1 skrzynkowy – kloszowy oraz 1 symboliczny bez konstrukcji kamiennych. Może to również świadczyć o dość późnej pozycji chronologicznej cmentarzyska. Na szczególną uwagę zasługują tu dwa groby skrzynkowo – kloszowe będące doskonałym przykładem asymilacji dwóch różnych form obrządku pogrzebowego. Pozostałe groby z cmentarzyska w Kolonii Rychłocię nie posiadają wyraźniejszych cech chronologicznych. Jedynym nieco istotniejszym wyróżnikiem chronologicznym pozaceramicznym jest tu żelazna szpila z ła-

będzią szyjką i tarczką z grobu 80, którą w świetle ostatnich ustaleń możemy również umieszczać w schyłkowej fazie kultury pomorskiej (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 210).

Przedstawione powyżej uwagi na temat chronologii cmentarzyska kultury pomorskiej w Kolonii Rychłocice pozwalają przyjąć, że początek jego użytkowania nastąpił nieco później niż dotychczas przyjmowano. Analiza form grobów, ceramiki i nielicznych przedmiotów metalowych pozwala określić jego chronologię w dość szerokich ramach obejmujących wczesny (być może późniejsza jego faza) i środkowy okres lateński.

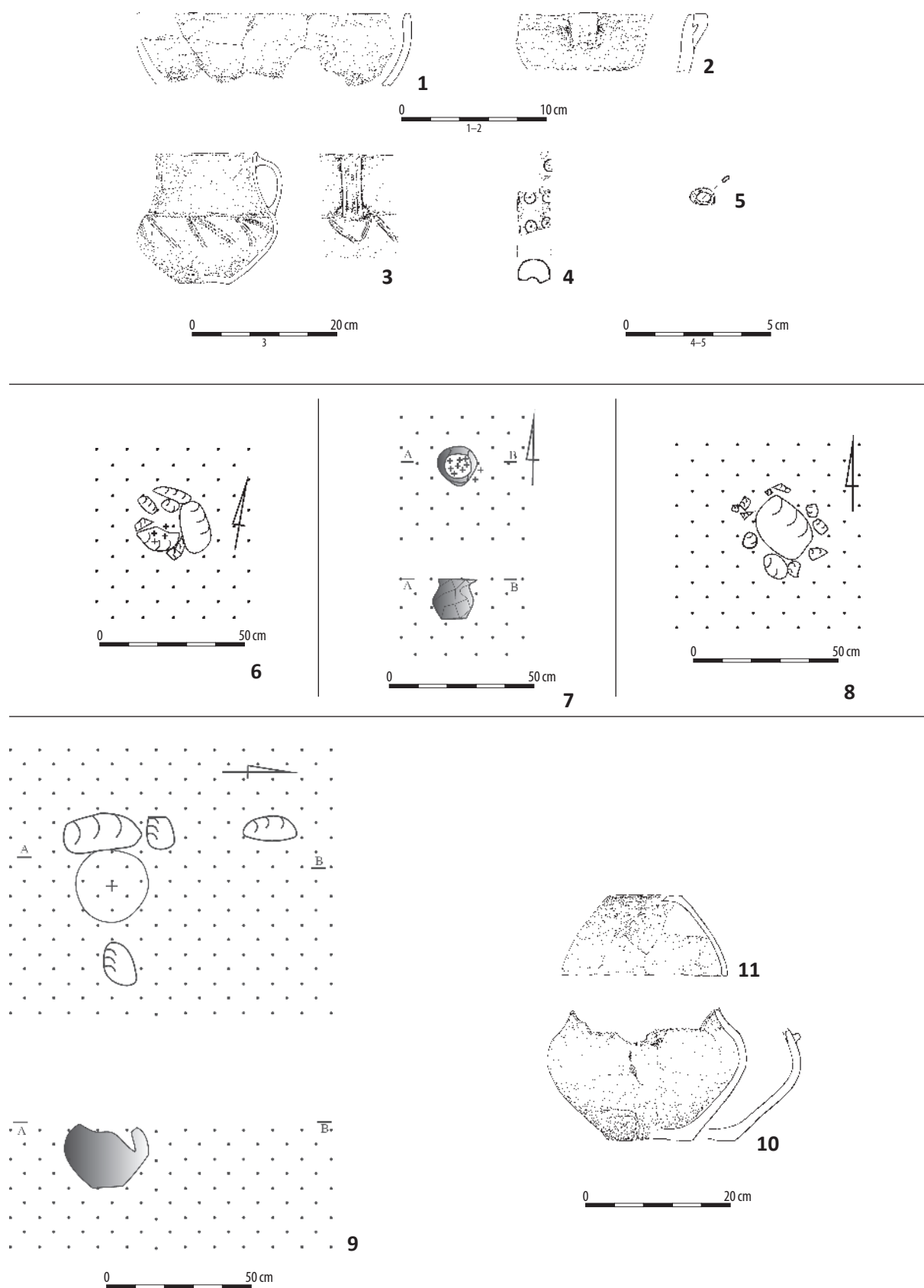
Rejon Rychłocice znany jest z odkryć dość licznych śladów osadnictwa ludności kultury pomorskiej o charakterze sepulkralnym. Na niewielkie cmentarzysko tej kultury położone przy drodze z Brzykowa do Siemiechowa natrafiono w 1969

roku odkrywając pięć grobów ciałopalnych, 3 skrzynkowe oraz 2 jamowe (M. Jażdżewska-Majdowa 1969). Kolejny grób popielnicowy w obwarowaniu kamiennym tej kultury odkryto kilkaset metrów na południe od stanowiska 1 w Kolonii Rychłocice (zbiory Muzeum Miasta Pabianic). Groby na cmentarzyskach kultury pomorsko-kloszowej występują niekiedy w znacznym rozproszeniu, dlatego też możliwe jest również, że należy on do omawianego cmentarzyska. Z Rychłocice pochodzi także skarb datowany na okres halsztacki zawierający m.in. 19 paciorków szklanych granatowo – niebieskich zdobionych białą nitką szklaną (Z. Durczewski 1937–1939, s. 252–254), w którym odnajdujemy analogie do paciorków odkrytych w grobie 78 z Kolonii Rychłocice. Natomiast stanowiska o charakterze osadowym kultury pomorsko-kloszowej dotychczas w tym rejonie nie udało się odkryć.

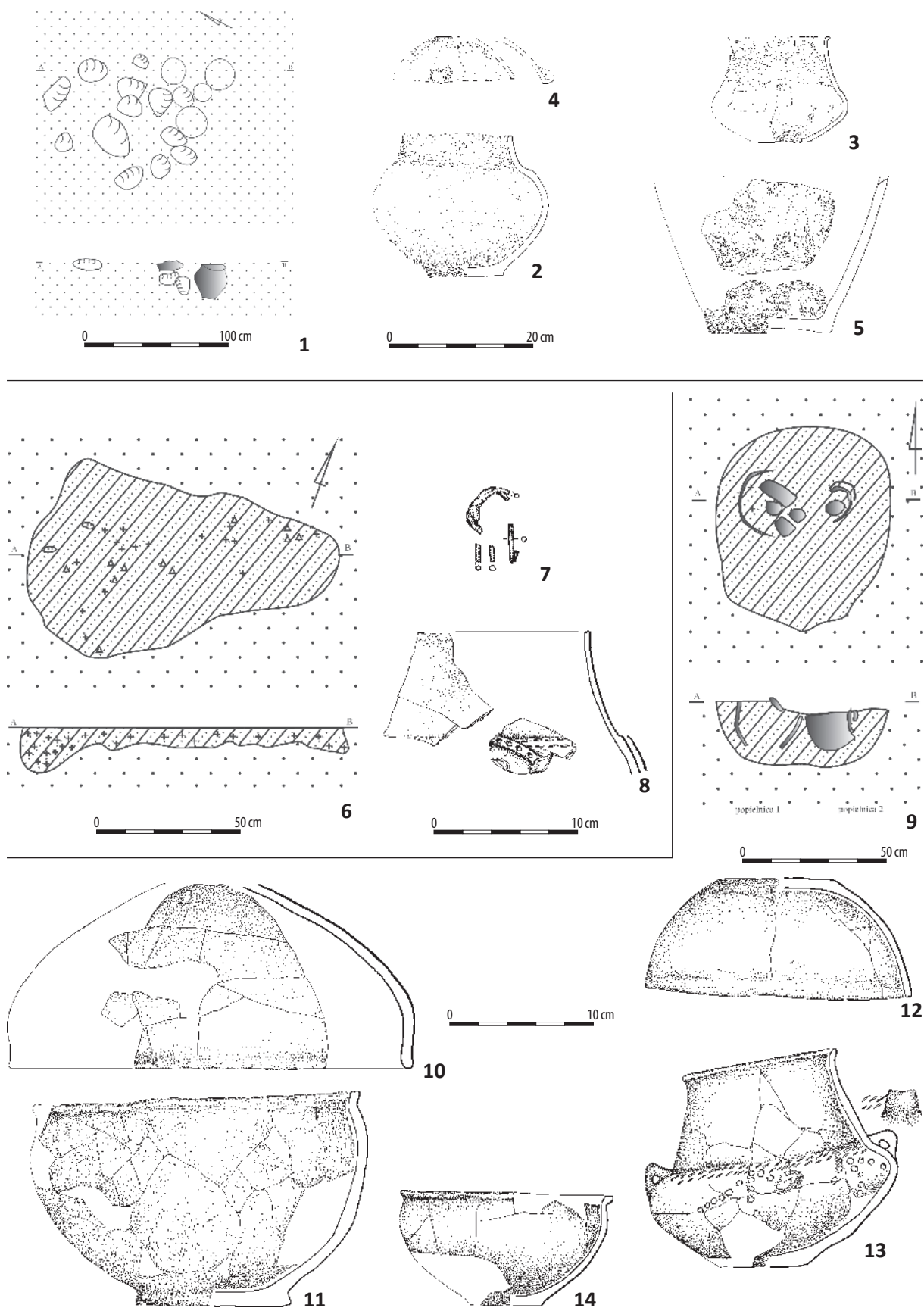
Ryc. 8. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 1. 2–10: glina.

Fig. 8. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 1. 2–10: clay

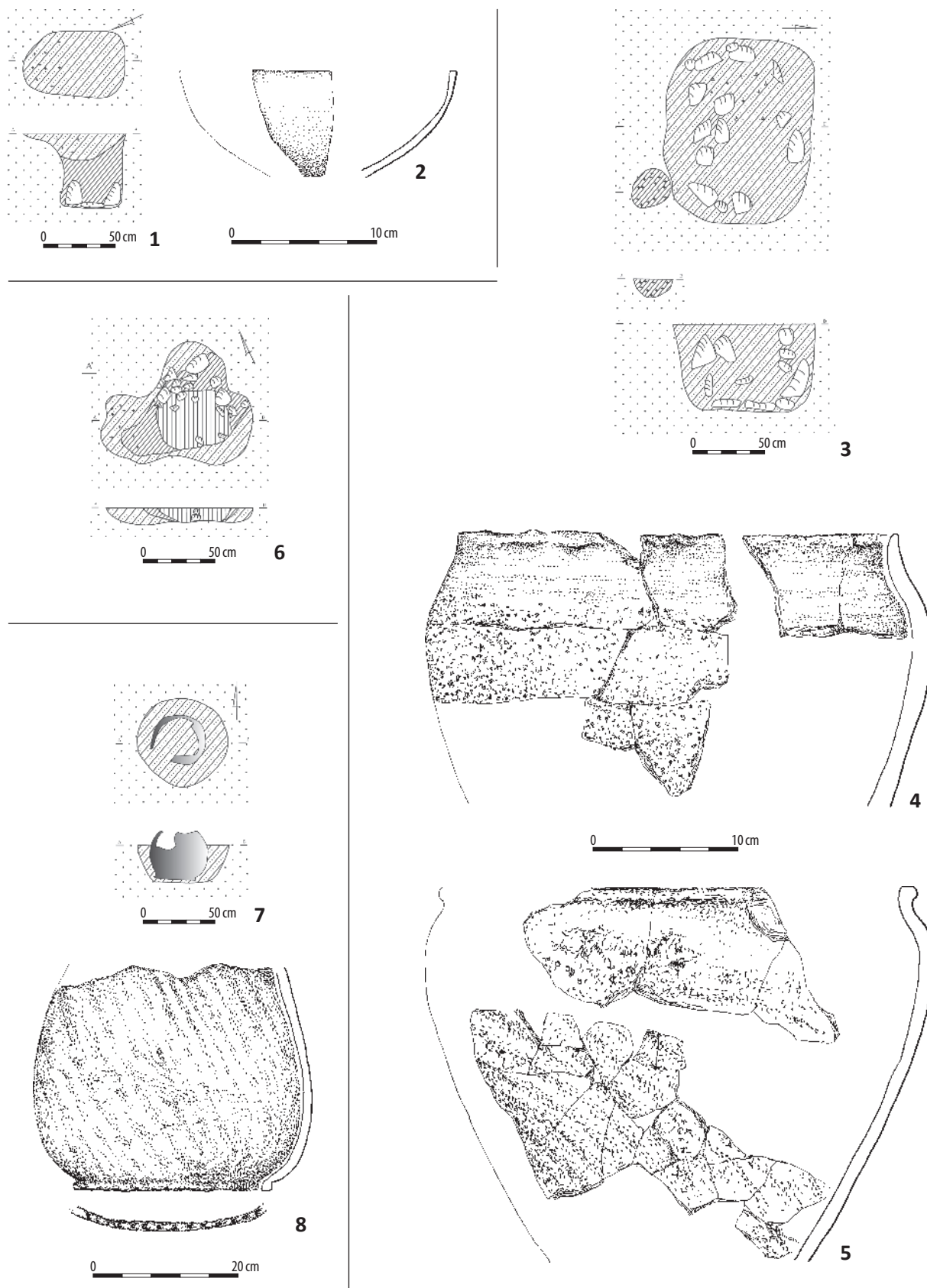
Ryc. 9. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 1; 6: grób 3; 7: grób 4; 8: grób 5; 9–11: grób 20. 1–3, 10–11: glina; 4: kość; 5: stop miedzi.

Fig. 9. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 1; 6: grave 3; 7: grave 4; 8: grave 5; 9–11: grave 20. 1–3, 10–11: clay; 4: bone; 5: copper alloy.

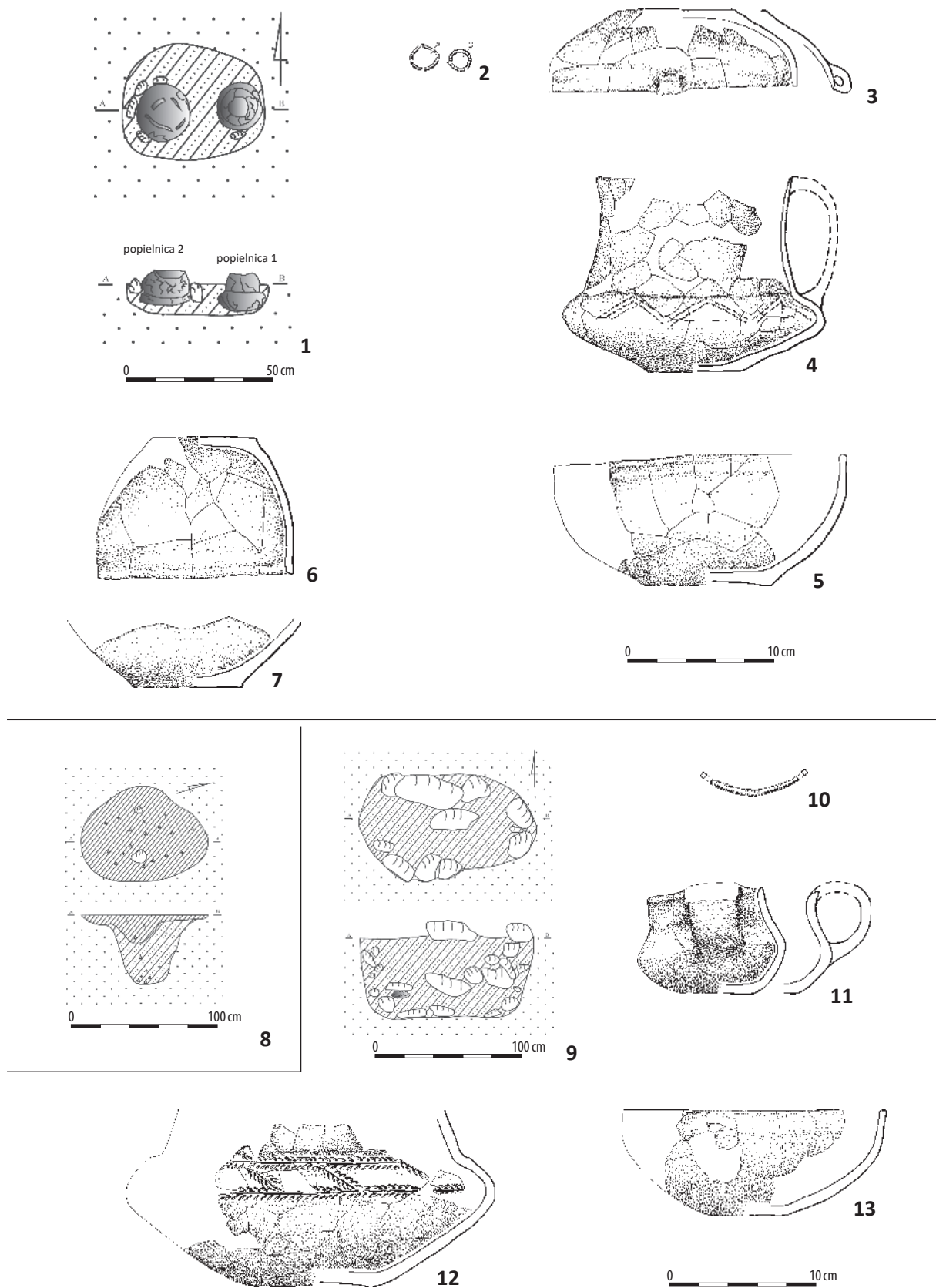
Ryc. 10. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 34; 6–8: grób 39; 9–14: grób 42. 2–5, 8, 10–14: glina; 7: stop miedzi.

Fig. 10. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 34; 6–8: grave 39; 9–14: grave 42. 2–5, 8, 10–14: clay; 7: copper alloy.

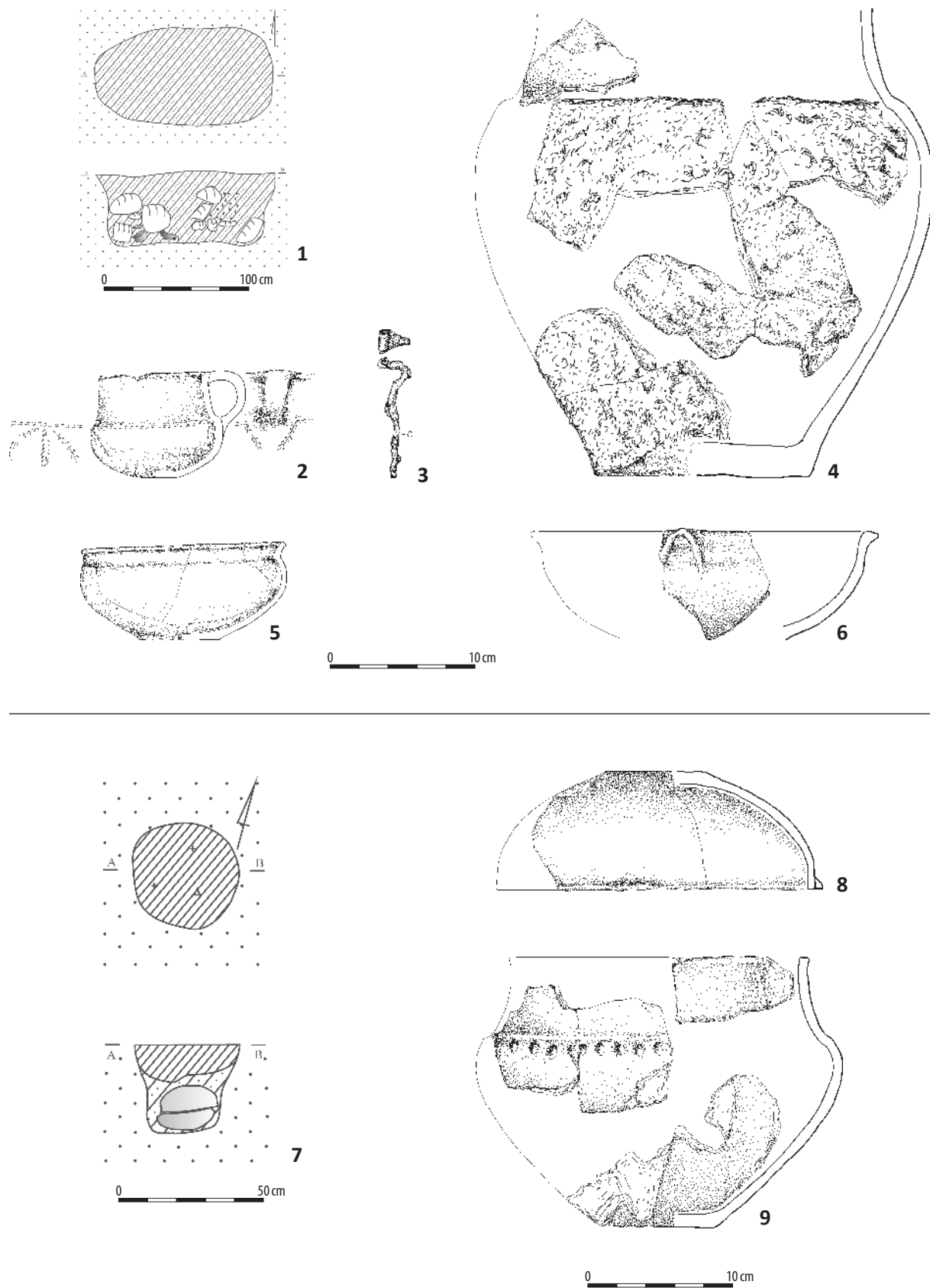
Ryc. 11. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 48; 3–5: grób 49; 6: grób 51; 7–8: grób 52. 2, 4–5, 8: glina.

Fig. 11. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 48; 3–5: grave 49; 6: grave 51; 7–8: grave 52. 2, 4–5, 8: clay.

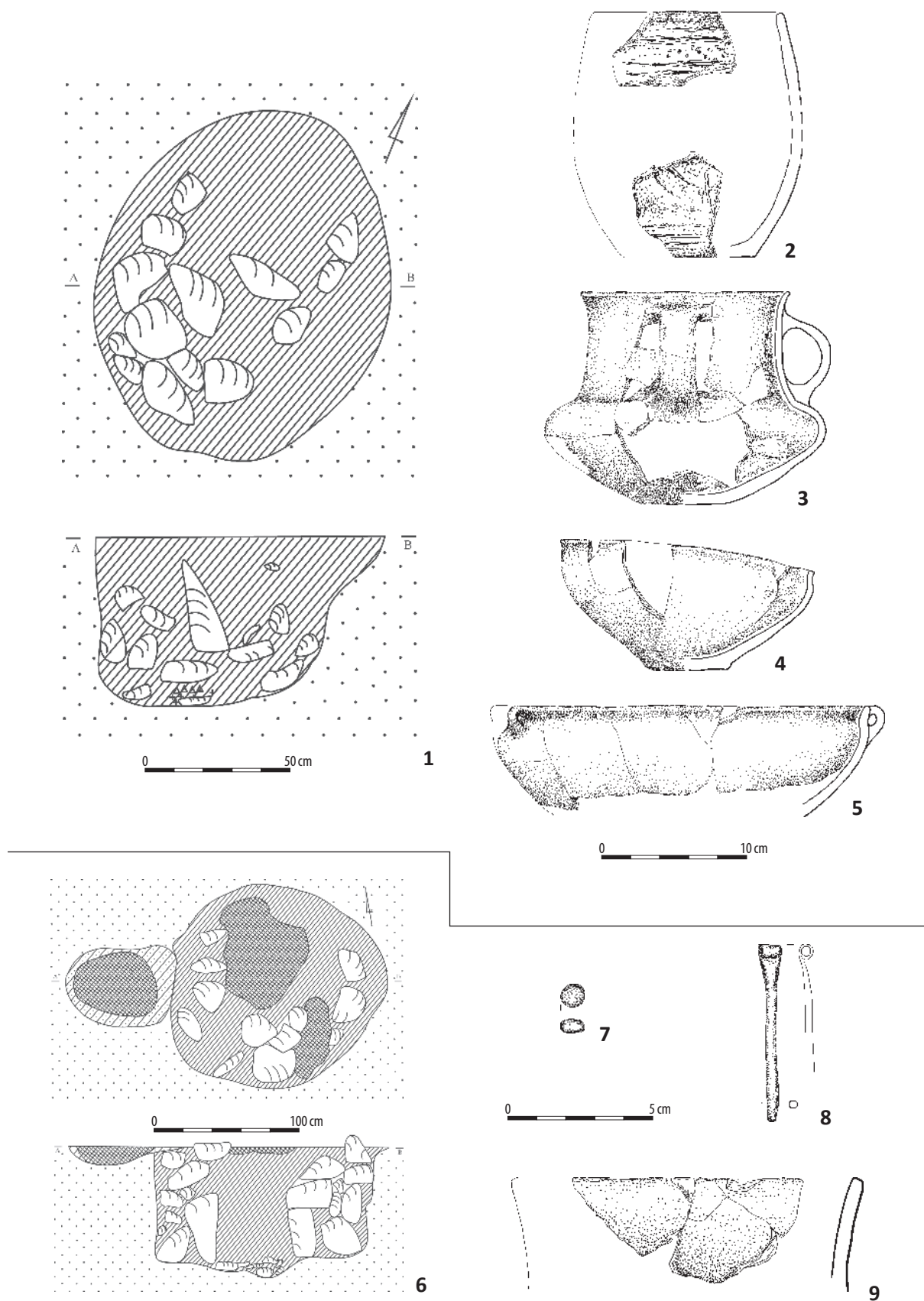
Ryc. 12. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–7: grób 53; 8: grób 54; 9–13: grób 55. 3–7, 11–13: glina; 2, 10: stop miedzi.

Fig. 12. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–7: grave 53; 8: grave 54; 9–13: grave 55. 3–7, 11–13: clay; 2, 10: copper alloy.

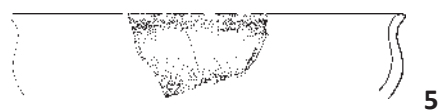
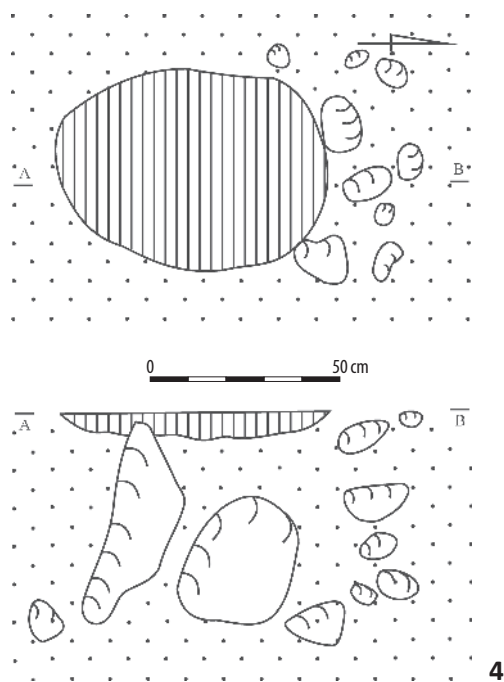
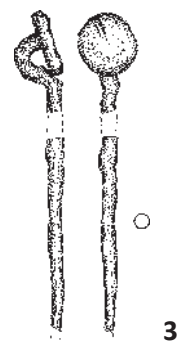
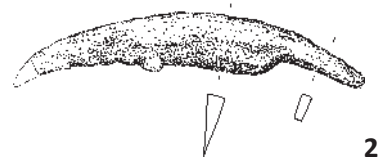
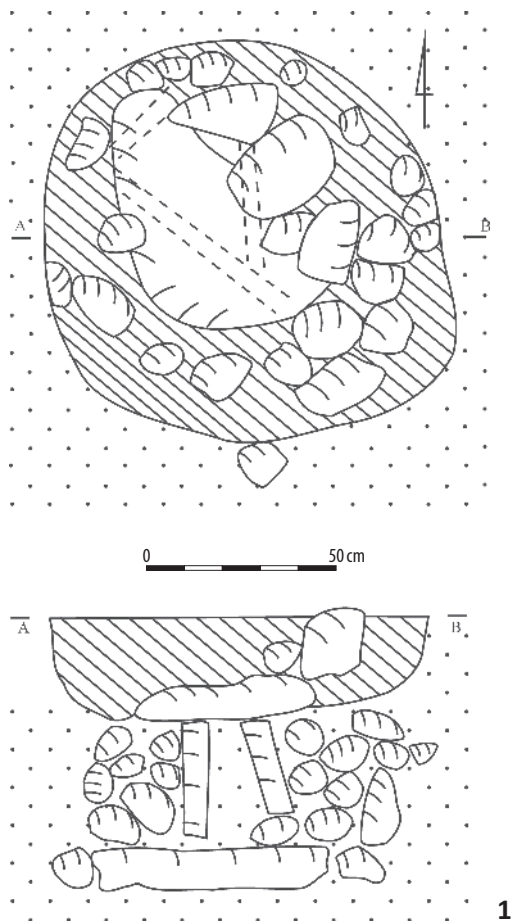
Ryc. 13. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-6: grób 59; 7-9: grób 76. 2, 4-6, 8-9: glina; 3: żelazo.

Fig. 13. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-6: grave 59; 7-9: grave 76. 2, 4-6, 8-9: clay; 3: iron.

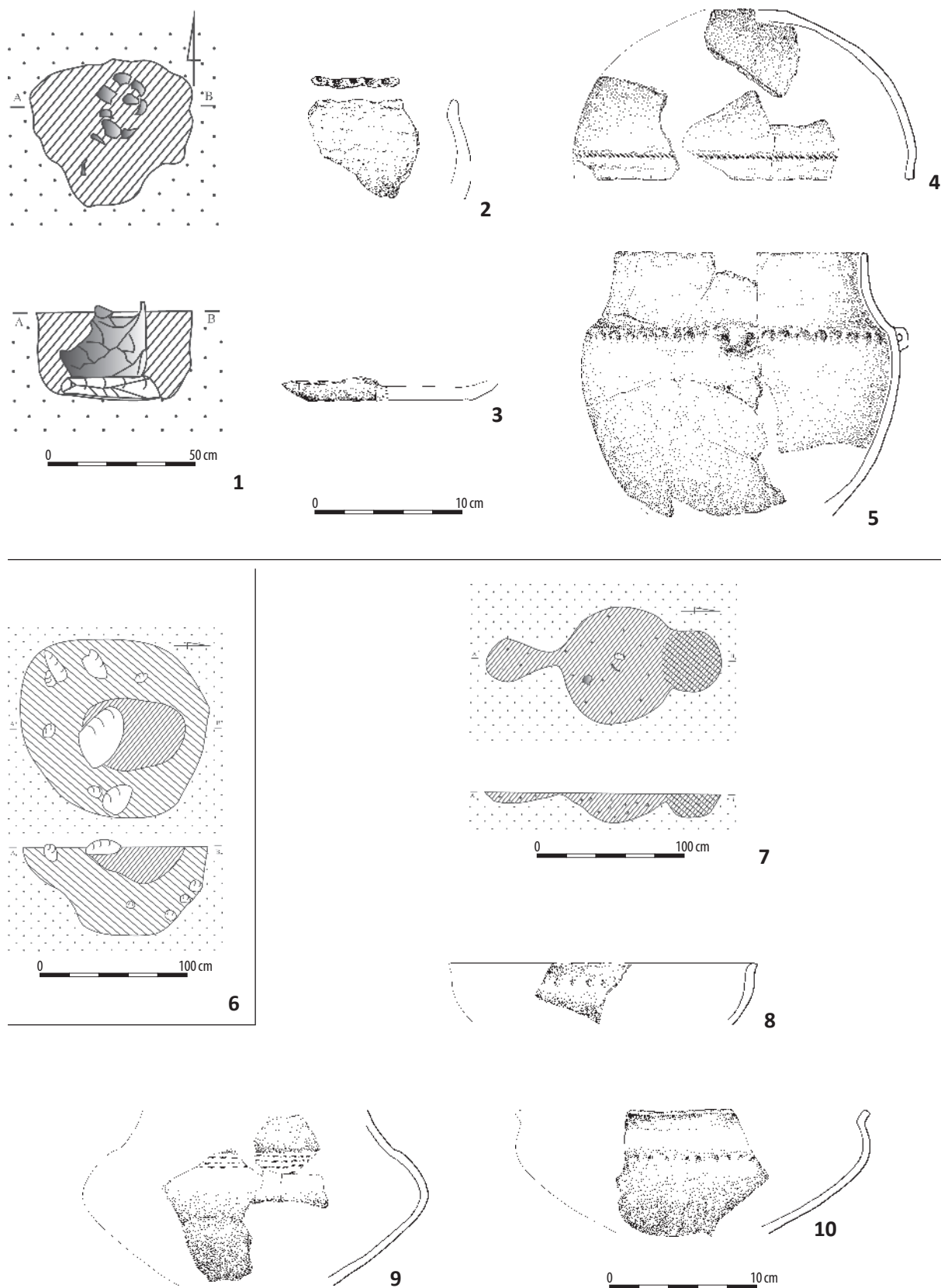
Ryc. 14. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 78; 6–9: grób 79. 2–5, 9: glina; 7–8: stop miedzi.

Fig. 14. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 78; 6–9: grave 79. 2–5, 9: clay; 7–8: copper alloy.

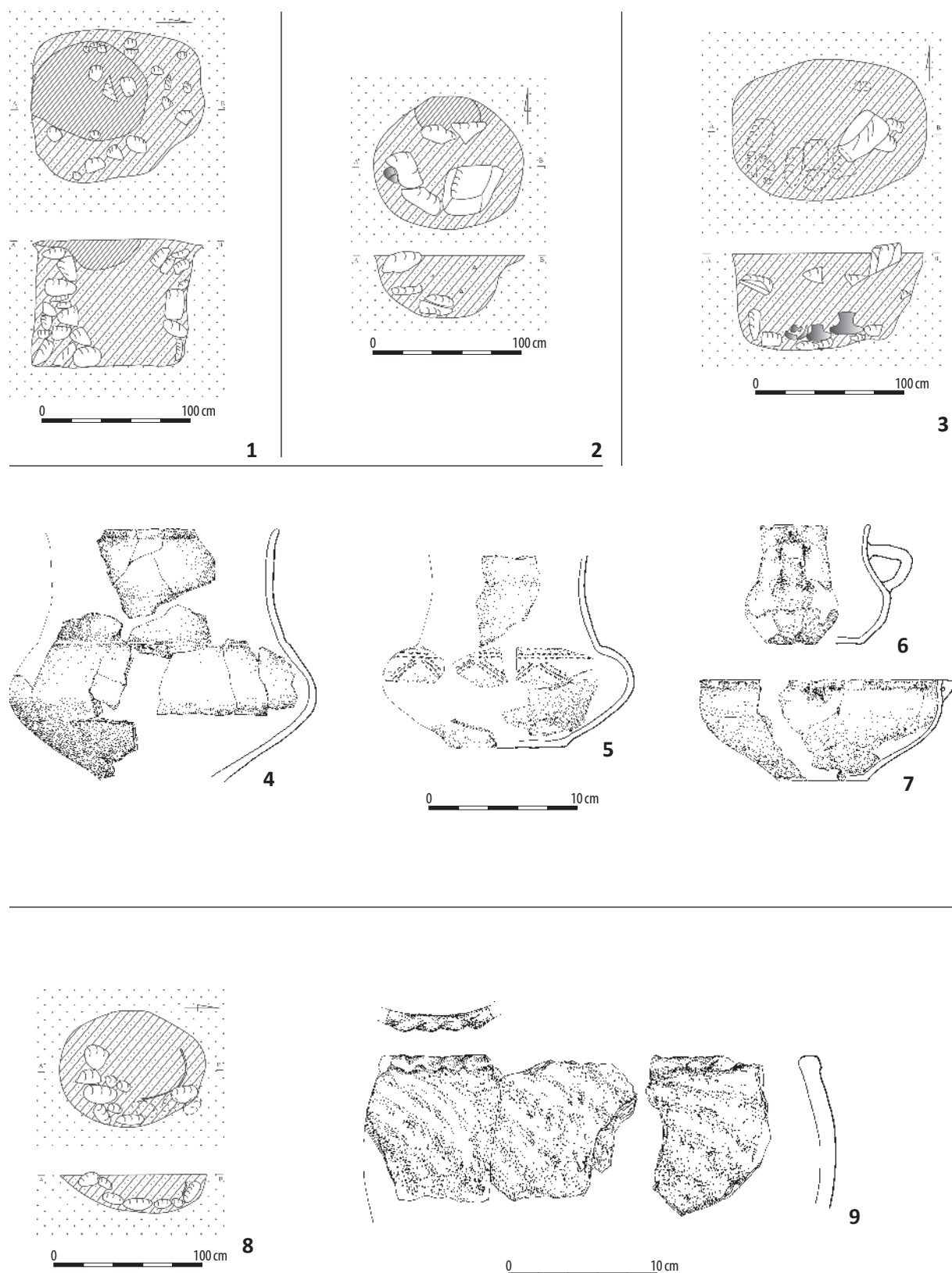
Ryc. 15. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 80; 4–5: grób 83. 5: glina; 2–3: żelazo.

Fig. 15. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 80; 4–5: grave 83. 5: clay; 2–3: iron.

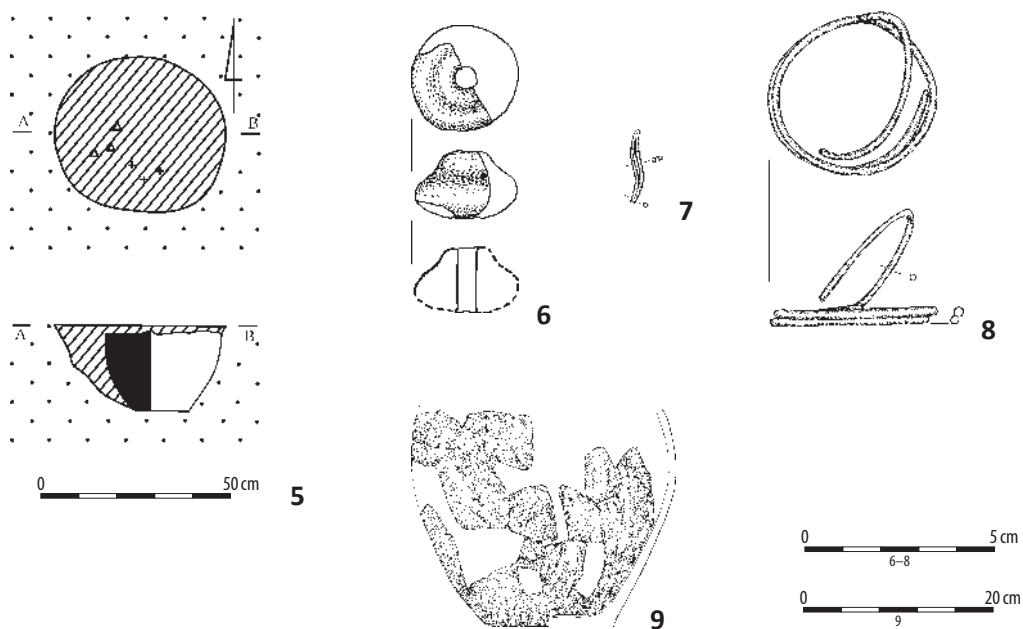
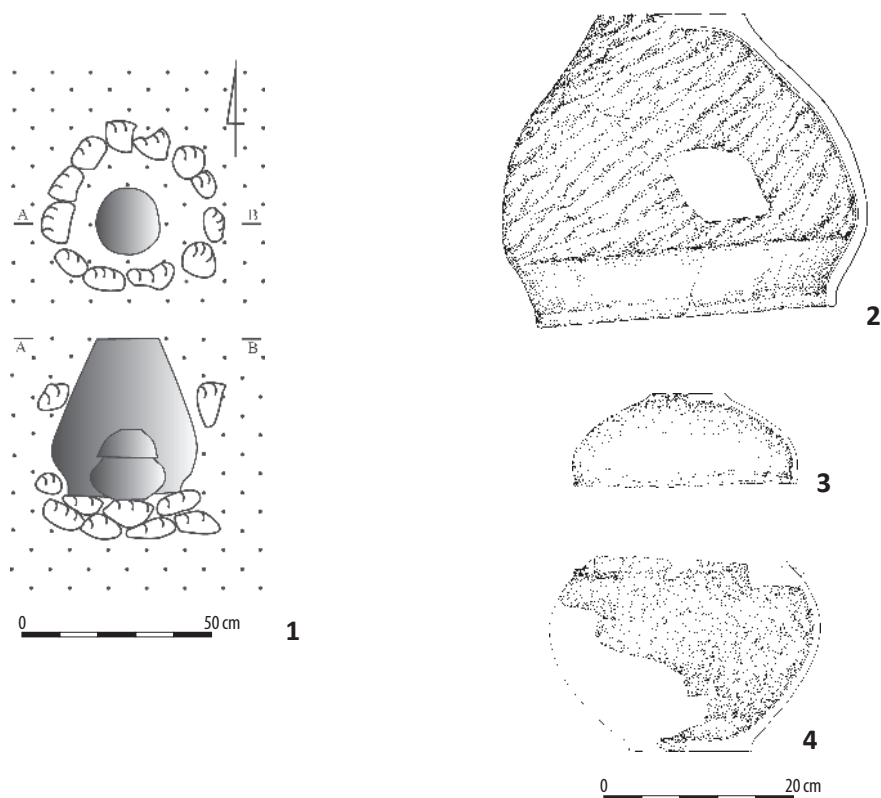
Ryc. 16. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 84; 6: grób 86; 7–10: grób 88. 2–5, 8–10: glina.

Fig. 16. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 84; 6: grave 86; 7–10: grave 88. 2–5, 8–10: clay.

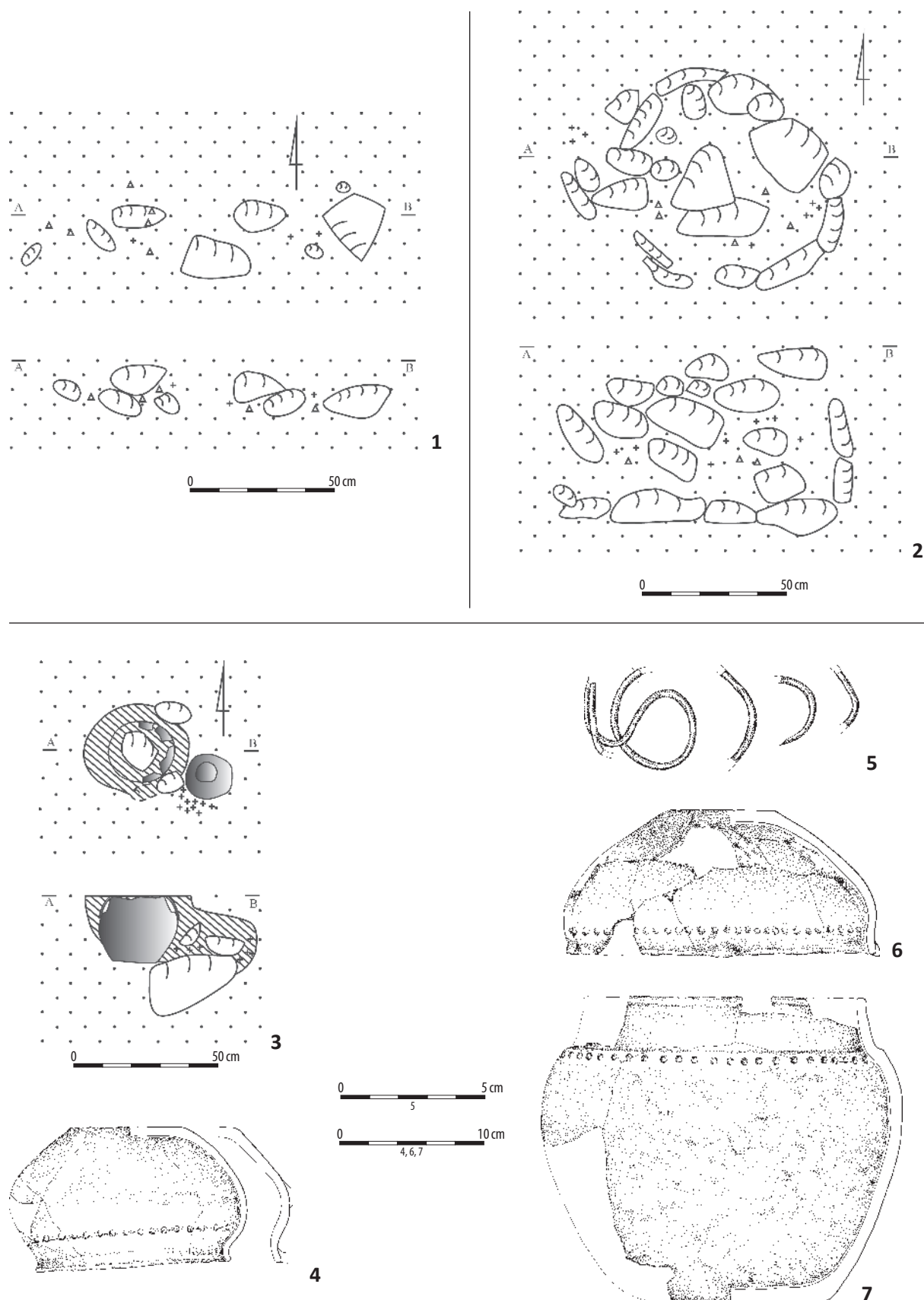
Ryc. 17. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 90; 2: grób 94; 3–7: grób 95; 8–9: grób 98. 4–7, 9: glina.

Fig. 17. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 90; 2: grave 94; 3–7: grave 95; 8–9: grave 98. 4–7, 9: clay.

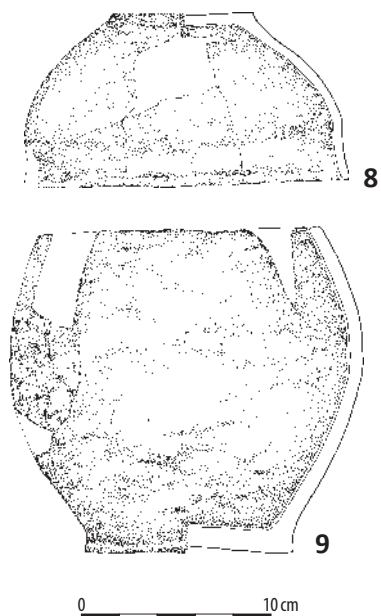
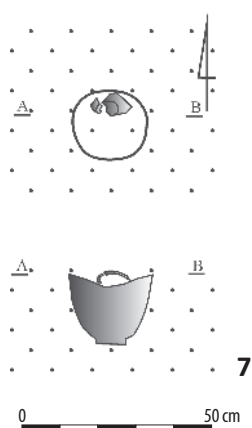
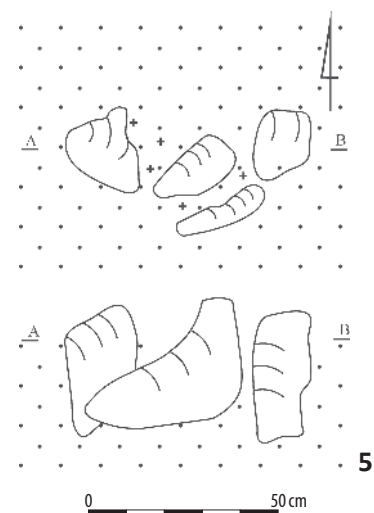
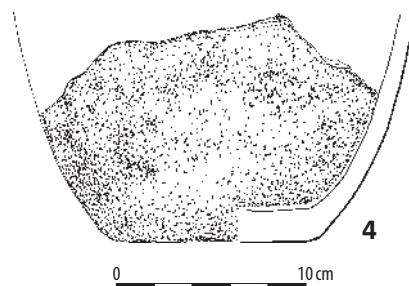
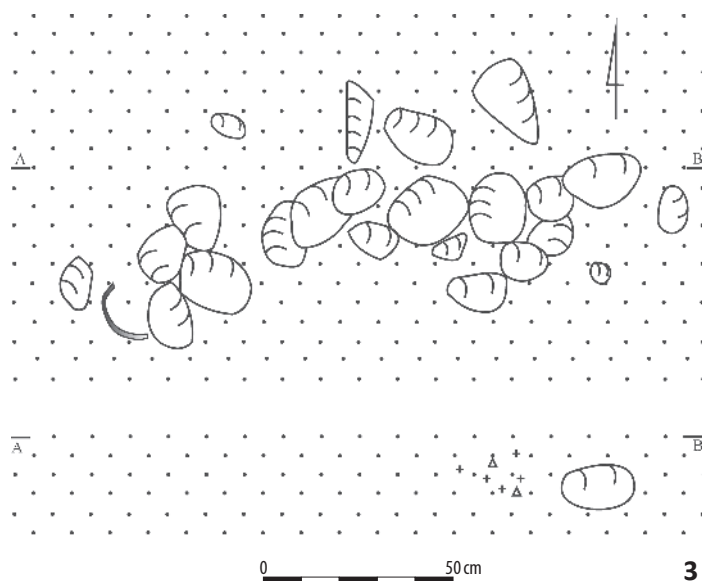
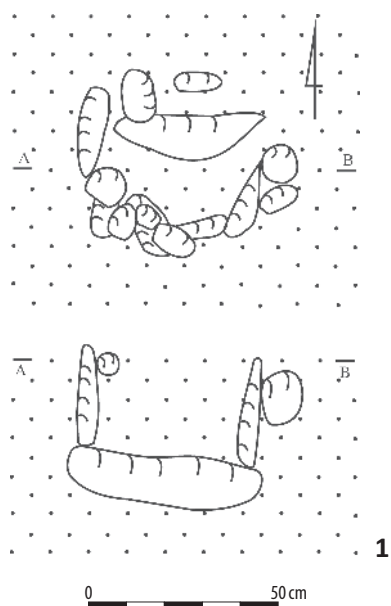
Ryc. 18. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 106; 5–9: grób 107. 2–4, 6, 9: glina; 7–8: stop miedzi.

Fig. 18. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 106; 5–9: grave 107. 2–4, 6, 9: clay; 7–8: copper alloy.

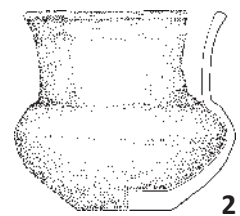
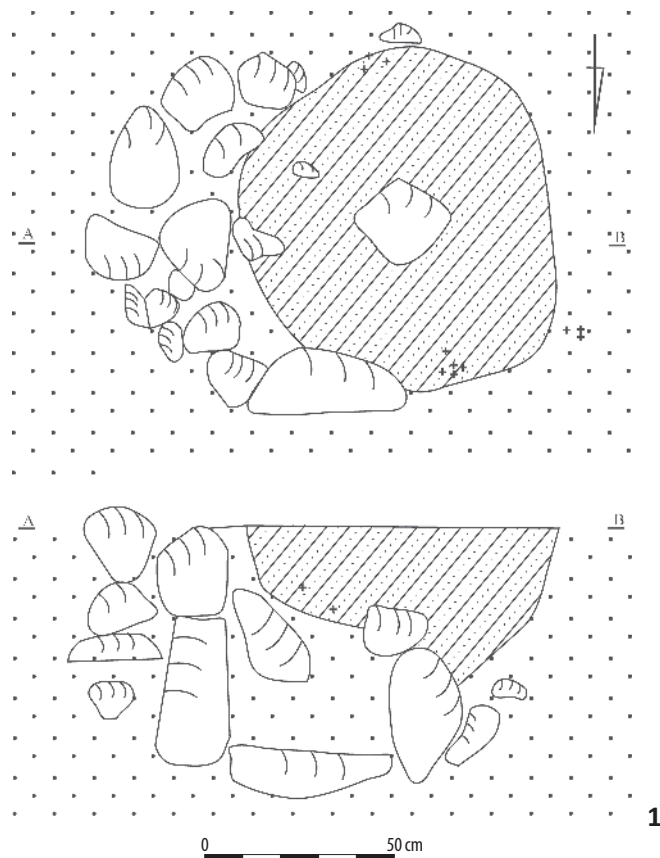
Ryc. 19. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 109; 2: grób 115; 3-7: grób 114. 4, 6-7: glina; 5: stop miedzi.

Fig. 19. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 109; 2: grave 115; 3-7: grave 114. 4, 6-7: clay; 5: copper alloy.

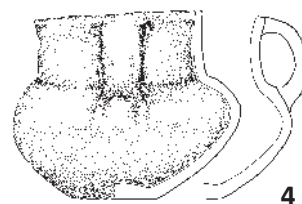
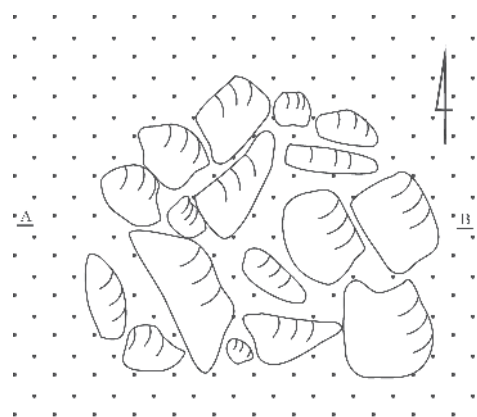

Ryc. 20. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 120; 3–4: grób 126; 5–6: grób 163 kultury łuszczyciej; 7–9: grób 164. 2, 4, 6, 8–9: glina.

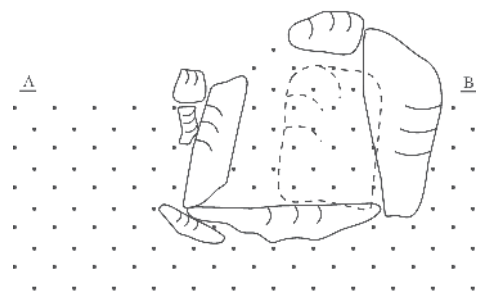
Fig. 20. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 120; 3–4: grave 126; 5–6: Lusatian Culture grave 163; 7–9: grave 164. 2, 4, 6, 8–9: clay.

0 10 cm

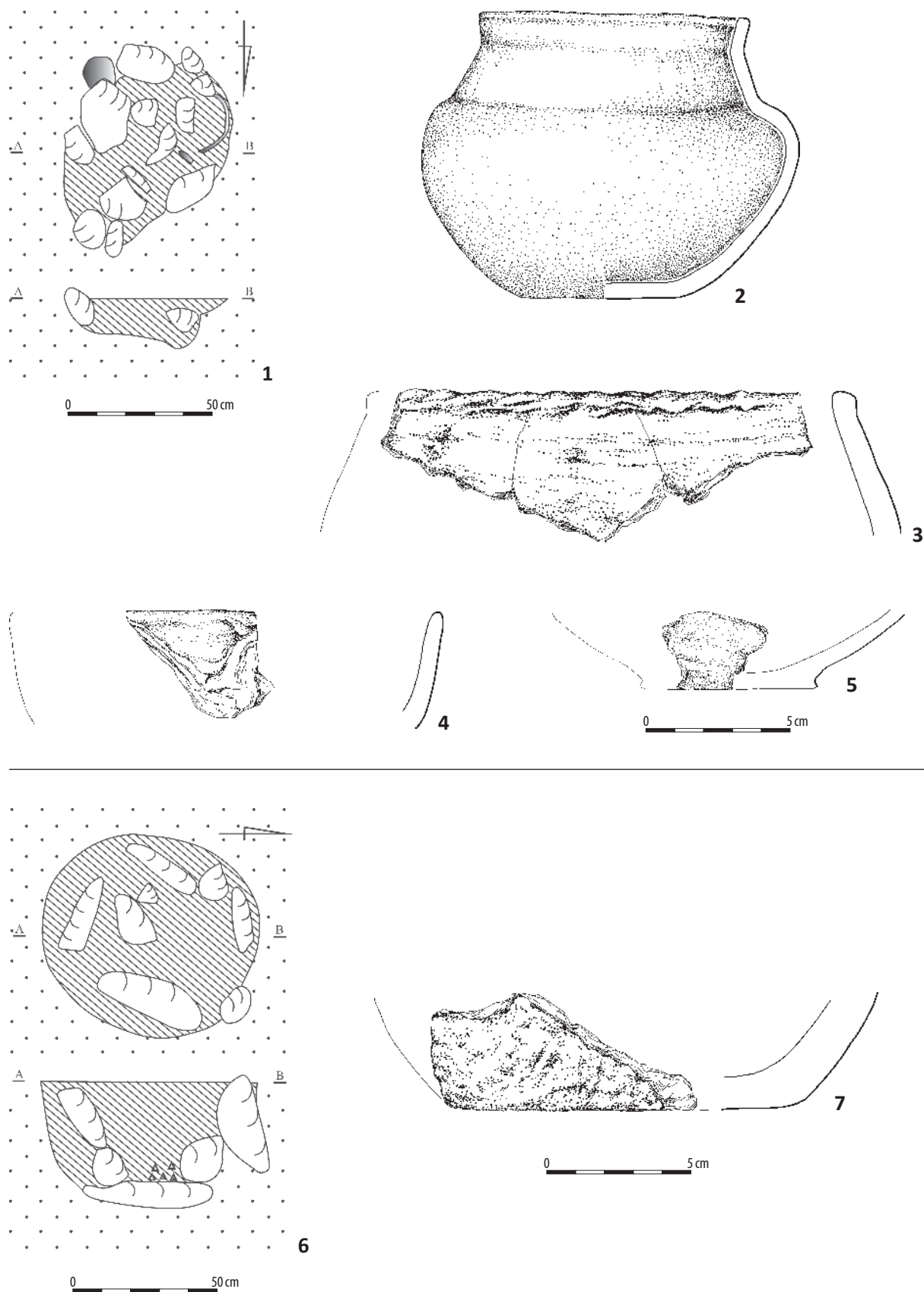
0 10 cm

3

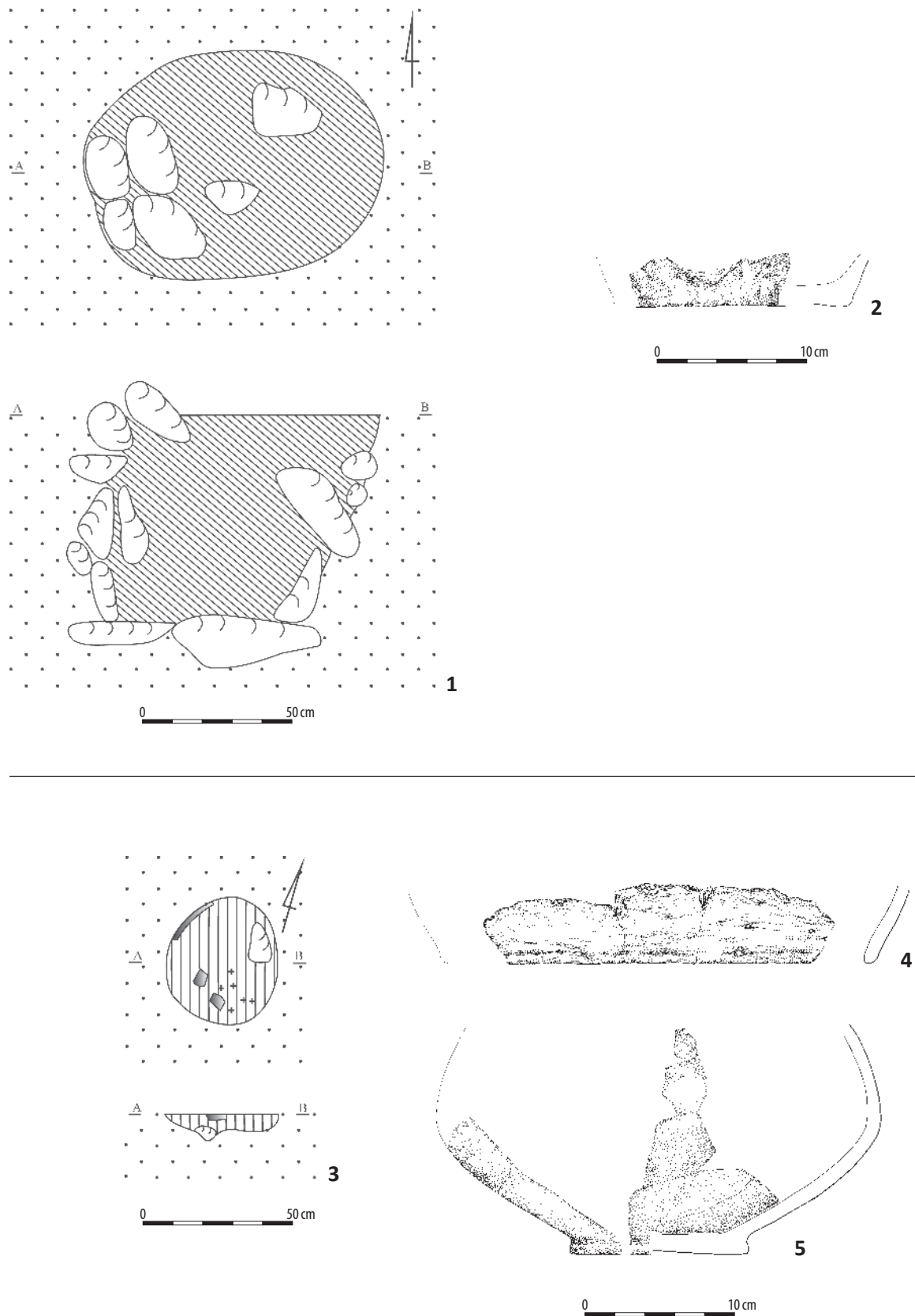
Ryc. 21. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 170; 3–4: grób 179. 2, 4: glina.

Fig. 21. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 170; 3–4: grave 179. 2, 4: clay.

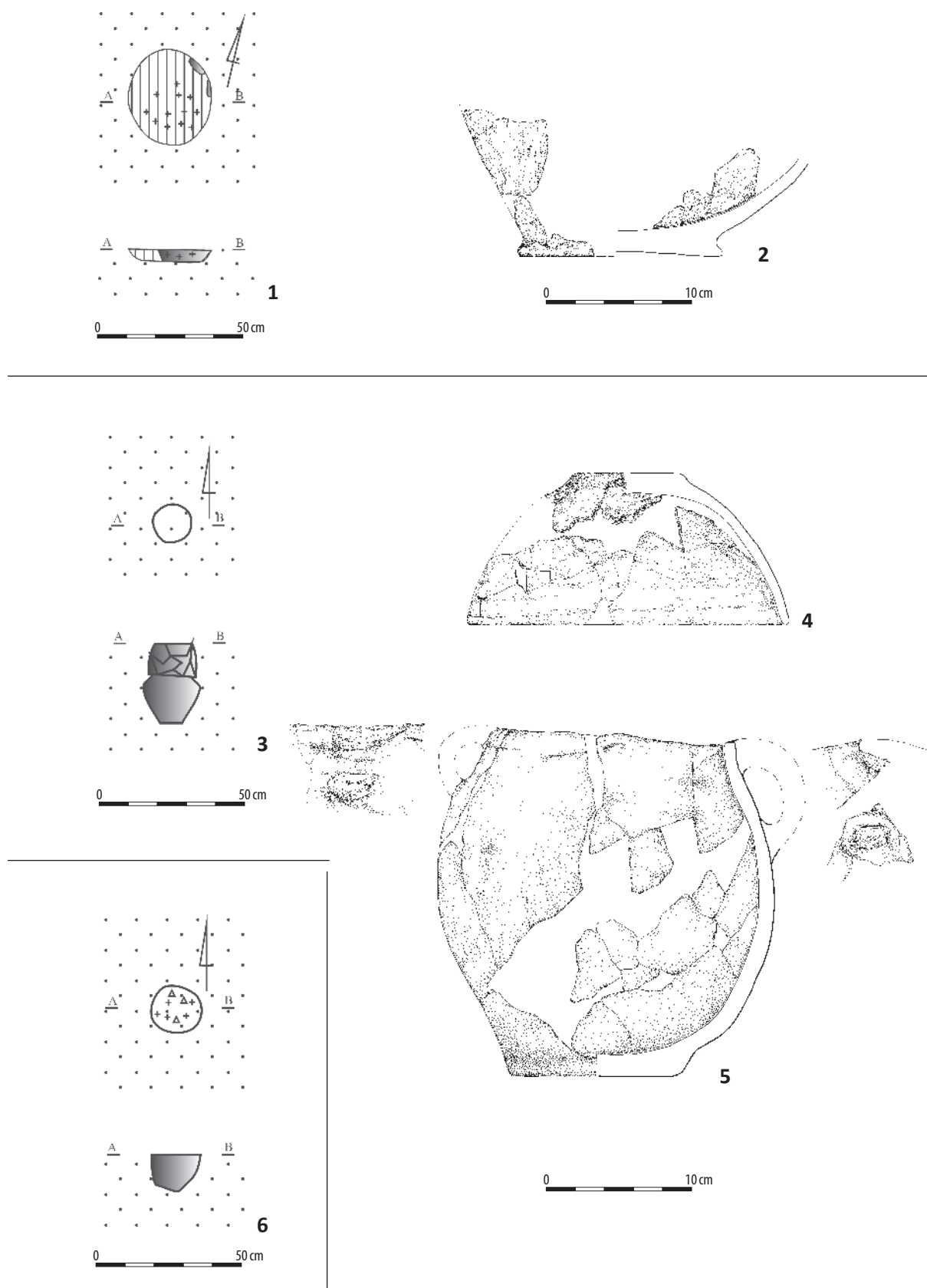
Ryc. 22. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-5: grób 194; 6-7: grób 200. 2-5, 7: glina.

Fig. 22. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-5: grave 194; 6-7: grave 200. 2-5, 7: clay.

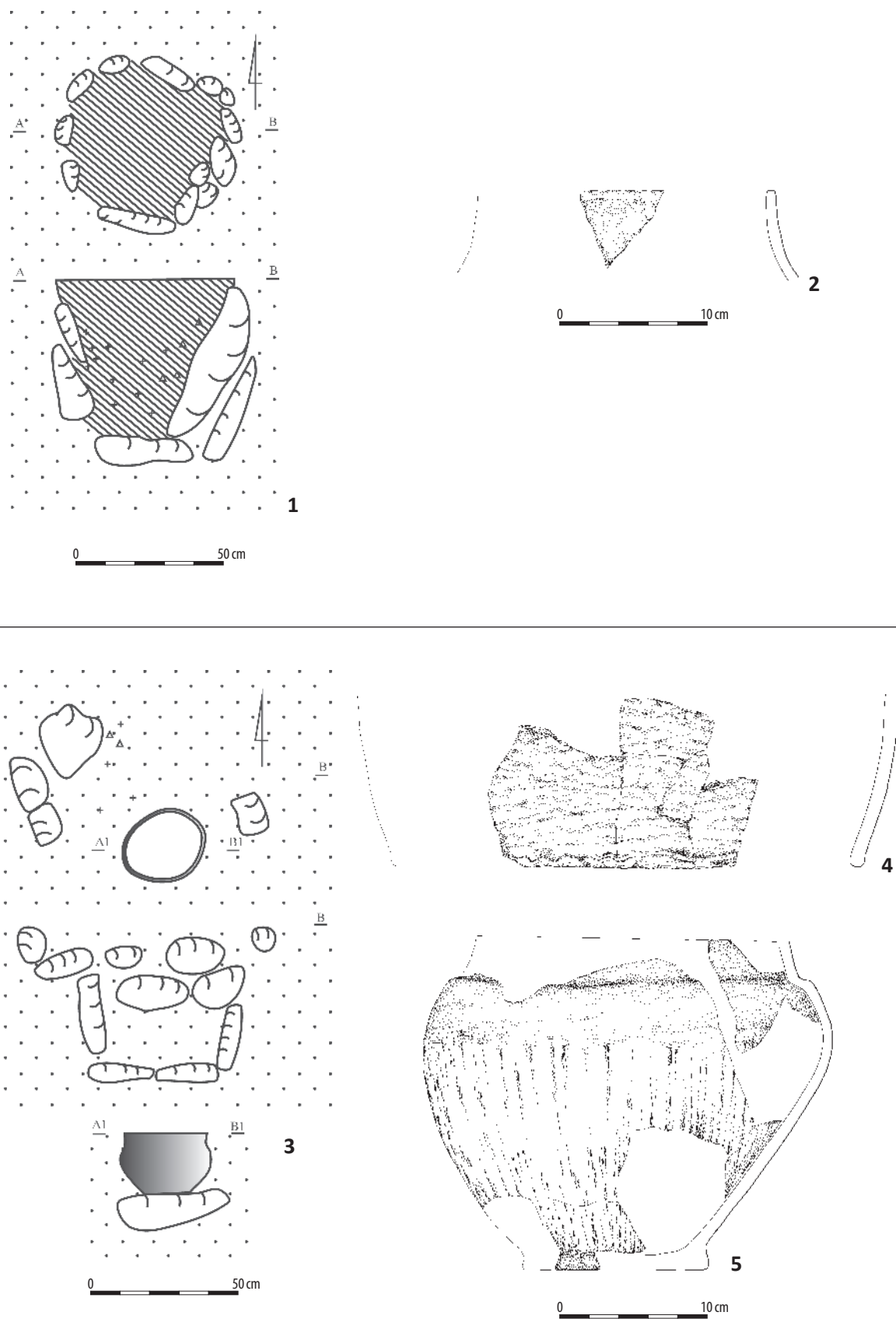
Ryc. 23. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 205; 3–5: grób 215. 2, 4–5: glina.

Fig. 23. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 205; 3–5: grave 215. 2, 4–5: clay.

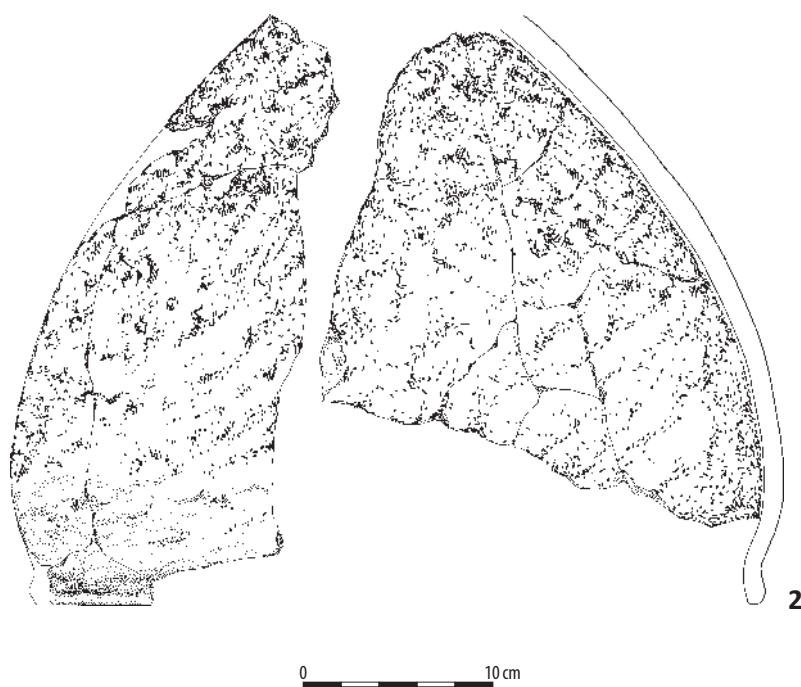
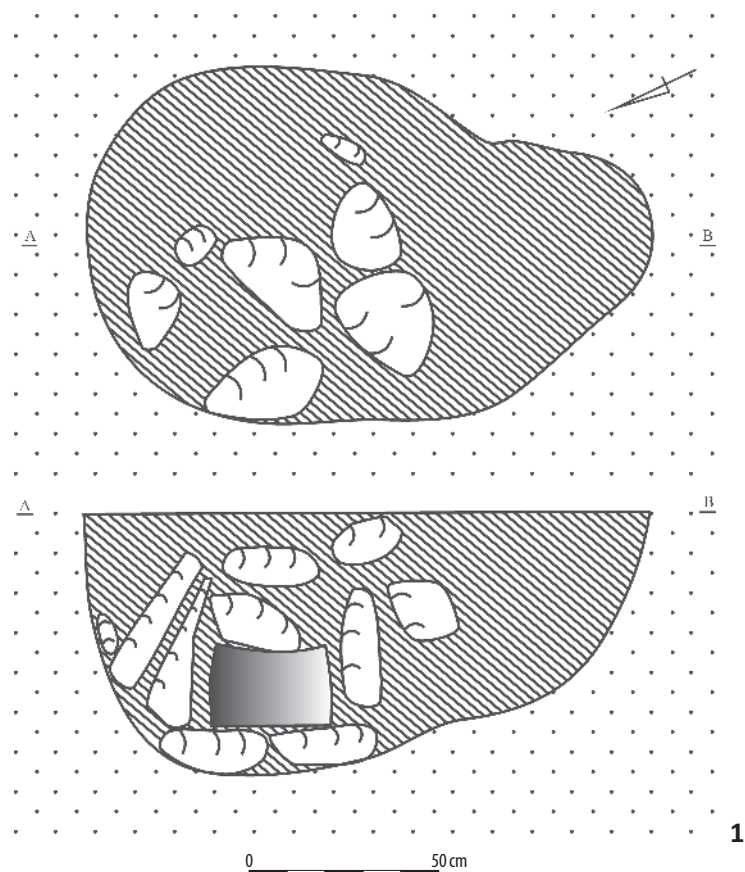
Ryc. 24. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 216; 3–5: grób 221; 6: grób 222. 2, 4–5: glina.

Fig. 24. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 216; 3–5: grave 221; 6: grave 222. 2, 4–5: clay.

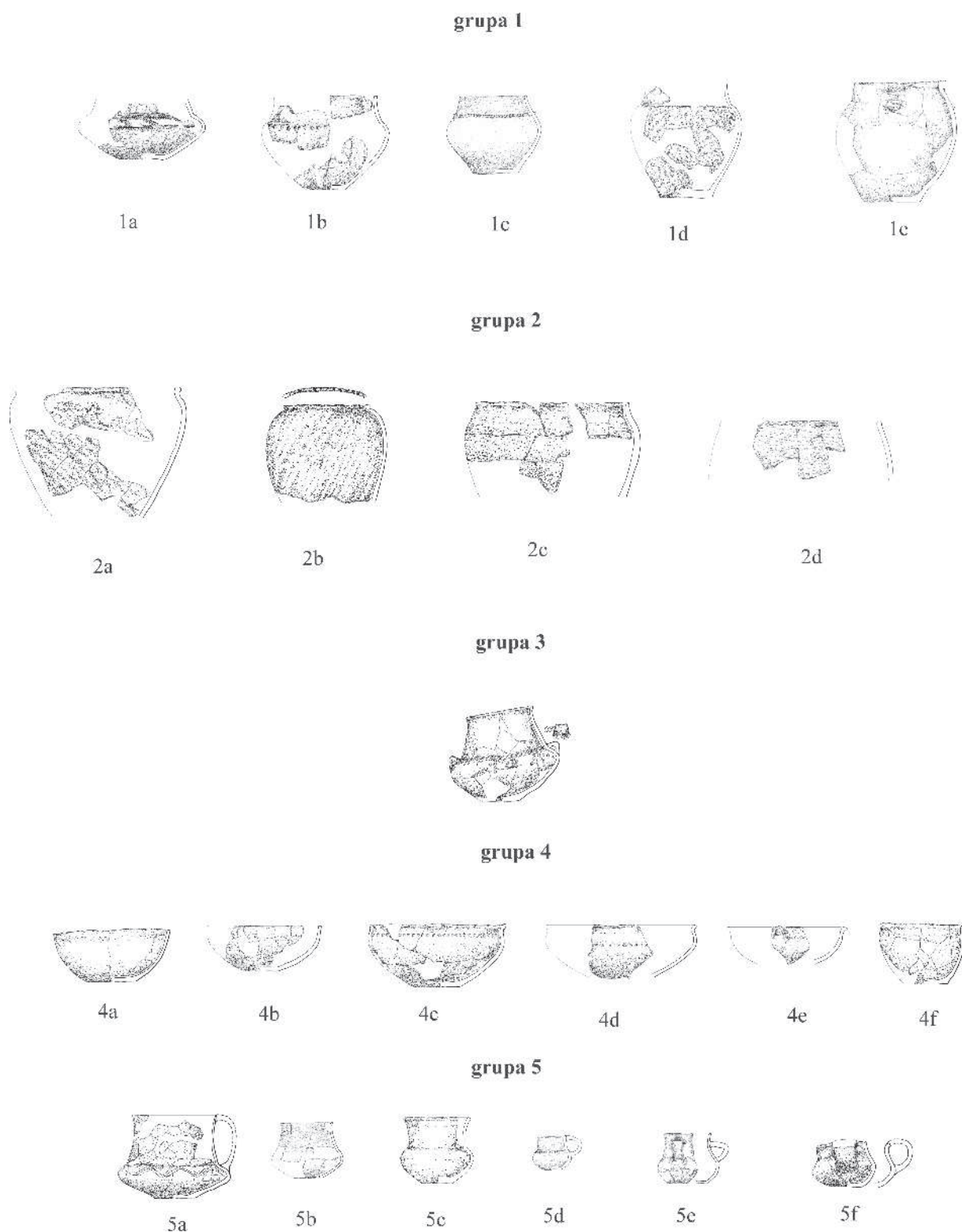
Ryc. 25. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 224; 3–5: grób 232. 2, 4–5: glina.

Fig. 25. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 224; 3–5: grave 232. 2, 4–5: clay.

Ryc. 26. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 233. 2: glina.

Fig. 26. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 233. 2: clay.

Ryc. 27. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Klasyfikacja ceramiki kultury pomorsko-kloszowej.

Fig. 27. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Classification of Pomeranian-Cloche Culture pottery.

CMENTARZYSKO KULTURY PRZEWORSKIEJ

MATERIAŁY

(numery w nawiasach przy zabytkach odpowiadają numeracji na planach grobów)

Grób 2, jamowy, odc. 121 (ryc. 28: 1). Odkryty na głębokości 23 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz ułamki ceramiki znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 6 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (174 g – K?, M dorosły); 3: kość zwierzęca.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 6, popielnicowy, odc. 3 (ryc. 28: 2). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 60×55 cm i głębokości 100 cm. Wypełnisko stanowiła czarna przepalona próchnica z resztkami stosu pogrzebowego.

Zawartość: 1: popielnica naczynie grupa B typ 1 (ryc. 28: 3); 2: naczynie grupa B typ 1 (ryc. 28: 5); 3: naczynie przepalone grupa C typ 1 (ryc. 28: 6); 4: fragm. zdobionego naczynia przepalonego, grupa D typ 2 (ryc. 28: 4); 5: 80 fragm. naczyń wtórnie przepalonych; 6: miecz żelazny typ III odmiana 4, długość 74 cm (ryc. 29: 7); 7: umbo żelazne J7b, wysokość 14,4 cm (ryc. 29: 1); 8: grot żelazny z zadziorami typ L odmiana 1, długość 25 cm (ryc. 30: 1); 9: grot żelazny typ I odmiana 4, wariant 2, długość 19,5 cm (ryc. 30: 2); 10: nożyce żelazne typ I wariant c, długość 18 cm (ryc. 30: 4); 11: krzesiwo żelazne typ IA, długość 10,2 cm (ryc. 31: 3); 12: nóż żelazny, podtyp Ia, długość 10,2 cm (ryc. 31: 1); 13: nóż żelazny,

podtyp IIb, długość 11,7 cm (ryc. 30: 3); 14: szydło żelazne, długość 9 cm (ryc. 31: 12); 15: ostroga żelazna grupa C typ 1, wys. 5,5 cm (ryc. 29: 5); 16: ostroga żelazna grupa C typ 1, wys. 5,5 cm (ryc. 29: 6); 17: ostroga żelazna grupa C typ 1 lub grupa D, wys. 4,7 cm (ryc. 29: 2); 18: ostroga żelazna grupa C typ 1 lub grupa D, wys. 4,7 cm (ryc. 29: 4); 19: bodziec żelaznej ostrogi krzesłowatej, wys. 4,2 cm (ryc. 29: 3); 20: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wymiary 3,5×2,7 cm (ryc. 31: 5); 21: okucie żelazne, długość 3,5 cm (ryc. 31: 8); 20: u-kształtne okucie żelazne nakładane na pas, długość 1,7 cm (ryc. 31: 4); 21: żelazne okucie z podwójnych płytek łączonych nitami, długość 1,7 cm (ryc. 31: 6); 22: żelazne okucie z podwójnych płytek łączonych nitami, długość 1,7 cm (ryc. 31: 7); 23: fragmenty żelaznego okucia kottwicowatego typ II odmiana 2, długość 35 cm (ryc. 31: 15); 23: 28 fragm. zniszczonych przedmiotów żelaznych (ryc. 31: 9–11, 14); 24: 18 fragm. stopów miedzi; 25: 24 fragm. stopionego szkła; 26: ośelka z piaskowca, długość 14 cm (ryc. 31: 2); 27: bryłka żużla żelaznego; 28: 2 fragm. szpilki kościanej (ryc. 31: 13); 29: przepalone kości ludzkie (2515 g – M *adultus*); 30: 20 przepalonych kości ptasich (kura – gołąb); 31: 18 przepalonych kości zwierzęcych (krowa i owca)⁴.

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 7, jamowy, odc. 11 (ryc. 32: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 60 cm i głą-

⁴ Określenie kości zwierzęcych wykonał dr Henryk Jakubowski z Zakładu Dydaktyki Różnorodności Biologicznej Uniwersytetu Łódzkiego.

bokości 38cm. Wypełnisko stanowiła jasno-brunatna próchnica z fragmentami ceramiki i przepalonymi kośćmi ludzkimi.

Zawartość: 1: naczynie grupa D typ 8 (ryc. 32: 2); 2: 119 fragm. ceramiki; 3: 25 fragm. ceramiki toczonej na kole; 4: przepalone kości ludzkie (58g?).

Chronologia: młodszy – późny okres wpływów rzymskich.

Grób 8, jamowy, zniszczony, odc. 10 (ryc. 32: 3).

Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz elementy wyposażenia znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 30 fragm. ceramiki; 2: 11 fragm. ceramiki toczonej na kole; 3: fragm. grzebienia kościanego? (ryc. 32: 4); 4: fragm. nitu żelaznego, dług. 2,2cm (ryc. 32: 5); 5: przepalone kości ludzkie (98g?).

Chronologia: młodszy – późny okres wpływów rzymskich.

Grób 9, jamowy, odc. 18 (ryc. 32: 6). Odkryty na głębokości 55cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 60×50cm i głębokości 25cm. Wypełnisko stanowiła brunatno-szara próchnica.

Zawartość: 1: 1 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (8g?); 3: kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 10, jamowy, odc. 23 (ryc. 32: 7). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz elementy wyposażenia znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 16 fragm. ceramiki; 2: 9 fragm. naczyń *terra sigillata* (ryc. 32: 8–13; 131: 10–13; 132: 16, 18); 3: przepalone kości ludzkie (6g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 11, jamowy, odc. 23 (ryc. 33: 1). Odkryty na głębokości 36cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz

elementy wyposażenia znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 18 fragm. grubościennego naczynia; 2: przepalone kości ludzkie (22g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 12, jamowy, odc. 22 (ryc. 33: 2). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 40×30cm i głębokości 29cm. Wypełnisko stanowiła ciemnoszara próchnica.

Zawartość: 1: 14 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (6g?).

Chronologia: okres rzymski.

Grób 13, jamowy, odc. 21 (ryc. 33: 3). Odkryty na głębokości 37cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 45×30cm i głębokości 15cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 4 fragm. ceramiki; 2: 1 fragm. ceramiki toczonej na kole; 3: pojemnik żelazny, wys. 2,4cm (ryc. 33: 5); 4: przedmiot ze stopu miedzi, dług. 2,2cm (ryc. 33: 4); 5: przepalone kości ludzkie (14g – dorosły).

Chronologia: młodszy – późny okres wpływów rzymskich.

Grób 14, jamowy, odc. 21 (ryc. 33: 6). Odkryty na głębokości 43cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz elementy wyposażenia znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 8 fragm. ceramiki; 2: 2 fragm. grzebienia kościanego z trzema nitami ze stopu miedzi, typ I (ryc. 33: 7–8); 3: przepalone kości ludzkie (50g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 15, jamowy, odc. 34 (ryc. 33: 9). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz ułamki ceramiki znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 43 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (4 g dorosły); 3: kość zwierzęca.
Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 16, popielnicowy, odc. 44 (ryc. 33: 10). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica uszkodzona w górnej partii, wewnątrz przepalone kości z resztkami stosu.

Zawartość: 1: popielnica grupa A typ 7c (ryc. 33: 11); 2: fragm. okucia ze stopu miedzi z trzema nitami, dług. 4,8 cm (ryc. 33: 12); 3: przepalone kości ludzkie (1206 g – M? *adultus* lub *maturus*); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 17, jamowy, odc. 44 (ryc. 33: 13). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości oraz wyposażenie grobowe znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: 11 fragm. ceramiki; 2: fragm. nożyc żelaznych (1) typ I wariant a, długość 14 cm (ryc. 33: 14); 3: przepalone kości ludzkie (40 g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 18, popielnicowy, odc. 44 (ryc. 34: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Popielnica znajdowała się w warstwie czystego piasku, obok niej od strony NE jama, otoczona częściowo kamieniami, o wymiarach 54×40 cm o czarnym wypełnisku z fragmentami ceramiki i przepalonymi kośćmi ludzkimi.

Zawartość: 1: popielnica zdobiona, grupa A typ 2 (ryc. 34: 2); 2: grot żelazny, typ XII odmiana 2, dług. 15 cm (ryc. 34: 8); 3: grot żelazny, typ X, dług. 16,2 cm (ryc. 34: 9); 4: grot żelazny, typ X, dług. 15,2 cm (ryc. 34: 10); 5: grot żelazny, typ IV, dług. 24 cm (ryc. 34: 11); 6: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 11,4 cm (ryc. 34: 4); 7: brzytwa żelazna, dług. 6 cm (ryc. 34: 5); 8: krzesiwo żelazne typ IA2a, dług. 9,4 cm (ryc. 34: 7); 9: sprzączka ze stopu miedzi grupa D typ 1, wys. 5,4 cm (ryc. 34: 3); 10: fragm. przedmiotu ze stopu miedzi, dług. 3,4 cm (ryc. 34: 6);

11: przepalone kości ludzkie (1936 g – M *senilis* 40–50 lat); 12: fragm. ceramiki z jamy; 13: przepalone kości ludzkie (ten sam osobnik).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 19, jamowy, odc. 44 (ryc. 35: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (580 g – *iuvenis* lub *adultus*); 2: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: nieokreślona.

Grób 21 i 21A, popielnicowe, odc. 43 (ryc. 35: 2).

Grób 21 odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy około 40 cm i głębokości 35 cm oraz szarobrunatnym wypełnisku, w której znajdowała się popielnica. Pięć centymetrów poniżej jej dna, przesunięta w kierunku E, w jamie o czarnym, przepalonym wypełnisku i wymiarach 44×38 cm i głębokości około 25 cm, znajdowała się wkopana częścią przydenną w całość popielnica **grobu 21A** (dno grobu znajdowało się na głębokości około 95 cm od powierzchni).

Grób 21 zawartość: 1: popielnica – naczynie grupa A typ 5 (ryc. 35: 3); 2: fragm. naczynia grupa B typ 2 (ryc. 35: 5); 3: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 35: 6); 4: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 35: 4); 5: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 35: 7); 6: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 36: 6); 7: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 36: 8); 8: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 36: 10); 9: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 37: 1); 10: fragm. naczynia grupa D typ 4 (ryc. 36: 2); 11: fragmenty naczynia grupa E typ 2 (ryc. 36: 7); 12: fragm. naczyń zdobionych (ryc. 35: 4; 36: 1; 37: 2–3); 13: fragm. den (ryc. 36: 3, 9); 14: fibula ze stopu miedzi AV 120, wys. 2,5 cm (ryc. 37: 4); 15: pręślik gliniany, średn. 2,8 cm (ryc. 37: 5); 16: przepalony paciorek szklany, średn. 1 cm (ryc. 37: 7); 17: przedmiot żelazny rurkowaty, dług. 0,8 cm (ryc. 37: 6); 18: przedmiot żelazny, dług. 5 cm (ryc. 37: 8); 19: przepa-

lone kości ludzkie (744 g – *infans II* 11–12 lat);
20: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 21A, zawartość: 1: fragmenty popielnicy – naczynie grupa B (ryc. 37: 9); 2: fragm. naczynia grupa (ryc. 37: 10); 3: fragm. ceramiki; 4: grot żelazny typ VI odmiana 1, dług. 25,4 cm (ryc. 37: 12); 5: grot żelazny typ X, dług. 17 cm (ryc. 37: 11); 6: nóż żelazny z kościaną okładziną, dług. 19,6 cm (ryc. 37: 13); 7: żelazny nożyk sierpikowaty, dług. 10,2 cm (ryc. 38: 3); 8: nożyce żelazne typ I wariant b dług. 16 cm (ryc. 38: 4); 9: krzesiwo żelazne, dług. 9,6 cm (ryc. 38: 2); 10: fibula ze stopu miedzi AV s. 7, wys. 9,8 cm (ryc. 38: 1); 11: fragm. szpili ze stopu miedzi, dług. 1,8 cm; 12: przepalone kości ludzkie (1886 g – *M adultus* 20–25 lat); 13: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 22, popielnicowy, odc. 43 (ryc. 38: 5). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 55×38 cm i głębokości 30 cm o szarobrunatnym wypełnisku. Wewnątrz popielnica częściowo zagłębiona w calec oraz przystawka.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 38: 6); 2: naczynie grupa D typ 1 (ryc. 38: 9); 3: 58 fragm. ceramiki; 4: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wys. 3 cm (ryc. 38: 7); 5: fragm. grzebienia kościanego typ A.I, wys. 3,5 cm (ryc. 38: 8); 6: przepalone kości ludzkie (630 g – *K adultus* 20–25 lat).

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 23, popielnicowy, odc. 43 (ryc. 38: 10). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Uszkodzona popielnica oraz przepalone kości ludzkie znajdowały się w warstwie żółtego piasku.

Zawartość: 1: popielnica, naczynie grupa F typ 1b (ryc. 38: 11); 2: naczynie grupa C typ 2 (ryc. 38: 12); 3: fragm. dna naczynia (ryc. 38: 14);

5: kółko żelazne, spiralne, średn. 2,8 cm (ryc. 38: 13); 6: przepalone kości ludzkie (60 g *infans I* 5–9 mc).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 24, jamowy, odc. 48/49 (ryc. 39: 1). Odkryty na głębokości 37 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 68×60 i głębokości 70 cm o czarnym, przepalonym wypełnisku.

Zawartość: 1: 11 fragm. ceramiki; 2: umbo żelazne z tępym kolcem J5, zach. wys. 8 cm (ryc. 39: 3); 3: umbo żelazne kopulaste z wgiętym do środka kołnierzem, wys. 8,4 cm (ryc. 39: 2); 4: 3 nity żelazne, zach. wys. 1,2, 1,8, 1,2 cm (ryc. 39: 4); 5: przepalone kości ludzkie (86 g – osobnik dorosły).

Chronologia: faza C₂ późnego okresu wpływów rzymskich.

Grób 25, popielnicowy, zniszczony, odc. 45 (ryc. 39: 5). Odkryty na głębokości 52 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: dolna część popielnicy (ryc. 39: 6); 2: przepalone kości ludzkie (956 g – *K? adultus* 20–30 lat).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 26, jamowy, odc. 83 (ryc. 40: 1). Odkryty na głębokości 20 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 20 fragm. ceramiki; 2: 3 fragm. przedmiotów żelaznych; 3: przepalone kości ludzkie (4 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 27, jamowy, odc. 53 (ryc. 40: 2). Odkryty na głębokości 25 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 438 fragm. ceramiki (ryc. 40: 3–6); 2: przęślik gliniany (3), średn. 4 cm (ryc. 40: 9); 3: sprzączka żelazna ze skuwką (4) grupa G typ 16, wys. 3,5 cm (ryc. 40: 7); 4: nóż żelazny (5), podtyp IIc, dług. 16,8 cm (ryc. 40: 8); 5: 2 fragm. przedm. ze stopu miedzi (2) (ryc. 40: 10); 6: fragm. przedm. żelaznego (1) (ryc. 40: 11); 7:

przepalone kości ludzkie (176 g dorosły); 8: przepalone kości zwierzęce.
Chronologia: faza B_{2b} – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 28, jamowy, odc. 32 (ryc. 40: 12). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 23 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (18 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 29, jamowy, odc. 32 (ryc. 40: 13). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 40 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (32 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 30, jamowy, odc. 53 (ryc. 41: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 41: 3); 2: 5 fragm. ceramiki; 3: fibula żelazna AVI 158, wys. 5,8 cm (ryc. 41: 2); 4: przepalone kości ludzkie (8 g?).

Chronologia: faza C_{1a} okresu rzymskiego.

Grób 31, jamowy, odc. 53 (ryc. 41: 4). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 150×80 cm i głębokości 45 cm o szarobrunatnym wypełnisku.

Zawartość: 1: 90 fragm. ceramiki; 2: fragm. stopów miedzi (1); 3: 3 fragm. blaszki ze stopu miedzi (2) (ryc. 41: 7); 4: tuleja żelazna zakończona stożkiem (3), dług. 8,2 cm (ryc. 41: 5); 5: fragm. igły żelaznej (4), zach. dług. 2,2 cm (ryc. 41: 6); 6: przepalone kości ludzkie (36 g?); 7: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 32, popielnicowy, odc. 52 (ryc. 42: 1). Odkryty na głębokości 43 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy (ryc. 42: 2); 2: przepalone kości ludzkie (22 g?).

Zawartość: okres wpływów rzymskich.

Grób 33, popielnicowy, odc. 52 (ryc. 42: 3). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie grupa B typ 3 (ryc. 42: 4); 2: naczynie grupa D typ 2 (ryc. 42: 7); 3: naczynie grupa C typ 1 (ryc. 42: 10); 4: naczynie grupa F typ 2a (ryc. 42: 9); 5: igła żelazna, dług. 7,4 cm (ryc. 42: 8); 6: fragm. dwóch kółek żelaznych (ryc. 42: 6); 7: fragm. grzebienia kościanego z nitami poprzecznymi typ B.I, wys. 5,5 cm (ryc. 42: 5); 8: przepalone kości ludzkie (120 g – *infans* I 1–1,5 roku).

Chronologia: faza B₂ – C_{1a} okresu rzymskiego.

Grób 35, jamowy, odc. 56 (ryc. 43: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Przepalone kości ludzkie oraz pozostałe elementy wyposażenia grobu znajdowały się w warstwie żółtego piasku z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: 31 fragmentów ceramiki; 2: grot żelazny typ XI, dług. 21,7 cm (ryc. 43: 2); 3: 2 fragm. stopionego szkła; 4: przepalone kości ludzkie (28 g?); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 36, popielnicowy, odc. 60 (ryc. 43: 3). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 180×100 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła warstwa żółtego piasku z domieszką szarej próchnicy. W centralnej części jamy znajdowała się uszkodzona, zachowana w około połowie wysokości popielnica.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy (ryc. 43: 5); 2: 10 fragm. ceramiki z jamy grobowej; 3: fragm. przedmiotu ze stopu miedzi, dług. 2,8 cm (ryc. 43: 4); 4: przepalone kości ludzkie (462 g – *infans* I); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 37, jamowy, odc. 60 (ryc. 44: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa dość silnie rozczłonkowana składająca się z dwóch jam nałożonych na siebie o zróżnicowanym wypełnisku (prawdopodobnie efekt częściowego zniszczenia grobu podczas karczowania i wypalania lasu). Jama zorientowana na osi N-S o wymiarach 145×65 cm i głębokości 23 cm. Jej wypełnisko to szaro-brunatna, w części N szara próchnica z węglami drzewnymi. Jama zorientowana na osi E-W o wymiarach 137×42 cm i głębokości 22 cm. Wypełnisko stanowiła do głębokości 8–14, 17 cm czarna przepalona, niżej szara próchnica.

Zawartość: 1: 47 fragm. ceramiki ręcznie lepionej; 2: 2 fragm. ceramiki toczonej na kole; 3: ozdoba brązowa w kształcie cykady (1), dług. 6 cm z dwoma przywartymi brązowymi okuciami rzemieni dług. 2,5 i 1,5 cm (ryc. 44: 7–7a); 4: fragm. kabłąka zdobionej zapinki srebrnej (3), dług. 3,5 cm (ryc. 44: 2); 5: fragm. sprężyny srebrnej zapinki, średn. 0,7 cm (ryc. 44: 3); 6: fragm. kabłąka zapinki ze stopu miedzi, dług. 2,2 cm (ryc. 44: 4); 7: fragm. sprężyny zapinki ze stopu miedzi z górną cięciwą, średn. 0,6 cm (ryc. 44: 5); 8: fragm. krawędzi naczynia z mosiądzu (2), dług. 3 cm (ryc. 44: 6); 9: przepalane kości ludzkie (24 g?); 10: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: późny okres wpływów rzymskich.

Grób 38, szkieletowy?, odc. 60 (ryc. 45: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 300×212 cm i głębokości 146 cm. Do głębokości ok. 120 cm wypełniona kamieniami, między którymi znajdowały się przedmioty zabytkowe. Wypełnisko w górnej partii stanowiła czarna przepalona próchnica, poniżej przechodząca w jaśniejszą – szarą, spiaszczoną próchnicę. Na głębokości ok. 135 cm zarejestrowano jamę kształtu zbliżonego do prostokąta o wymiarach ok. 180×54 cm wypełnionej żółtym piaskiem z domieszką szarej próchnicy. Na głębokości 115 cm nieco ponad jamą zanotowano fragmenty 3 naczyń oznaczonych literami **a – c**,

w tym toczonych na kole. Wielkość jamy może sugerować, że mamy do czynienia z pochówkiem szkieletowym, choć kości w jamie nie stwierdzono, natomiast przepalane kości notowano w wyższych partiach grobu, głównie w warstwie czarnej przepalanej próchnicy, pochodzących prawdopodobnie ze zniszczonego grobu ciałopalnego.

Zawartość: 1: 173 fragm. ceramiki ręcznie lepionej; 2: 15 fragm. ceramiki toczonej na kole (ryc. 45: 3); 3: 80 fragm. naczyń ręcznie lepionego grupa A typ 4 (a) (ryc. 45: 4); 4: 7 fragm. naczyń toczonych (b) (ryc. 45: 2); 5: 22 fragm. naczyń toczonych (c) (ryc. 45: 9); 6: 3 fragm. naczyń z mosiądzu (6, gł. 25 cm), dług. 5,5 cm (ryc. 45: 5); 7: fragm. uchwytu ze stopu miedzi (1, gł. 5 cm), zach. dług. 3,8 cm (ryc. 45: 7); 8: fragm. stopionego szkła; 9: prześlik gliniany (3, gł. 10 cm), średn. 2,8 cm (ryc. 45: 10); 10: fragm. rozkruszonego paciorka z bursztynu (2, gł. 8 cm); 11: nóż żelazny (4, gł. 18 cm), podtyp IIb, dług. 10,7 cm (ryc. 45: 6); 12: klucz żelazny (5, gł. 78 cm) typ A2 (?), dług. 16,8 cm (ryc. 45: 8); 13: przepalane kości ludzkie (198 g – osobnik dorosły).

Chronologia: wczesna faza okresu wędrówek ludów.

Grób 40, popielnicowy, z resztkami stosu ciałopalnego, zniszczony, odc. 61 (ryc. 44: 8). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 50×40 cm i głębokości 8 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką czarnej przepalanej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. przydenny popielnicy (ryc. 44: 10); 2: 1 fragm. przedmiotu ze stopu miedzi, dług. 3,2 cm (ryc. 44: 9); 3: przepalane kości ludzkie (176 g – *infans II* lub *iuvenis*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 41, popielnicowy?, odc. 67 (ryc. 46: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 70×58 cm i głębokości 43 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką czarnej przepalanej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy? – naczynia grupa B typ 1 (ryc. 46: 5); 2: fragm. naczynia przepalonego; 3: fragm. żelaznej sprężyny zamka (1), dług. 2,8cm (ryc. 46: 2); 4: kółko żelazne (2), średn. 1,8cm (ryc. 46: 3); 5: przedmiot żelazny o rozklepanych końcach (1), wys. 3cm (ryc. 46: 4); 6: 10 fragm. stopów miedzi; 7: przepalone kości ludzkie (10g?).

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 43, jamowy, odc. 70 (ryc. 46: 6). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu zbliżonego do kolistego o wymiarach 94×90cm i głębokości 30cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z żółtym piaskiem.

Zawartość: 1: 5 fragm. ceramiki; 2: fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 3: fragm. żelaznego kapturka i igły zapinki AV (2) (ryc. 47: 1); 4: szpila kościana typ I, dług. 16,5cm (ryc. 47: 2); 5: sprzączka żelazna (21) grupa G typ 1, wys. 2cm (ryc. 47: 3); 6: sprzączka żelazna (6) grupa G typ 46, wys. 3,6cm (ryc. 47: 4); 7: żelazne okucie końca pasa (17) grupa III typ 4, dług. 7cm (ryc. 47: 7); 8: żelazne okucie końca pasa (11) grupa III typ 6, dług. 8,4cm (ryc. 47: 6); 9: okucie żelazne z dwóch płytek (38), dług. 2cm (ryc. 47: 5); 10: okucie żelazne z dwóch płytek (22), dług. 3cm (ryc. 47: 8); 11: ostroga żelazna (19) grupa E typ 5–6, wys. 3,8cm (ryc. 48: 1); 12: ostroga żelazna (25) grupa E typ 5–6, wys. 4cm (ryc. 48: 2); 13: tok żelazny (33), dług. 4cm (ryc. 48: 3); 14: żelazny trzewik miecza (34), średn. 6,6cm (ryc. 48: 4); 15: krzesiwo żelazne (7) typ IA1c, dług. 6,2cm (ryc. 47: 9); 16: igła żelazna (13), dług. 11,4cm (ryc. 47: 18); 17: nóż żelazny (36), podtyp IIc, dług. 13,4cm (ryc. 47: 15); 18: pilnik żelazny (26), dług. 3cm (ryc. 47: 10); 19: dłuto żelazne (35) (?), dług. 8cm (ryc. 47: 12); 20: tłoczek żelazny (15), dług. 6cm (ryc. 47: 19); 21: szczypczyki żelazne (14), dług. 7,6cm (ryc. 47: 16); 22: żelazne okucie półkoska (38), wym. 2,4×2,2cm (ryc. 47: 17); 23: sztabkowaty przedmiot żelazny (29), dług. 6cm (ryc. 47: 11); 24: nit żelazny (22), dług. 1cm; 25: nit żelazny (24), dług. 0,7cm; 26: fragm. przed-

miotu żelaznego (3), dług. 4cm (ryc. 47: 13); 27: fragm. przedmiotu żelaznego (4), dług. 6cm (ryc. 47: 14); 28: ośelka z piaskowca (28), dług. 9,4cm (ryc. 48: 9); 29: fragm. ośelki z piaskowca, dług. 3,6cm (ryc. 48: 8); 30: stopione szkło; 31: 6 fragm. nieokreślonych przedmiotów żelaznych (1, 5, 8, 10, 30); 32: 9 fragm. stopionego brązu (9, 12, 16, 20, 23, 27, 28, 31, 32); 33: fragm. stopionego dna naczynia brązowego (37), średn. 13cm (ryc. 48: 7); 34: fragm. grzebienia kościanego typ A.I, wys. 2,6cm (ryc. 46: 8); 35: fragm. grzebienia kościanego z podłużnym nitem żelaznym typ B.I, wys. 3,6cm (ryc. 46: 7); 36: przepalone kości ludzkie (1004g – M? dorosły, K? *adultus* 20–25 lat); 37: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 44, popielnicowy, odc. 70 (ryc. 49: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o wymiarach 39×36cm i głębokości 36cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica. Popielnica obsypana była fragmentami ceramiki wtórnie przepalonej.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 49: 2); 2: fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 3: klucz żelazny typ A, dług. 13,2cm (ryc. 49: 5); 4: żelazna sprężyna zamka, dług. 13cm (ryc. 49: 4); 5: żelazne okucie zamka typ 2, dług. 8,4cm (ryc. 49: 3); 6: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 11,8cm (ryc. 49: 6); 7: przepalone kości ludzkie (1332g K – *maturus* 40–50 lat lub *senilis*); 8: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 45, popielnicowy, odc. 71 (ryc. 49: 7). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 85×60cm i głębokości 35cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica, a w części centralnej czarna przepalona próchnica. Popielnica silnie zniszczona.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 1a (ryc. 50: 1); 2: fragm. naczynia grupa D typ 6a (ryc. 49: 8); 3: sprzączka żelazna (3) grupa G typ 1, wys. 4 cm (ryc. 49: 9); 4: nóż żelazny (1) podtyp IIc, dług. 9,2 cm (ryc. 50: 3); 5: krzesiwo żelazne (4) typ IA2a, dług. 11 cm (ryc. 50: 5); 6: okucie żelazne z dwóch płytek, dług. 3,3 cm (ryc. 49: 10); 7: 4 fragm. przedmiotu żelaznego (2), dług. 3,4 cm (ryc. 50: 2); 8: fragm. przedmiotu żelaznego, dług. 7 cm (ryc. 50: 4); 9: przepalane kości ludzkie (308 g – *infans II/iuvenis* 10–15 lat); 10: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 46, jamowy, odc. 57 (ryc. 50: 6). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 39×23 cm i głębokości 13 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna, spiaszczona próchnica.

Zawartość: 1: 5 fragm. ceramiki; 2: 1 fragm. przedm. żelaznego, dług. 1,8 cm (ryc. 50: 8); 3: nit żelazny, dług. 1,6 cm (ryc. 50: 7); 3: przepalane kości ludzkie (182 g – osobnik dorosły); 4: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 47, jamowy, odc. 72 (ryc. 50: 9). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 26 cm i głębokości 3 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 5 fragm. ceramiki; 2: przepalane kości ludzkie (34 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 50, jamowy, odc. 84 (ryc. 50: 10). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 62×40 cm i głębokości 36 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna, niżej ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 10 fragm. ceramiki; 2: 19 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 3: przepalane kości ludzkie (12 g?); 4: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 56, popielnicowy, odc. 89 (ryc. 50: 11). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 28 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica. Wewnątrz znajdowała się niewielka czerniona popielnica.

Zawartość: 1: popielnica zdobiona – naczynie grupa F typ 1a (ryc. 50: 12); 2: przepalane kości ludzkie (122 g – *infans I* 2–4 lat).

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 57, popielnicowy, odc. 88–89 (ryc. 51: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 84×70 cm i głębokości 37 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica z piaskiem, a w części centralnej czarna przepalona próchnica. Wewnątrz znajdowała się popielnica obasypana ułamkami naczyń przepalonych wtórnie.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 51: 2); 2: fragm. naczyń wtórnie przepalonych; 3: żelazny grot oszczepu (5) typ XI, dług. 26,4 cm (ryc. 51: 8); 4: ostroga żelazna (1) grupa E typ 8b, wys. 2,6 cm (ryc. 51: 5); 5: nożyce żelazne (8) typ I wariant c, dług. 18,4 cm (ryc. 51: 7); 6: nóż żelazny (9) podtyp IIc, dług. 12,8 cm (ryc. 51: 6); 7: sprzączka żelazna (4) grupa D typ 1, wys. 4,4 cm (ryc. 51: 4); 8: stopione naczynie brązowe (2, 3, 7), wym. 16×10,8 cm (ryc. 51: 3); 9: stopione szkło (6); 10: przepalane kości ludzkie z popielnicy (66 g – *infans II* lub *iuvenis*); 11: przepalane kości zwierzęce; 12: przepalane kości ludzkie z jamy grobowej (1204 g – *infans II*); 13: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 60, jamowy, odc. 117 (ryc. 52: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 80×62 cm i głębokości 20 cm. Wypełnisko stanowiła w części centralnej czarna próchnica, a na obrzeżach szarobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 209 fragm. ceramiki; 2: okucie żelazne (4) dług. 4cm (ryc. 52: 2); 3: fragm. grzebienia kościanego, dług. 2,8cm (ryc. 52: 3); 4: fragm. stopów miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (212g – K?? *adultus*); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 61, jamowy, odc. 117 (ryc. 52: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu nieregularnego o wymiarach 170×125cm i głębokości 70cm. Wypełnisko stanowiła w części centralnej czarna próchnica, a na obrzeżach szarobrunatna próchnica, przy dnie żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 52: 6); 2: fragm. naczynia grupa D typ 3 (ryc. 52: 4); 3: 3 fragm. ceramiki (ryc. 52: 5, 7); 4: zapinka żelazna AV seria 11 (1), dług. 3cm (ryc. 52: 8); 5: zapinka żelazna AV seria 11 (2), dług. 3cm (ryc. 52: 9); 6: fragm. stopionego naczynia brązowego (3) (ryc. 52: 11); 7: nit ze stopu miedzi, dług. 0,7cm (ryc. 52: 10); 8: pręślik gliniany średn. 3,6cm (ryc. 52: 12); 9: przepalone kości ludzkie (134g – osobnik dorosły); 10: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 62, popielnicowy, odc. 117 (ryc. 53: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o wymiarach 41×38cm i głębokości 52cm. Wypełnisko w górnej partii stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem, niżej czarna przepalona próchnica z piaskiem. Nad popielnicą znajdowała się gruba warstwa wtórnie przepalonych naczyń glinianych, nieliczne przepalone kości ludzkie, sprzączka żelazna, okucie żelazne oraz fragm. grzebienia kościanego. Tuż nad popielnicą odkryto 3 klucze żelazne, 2 pręśliki gliniane oraz szpilę kościaną. Pozostałe wyposażenie znajdowało się w popielnicy.

Zawartość: nad popielnicą 1: 28 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 2: sprzączka żelazna grupa G typ 46, wys. 3cm (ryc. 53: 6); 3: fragm. grzebienia kościanego z nitem żelaznym typ B.I, wys. 2,6cm (ryc. 53: 5); 4: klucz żelazny typ A, dług. 8,2cm (ryc. 53: 11); 5: klucz żelazny typ A, dług. 12,4cm (ryc. 53: 12); 6: klucz żelazny typ A, dług. 18,4cm (ryc. 53: 13); 7: pręślik gliniany (2), średn. 4,2cm (ryc. 53: 9); 8: pręślik gliniany (3), średn. 2,1cm (ryc. 53: 10); 9: szpila kościana (1), typ VIII, dług. 9cm (ryc. 53: 8); 11: popielnica gliniana zdobiona guzkami – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 53: 2); 12: zapinka mosiężna A II 41a, dług. 3cm (ryc. 53: 3); 13: fragm. zapinki żelaznej, dług. 3cm (ryc. 53: 4); 14: żelazny wisiołek kapsułkowaty grupa 1, średn. 1cm (ryc. 53: 7); 15: fragm. paciorka szklanego; 16: stopione szkło; 17: 2 gwoździe żelazne, dług. 5 i 6,7cm (ryc. 53: 14–15); 18: przepalone kości ludzkie z popielnicy i jamy grobowej (1064g – K *adultus*); 19: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 63 – „obiekt rowkowy”, odc. 56–58 (ryc. 114–115). Odkryty na głębokości 45cm od powierzchni. Wyróżniony w obrębie warstwy ciałopalenia – **ustryna 2**. Jego kształt zbliżony był do prostokąta o wymiarach 440×270cm, zorientowany na osi N – S. Brak jest ściany zachodniej lub też istniała na krótszym odcinku i została zniszczona w trakcie badań w 2003 roku (prawdopodobnie przebiegała wzdłuż granicy odcinków). W narożnikach NE i SE stwierdzono ślady słupów o głębokości do 40cm. Rowek szerokości około 40cm o wypełnisku nieckowatym i głębokości od 14 do 20cm. Jego zawartość stanowiła szara, spiaszczona próchnica, w dołkach ciemnoszara próchnica oraz fragmenty ceramiki, przepalone kości ludzkie, a także drobne przedmioty metalowe.

Zawartość: 1: 243 fragm. ceramiki lepionej ręcznie; 2: 12 fragm. ceramiki toczonej na kole; 3: 1 przedm. ze stopu miedzi; 4: 3 przedmioty żelazne; 5: fragm. przedmiotu z kości; 6: przepa-

lone kości ludzkie (108 g?); 7: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: późny okres wpływów rzymskich.

Grób 64, jamowy, odc. 118 (ryc. 54: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu wydłużonego owalu o wymiarach 107×70 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 5 fragm. ceramiki; 2: 3 nity żelazne, dług. 1,6, 1,4, 1,4 cm (ryc. 54: 2–4); 3: 1 fragm. stopu miedzi (ryc. 54: 5); 4: przepalone kości ludzkie (666 g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C₁ – C₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 65, jamowy, odc. 118 (ryc. 54: 6). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 42×40 cm i głębokości 19 cm. Wypełnisko stanowiła ciemnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 14 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (14 g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 66, jamowy, odc. 132 (ryc. 54: 7). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu wydłużonego owalu o wymiarach 50×35 cm i głębokości 12 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: 32 fragm. ceramiki; 2: przedmiot żelazny; 3: ostroga żelazna grupa F wariant 3a, wys. 7,6 cm (ryc. 54: 8); 4: stopione szkło; 5: przepalone kości ludzkie (44 g?); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 67, jamowy, odc. 119/120 (ryc. 54: 14). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 164×65 cm i głębokości 55 cm. W części W grób naruszył pochówek

kultury pomorskiej. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 27 fragm. ceramiki (ryc. 54: 9); 3: żelazny wisiołek wiaderkowaty (4) typ II odm. 1, wys. 2,4 cm (ryc. 54: 10); 4: gwóźdź żelazny (1), dług. 5,6 cm (ryc. 54: 13); 5: paciorek szklany(?) (3) (ryc. 54: 11); 6: fragm. stopionego szkła (2) (ryc. 54: 12); 7: przepalone kości ludzkie (102 g?); 8: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 68, jamowy, odc. 120 (ryc. 55: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 62×62 cm i głębokości 18 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: 15 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (30 g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 69, jamowy, odc. 122 (ryc. 55: 2). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Zasięg wyznaczony przez bruk kamienny.

Zawartość: 1: 38 fragm. ceramiki; 2: fragm. grzebienia kościanego typ I (ryc. 55: 3); 3: przepalone kości ludzkie (26 g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: młodszy – późny okres wpływów rzymskich.

Grób 70, jamowy, odc. 122 (ryc. 55: 4). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 250×205 cm i głębokości 60 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy, w części centralnej szaroczarą próchnicą z węgielkami drzewnymi.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 3a (ryc. 56: 6); 2: fragm. naczynia grupa A typ 3a (ryc. 56: 8); 3: fragm. naczynia grupa A typ 3a (ryc. 56: 10); 4: fragm. naczynia grupa A typ 3 (ryc. 56: 7); 5: fragm. naczynia grupa C typ 4 (ryc. 56: 12); 6: fragm. naczynia grupa A (ryc. 56: 5); 7: 3 fragm. den naczyń (ryc. 56: 9, 11, 13);

8: fragm. umbra żelaznego kopulastego z kulistym guzkiem (4), wys. 7,2cm (ryc. 55: 8); 9: szczypczyki żelazne (6), dług. 4,7cm (ryc. 55: 6); 10: krzesiwo żelazne (10) typ IA1c, dług. 7,8cm (ryc. 55: 5); 11: szydło żelazne (16), dług. 8,6cm (ryc. 55: 7); 12: 3 nity żelazne (11, 13, 15), dług. 1,2 i 2cm (ryc. 56: 1–2); 13: fragm. blaszek żelaznych (5, 7, 8, 9, 12, 19); 14: fragm. igły żelaznej (17), dług. 5,4cm (ryc. 56: 3); 15: okucie żelazne (14), dług. 3,6cm (ryc. 56: 4); 16: 3 fragm. przedmiotów żelaznych (1, 2, 3, 18); 17: przepalone kości ludzkie (754g – M dorosły); 18: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1b} – C₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 71, jamowy, odc. 124 (ryc. 57: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 125×70cm i głębokości 28cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica.

Zawartość: 1: 56 fragm. ceramiki; 2: nóż żelazny (1), podtyp IIc, dług. 10,7cm (ryc. 57: 4); 3: fragm. noża żelaznego, podtyp IIb, dług. 10,4cm (ryc. 57: 3); 4: gwóźdź żelazny, dług. 6cm (ryc. 57: 2); 4: fragm. stopu miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (56g?); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 72, jamowy, odc. 124 (ryc. 57: 5). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 140×100cm i głębokości 33cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z kamieniami.

Zawartość: 1: 11 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (12g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 73, jamowy, odc. 125/126 (ryc. 57: 6). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 17 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (16g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 74, jamowy, odc. 126 (ryc. 57: 7). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 28cm i głębokości 11cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 32 fragm. ceramiki; 2: stop miedzi; 3: przepalone kości ludzkie (248g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 75, jamowy, odc. 127 (ryc. 57: 8). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 123×70cm i głębokości 30cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica.

Zawartość: 1: 41 fragm. ceramiki; 2: fragm. blachy żelaznej (1), dług. 5,4cm (ryc. 57: 9); 3: stopione szkło; 4: stop miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (18g?); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 77, jamowy, odc. 125 (ryc. 58: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 55×41cm i głębokości 21cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 58: 2); 17 fragm. ceramiki (ryc. 58: 3–4); 2: stop miedzi (1); 3: przepalone kości ludzkie (10g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 81, jamowy, odc. 126 (ryc. 58: 5). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 80×63cm i głębokości 25cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (2g?).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 82, jamowy, odc. 129 (ryc. 58: 6). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa

wa kształtu silnie wydłużonego owalu o wymiarach 125×82 cm i głębokości 11 cm. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona próchnica przemieszana z piaskiem.

Zawartość: 1: naczynie grupa D typ 2 (ryc. 58: 7); 2: 2 fragm. ceramiki; 3: kabłąk zapinki żelaznej AV seria 7, dług. 3,6 cm (ryc. 58: 8); 4: 2 przepalone kości ludzkie (?).

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 85, jamowy, odc. 131 (ryc. 58: 9). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 33 cm i głębokości 24 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką czarnej próchnicy z węgielkami drzewnymi.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa C typ 3 (ryc. 58: 10); 2: 39 fragm. ceramiki; 2: 2 przepalone kości ludzkie (?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 87, popielnicowy, odc. 134 (ryc. 59: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 33 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z domieszką szarej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 6 (ryc. 59: 2); 2: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 59: 3; 133: 7; 139: 5); 3: przepalone kości ludzkie (6 g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 89, jamowy, odc. 135 (ryc. 59: 4). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 115×110 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica, niżej szara próchnica.

Zawartość: 1: 194 fragm. ceramiki; 2: 23 fragm. *terra sigillata* (ryc. 59: 8–22; 133: 5–6, 8–17; 134: 11–12; 139: 4, 6–12); 3: żelazne okucie końca pasa (4), dług. 6,8 cm (ryc. 59: 5); 4: 2 gwoździe żelazne (1, 3), dług. 5 cm i 2,8 cm (ryc. 59: 6–7); 5: 4 stopy miedzi (2); 6: przepalone kości ludzkie (144 g – osobnik dorosły).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 91, jamowy, odc. 137 (ryc. 60: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 50×37 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 7a (ryc. 60: 3); 2: 6 fragm. ceramiki; 3: fragm. grzebienia kościanego (ryc. 60: 2); 4: przepalone kości ludzkie (70 g – osobnik dorosły); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 92, jamowy, odc. 139 (ryc. 60: 4). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 110×55 cm i głębokości 19 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 3 (ryc. 60: 6); 2: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 60: 5); 3: fragm. naczynia grupa E typ 1a (ryc. 60: 7); 4: 119 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (64 g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 93, jamowy, odc. 136 (ryc. 61: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 73×48 cm i głębokości 37 cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z szarą i ciemnoszarą próchnicą.

Zawartość: 1: 18 fragm. ceramiki (ryc. 61: 2); 2: przepalone kości ludzkie (32 g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 96, jamowy, odc. 144 (ryc. 61: 3). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 33 cm i głębokości 10 cm. Wypełnisko stanowiła czarna przepalona próchnica.

Zawartość: 1: żelazna u – kształtna zawieszka pasa, dług. 3,6cm (ryc. 61: 4); 2: okucie żelazne, dług. 3,2cm (ryc. 61: 5); 3: przepalone kości ludzkie (4g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 97, popielnicowy, odc. 38/139, 144/145 (ryc. 61: 6). Odkryty na głębokości 50cm od powierzchni. Kształt kolisty o średnicy 40cm i głębokości 28cm. Wypełnisko stanowiła czarna przepalona próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: popielnica – naczynie zdobione grupą B typ 1 (ryc. 62: 10); 2: fragm. naczynia grupa C typ 4 (ryc. 62: 5); 3: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 62: 6); 4: fragm. naczynia zdobionego grupa D typ 6b (ryc. 62: 9); 5: fragm. naczynia grupa E typ 2a (ryc. 62: 11); 6: fragm. naczynia grupa F typ 2a (ryc. 62: 7); 7: fragm. przydenny naczynia zdobionego (ryc. 62: 8); 8: przęślik gliniany, średn. 3cm (ryc. 62: 4); 9: zapinka żelazna AV 128, wys. 3,5cm (ryc. 61: 7); 10: zapinka żelazna AV seria 7, wys. 3,2cm (ryc. 61: 8); 11: żelazna sprężyna zamka, dług. 11,8cm (ryc. 62: 3); 12: igła żelazna, dług. 9,6cm (ryc. 62: 1); 13: grzebień kościany typ B.I, dług. 5,4cm (ryc. 62: 2); 14: kółko żelazne (1), średn. 2cm (ryc. 61: 9); 15: kółko ze stopu miedzi (2), średn. 2,6cm (ryc. 61: 10); 16: kółko ze stopu miedzi z końcami zachodzącymi na siebie, średn. 1,6cm (ryc. 61: 11); 17: przepalone kości ludzkie z jamy grobowej (70 g); 18: przepalone kości ludzkie z popielnicy (1020 g – *K adultus* 25–30 lat); 19: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 99, jamowy, odc. 144 (ryc. 63: 1). Odkryty na głębokości 50cm od powierzchni. Kształt jamy grobowej owalny o wymiarach 54×45cm i głębokości 20cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z szarą próchnicą.

Zawartość: 1: 20 fragm. ceramiki (ryc. 63: 2–4); 2: fragm. igły żelaznej, dług. 3,8cm (ryc. 63: 5); 3: przepalone kości ludzkie (116g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 100, jamowy, odc. 145 (ryc. 63: 6). Odkryty na głębokości 60cm od powierzchni. Kształt jamy grobowej owalny o wymiarach 74×48cm i głębokości 36cm. Wypełnisko stanowił żółty piasek z szarą próchnicą oraz czarna przepalona próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa C typ 3 (ryc. 63: 8); 2: fragm. naczynia grupa F typ 2a (ryc. 63: 7); 3: fragm. dna naczynia (ryc. 63: 9); 4: okucie żelazne (1), dług. 2,2cm (ryc. 63: 10); 5: gwóźdź żelazny, dług. 1,6cm (ryc. 63: 11); 6: stop miedzi (2); 7: przepalone kości ludzkie (84g – osobnik dorosły); 8: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 101, popielnicowy, odc. 148 (ryc. 64: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica wstawiona w żółty piasek.

Zawartość: 1: popielnica zdobiona – naczynie grupą B typ 1 (ryc. 64: 2); 2: 5 fragm. ceramiki; 3: żelazna miniatura tarczy, wymiary 5×3,8cm (ryc. 64: 7); 4: zapinka żelazna A V 132, wys. 3,2cm (ryc. 64: 3); 5: zapinka żelazna A IV typ 2, wys. 4cm (ryc. 64: 4); 6: zapinka żelazna A IV typ 2, wys. 4,2cm (ryc. 64: 5); 7: szpila kościanna typ III, dług. 10cm (ryc. 64: 6); 8: sprzączka żelazna grupa G typ 1, wys. 3,6cm (ryc. 64: 13); 9: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 9,4cm (ryc. 64: 15); 10: fragm. igły żelaznej, dług. 9cm (ryc. 64: 12); 11: przedmiot żelazny półksiężycowaty, dług. 3,8cm (ryc. 64: 8); 12: przedmiot żelazny widełkowaty, dług. 5,4cm (ryc. 64: 9); 13: fragm. dwóch żelaznych bryłek siatki kolczej, wym. 2,6×2,4 i 3,2×2,8cm (ryc. 64: 14); 14: stopione szkło; 15: paciorek szklany przepalony, średn. 1,1cm (ryc. 64: 10); 16: przęślik gliniany, średn. 3,4cm (ryc. 64: 11); 17: przepalone kości ludzkie (1044g – *K iuvenis* 14–18 lat); 18: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 102, popielnicowy, uszkodzony odc. 149 (ryc. 65: 1). Odkryty na głębokości 40cm od

powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 48×40 cm i głębokości 14 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. przydenny zdobionej popielnicy (ryc. 65: 2); 2: fragm. zapinki mosiężnej A II 41a, wys. 2,4 cm (ryc. 65: 3); 3: fragm. grzebienia kościanego typ A.I, wys. 2,2 cm (ryc. 65: 4); 4: fragm. przedmiotu żelaznego; 5: przepalone kości ludzkie (702 g – K? *adultus*).

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 103, popielnicowy odc. 148/149 (ryc. 65: 5).

Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica nakryta dużą ilością przepalonych fragmentów ceramiki, obok popielnicy, przy jej dnie, drugi pochówek jamowy z grotem żelaznym i przepalonymi kośćmi.

Zawartość: z jamy grobowej: 1: sprzączka żelazna grupa H typ 1, wys. 4,2 cm (ryc. 65: 7); 2: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 13,8 cm (ryc. 65: 10); 3: grot żelazny typ X, dług. 16,6 cm (ryc. 65: 9); 4: przepalone kości ludzkie (416 g – K? *adultus* lub *maturus*); 5: przepalone kości zwierzęce; 6: popielnica – naczynie grupa A typ 5 (ryc. 65: 6); 7: 15 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej nad popielnicą; 8: grzebień kościany typ B.I z popielnicy, dług. 7 cm (ryc. 65: 8); 9: przepalone kości ludzkie z popielnicy (1458 g – M *adultus* lub *maturus*); 10: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 104, popielnicowy, odc. 150 (ryc. 66: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni.

Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 6 (ryc. 66: 2); 2: 12 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 3: zapinka żelazna A IV odmiany 3, wys. 4,6 cm (ryc. 66: 3); 4: zapinka żelazna A IV odmiany 3, wys. 4,6 cm (ryc. 66: 4); 5: fragm. grzebienia kościanego typ BI, dług. 8,4 cm (ryc. 66: 7); 6: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 14,8 cm (ryc. 66: 5); 7: przęślik gliniasty, średn. 4 cm (ryc. 66: 6); 8: przepalone kości

ludzkie (1304 g – K? *adultus* 25–35 lat, *infans I* lub *neonatus*); 9: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 105, popielnicowy, odc. 158 (ryc. 67: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni.

Uszkodzony przez orkę. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy zdobionej grupa A (ryc. 67: 2); 2: fragm. zapinki żelaznej AV 148, wys. 3,4 cm (ryc. 67: 3); 3: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 8,6 cm (ryc. 67: 4); 4: przepalone kości ludzkie (126 g – *infans I* 1,5–2 lat); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 108, jamowy, odc. 167 (ryc. 67: 5). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni.

Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 41 fragm. ceramiki (ryc. 67: 6–7); 2: 52 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 3: przepalone kości ludzkie (12 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 110, jamowy, odc. 169 (ryc. 67: 8). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni.

Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 60×38 cm i głębokości 22 cm o szarżółtym wypełnisku.

Zawartość: 1: 61 fragm. ceramiki (ryc. 67: 9–10); 2: fragm. grzebienia kościanego; 3: przepalone kości ludzkie (62 g – osobnik dorosły); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 111, jamowy, odc. 170 (ryc. 72: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni.

Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 75×70 cm i głębokości 22 cm o szarżółtym wypełnisku.

Zawartość: 1: 30 fragm. ceramiki; 2: grot żelazny (3) typ XI, dług. 17,2 cm (ryc. 72: 4); 3: grot żelazny z zadziorami (2) typ H, dług. 17 cm (ryc. 72: 3); 4: zapinka żelazna AVI/VII (1), wys. 6 cm

(ryc. 72: 5); 5: tłoczek żelazny (4), dług. 7cm (ryc. 72: 6); 6: fragm. grzebienia kościanego typ A.I, dług. 5,2cm (ryc. 72: 2); 7: przepalone kości ludzkie (112g – osobnik dorosły).

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 112, popielnicowy, odc. 171 (ryc. 68: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 38×35cm i głębokości 51cm. Popielnica przykryta była warstwą 25cm przepalonej ceramiki, wśród której znajdowała się rzymska lampka oliwna.

Zawartość: nad popielnicą 1: zdeformowane naczynie grupa C typ 4 (ryc. 69: 3); 2: ceramika wtórnie przepalona (ryc. 69: 2); 3: terakotowa lampka oliwna (ryc. 68: 3); 4: naczynie miniaturowe grupa C typ 2 (ryc. 69: 1); 5: przepalony prześlik gliniany, średn. 5,8cm (ryc. 69: 6); 6: 2 gwoździe żelazne, dług. 3,2 i 2,8cm (ryc. 70: 13); 7: przepalony paciorek szklany; 8: przepalone kości ludzkie; 9: popielnica – naczynie zdobione grupa A typ 3a (ryc. 68: 2); 10: zapinka żelazna A IV 80 odmiany 3, dług. 4cm (ryc. 70: 1); 11: zapinka żelazna A IV 80 odmiany 3, dług. 4cm (ryc. 70: 2); 12: 2 fragm. szpili kościanej typ VIII, dług. 8,2cm (ryc. 70: 3); 13: fragm. grzebienia kościanego typ AI, dług. 4,4cm (ryc. 70: 5); 14: żelazne okucie zamka typ 5, wymiary 9,6×7cm (ryc. 71: 1); 15: żelazne okucie zamka typ 5, wymiary 8×2,6cm (ryc. 71: 2); 16: żelazna sprężyna zamka, dług. 8,6cm (ryc. 71: 6); 17: żelazna sprężyna zamka, dług. 7cm (ryc. 71: 7); 18: klucz żelazny typ A, dług. 16,8cm (ryc. 71: 9); 19: klucz żelazny typ A, dług. 13,8cm (ryc. 71: 8); 20: 3 fragm. żelaznego okucia, dług. 9,8cm (ryc. 70: 12); 21: 17 gwoździ żelaznych, dług. 3,4, 4,2, 7, 7, 3,6, 3,2, 5, 3,6, 3,6, 2,6, 3,8cm (ryc. 70: 11); 22: żelazny element zamka skrzyni, wys. 3cm (ryc. 71: 4); 23: żelazny element zamka skrzyni, wys. 2,6cm (ryc. 71: 5); 24: nożyce żelazne typ I wariant a, dług. 17cm (ryc. 70: 10); 25: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 10,8cm (ryc. 70: 9); 26: fragm. sprzączki żelaznej grupa G typ 46, wys. 2,6cm (ryc. 70: 7);

27: żelazne okucie końca pasa grupa I typ 2 odmiana 4, dług. 6,4cm (ryc. 70: 8); 28: stopiony paciorek fajansowy?, średn. 1cm (ryc. 70: 6); 29: prześlik gliniany, średn. 2,8cm (ryc. 69: 4); 30: prześlik z piaskowca wapiennego, średn. 3,2cm (ryc. 69: 5); 31: przepalone kości ptasie, w tym dwie z przewierconymi otworami, być może fragmenty ozdoby (ryc. 70: 4); 31: kilka przepalonych kości zwierzęcych należących do ssaka; 32: przepalone kości ludzkie (2062g – *K. adultus* – 22–25 lat i *neonatus/infans I*).

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 113, popielnicowy z resztkami stosu, odc. 167 (ryc. 72: 8). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 43×36cm i głębokości 28cm o wypełnisku w postaci czarnej, przepalonej próchnicy.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 4 (ryc. 72: 8); 2: fragm. naczynia grupa B (ryc. 73: 1); 3: fibula ze stopu miedzi A IV 75 odmiany 2, wys. 5,2cm (ryc. 73: 7); 6: fragm. fibuli ze stopu miedzi A IV odmiany 1, wys. 4cm (ryc. 73: 4); 7: okucie z taśmy żelaznej, średn. 4,4cm (ryc. 73: 5); 8: 3 ogniwa łańcuszka żelaznego, średn. 3,6, 3,4 i 3,2cm (ryc. 73: 6); 9: prześlik gliniany, średn. 3,7cm (ryc. 73: 2); 10: astragal z przewierconym otworem, wys. 2cm (ryc. 73: 3); 11: przepalone kości ludzkie (1026g – *K? adultus* 20–30 lat); 12: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 116, jamowy, odc. 180/181 (ryc. 73: 8). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 34×31cm i głębokości 15cm z resztkami stosu pogrzebowego.

Zawartość: 1: 2 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (22g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 117, jamowy, odc. 183 (ryc. 73: 9). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna wyznaczona przez zasięg ceramiki i przepalonych kości.

Zawartość: 1: 17 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 2: przepalone kości ludzkie (56 g – osobnik dorosły, *infans I* lub *infans II*).

Chronologia: okres rzymski, kultura przeworska.

Grób 118, jamowy, odc. 184/185 (ryc. 73: 10). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 51×41 cm i głębokości 21 cm o szarobrunatnym wypełnisku.

Zawartość: 1: 2 fragm. naczynia grupa A typ 7a (ryc. 73: 11); 2: 102 fragm. ceramiki; 3: 18 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 7: przepalone kości ludzkie (6 g?)

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 119, jamowy, odc. 185 (ryc. 74: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 62×55 cm i głębokości 12 cm z resztkami stosu.

Zawartość: 1: 31 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 2: przepalone kości ludzkie (76 g – osobnik dorosły); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 121, jamowy, odc. 184 (ryc. 74: 2). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 49×45 i głębokości 30 cm. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona próchnica oraz brunatna próchnica.

Zawartość: 1: 2 fragm. zdobionego naczynia grupa D typ 5 (ryc. 74: 8); 2: 33 fragm. ceramiki (ryc. 74: 9, 11); 3: 16 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 74: 10); 4: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 12,2 cm (ryc. 74: 7); 5: klucz żelazny typ A2, dług. 15,4 cm (ryc. 74: 6); 6: żelazne okucie zamka typ 9, wym. 4,6×2,8 cm (ryc. 74: 5); 7: okucie żelazne, dług. 6,8 cm (ryc. 74: 4); 8: żelazny, kolisty uchwyt do otwierania

skrzyni, średn. 4,2 cm (ryc. 74: 3); 9: przepalone kości ludzkie (30 g – osobnik dorosły, *infans I*).

Chronologia: faza B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 122, jamowy, odc. 189 (ryc. 75: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Kształt jamy grobowej kolisty o średnicy 40 cm i głębokości 48 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 43 fragm. ceramiki; 2: 61 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 3: fragm. przedmiotu ze stopu miedzi; 4: przepalone kości ludzkie (12 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 123, jamowy, odc. 188 (ryc. 75: 2). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa dwuczłonowa, w części N o wymiarach 38×31 cm i głębokości 10 cm o szarobrunatnym wypełnisku. W części S o wymiarach 66×54 cm i głębokości 25 cm o jasnobrunatnym wypełnisku. Przepalone kości ludzkie znajdowały się przede wszystkim w części N, natomiast ceramika w części S.

Zawartość: 1: 15 fragm. ceramiki; 2: 15 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 3: sprzączka żelazna (1), grupa D typ 1, wys. 4,4 cm (ryc. 75: 3); 4: przepalone kości ludzkie (18 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 124, popielnicowy, odc. 187 (ryc. 75: 4). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 59×48 cm i głębokości 27 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica. Popielnica znajdowała się w części S jamy grobowej.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 1b (ryc. 75: 5); 2: żelazny grot oszczepu typ VII odm. 1, dług. 23,5 mm (ryc. 76: 6); 3: żelazny nóż sierpikowaty, dług. 10,6 cm (ryc. 75: 7); 4: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 9 cm (ryc. 75: 6); 5: nożyce żelazne typ I wariant b, dług. 13,6 cm (ryc. 75: 8); 6: osełka z piaskowca, dług. 19,2 cm (ryc. 76: 7); 7: szydło żelazne,

dług. 10,4 cm (ryc. 76: 3); 8: igła żelazna, dług. 4,6 cm (ryc. 76: 4); 9: krzesiwo żelazne, dług. 9 cm (ryc. 76: 1); 10: kołec żelazny do hubki, dług. 8,2 cm (ryc. 76: 2); 11: sprzączka żelazna, grupa D typ 1, wys. 3 cm (ryc. 76: 5); 12: przepalone kości ludzkie (1150 g – M?? *adultus*); 13: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 125, popielnicowy, uszkodzony przez wkop nowożytny, odc. 187 (ryc. 76: 8). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 44×29 cm i głębokości 22 cm. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona próchnica.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A (ryc. 76: 9); 2: fibula żelazna A V seria 8, dług. 2,6 cm (ryc. 77: 2); 3: fibula żelazna A V typ leonowski, dług. 2 cm (ryc. 77: 1); 4: fragm. zapinki ze stopu miedzi AIV, dług. 1,6 cm (ryc. 77: 3); 5: sprzączka żelazna, grupa G typ 1, wys. 3 cm (ryc. 77: 4); 7: żelazne okucie z dwóch płytek połączonych nitami, dług. 2,4 cm (ryc. 77: 5); 8: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 15 cm (ryc. 77: 8); 9: grzebień kościany typ B.I, dług. 5,8 cm (ryc. 77: 7); 10: przęslik gliniany, średn. 4 cm (ryc. 77: 6); 11: przepalone kości ludzkie (1278 g – K? *adultus* ok. 35 lat); 12: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Grób 127, jamowy, odc. 193 (ryc. 77: 9). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 37×30 cm i głębokości 4 cm. Wypełnisko stanowiła szarżółta próchnica.

Zawartość: 1: 71 fragm. ceramiki (ryc. 77: 11); 2: przęslik gliniany (1), średn. 3,6 cm (ryc. 77: 10); 3: przepalone kości ludzkie (126 g – *infans I* 5–6 lat).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 128, jamowy, odc. 195 (ryc. 77: 12). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 7 fragm. ceramiki; 2: 2 fragm. grzebienia kościanego (ryc. 77: 13); 3: przepalone kości ludzkie (52 g – osobnik dorosły)

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 129, jamowy, odc. 195 (ryc. 78: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Zasięg grobu wyznaczony przez występowanie materiału zabytkowego.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa C typ 2 (ryc. 78: 2); 2: 114 fragm. ceramiki (ryc. 78: 3–6); 3: przepalone kości ludzkie (10 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 130, jamowy, odc. 195 (ryc. 78: 7). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 41 cm i głębokości 30 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 25 fragm. ceramiki (ryc. 78: 8); 2: 6 fragm. stopu miedzi; 3: przepalone kości ludzkie (10 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 131, jamowy, odc. 195 (ryc. 78: 9). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 40 cm i głębokości 22 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 21 fragm. ceramiki; 2: stop miedzi; 3: przepalone kości ludzkie (8 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 132, popielnicowy, odc. 196 (ryc. 79: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa F typ 1a (ryc. 79: 2); 2: żelazna sprężyna zamka, dług. 5,4 cm (ryc. 79: 3); 3: 3(?) silnie przepalone i rozkruszone paciorki szklane; 4: stop miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (94 g – *infans I* 1,5–3 lat).

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 133, jamowy, odc. 196/197 (ryc. 79: 4). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 61×47cm i głębokości 19cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa C typ 2 (ryc. 79: 6); 2: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 79: 7); 3: naczynie grupa D typ 7 (ryc. 79: 8); 4: 69 fragm. ceramiki (ryc. 79: 5, 10); 5: fragm. grzebienia kościanego z nitem żelaznym typ I (ryc. 79: 9); 6: przepalone kości ludzkie (82g – osobnik dorosły).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 134, jamowy, odc. 197 (ryc. 80: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa czytelna tylko w części S pochówka o wymiarach 30×26cm i głębokości 18cm i o czarnym, przepalonym wypełnisku. W części N, w żółtym piasku odkryto przedmioty metalowe.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 6 (ryc. 80: 2); 2: fragm. naczynia grupa D typ 4 (ryc. 80: 3); 3: 54 fragm. ceramiki (ryc. 80: 4–5); 4: żelazny wisior rozetkowany (2), średn. 1,5cm (ryc. 80: 7); 5: zapinka żelazna A VI 158 (1), dług. 6,8cm (ryc. 80: 6); 6: prostokątna blaszka żelazna z dwoma nitami, dług. 2cm (ryc. 80: 8); 7: fragm. grzebienia kościanego (ryc. 80: 9); 8: przepalone kości ludzkie (254g – osobnik dorosły).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 135, jamowy, odc. 201 (ryc. 80: 10). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 48×44cm i głębokości 9cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 10 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (2g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 136, jamowy, odc. 203 (ryc. 80: 11). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama

grobowa kształtu owalnego o wymiarach 57×50cm i głębokości 10cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 25 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (22g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 137, jamowy, odc. 202 (ryc. 81: 1). na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 51cm i głębokości 18cm. Wypełnisko stanowiła szarżółta próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 3 (ryc. 81: 2); 2: fragm. naczynia grupa D typ 4 (ryc. 81: 3); 3: fragm. naczynia grupa F typ 1b (ryc. 81: 4); 4: 33 fragm. ceramiki; 5: przepalona zapinka ze stopu miedzi A II 43 (1), dług. 3,6cm (ryc. 81: 5); 6: 2 fragm. stopu miedzi; 7: przepalone kości ludzkie (72g – osobnik dorosły); 8: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 138, jamowy, odc. 205 (ryc. 81: 6). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 34cm i głębokości 19cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 20 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (10g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 139, jamowy, odc. 205 (ryc. 81: 7). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu owalnego o wymiarach 43×39cm i głębokości 26cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 3b (ryc. 81: 9); 2: 22 fragm. ceramiki; 3: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 81: 8; 135: 6; 141: 5); 4: przepalone kości ludzkie (4g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 140, jamowy, odc. 205 (ryc. 82: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama gro-

bową kształtu kolistego o średnicy 40 cm i głębokości 28 cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 39 fragm. ceramiki (ryc. 82: 3–5); 2: 5 fragm. *terra sigillata* (ryc. 82: 6–9; 135: 1–4; 141: 1–4); 3: sprzączka żelazna (1) grupa D typ 30, wys. 3,6 cm (ryc. 82: 2); 4: przepalone kości zwierzęce (12 g owca – koza⁵).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 141, popielnicowy, odc. 204 (ryc. 82: 10).

Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Wypełnisko popielnicy stanowiła ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 3a (ryc. 82: 11); 2: paciorek szklany zdobiony, dług. 3 cm (ryc. 82: 14); 3: żelazny wisior wiaderkowaty typ I odm. 2, wys. 2 cm (ryc. 82: 13); 4: szpila kościana typ III, dług. 12 cm (ryc. 82: 12); 5: szpila żelazna pastorałowata, dług. 5 cm (ryc. 82: 18); 6: drucikowaty przedmiot żelazny, dług. 3 cm (ryc. 82: 16); 7: pierścionek ze stopu miedzi, średn. 2,2 cm (ryc. 82: 15); 8: fragm. grzebienia kościanego; 9: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 14,2 cm (ryc. 82: 20); 10: igła żelazna, dług. 7,8 cm (ryc. 82: 17); 11: przęslik gliniany, średn. 3,4 cm (ryc. 82: 19); 12: stopiona grudka szkła; 13: przepalone kości ludzkie (448 g – *infans II* 9–12 lat); 14: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 142, jamowy, odc. 206 (ryc. 83: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 30 cm i głębokości 12 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica.

Zawartość: 1: 24 fragm. ceramiki; 2: umbo żelazne J7a (2), wys. 12,6 cm (ryc. 83: 4); 3: żelazny grot (3) typ XXIII odmiana 1, dług. 18,3 cm (ryc. 83: 3); 4: fibula żelazna A VI 158 (1), dług.

6,7 cm (ryc. 83: 2); 5: stop miedzi; 6: przepalone kości ludzkie (1144 g – M? osobnik dorosły). Chronologia: faza C_{1a} okres wpływów rzymskich.

Grób 143, popielnicowy, odc. 207 (ryc. 83: 5). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa zniszczona częściowo przez rosnące niegdyś drzewo. Wypełnisko zniszczonej popielnicy stanowiła brunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A (ryc. 83: 8); 2: nóż żelazny (1), podtyp IIb, dług. 11 cm (ryc. 83: 6); 3: paciorek szklany, stopiony, wys. 1,3 cm (ryc. 83: 7); 4: przepalone kości ludzkie (732 g – K? *adultus* 20–30 lat); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 144, jamowy, odc. 207 (ryc. 84: 1). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Kości złożono bezpośrednio w żółtym piasku.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (24 g – M?? osobnik dorosły)

Chronologia: nieokreślona.

Grób 145, popielnicowy, odc. 201 (ryc. 84: 2). Odkryty na głębokości 50 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 31 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła w górnej partii grobu brunatna próchnica, niżej czarna próchnica. W bardzo zniszczonej popielnicy odkryto jedynie kilka fragmentów przepalonych kości ludzkich.

Zawartość: 1: fragm. silnie zniszczonej popielnicy – naczynie grupa A (ryc. 84: 3); 2: przepalone kości ludzkie (8 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 146, jamowy, odc. 214 (ryc. 84: 4). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 245x 150 cm i głębokości 10 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem. W części NE 10 cm poniżej poziomu wyróżnienia grobu odkryto kolejny grób jamowy nr 158.

⁵ Ekspertyzę wykonał prof. dr hab. Krzysztof Stefaniak z Instytutu Zoologicznego Wydziału Nauk Biologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego za co autor składa serdeczne podziękowania.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 2 (ryc. 85: 2); 2: fragm. naczynia grupa E typ 1a (ryc. 85: 3); 3: fragm. naczynia grupa F typ 1b (ryc. 85: 8); 4: 352 fragm. ceramiki (ryc. 85: 4–7); 4: fragm. grzebienia kościanego typ A.I (ryc. 85: 1); 5: przepalone kości ludzkie (200 g – osobnik dorosły); 6: przepalone kości zwierzęce.
Chronologia: faza B₂ – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 147, jamowy, odc. 218 (ryc. 86: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 83x 62 cm i głębokości 33 cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia zdobionego grupa A typ 6 (ryc. 86: 3); 2: 101 fragm. ceramiki (ryc. 86: 4); 3: fragm. igły żelaznej, dług. 4,4 cm (ryc. 86: 2); 4: przepalone kości ludzkie (168 g – osobnik dorosły); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 148, jamowy, odc. 219 (ryc. 86: 5). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 62x55 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 166 fragm. ceramiki (ryc. 86: 7–10); 2: fragm. grzebienia kościanego (ryc. 86: 6); 6: przepalone kości ludzkie (4 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 149, jamowy, odc. 219 (ryc. 87: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 87x67 cm i głębokości 38 cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 17 fragm. ceramiki; 2: fragm. grzebienia kościanego typ B.I, wys. 1,4 cm (ryc. 87: 2); 3: przepalone kości ludzkie (160 g – osobnik dorosły); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 150, jamowy, odc. 216 (ryc. 87: 3). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 63x46 cm i głębokości 18 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 42 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (4 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 151, jamowy, odc. 216 (ryc. 87: 4). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 14 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (30 g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 152, jamowy, odc. 216 (ryc. 87: 5). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 85x65 cm i głębokości 29 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 105 fragm. ceramiki; 2: fragm. grzebienia kościanego (1), wys. 2,2 cm (ryc. 87: 6); 3: przepalone kości ludzkie (140 g – osobnik dorosły); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 153, jamowy, odc. 216/217 (ryc. 87: 7). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 35x32 cm i głębokości 16 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 70 fragmentów ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 87: 10–11); 2: sprężynka zapinki ze stopu miedzi, dług. 3,3 cm (ryc. 87: 9); 3: przęslik gliniany (1), średn. 3,8 cm (ryc. 87: 8); 4: przepalone kości ludzkie (616 g – osobnik dorosły); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: wczesny okres wpływów rzymskich.

Grób 154, popielnicowy, odc. 217 (ryc. 88: 1). Odkryty na głębokości 30 cm. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa B typ 1 (ryc. 88: 5); 2: fragm. naczynia grupa B typ 2 (ryc. 88: 3); 3: 3 fragm. naczynia grupa D typ 3 (ryc. 88: 4); 4: przepalone kości ludzkie (54 g – osobnik dorosły).

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 155, jamowy, odc. 217 (ryc. 88: 6). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 40×38 cm i głębokości 14 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 37 fragm. ceramiki (ryc. 88: 7–8, 10); 2: fragm. igły żelaznej, dług. 5 cm (ryc. 88: 9); 3: przepalone kości ludzkie (118 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 156, jamowy, odc. 220 (ryc. 88: 11). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 73×58 cm i głębokości 35 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa E typ 1a (ryc. 88: 12); 2: 101 fragm. ceramiki (ryc. 88: 13–15); 3: 1 fragm. przedmiotu ze stopu miedzi; 4: przepalone kości ludzkie (44 g?); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 157, jamowy, odc. 220 (ryc. 89: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 48×38 cm i głębokości 18 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 16 fragm. ceramiki (ryc. 89: 2–3); 2: przepalone kości ludzkie (6 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 158, jamowy, odc. 214 (ryc. 84: 4). Odkryty na głębokości 48 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 56×31 cm i głębokości 26 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 2 fragm. przepalonego naczynia grypy D typ 2 (ryc. 85: 11); 2: 39 fragm. ceramiki (ryc. 85: 10); 2: brzytwa żelazna (1), dług. 5,2 cm (ryc. 85: 9); 3: przepalone kości ludzkie (56 g – M?? osobnik dorosły); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 159, jamowy, odc. 216/217 (ryc. 89: 4). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o średnicy 20 cm i głębokości 8 cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 4 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (82 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 160, popielnicowy, odc. 220/221 (ryc. 89: 5). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna, popielnica wstawiona w żółty piasek.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 5 (ryc. 89: 6); 2: fragm. brzusca naczynia (ryc. 89: 7); 3: fragm. dna naczynia zdobionego (ryc. 89: 8); 4: żelazne okucie zamka typ 2, wym. 7,4×3 cm (ryc. 90: 6); 5: żelazna sprężyna zamka, dług. 9 cm (ryc. 90: 9); 6: klucz żelazny typ A, dług. 12,2 cm (ryc. 90: 7); 7: okucie żelazne z dwóch blaszek połączonych trzema nitami, dług. 4,6 cm (ryc. 90: 3); 8: gwóźdź żelazny, dług. 4 cm (ryc. 90: 4); 9: fragm. sprzączki żelaznej, grupa A typ 13, dług. 6 cm (ryc. 90: 1); 10: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wys. 3,6 cm (ryc. 90: 2); 11: przedmiot żelazny, dług. 5,2 cm (ryc. 90: 5); 12: zapinka mosiężna AII 41a, dług. 4 cm (ryc. 89: 9); 13: 2 fragm. zapinki mosiężnej AII 41a, dług. 4 cm (ryc. 89: 10); 14: zapinka żelazna AV seria 9, dług. 2,2 cm (ryc. 89: 12); 15: fragm. szpili kościanej, typ III, dług. 10 cm (ryc. 89: 11); 16: 2 fragm. grzebienia kościanego typ B.I (ryc. 89: 13); 17: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 7,4 cm (ryc. 90: 8); 18: przęślik gliniany, średn. 3,2 cm (ryc. 90: 10); 19: przepalone kości ludzkie (1302 g – K *adultus*).

Chronologia: faza B₂/C₁ okresu rzymskiego, kultura przeworska.

Grób 161, jamowy, odc. 215 (ryc. 90: 11). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 44×42cm i głębokości 12cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 90: 12); 2: fragm. naczynia F typ 2a (ryc. 90: 13); 3: 31 fragm. ceramiki (ryc. 90: 15); 4: okucie brązowe (1), dług. 2,8cm (ryc. 90: 14); 5: przepalone kości ludzkie (128g – osobnik dorosły); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 162, jamowy, odc. 218 (ryc. 91: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 47×33cm i głębokości 14cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 2 fragm. przedmiotów ze stopu miedzi (1, 2); 2: przepalone kości ludzkie (4g – *infans I*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 165, jamowy, odc. 225 (ryc. 91: 2). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 77×70cm i głębokości 22cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 91: 5); 2: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 91: 4); 3: 141 fragm. ceramiki (ryc. 91: 3, 6–7); 4: przepalone kości ludzkie (40g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 166, jamowy, odc. 225 (ryc. 91: 8). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 97×65cm i głębokości 20cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa C typ 2 (ryc. 92: 3); 2: fragm. naczynia grupa C typ 3 (ryc. 92: 1); 3: fragm. brzuśca zdobionego (ryc. 92: 2); 4: 162 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 5: fragm. zapinki brązowej AII 41a (2), dług. 3,8cm (ryc. 91: 9); 6: 2 fragm. przedmiotów że-

laznych (3, 4), dług. 5,6 i 2,2cm (ryc. 91: 10–11); 7: 2 fragm. przepalonego paciorka szklanego (1); 8: przepalone kości ludzkie (34g – osobnik dorosły); 9: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 167, jamowy, odc. 224 (ryc. 92: 4). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 54×45cm i głębokości 16cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 13 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (54g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 168, jamowy, odc. 222 (ryc. 92: 5). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 48×42cm i głębokości 16cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 37 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 169, jamowy, odc. 222 (ryc. 92: 5). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 40×40cm i głębokości 20cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 92: 6); 2: 53 fragm. ceramiki; 3: przepalone kości ludzkie (22g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 171, jamowy, odc. 223 (ryc. 93: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 45×40cm i głębokości 20cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 93: 2); 2: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 93: 4); 3: fragm. naczynia zdobionego grupa B typ 1 (ryc. 93: 3); 4: 86 fragm. ceramiki; 4: sprzączka żelazna (1) grupa G typ

43, wys. 5,2cm (ryc. 93: 5); 5: przepalone kości ludzkie (74g – *infans I*?).

Chronologia: fazy B_{2b} – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 172, jamowy, odc. 223 (ryc. 93: 6). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa, częściowo zniszczona przez wkop nowożytny, o wymiarach 40×38cm i głębokości 17cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa F typ 3a (ryc. 93: 12); 2: 163 fragm. ceramiki (ryc. 93: 7–11); 3: fragm. grzebienia kościanego; 4: przepalone kości ludzkie (26g – osobnik dorosły); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b} – C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 173, jamowy, odc. 226 (ryc. 94: 1). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 36×34cm i głębokości 8cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 2 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (62g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 174, popielnicowy, odc. 228 (ryc. 94: 2). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 45×38cm i głębokości 19cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 7c (ryc. 94: 3); 2: przepalone kości ludzkie (10g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 175, jamowy w obwarowaniu kamiennym, odc. 227 (ryc. 94: 4). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 160×102cm i głębokości 103cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem, niżej żółty piasek z domieszką jasnobrunatnej próchnicy, jeszcze niżej brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 15 fragm. ceramiki; 2: 1 fragm. naczynia *terra sigillata* (ryc. 94: 6; 135: 5; 141: 6); 3: przేశlik gliniany (1), średn. 4,2cm (ryc. 94: 5); 4: przepalone kości ludzkie (8g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 176, jamowy, odc. 227 (ryc. 95: 1). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 48×37cm i głębokości 10cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 14 fragm. ceramiki (ryc. 95: 2–3); 2: przepalone kości ludzkie (12g – *infans I*?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 177, popielnicowy, uszkodzony przez orkę, odc. 228 (ryc. 95: 4). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: fragm. przydenny popielnicy (ryc. 95: 5); 2: przepalone kości ludzkie (2g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 178, jamowy, odc. 229 (ryc. 95: 6). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: 2 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (12g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 180, jamowy, odc. 228 (ryc. 95: 7). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o średnicy 20cm i głębokości 9cm. Wypełnisko stanowiła szara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (2352g – M? *adultus* 20–25 lat).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 181, jamowy, odc. 230 (ryc. 95: 8). Odkryty na głębokości 35cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 95×68cm i głębokości 13cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 42 fragm. ceramiki; 2: oselka z piaskowca (1), dług. 7,2 cm (ryc. 95: 9); 3: przepalane kości ludzkie (64 g – osobnik dorosły); 4: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 182, jamowy, odc. 231 (ryc. 96: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna.

Zawartość: 1: przepalane kości ludzkie (18 g – osobnik dorosły).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 183, popielnicowy, odc. 233 (ryc. 96: 2). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 30×26 cm i głębokości 16 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 6 (ryc. 96: 4); 2: sprzączka żelazna grupa G typ 1, wys. 3,6 cm (ryc. 96: 3); 3: przepalane kości ludzkie (66 g – osobnik dorosły).

Chronologia: fazy B_{2b}–C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 184, jamowy, odc. 233 (ryc. 96: 5). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 51×46 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła jasnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 3 fragm. ceramiki; 2: przepalane kości ludzkie (56 g – osobnik dorosły,?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 185, jamowy, odc. 233 (ryc. 96: 6). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 155×115 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 97 fragm. ceramiki (ryc. 96: 7); 2: żelazny grot oszczepu typ XIV, dług. 30,7 cm (ryc. 96: 8); 3: przepalane kości ludzkie (120 g – osobnik dorosły); 4: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 186, jamowy, odc. 233 (ryc. 96: 9). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 74×72 cm i głębokości 8 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 70 fragm. ceramiki (ryc. 96: 11–12); 2: żelazne okucie końca pasa (1) grupa III typ 6, dług. 10,2 cm (ryc. 96: 10); 3: przepalane kości ludzkie (184 g – osobnik dorosły); 4: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 187, jamowy, odc. 234 (ryc. 97: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 52×50 cm i głębokości 29 cm. Wypełnisko stanowiła jasnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 44 fragm. ceramiki (ryc. 97: 5–9); 2: 12 fragm. *terra sigillata*; 3: krzesiwo żelazne typ IA1c, dług. 11 cm (ryc. 97: 4); 4: okucie żelazne z dwóch blaszek połączonych nitami, dług. 3,6 cm (ryc. 97: 2); 5: przedmiot żelazny; 6: 2 fragm. grzebienia kościanego typ A.I, wys. 2,6 cm (ryc. 97: 3); 7: przepalane kości ludzkie (178 g – osobnik dorosły); 8: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 188, jamowy, odc. 234 (ryc. 98: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 47×45 cm i głębokości 9 cm. Wypełnisko stanowiła jasnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 20 fragm. ceramiki; 2: przepalane kości ludzkie (258 g – osobnik dorosły); 3: przepalane kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 189, jamowy, odc. 237 (ryc. 98: 2). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 56×47 cm i głębokości 8 cm. Wypełnisko stanowiła jasnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 9 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (146 g – osobnik dorosły); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 190, jamowy, odc. 237 (ryc. 98: 3). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 51×46 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła jasnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 4 (ryc. 98: 5); 2: fragm. naczynia grupa F typ 1b (ryc. 98: 4); 3: 22 fragm. ceramiki; 4: zniszczony przedmiot ze stopu miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (30 g – osobnik dorosły, *infans I*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 191, jamowy, odc. 236 (ryc. 98: 6). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 48×45 cm i głębokości 14 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa E typ 1b (ryc. 98: 8); 2: fragm. naczynia grupa E typ 2b (ryc. 98: 7); 3: 47 fragm. ceramiki; 4: przepalone kości ludzkie (18 g?); 5: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 192, jamowy, odc. 236 (ryc. 98: 9). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 31×29 cm i głębokości 25 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 15 fragm. ceramiki; 2: klucz żelazny typ A, dług. 13 cm (ryc. 98: 11); 3: taśmowate, żelazne okucie półkoska, wym. 3×2,4 cm (ryc. 98: 10); 4: przepalone kości ludzkie (2 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 193, jamowy, odc. 236 (ryc. 99: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 31×23 cm i głębokości 18 cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 9 fragm. ceramiki (ryc. 99: 2); 2: przepalone kości ludzkie (6 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 195, jamowy, odc. 238 (ryc. 99: 3). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 53×53 cm i głębokości 28 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa D typ 2 (ryc. 99: 10); 2: fragm. naczynia grupa F (ryc. 99: 9); 3: 29 fragm. ceramiki (ryc. 99: 11–12); 4: miniatura nożyc, dług. 4,2 cm (ryc. 99: 5); 5: miniatura młotka, dług. 4,2 cm (ryc. 99: 6); 6: miniatura grotu, dług. 4,2 cm (ryc. 99: 4); 7: miniatura klucza, dług. 4,2 cm (ryc. 99: 7); 8: żelazny wiśiorek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,3 cm (ryc. 99: 8); 9: przepalone kości ludzkie (94 g?); 10: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂–C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 196, jamowy, odc. 238 (ryc. 99: 13). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 55×51 cm i głębokości 29 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 11 fragm. ceramiki (ryc. 99: 14, 16); 2: fragm. grzebienia kościanego typ B.I (ryc. 99: 15); 3: przepalone kości ludzkie (36 g?); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 197, jamowy, odc. 240 (ryc. 100: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (52 g?).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 198, jamowy, odc. 241 (ryc. 100: 2). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 33×27 cm i głębokości 10 cm. Zasięg jamy grobowej wyznaczały przepalone kości ludzkie.

Zawartość: 1: 3 fragm. ceramiki; 2: fragm. żelaznej siatki kolczej (ryc. 100: 3); 3: wisior żelazny torebkowaty grupa 3, wys. 2,2cm (ryc. 100: 4); 4: sprężynka zapinki ze stopu miedzi, dług. 0,5cm; 5: fragm. szpili kościanej, typ III, dług. 3,4cm (ryc. 100: 5); 6: przepalone kości ludzkie (130g – osobnik dorosły); 7: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 199, jamowy, odc. 239 (ryc. 100: 6). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 49×45cm i głębokości 19cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 9 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (4g – *infans I*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 201, jamowy, odc. 246 (ryc. 100: 7). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 40×38cm i głębokości 10cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 3 fragm. ceramiki; 2: nit ze stopu miedzi od grzebienia typ I, dług. 1,1cm (ryc. 100: 8); 3: przęslik gliniany (1), średn. 3,4cm (ryc. 100: 10); 4: astragal, dług. 2,4cm (ryc. 100: 9); 5: przepalone kości ludzkie (150g – osobnik dorosły).

Chronologia: faza B₂/C₁–C₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 202, jamowy, odc. 255 (ryc. 100: 11). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 37×35cm i głębokości 15cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 6 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (950g?); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 203, popielnicowy, odc. 253 (ryc. 100: 12). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni.

Jama grobowa o wymiarach 57×55cm i głębokości 27cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 100: 13); 2: naczynie grupa D typ 2 (ryc. 101: 4); 3: 7 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 101: 1–3); 4: 3 fragm. grzebienia kościanego typ A.I, wys. 4cm (ryc. 101: 5); 5: fragm. szpili kościanej, typ III, dług. 14cm (ryc. 101: 6); 6: przepalone kości ludzkie z jamy grobowej (64g); 7: przepalone kości ludzkie z popielnicy (1740g – M? *maturus* 35–45 lat); 8: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 204, jamowy, odc. 254 (ryc. 101: 7). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 33×31cm i głębokości 15cm. Wypełnisko stanowiła brunatnoszara próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (856g – osobnik dorosły).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 206, jamowy, odc. 263 (ryc. 101: 8). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 58×55cm i głębokości 34cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: fragm. naczyń grupa D typ 2 (ryc. 101: 9); 2: 95 fragm. brzuśców wtórnie przepalonych (ryc. 101: 10–11); 3: przepalone kości ludzkie (40g – osobnik dorosły); 4: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂ okresu wpływów rzymskich.

Grób 207, jamowy, odc. 263 (ryc. 101: 12). Odkryty na głębokości 30cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 70×62cm i głębokości 33cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 27 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (16g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 208, jamowy, odc. 248 (ryc. 101: 13). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 55×45 cm i głębokości 20 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 70 fragm. ceramiki (ryc. 102: 1–4); 2: fragm. brzęgu umbra? (2) (ryc. 101: 15); 3: nóż żelazny (1), podtyp IIc, dług. 11 cm (ryc. 101: 14); 4: przepalone kości ludzkie (110 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 209, jamowy, odc. 250 (ryc. 102: 5). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 36×26 cm i głębokości 15 cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 6 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (8 g – osobnik dorosły); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 210, jamowy, odc. 251 (ryc. 102: 6). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 42×27 cm i głębokości 12 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 12 fragm. ceramiki (ryc. 102: 7); 2: przepalone kości ludzkie (22 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 211, popielnicowy, uszkodzony, odc. 266 (ryc. 102: 8). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 22×21 cm i głębokości 11 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 46 fragmentów silnie zniszczonej popielnicy; 2: 1 fragm. *terra sigillata*; 3: uszkodzona zapinka żelazna A VI (1), dług. 6,4 cm (ryc. 102: 9); 3: przepalone kości ludzkie (30 g?).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 212, jamowy, odc. 267 (ryc. 102: 10). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 25×22 cm i głębokości

12 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: przepalone kości ludzkie (30 g – *infans I* około 2 lat).

Chronologia: nieokreślona.

Grób 213, jamowy, odc. 266 (ryc. 102: 11). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 30×26 cm i głębokości 24 cm. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 31 fragm. ceramiki (ryc. 102: 12–13); 2: przepalone kości ludzkie (12 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 214, jamowy, odc. 274/275 (ryc. 103: 1). Odkryty na głębokości 30 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 40×35 cm i głębokości 33 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z piaskiem, niżej czarna próchnica.

Zawartość: 1: 20 fragm. ceramiki (ryc. 103: 2–4); 2: przepalone kości ludzkie (6 g?).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 217, popielnicowy, zniszczony, odc. 284 (ryc. 103: 5). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa nieczytelna. Popielnica – małe naczynie (brak partii wylewu) bardzo źle zachowane ze względu na słaby wypał.

Zawartość: 1: małe fragm. silnie zniszczonej popielnicy; 2: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wys. 2,6 cm (ryc. 103: 6); 3: kilka przepalonych kości ludzkich (2 g – *infans I*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 218, jamowy, odc. 284/285 (ryc. 103: 7). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 56×48 cm i głębokości 23 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica z piaskiem.

Zawartość: 1: 23 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 103: 8–10); 2: przepalone kości ludzkie (224 g – K? dorosły, *infans I* lub *infans II*).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 219, popielnicowy z resztkami stosu, odc. 294 (ryc. 104: 1). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa, uszkodzona przez orkę, o wymiarach 90×43 cm i głębokości 35 cm. Popielnica nakryta była warstwą wtórnie przepalonych fragmentów ceramiki. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona próchnica. Wyposażenie pozaceramiczne znajdowało się w jamie obok popielnicy.

Zawartość: z jamy grobowej: 1: 250 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 104: 3); 2: fragm. sprzączki do pasa ze stopu miedzi grupa G typ 28, wys. 5,2 cm (ryc. 104: 4); 3: fragm. okucia końca pasa ze stopu miedzi grupa III typ 6 odmiana 1, dług. 4,4 cm (ryc. 104: 5); 3: okucie ze stopu miedzi, dług. 2,4 cm (ryc. 104: 6); 4: 26 fragm. stopionego brązu; 5: fragm. przepalonych paciorków szklanych; 6: przepalone kości ludzkie (246 g); 7: popielnica – naczynie grupa A typ 2 (ryc. 104: 2); 8: fragm. grzebienia kościanego typ A.I (ryc. 104: 7); 9: stopiony brąz; 10: przepalone kości ludzkie (2056 g – *M. adultus* 20–25 lat); 11: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 220, popielnicowy z resztkami stosu, odc. 309 (ryc. 104: 8). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa, uszkodzona przez orkę, o wymiarach 58×43 cm i głębokości 30 cm. Popielnica nakryta była warstwą wtórnie przepalonych fragmentów ceramiki. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona próchnica. Wyposażenie pozaceramiczne znajdowało się wewnątrz popielnicy.

Zawartość: z jamy grobowej: 1: 14 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej (ryc. 104: 9–10); 2: przepalone kości ludzkie (72 g); 3: popielnica – naczynie grupa A typ 1b (ryc. 104: 11); 4: zapinka żelazna A II 41a, dług. 4 cm (ryc. 105: 1); 5: zapinka żelazna A II 41a, dług. 4 cm (ryc. 105: 2); 6: żelazna sprzączka grupa D typ 1, dług. 4,4 cm (ryc. 105: 6); 7: klucz żelazny typ A, dług. 14 cm (ryc. 105: 4); 8: żelazne, asymetryczne okucie zamka, wym. 6,8×2,2 cm (ryc. 105: 4); 9: żelazna sprężyna zamka, dług. 6,2 cm

(ryc. 105: 5); 10: 2 okucia ze stopu miedzi, dług. 5,1 i 2,2 cm (ryc. 105: 3); 11: grzebień kościany typ B.I, dług. 8,2 cm (ryc. 105: 7); 12: przepalone kości ludzkie z popielnicy (566 g – *K. adultus/maturus* 30–40 lat); 13: przepalone kości ludzkie z jamy obok grobu (6 g?); 14: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Grób 223, jamowy, odc. 324 (ryc. 105: 8). Odkryty na głębokości 35 cm od powierzchni. Jama grobowa kształtu kolistego o średnicy 43 cm i głębokości 17 cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: 8 fragm. ceramiki; 2: przepalone kości ludzkie (72 g – osobnik dorosły); 3: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 225, jamowy, odc. 323 (ryc. 105: 9). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 50×41 cm i głębokości 17 cm. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 7b (ryc. 105: 10); 2: 10 fragm. ceramiki; 3: 28 fragm. ceramiki wtórnie przepalonej; 4: 2 fragm. przedmiotu ze stopu miedzi; 5: przepalone kości ludzkie (414 g – osobnik dorosły); 6: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 226, jamowy, odc. 315 (ryc. 106: 1). Odkryty na głębokości 45 cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 46×42 cm i głębokości 23 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna oraz czarna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 2 (ryc. 106: 2); 2: 11 fragm. ceramiki; 3: 3 fragm. stopionego szkła; 4: przepalone kości ludzkie (82 g – osobnik dorosły).

Chronologia: okres wpływów rzymskich.

Grób 227, jamowy, odc. 319 (ryc. 106: 3). Odkryty na głębokości 40 cm od powierzchni. Jama

grobowa o wymiarach 47×42cm i głębokości 16cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. naczynia grupa A typ 3b (ryc. 106: 8); 2: fragm. naczynia grupa F typ 2b (ryc. 106: 7); 3: 82 fragm. ceramiki (ryc. 106: 6); 4: 1 fragm. zapinki ze stopu miedzi A VI, dług. 3,6cm (ryc. 106: 4); 5: zapinka żelazna A VI 158, dług. 5,2cm (ryc. 106: 5); 6: przepalone kości ludzkie (70g – K?? dorosły, *infans I*).

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 228, popielnicowy, odc. 327 (ryc. 107: 1). Odkryty na głębokości 40cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 38×35cm i głębokości 17cm. Wypełnisko stanowiła jasnobrunatna próchnica.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 3a (ryc. 107: 11); 2: fragm. naczynia grupa A typ 1 (ryc. 107: 10); 3: fragm. naczynia grupa C typ 2 (ryc. 107: 7); 4: fragm. naczynia grupa C typ 2 (ryc. 107: 9); 5: fragm. naczynia grupa C typ 4 (ryc. 107: 5); 6: fragm. naczynia grupa F typ 2b (ryc. 107: 6); 7: fragm. naczynia grupa F typ 2b (ryc. 107: 8); 8: fragm. zapinki ze stopu miedzi A VI 158, dług. 4cm (ryc. 107: 2); 9: fragm. zapinki ze stopu miedzi A VI 158, dług. 3,4cm (ryc. 107: 3); 10: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ III odm. 3, wys. 1,8cm (ryc. 107: 4); 11: przepalone kości ludzkie (142g *infans I* 2–4 lata); 12: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: młodszy okres wpływów rzymskich.

Grób 229, popielnicowy, odc. 325 (ryc. 108: 1). Odkryty na głębokości 45cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 30×28cm i głębokości 15cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica. Pod popielnicą odkryto żelazny grot oszczepu.

Zawartość: 1: fragm. popielnicy – naczynie grupa A typ 6 (ryc. 108: 3); 2: żelazny grot inkrustowany typ III, dług. 34,8cm (ryc. 108: 2); 3: przepalone kości ludzkie (82g?).

Chronologia: faza C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 230, jamowy, odc. 326 (ryc. 109: 1). Odkryty na głębokości 45cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 52×43cm i głębokości 15cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica.

Zawartość: 1: 3 fragm. naczynia grupa A (ryc. 109: 2); 2: 57 fragm. ceramiki (ryc. 109: 3); 3: 11 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 4: 1 fragm. przedmiotu żelaznego; 5: fragm. grzebień kościanego z nitem żelaznym typ B.I, dług. 7,8cm (ryc. 109: 4); 6: przepalone kości ludzkie (66g – osobnik dorosły); 7: przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Grób 231, jamowy, odc. 326 (ryc. 109: 5). Odkryty na głębokości 45cm od powierzchni. Jama grobowa o wymiarach 44×42cm i głębokości 11cm. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica.

Zawartość: 1: 51 fragm. ceramiki (ryc. 109: 6–9); 2: 1 fragm. przedmiotu żelaznego; 3: przepalone kości ludzkie (538g – M? dorosły).

Chronologia: faza B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Ustryna nr 1. Odsłonięta w obrębie odcinków 202, 204, 206, 318–320 i 325–327 (ryc. 110). Kształt owalny o powierzchni ok. 60 m² i głębokości do 15cm. Wypełnisko stanowiła szaro-czarna, przepalona próchnica, w której odkryto 1127 fragmentów ceramiki lepionej ręcznie, w tym 152 fragmenty wtórnie przepalanej, jeden niewielki fragment importowanego naczynia *terra sigillata* oraz 38 przedmiotów metalowych, a także niewielką ilość przepalonych kości ludzkich i zwierzęcych.

Zawartość: **Odc. 204:** 1: 46 fragm. ceramiki; 2: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ I odm. 2 (32), wys. 1,8cm (ryc. 113: 18). **Odc. 318:** 3: 75 fragm. ceramiki (ryc. 111: 1–4); 4: nóż żelazny sierpikowaty (1), dług. 7,4cm (ryc. 111: 5); 5: nit że-

łazny (2), dług. 1 cm (ryc. 111: 7); 6: okucie żelazne z nitami (3), dług. 6,8 cm (ryc. 111: 6); 7: przepalone kości ludzkie (22 g?). **Odc. 319:** 8: 111 fragm. ceramiki (ryc. 111: 8–11); 9: 15 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 10: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ II odm. 1 (5), wys. 1,4 cm (ryc. 111: 12); 11: żelazny wisiołek kapsułkowaty grupa 3 (6), wys. 2 cm (ryc. 111: 13); 12: tuleja żelazna zakończona stożkiem (4), dług. 7 cm (ryc. 111: 15); 13: okucie żelazne (7), dług. 4,2 cm (ryc. 111: 14); 14: przepalone kości ludzkie (14 g?). **Odc. 320:** 15: przedm. żelazny (8), dług. 4,4 cm (ryc. 111: 16). **Odc. 325:** 16: 384 fragm. ceramiki (ryc. 111: 17–21); 17: 60 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 18: fragm. noża żelaznego (9), podtyp II c, dług. 7,6 cm (ryc. 112: 1); 19: fragm. nożyc żelaznych (10), typ I wariant b, dług. 21,4 cm (ryc. 112: 2); 20: krzesiwo żelazne typ IB1c (11), dług. 10 cm (ryc. 112: 3); 21: ostroga żelazna grupa F typ 4 (12), wys. 3,6 cm (ryc. 112: 4); 22: fragm. żelaznej ukształtnej zawieszki pasa (13), dług. 2 cm (ryc. 112: 5); 23: przepalone kości ludzkie (38 g?). **Odc. 326:** 24: fragm. naczynia grupa F typ 1b (ryc. 113: 1); 25: fragm. naczynia grupa D typ 1 (ryc. 113: 2); 26: fragm. naczynia miniaturowego (ryc. 113: 3); 27: 330 fragm. ceramiki (ryc. 113: 4–9); 28: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 113: 10); 29: fragm. zapinki ze stopu miedzi? (14); 30: stop miedzi (15); 31: fragm. ostrogi brązowej grupa E (19), wys. 5,6 cm (ryc. 112: 10); 32: krzesłowata ostroga ze stopu miedzi (20), wys. 2 cm (ryc. 112: 11); 33: żelazna zawieszka pochwy miecza (25), dług. 14,6 cm (ryc. 112: 16); 34: 2 fragm. imacza żelaznego typ J9 (22) (ryc. 112: 13); 35: żelazny, kolisty uchwyt skrzyni, średn. 5,2 cm (28) (ryc. 112: 19); 36: fragm. igły żelaznej (16), dług. 2,6 cm (ryc. 112: 6); 37: gwóźdź żelazny (17), dług. 6,4 cm (ryc. 112: 7); 38: przedmiot żelazny (18), dług. 2,8 cm (ryc. 112: 14); 39: szydło żelazne (26), dług. 10,4 cm (ryc. 112: 18); 40: nóż żelazny (27), podtyp IIc, dług. 11,4 cm (ryc. 112: 17); 41: okucie żelazne (21), dług. 2,2 cm (ryc. 112: 12); 42: gwóźdź żelazny (23), dług. 9,6 cm (ryc. 112: 8); 43: przedm. żelazny (29), dług. 4,4 cm (ryc.

112: 9); 44: gwóźdź żelazny (24), dług. 4,4 cm (ryc. 112: 15); 45: fragm. przedm. żelaznego; 46: fragm. przedm. żelaznego; 47: fragm. przedm. żelaznego; 48: fragm. przedm. żelaznego; 49: stop miedzi; 50: stop miedzi; 51: przepalone kości ludzkie (96 g?). **Odc. 327:** 52: 77 fragm. ceramiki (ryc. 113: 13–17); 53: 8 fragm. ceramiki wtórnie przepalanej; 54: nóż żelazny (31), podtyp IIc, dług. 10,2 cm (ryc. 113: 12); 55: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ II odm. 1 (30), wys. 1 cm (ryc. 113: 11).

Ustryna nr 2 (ryc. 114–115). Odkryta została w obrębie odcinków 8, 10, 12, 21, 22, 56–58, 60 oraz 81. Kształt dość nieregularny o powierzchni ok. 90 m², o wypełnisku składającym się z czarnej próchnicy z domieszką piasku o miąższości do 25 cm. Jej zawartość kulturowa to 1818 fragm. ceramiki lepionej, 106 fragm. ceramiki wykonanej na kole garncarskim, 3 przeszłiki gliniane, 63 przedmioty metalowe oraz przepalone kości ludzkie o wadze 342 g, wśród nich kości dorosłego M? (oznaczenie to pochodzi wyłącznie z kości z odc. 57, gdzie ciężar kości wyniósł 226 g) oraz niewielka ilość przepalonych kości zwierzęcych. W spągu warstwy w odcinkach 56–58 odkryto część obiektu rowkowego określonego na etapie badań terenowych jako grób 63 (ryc. 115).

Zawartość: **Odc. 8, 10, 12 i 21:** 1: fragm. ceramiki; 2: fragm. ceramiki toczonej na kole (ryc. 116: 1–15); 3: żelazna zawieszka pochwy miecza, dług. 10,2 cm (ryc. 117: 11); 4: żelazny wisiołek koszyczkowaty, wys. 1,4 cm (ryc. 116: 16); 5: fragm. żelaznej zapinki AVI 158, wys. 4,6 cm (ryc. 116: 17); 6: srebrna zapinka AVI 158, dług. 6,4 cm (ryc. 116: 18); 7: sprzączka żelazna grupa H typ 20, dług. 3,4 cm (ryc. 117: 1); 8: sprzączka żelazna grupa H typ 13, dług. 6,6 cm (ryc. 117: 2); 9: przedmiot żelazny, dług. 6,6 cm (ryc. 117: 3); 10: okucie żelazne, dług. 7,8 cm (ryc. 117: 4); 11: przedmiot żelazny, dług. 7 cm (ryc. 117: 5); 12: okucie żelazne, dług. 7,8 cm (ryc. 117: 6); 13: okucie żelazne z dwóch blaszek z nitami, dług. 5,7 cm (ryc. 117: 7); 14: okucie żelazne, dług. 5 cm (ryc. 117: 8); 15: przedmiot żelazny, dług. 5 cm

(ryc. 117: 9); 16: gwóźdź żelazny, dług. 2,4cm (ryc. 117: 10); 17: okucie żelazne, dług. 7,8cm (ryc. 117: 12); 18: nóż żelazny, dług. 18cm (ryc. 117: 13). **Odc. 21:** 19: 12 fragm. ceramiki. **Odc. 56:** 20: 255 fragm. ceramiki lepionej ręcznie; 21: 10 fragm. ceramiki toczonej na kole; 22: fragm. przeszlika glinianego, średn. 3,2cm (ryc. 118: 1); 23: przeszlik gliniany, średn. 3,3cm (ryc. 118: 2); 24: przeszlik gliniany, średn. 4,2cm (ryc. 118: 3); 25: fragm. grotu żelaznego, dług. 9,4cm (ryc. 118: 4); 26: fragm. noża żelaznego, podtyp IIa, dług. 6,6cm (ryc. 118: 6); 27: koliste okucie ze stopu miedzi z czterema nitami, dług. 3,4cm (ryc. 118: 5); 28: 6 fragm. przedmiotów ze stopu miedzi; 29: 3 przedm. żelazne; 30: 1 nit żelazny, dług. 1,2cm; 31: 1 stopione szkło; 32: przepalone kości ludzkie (116g wiek?, płęć?). **Odc. 57:** 33: 888 fragm. ceramiki; 34: 63 fragm. ceramiki toczonej (ryc. 118: 7–10); 35: żelazny wisiolek wiaderkowaty typ III odm. 3, wys. 1,2cm (ryc. 119: 1); 36: żelazny wisiolek rozetkowy, wys. 1,1cm (ryc. 119: 2); 37: ostroga żelazna typ Leuna, wys. 9cm (ryc. 119: 3); 38: gwóźdź żelazny, dług. 4,8cm (ryc. 119: 4); 39: 5 fragm. stopu miedzi; 40: 16 przedm. żelaznych; 41: 1 stopione szkło; 42: przepalone kości ludzkie (226g M? dorosły). **Odc. 58:** 43: 204 fragm. ceramiki lepionej ręcznie; 44: 17 fragm. ceramiki toczonej; 45: stop miedzi; 46: 3 przedm. żelazne. **Odc. 60:** 47: 100 fragm. ceramiki lepionej ręcznie; 48: 3 fragm. ceramiki toczonej na kole; 49: sprzączka żelazna grupa H typ 11, dług. 4,2cm (ryc. 119: 6); 50: długi nit żelazny, dług. 10,4cm (ryc. 119: 5); 51: fragm. stopu miedzi; 52: 1 przedm. żelazny; 53: przepalone kości ludzkie.

Materiał zabytkowy odkryty luźno. **Odc. 21:** 1: 5 fragm. *terra sigillata* (ryc. 120: 1–5; 131: 1–5; 137: 1–5). **Odc. 23:** 2: 7 fragm. *terra sigillata* (ryc. 120: 6–11; 131: 6–9; 137: 6–8). **Odc. 34:** 3: 1 fragm. *terra sigillata*. **Odc. 43:** 4: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 6,2cm (ryc. 121: 1). **Odc. 44:** 5: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 6,2cm (ryc. 121: 2); 6: fragm. noża żelaznego, podtyp Ia, dług. 6cm (ryc. 121: 3); 7: toporek żelazny,

dług. 10,8cm (ryc. 121: 4). **Odc. 45–47:** 8: 1 fragm. *terra sigillata*. **Odc. 48:** 9: fragm. zapinki AVI 158, dług. 5cm (ryc. 121: 5); 10: żelazna zawieszka pochwy miecza, dług. 7,4cm (ryc. 121: 6); 11: fragm. szpili kościanej, typ VIIIA₁, dług. 2,2cm (ryc. 121: 7); 12: nit żelazny, dług. 2cm (ryc. 121: 8); 13: nit żelazny, dług. 1,9cm (ryc. 121: 9). **Odc. 48–49:** 14: 37 fragm. *terra sigillata* (ryc. 120: 12–27; 132: 1–15, 17; 138: 1–10). **Odc. 48–50:** 15: 17 fragm. *terra sigillata* (ryc. 120: 28–30; 133: 1–2, 4; 139: 1, 3). **Odc. 52:** 16: fragm. żelaznej zapinki AVI 158, dług. 2,2cm (ryc. 121: 10); 17: okucie żelazne z dwóch płytek z nitami, dług. 3cm (ryc. 121: 11); 18: okucie żelazne z dwóch płytek z nitami, dług. 3,4cm (ryc. 121: 12). **Odc. 53:** 19: sprzączka żelazna grupa G typ 16, wys. 4,2cm (ryc. 121: 13); 20: żelazny wisiolek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,6cm (ryc. 121: 14); 21: żelazny wisiolek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1cm (ryc. 121: 15); 22: żelazny wisiolek wiaderkowaty typ III odm. 3, wys. 1,4cm (ryc. 121: 16); 23: żelazny wisiolek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,2cm (ryc. 121: 17). **Odc. 54:** 24: fragm. zapinki żelaznej, wys. 2,4cm (ryc. 121: 18); 25: fragm. zapinki żelaznej AVI 162, wys. 4,6cm (ryc. 121: 19). **Odc. 70:** 26: nit żelazny, dług. 1,5cm (ryc. 121: 20); 27: nit żelazny, dług. 3,2cm (ryc. 121: 21). **Odc. 72:** 28: żelazna zapinka AV seria 8, wys. 3cm; 28 (ryc. 122: 1); 29: żelazna zapinka AV seria 8, wys. 2,8cm (ryc. 122: 2); 30: fragm. zapinki mosiężnej AII 41a, wys. 2cm (ryc. 122: 3); 31: żelazny wisiolek kapsułkowaty grupa 1, wys. 1,4cm (ryc. 122: 4); 32: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wys. 4cm (ryc. 122: 5); 33: sprzączka ze stopu miedzi grupa D typ 20, wys. 3,5cm (ryc. 122: 6); 34: żelazne okucie końca pasa grupa IV typ 9 odm. 2, dług. 4,9cm (ryc. 122: 7); 35: żelazne okucie z dwóch blaszek z nitami, dług. 4cm (ryc. 122: 8); 36: fragm. noża żelaznego, dług. 6,6cm (ryc. 122: 9); 37: igła żelazna, dług. 8,6cm (ryc. 122: 10); 38: gwóźdź żelazny, dług. 4cm (ryc. 122: 11); 39: gwóźdź żelazny, dług. 2,6cm (ryc. 122: 12); 40: nit żelazny, dług. 2,4cm (ryc. 122: 13); 41: żelazne okucie brzegu tarczy, dług.

3,8cm (ryc. 122: 14); 42: żelazne okucie brzegu tarczy, dług. 3,2cm (ryc. 122: 15). **Odc. 73:** 43: fragm. żelaznego grotu typ XVIII, dług. 8,2cm (ryc. 122: 16); 44: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 18cm (ryc. 122: 17). **Odc. 78:** 45: fragm. noża żelaznego, podtyp IIa, dług. 8cm (ryc. 122: 18); 46: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 122: 19; 133: 3; 139: 2). **Odc. 81:** 47: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ III odm. 3, wys. 1,3cm (ryc. 122: 20); 48: zapinka żelazna AVI 158, wys. 7cm (ryc. 122: 21). **Odc. 84:** 49: żelazna zapinka AVI 158, wys. 5,4cm (ryc. 123: 1). **Odc. 85:** 50: dzwoneczek ze stopu miedzi + żelazo, wys. 5,2cm (ryc. 123: 2). **Odc. 89:** 51: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 9,4cm (ryc. 123: 3). **Odc. 111:** 52: zapinka żelazna AVI 158/162, wys. 5,4cm (ryc. 123: 4). **Odc. 119:** 53: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,2cm (ryc. 123: 5). **Odc. 124:** 54: szklany paciorek melonowaty barwy zielonej, średn. 1,7cm (ryc. 123: 6); 55: przęślik gliniany, średn. 3,7cm (ryc. 123: 7). **Odc. 131:** 56: fragm. grzebienia typ I (ryc. 123: 8); 57: nit ze stopu miedzi, dług. 2,4cm (ryc. 123: 9); 58: nit ze stopu miedzi, dług. 1,6cm (ryc. 123: 10); 59: nit ze stopu miedzi, dług. 1,2cm (ryc. 123: 11); 60: fragm. osełki z piaskowca, dług. 4cm (ryc. 123: 12). **Odc. 132:** 61: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 6,8cm (ryc. 123: 13); 62: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 12,8cm (ryc. 123: 14). **Odc. 135:** 63: 4 fragm. *terra sigillata* (ryc. 123: 15–18; 134: 1–3, 5; 140: 1–3, 5). **Odc. 144:** 64: fragm. grzebienia typ A.I (ryc. 123: 19). **Odc. 145:** 65: okucie z dwóch blaszek żelaznych z nitami, dług. 4,6cm (ryc. 123: 20). **Odc. 155:** 66: zapinka ze stopu miedzi AVI 158, wys. 6,4cm (ryc. 123: 21). **Odc. 194:** 67: 2 fragm. *terra sigillata*. **Odc. 195:** 68: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 124: 1; 134: 4; 140: 4). **Odc. 200:** 69: sprzączka żelazna grupa D typ 17, wys. 3,2cm (ryc. 124: 3); 70: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 15,4cm (ryc. 124: 2); 71: gwóźdź żelazny, dług. 7,4cm (ryc. 124: 5); 72: przęślik gliniany, średn. 3,1cm (ryc. 124: 4); 73: wędzidło żelazne, dług. 6cm (ryc. 124: 6). **Odc. 201:** 74: 12 fragm. naczynia z mosiądzu (ryc.); 75: 9 fragm. ceramiki. **Odc. 202:** 76: 27 fragm. ceramiki; 77: 1

fragm. *terra sigillata*; 78: fragm. glinianej figurki?, wys. 5cm (ryc. 124: 7). **Odc. 203:** 79: fragm. glinianej figurki ptaka?, wys. 6,8cm (ryc. 124: 8). **Odc. 205:** 80: 5 fragm. *terra sigillata* (ryc. 125: 1–3; 134: 6–10; 140: 6–8); 81: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,1cm (ryc. 125: 4); 82: żelazny wisiołek wiaderkowaty typ II odm. 1, wys. 1,4cm (ryc. 125: 5); 83: fragm. zapinki żelaznej AVI 158, dług. 3,6cm (ryc. 125: 6); 84: fragm. zapinki żelaznej AVI 158, dług. 3,8cm (ryc. 125: 7); 85: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 8,4cm (ryc. 125: 8); 86: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 13,6cm (ryc. 125: 9); 87: krzesiwo żelazne typ IB1c, dług. 8cm (ryc. 125: 10). **Odc. 206:** 88: zapinka żelazna AVI 158, dług. 6,8cm (ryc. 125: 11); 89: żelazna sprężyna zamka, dług. 8cm (ryc. 125: 12); 90: sprzączka ze stopu miedzi grupa D typ 30, wys. 4cm (ryc. 125: 13). **Odc. 207:** 91: fragm. żelaznej zapinki AVI 158, dług. 5cm (ryc. 125: 14); 92: kabłąk zapinki ze stopu miedzi AVII 193, dług. 4cm (ryc. 125: 15); 93: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 13,4cm (ryc. 125: 16); 94: tłoczek żelazny (?), dług. 5cm (ryc. 125: 17); 95: szczypczyki żelazne, dług. 5,2cm (ryc. 125: 18). **Odc. 216:** 96: zapinka ze stopu miedzi AVI 158, dług. 6cm (ryc. 126: 1); 97: fragm. igły żelaznej, dług. 5cm (ryc. 126: 2). **Odc. 218:** 98: żelazna sprężyna zapinki, dług. 3cm (ryc. 126: 3); 99: fragm. nożyc żelaznych, typ I wariant c, dług. 10,3cm (ryc. 126: 4). **Odc. 219:** 100: sprzączka żelazna grupa D typ 1, wys. 3,8cm (ryc. 126: 5); 101: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 135: 7). **Odc. 222:** 102: zapinka ze stopu miedzi AVI 158, dług. 5,8cm (ryc. 126: 6); 103: grzebień kościany typ A.I, dług. 4cm (ryc. 126: 7). **Odc. 228:** 104: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 135: 8). **Odc. 230:** 105: fragm. zapinki ze stopu miedzi AVII 211, dług. 3cm (ryc. 126: 8); 106: zapinka ze stopu miedzi AV seria 9, dług. 4,2cm (ryc. 126: 9); 107: kabłąk zapinki mosiężnej AII 41a, dług. 4,2cm (ryc. 126: 10); 108: krzesiwo żelazne typ IA1, dług. 6,4cm (ryc. 126: 11). **Odc. 235:** 109: 6 fragm. *terra sigillata* (ryc. 135: 9–12; 141: 7–9). **Odc. 238:** 110: fragm. sprężynki zapinki ze stopu miedzi, dług. 4cm (ryc. 126: 12); 111: sprężynka zapin-

ki ze stopu miedzi, dług. 4cm (ryc. 126: 13). **Odc. 239:** 112: nóż żelazny, podtyp IIc, dług. 11,2cm (ryc. 126: 14); 113: 5 fragm. *terra sigillata* (ryc. 136: 1–3; 142: 1–3). **Odc. 240:** 114: 2 fragm. *terra sigillata* (ryc. 136: 4; 142: 4). **Odc. 241:** 115: kabłąk zapinki ze stopu miedzi AIV 78, dług. 4cm (ryc. 126: 15). **Odc. 243:** 116: żelazny wisior wiaderkowaty typ I odm. 1, wys. 1,6cm (ryc. 126: 16). **Odc. 246:** 117: fragm. imacza żelaznego typ J9, dług. 3,8cm (ryc. 126: 17). **Odc. 247:** 118: kabłąk zapinki żelaznej AVI 158, dług. 6,2cm (ryc. 126: 18); 119: nóż żelazny, podtyp Ia, dług. 9,2cm (ryc. 126: 19). **Odc. 248:** 120: 5 fragm. *terra sigillata* (ryc. 136: 5–6, 10; 142: 5–6); 121: sprzączka ze stopu miedzi grupa D typ 17, wys. 3,8cm (ryc. 127: 1). **Odc. 251:** 122: grot żelazny typ IV, dług. 13,6cm (ryc. 127: 2). **Odc. 267:** 123: sprzączka ze stopu miedzi grupa H typ 27/28, wys. 3,1cm (ryc. 127: 3). **Odc. 276:** 124: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 12,3cm (ryc. 127: 4). **Odc. 321:** 125: 118 fragm. ceramiki (ryc. 127: 5–7); 126: nóż żelazny, podtyp IIb, dług. 14cm (ryc. 127: 8). **Odc. 322:** 127: 49 fragm. ceramiki (ryc. 127: 9–10); 128: 4 fragm. *terra sigillata* (ryc. 136: 7–8; 142: 7). **Odc. 323:** 129: 209 fragm. ceramiki (ryc. 127: 11–12). **Odc. 324:** 130: naczynie grupa F typ 3b (ryc. 128: 1). **Odc. 326:** 131: 1 fragm. *terra sigillata* (ryc. 136: 9; 142: 8).

Odc. 317 – skupisko naczyń: 1: naczynie grupa C typ 4 (ryc. 128: 4)); 2: naczynie grupa E typ 1c (ryc. 128: 3); 3: naczynie grupa F typ 2 (ryc. 128: 2)

KLASYFIKACJA TYPOLOGICZNO- CHRONOLOGICZNA MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

Prace wykopaliskowe cmentarzyska kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice przyniosły bardzo dużą ilość niezwykle interesującego materiału zabytkowego. W zbiorze tym dominuje oczywiście ceramika w postaci zarówno całych naczyń, a także ich ułamków zarówno lepionych ręcznie, jak i toczonych na kole garncarskim, choć tych ostatnich w niewielkim zakresie. Uzupełnia go cerami-

ka importowana z terenu imperium rzymskiego w postaci blisko 170 ułamków naczyń typu *terra sigillata* oraz wyjątkowego na naszych ziemiach zabytku jakim jest terakotowa lampka oliwna. Ponadto prezentowane stanowisko dostarczyło dużej liczby przedmiotów zabytkowych wykonanych ze stopów miedzi, żelaza, poroża, kości, szkła, wśród których znajdują się elementy stroju, uzbrojenia czy przedmioty codziennego użytku, które w dużej mierze posiadają walory chronologiczne. Poniżej zostaną zaprezentowane wszystkie kategorie zabytków według obowiązujących klasyfikacji i kryteriów typologicznych. Są to prace: dla zapinek O. Almgrena (1923), szpil A. Dulickiewicz (2009), wisiorów P. Kaczanowskiego (1987) i B. Beckmanna (1973), pierścionków C. Beckmanna (1969), paciorków M. Tempelmann-Maczyńskiej (1985), sprzączek R. Madydy-Legutko (1986), okuć pasa R. Madydy-Legutko (2011), mieczy M. Biborskiego (1978), zawieszek pochew mieczy i trzewika pochwy miecza P. Kaczanowskiego (1992a), umb i imaczy M. Jahna (1916), grotów P. Kaczanowskiego (1995), toków B. Kontnego (1999), toporków G. Kieferling (1994), ostróg J. Ginalskego (1991) i E. Roman (1998), grzebieni S. Thomas (1960), noży T. Dąbrowskiej (1997b), nożyc A. Knaack (1987), krzesiw M. Jonakowskiego (1996), elementów szkatulek A. Kokowskiego (1997). W przypadku ceramiki lepionej ręcznie dokonano klasyfikacji bazującej na kryterium morfologicznym oraz technologicznym, której podstawą jest podział dokonany przez T. Lianę (1970). W wyjątkowy sposób potraktowano naczynia *terra sigillata*, której poświęcono oddzielny rozdział autorstwa Lubomiry Tyszler.

Ceramika

Jest to zbiór liczący 136 naczyń całych lub zachowanych w większych fragmentach umożliwiających rekonstrukcję formy oraz kilka tysięcy ich ułamków. Materiał jest dość dobrze zachowany, w nielicznych tylko przypadkach słabo wypalony nie nadający się do rekonstrukcji. Pod względem technologicznym dzieli się on na trzy podstawowe grupy.

Grupa I, najliczniejsza, obejmuje naczynia i ich fragmenty lepiące ręcznie. W jej obrębie wydzielono podgrupę 1, określaną jako ceramikę stołową, cienkościenną, starannie wykonaną o powierzchniach wygładzanych, często zdobionych. W grobach naczynia te pełniły najczęściej funkcję przystawek, nieco rzadziej popielnic. Podgrupę 2 tworzą natomiast naczynia grubościennie, dominujące w opisywanym zbiorze, mniej starannie wykonane o powierzchniach z reguły lekko szorstkich lub chropowatych, które określane są jako ceramika kuchenna. W grobach wykorzystywane były często jako popielnice. Ceramika w dużej części zachowana jest w ułamkach co powoduje, że często nie jest możliwe dokładne określenie formy nawet częściowo zrekonstruowanego naczynia. Dlatego też w zaproponowanej poniżej klasyfikacji ceramiki lepiącej ręcznie posiłkowano się głównie formami naczyń zachowanych w całości lub w większych fragmentach, które pozwalały określić ich funkcję.

Grupa II to naczynia wykonane przy użyciu koła garncarskiego. Jest to grupa bardzo nieliczna obejmująca zaledwie 384 ułamki ceramiki, wśród których udało się tylko częściowo zrekonstruować dwa naczynia.

Grupa III natomiast to ceramika importowana z terenu imperium rzymskiego, wśród której znajduje się 168 fragmentów naczyń typu *terra sigillata* oraz niewielka terakotowa lampka oliwna.

Tak ogólnie zarysowany zróżnicowany zbiór ceramiki pozwala zwłaszcza w przypadku ceramiki lepiącej ręcznie na przeprowadzenie bardziej szczegółowych podziałów zarówno w zakresie morfologicznym, jak i funkcjonalnym.

Ceramika lepiąca ręcznie (grupa I)

Na podstawie morfologii naczyń oraz ich ogólnych proporcji wyróżnionych zostało 6 grup naczyń oznaczonych A, B, C, D, E, F odpowiadających ich zróżnicowaniu funkcjonalnemu, a w ich obrębie dokonano jeszcze bardziej szczegółowego podziału na typy i ich odmiany (ryc. 129–130).

Grupa A, najliczniej reprezentowana na cmentarzysku, obejmuje naczynia, które określamy jako garnki. W grobach pełniły one najczęściej funkcję

popielnic. Ich powierzchnia jest szorstka lub chropowata barwy brunatnej i pochodnych, dość rzadko zdobiona. Ze względu na ogólne proporcje oraz sposób uformowania krawędzi możemy wśród nich wyróżnić 7 typów, a w ich obrębie także odmiany.

Typ 1 reprezentowany jest tylko przez trzy naczynia zróżnicowane morfologicznie, dlatego też wydzielono w jego obrębie dwie odmiany. Odmiana a to naczynie z grobu 45 (ryc. 50: 1). Jest to forma szerokootworowa o średnicy wylewu większej od wysokości naczynia, równej największej wydatości brzuśca i krawędzi wychylonej na zewnątrz. Dno jest lekko wyodrębnione, a powierzchnia naczynia w górnej partii wygładzana, w dolnej natomiast schropowata. Naczynie to znajduje odpowiedniki w grupie V wyróżnionej dla materiałów wczesnorzymskich przez T. Lianę (1970, s. 439), gdzie formy szerokootworowe mają być charakterystyczne dla fazy B_{2a} okresu wpływów rzymskich.

Odmianę b tworzą dwa naczynia pochodzące z grobów 124 (ryc. 75: 5) i 220 (ryc. 104: 11), w których pełniły funkcję popielnic. Średnica ich wylewu jest tu mniejsza od największej wydatości baniasto uformowanego brzuśca, a proste, w drugim wypadku lekko wklęsłe dno jest wielkościowo niemal równe krawędzi. Na omawianym cmentarzysku odkryto je w grobach datowanych na schyłek wczesnego i początek młodszego okresu wpływów rzymskich. Zbliżona forma pochodzi z cmentarzysk w Spicymierzu, pow. poddębicki z grobu 53 (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VIII: 10), w Cieblowicach Dużych, pow. tomaszowski z grobu 120 datowanego na fazę B₂ (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 37, taf. LXXVI: 5) oraz z Wiktorowa, pow. zgierski z grobu 28 datowanego na młodszy okres wpływów rzymskich (J. Moszczyński 2010, s. 109, 133, ryc. 96: 33). Jest to więc forma o dość długiej chronologii.

Typ 2 obejmuje dużą grupę naczyń charakteryzujących się mniej lub bardziej baniastym, dwustożkowato uformowanym brzuścem, z załamem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia oraz średnicą wylewu mniejszą od

największej wydętości brzuśca. Krawędź jest wychylona na zewnątrz, a ich powierzchnia jest najczęściej szorstka. Pochodzą one z grobów 18 (ryc. 34: 2), 22 (ryc. 38: 6), 44 (ryc. 49: 2), 57 (ryc. 51: 2), 62 (ryc. 53: 2), 146 (ryc. 85: 2), 203 (ryc. 100: 13), 219 (ryc. 104: 2) i 226 (ryc. 106: 2). Niektóre egzemplarze są zdobione ornamentem rytym w postaci linii wykonanych kilkuzębnyim narzędziem grzebykowym (grób 18), pionowych pojedynczych dość szeroko rytých linii w połączeniu z poziomą linią (grób 44), czy pasmem dołków paznokciowych (grób 57) oraz ornamentem plastycznym w postaci guzków nalepianych powyżej załomu brzuśca (grób 62). Na omawianym cmentarzysku naczynia tego typu znajdowały się w grobach datowanych na schyłek wczesnego i początki młodszego okresu wpływów rzymskich.

Typ 3 tworzą stosunkowo duże naczynia o średnicy wylewu równej lub nieco mniejszej od największej wydętości brzuśca. Ze względu na ich tektonikę wyróżniono dwie odmiany różniące się sposobem uformowania partii szyjki i wylewu. Z uwagi na stan zachowania fragment naczynia odkryty w grobie 70 możemy zaliczyć ogólnie do typu 3 (ryc. 56: 7). Odmiana a charakteryzuje się dość krótką szyjką oraz krawędzią lekko wychyloną na zewnątrz, dno jest lekko wyodrębnione. Powierzchnia jest szorstka lub lekko chropowata, w jednym wypadku zdobiona ornamentem w postaci krzyżujących się linii rytých. Odkryto je w grobie 70 w liczbie aż trzech fragmentarycznie zachowanych okazów (ryc. 56: 6, 8, 10), dalej w grobie 112 (ryc. 68: 2), 141 (ryc. 82: 11) oraz 228 (ryc. 107: 11). Odmiana b posiada dość długą partię szyjki z wylewem silniej wychylonym na zewnątrz. Pochodzi z grobu 139 (ryc. 81: 9) i 227 (ryc. 106: 8). Chronologia obu odmian na prezentowanym cmentarzysku jest stosunkowo długa i mieści się w przedziale schyłku wczesnego po późny okres wpływów rzymskich (fazy B_{2b} – C₂).

Typ 4 to dwa naczynia o średnicy wylewu mniejszej od największej wydętości brzuśca uformowanego dwustożkowato, który jest umieszczony w górnej partii naczynia. Krawędź jest prosta lub bardzo lekko wychylona na zewnątrz, a powierzchnia szorstka. Fragmenty takiego naczynia

znajdowały się w wypełniku grobu szkieletowego 38 (ryc. 45: 4) prawdopodobnie na wtórnym złożu, natomiast w grobie 113 (ryc. 72: 8), datowanym na początek użytkowania cmentarzyska w fazie B_{2a}, pełniło funkcję popielnicy.

Typ 5 reprezentowany jest przez naczynia odkryte w grobach 21 (ryc. 35: 3), 103 (ryc. 65: 6) i 160 (ryc. 89: 6). Ich średnica wylewu jest mniejsza od największej wydętości brzuśca, którego załom umieszczony jest zdecydowanie powyżej połowy wysokości naczynia. Powierzchnia ich jest szorstka lub lekko chropowata. Chronologię tego typu, na podstawie wyposażenia pochówków, możemy umieszczać w schyłkowej fazie wczesnego (faza B_{2b}) i początkach młodszego okresu wpływów rzymskich (faza C_{1a}), a więc w stosunkowo krótkim odcinku czasowym obejmującym generalnie drugą połowę II wieku n.e.

Typ 6 tworzy kilka naczyń odkrytych w grobach 87 (ryc. 59: 2), 104 (ryc. 66: 2), 134 (ryc. 80: 2), 147 (ryc. 86: 3), 183 (ryc. 96: 4) oraz prawdopodobnie silnie uszkodzony egzemplarz z grobu 229 (ryc. 108: 3). Są to formy wysmukłe, a ich cechą charakterystyczną jest wysoko umieszczony załom dwustożkowato uformowanego brzuśca oraz średnica wylewu mniejsza od największej wydętości brzuśca. Krawędź jest wychylona na zewnątrz oraz niekiedy lekko pogrubiona. Powierzchnia ich jest szorstka lub lekko chropowata. Chronologia występowania tego typu na omawianym cmentarzysku jest zbliżona do omówionego wyżej typu 5.

Typ 7 obejmuje naczynia o średnicy wylewu zdecydowanie mniejszej od największej wydętości brzuśca. Ze względu na sposób uformowania krawędzi możemy wśród nich wyróżnić trzy odmiany. Odmianę a reprezentują naczynia o półkuliście uformowanym brzuścu i krawędzi nachylonej do środka naczynia. Pochodzą one z grobów 91 (ryc. 60: 3) i 118 (ryc. 73: 11). Odmiana b natomiast reprezentowana jest przez naczynie kształtu jajowatego o niewyodrębnionej krawędzi nachylonej do środka z grobu 225 (ryc. 105: 10). Odmiana c to naczynia z grobu 16 (ryc. 33: 11) i 174 (ryc. 94: 3) o wysoko umieszczonym załomie dwustożkowatego brzuśca i niewyodrębnionej krawędzi dość ostro nachylonej do środka. Naczy-

nia tego typu wyraźnie nawiązują do grupy III wyróżnionej przez T. Lianę (1970, s. 465 tabl. II). Analogie wskazują, że spotykane są zarówno we wczesnym, jak i w młodszym i późnym okresie wpływów rzymskich (I. Marchelak 2017, s. 253). Dla starszego okresu bardziej charakterystyczna jest odmiana a, spotykana głównie w fazie B₂ wczesnego kresu wpływów rzymskich (T. Liana 1970, s. 439).

Grupa B to naczynia określane jako wazowate. Różnią się one wielkością, stosunkiem wysokości do największej wydętości brzuśca oraz sposobem uformowania krawędzi. Daje to podstawę do wydzielenia w tej grupie trzech typów naczyń. Jedynie fragmentarycznie zachowany egzemplarz z grobu 113 (ryc. 73: 1) należy ogólnie przypisać do tej grupy.

Typ 1. Odkryto siedem naczyń tego rodzaju zachowanych w całości lub w większych fragmentach, które najczęściej pełniły funkcję popielnicy. Pochodzą one z grobów 6–2 egzemplarze (ryc. 28: 3, 5), 41 (ryc. 46: 5), 97 (ryc. 62: 10), 101 (ryc. 64: 2), 154 (ryc. 88: 5) i 171 (ryc. 93: 3). Ich średnica wylewu jest nieco mniejsza od największej wydętości brzuśca, krawędź jest wychylona na zewnątrz. Charakteryzują się gładką powierzchnią barwy czarnej lub jasnobrunatnej, niekiedy zdobioną. W dwóch wypadkach zaopatrzone są w trzy ucha. Wyraźnie nawiązują do grupy II naczyń wyróżnionych przez T. Lianę (1970 tabl. II). Na prezentowanym cmentarzysku naczynia tego typu wystąpiły w zespołach datowanych na fazy od B_{2a} po C_{1b}–C₂ okresu wpływów rzymskich, a więc posiadają dość długi czas występowania.

Typ 2 stanowią zachowane fragmentarycznie naczynia kształtu dwustożkowatego z lekko pogrubioną, wychyloną na zewnątrz krawędzią odkryte w grobie 21 (ryc. 35: 5) i 154 (ryc. 88: 3). Pierwsze z nich jest zdobione na szyjce dwoma poziomymi liniami rytmami, poniżej nich znajduje się meander, drugie natomiast meandrem ograniczonym z obu stron pasmem podwójnych linii rytych z ukośnymi kreskami oraz dołeczkami. Kształtem wyraźnie nawiązuje do naczyń grupy II/3 wyróżnionej przez T. Lianę (1970, tabl. II: 3). Zbliżone formą naczynia pochodzą z cmentarzyska w Stro-

binie, pow. wieluński (B. Abramek 1985, s. 57–58, tabl. IX: 2) oraz z Charłupi Małej, pow. sieradzki (P. Kurowicz, M. Olędzki 2002, s. 40–41, tabl. XIV: 2), gdzie datowane są na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich. Podobnie możemy datować naczynia typu 2 na omawianym cmentarzysku.

Typ 3 reprezentowany jest przez popielnicę z grobu 33 (ryc. 42: 4). Charakteryzuje się ona baniastym brzuścem i załomem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia. Szyjka jest cylindrycznie uformowana z kolankowatym uchem umieszczonym nieco poniżej krawędzi, sięgającym do załomu brzuśca. Powierzchnia jego jest gładka, a barwa czarna, nieco powyżej załomu brzuśca zdobiona wąskim pasem ornamentacyjnym obejmującym grupy ukośnych kresek ujętych w dwie poziome linie. Naczynia tego typu nawiązują do grupy I/3 T. Liany (1970, s. 439, 464 tablica I) spotykanej głównie w fazie B₂ okresu wpływów rzymskich. W tym wypadku jego chronologię możemy rozszerzyć do początków młodszego okresu wpływów rzymskich (fazy C_{1a}).

Grupę C tworzą kubki. Na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice wystąpiły niezbyt licznie w kilkunastu zespołach grobowych. Są to naczynia niedużych rozmiarów o powierzchni szorstkiej lub gładkiej, barwy najczęściej brunatnej. Zróznicowanie morfologiczne pozwala na wydzielenie czterech typów.

Typ 1 to naczynie kształtu beczułkowatego z krawędzią silnie zachyloną do środka oraz maszynym uchem wychodzącym z krawędzi i sięgającym dna naczynia. Odkryto je w grobie 33 (ryc. 42: 10). Prawdopodobnie również do tego typu możemy zaliczyć silnie przepalone naczynie z grobu 6 (ryc. 28: 6). Jest to typowa forma dla okresu wczesnorzymskiego umieszczana zwłaszcza w fazie B₂, choć spotykana już w młodszym okresie przedrzymskim (T. Liana 1970, s. 440).

Typ 2 stanowią naczynia odkryte w wyposażeniu grobu 23 (ryc. 38: 12), 129 (ryc. 78: 2), 133 (ryc. 79: 6), 166 (ryc. 92: 3) i 228 (ryc. 107: 7, 9), w tym ostatnim wyjątkowo dwa egzemplarze. Miniaturowe, zdobione naczynie tego typu odkryto także w wypełniku grobu 112 (ryc. 69: 1). Posiadają one lekko baniasty brzusiec i prawie pionowo

uformowaną krawędź, z której wyprowadzone jest dość masywne ucho. Dna są płaskie lub też wklęsłe. Naczynia tego typu znajdują odpowiedniki w grupie VII/2 w klasyfikacji T. Liany (1970, s. 464 tablica I: 11). Na omawianym cmentarzysku wystąpiły w zespołach grobowych datowanych od fazy B_{2b} po C₁ okresu wpływów rzymskich.

Typ 3 tworzą egzemplarze dość silnie uszkodzone. Krawędź ich jest lekko wychylona na zewnątrz, a brzusiec baniasty. Takie okazy odkryto w grobie 85 (ryc. 58: 10), 100 (ryc. 63: 8) i prawdopodobnie 166 (ryc. 92: 1), gdzie datowane są w szerokich ramach okresu wpływów rzymskich. Tylko w przypadku grobu 166 możemy uściślić jego chronologię na fazę B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Typ 4 obejmuje kubki o wysoko umieszczonym dwustożkowato uformowanym załomie brzuśca, kolankowatym uchu oraz dolnej partii brzuśca przechodzącej w wyraźnie wyodrębnioną stopkę. Odkryto je w grobach 97 (ryc. 62: 5), 112 (ryc. 69: 3), 228 (ryc. 107: 5) oraz w odcinku 317 skupisku naczyń (ryc. 128: 4). Być może do tego typu należałoby zaliczyć także bardzo zniszczony i silnie przepalony egzemplarz z grobu 70 (ryc. 56: 12). Naczynia te najczęściej nie są zdobione, wyjątkiem jest okaz z grobu 97, na którym tuż pod uchem znajduje się wizerunek swastyki. Kubki takie są bardzo charakterystyczne dla okresu wczesnorzymskiego, ale spotykane również w zespołach z młodszego okresu rzymskiego (J. Moszczyński 2010, s. 139, ryc. 91: 18/7), co potwierdzają także prezentowane tu materiały z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice.

Grupa D to czarki, i niewielkie miseczki. Są to naczynia niedużych rozmiarów, które w grobach pełniły funkcję przystawek. Powierzchnia ich jest lekko szorstka lub gładka, dość często są także zdobione. Z uwagi na morfologię wyróżniono osiem typów tych naczyń, przy czym pierwsze cztery reprezentowane są przez większą liczbę egzemplarzy, pozostałe przez pojedyncze naczynia.

Typ 1 stanowią dość płytke, niezdobione miseczki, najczęściej niezbyt silnie profilowane z krawędzią wychyloną na zewnątrz i niewyodrębnionym dnem. Część naczyń tego typu jest dość

silnie uszkodzona, stąd też przynależność ich do tego typu może być uważana za nieco problematyczną. Zaliczono tu naczynia z grobu 21 (ryc. 36: 4), 22 (ryc. 38: 9), 92 (ryc. 60: 5), 97 (ryc. 62: 6), 133 (ryc. 79: 7), 165 (ryc. 91: 4–5), 171 (ryc. 93: 2, 4) oraz w odcinku 326 w ustrynie 1 (ryc. 113: 2). Na omawianym cmentarzysku wystąpiły w zespołach datowanych od fazy B_{2b} po C₂ okresu wpływów rzymskich.

Typ 2 obejmuje naczynia o bardziej zróżnicowanej morfologii, które charakteryzują się krawędzią wychyloną na zewnątrz, profilowanym brzuścem oraz wklęsłym dnem. Ich powierzchnia jest z reguły gładka dość często także zdobiona liniami rytymi wychodzącymi od dna lub listwami plastycznymi. Ilościowo jest to typ dominujący w tej grupie naczyń. Znajdowały się w wyposażeniu 13 zespołów grobowych: 6 (ryc. 28: 4), 21 (ryc. 35: 6, 7; 36: 6, 8, 10; 37: 1), 30 (ryc. 41: 3), 33 (ryc. 42: 7), 61 (ryc. 52: 4), 77 (ryc. 58: 2), 82 (ryc. 58: 7), 158 (ryc. 85: 11), 161 (ryc. 90: 12), 169 (ryc. 92: 6), 195 (ryc. 99: 10), 203 (ryc. 101: 4) i 206 (ryc. 101: 9). Wśród egzemplarzy zdobionych na specjalną uwagę zasługuje fragmentarycznie zachowane, przepalone naczynie z grobu 6 zdobione listwami plastycznymi promieniście wychodzącymi od dna (ryc. 28: 4). Zdobnictwo takie jest uważane za nadsładownictwo importowanych naczyń szklanych (J. Moszczyński, W. Siciński 1997, s. 22; A. Mistewicz 2006, s. 157–175). Występowanie tego typu naczyń w materiałach kultury przeworskiej ogranicza się przede wszystkim do fazy B₂ okresu rzymskiego, sporadycznie spotykane są także w fazie C_{1a} (T. Liana 1970, s. 440; J. Moszczyński, W. Siciński 1997, s. 22).

Typ 3 to ostroprofilowane fragmentarycznie zachowane miseczki z krawędzią wychyloną na zewnątrz. Odkryte zostały w grobie 61 (ryc. 52: 4), 92 (ryc. 60: 6), 137 (ryc. 81: 2) i 154 (ryc. 88: 2). Naczynia tego typu wykazują bezpośrednie nawiązania do grupy VI/2 wyróżnionej dla materiałów wczesnorzymskich i datowanych na fazę B₂ (T. Liana 1970, s. 440, tabl. I: 17, 18). W naszym wypadku datowanie tego typu naczyń należałoby jeszcze przedłużyć do fazy C_{1a} okresu wpływów rzymskich, na co wskazuje chronologia grobu 92.

Typ 4 tworzą naczynia również dość silnie profilowane, ale z reguły nieco mniejszej średnicy oraz zdecydowanie głębsze, niekiedy zdobione ornamentem rytym. Wszystkie zachowane są fragmentarycznie. Pochodzą z grobów 21 (ryc. 36: 2), 134 (ryc. 80: 3), 137 (ryc. 81: 3) i 190 (ryc. 98: 5). Typ ten na omawianym cmentarzysku spotykany jest w grobach datowanych na fazy B_{2b} – C_{1a} okresu wpływów rzymskich, a więc przede wszystkim na koniec pierwszej i drugą połowę II wieku n.e. lub nieco dłużej.

Typ 5 reprezentuje fragmentarycznie zachowane naczynie z grobu 121 (ryc. 74: 8) datowanego na fazę B_2/C_1 okresu wpływów rzymskich. Charakteryzuje się dość ostro uformowanym załomem brzuśca silnie zwężającym się ku partii przydennej, pionowo uformowanymi ściankami w górnej partii naczynia i wylewem lekko wychylonym na zewnątrz. Do tej formy trudno jednak podać analogię.

Typ 6 wydzielono na podstawie tylko dwóch naczyń. Są one dość zróżnicowane morfologicznie, stąd też wydzielono je jako dwie odmiany. Odmiana a to naczynie odkryte w grobie 45 (ryc. 49: 8) datowanym na wczesny okres wpływów rzymskich. Jest to dość silnie przepalona i zniszczona czarka z uchem. Dno zostało uformowane w postaci dość wysokiej pełnej, lekko wklęsłej stopki. Na przejściu brzuśca w szyjkę zdobiona jest podwójną linią rytą. Dość bliską analogią do niego może być naczynie z grobu 820 z cmentarzyska w Zadowicach, pow. kaliski. Różni się od opisywanego dwoma uchami oraz pustą nóżką. Datowane jest na koniec fazy B_1 lub początek fazy B_2 okresu wpływów rzymskich (G. Ryceł 1985, s. 193, tabl. I: 4). Podobne naczynie znane jest z cmentarzyska w Opatowie, pow. opatowski z grobu 745 (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. CCLXXIX: 5). Również odnajdujemy je na cmentarzysku w Lachmirowicach, pow. inowrocławski, gdzie w grobie XXII odkryto bardzo podobne formy, ale pozbawione uch oraz na wysokich, pustych nóżkach (B. Zielonka 1953, s. 368 ryc. 18: 1–2). Nie są to więc naczynia często spotykane, choć występują na dużym obszarze kultury przeworskiej.

Odmianę b stanowi bardzo silnie przepalone naczynie o krawędzi wychylonej na zewnątrz, jego baniasty brzusec przechodzi w masywną nóżkę pustą w środku, która doklejona do korpusu naczynia tworzy jednocześnie podwójne dno. Pod krawędzią zachowało się jedno ucho. Od nasady nóżki ku największej wydętości brzuśca naczynie jest zdobione sześcioma listwami plastycznymi. Odkryto je w grobie 97 (ryc. 62: 9) datowanym na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich.

Typ 7 to naczynie charakteryzujące się stożkowato uformowanym brzuścem i niewyodrębnioną krawędzią i płaskim dnem. Odkryto je w grobie 133 (ryc. 79: 8). Podobne naczynia znane są z cmentarzysk warstwowych w Szczedrzyku i Olsztynie, pow. częstochowski (J. Szydłowski 1974, tabl. LI: b; CCXL: b). Czarki takie nieco częściej spotykane są na obszarze zajętych przez kulturę luboszycką, gdzie datowane są na III i IV fazę rozwojową tej kultury obejmującą fazę C_{1b} –D (G. Domański 1979, s. 70, 100, ryc. 25: m). Okaz z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice umieszczany jest w początkowym okresie tego przedziału czasowego.

Typ 8 natomiast reprezentuje naczynie z grobu 7 (ryc. 32: 2). Charakteryzuje się ono niewyodrębnioną krawędzią, wklęsłym dnem oraz trzema niewielkimi uszkami umieszczonymi w połowie jego wysokości. Zbliżone formą naczynie pochodzi z osady datowanej na fazy C_2 –D w Chabielicach stan. 12, pow. bełchatowski z obiektu 13 (P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 62, ryc. 53: 2). Podobne naczynie odkryto również na cmentarzysku w Opatowie w grobie 543 (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. CLXXXIV: 3) oraz na cmentarzysku warstwowym w Szczedrzyku, pow. opolski (J. Szydłowski 1974, tabl. L: h) z tą różnicą, że w miejsce trzech niewielkich uszek znajdują się pionowe guzki i posiadają one płaskie dno. Wyjątkowo trzy naczynia tego rodzaju odkryto na cmentarzysku w Korzeniu, pow. gostyński. Wszystkie posiadały wklęsłe dno, natomiast różnice między nimi wynikały z obecności małych uszek lub guzków (A. Kempisty 1968, tabl. IX: 3; XXXV: 7, 11). Z zestawienia powyższego wynika, że naczynia tego typu odkryto wyłącznie na stanowiskach późno-

przeworskich. W związku z powyższym należy przyjąć, że jest to forma odnosząca się do końcowego odcinka późnego okresu wpływów rzymskich i początków okresu wędrówek ludów.

Grupa E to misy. Są to głębokie naczynia o średnicy wylewu mniejszej, równej lub większej od największej wydętości brzuśca, o krawędzi dość mocno wychylonej na zewnątrz. Ze względu na sposób uformowania dolnej partii naczynia możemy wyróżnić wśród nich dwa typy, a w ich obrębie odmiany.

Typ 1 obejmuje naczynia na wysokich pustych w środku nóżkach i płaskim dnie. Ze względu na sposób ukształtowania brzuśca możemy wyróżnić trzy odmiany. Odmiana a to naczynia z grobów 92 (ryc. 60: 7) i 156 (ryc. 88: 12) oraz prawdopodobnie 146 (ryc. 85: 3). Charakteryzują się one baniastym brzuścem oraz krawędzią wychyloną na zewnątrz. Umieszczone są na wysokich, pustych w środku nóżkach o prostym dnie. Odmiana b reprezentowana jest tylko przez jedno zachowane fragmentarycznie naczynie z grobu 191 (ryc. 98: 8) charakteryzujące się lekko zaokrąglonym brzuścem i krawędzią ustawioną prawie pionowo, dno wysokiej nóżki jest lekko wklęsłe. Natomiast odmiana c to naczynie ostrzej profilowane, o krawędzi wychylonej na zewnątrz. Pusta w środku nóżka jest nieco niższa, a dno płaskie. Naczynie takie odkryto w odc. 317 w skupisku naczyń (ryc. 128: 3). Misy tego typu znajdują szereg analogii na cmentarzyskach w zespołach datowanych głównie na fazę B₂ po B₂/C₁ (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 67) i C_{1a} okresu wpływów rzymskich (J. Moszczyński 2010, s. 137).

Typ 2 to misy na dość wysokich, wklęsłych do środka naczynia nóżkach. Brzusiec jest profilowany, a krawędź wychylona na zewnątrz. Również wśród nich możemy wyróżnić dwie odmiany reprezentowane przez pojedyncze naczynia. Odmiana a charakteryzuje się silniejszą profilacją ścianek naczynia i krawędzią wychyloną na zewnątrz. Dno uformowane jest w postaci dość wysokiej nóżki wklęsłej do środka naczynia. Odkryto je w grobie 97 (ryc. 62: 11). Zbliżone formą naczynie, różniące się od opisywanego pełną nóżką pochodzi z cmentarzyska w Górze, pow. sie-

radzki z grobu zniszczonego datowanego w ramach chronologii cmentarzyska pomiędzy fazami B_{2b} i C_{1a} (W. Siciński 1994, s. 84, tabl. IX: 11). Odmiana b to naczynie z prawie pionowo ustawioną krawędzią, której przejście w brzusiec podkreślone jest przez wyraźny uskok, dno jest dość niskie i wklęsłe. Pochodzi ono z grobu 191 (ryc. 98: 7). Również ten typ znajduje swoje odpowiedniki na cmentarzyskach w zespołach datowanych na fazę C_{1a} okresu wpływów rzymskich (J. Moszczyński 2010, s. 137; W. Siciński 1994, s. 84, tabl. IX: 12).

Grupa F to puchary. Są to smukłe naczynia o średnicy wylewu zdecydowanie mniejszej od ich wysokości. Tworzą grupę zróżnicowaną morfologicznie. Ze względu na sposób uformowania dna wyróżniono trzy typy tych naczyń.

Typ 1 to naczynia z płaskim dnem, lekko wyodrębnionym w postaci stopki. Z uwagi na ich budowę wyróżniono dwie odmiany. Odmiana a reprezentowana jest przez dwa naczynia. Pierwsze z nich, odkryte w grobie 132 (ryc. 79: 2), to smukłe naczynie kształtu zbliżonego do dwustożkowego z krawędzią zachyloną do środka i największej wydętości brzuśca umieszczonej w jego górnej partii. Część przykrawędna naczynia jest podkreślona przez wyraźny uskok. Drugie natomiast, pochodzące z grobu 56 (ryc. 50: 12), to okaz ostrzej profilowany o największej wydętości brzuśca umieszczonej nieco powyżej połowy wysokości naczynia z wyraźnie wyodrębnioną stopką. Brzusiec zdobiony jest szerokimi żłobkami w formie kanelurów. W grobie naczynia te pełniły funkcję popielnic. Odmiana b natomiast jest reprezentowana przez niewielkie naczynia zachowane fragmentarycznie z grobu 23 (ryc. 38: 11), 137 (ryc. 81: 4), 146 (ryc. 85: 8) i 190 (ryc. 98: 4), a także w ustrynie 1 w odcinku 326 (ryc. 113: 1). Mają one kształt dwustożkowaty o dość ostrym załomie brzuśca i krawędź lekko wychyloną na zewnątrz. Wyposażenie grobów wskazuje, że obydwie odmiany typu 1 możemy datować w obrębie faz B₂ i B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Typ 2 reprezentują naczynia zróżnicowane morfologicznie, w związku z czym również w tym wypadku wydzielamy wśród nich dwie odmiany. Odmiana a charakteryzuje się kształtem

dwustożkowatym o krawędzi wychylonej na zewnątrz i dnie z reguły wyodrębnionym w postaci pustej stopki. Odkryto je w grobie 33 (ryc. 42: 9), 161 (ryc. 90: 13) oraz w odcinku 324 w skupisku naczyń (ryc. 128: 2). Tylko pucharek z grobu 97 (ryc. 62: 7) ma nieco odmiennie uformowaną podstawę w postaci nóżki lekko wklęsłej. Być może również do tej odmiany należałoby zaliczyć zachowane tylko w górnej partii naczynie z grobu 100 (ryc. 63: 7). Natomiast odmiana b wyróżnia się dwustożkowato uformowanym lekko baniastym brzuścem oraz krawędzią nieznacznie wychyloną na zewnątrz. Podstawa naczyń uformowana jest w postaci dość wysokiej stopki pustej w środku. Naczynia takie pochodzą z grobu 228 (ryc. 107: 6, 8) i są zdobione grupami ukośnych linii tworzących trójkąty obramowane od dołu podwójną linią rytą lub rzędem dołeczków. Prawdopodobnie do tej odmiany możemy także dołączyć zachowane w górnej partii podobnie zdobione naczynie z grobu 227 (ryc. 106: 7). Obie omówione wyżej odmiany na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice należy datować na czas pomiędzy fazami B₂ i C₁ okresu wpływów rzymskich.

Typ 3 to naczynia na wysokiej pełnej nóżce. One również wykazują duże zróżnicowanie morfologiczne, które pozwala na wyróżnienie ich dwóch odmian. Odmiana a reprezentowana jest przez naczynie z grobu 172 (ryc. 93: 12). Jest to forma o lekko baniastym, dwustożkowatym brzuścu i krawędzi silnie wychylonej na zewnątrz. Podstawą naczynia jest wysoka nóżka o płaskim dnie. Jest ono bogato zdobione ornamentem poziomych i ukośnych linii rytých oraz odcisków wykonanych trójkątnym stempelkiem. Zbliżone formy odnajdujemy na cmentarzysku w Cieślówicach Dużych w grobach 22 i 119 datowanych w przedziale faz B_{2b} – C_{1a} (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 67, taf. XVII: 15; LXXV: 1). Odmiana b to również naczynie kształtu dwustożkowatego o prawie pionowo uformowanej krawędzi i niezbyt wysokiej nóżce. Poniżej największej wydętości brzuśca pucharek zdobiony jest trzema rzędami stożkowatych guzków formowanych ze ścianek naczynia tworzących rodzaj ornamentu jeżowatego. Odkryto je luźno w odcinku 324 (ryc. 128: 1).

Z form nietypowych, nie mieszczących się w zaproponowanej wyżej klasyfikacji, należy wymienić miniaturowe naczynie o profilu esowatym odkryte w ustrynie 1 w odcinku 326 (ryc. 113: 3). Na uwagę zasługują ponadto fragmenty dwóch uch z kanalikami, z których jedno bardzo masywne z szerokim otworem wylotowym pochodzące z grobu 214 (ryc. 103: 2) mogło być elementem dość dużego naczynia w kształcie dzbana, choć do takiej jego postaci trudno znaleźć analogie przynajmniej na obszarze kultury przeworskiej. Drugie natomiast zachowane bardzo fragmentarycznie odkryte w grobie 146 (ryc. 85: 4) wskazuje wyraźnie na jego związek z naczyniem w formie dzbana podobnym do dwustożkowego okazu z cmentarzyska w Zadowicach z grobu 825 (E. Kaszewska 1988, tabl. VI: 5) datowanego na wczesny okres wpływów rzymskich. Tego rodzaju elementy naczyń spotykane są na nielicznych stanowiskach kultury przeworskiej, choć w rejonie środkowej Warty odnotowano je na cmentarzysku w Niechmirowie-Malej Wsi (M. Urbański 1988, s. 173), Siemiechowie (M. Jazdzewska, W. Siciński 2017, ryc. 23: 4) i Konopnicy (B. Abramek 1988, tabl. VII: 11).

Figurki ornitomorficzne

Fragmenty dwóch glinianych figurek ornitomorficznych znaleziono luźno w odcinkach 202 (ryc. 123: 6) i 203 (ryc. 123: 7). Pierwsza z nich to zaledwie fragment przedstawiający być może ptaka składający się z ogona oraz uchwytu. Jego zachowane wymiary wynoszą: dług. 4,7 cm, wys. 5,1 cm, szer. 1,2 cm. O wiele ciekawsza jest lepiej zachowana druga figurka. Składa się ona z wałeczkowatego uchwytu uformowanego ukośnie w stosunku do korpusu, a po jego przeciwnej stronie wymodelowana została głowa. Trójkątny korpus zakończony był prawdopodobnie ogonem (obecnie uszkodzony). Ślady uszkodzeń widać również na części brzusznej figurki, pomiędzy uchwytem a głową. Całość jest ponadto dość silnie uszkodzona wskutek przepalenia. Wymiary zabytku wynoszą: zach. dług. 5,9 cm, wys. 7 cm, szer. 3,2 cm. Wyobrażenie to możemy interpretować jako figurkę ptaka, którego jednak przynależność gatunkowa nie jest możliwa do określenia. W okresie wpły-

wów rzymskich figurki ptaków są bardzo rzadko spotykane w materiałach zabytkowych kultury przeworskiej (E. Bugaj 1999, s. 179). Możemy tu przytoczyć analogie z osady w Jakuszowicach stan. 2, pow. Kazimierza Wielka (P. Kaczanowski, J. Rodzińska-Nowak 2000, s. 113 abb. 6) oraz z cmentarzyska w Mierzynie-Grobli (J. Ziętek 2004, tabl. XXIII: 15). Ponadto możemy wymienić fragmenty figurek ptaków będących elementami naczyń ceramicznych. Pochodzą one z cmentarzyska w Sobociskach, pow. Oława – miniaturowe, uszkodzone naczynie gliniane lepiące ręcznie w kształcie ptaka (K. Ibragimow 2009, s. 79 ryc. 17: a) oraz z osady w Jakuszowicach stan. 2, gdzie odkryto fragment naczynia toczonego na kole z dzióbkiem w kształcie ptaka (P. Kaczanowski, J. Rodzińska-Nowak 2000, s. 111 abb. 4). Nieco tylko częstsze mają być motywy ornitomorficzne na terenie obecnych Czech i Słowacji (K. Motyková-Šneidrová 1959, s. 233–239).

Zdobnictwo naczyń lepiących ręcznie

Ornamentyka tej grupy naczyń jest bardzo różnorodna. Charakteryzuje się wykorzystaniem kilku technik, niekiedy również łączonych ze sobą, wśród których zdecydowanie dominującą pozycję zajmuje technika ryta. Pozostałe, czyli technika odciskana i plastyczna należą do sporadycznie stosowanych.

Do najprostszych sposobów zdobienia ceramiki techniką rytą należy zaliczyć poziome linie, które najczęściej podkreślają tektonikę naczyń. Spotykane są głównie na naczyniach cienkościennych z grobów 33 (ryc. 42: 9), 45 (ryc. 49: 8), 165 (ryc. 91: 3, 5) oraz z odcinka 317 skupiska naczyń (ryc. 128: 2–3). Bardzo często motyw ten jest uzupełniany przez dodatkowe elementy ryte i odciskane w postaci grup ukośnych krótkich kresek, np. naczynie z grobu 97 (ryc. 62: 10), ukośnych linii tworzących trójkąty niekiedy wypełnione dołączkami, jak na naczyniach z grobów 171 (ryc. 93: 3) i 228 (ryc. 107: 6, 8). Ukośne linie ryte występują także samodzielnie – grób 137 (ryc. 81: 3–4), 196 (ryc. 99: 14, 16) i 213 (ryc. 102: 13), czasem także w połączeniu z podwójnymi liniami ukośnymi wypełnionymi dołączkami (ryc. 60: 7). Często

poziome linie ryte występują w bardziej rozbudowanych motywach zdobniczych w połączeniu z liniami ukośnymi (ryc. 58: 2; 74: 8; 81: 4; 102: 1), niekiedy także z ornamentem wykonanym trójkątnym stempelem (ryc. 94: 12), czy dołączkami (ryc. 88: 12). Często są także połączenia poziomych linii rytych z liniami pionowymi (ryc. 36: 10; 42: 7; 77: 11). Spotykane są też podwójne linie zygzakowe wypełnione kropkami (ryc. 64: 2), a także krótkie ukośne linie (ryc. 88: 2; 97: 8) oraz motyw jodełki w układzie poziomym (ryc. 37: 2; 40: 3, 5), czy grupy krótkich kresek ułożonych naprzeciwległe (ryc. 46: 5). Sporadycznie odnotowuje się trójkąty wypełnione niewielkimi dołączkami (ryc. 58: 7). Jednym z najczęściej spotykanych sposobów zdobienia jest ornament linii rytych w układzie pionowym (ryc. 42: 2; 49: 2; 59: 2; 74: 11; 86: 3–4), niekiedy w połączeniu z dołączkami (ryc. 51: 2) oraz liniami krzyżującymi się (ryc. 54: 9; 65: 2; 68: 2; 91: 6). Taki sposób zdobienia występuje zarówno we wczesnym, jak i w młodszym – późnym okresie wpływów rzymskich. Zupełnie sporadycznie wykonywany był ornament przy użyciu pięciozębnego narzędzia grzebykowatego w układzie ciągów kolistych nachodzących na siebie (ryc. 34: 2). Jest on spotykany u schyłku wczesnego oraz w większej liczbie w młodszym okresie wpływów rzymskich. Za odmianę ornamentu rytego możemy uznać szerokie kanelury pokrywające w układzie pionowym brzusiec niewielkiej, czernionej popielnicy z grobu 56 (ryc. 50: 12). Najbardziej charakterystycznym motywem zdobniczym kultury przeworskiej jest meander. Na omawianym cmentarzysku spotykamy go zarówno samodzielnie, jaki i w połączeniu z innymi rytymi motywami zdobniczymi na fragmentach zaledwie kilku naczyń z grobów 112 (ryc. 69: 2), 154 (ryc. 88: 3), 166 (ryc. 92: 2), 187 (ryc. 97: 7) oraz 206 (ryc. 99: 10). Ornament ten jest najczęściej spotykany we wczesnym okresie wpływów rzymskich, w okresie późniejszym pojawia się znacznie rzadziej (K. Godłowski 1977, s. 161).

Na szczególną uwagę zasługuje meander zdobiący popielnicę z grobu 97 (ryc. 62: 10). Zrobiono go przy pomocy narzędzia w rodzaju radełka, którego ślady tworzą ciągi podwójnych delikat-

nych linii. Jest on na obszarze kultury przeworskiej dużą rzadkością. Częściej spotykany jest natomiast na obszarach nadłabskich oraz w Czechach (M. Šalová 2015, s. 89–96). Tą techniką zdobione jest m.in. naczynie z położonych również nad Wartą Księżych Młynów, pow. poddębicki (H. Przybyłowiczowa 1930, s. 301–310) oraz Konopnicy z grobu 141 (B. Abramek 1988, tabl. VI: 8) i Siemiechowa z grobu 9 (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, ryc. 12: 4).

Jako ornament specjalny możemy traktować symbol swastyki wykonany techniką rycia na brzuścu naczynia grupy D typu 4 z grobu 97 (ryc. 62: 5). Element ten spotykany jest niezbyt często już na naczyniach kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego. W podobny sposób należy podejść do wykonanego szerokimi kanelurami znaku krzyża na dnie naczynia z grobu 21 (ryc. 36: 9) oraz niewielkich dołeczków, czy nacięć tworzących krzyż ze złamanymi ramionami na dnie naczynia z grobu 129 (ryc. 78: 5). Podobny, choć nieco bardziej rozbudowany ornament pokrywa dno naczynia z grobu 45 w Strobinie (B. Abramek 1985, tabl. V: 8).

Technika odciskania reprezentowana jest prawie wyłącznie przez motyw dołków paznokciowych pokrywających fragmenty naczyń z grobów 27 (ryc. 40: 4), 99 (ryc. 63: 4), 105 (ryc. 67: 2) oraz 129 (ryc. 78: 4). Taki sposób zdobienia spotykany jest przez cały okres wpływów rzymskich, ale jest szczególnie popularny w jego późniejszych fazach.

Zdobnictwo plastyczne to przede wszystkim listwy naklejane na brzusce naczyń grupy D typu 2 z grobu 6 (ryc. 28: 4) i typu 6b z grobu 97 (ryc. 62: 9) uważane za naśladownictwo rzymskich naczyń szklanych. Pionowo uformowane listwy plastyczne zdobią fragmentarycznie zachowane naczynie z grobu 97 (ryc. 62: 8), a pozioma listwa w połączeniu z meandrem przepalona naczynie z grobu 206 (ryc. 101: 10). Ponadto na uwagę zasługuje zdobnictwo w postaci nalepianych na powierzchnię naczynia niewielkich guzków. Czterema takimi guzkami umieszczonymi powyżej największej wydętości brzusca zdobione jest naczynie grupy A typu 2, pełniące funkcję popielnicy w grobie 62 (ryc. 53: 2).

Zupełnie wyjątkowym natomiast jest naczynie odkryte luźno w odcinku 324 (ryc. 128: 1). Jest to pucharek grupy F typu 3 odmiany b zdobiony trzema rzędami guzków formowanych ze ścianek naczynia. Taki sposób dekoracji naczyń, określany w literaturze jako jeżowaty, pojawia się w fazie B₂, ale najbardziej charakterystyczny jest dla fazy następnej (K. Godłowski 1977, 146). Ma być najczęściej spotykany w młodszym okresie wpływów rzymskich (G. Domański 1967, s. 149). Ostatnio jest też uważany za przejaw wpływów Germanów reńsko – wezerskich na obszarze kultury przeworskiej (A. Błazejewski 2007, s. 58). Niewielkie fragmenty brzuśców naczyń zdobionych w ten sposób odkryto także w grobach jamowych 27, 31 i 231 (ryc. 107: 8). Najbliższe analogie do tego sposobu zdobienia obserwujemy na cmentarzysku w Konopnicy (B. Abramek 1987, tabl. IX: 6; XVII: 25; 1988, tabl. VIII: 25; XXV: 9, 11–12).

Ceramika toczona na kole (grupa II)

Ta kategoria ceramiki reprezentowana jest zaledwie przez 384 fragmenty naczyń, które wystąpiły w pięciu zespołach grobowych (7, 8, 13, 37 i 38) oraz w ustrynie 2, a także w większości luźno na powierzchni kilkunastu odcinków badawczych. Jest to zbiór bardzo ułamkowy, w zasadzie możliwa była tylko częściowa rekonstrukcja dwóch naczyń z prawdopodobnego grobu szkieletowego nr 38 (ryc. 45: 2, 9). Są to fragmenty dwóch mis. Pierwsza z nich charakteryzuje się średnicą wylewu większą od największej wydętości brzusca i krawędzią dość silnie wychyloną na zewnątrz. Brzusiec jest lekko dwustożkowaty. Analogie do takiej formy naczynia odnajdujemy w typie 33 naczyń z osady produkcyjnej w Chabielicach na stan. 12, datowanym pomiędzy fazą C₂ okresu wpływów rzymskich, a fazą D₁ wczesnego okresu wędrówek ludów (P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 67, 81–82, ryc. 62: 3, 5–7; 63: 3; 64: 1; 65: 6).

Drugie z naczyń reprezentuje również formę misy o średnicy wylewu większej od największej wydętości lekko zaokrąglonego brzusca oraz krawędzią silnie wychyloną na zewnątrz z występem od wewnątrz, przypominającym nieco kryzę. Powierzchnia jego jest gładka, a barwa siwa.

Powyżej załomu brzuśca naczynie jest zdobione szerokim zygzakiem wykonanym techniką wyświecania. W obrębie ornamentu widoczne są ślady odłupanego guzka. W pewien sposób naczynie to nawiązuje do typu B VIII ceramiki toczonej na kole kultury przeworskiej pojawiającego się w fazie C_{1b} okresu wpływów rzymskich, a spotykanego przede wszystkim w fazie D₁ wczesnego okresu wędrówek ludów (H. Dobrzańska 1980, s. 98–103).

W tym samym grobie odkryto także fragmenty wylewu naczynia dość silnie wychylonego na zewnątrz, które możemy określić jako dzban (ryc. 45: 3). Nieco poniżej krawędzi naczynie zdobione jest podwójną linią rytą. Z uwagi na stan zachowania trudno pokusić się o dokładniejsze określenie. Natomiast w wypełnisku ustryny 2 odkryto fragment szerokiego zdobionego kanelami ucha należącego do naczynia tego rodzaju (ryc. 116: 15).

Na uwagę zasługuje także zachowana fragmentarycznie niewielka miseczka odkryta również w ustrynie 2 o lekko pogrubionej krawędzi uformowanej pionowo, krótkiej szyjce i z wyraźnie wyodrębnionym załomem brzuśca (ryc. 116: 1). Na szyjce widoczne są dwa wąskie ciemnoszare pasma będące być może śladem malowania (M. Jażdżewska 2004, s. 303).

Pozostałe ułamki ceramiki toczonej na kole należą do kategorii niecharakterystycznych. Zdecydowanie dominują fragmenty brzuśców barwy siwej i jasnobrunatnej oraz stosunkowo niewielkie i bardzo drobne fragmenty krawędzi oraz den. Wśród nich na uwagę zasługują jedynie ułamki naczyń misowatych z kresą zdobione ornamentem wyświecanym w postaci kratki, spotykanej także na powierzchni krezy, czy ułamki naczyń zdobione listwą plastyczną pojedynczą i podwójną, a także fragmenty zdobione ornamentem stempekowym w połączeniu z listwą plastyczną i ornamentem wyświecanym. Wszystkie wymienione powyżej fragmenty naczyń pochodzą z ustryny 2 (ryc. 116: 2–14; 118: 7–9)). Sporadycznie spotykane są fragmenty den naczyń uformowane pierścieniowato (ryc. 118: 10). Pozostałe ułamki ceramiki toczonej na kole nie pozwalają na ich bliższą klasyfikację.

Ornamentyka naczyń toczonych na kole reprezentowana jest przez przede wszystkim ornament wyświecany w postaci linii łamanej oraz kratki (ryc. 116: 11–12), co jest bardzo typowym elementem zdobniczym w kulturze przeworskiej. Z rzadka pojawiają się także fragmenty naczyń zdobionych listwą plastyczną umieszczoną pod krawędzią oraz nieco poniżej tworzących układ podwójnych listewek (ryc. 116: 2–4, 13–14). Sporadycznie spotykany jest także ornament stempekowy w postaci kolistych rozetek (ryc. 114: 10) odciskanych tuż pod krawędzią, czy na brzuścu w układzie powtarzalnym w połączeniu także z listwą plastyczną i płytko rytą podwójną linią falistą (ryc. 116: 14). Zbliżony formą ornament stempekowy spotykamy na osadzie ze schyłkowej fazy kultury przeworskiej w Walkowie – Kurnicy, pow. wieluński (B. Abramek 2004a, tabl. III: 2).

Ceramika importowana z terenu imperium rzymskiego (grupa III)

Ogółem w trakcie badań cmentarzyska w Kolonii Rychłocice stan. 1 odkryto 168 fragmentów naczyń typu *terra sigillata*, z czego 64 ułamki pochodzą z ośmiu zespołów grobowych (10, 87, 89, 139, 140, 175, 187 i 211) dość ubogo wyposażonych w przedmioty pozaceramiczne, a pozostałe luźno z odcinków badawczych. Część z nich, obejmująca 85 ułamków odkrytych w trakcie badań w latach 2001 i 2003, została już opracowana i opublikowana. Ceramika ta wyprodukowana w warsztatach w Rheinzabern i Westerndorf oraz Pfaffenhofen na obszar zajęty przez kulturę przeworską napłynęła w okresie schyłku II oraz w początkach III wieku n.e. oraz w mniejszej ilości pomiędzy czwartym dziesięcioleciem a połową III wieku n.e. (L. Tyszler 2006, s. 147–155). Zachodzi jednak potrzeba ponownego spojrzenia na całość ceramiki tego rodzaju pochodzącej z całości tego cmentarzyska. Dlatego poświęcono jej oddzielny rozdział, w którym omówione zostały warsztaty produkcyjne, wytwórcy oraz chronologia napływu na obszar kultury przeworskiej⁶.

⁶ Patrz L. Tyszler, Ceramika *terra sigillata* z cmentarzyska kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie, w niniejszym opracowaniu.

Zupełnie unikatowych w skali kultury przeworskiej jest odkrycie rzymskiej lampki oliwnej. Była ona już przedmiotem oddzielnego opracowania razem z zespołem grobowym. Ze względu jednak na monograficzny charakter tej pracy należy ponownie ją przedstawić. Zabytek ten odkryty został w grobie 112 w warstwie ciałopalenia nakrywającą popielnicę (ryc. 68: 3). Lampka została uszkodzona, zachowana jest w dwóch częściach. Wykonano ją w dwuczęściowej formie z gliny drobnoziarnistej, wypalanej na kolor jasnobrunatny. Na jej powierzchni znajdują się obecnie liczne ślady przepalenia na stosie pogrzebowym w postaci pęcherzyków. Dysk jest okrągły, zamknięty, wklęsły, z centralnie umieszczonym otworem oliwnym, zdobiony kolistym żeberkiem. Palnik jest szeroki, wachlarzowato zakończony. Imadło jest pionowe, profilowane w kształcie palmetty, perforowane w dolnej części tworząc niewielkie uszko. Na ramionach widoczne są zdobienia w postaci symetrycznie rozmieszczonych dwóch rozet. Stopka jest płaska z widocznym śladem być może nieczytelnego stempla wytwórcy. Długość całkowita lampki wynosi 9 cm, szerokość 5,8 cm, wysokość 2,3 cm, wysokość z imadłem 4,1 cm, średnica dysku 3,1 cm, długość palnika 2,3 cm, a największa szerokość 3 cm. W klasyfikacji lamp należy do typu z dekorowanym dyskiem (*Bildlampe*). Tego rodzaju lampy należą do najbardziej rozpowszechnionego typu występującego w różnych wariantach, szczególnie w II wieku n.e. w Italii oraz w prowincjach rzymskich (I. Modrzeńska-Pianetti 1990, s. 80). Uchwyt w kształcie palmetty jest elementem charakterystycznym dla lamp hellenistycznych oraz rzymskich z I wieku p.n.e. oraz I wieku n.e. i przeżywającym się jeszcze w początkach wieku II (A. Sadurska 1975, s. 46). Również wachlarzowaty kształt palnika jest cechą lamp pochodzących z I–II wieku n.e. (I. Modrzeńska-Pianetti 1988, s. 128). W naszym wypadku odkryto ją w bogato wyposażonym zespole grobowym datowanym na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich, w którym pochowano kobietę z małym dzieckiem. Lampy oliwne, mimo że jest ich stosunkowo dużo w zbiorach muzeów polskich, niezmiernie rzadko trafiały na obszar kultury przeworskiej

z terenu imperium rzymskiego. Dotychczas pełną dokumentację archeologiczną posiadała tylko jedna lampka oliwna odkryta na obszarze kultury przeworskiej w równie bogato wyposażonym grobie kobiety na cmentarzysku w Lachmirowicach, pow. inowrocławski (B. Zielonka 1953, s. 355–356, ryc. 1a, 2 a–e; I. Modrzeńska-Pianetti 1990, s. 86–87).

Uzbrojenie

Miecz

Jak się okazało w trakcie dalszych badań wykopaliskowych w Kolonii Rychłocice na stanowisku 1 jedyny miecz odkryty został w pierwszym sezonie badawczym w 2000 roku. Był on już przedmiotem opracowania (M. Jażdżewska 2004, s. 296, tabl. II: 6), ale dla porządku należy przypomnieć, że odkryto go w grobie 6 (ryc. 29: 7). Jego długość całkowita wynosi 74 cm, szerokość głowni 5 cm, a długość trzczenia 13 cm. W klasyfikacji mieczy został zaliczony do typu III odmiany 4 (M. Biborski 1978, s. 66, ryc. 12b). Mają one postać gladiusów, a ich obecność na obszarze kultury przeworskiej miała być wynikiem oddziaływań rzymskich, lub też należy je traktować jako importy (P. Kaczanowski 1992b, s. 174). Natomiast w ramach klasyfikacji mieczy wczesnorzymskich z terenu Imperium Rzymskiego i *Barbaricum* zaliczamy go do grupy V odmiany 2 datowanej w ramach faz B₁ i B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich (M. Biborski 1994, s. 96–97, ryc. 8). W podziale K. Godłowskiego (1992, s. 80–81) miecz ten możemy umieścić w grupie IV grobów z bronią odpowiadającej fazie B_{2b} wczesnego okresu wpływów rzymskich. Analogiczne egzemplarze mieczy odkryto na cmentarzysku w Żerkowie (W. Kočka 1939/1948, s. 171, tabl. XXII/2) i Kamieńczyku (T. Dąbrowska 1997b, s. 57, taf. CXXVII: 6).

Zawieszka pochwy miecza

Zabytki tego rodzaju odkryto w liczbie trzech egzemplarzy. Pierwsza z nich wykonana została z taśmy żelaznej, której jeden koniec został zagięty pod kątem prostym, drugi natomiast w dolnej partii trzonu zdobiony dwoma żeberkami, prosty, był wsuwany pod powierzchnie pochwy miecza.

Jest to okaz dość długi, mierzący 14,5 cm. Znalaziono ją w ustrynie 1 w odcinku 326 (ryc. 112: 16). W klasyfikacji P. Kaczanowskiego (1992a, ryc. 10: 3) zawieszki takie zaliczane są do typu VII dość powszechnie spotykanego na obszarze kultury przeworskiej, szczególnie w fazach B₂ i C₁ okresu wpływów rzymskich.

Druga z zawieszek, wykonana również z taśmy żelaznej, wyróżnia się obustronnym zagięciem zakończeń, w których znajdują się otwory na nity, jej długość wynosi 10,2 cm. Odkryto ją w ustrynie 2 (ryc. 117: 11). Ostatnia zawieszka, podobna do poprzedniej, została znaleziona luźno w odcinku 48 (ryc. 121: 6) i mierzy 7,8 cm długości. Oba te przedmioty możemy zaliczyć do typu 1 datowanego na czas pomiędzy fazami C₁ – D młodszego okresu wpływów rzymskich – wczesnego okresu wędrówek ludów (P. Kaczanowski 1992a, s. 39, ryc. 9: 1).

Trzewik pochwy miecza

Przedmiot ten odkryty został w wyposażeniu grobu 43 (ryc. 48: 4). Należy do żelaznych trzewików półksiężycowatych, które w klasyfikacji P. Kaczanowskiego (1992a, ryc. 11: 18) możemy zaliczyć do typu VI o poziomo ściętej górnej krawędzi. W jego centralnej części znajdują się półkoliste występy, przez które przechodzi nit do mocowania w dolnej części pochwy. Trzewiki półksiężycowate użytkowane były od fazy B₂ po fazę C_{1b} (P. Kaczanowski 1992a, s. 47), co potwierdza także pozostałe wyposażenie tego grobu, który jest datowany na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich. Zwraca uwagę fakt, że w grobie 43 brak jest innych elementów uzbrojenia związanych z tym przedmiotem, a więc przede wszystkim miecza i innych pozostałości pochwy (okuć, zawieszki, itp.), a także gro-tów, czy elementów tarczy. W jego wyposażeniu znalazł się natomiast żelazny tok oraz dwie ostrogi. Analiza antropologiczna materiału kostnego z grobu wykazała obecność dwóch osobników – mężczyzny oraz kobiety.

Groty

Z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice pochodzi w sumie 19 żelaznych gro-tów zachowanych w ca-

łości lub we fragmentach, odkrytych w 11 zespołach grobowych oraz dwukrotnie luźno w odcinkach badawczych, które reprezentują szerokie spektrum klasyfikacji P. Kaczanowskiego (1995).

Typ I odmiana 4 wariant 2 to grot odkryty w grobie 6 (ryc. 30: 2). Jego długość wynosi 19,5 cm, w przekroju romboidalny z wyraźnym żeberkiem środkowym biegnącym przez prawie cały liść. W tulei widoczna jest przetyczka. Groty tej odmiany są charakterystyczne dla okresu wczesnorzymskiego (P. Kaczanowski 1995, s. 14), a w naszym przypadku, na podstawie wyposażenia grobu, możemy uściślić jego chronologię na fazę B₂. Najbliższą analogię stanowi grot odkryty w grobie 44 na cmentarzysku w Siemiechowie datowany na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 44, ryc. 46: 8).

Typ III reprezentowany jest przez jeden dość silnie zniszczony grot z grobu 229 (ryc. 108: 2). Charakteryzuje się on dość krótką tulejką i długim liściem z żeberkiem środkowym. Całkowita długość grotu wynosi około 34,8 cm. Od nasady liścia zdobiony jest srebrną inkrustacją w postaci par współśrodkowych kółek z centralnym punktem. Ich liczba po obu stronach grotu jest różna zwłaszcza u nasady liścia, choć może to być efektem znacznego zniszczenia powierzchni grotu. Ten sposób zdobienia gro-tów rozpoczyna się już w fazie B₁ okresu wpływów rzymskich, bardziej rozbudowane motywy zdobnicze pojawiają się w fazie B₂ i stosowane były także w młodszym okresie wpływów rzymskich na dużym obszarze Europy środkowej, w tym także w kulturze przeworskiej, szczególnie w fazie C_{1a} (P. Kaczanowski 1988, s. 68). Tak też datowany jest cały zespół grobowy.

Typ IV to grot odkryty w grobie 18 (ryc. 34: 11). Jest to egzemplarz o długości 24 cm, stosunkowo wąskim liściu o przekroju romboidalnym, w dolnej części tulei widoczny jest otwór na przetyczkę. Groty tego typu użytkowane były w okresie wczesnorzymskim (P. Kaczanowski 1995, s. 16). W tym wypadku jego chronologię możemy, na podstawie pozostałego wyposażenia, uściślić do fazy B_{2b} okresu wpływów rzymskich. Podobnie datowany jest grot tego typu odkryty na cmenta-

rzysku w Niechmirowie-Malej Wsi w grobie 684 (M. Urbański 2004, s. 103, tabl. III: 6). Prawdopodobnie również do tego typu możemy zaliczyć grot długości 13,6cm odkryty luźno w odcinku 251 (ryc. 125: 2). Ma wąski liść o przekroju romboidalnym oraz stosunkowo długą tulejkę z przetyczką. Typ VI odmiana 1 reprezentowany jest przez grot z grobu 21A (ryc. 37: 12). Charakteryzuje się on dość długą tulejką oraz wąskim liściem o przekroju romboidalnym z zaznaczonym żeberkiem środkowym. Jego długość wynosi 25,4cm. Chronologia tej odmiany to rozwinięte stadium fazy B_2 oraz rzadziej młodszy okres wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 18). Na omawianym cmentarzysku ten typ grotu odkryto w grobie datowanym na fazę B_{2a} wczesnego okresu wpływów rzymskich, czyli na czas, w którym groty tego typu zaczynają być dopiero użytkowane. Podobnie datowany jest grot tego typu odkryty w grobie 8 na cmentarzysku w Siemiechowie (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 44, ryc. 11: 3).

Typ VII odmiana 1 obejmuje silnie zniszczony grot o szerokim liściu kształtem zbliżony do romboidalnego o tulei mierzącej blisko połowę jego długości wynoszącej koło 23,5cm. Pochodzi on z grobu 124 (ryc. 76: 6). Chronologię występowania tego typu ustalono na fazę B_2 oraz C_{1a} okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 18), co potwierdzają materiały z prezentowanego cmentarzyska.

Typ X reprezentowany jest przez cztery groty pochodzące z grobu 18-2 egzemplarze o długości 15, 2 oraz 16,2cm (ryc. 34: 9, 10), 21A o długości 17cm (ryc. 37: 11) oraz 103 o długości 16,3cm (ryc. 65: 9). Liście ich są wąskie o przekroju romboidalnym oraz dość długie, często posiadają także niedokute tulejki. Chronologicznie mieszczą się w przedziale faz B_2-C_1 okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 20-21). W takich ramach są też datowane na omawianym cmentarzysku.

Typ XI to groty o długich tulejach w przekroju kolistych lub wielobocznych i wąskich liściach o przekroju romboidalnym. Pochodzą z grobów 35 (ryc. 43: 2), 57 (ryc. 51: 8) oraz 111 (ryc. 72: 4). Ich długość wynosi odpowiednio 21,7, 26,4 oraz

17,2cm. Ramowa chronologia tego typu została ustalona na fazy B_2-C_2 (P. Kaczanowski 1995, s. 21), co potwierdzają również prezentowane materiały.

Typ XII odmiana 2 charakteryzuje się dość długą tulejką oraz wąskim, masywnym liściem o przekroju romboidalnym. Egzemplarz odkryty na omawianym cmentarzysku pochodzi z grobu 18 (ryc. 34: 8). Jego długość wynosi 15cm. Datowanie tego typu zostało ustalone na fazy $B_2-C_{1a'}$, a w szczególności na fazę B_2/C_1 okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 22). W naszym przypadku jego chronologię możemy ograniczyć do fazy B_{2b} wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Typ XIV to grot będący na wyposażeniu grobu 185 (ryc. 96: 8). Jest to egzemplarz liczący 30,7cm, charakteryzujący się długą tulejką oraz wąskim romboidalnym liściem. Groty takie spotykane są w dość długim przedziale czasowym pomiędzy fazami B_2 a C_{1b} okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 23). Na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice grot ten jest datowany w przedziale faz $B_2-C_{1a'}$.

Typ XXIII odmiana 1 to okaz z grobu 142 o długości 18, 3cm (ryc. 83: 3). Tulejka jest dość długa, uformowana wielobocznie, liść wąski z wyraźnym żeberkiem środkowym. Czas występowania takich grotów to fazy $C_{1b}-D$ (P. Kaczanowski 1995, s. 27). W naszym przypadku jego chronologię należy przesunąć do fazy C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich.

Ponadto w odcinkach odkryto fragmenty dwóch grotów żelaznych. W odcinku 56 w ustrynie 2 (ryc. 118: 4) był to fragment z niedokutą tuleją i płaskim liściem. Jego zachowana długość to 9,5cm, natomiast w przypadku egzemplarza z odcinka 73 (ryc. 122: 16) zachowała się tuleja z niewielkim fragmentem liścia z żeberkiem środkowym. Jego długość wynosi 8,3cm. Z uwagi na stan zachowania nie jest możliwe ich bliższe określenie.

Kolejne egzemplarze odkryte na cmentarzysku to groty z zadziorami. Do typu H zaliczono okaz z grobu 111 (ryc. 72: 3). Jego długość wynosi 18cm. Tego typu groty datowane są na fazę B_2 wczesnego okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski

1995, s. 32), choć w naszym przypadku z uwagi na obecność w zespole grobowym żelaznej zapinki AVI/VII należy ją przesunąć co najmniej do fazy C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich.

Typ L odmiana 1 reprezentowany jest przez jeden egzemplarz odkryty w grobie 6 (ryc. 30: 1). Jego długość wynosi 25 cm. Charakteryzuje się długą, częściowo niedokutą tulejką oraz lekko łukowato wklęsłymi zadziorami. Groty tego typu mają być charakterystyczne dla okresu wczesnorzymskiego, w szczególności dla faz B₁ i B_{2a} (P. Kaczanowski 1995, s. 33). W naszym przypadku chronologia całego zespołu grobowego wskazuje na fazę B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich. Analogiczny egzemplarz pochodzi z grobu 684 z cmentarzyska w Niechmirowie – Małej Wsi, który w zespole datowany jest na okres nieco późniejszy, na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich (M. Urbański 2004, s. 103, tabl. III: 5).

W zespołach grobowych groty spotykane są najczęściej po jednym egzemplarzu (groby 35, 57, 103, 124, 142, 185 i 229), w trzech pochówkach po dwa (6, 21A i 111) oraz w jednym wypadku aż cztery okazy (grób 18). Analiza antropologiczna wykazała, że we wszystkich tych grobach pochowano pojedynczych osobników.

Tok

Ten element broni drzewcowej należy do dość rzadko spotykanych w materiałach kultury przeworskiej. Jest to dolne, tulejkowate okucie żelazne włócznie. Na mawianym cmentarzysku tok odkryto tylko w wyposażeniu grobu 43 (ryc. 48: 3). Wykonane zostało z blachy żelaznej zawiniętej w formę stożka z brzegami nachodzącymi na siebie. Jego długość wynosi 41 mm, a średnica około 16 mm. Należy zaznaczyć, że przedmiot ten znaleziono w grobie bez kontekstu funkcjonalnego. Reprezentuje typ I toków tulejkowatych zwięzających się stożkowato ku dołowi (B. Kontny 1999, s. 128, pl. 57). Toki spotykane są zarówno w zespołach z młodszego okresu przedrzymskiego, m.in. z cmentarzyska w Siemiechowie z grobu 12 (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 44, ryc. 15: 9), jak i z okresu wpływów rzymskich, choć w mniejszym zakresie. Podobny egzemplarz pochodzi

z cmentarzyska w Strobiniu z grobu 37 (B. Abramek 1985, s. 59, tabl. VII: 5), by przytoczyć tylko najbliższą terytorialnie analogię.

Toporek

Jest to ten przedmiot wyposażenia grobowego, który może pełnić zarówno funkcję elementu uzbrojenia, jak i narzędzia. Żelazny toporek na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice odkryto luźno w odcinku 44 (ryc. 121: 4). Charakteryzuje się on wachlarzowatym, obustronnie wyodrębnionym ostrzem oraz młotkowato uformowanym obuchem. Jego długość wynosi 11 cm, a otwór na stylisko kształtu owalnego ma wymiary około 17×14 mm. W klasyfikacji toporków omawiany okaz należy do grupy A1/c.03 (G. Kieferling 1994, s. 337 abb. 2). Na obszarze kultury przeworskiej niezbyt liczne ich egzemplarze pojawiają się przede wszystkim w młodszym okresie wpływów rzymskich. Jako analogie możemy przytoczyć m. in. cmentarzysko w Choruli, pow. Krapkowice, grób 155 (J. Szydłowski 1964, s. 121 ryc. 128: 6), cmentarzysko w Korzeniu (A. Kempisty 1968, tabl. XXVI: 4; XLVIII: 5, 6), cmentarzysko w Spicymierzu, pow. Poddębice, gdzie wyjątkowo aż w trzech grobach odkryto toporki (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VII: 5; XIV: 3; XXXI: 5) oraz cmentarzysko w Cieblowicach Dużych, gdzie w grobach 48 i 122 datowanych już na fazę B_{2b} odkryto dwa toporki (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 61, taf. XXXVII: 7; LXXVI: 8). Przedmioty te natomiast są charakterystycznym elementem wyposażenia grobów wojowników w kulturze luboszyckiej. W podziale siekier – toporków G. Domańskiego (1979, s. 51) omawiany okaz z Kolonii Rychłocice zaliczamy do typu B stosunkowo rzadko spotykanego w zespołach grobowych w fazach B_{2b} po C₁ okresu wpływów rzymskich, co by się w dużej mierze pokrywało z datowaniem wymienionej tu pierwszej klasyfikacji.

Umba

Te elementy okuć tarcz nie są zbyt licznie reprezentowane na omawianym cmentarzysku. Odkryto je zaledwie w pięciu grobach w liczbie sześciu egzemplarzy zróżnicowanych typologicznie. Na

uwagę zasługuje obecność dwóch różnych typologicznie umb w grobie 24.

Za najstarsze typologicznie należy uznać umbo typu J7b odkryte w grobie 6 (ryc. 29: 1). Posiada ono stożkową pokrywę z długim ostrym kolcem oraz wysoki kołnierz. W dość wąskim brzegu znajdują się trzy grupy po trzy otwory na nity. Umba tego typu zostały zaliczone do grupy 3 grobów z bronią datowanej na fazę B_{2a} wczesnego okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1992, s. 72).

Kolejne umbo z grobu 142 (ryc. 83: 4) reprezentuje typ J7a. Posiada ono lejowato uformowaną pokrywę, z której wychodzi wysoki, tępy kolec, kołnierz jest stosunkowo niski. Na obwodzie wąskiego brzegu rozmieszczono symetrycznie 3 nity. Możemy go zaliczyć do grupy 4 grobów z bronią, odpowiadającej chronologicznie fazie B_{2b} (K. Godłowski 1992, s. 72). Zbliżony egzemplarz, różniący się tylko od opisywanego obecnością trzech grup po trzy otwory na nity, odkryto w grobie 684 na cmentarzysku w Niechmirowie – Małej Wsi (M. Urbański 2004, tabl. III: 4). Podobnie jest datowane umbo tego typu z cmentarzyska w Siemiechowie znalezione w grobie 36 zaopatrzone w trzy pary nitów (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 45, ryc. 38: 1). Pokazuje to na dość duże zróżnicowanie sposobów mocowania tych elementów na tarczy.

Późny wariant umb stożkowatych typu J5 reprezentuje egzemplarz z grobu 24 (ryc. 39: 3). Jego brzeg jest dość wąski, częściowo zniszczony, ze śladami kilku otworów po nitach, kołnierz stosunkowo wysoki, posiada wysoką, lekko wklęsłą kopułę. Umba te stały się wyróżnikiem grupy 5 grobów z bronią obejmującej wczesną fazę młodszego okresu rzymskiego, czyli fazę C_{1a} (K. Godłowski 1992, s. 82). Jak wskazuje dalsze wyposażenie grobu 24, umba takie występowały także w okresie późniejszym. W grobie tym znajdowało się bowiem kolejne umbo (ryc. 37: 2) o wyraźnie wyodrębnionym, wklęsłym kołnierzu i kopulastej pokrywie. Należy ono do wyróżników grupy 7 grobów z bronią chronologicznie umieszczanej w końcu fazy C_{1b}, C₂ oraz w początkach fazy C₃ (K. Godłowski 1992, s. 84).

Nieco starszą pozycję chronologiczną zajmuje natomiast umbo z grobu 70 (ryc. 55: 8). Posia-

da ono półkolistą kopułę pozbawioną kołnierza, która zakończona jest kulką. Umba te są charakterystyczne dla grupy 6 grobów z bronią, umieszczanej u schyłku fazy C_{1a} i częściowo w fazie C_{1b} okresu wpływów rzymskich. Ich pojawienie się w kulturze przeworskiej ma być kolejnym przejawem oddziaływań uzbrojenia rzymskiego (K. Godłowski 1992, s. 83).

Niewielki fragment brzegu umba z tkwiącym w nim nitem z kolistą główką pochodzi z grobu 208 (ryc. 101: 15). Z uwagi na stan zachowania bliższe określenie tego zabytku nie jest możliwe.

Imacze

Tego rodzaju uchwyty tarcz odkryto zaledwie w dwóch fragmentach, które pochodzą od imaczy typu J9. Fragment imacza z dwoma wachlarzowato uformowanymi wyodrębnionymi płytkami oraz tkwiącymi w nich dużymi nitami znaleziono w ustrynie 1 w odcinku 326 (ryc. 112: 13). Interpretacja tych fragmentów może być dwójaka. Mógł to być imacz o silnie wyodrębnionych płytkach z dużymi główkami nitów, lub imacz o płytkach wachlarzowatych, niewyodrębnionych. Ma to konsekwencje chronologiczne, bowiem w pierwszym wypadku należałoby go zaliczyć do 4 grupy grobów z bronią i datować na fazę B_{2b}, w drugim natomiast do 5 grupy grobów z bronią i umieszczać w fazie C_{1a-b} (K. Godłowski 1992, s. 72). Drugi z nich to fragment imacza z płytką niewyodrębnioną z nitem o półkulistej główce znaleziono luźno w odcinku 246 (ryc. 126: 17). Posiada on więc cechy imaczy młodszych, należących do 5 grupy grobów z bronią, pochodzących co najmniej z początków młodszego okresu wpływów rzymskich z fazy C₁ (K. Godłowski 1992, s. 72). Dwa imacze typu J9 z silnie wyodrębnionymi trapezowatymi płytkami do nitów pochodzą z grobów 8 i 36 z cmentarzyska w Siemiechowie, gdzie datowane są na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 45, ryc. 11: 7; 38: 2).

Okucie brzegu tarczy

Dwa rynienkowate okucia brzegu tarczy odkryto luźno w odcinku 72 (ryc. 122: 14–15). Wykonane zostały z brązu, a ich długość wynosi 3,8 i 3,2 cm.

W pierwszym z nich w półkolistym rozszerzeniu tkwi nit do przymocowania do brzegu tarczy. Jego długość wskazuje, że tarcza przy krawędzi mogła mieć grubość ok. 3 mm. Nie należą one do często spotykanych na cmentarzyskach elementów konstrukcyjnych tarczy. Na sąsiednim cmentarzysku w Siemiechowie żelazne okucia brzegu tarczy znajdowały się w wyposażeniu grobu 67 (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, ryc. 60: 2–6).

W miejscu tym na pewno warto zaprezentować zabytek, który co prawda nie pełnił funkcji użytkowej jako tarczy, ale jest jej miniaturą. Odkryty został w grobie ciałopalnym popielnicowym nr 101 (ryc. 64: 7). Opisywana miniatura tarczy o wymiarach 5×3,8 cm wykonana jest z cienkiej blachy żelaznej. Kształtu prostokątnego z podwójnymi łukowatymi wcięciami w dłuższych bokach. Pośrodku znajduje się wytłaczane półkuliste umbo, a od strony wewnętrznej imacz. Powierzchnię zewnętrzną pokrywają wytłaczane guzki. Miniatury tarcz, których pierwowzorów doszukuje się w kulturze celtyckiej, uważane są za amulety, miniatury tarcz rytualnych, paradnych lub też naśladownictwem tarcz będących symbolem władzy. Jest przy tym rzeczą bardzo charakterystyczną, że spotykane są w grobach z inwentarzem typowym dla pochówków kobiet, często z fragmentami siatek kolczych, czy innych przedmiotów miniaturowych. Z obszaru Polski znane są tylko cztery egzemplarze podobnie wykonanych miniatur tarcz. Jedną z nich odkryto na cmentarzysku w Mierzynie–Groblu, pow. Piotrków Trybunalski, grób 24 (J. Ziętek 2004, s. 45, tabl. VI: 7), kolejną na cmentarzysku w Piaskach, pow. Piotrków Trybunalski, w grobie 95 (J. Skowron 1997, s. 34, tabl. IV.95.2), ostatnia pochodzi z cmentarzyska w Opatowie, pow. Kłobuck, grób 49 (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. XXVII:3a). Wszystkie są podobnie datowane na przełom II/III wieku n.e. (faza B₂/C₁). Analizy antropologiczne wskazują, że w grobach z takimi tarczami pochowano kobietę w wieku *iuvēnis* 14–18 lat (Kolonia Rychłocice) i dziecko w wieku *infans I* (Opatów). Znajdowane są więc w grobach dzieci i osobników młodocianych. W pracy poświęconej wyłącznie miniaturom tarcz wynika,

że przedmioty podobnego kształtu do opisywanej tarczy grupują się w międzyrzeczy Pilicy i Warty oraz nad górną Wartą (J. Andrzejowski 2000, s. 24 mapa 1), wskazując jednocześnie na możliwość ich pochodzenia od jednego wytwórcy. Dwie miniatury tarcz nieco innego kształtu pochodzą także z cmentarzyska w pobliskim Siemiechowie z domniemanego grobu 39 i 46 datowanych na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 46, ryc. 42: 2; 48: 2).

Ostrogi

Przedmioty te związane są z oporządzeniem jeździeckim użytkowanym przez wojowników, dlatego też omawiane są w tym miejscu. Cmentarzysko w Kolonii Rychłocice dostarczyło w sumie 12 ostróg, które odkryto w zaledwie trzech zespołach grobowych oraz w odcinkach jako znaleziska luźne. Na uwagę zasługuje zwłaszcza grób 6, gdzie znaleziono aż cztery całe ostrogi oraz fragment kolejnej. Prezentowana kategoria zabytków wykazuje duże zróżnicowanie typologiczne.

Pierwsza para ostróg z grobu 6 (ryc. 29: 5–6), wykonana z żelaza, należy do typu C1 charakteryzującego się mocno wysklepionymi kabłąkami i małymi, guziczkowatymi zaczepami. Ich obszar występowania to głównie południowa Wielkopolska, a czas użytkowania to faza B₁ po wczesny odcinek fazy B₂ (J. Ginalski 1991, s. 58).

Druga para ostróg z tego grobu (ryc. 29: 2, 4), również wykonana z żelaza, jest dość trudna do określenia typologicznego z uwagi na ich stan zachowania. Tym niemniej na podstawie dość nisko wysklepionego kabłąka oraz poprzecznych, rurkowatych zaczepów możemy je określić jako typ mieszany C1/D i umieszczać chronologicznie podobnie do pierwszej pary ostróg.

Pojedynczą ostrogę żelazną typu E2 odkryto w grobie 57 (ryc. 51: 5). Charakteryzuje się ona niskim, płaskowypukłym kabłąkiem, zakończonym guziczkowatymi zaczepami i masywnym bodźcem. Ostrogi takie są typowe dla fazy B_{2b} i B₂/C₁ (K. Godłowski 1977, s. 88; J. Ginalski 1991, s. 62).

Kolejna para ostróg znalazła się w wyposażeniu grobu 43 (ryc. 48: 1–2). Wykonane zostały z żelaza i charakteryzują się niskimi, słabo wyskle-

pionowymi kabłąkami zakończonymi guziczkowatymi zaczepami oraz wysokimi, stożkowatymi, facetowanymi bodźcami. W klasyfikacji J. Ginalskiego (1991, s. 63) możemy je zaliczyć do typu E5-6 datowanego w przedziale faz B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich. W ustrynie 1 w obrębie odcinka 326 (ryc. 112: 10) znaleziono fragment ostrogi, której prawdopodobnie możemy zaliczyć również do typu E6. Jest to w zasadzie tylko dość wysoki bodziec wykonany z żelaza.

W grobie 66 (ryc. 54: 8) odkryto fragment żelaznej ostrogi typu F wariant 3a. Jest to część wysokiego kabłąka poszerzonego w części środkowej, zakończony guziczkowatym zaczepem oraz nie-dużym dwustożkowato uformowanym bodźcem. Ostrogi takie na obszarze kultury przeworskiej datowane są na młodszy okres wpływów rzymskich, fazy C_{1a} i C_{1b} (J. Ginalski 1991, s. 67).

Również w ustrynie 1 w obrębie odcinka 325 (ryc. 112: 4) znaleziono fragment ostrogi żelaznej, którą możemy zakwalifikować do typu F4. Kabłąk jej, uszkodzony, został wykonany z taśmy żelaznej rozszerzonej w części środkowej, gdzie przymocowany jest na stosunkowo krótkiej szyjce stożkowato uformowany bodziec. Ostrogi tego typu spotykane są niezbyt często i datowane na schyłek fazy C_{1a} i początek fazy C_{1b} młodszego okresu wpływów rzymskich (J. Ginalski 1991, s. 67).

Bardzo interesującym egzemplarzem ostrogi kabłąkowej jest okaz odkryty w odcinku 57 w ustrynie 2 (ryc. 119: 3). Jest to żelazna ostroga, której kabłąk jest asymetryczny, wykonany ze sztabki o przekroju trójkątnym, zakończony guziczkowatymi zaczepami. Nasada bodźca jest profilowana na kształt rozety. Bodziec przynitowany jest do kabłąka, a jego kształt jest rozbudowany, składający się ze stożkowatego bodźca oraz kulistej podstawy zdobionej ornamentem lekko wypukłym. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z naśladownictwem zachodnioprowincjonalnorzymskiej ostrogi nitowanej typu Leuna wariant D (U. Giesler 1978, s. 5–56). W wariacie tym nasada bodźca jest w formie jaskółczego ogona, trapezu lub profilowana na kształt rozety. Kabłąk często jest wykonany z brązu, a bodziec z żelaza. Wariant ten spotykany jest w rzymskich obozach

legionowych od Brytanii po środkowy Dunaj, sporadycznie na obszarach barbarzyńskich (B. Kontny, M. Rudnicki 2006, s. 66, 68–69). Od oryginału wyróżnia ją ornament rozety u nasady bodźca, który spotykany jest na ostrogach barbarzyńskich. Podobny egzemplarz odkryto na cmentarzysku w Piaskach, pow. piotrkowski w grobie 170 datowanym na fazy C₂–C₃ (J. Skowron 1997, s. 51–52, tabl. VIII: G.170). Ostrogę typu Leuna odkryto także na nadwarciańskiej osadzie w Walkowie – Kurnicy, stan. 1. Różni się ona od opisywanej wyżej wielkością, szczegółami konstrukcyjnymi oraz materiałem, z którego została wykonana. Składa się ona z trzech elementów: słabo wysklepionego, niewielkiego brązowego kabłąka o przekroju trójkątnym z masywnym haczykiem, na końcu którego znajdują się otwory na nity i z cylindrycznej brązowej tulejki, w której umieszczono żelazny bodziec przynitowany do kabłąka (B. Abramek 2004b, s. 488, tabl. I: 1).

Ostatnią już grupę ostróg z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice tworzą ostrogi krzesłowate. Ich cechą charakterystyczną jest brak kabłąka, a mocowanie ostrogi odbywało się przy pomocy pary nitów. Pierwszą z ostróg tego rodzaju odkryto w grobie 6 (ryc. 29: 3). Jest to żelazny bodziec o wysokości 4,2 cm zdobiony u nasady trzpienia poziomymi rowkami ze śladami srebrnej inkrustacji, który możemy interpretować jako fragment ostrogi krzesłowatej. Wysokość trzpienia wynosi 1,3 cm i określa grubość podstawy, w której był wmontowany. Najbliższą analogią do niej może być fragment brązowej ostrogi w postaci bodźca zdobionego również dookołnymi rowkami i srebrną inkrustacją z grobu 36 z cmentarzyska w Siemichowie (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 47, ryc. 37: 12). Druga natomiast, odkryta w odcinku 326 w ustrynie 1 (ryc. 112: 11), zachowana w doskonałym stanie ostroga reprezentuje grupę I charakteryzującą się dwoma nitami, niskim, krępy, stożkowatym bodźcem, masywną podstawą kształtem zbliżoną do litery H (E. Roman 1998, s. 169). Analogiczne egzemplarze pochodzą m.in. z cmentarzyska w Kutnie z grobu 4 (J. Moszczyński 1994, s. 214, tabl. III: 5). Datowanie

tej grupy ostróg zostało ustalone na fazy B_{2b} – B₂/C₁ (E. Roman 1998, s. 170).

Ozdoby i części stroju

Zapinki

Omawiane cmentarzysko w Kolonii Rychłocice dostarczyło w sumie 58 zapinek całych oraz ich fragmentów, w większości możliwych do określenia typologicznego. Reprezentowane są grupy II, IV, V, VI, VI/VII oraz VII O. Almgrena.

Grupa II, zapinki kapturkowe odkryto 9 egzemplarzy i wszystkie należą do typu A II 41. Wykonane zostały przede wszystkim ze stopu miedzi, wyjątkowo z żelaza. Wyniki analizy ich składu chemicznego zamieszczono w tabeli 4⁷.

Na prezentowanym cmentarzysku wystąpiły w grobach 62 – okaz mosiężny (ryc. 53: 3), 102 – okaz mosiężny (ryc. 65: 3), 160 – 2 egzemplarze mosiężne (ryc. 89: 9, 10), 166 – okaz brązowy (ryc. 91: 9) oraz 220 – 2 egzemplarze żelazne (ryc. 105: 1–2). Ich fragmenty pochodzą także z odcinków 72 – egzemplarz mosiężny (ryc. 122: 3) i 230 – okaz mosiężny (ryc. 126: 10). Zapinki tego typu były już przedmiotem wielu szczegółowszych studiów i klasyfikacji. Wymienić tu należy przede wszystkim prace M. Olędzkiego (1992, s. 49–70; 1998, s. 67–84). W tej ostatniej zaproponowany tam podział pozwala umieszczać omawiane zapinki odkryte w pięciu zespołach grobowych i luźno w wariantach A 41 a, nawiązujących kon-

strukcyjnie do nieco starszych zapinek A II 38–39. Tworzy on niewielką koncentrację w dorzeczu Bzury (M. Olędzki 1998, s. 80 abb. 14), a 7 egzemplarzy odkrytych w Kolonii Rychłocice, jedna silnie uszkodzona zapinka z cmentarzyska w Kopnicy (B. Abramek 1988, tabl. XVII: 7) i również po jednej odkrytych we Włocinie – egzemplarz żelazny (M. Urbański 1986, tabl. III: 5) i Monicach – egzemplarz żelazny (M. Olędzki 1992, s. 58, ryc. 6: 5) uzupełnia mapę ich występowania o kolejne skupisko nad Wartą. Nieco odmienny podział tych zapinek przedstawił J. Schuster (2006, s. 101–120). W tej interpretacji reprezentują one odmianę A II 41 Y charakteryzującą się rozszerzoną górną częścią kabłąka kształtu trapezoidalnego, natomiast dolny odcinek jest zdecydowanie węższy. Z reguły są zdobione w partii górnej, wyjątkowo także w partii dolnej kabłąka podwójnymi liniami rytymi, zdecydowanie rzadziej linią zygzakową. Zapinki te wykazują wyraźny związek z obszarem kultury przeworskiej, gdzie ich obecność jest notowana już w fazie B_{2b} oraz przede wszystkim B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1977, s. 14).

W grobie jamowym 137 odkryto silnie przepaloną i zniszczoną zapinkę wykonaną ze stopu miedzi typu A II 43 (ryc. 81: 5). Zachował się tylko fragment taśmowatego kabłąka z wydatnym grzebykiem, w górnej partii haczyk na sprężynkę, a w dolnej uszkodzona pochewka na igłę. Niekiedy zapinki te wykonywane były w ten sposób, że kabłąk odlewany był ze stopu miedzi, natomiast cylinder, sprężynka i igła kute z żelaza. Przykła-

⁷ Analizę metalograficzną wykonał mgr Paweł Trzeciak z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, wykorzystując spektrometr rentgenowski fluoroscencyjny z dyspersją energii (EDXRF) typu PW 4030.

Tabela 4. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego zapinek grupy II O. Almgrena (1923).

Table 4. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of group II clasp. O. Almgrena (1923).

Nr grobu	Al	Si	P	S	Cl	Ar	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	Sn
62	0,00	0,00	0,07	0,07	2,70	1,90	0,07	0,08	0,47	0,04	84,50	8,88	0,87
102	0,33	0,10	0,10	1,93	4,67	1,91	0,03	0,07	0,36	0,08	81,37	7,41	1,47
160	0,60	0,00	0,10	0,00	2,60	2,10	0,04	0,05	0,65	0,10	82,40	6,79	4,60
160	0,00	0,00	0,10	0,00	5,40	3,40	0,05	0,03	0,50	0,10	81,40	7,00	1,60
166	1,00	0,00	0,10	0,10	8,00	4,50	0,05	0,00	0,52	0,10	79,40	2,60	3,50
220	0,90	0,00	0,10	0,05	3,00	1,90	0,18	0,09	92,7	0,05	0,29	0,05	0,54
220	1,00	0,00	0,05	0,00	2,10	1,20	0,18	0,13	93,2	0,02	0,21	0,00	1,90
Odc. 72	0,90	0,10	0,10	0,30	6,70	3,60	0,05	0,03	0,53	0,20	78,90	7,10	1,60
Odc. 230	0,00	0,00	0,10	0,04	4,60	2,50	0,02	0,00	0,58	0,19	84,20	5,10	2,40

dem może tu być fibula z pobliskiej Konopnicy z grobu 34 (B. Abramek 1989, s. 104–105). Zapinki tego typu odkryto na nadwarciańskich cmentarzyskach w Chojnem, pow. sieradzki, Konopnicy oraz w Strobinie (J. Rajtar 2018, s. 66), a także w Górze w grobie 1 (M. Urbański 1986, tabl. II: 6). Brązową, platerowaną złotą blaszką fibulę tego typu odkryto na osadzie w Przywozie, pow. Wieruszowski (I. Jadczkowska 1976, tabl. I: 9a). Na obszarze zajętych przez kulturę przeworską wyraźne jest ich skupisko w dorzeczu górnej i środkowej Warty (M. Olędzki 1998, s. 82 abb. 19). Mają być typowym wyposażeniem grobów kobiecych, które można datować na koniec fazy B₂ i fazę B₂/C₁, czyli 2 połowę II wieku n.e. (J. Rajtar 2018, s. 64).

Grupa IV to kolejna licznie reprezentowana na cmentarzysku grupa zapinek dość silnie zróżnicowana morfologicznie. Do odmiany 1 (T. Liana 1970, s. 443) zaliczono okaz wykonany ze stopu miedzi z grobu 113 (ryc. 73: 4). Zachował się w zasadzie tylko kabłąk, brak jest sprężynki i igły, a pochewka jest dość znacznie uszkodzona. Kabłąk, o przekroju daszkowatym, jest w górnej partii trąbkowato rozszerzony, poniżej znajduje się profilowany grzebyk przechodzący w pochewkę. Zapinki tej odmiany należą do przewodnich użytków fazy B_{1c} (K. Godłowski 1985, s. 41). Dużą grupę tych zapinek licząc 6 egzemplarzy odkryto na cmentarzysku w pobliskim Siemichowie (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 48–49, ryc. 30: 9–10; 40: 2; 54: 4; 58: 6). W tym samym zespole grobowym wystąpiła również doskonale zachowana zapinka odmiany 2 (ryc. 73: 7). Charakteryzuje się ona kabłąkiem o daszkowatym przekroju trąbkowato rozszerzonym w górnej partii, masywnym grzebykiem oraz nóżką zakończoną małym grzebykiem z kulką. Na pochewce, obustronnie, widoczne są ślady zdobienia w postaci delikatnych ukośnych kresek, biegnących wzdłuż kabłąka, a na stronie przedniej także wzdłuż krawędzi pochewki. Zapinki tego typu generalnie zajmują nieco młodszą pozycję chronologiczną w obrębie fazy B₂ (T. Liana 1970, s. 436). W tym przypadku ich współwystępowanie w zespole grobowym wskazuje jednak na równoczesne użytkowanie.

Kolejne zapinki tej grupy wykonane zostały z żelaza, a odkryto je w grobach 104 (ryc. 66: 3–4) i 112 (ryc. 70: 1–2), gdzie wystąpiły parami. Są to pochodne od fibul silnie profilowanych zapinki o konstrukcji dwuczęściowej A IV 80 wg O. Almgrena (1923), będące najmłodszymi wariantami fibul trąbkowatych. Kabłąk ich jest dość szeroki o daszkowatym przekroju, a pochewka wysoka. Podstawa główki zapinki, grzebyk na kabłąku i stożkowate zakończenie nóżki zdobione jest rowkami ze śladami srebrnej inkrustacji. Na jednej z zapinek z grobu 112 widoczne jest również zdobienie kabłąka w postaci podwójnych linii rytych (brak ich na drugim egzemplarzu jest z pewnością efektem silniejszego przepalenia). W klasyfikacji T. Liany (1970, s. 444) jest to odmiana 3, datowana na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich. Analogiczne egzemplarze znane są z cmentarzyska w pobliskiej Konopnicy, jako znalezisko luźne (B. Abramek 1988, tabl. XXV: 7; 1989, s. 104), a także ze Strobiny z grobu 78 popielnicowego, gdzie również dwie zapinki tego rodzaju odkryto razem z fibulą AV 132, czterema kluczami, okuciem i sprężyną zamka (B. Abramek 1985, s. 58, tabl. XII: 1, 3). Znaczne podobieństwo form tych zapinek wskazuje na lokalną, nadwarciańską odmianę, typową dla grobów kobiecych.

Ostatnia para żelaznych zapinek tej grupy znaleziona została w wyposażeniu grobu 101 (ryc. 64: 4–5) oraz luźno w odcinku 241 (ryc. 126: 15), gdzie odkryto kabłąk wykonany ze stopu miedzi zapinki wyraźnie nawiązujący do tej grupy fibul. Charakteryzują się one dwuczęściową konstrukcją, kabłąkiem o przekroju daszkowatym, trapezowato uformowanej główce, wyraźnym zwężeniem przy masywnym grzebyku i zakończeniem nóżki w postaci profilowanego guzka zdobionego dookołnymi liniami. Możemy je zaliczyć do mazowieckiej odmiany IV grupy typu 2 wg T. Dąbrowskiej (1997a, s. 13). Ich chronologia została ustalona na czas przełomu wczesnego – młodszego okresu wpływów rzymskich, czyli schyłek fazy B_{2b} i fazę B₂/C₁ (T. Dąbrowska 1997a, s. 18–19).

Fragment zapinki IV grupy Almgrena odkryto także w grobie 125 (ryc. 77: 3). Jest to sprężynka

z niewielkim fragmentem kabłąka, której stan zachowania nie pozwala na bliższe określenie.

Grupa V to zbiór liczący 13 zapinek i ich fragmentów dość znacznie zróżnicowanych typologicznie. Reprezentowane są na omawianym cmentarzysku fibule serii 7, 8, 9, 10 i 11 tej grupy.

Do serii 7 tej grupy zaliczono trzy zapinki. Zapinkę ze stopu miedzi odkryto w grobie 21A (ryc. 38: 1). Jej esowaty kabłąk o przekroju daszkowatym jest z obu stron ograniczony grzebykami. Tuż za dolnym grzebykiem znajduje się jeszcze mały guzek. Sprężynka jej jest wielozwojowa, a cięciwa przytrzymywana przez haczyk. Kolejna, zachowana fragmentarycznie, wykonana została z żelaza i charakteryzuje się esowato wygiętym, karbowanym poprzecznie kabłąkiem o przekroju daszkowatym, sprężyna i igła uległy zniszczeniu. Odkryto ją w wyposażeniu grobu 82 (ryc. 58: 8). Ostatnia z zapinek tej serii charakteryzuje się dolnym grzebykiem zakończonym kulką, kabłąkiem o przekroju półkolistym rozszerzającym się ku główce, poprzecznie karbowanym w dwóch strefach. Sprężyna jest wielozwojowa z górną cięciwą przytrzymywaną przez haczyk. Znalaziono ją w wyposażeniu grobu 97 (ryc. 61: 7). W klasyfikacji O. Almgrena (1923, tabl. V) zapinki te znajdują swoje odpowiedniki w typach 109–114, zwłaszcza fibula z grobu 21A. Pozostałe upodobią się do swych pierwowzorów w nieco mniejszym zakresie. Zapinki tej serii są dość mocno zróżnicowane, a sprowadza się to do rodzaju użytego surowca, jak i szczegółów konstrukcyjnych. Wykonywane były mianowicie zarówno ze stopu miedzi jak i z żelaza, grzebyki oraz kabłąk często inkrustowane były srebrem. Egzemplarze ze stopu miedzi bardziej charakterystyczne są dla wschodnich terenów kultury przeworskiej, gdzie również ilościowo na poszczególnych cmentarzyskach jest ich dużo więcej (Siciński 2011, s. 113–114). Z nowszych badań, jako analogię do zapinki z grobu 21A, możemy wymienić egzemplarz z cmentarzyska w Karczynie/Witowych z grobu 447 oraz żelazną fibulę inkrustowaną srebrem z grobu 629 (J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. LXX: 1; LXXIX: 1). Chronologia wyżej opisanych zapinek jest również zróżnicowana. Zapinki mające dokładne od-

powiedniki w typologii O. Almgrena, wykonane zarówno ze stopu miedzi, jak i z żelaza są wyznacznikami fazy B_{2a} okresu wpływów rzymskich (W. Siciński 2011, s. 57). W naszym wypadku jest to zapinka z grobu 21A. Natomiast okazy żelazne, z masywnymi grzebykami, na omawianym cmentarzysku odkryte w grobach 82 i 97 należą już do młodszej fazy B_{2b} okresu wpływów rzymskich (P. Kurowicz, M. Olędzki 2002, s. 51).

Przez tylko nieco większą liczbę zapinek reprezentowana jest seria 8 tej grupy, czyli fibule z grzebykiem na główce. Wykonywano je ze stopu miedzi – grób 21 (ryc. 37: 4) oraz z żelaza – grób 125 (ryc. 77: 2) oraz odc. 72 luźne – 2 egzemplarze (ryc. 122: 1–2). Ich kabłąk jest taśmowaty, lub jak w przypadku tych ostatnich zapinek o przekroju daszkowatym, słabo profilowany, zdobiony u okazu z grobu 125 dookołnymi żłobkami ze śladami srebrnej inkrustacji. Te cechy pozwalają je zaliczyć do typu A 120. W kulturze przeworskiej zapinki te spotykane są dość często, a ich okres występowania to przede wszystkim faza B_{2b} okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1977, s. 84). Analogię do nich znajdujemy na cmentarzysku w Górze w grobie 1 (M. Urbański 1986, tabl. II: 5).

Do typu A 132 zaliczono tylko jedną zapinkę wykonaną z żelaza, którą odkryto w grobie 101 (ryc. 64: 3). Posiada ona wąski, kolankowato zgięty pod kątem prostym kabłąk o przekroju daszkowatym, z masywnym grzebykiem na główce. Pochewka jest bardzo wysoka, zapinka z profilu tworzy zarys prostokąta. Fibule te nie należą do często spotykanych na obszarze kultury przeworskiej, stanowią jednak formę przewodnią fazy B_{2b} okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1985, s. 52–53).

Do serii 9 V grupy zaliczono dwie fibule. Pierwsza z nich to okaz żelazny z grobu 160 (ryc. 89: 12), druga natomiast wykonana została ze stopu miedzi, a odkryto ją luźno w odcinku 230 (ryc. 126: 9). Mają one wąski, kolankowato zagięty pod kątem prostym kabłąk, na którym brak jest grzebyka. Fibule te mogą być importem lub przejawem wpływów z terenów nadłabskich lub też mogły powstać niezależnie jako wariant lokalnych zapinek kolankowatych z grzebykiem na główce w fazie

B_{2b} okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1977, s. 21).

Fragment żelaznej zapinki serii 10 typ 148 odkryto w grobie 105 (ryc. 67: 3). Charakteryzuje się ona szerokim, taśmowatym, esowato wygiętym kabłąkiem, na jego główce znajduje się kółko na oś sprężyny oraz haczyk do przytrzymywania górnej cięciwy. Posiada uszkodzoną, wielozwojową sprężynę i dość wysoką pochewkę, igła uległa zniszczeniu. Na obszarze kultury przeworskiej zapinki te pojawiają się już w fazie B_{2a}, ale największa ich liczba spotykana jest w fazie następnej B_{2b} okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1985, s. 52–53).

Seria 11 grupy V należy do stosunkowo często spotykanych na obszarze kultury przeworskiej. Z omawianego cmentarzyska pochodzą trzy zapinki tej serii, dwie zostały odkryte w grobie 61 (ryc. 52: 8–9), a trzecia w grobie 125 (ryc. 77: 2). Wykonane zostały z szerokiej taśmy żelaznej tworzącej esowaty kabłąk, który zakończony jest prostokątną płytką przykrywającą sprężynkę, pochewka jest dość wysoka. W przypadku zapinek z grobu 61 cięciwa została przykryta rurkowatym zagięciem wykonanym na końcu płytki, natomiast zapinka z grobu 125 reprezentuje lokalną odmianę zapinek tej serii, a jest to tzw. typ leonowski wyróżniony i omówiony przez R. Jamkę (1963, s. 70–73). Od swoich pierwowzorów różni się tym, że cięciwa poprowadzona jest w wyźłobieniu płytki. Analogię do omawianej zapinki znajdujemy na pobliskim cmentarzysku w Niechmirowie – Małej Wsi w grobie 684 (M. Urbański 2004, tabl. IV: 6). Zapinki takie spotykane są przede wszystkim w zachodniej części obszaru kultury przeworskiej i datowane na fazę B_{2b} (K. Godłowski 1985, s. 52–53).

Ponadto w grobie 43 (ryc. 47: 1) odkryto fragment żelaznej zapinki w postaci sprężynki z igłą oraz cylinderkiem, które najprawdopodobniej pochodzą od zapinki grupy V Almgrena. Jej bliższe określenie z uwagi na stan zachowania nie jest jednak możliwe.

Grupa VI należy do najliczniej reprezentowanych zapinek na omawianym cmentarzysku. Odkryto w sumie 22 zapinki całe i ich fragmen-

ty wykonane ze srebra, stopu miedzi oraz z żelaza należące głównie do najbardziej popularnego typu A 158. Charakteryzują się one jednocześnie konstrukcją, łukowato wygiętym kabłąkiem, czterozwojową sprężyną z górną cięciwą. Pochewka na igłę może być pełna, tzw. schodkowata lub utworzona poprzez podwiniecie nóżki i rozklepanie jej w pochewkę, której zakończenie owinięte jest kilkakrotnie wokół kabłąka.

Zapinki ze schodkowatą pochewką uważane za lokalny wariant charakterystyczny dla kultury przeworskiej, to okazy wyłącznie żelazne, które odkryto w grobie 30 (ryc. 34: 2) i 142 (ryc. 83: 2) oraz luźno w odcinku 84 (ryc. 123: 1) i 206 (ryc. 125: 11). Fibule te posiadają czterozwojową sprężynkę z górną cięciwą i łukowato uformowany kabłąk o wklęsłym przekroju i pełną pochewkę o schodkowato uformowanym zakończeniu. Sposób wykonania pochewki jest tu ważnym elementem chronologicznym umieszczanym już w fazie B₂/C₁–C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1977, s. 28–29).

Pozostałe jednodzielne zapinki A 158 możemy przypisać do zaproponowanego ostatnio podziału na warianty opartego na sposobie uformowania kabłąka, jego wielkości, przekroju, proporcji długości poszczególnych elementów zapinki oraz zdobienia (I. Jakubczyk 2014, s. 113–218). Najliczniejszy wariant Zadowice – Opatów 1 reprezentują żelazne zapinki z grobu 134 (ryc. 80: 6) i z odcinka 81 (ryc. 122: 21), a także 247 (ryc. 126: 18) oraz odkryte luźno w odcinkach 216 (ryc. 126: 1) i 222 (ryc. 126: 6) fibule wykonane ze stopu miedzi. Posiadają one dość silnie wysklepiony kabłąk o przekroju kolistym, u nasady którego trzy lub czterokrotnie owinięte jest mocowanie pochewki. W wariantcie Zadowice – Opatów 1b możemy umieścić żelazną zapinkę z grobu 211 (ryc. 102: 9). Kabłąk jej jest lekko wklęsło wypukły rozszerzający się ku główce, nóżka uformowana jest ry-nienkowato, sprężyna, igła oraz pochewka uległy zniszczeniu. Zapinki wariantu Zadowice – Opatów, dość liczne w dorzeczu Warty, datowane są na schyłek fazy C_{1a} oraz fazę C_{1b} (I. Jakubczyk 2014, s. 145 Abb. 4, 215 Karte 9), a najbliższe analogie spotykamy na cmentarzysku w Strobinie

(B. Abramek 1985, tabl. XIV: 11) oraz na osadzie w Toporowie (E. Kaszewska 1968, s. 127, ryc. 3: a).

Kolejny wariant określony jako Szczedrzyk – Zadowice reprezentuje odkryta w ustrynie 2 zapinka srebrna (ryc. 116: 18). Charakteryzuje się łukowato wysklepionym kabłąkiem o przekroju sześciokątnym i zakończeniem pochewki pięciokrotnie owiniętym o kabłąk. Druga, żelazna zapinka tego wariantu odkryta została w grobie 227 (ryc. 106: 5). Jej kabłąk o przekroju sześciokątnym jest również dość mocno wysklepiony i dwukrotnie owinięty zakończeniem pochewki. Fibule takie chronologicznie umieszczane są w fazie C_{1b} oraz w początkach fazy C₂ a analogiczne egzemplarze znane są z Chabielic, Olsztyna, Opatowa, Spicymierza i Szczedrzyka (I. Jakubczyk 2014, s. 145 abb. 4, s. 152).

Prawdopodobnie do wariantu Olsztyn – Opatów możemy zaliczyć żelazne zapinki odkryte w ustrynie 2 (ryc. 116: 17) oraz luźno w odcinku 207 (ryc. 125: 14). Pierwsza z nich ma kabłąk o przekroju sześciokątnym, obustronnie spłaszczony, pochewka uległa zniszczeniu, a jej zaczep jest wielokrotnie owinięty na kolistym w tym miejscu w przekroju kabłąku. Druga posiada kabłąk o przekroju kolistym z zaczepem zniszczonej pochewki również wielokrotnie owiniętym na kabłąku. Chronologia tego wariantu obejmuje fazy C₃–D₁, a ich występowanie obejmuje głównie dorzecze górnej Warty (I. Jakubczyk 2014, s. 145 abb. 4, s. 216 karte 11).

Uszkodzoną, wykonaną ze stopu miedzi zapinkę znalezioną luźno w odcinku 155 (ryc. 123: 21) możemy zaliczyć do wariantu Skoroszów. Charakteryzuje się ona silnie łukowato wygiętym kabłąkiem o przekroju kolistym, pochewka jest uszkodzona, a jej zakończenie jest czterokrotnie owinięte o kabłąk. Fibule tego wariantu spotykane są na dużym obszarze kultury przeworskiej, szczególnie w jej zachodniej strefie w fazach C_{1a} i C_{1b} okresu wpływów rzymskich (I. Jakubczyk 2014, s. 145 Abb. 4, 216 Karte 12).

Dość duża część zapinek z uwagi na stan zachowania nie może być bliżej określona. Są to: pochewka zapinki ze stopu miedzi z grobu 227 (ryc. 106: 4), fragm. zniszczonych dwóch zapinek ze

stopu miedzi z grobu 228 (ryc. 107: 2–3), z których pierwsza posiada kabłąk w przekroju sześciokątnym, a druga kolisty. Dalej należy wymienić uszkodzony kabłąk żelaznej zapinki ze sprężynką z odcinka 48 (ryc. 121: 5), niewielki fragment kabłąka ze sprężynką z odcinka 52 (ryc. 121: 10), fragmenty dwóch żelaznych zapinek z odcinka 205 (ryc. 125: 6–7), z których pierwsza ma półpłaski w przekroju kabłąk ze sprężyną, druga natomiast kolisty. Nieco dłużej należy zatrzymać się przy fragmencie srebrnej zapinki z grobu 37 (ryc. 44: 2–3). Jest to część sprężyny i fragment kabłąka o przekroju sześciokątnym, na którym dwięciokrotnie owinięto zakończenie pochewki zamknięte karbowanym pierścieniem. Fragment nóżki znajdujący się poniżej ma kształt prostokątny, na którym znajdują się zdobienia w postaci przykrawędnych, trójkątnych zagłębień tworzących ornament metopowy. Sposób zdobienia nóżki pozwala umieszczać omawianą zapinkę alternatywnie w wariantach Radłowice – Żabieniec, Ojców 1, Ojców 3 lub Dobrodzień (I. Jakubczyk 2014, s. 131–134). Ornament taki pozwala datować omawiany fragment zapinki na późny okres wpływów rzymskich i wczesny okres wędrówek ludów (K. Godłowski 1977, s. 26). Zbliżony sposób zdobienia posiada wykonana z żelaza zapinka z pobliskiego cmentarzyska w Konopnicy z grobu 78 (B. Abramek 1987, tabl. XII: 13).

Należy jeszcze wspomnieć, że w wymienionym wcześniej grobie 37 (ryc. 44: 4–5) znajduje się jeszcze jeden niewielki fragment kabłąka i sprężynka zapinki ze stopu miedzi grupy VI O. Almgrena. Ich stan zachowania nie pozwala jednak na dokładniejszą analizę.

Do typu mieszanego A 158/162 zaliczono żelazną zapinkę odkrytą luźno w odcinku 111 (ryc. 123: 4). Charakteryzuje się ona krótką, czterozwojową sprężynką oraz dolną cięciwą. Zapinkami tej odmiany zajęli się M. Ołędzki i G. Teske (2004, s. 151–156). Według ich ustaleń zapinki te są rozpowszechnione na całym środkowoeuropejskim Barbaricum i występują w dwóch rozdzielnych przedziałach chronologicznych faz C_{1a}–C_{1b} oraz C₃–D młodszy i późny okres wpływów rzymskich – wczesny okres wędrówek ludów.

Lużno w odcinku 54 (ryc. 121: 19) odkryto fragment zapinki ze stopu miedzi A VI 162. Charakteryzuje się ona taśmowatym kabląkiem i wielozwojową sprężynką z dolną cięciwą. Swą konstrukcją przypomina nieco wariant A.162D „Biała” wydzielony ostatnio przez M. Olędzkiego i J. Ziętka (2014, s. 137). Cechą wspólną jest taśmowaty kabląk, a od pierwowzorów różni się brakiem jego rozszerzenia przy główce. Zapinki tego wariantu umieszczane są u schyłku fazy B₂ lub na sam początek fazy C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich (M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 137).

Fragment fibuli wykonanej ze stopu miedzi zbliżoną prawdopodobnie do typu A VI 170 odkryto w odcinku 230 (ryc. 126: 8). Charakteryzuje się ona kuszowatą konstrukcją sprężyny z dolną cięciwą i z ošką zakończoną guzkami. Kabląk jest uszkodzony, zachował się tylko niewielki jego fragment z dwoma profilowanymi grzebieniami oraz mały kawałek igły.

Do typu mieszanego pomiędzy VI a VII grupą O. Almgrena należy żelazna zapinka z grobu 111 (ryc. 72: 5). Charakteryzuje się ona lekko esowatym kabląkiem o daszkowatym przekroju, czterozwojową sprężynką o górnej cięciwie (elementy grupy VI) i wysoką oraz szeroką pochewką (element grupy VII). Do tak skonstruowanej fibuli nie są znane mi analogie. Jej chronologię możemy ustalić na podstawie zawartości zespołu grobowego na fazę C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich.

Grupa VII mieszcząca zapinki z wysoką pochewką reprezentowana jest tylko przez jedną uszkodzoną, fragmentarycznie zachowaną zapinkę. Odkryta została lużno w odcinku 207 (ryc. 125: 15). Jest to kabląk wykonany ze stopu miedzi o przekroju daszkowatym, wyraźnie oddzielony od nasady pochewki dość głębokim nacięciem, nóżka zakończona jest delikatnym grzebykiem i profilowanym guzkiem, sprężyna oraz igła uległy zniszczeniu. Tak uformowana dolna część zapinki może wskazywać, że jest to tzw. typ sarmacki. Ich cechą charakterystyczną jest również guzek znajdujący się na przedłużeniu główki, który w tym wypadku prawdopodobnie uległ zniszczeniu. Będąc elementem charakterystycznym

dla plemion sarmackich, zapinki takie pojawiają się w kulturze przeworskiej w wyniku wzajemnych kontaktów w pierwszych trzech dziesięcioleciach III wieku n.e. Produkowane były nad Morzem Czarnym, na Nizinie Węgierskiej, a także w Turynii oraz przypuszczalnie na terenie kultury przeworskiej. Czas ich użytkowania w kulturze przeworskiej określają fazy C_{1a} i być może C_{1b} okresu wpływów rzymskich (H. Dobrzańska 1999, s. 82). Najbliższą analogią w takim wypadku mogłaby dla nie być uszkodzona zapinka z cmentarzyska w Górze (W. Siciński 1994, tabl. IX: 4).

Na koniec należy jeszcze wspomnieć o fragmentach sprężynek zapinek nieokreślonego typu wykonanych ze stopu miedzi odkrytych lużno w odcinku 238 (ryc. 126: 12–13), natomiast żelaznych w grobie 198 i lużno w odcinku 218 (ryc. 126: 3). Ich bliższe określenie nie jest jednak możliwe.

Szpile

Zabytki te nie należą do zbyt często spotykanych w wyposażeniu grobów przede wszystkim kobiecych. Na omawianym cmentarzysku odkryto je w dziesięciu zespołach grobowych. Ze względu na rodzaj surowca możemy je podzielić na kościane i metalowe. Z uwagi na sposób uformowania główki szpile kościane zaklasyfikowano do dwóch typów wyróżnionych przez A. Dulkiwicz (2009, s. 209–235).

Typ III reprezentują szpile z grobu 43 (ryc. 47: 2), 101 (ryc. 64: 6), 141 (ryc. 82: 12), 160 (ryc. 89: 11), 198 (ryc. 100: 5) i 203 (ryc. 101: 6). Charakteryzują się one główką zwieńczoną koroną, ponadto elementami zdobniczymi są pierścienie, kulki oraz linie ryte w różnych układach. W omawianych grobach wystąpiły z zapinkami IV i V grupy O. Almgrena. Ich chronologia występowania na obszarze kultury przeworskiej została ustalona na fazę od B₂ poprzez B₂/C₁ po C_{1a} okresu wpływów rzymskich (A. Dulkiwicz 2009, s. 224–225).

Typ VIII to szpile o profilowanych główkach. Do podtypu VIIIA₁ możemy zaliczyć fragment szpili odkryty lużno w odcinku 48 (ryc. 121: 7). Jest to fragment trzonu zakończony prostą główką wykonaną z jednej kulki. Kolejne szpile znajdu-

ją swoje odpowiedniki w podtypie VIII A₂, który tworzą okazy o bardziej rozbudowanych główkach. Odkryto je w grobach 62 (ryc. 53: 8) oraz 112 (ryc. 70: 3). Wystąpiły w nich z zapinkami II i IV grupy O. Almgrena, możemy je więc datować na czas obejmujący fazę B₂ i B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich.

Ostatnią szpilę kościaną odkryto w wyposażeniu grobu 166. Jest to fragment trzonu szpili, który nie pozwala na bliższe określenie typologiczne.

Jedyny fragment szpili wykonanej ze stopu miedzi pochodzi z grobu 21A. Jest to niewielki fragment trzonu o przekroju kolistym i długości 1,8 cm, który nie pozwala na bliższą klasyfikację przedmiotu.

Wisiorki

Ozdób tego rodzaju odkryto 23 egzemplarze. Wszystkie wykonane są z żelaza. Wykazują duże zróżnicowanie morfologiczne, stąd też konieczny jest ich podział na cztery grupy: wisiorki wiaderkowate, kapsułkowate, koszyczkowate oraz rozetkowe.

Wisiorki wiaderkowate tworzą największą i najbardziej popularną grupę. Według klasyfikacji P. Kaczanowskiego (1987) możemy je podzielić na trzy typy, a w ich obrębie na odmiany. Typ I odmiana 1 to wisiorki stosunkowo wysokie, smukłe, niezdobione o niewielkiej średnicy. Z omawianego stanowiska pochodzi tylko jeden taki wisiorek odkryty luźno w odcinku 243 (ryc. 126: 16). Do odmiany 2 tego typu zaliczamy wisiorek odkryty luźno w odcinku 204 (ryc. 113: 18). Od wyżej omówionej odmiany 1 różni się zdobieniami w postaci dwóch rowków umieszczonych przy dnie i przy krawędzi wisiorka. Chronologia obu odmian typu I została ustalona na fazy B₂ i C₁ okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1987, s. 68–69). Typ II odmiana 1, najliczniej reprezentowana w Kolonii Rychłocice obejmuje wisiorki nieco niższe, niezdobione. Odkryto je w grobie 67 (ryc. 54: 10) i 195 (ryc. 99: 8) oraz w odcinku 319 (ryc. 111: 12) i 327 (ryc. 113: 11) w ustrynie 1 oraz luźno w odcinkach 53–3 sztuki (ryc. 121: 14–15, 17), 119 (ryc. 122: 5) i 205–2 egzemplarze (ryc. 125: 4–5). Ciekawie prezentuje się zwłaszcza okaz

z grobu 195, gdzie jego kabłąk został przynitowany, podczas gdy w pozostałych przypadkach wprowadzany jest on bezpośrednio z korpusu. Ich datowanie jest bardzo szerokie i obejmuje w zasadzie cały okres wpływów rzymskich po wcześniejszą fazę okresu wędrówek ludów (P. Kaczanowski 1987, s. 69). Typ III odmiana 3 to wisiorki niskie o średnicy większej od ich wysokości, zdobione poziomymi rowkami. Pochodzą one z grobu 141 (ryc. 82: 13) i 228 (ryc. 107: 4), ponadto odkryto je w odcinku 57 w ustrynie 2 (ryc. 117: 1) oraz luźno w odcinkach 53 (ryc. 121: 16) i 81 (ryc. 122: 20). Chronologia tego typu wisiorków zawęża się do późnego okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1987, s. 70).

W kategoriach ozdoby możemy traktować także przedmiot odkryty w grobie 13 (ryc. 33: 5). Wykonany został z blachy żelaznej zwiniętej w postać walca z denkiem, jego średnica wynosi 2,2 cm, a wysokość 2,4 cm, brak jest wieczka nakrywającego zawartość. Przedmiotowi temu towarzyszy fragmentarycznie zachowany, wykonany ze stopu miedzi przedmiot o zachowanej długości 2,2 cm, który pełnił funkcję szpatułki służącej do wybierania zawartości (ryc. 33: 4). Przedmioty te określane są jako pojemniczki na różne substancje lub drobne przedmioty pełniące funkcje amuletów i spotykane na całym obszarze *Barbaricum*. Obecność fragmentu szpatułki wskazuje, że w tym przypadku chodzi o substancję typu maści o charakterze leczniczym lub kosmetycznym. Wykonywane były głównie z blachy brązowej, rzadziej srebrnej, a zupełnie sporadycznie żelaznej. Mają rozmiary od 2 do 5 cm średnicy i od 1,4 do 4 cm wysokości. Spotykane są w bogatych grobach kobiet i dzieci głównie w fazach od B₂/C₁ po początki fazy C₂ okresu wpływów rzymskich (K. Czarnecka 2010, s. 229–238). W naszym przypadku zestaw pojemnik ze szpatułką odkryty został w grobie jamowym, w którym pochowano osobnika dorosłego, wyposażonym tylko w kilka ułamków ceramiki lepionej ręcznie i toczonej na kole, co pozwala określić jego chronologię na młodszy – późny okres wpływów rzymskich.

Wisiorki kapsułkowate z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice należą do dwóch grup w klasy-

fikacji B. Beckmanna (1973, s. 13–20). Grupę 1 reprezentują dwa egzemplarze, jeden odkryty w grobie 62 (ryc. 53: 7), drugi natomiast luźno w odcinku 72 (ryc. 122: 4). Mają one kształt kolisty z uchwytem, okaz odkryty luźno zdobiony jest po jednej stronie krzyżującymi się liniami rytymi. Spotykane są na obszarze kultury przeworskiej na Śląsku oraz w Wielkopolsce w fazach B_2 i B_2/C_1 (K. Godłowski 1970, tabl. I; 1977, s. 44). Do grupy 3 wisiorków możemy zaliczyć wisiorek torebkowaty kształtu trapezowatego z grobu 198 (ryc. 100: 4) oraz kształtu prostokątnego znalezione w odcinku 319 w ustrynie 1 (ryc. 111: 13). Obydwa wisiorki zdobione są po jednej stronie liniami rytymi wzdłuż ich krawędzi oraz w przypadku okazu z grobu 198 krzyżującymi się liniami rytymi. Na podstawie wyposażenia tego grobu chronologię tych wisiorków możemy ustalić na omawianym cmentarzysku na fazy od B_2-B_2/C_1 po C_{1a} okresu wpływów rzymskich.

Kolejny wisiorek to odkryty w ustrynie 2 egzemplarz koszyczkowaty (ryc. 115: 16). Charakteryzuje się on zaokrąglonym dnem i powierzchnią zdobioną trzema poziomymi rowkami. Takie formy wisiorków są charakterystyczne dla okresu późnorzymskiego (K. Godłowski 1970, s. 24, 30).

Tę grupę ozdób zamykają dwa wisiorki rozetkowe. Jeden z nich odkryty w wyposażeniu grobu 134 (ryc. 80: 7), drugi natomiast w odcinku 57 w ustrynie 2 (ryc. 119: 2). Składają się one z cylindra środkowego z uchwytem i przymocowanych do niego ośmiu mniejszych cylinderków. Tego typu ozdoby nie należą do często spotykanych w materiałach kultury przeworskiej, gdzie datowane są na fazy C_{1b}/C_2-D (J. Moszczyński 2010, s. 123).

Fragmenty siatki kolczej

Na fragmenty siatki kolczej natrafiono w wyposażeniu grobów 101 (ryc. 64: 14) oraz 198 (ryc. 100: 3). W pierwszym z nich zachowało się kilkadziesiąt kółek całych o średnicy około 10 mm i ich fragmentów w dwóch bryłkach, natomiast w drugim cztery całe kółeczka o różnej średnicy pomiędzy 8,8 a 11,7 mm. Na obszarze kultury przeworskiej fragmenty siatki kolczej spotykane są głównie

w wyposażeniu grobów kobiecych (K. Godłowski 1977, s. 48), co w naszym wypadku potwierdza analiza antropologiczna zwłaszcza grobu 101. Podobnie jak i czas ich występowania, który obejmuje fazy B_2-C_{1a} okresu wpływów rzymskich. Przyjmuje się, że fragmenty siatki kolczej mogły być używane jako bransoletki, na których zawieszano przedmioty miniaturowe (P. Kaczanowski 1987, s. 77). Taki też zestaw pochodzi z grobu 101 (ryc. 62: 7–9). Z nowszych badań odkrycie fragmentów siatki kolczej należy odnotować na cmentarzysku w Cieblowicach Dużych w grobie 1 z wyposażeniem typowym dla kobiet datowanym na fazę B_2 okresu wpływów rzymskich (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 51, taf. I: 1).

Przedmioty miniaturowe

Jak wspomniano wyżej z fragmentami siatki kolczej związane są nierozdzielnie przedmioty miniaturowe, które mogły być użytkowane w charakterze zawieszek, czy też oddzielnie jako wisiorki. Na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice przedmioty takie odkryto w dwóch grobach. Bardzo ciekawy zastaw znalazł się w wyposażeniu grobu 101 popielnicowego (ryc. 64: 7–9). Obok siatki kolczej, która mogła pełnić funkcję bransolety, odkryto opisaną już miniaturę tarczy, a także przedmiot półksiężycowaty o średnicy około 3,7 cm z otworem do zawieszania (ryc. 64: 8) oraz żelazny przedmiot o długości około 5,4 cm z jednym końcem zawiniętym w uszko, drugim natomiast rozwidlonym (ryc. 64: 9). Przedmioty te z pewnością pełniły funkcję przywieszek do bransolety jako ich ozdoba. Natomiast w grobie 195 jamowym (ryc. 99: 4–7) odkryto komplet miniatur, gdzie obok wisiorka wiaderkowatego znalazły się miniatury nożyc, młotka, klucza oraz prawdopodobnie grotu. Każdy z nich posiada podobną wielkość wynoszącą około 4,2 cm i wykonany został jednorazowo przez rzemieślnika jako całość. Wymienione powyżej przedmioty szczególnie dużo analogii znajdują na cmentarzysku w Opatowie w grobach 49, 147 i 890 datowanych na fazy B_2/C_1-C_1 (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, Taf. XXVII: b–f, h; Taf. LIII: 5–5b; Taf. CCCXVI: 4). Ponadto z minia-

turowymi przedmiotami spotykamy się na cmentarzyskach w Mierzynie – Grobli (J. Ziętek 2004, s. 48–49, tabl. V: 3, 5), Piaskach (J. Skowron 1997, s. 106, tabl. IV) oraz w pobliskim Siemiechowie, skąd pochodzą najstarsze tego rodzaju miniaturowe przedmioty datowane już na fazę B₁ okresu wpływów rzymskich (M. Jażdżewska 1988, s. 116, tabl. IV: 4; M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 55, ryc. 17: 5).

Problemem występowania miniaturowych nożyc w grobach, a więc nie posiadających walorów użytkowych, zajęła się dla obszarów zajętych przez osadnictwo kultur przeworskiej, wielbarskiej i luboszyckiej I. Florkiewicz (2011, s. 329–353). Z jej rozważań wynika, że w zespołach grobowych spotykane są prawdopodobnie z początkiem fazy B₂/C₁ i trwają do okresu wędrówek ludów. W naszym wypadku elementem datującym grób 195 jest ceramika grupy D odmiany 2 i grupy F, która wskazuje na przedział faz B₂–C₁ okresu wpływów rzymskich. Przedmioty miniaturowe pełniły z pewnością funkcję wisiorów – amuletów. Spotykane są w grobach zarówno dzieci, jak i osób dorosłych, głównie kobiet, choć określenie antropologiczne jako *infans I* posiada tylko grób 49 z Opatowa. W przypadku grobu 195 z Kolonii Rychłocice niewielka ilość kości w grobie pozwoliła tylko na stwierdzenie, że znajdowały się w nim zarówno przepalone kości ludzkie, jak i zwierzęce.

Pierścionek

Przedmiot ten należy do grupy ozdób rzadko spotykanych w inwentarzach grobowych kultury przeworskiej. Odkryty został na omawianym cmentarzysku w grobie 141 popielnicowym w zestawieniu wyposażenia typowo kobiecym (ryc. 82: 15). Wykonany został ze stopu miedzi, z cienkiego drutu, z oczkiem w kształcie spiralnego dysku i końcami zawiniętymi na ramionach. Jego średnica wynosi 24 mm. W klasyfikacji C. Beckmanna (1969, s. 34 abb. 6) jest to grupa IV typ 16. Pierścionki tego rodzaju spotykane są głównie w kulturze wielbarskiej i w kręgu bałtyckim. W środowisku kultury przeworskiej analogie odnajdujemy na cmentarzysku w Biejkowie,

pow. Białobrzegi, gdzie odkryto aż dwa egzemplarze tego rodzaju pierścionków w jednym grobie datowanym na fazę C_{1b} młodszego okresu wpływów rzymskich (A. Szela 2007, s. 287 ryc. 1: 6, s. 290). Grób z Kolonii Rychłocice jest nieco starszy. Na podstawie wyposażenia możemy go datować na schyłek wczesnego lub początek młodszego okresu wpływów rzymskich. Zbliżony formą jest także pierścionek odkryty na cmentarzysku w Koninie w grobie 26 (B. Kostrzewski 1946/47, ryc. 26: 8), a najbliższa analogia pochodzi z cmentarzyska w Konopnicy, gdzie został odkryty luźno (B. Abramek 1988, tabl. XXV: 12).

Paciorki szklane

Zabytki te odkryto w siedmiu zespołach grobowych oraz luźno w odcinku 124. Większość paciorków uległa niestety silnej destrukcji, stąd też ich określenie typologiczne w większości wypadków nie jest możliwe. Pierwszy z paciorków odkryty w grobie 21 (ryc. 37: 7) miał prawdopodobnie kształt kulisty, a barwę zielonkawą, kolejny pochodzi z grobu 67 (ryc. 54: 11), silnie zniszczony kształtu płasko-kulistego o zachowanych wymiarach 1×0,5 cm, barwy również zielonkawej. Następne paciorki znaleziono w wyposażeniu grobu 101 (ryc. 64: 10). Jest to przynajmniej kilka stopionych razem egzemplarzy barwy zielonkawej, ze śladami dwóch otworów. Silnie zniszczony, przepalony paciorek prawdopodobnie z zielonkawego szkła był elementem wyposażenia grobu 112, a odkryto go wśród ceramiki wtórnie przepalanej nakrywającej popielnicę. Jego stan zachowania nie pozwala jednak na bliższe określenie typologiczne. W nieco tylko lepszym stanie zachowany jest paciorek odkryty w popielnicy tego grobu (ryc. 70: 6). Jest on jednak również dość silnie przepalony, w związku z czym określenie pierwotnej barwy jego powierzchni nie jest możliwe. Prawdopodobnie jest to paciorek fajansowy należący do typu płaskokulistych. Jego obecna powierzchnia jest silnie porowata o barwie szaro kremowej. Średnica jego wynosi 1 cm, a wysokość 0,6 cm. Wskutek znacznego uszkodzenia jego bliższe określenie nie jest możliwe. Również silnie uszkodzone co najmniej trzy paciorki

szklane pochodzą z grobu 132. Wszystkie należały prawdopodobnie do typu melonowatych barwy zielonkawej. Natomiast w grobie 141 znaleziono doskonale zachowany rurkowaty paciorek wykonany z jasnozielonkawego szkła, zdobiony dwiema białymi i bordowymi nitkami oplatającymi go wkoło (ryc. 82: 14). Jego wymiary wynoszą 2,8×1,2 cm. Możemy go zaklasyfikować do typu 304d, który datowany jest w przedziale faz B₂–C₁ (M. Tempelmann–Mączyńska 1985, s. 56). Analogię do niego odnajdujemy na cmentarzysku w Opatowie w grobie 101 datowanym na fazę B₂/C₁ (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. XLV: 12). Na obszarze kultury przeworskiej są one więc rzadko spotykane, nieco częściej znajdowane są w zespołach grobowych kultury wielbarskiej oraz w kręgu bałtyjskim (M. Tempelmann–Mączyńska 1985, s. 56). W grobie 143 znajdował się silnie przepalony paciorek barwy fioletowej (ryc. 83: 7). Kolejne dwa paciorki odkryto luźno w odcinku 124 (ryc. 123: 6). Pierwszy z nich należy do bardzo popularnego w kulturze przeworskiej typu melonowatych, spotykanego szczególnie w fazie B₂ (M. Tempelmann–Mączyńska 1985, s. 42), drugi natomiast to silnie przepalony barwy fioletowej.

Na szczególną uwagę zasługuje obecność rozkruszonego, zniszczonego paciorka bursztynowego odkrytego w warstwie zasypiskowej na poziomie 5–10 cm grobu 38. Prawdopodobnie znajdował się on w wyposażeniu grobu ciepłopalnego zniszczonego podczas zakładania młodszego grobu szkieletowego.

Inne

Być może jako fragment ozdoby należy traktować dwie częściowo zachowane kości ptasie z przewierconymi otworami na główkach o zachowanej długości 4 i 2 cm odkryte w grobie 112 (ryc. 70: 4). Otwory wskazują, że mogły być noszone na rzemyku w charakterze naszyjnika.

Sprzączki

Zapięcia pasa należą do zabytków bardzo często spotykanych w okresie wpływów rzymskich. Na omawianym cmentarzysku odkryto w sumie

31 sprzączek najczęściej wykonanych z żelaza. Reprezentują one duże spektrum w klasyfikacji R. Madydy-Legutko (1986).

Do grupy A typu 13 zaliczono uszkodzoną sprzączkę żelazną z grobu 160 (ryc. 90: 1). Jest to egzemplarz dość krótki, jednoczęściowy o ramie ósemkowej o przekroju czworokątnym. Sprzączki te są charakterystyczne dla początków okresu wpływów rzymskich, szczególnie dla fazy B_{1b} (R. Madyda-Legutko 1986, s. 6), dlatego też jej obecność w tym zespole grobowym wydaje się być dość przypadkowa, gdyż zestaw pozostałych zabytków odkrytych w tym pochówku wskazuje na okres późniejszy obejmujący schyłek wczesnego, ewentualnie sam początek młodszego okresu wpływów rzymskich.

Duża część sprzączek z omawianego cmentarzyska, licząca 12 egzemplarzy, została zaliczona do bardzo popularnej w kulturze przeworskiej grupy D typu 1. Tworzą ją sprzączki kształtu półkolistego, jednoczęściowe, które odkryto w grobach 6 (ryc. 31: 5), 18 (ryc. 34: 3), 22 (ryc. 38: 7), 45 (ryc. 49: 9), 57 (ryc. 51: 4), 123 (ryc. 75: 3), 124 (ryc. 76: 5), 160 (ryc. 90: 2), 217 (ryc. 103: 6) i 220 (ryc. 105: 6) oraz jako znaleziska luźne z odcinków 72 (ryc. 122: 5) i 219 (ryc. 126: 5). Wykonane zostały z żelaza za wyjątkiem sprzączki odkrytej w grobie 18, którą odlano ze stopu miedzi. Najstarsze sprzączki tego typu znane są już z młodszego okresu przedrzymskiego, natomiast najpóźniejsze z młodszego okresu wpływów rzymskich, mają więc bardzo długi okres użytkowania (R. Madyda-Legutko 1986, s. 24–25). Najbliższe analogie pochodzą z cmentarzyska w Siemiechowie z grobów 8, 40 i 41 (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, ryc. 11: 2; 43: 4; 45: 5), Niechmirowie – Małej Wsi (M. Urbański 2004, tabl. IV: 5) oraz z Konopnicy (B. Abramek 1987, tabl. IX: 3; 1988, tabl. I: 14, 26; XIV: 9; XIX: 2), a także ze Strobina (B. Abramek 1985, tabl. XI: 5; XIII: 4).

Kolejny typ 17 z grupy D reprezentują półkolistą dwuczęściową sprzączkę ze skuwkami łączonymi dwoma nitami. Pochodzą one z odcinka 200 (ryc. 124: 3) i 248 (ryc. 127: 1) jako znaleziska luźne. Pierwszą z nich wykonano z żelaza, drugą natomiast ze stopu miedzi. Na obszarze kultury prze-

worskiej typ ten datowany jest na fazy C_{1a} – C_{1b} (R. Madyda-Legutko 1986, s. 29). Analogie znajdujemy w grobie 8 z cmentarzyska w Konopnicy, gdzie odkryto ich dwa egzemplarze (B. Abramek 1987, tabl. II: 9–10).

Typ 20 reprezentowany jest przez również półkolistą sprzączkę wykonaną z żelaza o konstrukcji dwuczęściowej ze skuwkami, które posiadają dość dużą wypustkę w części centralnej, a w niej umieszczony jest trzeci nit. Odkryta została luźno w odcinku 72 (ryc. 122: 6). Jej datowanie określone zostało na młodszy okres wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1986, s. 31).

Typ 30 w grupie D reprezentują dwuczęściowe żelazne sprzączki z ramą w przekroju kolistą w kształcie litery D odkryte w grobie 140 (ryc. 82: 2) oraz luźno w odcinku 206 (ryc. 125: 13). Na obszarze kultury przeworskiej sprzączki tego typu datowane są na młodszy – późny okres wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1986, s. 33).

Grupa G typ 1 reprezentowana jest przez cztery sprzączki, wszystkie wykonane z żelaza pochodzące z grobów 43 (ryc. 47: 3), 101 (ryc. 64: 13), 125 (ryc. 77: 4) i 183 (ryc. 96: 3). Charakteryzują się one kształtem czworokątnym i jednocześnie konstrukcją. Przekrój ramy może być romboidalny, kolisty lub płaskokolisty. Sprzączka z grobu 101 posiada dodatkowo cylinder na którym opiera się kolec. W kulturze przeworskiej spotykane są dość często i datowane na fazy B_2 i C_1 (R. Madyda-Legutko 1986, s. 46). Analogie znane są z pobliskiego cmentarzyska w Siemiechowie z grobu 36, gdzie odkryto ich dwa egzemplarze (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, ryc. 37: 3–4).

Typ 16 w grupie G tworzą czworokątne żelazne sprzączki o konstrukcji dwuczęściowej ze skuwkami łączonymi dwoma lub trzema nitami. Na omawianym cmentarzysku odkryto je w grobie 27 (ryc. 40: 7) oraz luźno w odcinku 53 (ryc. 121: 13). Datowane są na schyłek wczesnego oraz młodszy okres wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko, 1986, s. 49). Najbliższą analogię dla niej stanowi sprzączka z grobu 181 z cmentarzyska w Konopnicy datowana na fazę B_2/C_1 okresu wpływów rzymskich (B. Abramek 1988, s. 90, tabl. XII: 3).

Grupę G typ 28 reprezentuje jedna sprzączka odkryta w grobie 219 (ryc. 104: 4). Jest to egzemplarz wykonany ze stopu miedzi bardzo silnie uszkodzony o ramie czworokątnej o konstrukcji dwuczęściowej ze skuwkami łączonymi dwoma nitami. W kulturze przeworskiej sprzączki takie nie są zbyt licznie spotykane. Chronologia ich występowania mieści się pomiędzy fazami B_2 i C_{1a} (R. Madyda-Legutko 1986, s. 51).

Grupa G typ 43 to sprzączka żelazna, czworokątna, dwuczęściowa ze skuwkami. Kolec jest uformowany w kształcie litery H, w naszym wypadku silnie uszkodzony. Przekrój ramy jest daszkowaty, a skuwki łączone są trzema nitami. Na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice sprzączkę taką odkryto w grobie 171 (ryc. 93: 5). Na obszarze kultury przeworskiej nie są spotykane zbyt często, a ich datowanie ogranicza się do faz B_2 – C_{1a} okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1986, s. 54).

Do grupy G typu 46 zaliczamy cztery żelazne sprzączki z grobów 43 (ryc. 47: 4), 62 (ryc. 53: 6) oraz 112 (ryc. 70: 7). Jest to forma czworokątna, lekko trapezowata, dwuczęściowa bez skuwek. Przekrój ramy może być romboidalny, czworokątny lub kolisty. Takie sprzączki spotykane są niezbyt licznie na dużym obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w fazach B_2 i C_1 okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1986, s. 55). Sprzączka tego typu pochodzi także z cmentarzyska w Konopnicy z grobu 65 (B. Abramek 1987, tabl. X: 4).

Grupa H typ 1 to sprzączka pochodząca z grobu 103 (ryc. 65: 7). Charakteryzuje się żelazną, owalną ramą o przekroju kolistym bez skuwek. Na obszarze kultury przeworskiej spotykane są dość rzadko już we wczesnym okresie wpływów rzymskich, choć bardziej charakterystyczne są dla młodszego – późnego okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1986, s. 61).

Typ 11 w grupie H reprezentuje jedna sprzączka wykonana z żelaza odkryta w odcinku 60 w ustrynie 2 (ryc. 119: 6). Jej kształt jest owalny o kolistym przekroju ramy, pogrubionej nieco w części centralnej. Na obszarze kultury przeworskiej sprzączki takie spotykane są u schyłku okresu wpływów rzymskich oraz we wczesnej fa-

zie okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1986, s. 63). Znanie są m. in. z grobów szkieletowych w Witowie (W. Siciński 2014, ryc. 5: 3; 6: 3) oraz luźno z cmentarzyska w Gozdowie (W. Siciński 2010, ryc. 87: 15).

W ustrynie 2 na cmentarzysku została odkryta duża, mierząca blisko 7 cm wysokości żelazna sprzączka, którą zaliczamy do typu 13 w grupie H (ryc. 117: 2). Rama w przekroju jest półkolistą. Sprzączki takie spotykane są w późnej kulturze przeworskiej u schyłku okresu wpływów rzymskich oraz we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1986, s. 65). Takie zapięcie pasa odkryto także na cmentarzysku w Konopnicy w grobie 117 (B. Abramek 1988, tabl. II: 8).

Również do grupy H typu 20 zaliczono niezbyt dużą, mierzącą tylko 3,5 cm sprzączkę żelazną odkrytą także w ustrynie 2 (ryc. 117: 1). Rama jej, o przekroju półkolistym ma kształt zbliżony do prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami, kolec jest płaski. Datowanie jej możemy ograniczyć do wczesnej fazy okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1986, s. 66). Sprzączki tego typu znane są z grobu szkieletowego w Gozdowie (W. Siciński 2010, ryc. 74: 4; 2014, ryc. 4: 3) oraz z cmentarzyska warstwowego w Olsztynie (J. Szydlowski 1974, tabl. CLXXII: s, t).

Do typu 28 w grupie H zaliczamy sprzączkę wykonaną ze stopu miedzi odkrytą luźno w odcinku 267 (ryc. 127: 3). Ma ona pogrubioną kolistą ramę ze skuwkami. Sposób łączenia skuwki jest trudny do określenia z uwagi na znaczny stopień jej zniszczenia. Na obszarze kultury przeworskiej sprzączki takie wykonane zarówno ze stopu miedzi, jak i z żelaza spotykane są bardzo rzadko, a egzemplarz z Kolonii Rychłocice jest dopiero czwartym znaleziskiem. Mimo, że nie są dobrze datowane w zespołach grobowych uważane są za wyznaczniki wczesnego okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1986, s. 67–68, 229).

Okucia końca pasa

Odkryto tylko sześć zabytków tego rodzaju, które reprezentują różne grupy i typy w klasyfikacji R. Madydy-Legutko (2011).

Grupa I typ 2 odmiana 4 charakteryzująca się wyprofilowanym pierścieniem w miejscu przejścia trzonka w kulkę, na końcu której znajduje się występ, reprezentowana jest przez jeden egzemplarz. Przedmiot ten, długości 6,3 cm, wykonany ze sztabki żelaznej o przekroju kolistym, w górnej części rozklepanej i rozszczepionej, lekko trójkątnie rozszerzonej, złączonej jednym nitem odkryty został w grobie 112 (ryc. 70: 8). Odmiana ta jest charakterystyczna dla fazy B₂ i ewentualnie B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich. Spotykana głównie w zespołach grobowych o męskich wyznacznikach płci, w rzadkich wypadkach w grobach kobiecych (R. Madyda-Legutko 2011, s. 33–39). Spostrzeżenie to potwierdzają prezentowane materiały z grobu 112 z Kolonii Rychłocice. Analogiczne egzemplarze znajdujemy na cmentarzysku w Wymysłowie, pow. Oborniki (S. Jasnosz 1952, s. 50 ryc. 57; s. 103 ryc. 141), w Kunach, pow. Konin (J. Skowron 2008, s. 115–116; tabl. XXIII: 68/4), czy w Przywozie, gdzie odkryto egzemplarz wykonane ze stopu miedzi (M. Kowalczyk 1968, s. 116 ryc. 6).

Grupa III typ 4 to okucie żelazne wykonane z płaskiej sztabki kształtu stożkowatego z rozcięciem w górnej części do mocowania na rzemień przy pomocy trzech nitów. Dolna część zakończona jest kolistą tarczką. Jego długość wynosi 7 cm. Okucie to pochodzi z grobu 43 (ryc. 47: 7). Na obszarze kultury przeworskiej okucia takie występują głównie w zachodniej strefie kultury przeworskiej w fazach B_{2b} i C_{1a} okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 2011, s. 66, 286 mapa 10). W zespole grobowym na prezentowanym cmentarzysku znajdował się również egzemplarz ze sprzączką grupy G typu 1 oraz typu 46 wykazując zgodność chronologiczną. Najbliższa terytorialnie analogia pochodzi z cmentarzyska w Opatowie z grobu 854 (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. CCCIV: 3).

Grupa III typ 6 odmiana 1 to okucie znalezione w wyposażeniu grobu 186 (ryc. 96: 10). Wykonane zostało również z żelaznej płaskiej sztabki kształtu stożkowatego, lekko zaokrąglonego w części górnej z rozcięciem do mocowania na pa-

sie przy pomocy jednego nitu. Dolna część zakończona jest pierścieniem o przekroju kolistym z występnym zakończonym kulką. Jego długość wynosi 9,3 cm. Tak należałoby również zaklasyfikować uszkodzone żelazne okucie z grobu 89 (ryc. 59: 5). Wykonane ze sztabki o długości 6,6 cm, kształtu stożkowatego z rozcięciem do mocowania z jednym nitami. W dolnej części okucia znajduje się szczątkowo zachowany pierścień. Prawdopodobnie również do tej grupy i typu należałoby zaliczyć dość bogato zdobione, uszkodzone wykonane ze stopu miedzi zakończenie pasa odkryte w grobie 219 (ryc. 104: 5). Jego górna część z rozcięciem do mocowania rzemienia posiada trzy nity, dolna natomiast jest uszkodzona. Na powierzchni widoczne są zdobienia w postaci linii wychodzących z narożników, z których dwie tworzą trójkąt, z wierzchołkiem z czterema kółkami koncentrycznymi. Zachowana długość wynosi 4,5 cm. Okucie to w zespole grobowym wystąpiło z fragmentami sprzączki grupy G typu 28 wskazując również zgodność chronologiczną. W kulturze przeworskiej okucia omówione powyżej znane są prawie wyłącznie z fazy C_{1a} (R. Madyda-Legutko 2011, s. 57). Analogie znajdujemy m.in. na cmentarzysku w Kolonii Bechcice, pow. pabianicki (R. Madyda-Legutko 2011, s. 143), w Sobótce, pow. łęczycki (G. Rycel 1983, s. 250, tabl. III: 7) oraz w Zaspach, pow. sieradzki (B. Kostrzewski 1939, s. 293 ryc. 3: 10).

Zupełnie nietypowe okucie grupy III typu 6 odkryto w grobie 43 (ryc. 47: 6). Wykonane zostało z żelaznego pręta o długości 8,4 cm, przekroju kolistym, jego dolna część zakończona jest pierścieniem z występnym. Górna część natomiast jest zdecydowanie odmiennie uformowana od dotychczas znanych okuć. Zamiast charakterystycznego rozcięcia z nitami do mocowania rzemienia zakończenie zostało rozklepane przyjmując formę o przekroju czworokątnym o długości 0,8 cm z główką tegoż kształtu. Sposób zaczepienia rzemienia jest w tym wypadku dość zagadkowy, choć sugeruje obecność dodatkowego elementu mocującego w górnej partii okucia w postaci przynitowanej poprzeczki, co potwierdzałoby silne zbicie górnej powierzchni okucia. Przykładowo mogłaby

to być poprzeczka do której na zawiasie przymocowano okucie rzemienia. Próbę rekonstrukcji zaczepu prezentuje ryc. 47: 6a. Nieco odmienny, ale również nietypowy sposób mocowania rzemienia reprezentuje wykonane ze stopu miedzi okucie grupy III typu 6 odmiany 3 odkryte luźno na cmentarzysku w Zadowicach (R. Madyda-Legutko 2011, s. 56, tabl. XXV: 7). Pokazuje to, że podstawowym sposobem mocowania okucia tego typu było rozcięcie jego górnej części i przynitowanie do pasa, a wszelkie odmienności od tego sposobu nie znajdowały naśladowców. Bogate wyposażenie grobu 43, zawierające szczątki dwóch osobników, kobiety i mężczyzny, określa chronologię jego założenia na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich. Tak też datowane jest zaprezentowane powyżej okucie.

Grupa IV typ 9 odmiana 2 to żelazne okucie wykonane również ze sztabki kształtu ściętego stożka z głębokim rozcięciem sięgającym niemal przeciwległego końca z jednym nitami do mocowania rzemienia. Długość okucia wynosi 4,9 cm. Odkryto je luźno w odcinku 72 (ryc. 122: 7). Okucia tego rodzaju są charakterystyczne dla faz B_{2b} i C_{1a} i spotykane dość często na całym obszarze kultury przeworskiej, choć w dorzeczu górnej i środkowej Warty okucia takie dotychczas nie było znane (R. Madyda-Legutko 2011, s. 74, 293 mapa 17).

Okucia nakładane na pas

Żelazne okucia wykonane z dwóch równoległych płytek połączonych nitami w kontekście sprzączek pochodzą z grobu 6–2 egzemplarze (ryc. 31: 6–7), 43–2 egzemplarze (ryc. 47: 5, 8), 45 (ryc. 49: 10) i 125 (ryc. 77: 5). Ich wielkość jest zróżnicowana i waha się od 1,8 cm długości w grobie 6 do 3,3 cm w grobie 45, odstęp między blaszkami wynosi od 2 do 3 mm. Odległości te pozwalają przyjąć, że przedmioty te mogą mieć związek z pasem. Dowodów na to dostarczają ponadto analogie z grobów szkieletowych kultury wielbarskiej, gdzie spotykane są od fazy B₁ po B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 1977, s. 391).

Podobnie skonstruowane okucia żelazne, lecz z dużo większym odstępem pomiędzy blaszkami, odkryto w grobie 70 (ryc. 56: 4) i 187 (ryc. 97: 2) oraz luźno w odcinkach 52–2 egzemplarze (ryc. 121: 11–12), 72 (ryc. 122: 8) i 145 (ryc. 123: 20). Odstęp ten wynosi od 7 do 10 mm w przypadku okuć znalezionych luźno i 14 oraz 20 mm w przypadku odkryć w grobach. W pierwszym przedziale wielkościowym możliwe jest do przyjęcia, że detal ten łączył dwa lub nawet trzy nałożone na siebie paski skóry łączą je w bardziej rozbudowane elementy. W drugim natomiast przedziale odległości pomiędzy płytkami są zbyt duże i zdają się wskazywać na związek tych przedmiotów z konstrukcją skrzyni bądź szkatułki.

Prawdopodobnie również z pasem związane jest okucie wykonane z jednej prostokątnej blaszki żelaznej z dwoma nitami, które pochodzi z grobu 96 (ryc. 61: 5). Długość nitów jest tu nieco większa, w związku z czym grubość pasa mogła wynosić około 3 mm. Przypuszczenie to zdaje się również potwierdzać fakt, że znaleziono tu również okucie ukształtne, które jest kolejnym rodzajem okucia nakładanego na pas. Na omawianym cmentarzysku okucia takie odkryto w grobie 96 (ryc. 61: 4) oraz uszkodzone w ustrynie 1 w odcinku 325 (ryc. 112: 5). Wykonane zostały z cienkiego pręta żelaznego o przekroju kolistym z końcami rozklepanymi w tarczki do mocowania nitów. W najnowszej klasyfikacji należy je zaliczyć do kabłączków łukowatych odmiany 2 wykonanych z żelaza (R. Madyda-Legutko 2016, s. 66–67). Kształt płytek do nitów jest tu zróżnicowany, w pierwszym przypadku są one uformowane kółkiem z ząbkowaną krawędzią, w drugim natomiast (egzemplarz zachowany fragmentarycznie) półkółkiem. Długość nitów wskazuje na grubość pasa rzędu 0,1–0,15 cm. Okucia te służyły do zawieszania drobnych przedmiotów, np. przyborów do krzesania ognia, noży, szydeł, czy szczypczyków (R. Madyda-Legutko 2016, s. 91, 93). Tego typu okucia pojawiają się w kulturze przeworskiej już w fazie B₁, dość częste są w fazie B₂, szczególnie B_{2b}, i wychodzą z użycia w fazie C_{1b} okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko 2016 s. 69). Podobne okucia pochodzą

z cmentarzyska w Strobinie (B. Abramek 1984, tabl. II: 5–6).

Narzędzia i przedmioty codziennego użytku

Noże

Cmentarzysko w Kolonii Rychłocice dostarczyło w sumie 46 noży i ich fragmentów. Jest to więc najliczniej reprezentowana grupa zabytków w kategorii narzędzi. Odkryto je aż w 21 zespołach grobowych, ustrynie 1 i 2 oraz luźno w obrębie odcinków. Są to narzędzia, które wykazują niewielką zmienność w czasie, w związku z czym nie posiadają specjalnych walorów chronologicznych. W klasyfikacji noży reprezentują typy I oraz przede wszystkim typ II wyróżnione przez T. Dąbrowską (1997b, s. 95–96). Do podtypu Ia obejmującego noże z jednostronnie wyodrębnionym trzpieniem od strony dolnej zaliczono okazy odkryte w grobie 6 (ryc. 31: 1) oraz luźno w odcinkach 44 (ryc. 121: 3) i 247 (ryc. 126: 19). Podtyp IIa to noże, dość znacznie uszkodzone, o trzpieniu lekko wyodrębnionym dwustronnie. Odkryto je w ustrynie 2 (ryc. 118: 6) i luźno w odcinku 78 (ryc. 122: 18). Nieco większa grupa noży zaliczona została do podtypu IIb obejmującego noże o tylcu lekko łukowatym i trzpieniu wyodrębnionym dwustronnie pod kątem rozwartym. Zaliczono do niego egzemplarze odkryte w grobie 6 (ryc. 30: 3), 18 (ryc. 34: 4), 38 (ryc. 45: 6), 44 (ryc. 49: 6), 71 (ryc. 57: 3), 124 (ryc. 75: 6), 143 (ryc. 83: 6) i 160 (ryc. 90: 8) oraz luźno w odcinkach 200 (ryc. 124: 2), 205 (ryc. 125: 8), 276 (ryc. 127: 4) i 321 (ryc. 127: 8). Najliczniejszą grupę tworzą noże o trzpieniu wyodrębnionym obustronnie pod kątem prostym lub prawie prostym, które zaliczono do podtypu IIc. Pochodzą one z grobów 27 (ryc. 40: 8), 43 (ryc. 47: 15), 45 (ryc. 50: 3), 57 (ryc. 51: 6), 71 (ryc. 57: 4), 101 (ryc. 64: 15), 103 (ryc. 65: 10), 104 (ryc. 66: 5), 105 (ryc. 67: 4), 112 (ryc. 70: 9), 121 (ryc. 74: 7), 125 (ryc. 77: 8), 141 (ryc. 82: 20), 208 (ryc. 101: 14), ustryny 1 (ryc. 112: 1, 17; 113: 12) oraz luźno z odcinków 43 (ryc. 121: 1), 44 (ryc. 121: 2), 73 (ryc. 122: 17), 89 (ryc. 123: 3), 132 (ryc. 123: 13–14), 205 (ryc. 125: 9), 207 (ryc. 125: 16) i 239 (ryc. 126: 14). Bardzo interesująco w tym podtypie prezentuje się nóż z gro-

bu 103 (ryc. 65: 10), który z jednej strony posiada dwie strudżiny. Pierwsza z nich biegnie równolegle do tyłca, druga łukowato od dolnej nasady trzpienia do końca ostrza, łącząc się z tą pierwszą. Z drugiej strony ostrza, poniżej trzpienia znajduje się znak w kształcie podwójnej litery H. Być może należy go interpretować jako stempel wytwórcy.

Noże występują bardzo często na stanowiskach kultury przeworskiej, nie należą jednak do przedmiotów o czułej chronologii, w związku z czym przy uściśnianiu datowania zespołów grobowych nie odgrywają praktycznie żadnej roli. Spotykane są zarówno w pochówkach kobiecych, jak i męskich.

Oddzielną kategorię stanowią nożyki sierpiakowate interpretowane także niekiedy jako brzytwy. Ze względu na sposób mocowania trzonka możemy wśród nich wyróżnić typ nożyka z trzpieniem niewyodrębnionym pochodzący z grobu 21A (ryc. 38: 3), z trzpieniem wyodrębnionym jednostronnie znaleziony w ustryniu 1 w odcinku 318 (ryc. 111: 5) oraz wyodrębnionym dwustronnie, który został odkryty w grobie 124 (ryc. 75: 7). Nożyki takie występują we wczesnym okresie wpływów rzymskich i są typowe dla grobów męskich (T. Liana 1970, s. 449).

Wyjątkowym zabytkiem jest nóż żelazny odkryty w ustryniu 2 (ryc. 117: 13). Jego długość całkowita wynosi 18 cm, długość ostrza 7,3 cm. Rękojeść kształtu ośmiokątnego wykonana jest z żelaza i zdobia ją wytłaczane kółeczka. Na końcu rękojeści znajduje się przywieszka w postaci półksiężycy z cienkiej blaszki żelaznej. Podobny nożyk, ale bez przywieszki i z płaską, wykonaną z żelaza rękojeścią odkryto na cmentarzysku w Zadowicach w grobie 734 z zapinkami serii 8 V grupy O. Almgrena (E. Kaszewska 1984, s. 52 ryc. 50: c), co pozwala nam datować go na fazę B_{2b} okresu wpływów rzymskich oraz luźno w Krzyżanowie, pow. Kutno (zbiory MAiE w Łodzi). Wydaje się, że nóż z pełną rękojeścią możemy rozpatrywać w kategoriach importów z obszaru Imperium Rzymskiego.

Brzytwa

Do tej kategorii przedmiotów możemy także zaliczyć jedyny odkryty na cmentarzysku okaz

z grobu 18 (ryc. 34: 5). Ma ona kształt półkolisty z zaostrzoną stroną zewnętrzną i z wysoko umieszczonymi zakończeniami. Przedmioty te nie są zbyt często spotykane na cmentarzyskach, gdzie są datowane przede wszystkim na wczesny okres wpływów rzymskich. W naszym wypadku zabytki współwystępujące wyznaczają chronologię tego narzędzia na fazę B_{2b} wczesnego okresu wpływów rzymskich. Podobny okaz pochodzi z cmentarzyska w Konopnicy z grobu 34 datowany na fazę B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich (B. Abramek 1987, s. 53, tabl. VII: 7).

Nożyce

Tego rodzaju narzędzia nie są zbyt często odkrywane w zespołach grobowych kultury przeworskiej. Wszystkie znalezione na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice należą do typu o sprężynującym kabłąku oraz trójkątnych ostrzach. W klasyfikacji A. Knaack (1987) możemy je zaliczyć do trzech wariantów typu I. Wariant a o ostrzach wyodrębnionych pod kątem prostym. Odkryto je w grobie 17 (ryc. 33: 14) i 112 (ryc. 70: 10). Wariant b to nożyce o ostrzach wyodrębnionych pod kątem rozwartym. Pochodzą one z grobów 21A (ryc. 38: 4), 124 (ryc. 75: 8) i z ustryny 1 odcinek 325 (ryc. 112: 2). Wariant c natomiast obejmuje nożyce o wklęsło wyodrębnionych ostrzach. Znajdowały się w wyposażeniu grobów 6 (ryc. 30: 4) i 57 (ryc. 51: 7) oraz luźno w odcinku 218 (ryc. 126: 4). Nożyce spotykane są najczęściej w grobach męskich wyposażonych w broń. Potwierdzają to materiały z omawianego cmentarzyska, gdzie groby wojowników to 6, 21A, 57 i 124. Wyjątkowy w tym zakresie jest grób 112, będący pochówkiem bogato wyposażonej kobiety, natomiast grób 17 nie posiada ani archeologicznych ani antropologicznych wyznaczników płci. Nożyce niestety nie posiadają walorów uściślających chronologię, spotykane są bowiem od młodszego okresu przedrzymskiego po schyłek okresu wpływów rzymskich.

Okucia półkoska

Odkryto je w grobach 43 (ryc. 47: 17), 113 (ryc. 73: 5) i 192 (ryc. 98: 10). Przedmioty te wykonane zostały z taśmy żelaznej, pierwszy z nich o sze-

rokości 1–1,4 cm, kształtu owalnego o wymiarach 2,4×2,2 cm, drugi o szerokości 1,2 cm kształtu kołistego o średnicy 4,4 cm, trzeci natomiast o szerokości około 1,4 cm, również kształtu owalnego o wymiarach 3,2×2,5 cm. Prawdopodobnie przedmioty te mogły służyć do mocowania żelaznego półkoska do trzonu, podobnie jak to robi się także współcześnie. Należałoby je więc traktować w kategorii elementów narzędzi rolniczych, które bardzo rzadko spotykane są w wyposażeniu zespołów grobowych kultury przeworskiej.

Osełki

Z opisanymi powyżej narzędziami tnącymi nierozdzielnie związane są osełki wykonane z piaskowca. Wszystkie mają kształt czworościenny. Odkryto je jedynie w czterech zespołach grobowych. W trzech grobach wojowników – 6 (ryc. 31: 2), 43 (ryc. 48: 8–9) i 124 (ryc. 76: 7), w nieokreślonym, ubogo wyposażonym grobie 181 (ryc. 95: 9) oraz luźno w odcinku 131 (ryc. 122: 12), w sumie więc w ilości sześciu egzemplarzy. Wszystkie noszą ślady intensywnego użytkowania. Ciekawie prezentuje się osełka z grobu 6, która posiada otwór do zawieszania, co raczej rzadko jest spotykane w materiałach kultury przeworskiej.

Pilnik

Niewielki fragment tego narzędzia odkryto w grobie 43 (ryc. 47: 10). Wymiary jego wynoszą około 4×1 cm. Jego powierzchnia po obu stronach pokryta jest gęsto rozmieszczonymi nacięciami. Narzędzia takie należą do bardzo rzadko spotykanych w materiałach kultury przeworskiej. Z terenów nam najbliższych żelazny pilnik odkryto na cmentarzysku w pobliskim Strobinie w grobie 10 określonym jako pochówek wojownika – brązownika. Przedmiot ten ma długość 16 cm, trzonek jest dwukrotnie zagięty pod kątem prostym, część pracująca ma kształt wydłużonego trójkąta, a drobne nacięcia znajdują się tylko po jednej stronie narzędzia. W wyposażeniu tego grobu znajdowały się jeszcze inne narzędzia wykonane z żelaza, m.in. kleszcze, młotek, tłoczek, nożyce oraz szczypczyki i łyżeczka (B. Abramek 1984, s. 55–67 tabl. III). Natomiast w przypadku grobu 43 z Ko-

lonii Rychłocice dysponujemy nieco innym zestawem narzędzi. Z jego wyposażenia możemy wymienić żelazne szczypczyki, tłoczek oraz prawdopodobnie dłuto. Również ten zestaw narzędzi może wskazywać na prowadzenie przez osobnika pochowanego w tym grobie działalności o charakterze rzemieślniczym. Z nieco dalszych terytorialnie odkryć należy jeszcze nadmienić, że pilniki odkryto również na cmentarzysku w Chmielowie Piaskowym, pow. Ostrowiec, w tym jeden w zespole grobowym wojownika nr 28 oraz luźno, oba z trzonkami do oprawy (K. Godłowski, T. Wichman 1998, taf. XLIII: 10; LXXXVI: 2).

Dłuto

Do tej kategorii narzędzi prawdopodobnie możemy zaliczyć przedmiot żelazny o długości 8 cm odkryty w grobie 43 (ryc. 47: 12). Posiada on kolistą w przekroju tulejkę oraz wachlarzowato rozszerzone ostrze. Choć tulejka mierzy w przekroju jedynie ok. 3 mm, to pozwala jednak na oprawienie stosunkowo cienkiego trzonka, a ostrze szerokości 14 mm na pracę w miękkim materiale. Tego typu przedmioty należą do rzadkości na cmentarzyskach kultury przeworskiej. Jako analogię możemy przytoczyć cmentarzyska z pobliskiego Siemiechowa (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, s. 53, ryc. 15: 8) oraz nieco oddalonego Spicymierza (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXXVIII: 18).

Tłoczek

Na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice zarejestrowano dwa tego rodzaju narzędzia służące do pracy w metalu, prawdopodobnie do zdobienia powierzchni różnych przedmiotów. Odkryte zostały w grobie 43 (ryc. 47: 19) oraz 111 (ryc. 72: 6). Mają podobny kształt, górna część, w którą uderzano ma przekrój czworokątny, dolna natomiast, która pracowała – kolisty, zaostroszony. Długość tych narzędzi wynosi odpowiednio 6 i 7 cm. Na cmentarzyskach spotykane są dość rzadko. Najbliższą analogię stanowi grób 10 ze Strobina (B. Abramek 1984, s. 55–67, tabl. III) i Konopnicy – groby 70 i 75 (B. Abramek 1987, tabl. XI: 2; XII: 2) oraz luźno odkryty tłoczek na cmentarzysku w Mierzynie – Gro-

bli (J. Ziętek 2004, s. 49, tabl. XXII: 18). Spotykane są niezbyt często w grobach męskich z wyposażeniem charakterystycznym dla wojowników.

Przędliki

Do bardzo często spotykanych zabytków w zespołach grobowych należą przędliki. Na omawianym cmentarzysku odkryto ich 25 egzemplarzy, z czego 20 w 17 zespołach grobowych, a 4 luźno w odcinkach. Zasadniczo możemy je zaliczyć do dwóch typów: płaskokulistych oraz dwustożkowatych w dwóch odmianach: o płaskich oraz zakłęsniętych biegunach.

Tylko dwa przędliki możemy reprezentują typ płaskokulisty. Zostały one znalezione luźno w odcinku 124 (ryc. 122: 7) i 200 (ryc. 124: 4). Ten pierwszy na obwodzie posiada zdobienia w postaci rzędu niewielkich dołeczków.

Pozostałe przędliki należą do dwustożkowatych. Odmiana z płaskimi biegunami reprezentowana jest w grobach 21 (ryc. 37: 5), 62 (ryc. 53: 9–10), 101 (ryc. 64: 11), 113 (ryc. 73: 2), 125 (ryc. 77: 6), 153 (ryc. 87: 8) i 175 (ryc. 94: 5) oraz w odcinku 56 ustrynie 2 – 2 egzemplarze (ryc. 118: 1–2). Tylko wyjątkowo spotyka się zdobienia tego rodzaju przedmiotów. Na przędliku z grobu 101 znajdują się trzy koliste linie, które podkreślają tektonikę zabytku. Natomiast odmianę przędlików dwustożkowatych z zakłęsniętymi biegunami stwierdzono w grobach 27 (ryc. 40: 9), 38 (ryc. 45: 10), 61 (ryc. 52: 12), 97 (ryc. 62: 4), 104 (ryc. 66: 6), 112 (69: 4), 127 (ryc. 77: 10), 141 (ryc. 82: 19), 160 (ryc. 90: 10) i 201 (ryc. 100: 10). Na uwagę zasługuje przędlik z grobu 104 z bardzo wyraźnie podkreślonym załomem.

Niezmiernie interesującym okazał się grób 112, który dostarczył trzech przędlików. Pierwszy z nich znajdował się w warstwie stosu pogrzebowego nakrywającego popielnicę. Jest on bardzo silnie przepalony w związku z czym nie może być bliżej określony pod względem typologicznym (ryc. 69: 6). Pozostałe dwa znajdowały się w popielnicy. Oba egzemplarze należą do typu przędlików dwustożkowatych o lekko zakłęsniętych biegunach. Różnią się jednak materiałem z którego zostały wykonane. Jeden wykonany został w spo-

sób tradycyjny, z gliny, natomiast w przypadku ostatniego z nich jako materiał posłużył piaskowiec wapienny, z którego został wykonany prawdopodobnie techniką toczenia, co potwierdzałyby ślady dookólnych linii rytych na jego powierzchni (ryc. 69: 5). Wschodnie tej skały znajdują się na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej oraz w południowej strefie Gór Świętokrzyskich. Był to więc surowiec powszechnie dostępny w stosunkowo bliskim otoczeniu cmentarzyska w Kolonii Rychnołice⁸. Przędliki należą do typowego wyposażenia grobów kobiecych będąc elementem wrzecion służących do przędzenia nici. W grobach spotykane są z reguły pojedynczo, dlatego też obecność aż trzech przędlików w jednym pochówku, w tym przędlika wykonanego z innego surowca niż glina wskazuje także na jego wyjątkowość.

Szpila hakowata

Żelazne szpile zakończone haczykowatą główką to przedmioty związane z tkactwem. Jedyny egzemplarz z omawianego cmentarzyska wykonany z drutu żelaznego o przekroju kolistym i długości około 5 cm odkryty został w grobie 141 (ryc. 82: 18). W starszej literaturze funkcja tych przedmiotów określana była jako szpile do włosów lub do spinania odzieży. W nowszej zwraca się uwagę na ich związek z przędlikami, co potwierdzają prezentowane materiały z Kolonii Rychnołice. Przedmioty te spotykane są już w młodszym okresie przedrzymskim oraz w okresie wpływów rzymskich (T. Dąbrowska 1997, s. 99). W naszym przypadku omawiana szpila znalazła się w wyposażeniu grobu ze schyłku wczesnej fazy okresu wpływów rzymskich. Wykonywane były zarówno z żelaza, jak i ze stopu miedzi (trzonek jest wówczas tordowany), czego dowodzą odkrycia z cmentarzyska w Charłupi Małej, potwierdzając również ich związek z tkactwem (P. Kurowicz, M. Olędzki 2002, tabl. XIII: 19/10; XXVI:5/5).

⁸ Analizę powierzchni zabytku wykonała na spektrometrze EDXRF Mini Pal 2 inż. H. Młodecka z MAiE w Łodzi, natomiast analizę mikroskopową dr Marcin Krystek z Muzeum Geologicznego Wydziału Nauk Geograficznych UŁ.

Igły

Przedmioty te wykonane z żelaza zachowane były w całości bądź we fragmentach. Charakteryzują się przekrojem kolistym z częścią górną z uszkiem, a dolną zaokrągloną. Wystąpiły w wyposażeniu 9 zespołów grobowych: 33 (ryc. 42: 8), 43 (ryc. 47: 18), 70 (ryc. 56: 3), 97 (ryc. 62: 1), 99 (ryc. 63: 5), 101 (ryc. 64: 12), 124 (ryc. 76: 4), 147 (ryc. 86: 2) i 155 (ryc. 88: 9), odc. 326 ustrynie 1 (ryc. 112: 6) oraz luźno w odcinku 72 (ryc. 122: 10). Są typowym elementem wyposażenia grobów kobiecych, choć zdarzają się także w grobach męskich. Przykładem może tu być grób 124 z elementami uzbrojenia. Igła znalazła się także w wyposażeniu grobu 43, podwójnego, gdzie złożono szczątki mężczyzny i kobiety.

Szydła

Niezbyt licznie na cmentarzysku reprezentowane są szydła. Odkryto je tylko w trzech zespołach grobowych – 6 (ryc. 31: 12), 70 (ryc. 55: 7) i 124 (ryc. 76: 3) oraz w odcinku 326 ustrynie 1 (ryc. 112: 18). Posiadają one koliste w przekroju ostrza oraz czworokątne uformowane trzony na oprawę. Zwraca uwagę fakt, że wystąpiły wyłącznie w grobach męskich z uzbrojeniem.

Grzebienie

Odkryte na cmentarzysku w Kolonii Rychłocięce grzebienie kościane znajdowały się w wyposażeniu 27 zespołów grobowych, w tym w jednym przypadku dwa egzemplarze. Należą one do trzech typów w klasyfikacji S. Thomas (1960). Większość z nich jest bardzo źle zachowana wskutek przepalenia na stosie pogrzebowym.

Typ A.I to jednoczęściowe grzebienie z półkolistym uchwytem, niektóre zdobione obustronnie żeberkiem u nasady zębów. Pochodzą z grobów 22 (ryc. 38: 8), 43 (ryc. 46: 8), 102 (ryc. 65: 4), 111 (ryc. 72: 2), 112 (ryc. 70: 5), 146 (ryc. 85: 1), 187 (ryc. 97: 3), 203 (ryc. 101: 5), 219 (ryc. 104: 7) oraz luźno w odcinku 144 (ryc. 123: 19) i 222 (ryc. 126: 7). Prawdopodobnie również do tego typu należałoby zaliczyć fragment grzebienia z grobu 91. Grzebienie tego rodzaju występują dość licznie na dużym obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum*,

gdzie datowane są głównie na fazę B₂ i początki C₁ okresu wpływów rzymskich (S. Thomas 1960, s. 58; K. Godłowski, L. Szadkowska 1972, s. 120).

Typ B.I obejmuje jednowarstwowe, wieloczęściowe grzebienie łączone podłużnymi nitami. W typie tym dość rzadko spotykane są okazy zdobione liniami rytymi i kółkami współśrodkowymi. Odkryto je w 12 zespołach grobowych: 33 (ryc. 42: 5), 43 (ryc. 46: 7), 62 (ryc. 53: 5), 97 (ryc. 62: 2), 103 (ryc. 65: 8), 104 (ryc. 66: 7), 125 (ryc. 77: 5), 149 (ryc. 87: 2), 160 (ryc. 89: 13), 196 (ryc. 99: 15), 220 (ryc. 105: 7) – okaz zdobiony kółkami oraz 230 (ryc. 109: 4). Są to więc przybory toaletowe dość licznie spotykane na obszarze kultury przeworskiej, gdzie ich datowanie ustalono na fazy B₂ i C_{1a} (K. Godłowski 1977, s. 50).

Typ I na omawianym cmentarzysku reprezentowany jest przez kilka bardzo fragmentarycznie zachowanych grzebieni. Dwa niewielkie zdobione kółkami koncentrycznymi fragmenty grzebienia tego typu wraz z trzema nitami żelaznymi odkryto w grobie 14 (ryc. 33: 7–8). Niewielki fragment grzebienia z nitom żelaznym znajdował się w wyposażeniu grobu 69 (ryc. 55: 3) oraz nieco większy fragment również z nitom w grobie 133 (ryc. 79: 9). Sam nit natomiast od takiego grzebienia odkryto w grobie 201 (ryc. 100: 8). Omówione powyżej fragmenty należą do typu grzebieni trójwarstwowych, łączonych krótkimi, poprzecznymi nitami żelaznymi. Spotykane są one w zespołach grobowych od przełomu faz B₂ i C₁ po fazę D okresu wędrówek ludów (S. Thomas 1960, s. 77–94; K. Godłowski 1977, s. 50–51).

Ponadto w dziesięciu grobach odkryto drobne fragmenty grzebieni, które z uwagi na stan zachowania nie można bliżej określić. Pochodzą one z grobów 8 (ryc. 32: 4), 60 (ryc. 52: 3), 91 (ryc. 60: 2), 110, 128 (ryc. 77: 13), 134 (ryc. 80: 9), 141, 148 (ryc. 86: 6), 152 (ryc. 87: 6) i 172.

Zwraca uwagę fakt występowania dwóch różnych typów grzebieni w grobie 43. Analiza jego zawartości kulturowej oraz analiza antropologiczna materiału kostnego pokazują, że w grobie tym złożono szczątki dwóch osobników – kobiety i mężczyzny.

Szczypczyki

Należą do przedmiotów dość rzadko spotykanych w wyposażeniu grobów ludności kultury przeworskiej. Na omawianym cmentarzysku odkryto je w grobie 43 (ryc. 47: 16) i 70 (ryc. 55: 6) oraz luźno w odcinku 207 (ryc. 125: 18). wszystkie egzemplarze wykonane są z żelaza. Pierwszy z nich posiada kółko zakończony uchwytem i rozszerzone ku dołowi ramiona o przekroju daszkowatym zagięte ku środkowi. W uchwyt wmontowany jest zaczep z nitami, który służył do zawieszenia na rzemyku. Długość tego okazu wynosi około 75 mm. Szczypczyki z grobu 70 mają bardzo podobny kształt, różnią się tylko obecnością kółeczka umieszczonego w uchwycie oraz długością dochodzącą do 48 mm. Okaz znaleziony luźno jest bardzo podobny, różni się tylko wielkością, która wynosi 52 mm. Najbliższą analogię spotykamy na cmentarzysku w Konopnicy w grobie 206 (B. Abramczyk 1988, tabl. XXI: 6) oraz w Chojnem, pow. Sieradz (J. Ziętek 2015, s. 264, ryc. 11. 6). Okazy nieco starsze, pochodzące z młodszego okresu przedrzymskiego, odkryto na cmentarzysku w Siemiechowie w grobach 1 i 3 (M. Jażdżewska, W. Siciński 2017, ryc. 5: 2; 5: 15). Wytwarzane były zarówno ze stopu miedzi, jak i z żelaza, mogą być traktowane jako przybory toaletowe lub też w kategorii narzędzia przydatnego w pracy rzemieślnika wyrabiającego ozdoby.

Krzesiwa

Tego rodzaju narzędzia do krzesania ognia odkryto w ośmiu zespołach grobowych oraz luźno. Według klasyfikacji zaproponowanej przez M. Jonakowskiego (1996) wszystkie krzesiwa z Kolonii Rychłocice należą do typu I i II, a wykonane są ze sztabki żelaznej. Różnice pomiędzy poszczególnymi egzemplarzami wynikają ze sposobu uformowania uszka i kształtu sztabki.

Do typu IA1c zaliczono krzesiwa wykonane ze sztabki trapezowatej lub wachlarzowatej zakończonej uszkiem uformowanym w wyniku zawinięcia zwężającej się górnej części sztabki. Pochodzą one z grobów 43 (ryc. 47: 9), 70 (ryc. 55: 5), 124 (ryc. 76: 1) i 187 (ryc. 97: 4) oraz w odc. 230 (ryc. 126: 11).

Typ IA2a reprezentowany jest przez trzy egzemplarze z grobów 18 (ryc. 34: 7), 21A (ryc. 38: 2) i 45 (ryc. 50: 5). Charakteryzują się one uszkiem niesymetrycznym prawostronnie i prostej lub nieznacznie rozszerzonej sztabce.

Kolejne krzesiwa odkryte w odcinku 325 w ustrynie 1 (ryc. 112: 3) i w odc. 205 (ryc. 125: 10) należą do typu IB1c o uszku symetrycznym, wywiniętym esowato i sztabce uformowanej wachlarzowato, a w drugim przypadku prosto.

Ostatnie krzesiwo, odkryte w grobie 6 (ryc. 31: 3) wykonane zostało z płaskiej sztabki żelaznej rozszerzonej lekko ku dołowi, z prostym zakończeniem. Drugi koniec został w całości wykuty w postaci pełnego uszka o kształcie kolistym. Reprezentuje ono typ IIC wariant b dość rzadko znajdowany w materiałach kultury przeworskiej, zwłaszcza w jej zachodniej strefie.

Z tabeli chronologicznej występowania krzesiw wynika, że typ IA1c spotykany jest począwszy od fazy B_{2a} po fazę B₂/C₁–C_{1a} okresu wpływów rzymskich. Podobnie typ IA2a, jak również typ IB1c i IICb (M. Jonakowski 1996, s. 97 tabela 1).

W grobie 124 razem z krzesiwem odkryto iglicę żelazną typu Ib wykonaną z okrągłego pręta zakończonego główką i zaczepem uformowanym w postaci uszka z dwoma ogniwkami do zawieszania. Iglica w tym zestawie służyła jako kołec do nabijania hubki (ryc. 74: 2).

Narzędzia do krzesania ognia są typowym elementem wyposażenia grobów męskich, wojowników. Wyjątkiem jest tu tylko grób 45 zawierający szczątki osobnika w wieku *infans II/iuvenis*.

Elementy skrzyneczek

Do tej kategorii zabytków zaliczamy okucia zamków, sprężyny, klucze, taśmowate okucia, okucia zgięte pod kątem prostym, będące elementem zamka oraz gwoździe żelazne. W prezentowanym materiale z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice elementy skrzyneczek odkryto w 10 grobach oraz luźno w odc. 206.

Okucia zamków. Do typu 2 okuć zamków zaliczono dwa egzemplarze pochodzące z grobów 44 (ryc. 49: 3) i 160 (ryc. 90: 6). Pierwsze z nich ma wymiary 8,4×4 cm, drugie natomiast 7,1×3 cm.

Charakteryzują się one kształtem prostokątnym oraz dwoma otworami na klucz i blokadę sprężyny w części centralnej. Otwory mocujące w pierwszym wypadku zostały rozmieszczone w dwóch narożnikach oraz pośrodku, natomiast w przypadku drugiego okucia we wszystkich narożnikach. Ten typ okucia należy do najczęściej spotykanych w kulturze przeworskiej i datowany jest w szerokich ramach pomiędzy fazami B_{1b} po C₂ okresu wpływów rzymskich (A. Kokowski 1997, s. 38).

Oba okucia zamków z grobu 112 (ryc. 71: 1–2) choć różnią się wielkością (9,8×7–4,5 cm oraz 8×3,2–2,6 cm) to należą do tego samego typu 5, który grupuje okucia kształtu klepsydrowatego z prostymi krótszymi bokami. Otwory dla klucza oraz blokady czopu sprężyny znajdują się centralnie wzdłuż dłuższej osi. W narożnikach okucia znajdują się otwory do przymocowania do skrzyneczki, w których tkwią gwoździe. W przypadku mniejszego okucia zgięcie gwoździa pozwala określić grubość deski użytej do konstrukcji skrzyneczki na 1,1 cm. Natomiast w przypadku okucia większego uszkodzenie jednego z gwoździ pozwala przyjąć jej grubość na około 2,2 cm. Tego rodzaju okucia zamków w zespołach grobowych datowane są na fazy B_{2b}–B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich (A. Kokowski 1997, s. 38).

Typ 9 reprezentuje okucie z grobu 121 (ryc. 74: 5). Ma kształt trójkątny z zaokrąglonymi narożnikami z otworami wzdłuż dłuższej osi. Jego wymiary wynoszą 4,7×2,8 cm. Okucia tego typu pojawiają się w fazie B₁, ale najczęściej spotykane są w fazie B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich (A. Kokowski 1997, s. 39).

Dość nietypowy kształt posiada okucie z grobu 220 (ryc. 105: 4). Można określić jego kształt jako asymetryczny o wymiarach 6,3×2,4 cm z dwoma otworami do mocowania i centralnie rozmieszczonymi otworami na klucz i czop sprężyny. Przypomina tym typ 11, tzw. „luboszycki”, choć różni się od niego prostokątnym narożnikiem.

Sprężyny zamków. Należą one do elementów, które zamykały skrzyneczki. Wykonane zostały z taśmy żelaznej, której jeden koniec zaopatrzono w czop zamykający zamek, drugi koniec nato-

miast jest zawinięty w celu mocowania do ściany skrzyneczki. Z omawianego cmentarzyska pochodzą z grobów 41 (ryc. 46: 2), 44 (ryc. 49: 4), 97 (ryc. 62: 3), 112 (ryc. 71: 6–7), 132 (ryc. 79: 3), 160 (ryc. 90: 9) i 220 (ryc. 105: 5) oraz luźno w odc. 206 (ryc. 125: 12). Długość sprężyn wynosi odpowiednio 2,8 (fragm.), 13, 6,3, 8 i 6,5, 5,4, 9,1 oraz 6,3 cm. Należą do przedmiotów, których forma nie przejawia zmienności w długim odcinku czasu.

Klucze. W ośmiu zespołach grobowych odkryto w sumie 11 kluczy żelaznych. Wszystkie należą do typu A charakteryzującego się jednym piórem w kształcie litery „U”. Pewne różnice wynikają ze sposobu ukształtowania trzonu. W większości wypadków jego przekrój jest kwadratowy. Taki kształt trzonów mają klucze z grobów 44 (ryc. 49: 5), 62 (ryc. 53: 11–13), 112 (ryc. 71: 8–9), 160 (ryc. 90: 7), 192 (ryc. 98: 11) i 220 (ryc. 105: 4), natomiast w grobach 38 (ryc. 45: 8) i 121 (ryc. 74: 6) są one płaskie i dość szerokie. W tym wypadku zaliczamy je do typu A2. Wielkość poszczególnych egzemplarzy jest zróżnicowana i mieści się w przedziale od 7,9 do 16,7 cm. Wykonane zostały z pręta żelaznego, trzonek został rozklepany w kwadratową lub prostokątną sztabkę, w kilku wypadkach dodatkowo krawędzie są nacinane lub ich powierzchnia jest zdobiona grupami kresiek i zwinięta na końcu w uszko. W niektórych okazach w uszku tkwi jeszcze kółko zapewne służące do zawieszania klucza. Zwraca uwagę, zwłaszcza w grobie 62, obecność trzech kluczy zróżnicowanych wielkością, przy braku innych elementów szkatułki. Chronologia występowania kluczy to przede wszystkim fazy B₂–B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich, choć znane są już również w fazie A₃ młodszego okresu przedrzymskiego oraz w okresie wędrówek ludów (A. Kokowski 1997, s. 40).

Pozostałe elementy. Do nich należy zaliczyć dwa okucia zagięte pod kątem prostym odkryte w grobie 112 (ryc. 71: 4–5). Ich sposób wygięcia, tworzący czworokąt z ramionami zagiętymi na końcach ustawionymi przeciwstawnie, wskazuje na możliwość ich interpretacji jako elementów służących do zamykania skrzynek. Ich wymiary wynoszą 2–3×3 cm oraz 3×3 cm.

Jako element konstrukcyjny skrzyni należy uznać także okucie składające się z dwóch blaszek połączonych nitami pochodzące z grobu 112 (ryc. 71: 3). Długość jego wynosi około 7 cm, natomiast odległość pomiędzy blaszkami około 2,5 cm. Podobne przedmioty, ale o wiele mniejszych rozmiarów interpretowane są jako okucia nakładane na pas (R. Madyda-Legutko 1977, s. 391). W przypadku omawianego grobu w zestawie zabytków pozyskanych w trakcie jego eksploracji mamy zarówno elementy pasa, jak i skrzyneczek. Decydującym kryterium określenia funkcji tego przedmiotu jest jednak jego wielkość, która każe go widzieć jako element konstrukcyjny skrzyneczki. Podobnie interpretuje tego rodzaju przedmioty A. Niewęgłowski (1991, s. 89), przy okazji omawiania materiałów z cmentarzyska w Garwolinie. Analogiczny okaz znany jest także z cmentarzyska w Wiktorowie, łączony jednak raczej z okuciem pasa (J. Moszczyński 2010, s. 124–125). Należy zwrócić jednak uwagę, że tego rodzaju przedmioty spotykane są przede wszystkim w kontekście elementów skrzyneczek.

Ze skrzyneczkami związane jest z pewnością zachowane w trzech fragmentach okucie żelazne o długości 9,8 cm i szerokości 1,2 cm. Wykonane zostało z taśmy żelaznej, którą mocowano do podłoża przy pomocy trzech nitów. Natomiast jego funkcja jako elementu konstrukcyjnego jest trudna do określenia. Możliwe, że tego rodzaju okucie miało za zadanie wzmocnienie drewnianej konstrukcji skrzynki. Odkryto je w wyposażeniu grobu 112 (ryc. 70: 12).

Ostatnią kategorią zabytków łączonych ze skrzyneczkami są gwoździe żelazne z grobu 112 (ryc. 70: 11, 13), które w dość znacznej liczbie zostały odkryte zarówno w warstwie ciałopalenia przykrywającej popielnicę, jak i w jej wnętrzu. W sumie zarejestrowano 19 tego rodzaju przedmiotów zróżnicowanych wielkością, co jeszcze raz potwierdza obecność dwóch skrzynek w wyposażeniu omawianego grobu.

Obecność elementów więcej niż jednej skrzyneczki (dwóch lub znacznie rzadziej trzech) w zespołach grobowych spotykana jest stosunkowo często na cmentarzyskach kultury przeworskiej

(A. Kietlińska 1963, s. 34–35 tabela 9). Według przyjętego założenia, skrzyneczki w grobach kobiet mają być wyznacznikami ich wysokiej pozycji społecznej, a taką pozycję mogła mieć tylko jedna kobieta na pokolenie. Natomiast większa ich liczba miałaby oznaczać różnice rangi społecznej rodu czy też zakresu władzy nad jednym czy większą ilością rodów (A. Kietlińska 1963, s. 26–28).

Zwraca uwagę również fakt, że komplety żelaznych elementów skrzyneczek, czy szkatulek, czyli klucz, okucie zamka, i sprężyna zamka wystąpiły tylko w czterech zespołach grobowych – 44, 112, 160 i 220. W pozostałych wypadkach są one ograniczone do mniejszej liczby ich elementów. W grobie 38, 62 i 192 znajdujemy tylko klucze, w tym nawet 3 egzemplarze w grobie 62, a w grobie 97 i 132, tylko sprężyny zamka. Jest to więc przykład na duży stopień komplikacji zwyczajów pogrzebowych ludności kultury przeworskiej.

Okucie taśmowate

W grobie 6 odkryto zachowane w dwóch fragmentach taśmowate, żelazne okucie z kolistym uchwytem z jednym końcem uformowanym kotwicowato (ryc. 31: 15). Jego długość wynosi 35 a szerokość 2,3 cm. Wśród badaczy nie ma zgody na interpretację funkcjonalną takich zabytków. Jedni chcieliby widzieć je jako okucia skrzyni (G. Rycel 1983, s. 291–302), inni jako okucia wiader (np. B. Abramek 1984, s. 58, tabl. I: 4; J. Szydłowski 1984). Wydaje się, że przy ich interpretacji należy brać pod uwagę cały kontekst znaleziska. Kształt takiego okucia jest dość uniwersalny i z tego powodu mógł znajdować zastosowanie zarówno w przypadku drewnianych skrzynek, jak i wiader. Istotna w tym wypadku może być przede wszystkim ich wielkość oraz szczegóły konstrukcyjne, m.in. miejsce mocowania kolistego uchwyty. W naszym przypadku omawiane okucie znalazło się ewidentnie w otoczeniu przedmiotów typowych dla grobu wojownika. Podobny kontekst ma okucie z pobliskiego Strobina z grobu 10 (B. Abramek 1984, tabl. I: 4). Dlatego też w tym przypadku bardzo wyraźny jest związek omawianego okucia z naczyniami drewnianymi w rodza-

ju wiaderka. Jest natomiast rzeczą zastanawiającą, że w żadnym z grobów z elementami skrzyneczek z omawianego cmentarzyska podobne okucie nie wystąpiło.

Inne przedmioty

Tulejki zakończone stożkiem

Przedmioty te odkryto w grobie 31 (ryc. 41: 5) i w odcinku 319 w ustrynie 1 (ryc. 111: 15). Wykonane z żelaza tulejki, nie w pełni zamknięte, zostały zwinięte z cienkiej blachy i zakończone stożkiem. Ich długość wynosi odpowiednio 8,2 cm, w przekroju 1 cm i 7 cm, w przekroju 0,9 cm. Przedmioty te znane są dość licznie z obszarów przyłimesowych Imperium Rzymskiego, a także z obszaru *Barbaricum*, w tym także kultury przeworskiej (K. Czarnecka 2003, s. 145). Interpretacja tych zabytków jest bardzo różna od okuć łuków, toków różnego rodzaju pocisków miotanych ręcznie, poprzez strzały treningowe, po broń myśliwską jako groty strzał do polowań na ptaki lub zwierzęta futerkowe. Żadna z tych koncepcji nie w pełni przekonuje jednak autorkę opracowania tego rodzaju przedmiotów (K. Czarnecka 2003, s. 146–148). Chronologia ich występowania na obszarze kultury przeworskiej jest dość szeroka począwszy od fazy B₁ po początek młodszego okresu rzymskiego (K. Czarnecka 2003, s. 145–146). Materiały z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice potwierdzają takie datowanie. Co prawda grób 31 datowany jest tylko ogólnie na okres wpływów rzymskich, natomiast znalezisko w ustrynie 1 w odcinku 319 pozwala określić jego chronologię na fazę C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich.

Astragale

Są to przedmioty wykonane ze zwierzęcych kości skokowych drobnych ssaków pozbawione jednak śladów obróbki. Na omawianym cmentarzysku odkryto je w grobach 113 (ryc. 73: 3) oraz 201 (ryc. 100: 9). W tym pierwszym z zapinkami AIV odmiany 1 i 2 oraz przęślikiem, w drugim z przęślikiem oraz nitem od grzebienia typu I. Wystąpiły więc w kontekście grobów kobiecych. Astragale spotykane są dość często z kostkami do gry (J. Rogatko 1994, s. 344). Z obszaru kultury prze-

worskiej znane są z cmentarzyska w Młodzikowie, pow. Środa Wielkopolska (A. Dymaczewski 1957–1958, s. 291 ryc. 226: 17–190, Lizawic, pow. Oława (Z. Hendel, S. Moździoch 1981, s. 311 ryc. 22: g–j)), Nadkola, pow. Węgrów (J. Andrzejowski 1998, pl. XXXIII: 13), Opatowa (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, taf. CCLVIII: 9) oraz z centralnej Polski z Gozdowa (W. Siciński 2010, s. 43, ryc. 81: 11–15), gdzie odkryto je w grobie dziecka (*infans I*).

Elementy rzędu końskiego

Wędzidło

Niezwykle rzadko spotykanymi przedmiotami na cmentarzyskach kultury przeworskiej są elementy rzędu końskiego. Obecność dwóch zabytków tej kategorii na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice każe zwrócić na nie szczególną uwagę. Pierwszym z nich jest wędzidło żelazne odkryte luźno w odcinku 200 (ryc. 124: 6). Należy ono do typu dwuczłonowych wykonanych z dwóch czworokątnych sztabek o wymiarach 8×6 mm z końcami zawiniętymi w ucha o długości 7 i 6,3 cm (ten drugi element ma uszkodzone jedno ucho) z owalnymi pobocznikami wykutymi z pręta o przekroju kołowym o grubości 5 i 4,5 mm. Wymiary poboczników wynoszą 9,4×8 i 9×7,3 cm. Omawiane wędzidło odkryte zostało co prawda luźno, jednakże można przypuszczać, że stanowiło element wyposażenia grobu, który uległ zniszczeniu podczas prac związanych z karczowaniem lasu w drugiej połowie XIX wieku. Ślady tej działalności w postaci wykrotów po pniach drzewnych oraz spalenizny były szczególnie dobrze widoczne w tym rejonie cmentarzyska. Warto więc w tym miejscu nadmienić, że w odcinku 200 oprócz wędzidła odkryto kilkadziesiąt fragmentów ceramiki lepionej ręcznie, przęślik gliniany, nóż żelazny oraz sprzączkę grupy D typ 17, natomiast w sąsiednim odcinku 201 obok ceramiki znaleziono 12 fragmentów naczyń importowanego wykonanego z mosiądzu. Z obszaru zajętego przez kulturę przeworską wędzidła znane są z cmentarzysk w Sadowiu (S. Jasnosz 1955, s. 143 ryc. 3: 1) i w Opatowie (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, t. II, taf. CLXV: 1). Fragment

wędzidła odkryto także na osadzie w Nieszawie Kolonii stan. 5, pow. Opole Lubelskie (red. M. Stasiak-Cyran 2016, s. 41, 197 tabl. XCIX: 9).

Ozdoba cykadowata

Niezwykle interesujący zabytek odkryto w grobie ciałopalnym, jamowym 37 (ryc. 44: 7–7a). Był to grób częściowo zniszczony, prawdopodobnie w czasach nowożytnych podczas karczowania i wypalania lasu, składający się z dwóch jam nałożonych na siebie o zróżnicowanym wypełnisku. Pierwsza z jam zorientowana była na osi N–S, a wymiary jej to 145×65 cm i głębokość 23 cm. Jej wypełnisko to szaro-brunatna, w części N szara próchnica z węglami drzewnymi. Prawdopodobnie można ją interpretować jako właściwą jamę grobową. Tu też odkryto m.in. omówioną wyżej fragmentarycznie zachowaną srebrną zapinkę. Druga jama zorientowana była na osi E–W, a jej wymiary to 137×42 cm przy głębokości 22 cm. Wypełnisko stanowiła do głębokości 8–14, 17 cm czarna przepalona, niżej szara próchnica. Ta jama powstała w okresie nowożytnym, co poświadcza także charakter odkrytych w jej wypełnisku węgli drzewnych, niszcząc północną część właściwej jamy grobowej. W jej wschodniej części odkryto omawianą ozdobę cykadowatą.

Jest to przedmiot wykonany z brązu o wysokości około 6,5 cm, kształtem przypominający złożone skrzydła owada z charakterystycznym przewężeniem w części środkowej. W górnej części znajdują się obustronnie wyodrębnione niewielkie wypustki, umieszczone w najwęższym miejscu ozdoby tuż pod niewielkim rozszerzeniem zwieńczonym kolistym zaczepem. Do niego przywarły dwie skuwki zakończone identycznymi kolistymi zaczepami, z których jedna posiada zachowane

prostokątne płytki z czterema nitami w narożnikach, w drugiej zachował się tylko niewielki fragment górnej płytki ze śladami dwóch otworów na nity. W związku z tym mamy tu do czynienia z trzema oddzielnymi przedmiotami powiązanymi funkcjonalnie. Obecność dwóch nitowanych skuwek o szerokości około 1,2 cm wskazuje, że były mocowane na rzemieniach, natomiast zawieszka w kształcie owada byłaby tu elementem zdobniczym, czego dowodzi zarówno jej kształt, jak i ornamentacja. Na jej stronie przedniej tuż przy krawędziach bocznych oraz dolnej znajduje się dość głęboka linia. Dodatkowo dwie linie tworzące trójkąt poprowadzono w miejscu przewężenia w dolnej partii przedmiotu. Między nimi umieszczono dość głębokie kółka współśrodkowe wykonane narzędziem w rodzaju puncy. Ozdoba ta jest dość silnie przepalona i zdeformowana, a w jej lewej części w dolnej strefie widoczny jest intencjonalnie wykonany niewielki otwór.

Ze skuwki zachowanej szczątkowo (próbka nr 332), drugiej skuwki (nr próbki 332/1) oraz z ozdoby cykadowatej (próbka nr 332/2) pobrano próbki do analizy składu chemicznego⁹. Jej wyniki prezentuje tabela 5. Wykazała ona, że wszystkie elementy składowe ozdoby wykonane zostały z brązu o niezbyt wysokiej domieszce cyny i niewielką domieszką cynku. Na uwagę zasługuje także dość znaczna obecność w stopie wszystkich składowych przedmiotów ozdoby srebra. Różnią się więc w tym zakresie zasadniczo od próbek wykonanych z fragmentów naczyń ze stopów miedzi (tabele 6–13), gdzie tylko w stopie naczyń z gro-

⁹ Analizę metalograficzną wykonali mgr inż. Halina Młodecka oraz mgr Paweł Trzeciak z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, wykorzystując spektrometr rentgenowski fluoroscencyjny z dyspersją energii (EDXRF) typu PW 4030.

Tabela 5. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego ozdoby rzędu końskiego z grobu 37.

Table 5. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of a horse tack decoration from grave 37.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Pb
332	0,78	0,67	0,07	0,04	0,43	0,19	92,66	1,12	0,13	1,06	2,10	0,41
332/1	0,40	0,37	0,11	0,06	0,47	0,14	90,63	1,20	0,12	2,90	2,93	0,65
332/2	0,52	0,36	0,08	0,03	0,40	0,09	90,13	0,70	0,35	3,48	3,5	0,43

bu 57 w jednej z trzech próbek odnotowano obecność 0,98% srebra (tabela 9).

Wydaje się, że opisywany tu zespół przedmiotów możemy uznać za element uprząży końskiej, jako zakończenia rzemieni z ozdobą w kształcie owada prawdopodobnie będącej częścią składową tzw. ogłowia. Kształt zaczepów wskazuje, że wszystkie te trzy elementy musiały być zawieszane na pierścieniowato uformowanym elemencie, przy czym dwa z nich były metalowymi okuciami skórzanego rzemieni i pełniły funkcję użytkową, natomiast element w kształcie owada był ozdobną zawieszka. Ścisłych analogii do tego przedmiotu niestety nie udało się jednak odnaleźć. Zabytek ten odkryty został w grobie jamowym z fragmentem srebrnej zapinki VI grupy O. Almgrena zdobionej ornamentem metopowym. Znajdował się on w najmłodszej strefie cmentarzyska datowanej na schyłek późnego okresu wpływów rzymskich – wczesną fazę okresu wędrówek ludów. Niewielka ilość przepalonych kości ludzkich (24 g) nie pozwala na określenie płci oraz wieku osobnika pochowanego w grobie, gdzie znajdowały się również przepalone kości zwierzęce. Pozostałe wyposażenie grobu w postaci kilkudziesięciu ułamków ceramiki lepionej ręcznie i znikomej liczby ułamków ceramiki toczonej na kole oraz ułamkowo zachowanych przedmiotów metalowych, wskazuje wyraźnie na jego miejscowe pochodzenie.

Możemy przyjąć, iż opisywany tu element zdobniczy w kształcie przypominającym owada nawiązuje w pewien sposób do zapinek cykadowatych, które występują wzdłuż limesu rzymskiego na dużym obszarze od Kaukazu po Brytanię, koncentrując się w dorzeczu Dunaju, na Krymie i w północnym Kaukazie. Fibule w tym kształcie prawdopodobnie używane były już przez Sarmatów w okresie wpływów rzymskich, a szerzej upowszechniły się w okresie wędrówek ludów (V. Beljavec 2018, s. 239). Fibule cykadowate produkowano od III wieku n.e. w różnych wariantach, także z innymi ozdobami w tym kształcie, również okuciami rzemieni (A. H. Vaday 1988–1989, s. 96). Geneza motywu cykady wiązana jest z Hunami, gdzie mają się pojawiać na okuciach rzędu końskiego (M. Mączyńska 2009, s. 397). Zbliżone

formą i sposobem zdobienia do zawieszki z Kolonii Rychłocice są dwie zapinki cykadowate odkryte w rejonie miejscowości Kostol we wschodniej Serbi (Z. Vinski 1957, s. 139 ryc. 17–18).

Sposób zdobienia zawieszki cykadowatej wraz z zestawem okuć rzemieni bardzo wyraźnie nawiązuje do horyzontu Sösdala obejmującego m.in. paradne rzędy końskie zdobione bogatą ornamentyką stempelkową, wśród której częste są wielocentryczne koła i półkoła wykonane puncą. Ten styl zdobnictwa, nazywany też Untersiebenbrunn – Sösdala, był szeroko rozpowszechniony od południowej Skandynawii po Europę południowo-wschodnią, a datowany jest na okres od drugiej połowy IV po pierwszą połowę V wieku n.e. (A. Bitner-Wróblewska 2003, s. 197, 199). W materiałach zabytkowych kultury przeworskiej przedmioty reprezentujące ten styl, wykonane najczęściej ze srebra, czasem ze złota, wyjątkowo z brązu należą do rzadkości (M. Mączyńska 1999, s. 26). Dlatego też obecność zawieszki cykadowatej z okuciami rzemieni, będących elementem rzędu końskiego, na cmentarzysku w grobie jamowym ciałopalnym należy w skali kultury przeworskiej do szczególnie wyjątkowych.

Z dużą dozą prawdopodobieństwa, jako element uprząży końskiej możemy traktować okucie wykonane ze stopu miedzi odkryte w odcinku 56 w ustrynie 2 (ryc. 116: 5). Składa się ono z dwóch płytek kształtu trapezowego o długości 1,6 i szerokości 1,2–1,4 cm zakończonych masywnym kołistym uchwytem o przekroju płaskokulistym i średnicy zewnętrznej 1,8, a wewnętrznej 0,9 cm. Odstęp między płytkami, łączonymi czterema nitami, wynosi około 1,5 mm określając w ten sposób grubość skórzanego rzemienia, w którym został zamocowany. Przedmiot ten został wykonany w podobnym stylu co omówione powyżej okucia rzemieni, w związku z czym możemy go umieszczać w zbliżonym przedziale czasowym obejmującym schyłek okresu wpływów rzymskich – początek okresu wędrówek ludów.

Dzwonek

W odcinku 85 luźno odkryto bardzo rzadko spotykany na stanowiskach kultury przeworskiej

przedmiot, którym jest dzwonek (ryc. 123: 2). Wykonany jest ze stopu miedzi, kształtu cylindrycznego z czworokątnym uszkiem. Jego wysokość całkowita wynosi 5,3 cm, w tym uszko 1,6 cm, a średnica 3 cm. Naloty rdzy wewnątrz cylindra sugerują, że serce dzwonka, które nie zachowało się wykonane było z żelaza. Na obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum* dzwonki spotykane są stosunkowo rzadko. Ich skupienie notowane jest jedynie nad Cisą, na terenach sarmackich oraz nad Bałtykiem między dolną Wisłą a Niemnem (W. Nowakowski 1986, s. 108). Z obszaru kultury przeworskiej brązowy dzwonek miałby pochodzić z cmentarzyska w Brzeźnie, pow. ostrołęcki oraz Radzynia, pow. wschowski (W. Nowakowski 1986, s. 115). Z nowszych badań należy wymienić dwa dzwonki odkryte na osadzie w Kunach, pow. Turek, w obiekcie polziemiankowym. Oba kształtu piramidalnego, jeden wykonany z żelaza, drugi odlany ze stopu miedzi (B. Rogalski 2004, s. 186 ryc. 3, tabl. XXXV: 2). Dzwonki kształtu cylindrycznego odlewane z brązu z czworokątnymi uszkami spotykane są głównie w okresie wpływów rzymskich do końca III wieku. Służyły jako ozdoby rzędu końskiego, czy zwierząt jucznych (W. Nowakowski 1986, s. 116).

Zniszczone przedmioty metalowe

Zagadkowo prezentuje się fragment przedmiotu wykonanego ze stopu miedzi odkrytego w grobie 38 (ryc. 45: 7). Jest to fragment sztabki o wymiarach 0,3×0,1 i długości 3,8 cm, po jednej stronie zdobionej nacięciami w kształcie trójkątów z kolistym zakończeniem z otworem w środku, być może rodzaj uchwytu. Funkcja tego przedmiotu jest trudna do określenia, prawdopodobnie otwór w jego zakończeniu służył do mocowania – przynitowania do innego elementu.

Ponadto w grobie 61 odkryto nit ze stopu miedzi (ryc. 52: 10), a luźno w odcinku 131 trzy nity z kapeluszowatymi główkami (ryc. 123: 9–11), być może będące elementem mocującym umbo.

Pozostałe przedmioty ze stopu miedzi uległy bardzo silnej destrukcji, dlatego też określenie ich przypuszczalnej funkcji nie jest możliwe. Odkryto je w grobach 13 (ryc. 33: 4), 27, 31, 36, 45, 61, 64

(ryc. 54: 5), 71, 74, 75, 77, 100, 130, 131, 132, 137, 142, 190 i ustrynie 1 oraz w odcinkach 57, 58 i 60.

Przedmioty żelazne reprezentowane są przez trzy kółka, w tym jedno spiralne o średnicy 2,8 cm (ryc. 38: 13), kolejne wykute w całości o średnicy 1,8 cm (ryc. 46: 3), a ostatnie z końcami stykającymi się o średnicy 2 cm (ryc. 61: 9). Jako ogniwa łańcucha możemy interpretować częściowo zniszczone trzy kółka wykonane z pręta o przekroju czworokątnym o średnicy 3,6, 3,4 i 3,2 cm pochodzące z grobu 113 (ryc. 73: 6). Na uwagę zasługuje także szereg okuć odkrytych w grobie 60 i w ustrynie 2, składających się z jednej lub dwóch blaszek z nitami, których funkcja jest trudna do określenia (ryc. 52: 2; 117: 4, 7–8). Ich długość wynosi odpowiednio 4,2, 7,8, 5,7 i 5 cm. Dwa z nich, o długości 7,8 cm każdy, są zdobione w stylu metopowym, określając ich dość późną pozycję chronologiczną w ramach późnego okresu wpływów rzymskich i początków okresu wędrówek ludów (ryc. 117: 6, 12).

Z kilku grobów pochodzą gwoździe żelazne o nieokreślonej funkcji – grób 8 (ryc. 32: 5), 62 (ryc. 53: 14–15), 67 (ryc. 54: 13), 71 (ryc. 57: 2), 89 (ryc. 59: 6–7), 100 (ryc. 63: 11) i 160 (ryc. 90: 4) i z ustryny 1 (ryc. 111: 7; 112: 7, 8, 15) oraz ustryny 2 (ryc. 119: 4), a także odkryte luźno w odcinkach 48 (ryc. 121: 8–9), 70 (ryc. 121: 21), 72 (ryc. 122: 11–13) i 200 (ryc. 124: 5).

Żelazne nity bez kontekstu funkcjonalnego odkryto w grobach 43, 46 (ryc. 50: 7), 64 (ryc. 54: 2–4), 70 (ryc. 56: 1), 201 (ryc. 100: 8) i w ustrynie 1 (ryc. 111: 7), a także ustrynie 2 (ryc. 119: 5) oraz luźno w odcinkach 48 (ryc. 121: 8–9) i 70 (ryc. 121: 20).

Pozostałe zniszczone przedmioty żelazne pochodzą z grobów 21 (ryc. 37: 6, 8), 41 (ryc. 46: 4), 43 (ryc. 47: 11), 141 (ryc. 82: 16), 160 (ryc. 90: 5), 187 i z ustryny 1 (ryc. 112: 14) oraz ustryny 2 (ryc. 117: 3, 5, 9).

W kilku grobach oraz luźno w odcinkach znaleziono niewielkie fragmenty stopionego szkła barwy zielonkawej. Ich stan zachowania nie pozwala na stwierdzenie ich pochodzenia (stopione paciorki, czy naczynia szklane). Pochodzą one z grobów 38, 43, 57, 62, 66, 75 i 101 oraz z odcinków 56 i 57.

Naczynia metalowe

Fragmenty metalowych naczyń importowanych z obszaru *Imperium Romanum* na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice odkryto w siedmiu grobach oraz jako znalezisko luźne. W dwóch wypadkach są to niewielkie fragmenty trójkątne pogrubionych brzegów pochodzących prawdopodobnie z jednego naczynia. Przypuszczalnie mogło to być naczynie misowate typu E 84/88. Odkryto je w blisko położonych sobie grobach 37 (ryc. 44: 6) i 38 (ryc. 45: 5). Pierwszy z nich to pochówek ciałopalny, jamowy, natomiast drugi to prawdopodobnie szkieletowy pochówek złożony w grobie z konstrukcją kamienną. W jego warstwie zasypiskowej znajdowały się przedmioty, które pochodziły pierwotnie z grobu ciałopalnego, zniszczonego podczas jego zakładania. Natomiast jego właściwe wyposażenie było zdeponowane na dnie grobu. Analiza składu chemicznego¹⁰ wykazała, że odkryte fragmenty w obu grobach pochodzą z naczynia wykonanego z mosiądzu (tabela 6 i 7).

W grobach 43 (ryc. 48: 7), 57 (ryc. 51: 3), 61, 97 oraz 219, a także luźno w odcinku 201 znajdowano dużą ilość stopów miedzi, fragmentów naczyń, w tym także den z kołami koncentrycznymi (groby 57 i 97 oraz odc. 201), w jednym wypadku z krzyżem równoramiennym w jego centralnej części (grób 43). Natomiast w grobie 61 odkryto wraz ze stopionymi fragmentami kolisty uchwyt naczynia. W tym wypadku możemy przypuszczać, że może on pochodzić od naczynia misowatego jednego z typów E 72, 73, 79, 80, 84–87 ewentualnie 89. Analiza ich składu chemicznego wykazała, że są to w większości fragmenty naczyń brązowych (tabela 8–12). Wyjątkiem są tu ułamki naczynia odkryte luźno w odcinku 201 (prawdopodobnie pochodzą ze zniszczonego grobu ciałopalnego), których skład chemiczny wskazuje, że wykonano je z mosiądzu (tabela 13).

Prezentowane powyżej materiały z omawianego cmentarzyska pozwalają z punktu wi-

dzenia technologicznego wydzielić dwie grupy naczyń. Pierwsza z nich to fragmenty naczyń odkryte w grobach 43 (tabela 8), 57 (tabela 9), 61 (tabela 10), 97 (tabela 11) i 219 (tabela 12), które wykonane zostały z brązu o zawartości miedzi od 79,1 do 96,55% i cyny od 0,98 do 16,33%. Ich chronologia zamyka się w przedziale faz B_{2b}–C_{1a}, a więc schyłku wczesnego i początków młodsze- go okresu wpływów rzymskich. Druga grupa reprezentowana jest przez ułamki naczyń odkryte w grobach 37 (tabela 6) i 38 (tabela 7) oraz luźno w odcinku 201 (tabela 13). Zostały one wykonane z mosiądzu o zawartości miedzi od 79 do 86,4% i cynku od 9,5 do 15,36%. Datowanie tych pochówków obejmuje schyłek okresu wpływów rzymskich i początek okresu wędrówek ludów (C₂–D₁).

Być może jako elementy naczynia ze stopu miedzi należy potraktować dwa kółka o średnicy 2,6 i 1,6 cm, w tym to ostatnie z końcami pogrubionymi, zachodzącymi na siebie z grobu 97 (ryc. 61: 10–11).

Rodzaj zaczepu, tym razem żelaznego reprezentuje przedmiot odkryty w odc. 326 w ustrynie 1 (ryc. 112: 12). Wykonany został z cienkiej blaszki zagiętej w połowie, jego kształt jest zbliżony do prostokąta z zaokrąglonym jednym bokiem, w którym znajduje się jednostronnie delikatnie, ozdobnie ząbkowany nit. Wewnątrz posiada czworokątny otwór o boku 6 mm, wysokość przedmiotu wynosi 2,2 cm. Być może jest to ucho naczynia żelaznego.

Na omawianym cmentarzysku w Kolonii Rychłocice na stanowisku 1 odkryto więc co najmniej siedem fragmentarycznie zachowanych importowanych naczyń brązowych i mosiężnych pochodzących z obszaru Imperium Rzymskiego. Należy więc ono do wyróżniających się w tym zakresie wśród cmentarzysk kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Na dużym, przebadanym całkowicie cmentarzysku w Konopnicy, odkryto tylko fragmenty jednego naczynia brązowego znajdującego się w wyposażeniu grobu 181 i prawdopodobne trzy dalsze w grobach 101, 176 i 197 (B. Abramek 1989, s. 119–120). Natomiast na cmentarzysku w Strobiniu, w grobie 10, od-

¹⁰ Analizę metalograficzną wykonała mgr inż. Halina Młodecka z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, wykorzystując spektrometr rentgenowski fluoroscencyjny z dyspersją energii (EDXRF) typu PW 4030.

Tabela 6. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentu naczynia z grobu 37.

Table 6. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of a pottery fragment from grave 37.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
331	0,65	0,20	0,09	0,02	0,78	0,04	78,33	15,77	0,06	0,64	2,77	0,66

Tabela 7. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 38.

Table 7. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 38.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
348	0,92	0,30	0,07	0,04	0,69	0,07	80,75	12,20	0,12	0,30	3,35	1,19
353	0,52	0,35	0,07	0,04	0,93	0,07	82,50	9,50	0,10	0,30	5,00	0,64
354	0,76	0,33	0,14	0,03	1,00	0,06	79,00	14,50	0,08	0,15	3,23	0,76

Tabela 8. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 43.

Table 8. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 43.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
398	0,65	0,36	0,08	0,03	1,18	0,14	95,22	0,39	0,05	0,00	1,80	0,07
409	0,64	0,34	0,08	0,03	1,17	0,14	95,28	0,40	0,05	0,00	1,79	0,06
412	0,44	0,28	0,08	0,05	0,34	0,16	97,03	0,38	0,04	0,20	0,98	0,04
417/1	0,34	0,22	0,07	0,04	0,34	0,15	97,03	0,36	0,00	0,32	0,98	0,08
417/2	0,29	0,14	0,07	0,03	0,31	0,13	96,48	0,37	0,02	0,09	2,05	0,03
419	0,32	0,24	0,07	0,00	0,33	0,17	96,55	0,38	0,04	0,18	1,68	0,05

Tabela 9. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 57.

Table 9. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 57.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sb	Sn	Pb
1	0,095	0,22	0,085	0,015	3,96	0,07	82,3	0,41	0,20	0,98	0,00	11,00	0,45
2	0,73	0,19	0,075	0,01	0,29	0,145	89,9	0,39	0,12	0,00	0,60	6,10	1,50
3	1,10	0,35	0,074	0,03	0,32	0,12	90,6	0,43	0,20	0,00	0,05	4,05	2,60

Tabela 10. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 61.

Table 10. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 61.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
1	0,10	0,58	0,07	0,03	0,44	0,11	81,77	0,54	0,06	0,10	16,13	0,21
2	0,10	0,67	0,08	0,04	0,48	0,10	85,43	0,42	0,05	0,00	12,40	0,20

Tabela 11. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 97.

Table 11. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 97.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
1	0,23	0,29	0,06	0,04	0,55	0,15	91,43	0,37	0,20	0,00	3,27	0,09
2	0,23	0,20	0,07	0,03	0,46	0,05	90,78	4,50	0,04	0,16	1,08	0,07

Tabela 12. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z grobu 219.

Table 12. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery fragments from grave 219.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
1	0,47	0,36	0,07	0,01	0,93	0,14	79,10	0,38	0,27	0,00	16,33	1,78
2	0,20	0,26	0,12	0,02	0,91	0,12	90,88	0,38	0,01	0,00	6,98	0,10
3	1,40	0,30	0,08	0,02	0,36	0,13	86,06	0,50	0,36	0,00	6,82	3,92

Tabela 13. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyniki analizy składu chemicznego fragmentów naczynia z odcinka 201.

Table 13. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The results of chemical content analysis of pottery content from grave 201.

Nr próbki	S	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sb	Sn	Pb
298/1	0,00	0,05	0,09	0,01	0,42	0,00	81,78	15,36	0,00	0,93	0,35	0,00
298/2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	82,10	14,63	0,08	0,94	0,39	0,00
298/3	1,20	0,40	0,12	0,02	0,71	0,00	86,40	4,35	0,00	0,10	1,10	0,27

kryto tylko fragmenty uchwytu brązowej patery (B. Abramek 1984, s. 24, tabl. II: 8). Na pobliskim cmentarzysku z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w Siemiechowie fragmentów importowanych naczyń wykonanych ze stopów miedzi nie stwierdzono.

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Wśród grobów ludności kultury przeworskiej możemy wyróżnić trzy podstawowe grupy. Dominującą na cmentarzysku, liczącą 131 pochówków grupę pierwszą tworzą groby jamowe. Wśród nich możemy wydzielić dwa typy. Pierwszy to groby jamowe czyste, bez resztek stosu pogrzebowego, który liczy 35 pochówków. Szczątki zmarłego złożone zostały w warstwie żółtego piasku, bez czytelnej jamy grobowej. Rozmieszczenie przepalonych kości ludzkich oraz przedmiotów użytko-

wych, które zostały przeniesione ze stosu pogrzebowego określa wielkość grobu. Są to najczęściej niewielkie założenia mierzące od 33×27 cm do 110×55 cm i głębokości od 5 do 48 cm. Ich wyposażenie było najczęściej dość ubogie i ograniczało się do pojedynczych, wyjątkowo do kilku przedmiotów zabytkowych. Jako przykłady można tu podać groby 27 (ryc. 40: 2–11) czy 198 (ryc. 100: 2–5). Typ drugi tworzą pochówki, w których w jamach grobowych umieszczono resztki stosu pogrzebowego (96 grobów). Wielkość jam grobowych jest bardzo różna i waha się od średnicy 26 i głębokości 3 cm do 250×205 i głębokości 60–70 cm. Również wypełnisko jest zróżnicowane od barwy jasnobrunatnej, brunatnej, poprzez szarą po czarną. Wyposażenie tych grobów, poza nielicznymi wyjątkami, było zdecydowanie ubogie i ograniczało się do kilku fragmentów ceramiki, czy drobnych, przepalonych przedmiotów metalowych. Dobrym przykładem może tu być grób 46 (ryc.

50: 6–8) oraz 47 (ryc. 50: 9). Na szczególną uwagę zasługuje tu grób 140, w którym obok wyposażenia w postaci ułamków ceramiki oraz sprzączki zdeponowano wyłącznie kości zwierzęce.

Groby popielnicowe tworzą grupę drugą liczącą 45 pochówków, wśród których wyróżniamy dwa typy: czyste, bez szczątków stosu ciałopalnego (16 grobów) oraz ze szczątkami stosu (29 grobów). Typ pierwszy charakteryzuje się tym, że popielnice umieszczano w warstwie żółtego piasku bez widocznej lub w bardzo słabo czytelnej jamie grobowej, a całe wyposażenie znajdowało się wewnątrz popielnicy (np. groby 56 i 104, ryc. 50: 11–12; 64). W drugim typie popielnice umieszczano w jamie grobowej obsypując ją resztkami stosu ciałopalnego. Jej wielkość jest bardzo zróżnicowana i waha się od kilkunastu centymetrów średnicy do 180×100 cm przy głębokości od 15 do 45 cm. Wyposażenie grobowe znajduje się najczęściej wewnątrz popielnicy, a w jamie grobowej wyjątkowo drobne przepalone przedmioty, które dostały się tu razem ze stosem pogrzebowym (np. groby 97 i 113, ryc. 61: 6–11; 62; 72: 7–8; 73: 1–7). O wiele rzadziej w jamie grobowej znajdują się większe przedmioty, przede wszystkim elementy uzbrojenia, które składano obok popielnicy.

Obie omówione powyżej grupy grobów jamowych i popielnicowych należą do typowych dla ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich i spotykanych na całym obszarze jej występowania. Pewne różnice regionalne są oczywiście dość dobrze czytelne i dotyczą przede wszystkim niektórych szczegółów konstrukcyjnych obserwowanych w formach grobów. W przypadku omawianego cmentarzyska w Kolonii Rychłocice różnice te dotyczą grobów popielnicowych i sposobu deponowania w nich resztek stosu pogrzebowego. Chodzi tu o grupę 8 grobów, gdzie popielnica, w której znajdowało się podstawowe wyposażenie, przykryta była bardzo grubą, zwartą warstwą resztek ze stosu ciałopalnego barwy smolście czarnej lub szarej, zawierającą dużą ilość węgla drzewnych, fragmentów wtórnie przepalanej ceramiki, drobne przedmioty metalowe i niewielką ilość drobnych, przepalonych kości ludzkich oraz zwierzęcych. Ich ułożenie sugeruje,

że przedmioty te przed włożeniem do jamy grobowej zebrano ze stosu pogrzebowego do pojemnika wykonanego z materiału organicznego, który położono bezpośrednio na popielnicy. Mógł to być pleciony koszyk lub też worek wykonany z tkaniny. Wśród nich są groby męskie: 6 (ryc. 28: 2), 57 (ryc. 51: 1) i 219 (ryc. 104: 1) i pochówek podwójny kobiety i mężczyzny – grób 103 (ryc. 65: 5) oraz pochówki kobiece: 44 (ryc. 49: 1), 62 (ryc. 53: 1), 112 (ryc. 68: 1) i 220 (ryc. 104: 8). Tworzą one więc swoistą odmianę grobu popielnicowego obsypanego szczątkami stosu ciałopalnego.

Analogiczne pochówki obserwujemy na sąsiednich nadwarciańskich cmentarzyskach w pobliskim Siemiechowie – groby 36, 37, 43, 57 i 60 (M. Jażdżewska, W. Siciński, 2017, s. 57), w Konopnicy – grób 205 (B. Abramek 1989, s. 83), w Stobinie – groby 37, 46, 49 i 78 (B. Abramek 1986, s. 58–60), a także na bardziej odległym cmentarzysku w Mierzynie – Grobli stan. 2 – groby 27 i 28 (J. Ziętek 2004, s. 85, tabl. XXVII: 27, 28). Na tych cmentarzyskach ilość grobów popielnicowych o takiej konstrukcji sięga od 1 (Konopnica) do 8 (Kolonia Rychłocice), a ich wyposażenie należy najczęściej do stosunkowo bogatych zawierając atrybuty zarówno pochówków kobiecych, jak i męskich. Ich chronologia jest dość wąska i mieści się w granicach faz B_{1b}–B_{2b} wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Na szczególną uwagę zasługuje reprezentujący 3 grupę grobów z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice prawdopodobny grób szkieletowy nr 38 (ryc. 45: 1). Odkryty został w południowej części cmentarzyska w otoczeniu grobów jamowych z młodszego – późnego okresu wpływów rzymskich. Charakteryzował się dużych rozmiarów jamą grobową kształtu owalnego o wymiarach 300×212 cm i głębokości 146 cm. Do poziomu ok. 120 cm od powierzchni grobu jama wypełniona była kamieniami, między którymi znajdowały się przedmioty zabytkowe. Jama grobowa ukierunkowana była na linii N–S z lekkim odchyleniem na E–W. Wypełnisko w górnej partii stanowiła czarna przepalona próchnica, poniżej przechodząca w jaśniejszą – szarą, spiaszczoną próchnicę. Na głębokości ok. 135 cm zarejestrowano jamę

kształtu zbliżonego do prostokąta o wymiarach ok. 180×54 cm wypełnionej żółtym piaskiem z domieszką szarej próchnicy. Nieco wyżej na głębokości 115 cm, nieco ponad jamą zanotowano fragmenty trzech naczyń, w tym dwóch toczonych na kole. Wielkość jamy może sugerować, że mamy do czynienia z pochówkiem szkieletowym, choć kości w jamie nie stwierdzono, natomiast przepalone kości notowano w wyższych partiach grobu, głównie w warstwie czarnej przepalonej próchnicy. Ich obecność w wypełniku jamy możemy tłumaczyć zniszczeniem starszego grobu ciałopalnego podczas obrzędu inhumacji. Podobnie jak obecność niektórych przedmiotów zabytkowych w postaci fragmentów naczynia brązowego, noża i rozkruszonego paciorka bursztynowego, które zadokumentowano na głębokości od 5 do 10 cm od poziomu identyfikacji grobu, niżej na głębokości 78 cm odkryto natomiast klucz żelazny. Datowanie omawianego grobu jest dość trudne z uwagi na brak w jego wyposażeniu zabytków o wyraźniejszych cechach chronologicznych. Naczynia ceramiczne odkryte tu należą do form dość długotrwałych, które są spotykane począwszy od fazy C_{1b} młodszego okresu wpływów rzymskich po okres wędrówek ludów i nie pozwalają na uściślenie czasu jego założenia. Prawdopodobna w naszym przypadku forma grobu szkieletowego jest nietypowa dla obszaru środkowej Polski, nieco częściej spotykana na Śląsku (A. Błażejowski 1998, s. 115). Pewną wskazówką do późnego datowania tego grobu jest jego położenie w południowo-wschodniej części nekropoli, w otoczeniu grobów jamowych, które należą do najmłodszych na cmentarzysku oraz znajdującej się w sąsiedztwie ustryny nr 2 z obiektem rowkowym.

Groby szkieletowe w centralnej Polsce w okresie późnej starożytności należą do bardzo rzadko odkrywanych. Z terenów nadwarciańskich dotychczas nie znano żadnego takiego pochówku. Nieliczne spotykane są natomiast na obszarze górnego dorzecza Bzury. Należy tu wymienić dwa cmentarzyska w Witowie oraz Gozdowie (W. Siciński 2014, s. 247–262). Na pierwszym z nich odkryto co najmniej dwa takie pochówki, na drugim jeden. Wszystkie są podobnie ukierunkowane na

linii N–S, mają podobną wielkość oraz głębokość. Wyposażenie tych grobów pozwala je datować na okres wędrówek ludów (V wiek). Wydaje się, że właśnie z tą grupą grobów szkieletowych należy łączyć grób 38 z omawianego cmentarzyska.

We wszystkich grupach grobów ciałopalnych kości posiadały cechy silnego i bardzo silnego przepalenia. Natomiast różnice między nimi wynikały z ilości złożonych kości. W grobach jamowych ilość przepalonych kości ludzkich wahała się od 2 g do 1144 g, wyjątkowo w grobie 43, podwójnym 1332 g, przy średniej dla wszystkich grobów jamowych wynoszącej ok. 104 g. W grobach popielnicowych wartości te są zdecydowanie wyższe i wynoszą od 2 g (grób 177 zniszczony) do 2515 g, przy średniej ok. 714 g. W 12 grobach złożono szczątki dwóch osobników, przy czym najczęściej była to kobieta lub osobnik dorosły + dziecko, a dwukrotnie kobieta i mężczyzna. Tylko w jednym grobie, nr 39 jamowym stwierdzono trzech osobników – dziecko, nieokreślony i osobnik dorosły.

Ostatnio w literaturze podnoszony jest problem niedoboru ilości przepalonych kości ludzkich w grobach jamowych i popielnicowych notowanych na cmentarzyskach kultury przeworskiej. Do niedawna jako przyczynę tego zjawiska wskazywano czynniki podepozycyjne o charakterze naturalnym, zbyt silne przepalenie, praktyki rytualne związane z niewybieraniem wszystkich kości oraz wyposażenia z miejsca spopielenia, czy umieszczanie brakującej ilości kości i wyposażenia w innym miejscu, czy środowisku (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2015, s. 291–296; J. Zagórska-Telega 2015, s. 236–237). Ostatnio zwraca się szczególną uwagę na teren osad i ich otoczenie, a zwłaszcza na środowisko wodne. Chodzi tu o osadę w Konarzowie stan. 5, pow. poznański ziemski, gdzie szczątki ciałopalenia złożono w studni (T. Makiewicz i in. 2008, s. 299–355) oraz w Modlniczce, pow. krakowski, gdzie do tego celu wykorzystano niewielki prawdopodobnie naturalny zbiornik wodny (M. Byrska-Fudali, M. M. Przybyła 2010, s. 439–489). Odkrycia te są interpretowane ostatnio jako celowe umieszczanie w środowi-

sku wodnym części ciałałopalnia, a więc zarówno przepalonych kości, jak i elementów wyposażenia niezłożonych do grobu, które zostały zebrane w trakcie czyszczenia ustrzyn przed następną kremacją, a następnie zdeponowane w wodzie (J. Zagórska-Telega 2015 s. 236–237).

Omawiając problematykę obrządku pogrzebowego należy zwrócić jeszcze szczególną uwagę na dwa obiekty odkryte na cmentarzysku, które zostaną zaprezentowane w kolejności chronologicznej. Pierwszy z nich odkryto we wschodniej części cmentarzyska kultury przeworskiej, gdzie w obrębie odcinków 202, 204, 206, 318–320 i 325–327 odsłonięto owalnego kształtu warstwę ze szczątkami ciałałopalnia o powierzchni ok. 60 m² i głębokości 15 cm (ryc. 110). W jej wypełnisku, na który składała się wyłącznie warstwa szaro-czarnej, przepalonej próchnicy, odkryto 1127 fragmentów ceramiki lepionej ręcznie, w tym 152 fragmenty wtórnie przepalonej, jeden niewielki fragment importowanego naczynia *terra sigillata* oraz 38 przedmiotów metalowych w postaci narzędzi (noże, krzesiwo, nożyce, szydło), ozdób i elementów stroju (zapinki, wisiorki, sprzączki), elementów uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego (imacz, zawieszka pochwy miecza, ostrogi) i inne drobne przedmioty metalowe oraz w odcinkach 318, 319, 325 i 326 niewielką ilość przepalonych kości ludzkich (bez możliwości bliższego określenia płci, wieku i ilości osobników) o ogólnej wadze 170 g, a także zwierzęcych o wadze 6 g. W warstwie tej nie stwierdzono obecności ułamków ceramiki wykonanej na kole garncarskim. W obrębie warstwy, na jej obrzeżach oraz w bliskim sąsiedztwie zarejestrowano 6 grobów ciałałopalnych (141, 227–231), których chronologię możemy określić na fazy B₂–C_{1a} okresu wpływów rzymskich. Podobnie również możemy datować zabytki pozaceramiczne pochodzące z opisywanej warstwy. Nasuwa się tu pytanie o charakter tego obiektu. Czy jest to warstwa ciałałopalnia, a więc warstwa powstała wskutek rozsypania przeniesionych szczątków zmarłych pochodzących z jednego czy więcej ciałałopań, czy może ustryna, czyli miejsce gdzie obrzęd ten się odbywał. Jako ustryny określa się obiekty, na których dokonywano spopielenia zmarłych, po-

jedynczo lub zbiorowo, użytkowanych wielorazowo, nie pełniących funkcji grobu. Za niezbędne kryteria umożliwiające identyfikację ustrzyn przyjmuje się intensywne przepalenie podłoża, widoczne niekiedy w stratygrafii poszczególne poziomy przeprowadzonych ciałałopań i obecność w rumowisku stosu przepalonych fragmentów kości ludzkich oraz przedmiotów składanych ze zmarłym (B. Józefów 2008, s. 213–214). Wydaje się, że omawiany obiekt spełnia zarysowane powyżej kryteria ustrzyny (ustryna nr 1). Przemawia za tym zarówno przepalenie podłoża, jak i duża różnorodność i powtarzalność niektórych kategorii zabytków oraz niezbyt duża ilość bardzo drobnych przepalonych kości ludzkich i zwierzęcych. Obecność większej ilości zarówno ceramiki, jak i relikwii innych przedmiotów użytkowych wskazuje jednocześnie, że ciałałopalnia dokonywano w tym miejscu wielokrotnie. Biorąc pod uwagę wielkość omawianego obiektu (ok. 60 m²), należy go określić jako ustrynę dużą, a głębokość i charakter wypełniska jako napowierzchniową, ewentualnie nieznacznie zagłębioną, odpowiadającą w podziale tego rodzaju obiektów przestrzeni kremacyjnej (B. Józefów 2008, s. 214). Nasuwa się także pytanie, czy istnieje związek pomiędzy prezentowaną ustryną, a grobami, które nakrywa warstwa ze stosu (groby 227, 229, 230 i 231) lub znajdujących się w jej bezpośrednim sąsiedztwie (groby 141 i 228). Są to zarówno groby jamowe (227, 230 i 231), jak i popielnicowe (groby 141, 228 i 229). Wyposażenie czterech z nich, które posiada wyraźniejsze cechy chronologiczne wskazuje, że czasowo możemy je umieszczać pomiędzy fazą B₂ a młodszym okresem wpływów rzymskich (C₁). Wykazuje więc dużą zgodność chronologiczną z zawartością kulturową omawianej ustrzyny nr 1. Pochówki te były identyfikowane poniżej szaro-czarnej warstwy ze szczątkami ciałałopalnia, w żółtym piasku, dlatego też należy je interpretować jako założenia nieco starsze od warstwy je nakrywającej, której powstanie należy wiązać z późniejszymi procesami podepozycyjnymi, w wyniku których uległa ona rozmyciu i zwiększeniu swego zasięgu. Możemy więc stwierdzić, że spopielenych zmarłych nie chowano w bezpośrednim sąsiedztwie stosu

ciałopalnego. Grobów datowanych w tym przedziale czasowym na cmentarzysku w Kolonii Rychnolicie jest przynajmniej kilkanaście, dlatego też hipotetycznie tylko na podstawie miąższości i zawartości warstwy ciałopalenia możemy przyjąć, że była to jedyna ustryna funkcjonująca w tym przedziale czasowym.

Drugi z obiektów został odkryty w południowo-wschodniej części cmentarzyska, na jego skraju, w obrębie odcinków 8, 10, 12, 21, 22, 56–58, 60 oraz 81. Był więc badany w dwóch sezonach wykopaliskowych w latach 2001 i 2006. W pierwszym sezonie wyeksplorowano odcinki 8, 10, 12, 21 i 22 uznając, że był to ślad po zniszczonych przez głęboką orkę grobach (M. Jażdżewska 2004, s. 299–300). Omawiany obiekt charakteryzował się kształtem dość nieregularnym o powierzchni ok. 90 m², o wypełnisku składającym się z czarnej próchnicy z domieszką piasku o miąższości do 25 cm (ryc. 114). Jego zawartość kulturowa to 1818 fragm. ceramiki lepionej, 106 fragm. ceramiki wykonanej na kole garncarskim, 4 przęśliki gliniane, 63 przedmioty metalowe, w tym: 1 srebrna zapinka AVI, 2 zapinki żelazne AVI, 4 wisiorki żelazne: 1 koszyczkowaty, 2 wiaderkowate, 1 rozetkowy, 3 sprzączki żelazne, 1 sprzączka ze stopu miedzi, 1 ostroga żelazna, 1 fragm. grotu żelaznego, 2 noże żelazne, przepalone kości ludzkie o wadze 116 należące do osobnika o nieokreślonej płci i wieku (odc. 56) i przepalone kości ludzkie o wadze 226 g należące do osobnika płci M? o nieokreślonym wieku (odc. 57) oraz niewielka ilość przepalonych kości zwierzęcych.

Najmłodszą pozycję chronologiczną z wymienionych powyżej zabytków zajmuje wisior rozetkowy (fazy C_{1b}/C₂–D), ostroga żelazna typu Leuna (fazy C₂–C₃) i sprzączki żelazne typu 13 i 20 grupy H (fazy C₂–D₁). W związku z tym użytkowanie tego obiektu należy umieszczać w okresie pomiędzy późnym okresem wpływów rzymskich, a początkiem wczesnej fazy okresu wędrówek ludów.

W obrębie omawianego obiektu znajdowały się groby 8, 13, 14 i 46, wszystkie jamowe. Groby te były również identyfikowane poniżej warstwy ciałopalenia w żółtym piasku, w związku

z czym należy je również uznać za nieco starsze, powstałe przed założeniem w tym miejscu ustryny. W jej otoczeniu natomiast znajdowały się groby 7, 10, 11, 12, 15, 35, 36, 37, 38 i 40 datowane w większości na młodszy – późny okres wpływów rzymskich i początki okresu wędrówek ludów. Możemy więc przyjąć, że zarówno warstwa ciałopalenia, jak i groby są to założenia powstałe krótko po sobie, a przykrycie kilku grobów szczątkami ciałopalenia spowodowane było podobnymi czynnikami, jak w przypadku ustryny 1.

Również w obrębie opisywanej warstwy, tuż pod nią, odkryto w odcinkach 56–58 obiekt kształtu zbliżonego do prostokąta o wymiarach 440×270 cm, ukierunkowany na osi N–S (ryc. 114–115). Czytelny stał się po zdjęciu warstwy ciałopalenia na głębokości 45 cm od współczesnej powierzchni gruntu. Zadokumentowano ścianę południową i wschodnią w całości oraz w dużym fragmencie ścianę północną. W odcinku 57 widoczny jest koniec ściany południowej, która nie znajduje kontynuacji w ścianie zachodniej. W sytuacji, gdy odcinek 21 był badany wcześniej możemy tylko hipotetycznie przyjąć, że albo ściana zachodnia istniała na krótszym odcinku i została zniszczona (niezauważona) w trakcie drugiego sezonu badań (prawdopodobnie mogła przebiegać wzdłuż granicy badanych odcinków) lub też ściana zachodnia w ogóle nie istniała, co jest jednak mało prawdopodobne. Zarys obiektu był wyznaczony przez rowek o szerokości około 40 cm o wypełnisku nieckowatym i głębokości od 14 do 20 cm. W narożnikach NE i SE obiektu zarejestrowano ślady słupów o głębokości do 40 cm. Jego wypełnisko stanowiła szara, spiaszczona próchnica, w dołkach ciemnoszara próchnica z zawartością 243 fragmentów ceramiki lepionej, 13 fragmentów ceramiki wykonanej na kole garncarskim, a także 4 drobnych przedmiotów żelaznych oraz przepalonych kości ludzkich o wadze 108 g bez możliwości określenia płci i wieku oraz przepalonych kości zwierzęcych o wadze 34 g.

Kwestią zasadniczą jest interpretacja tego rodzaju obiektu. Jest ona na tyle utrudniona, gdyż obiekt ten został częściowo uszkodzony i w chwili obecnej nie mamy możliwości rekonstrukcji

jego pierwotnego wyglądu. Rozpatrzmy więc trzy możliwości. Po pierwsze, że jest grób typu rowkowego, jakie znane są z obszaru Górnego Śląska i północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej, a także pojedynczy grób z północnej części Wielkopolski (T. Makiewicz, W. Kaczor 2005, s. 256–261). Ich wielkość jest nieco mniejsza od prezentowanego tu obiektu, natomiast w ich wypełniskach znajdują się duże ilości resztek stosu ciałopalnego w postaci spalonego drewna, fragmentów naczyń oraz przedmiotów metalowych, a także przepalone kości ludzkie tworzących także większe skupiska. Wewnątrz tych grobów niekiedy znajduje się warstwa piasku przepalonego na kolor czerwony, co dowodzi palenia tu ognia. Analizy antropologiczne wykazały, że groby te zawierały szczątki jednego lub więcej zmarłych.

W przypadku obiektu rowkowego z Kolonii Rychłocice widzimy tu wyraźne różnice. W pierwszym rzędzie w zakresie konstrukcji, w której znajdują się w dwóch narożnikach ślady dołków posłupowych. Ich obecność sugeruje więc naziemną konstrukcję obiektu. Również charakter wypełniska wydaje się być nieco odmienny, zawiera bowiem szarą spiaszczoną próchnicę, w dołkach słupowych ciemnoszarą oraz fragmenty ceramiki lepionej ręcznie i toczonej na kole garncarskim, 4 drobne przedmioty metalowe, a także drobne przepalone kości ludzkie o wadze 108 g i 34 g kości zwierzęcych. Bardzo zły stan zachowania szczątków kostnych uniemożliwia identyfikację płci i wieku oraz ewentualnie ilości osobników. Dlatego też tę hipotezę należałoby odrzucić, jako niepełniającą definicji obiektu rowkowego.

Druga możliwa interpretacja tego obiektu to określenie go jako fundamentowej części stosu pogrzebowego wzmocnionego w narożnikach słupami. Na możliwość takiego rozwiązania zwróciła uwagę B. Józefów (2008, s. 214), uważając, że niektórym ustrynom towarzyszyły niekiedy dołki posłupowe, które można wiązać z elementami stabilizującymi konstrukcję stosu.

Wreszcie trzecia ewentualność to uznanie obiektu rowkowego z dołkami posłupowymi jako reliktu niewielkiego budynku naziemnego o kon-

strukcji słupowej, lekko zagłębionej w podłoże. Nasuwa się w tym momencie jednak pytanie na temat jego funkcji na terenie cmentarzyska. Czyżby był to ślad po czymś w rodzaju budynku przedpogrzebowego, gdzie przechowywano zmarłych przed rozpoczęciem uroczystości pogrzebowych? Ta hipoteza jest jednak trudna do udowodnienia. Podobne obiekty nie są znane przynajmniej z cmentarzysk kultury przeworskiej. Tym bardziej, że obiekt ten nakryty jest warstwą spalenizny, co już wskazuje na niepodobieństwo jego funkcjonowania jednocześnie z użytkowaną na tym miejscu ustryną, chyba że ma on nieco starszą metrykę.

Pozostaje jeszcze kwestia interpretacji szaroczarnej warstwy nakrywającej kilka grobów ciałopalnych oraz obiekt rowkowy. Mając na uwadze wielkość omawianego obiektu (ok. 90 m²), należy go zatem uznać również jako ustrynę dużą, napowierzchniową lub lekko zagłębioną w podłoże (ustryna nr 2), odpowiadającą w podziale tego rodzaju obiektów przestrzeni kremacyjnej (B. Józefów 2008, s. 214). Podobnie i tutaj widzimy wśród pozyskanych z warstwy zabytków ich powtarzalność. Niezbyt duża ilość bardzo drobnych przepalonych kości ludzkich i zwierzęcych świadczy o dość starannym ich wybieraniu z pogorzelska. Obecność większej ilości zarówno ceramiki, jak i relików innych przedmiotów użytkowych wskazuje jednocześnie, że ciałopalenia dokonywano w tym miejscu wielokrotnie. Podobnie i w tym wypadku istnieje duża zgodność chronologiczna pomiędzy grobami, a warstwą je nakrywającą, w związku z czym należy przyjąć, że zarówno pochówki, jak i warstwa powstały w tym samym przedziale czasowym, choć jak zwrócono uwagę w przypadku ustryny starszej nr 1 pochówki te zostały założone jeszcze przed rozpoczęciem jej użytkowania. Intensywność i miąższość oraz wielkość warstwy ze szczątkami ciałopalenia oraz jej chronologia pozwala przypuszczać, że w schyłkowej fazie użytkowania cmentarzyska była to jedyna użytkowana ustryna. Należy się liczyć z tym, że liczba dokonywanych kremacji była tu większa niż w ustrynie nr 1, na co wskazuje zarówno jej wielkość jak i zawartość. Podobnie jak

w przypadku pierwszego tego rodzaju obiektu możemy tylko na podstawie zbieżności chronologicznej dopuszczać możliwość, że pochowani w pobliskich grobach osobnicy zostali spopieleni w tym miejscu. W tym kontekście wydaje się, że bardziej prawdopodobna jest interpretacja obiektu rowkowego jako części fundamentowej stosu pogrzebowego.

Opisane powyżej obiekty określone jako ustryny nr 1 i 2 to założenia o dość dużej powierzchni, gdzie spopielenia zmarłych dokonywano wielokrotnie, przy czym stos pogrzebowy nie musiał być zakładany dokładnie w tym samym miejscu. Świadczy o tym przede wszystkim duże nasycenie resztek stosu pogrzebowego oraz zawartości kulturowej. Obecność na obrzeżach obydwu obiektów grobów jamowych i popielnicowych jest prawdopodobnie efektem przysypiania nieco starszych założeń grobowych w momencie dogaszania stosu pogrzebowego i wybierania z pogorzeliśka szczątków zmarłego oraz jego wyposażenia, a także procesów podepozycyjnych, głównie opadów atmosferycznych powodujących rozmywanie powstałej warstwy ciałopalenia. Zwraca uwagę dość dokładne wybieranie przepalonych kości z obydwu ustryn przed następnym spopieleniem o czym świadczy wielkość szczątków i ich waga. Nie można raczej tego powiedzieć jeśli chodzi o wyposażenie zmarłych, które tu pozostało, nawet o stosunkowo większych gabarytach. Można to tłumaczyć tym, że w obrzędowości pogrzebowej najważniejszą rolę pełniły szczątki zmarłego.

Najstarsze tego rodzaju obiekty kremacyjne datowane są na obszarze kultury przeworskiej na schyłek okresu wczesnorzymskiego i początki młodszego okresu wpływów rzymskich. Młodsze obiekty tego rodzaju znane są w późnym okresie wpływów rzymskich i w początkach wczesnego okresu wędrówek ludów (J. Zagórska-Telega 2015, s. 222). Pierwszemu okresowi odpowiadałaby wydzielona na omawianym cmentarzysku ustryna 1, drugiemu natomiast ustryna 2.

Na uwagę zasługuje także na omawianym cmentarzysku obecność w dużej liczbie grobów kultury przeworskiej domieszek przepalonych kości zwierzęcych, a w jednym wypadku wyłącz-

nie zwierzęcych (grób 140), a w kolejnym (grób 149) także nieprzepalonych. Odnotowano je w 87 grobach, co stanowi prawie połowę wszystkich pochówków (49,43%)¹¹. W grobie 140 znajdowały się obok wyposażenia wyłącznie przepalone kości zwierzęce. W poszczególnych pochówkach ilościowo było to od kilku do kilkunastu gramów. Wynika z tego, że na stos pogrzebowy nie składano całych zwierząt. Wstępna analiza materiału kostnego zwierzęcego pozwoliła stwierdzić, że znajdował się on we wszystkich rodzajach grobów występujących na cmentarzysku zarówno w męskich, kobiecych jak i dziecięcych. W grobach kobiet dość często spotykane są kości ptasie. Określenia gatunkowego zwierząt dokonano tylko w przypadku grobu 6, gdzie stwierdzono obecność kości bydła i owcy oraz kości ptaków – kury i gołębia. Analizę taką wykonano natomiast na sąsiednim cmentarzysku kultury przeworskiej w Siemiechowie na stan. 2. Przepalone kości zwierzęce stwierdzono tam w 32 grobach ciałopalnych, co stanowi nieco mniej niż połowę wszystkich odkrytych grobów (45,7%). Najliczniej reprezentowane były szczątki ssaków w postaci głównie świni i owcy – kozy, znacznie rzadziej bydła oraz ptaków hodowlanych, a zwłaszcza kury domowej (A. Gręzak, K. Wertz 2017, s. 149–150).

Rozmieszczenie grobów na cmentarzysku kultury przeworskiej w zasadniczej masie przyjmuje postać zbliżoną do prostokąta o wymiarach ok. 60×70 m zorientowanego na osi NE–SW (mapa 2). Od tej prawidłowości jest kilka wyjątków. Pierwszym z nich jest skupisko kilku grobów położonych ok. 10 m na S od zwartego zasięgu nekropoli, drugim skupisko kilkunastu grobów położonych w odległości ok. 20 m na SE od niego oraz kilka pojedynczych grobów położonych nieco dalej od narożnika SW (groby 105, 110, 111 i 112). Ten ostatni to bogato wyposażony grób kobiety i dziecka. Wyjątkowo daleko w odległości ok. 25 m od narożnika SE cmentarzyska znajduje się grób nr 6 – jedyny na cmentarzysku pochówek wojownika

¹¹ Wskutek znaczącego zmniejszenia dotacji z MKiDN na przygotowanie monografii stanowiska analizy kości zwierzęcych nie wykonano.

z mieczem, datowany na fazę B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Bardzo interesująco prezentują się wymienione wyżej skupiska grobów. W przypadku pierwszego z nich jest to grupa 6 pochówków położonych bardzo blisko siebie, wśród nich jeden to grób męski (219), dwa groby to pochówki kobiet (60 i 62), jeden pochówek osobnika dorosłego (61) i dwa pochówki dzieci w wieku *infans I* (56) oraz *infans II* z bronią (57). Możemy je datować w przedziale faz B_{2b}–C_{1a} okresu wpływów rzymskich. Skupisko to stwarza wrażenie założenia rodzinnego, w którym najmłodszym jest pochówek mężczyzny zmarłego w wieku *adultus* (20–25 lat).

Tego rodzaju zależności nie możemy niestety prześledzić w przypadku drugiego skupiska grobów liczącego 13 pochówków (groby 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 35, 36, 37, 38 i 46) i ustryna 2 oraz prawdopodobnie nieco dalej na północ położony grób 24. Z uwagi na stan zachowania kości jeden grób (36) określony został jako pochówek dziecka, a grób 24 jako osobnik dorosły. Wyposażenie pozostałych nie zawiera archeologicznych wyznaczników płci. Pod względem chronologicznym tworzy je grupa najmłodszych grobów na cmentarzysku, kończących okres jego użytkowania, a ich czas założenia możemy określić na przedział pomiędzy młodszym – późnym okresem wpływów rzymskich a wczesną fazą okresu wędrówek ludów. Jest to więc wydzielona strefa, w której obok dominujących grobów ciałopalnych znalazł się także jeden prawdopodobnie szkieletowy, który kończy okres użytkowania omawianego cmentarzyska.

Zwrócić należy także uwagę na groby kobiet wyposażone w elementy szkatulek – skrzyń. Otóż w czterech przypadkach w grobach znajdowały się komplety ich żelaznych detali w postaci okuć zamka, sprężyn i kluczy (44, 160 i 220), a w grobie 112 nawet dwa takie komplety. Grupa ta chronologicznie zamyka się pomiędzy fazą B₂ a B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich. Ponadto w sześciu grobach znajdowały się tylko niektóre elementy szkatulek. W prawdopodobnym grobie szkieletowym nr 38 znajdował się klucz żelazny, zdaje się na wtórnym złożu. W grobie 62 stwierdzono obec-

ność aż trzech kluczy żelaznych różnej wielkości, a w grobie 192 pojedynczy egzemplarz, w grobach 97 i 132 znajdowały się tylko sprężyny zamka, a w grobie 121 okucie zamka i klucz. Datowanie tych pochówków obejmuje w zasadzie cały okres użytkowania tego cmentarzyska.

Ciekawie reprezentują się także groby męskie wyposażone w broń. Jak wspomniano wyżej na omawianym cmentarzysku odkryto tylko jeden pochówek (nr 6) z kompletem wyposażenia wojownika, a więc miecz, groty, okucie tarczy i ostrogi. W pozostałych były to najczęściej groty w różnej liczbie. Pojedyncze egzemplarze odkryto w grobach 35, 57, 103, 124, 142, 185 i 229, po dwa okazy znajdowały się w wyposażeniu grobu 21A i 111, a aż cztery w grobie 18. W grobie 142, obok grotu, znajdowało się jeszcze umbo, które stwierdzono jeszcze w grobach 70 i 24 (dwa egzemplarze różne typologicznie). Ciekawie reprezentuje się także grób 43, w którym odkryto szczątki mężczyzny i kobiety, a wśród bogatego wyposażenia znajdował się trzewik pochwy miecza, tok oraz dwie ostrogi. Pozostałe wyposażenie tego grobu wskazuje, że pochowano tu rzemieślnika. Tę grupę grobów możemy datować prawie w całym okresie użytkowania cmentarzyska, począwszy od fazy B_{2a}, po C₂ okresu wpływów rzymskich.

CHRONOLOGIA CMENARZYSKA

Przeprowadzona analiza zawartości zespołów grobowych pozwala określić ramy chronologiczne użytkowania prezentowanego cmentarzyska kultury przeworskiej. Niestety tylko bardzo nieliczna grupa zespołów grobowych posiada wyznaczniki chronologiczne pozwalające je datować z dokładnością do jednej fazy chronologicznej, a największą grupę stanowią zespoły, których czas powstania z uwagi na brak wyraźnych cech stylistycznych ceramiki i metalowych wyznaczników chronologicznych możemy określić ogólnie na okres wpływów rzymskich. Ponieważ omawiane cmentarzysko zostało przebadane w całości, zaprezentowany poniżej podział na poszczególne fazy jego użytkowania możemy potraktować jako zamknięte zbiory.

Użytkowanie cmentarzyska rozpoczynają dwa groby: 113 z zapinkami A IV odmiany 1 oraz odmiany 2 oraz grób 21A z zapinką AV serii 7. Z przedmiotów metalowych znajdują się tu jeszcze groty typu IV odmiany 1 oraz typu X. Ceramika reprezentowana jest przez naczynia grupy A typu 4 oraz grupy B typu 2 i 3. Taki zestaw zabytków pozwala datować moment założenia cmentarzyska w Kolonii Rychłocice na fazę B_{2a} okresu wpływów rzymskich.

Szybki rozwój cmentarzyska następuje w fazie B_{2b} okresu wpływów rzymskich. Charakterystyczne zabytki dla tej fazy to ceramika grupy A typu 2, 3a i 4, grupy B typu 1, 2 i 3, grupy C typu 4, grupy D typu 6b, grupy E typu 2a. Zabytki metalowe to przede wszystkim czule chronologicznie zapinki grupy IV odmiany 2 i 3, żelazne zapinki grupy V serii 7, 8, 9, 10 i 11 Almgrena. Do tego odcinka czasowego zaliczamy groby 18, 21, 43, 61, 82, 97, 101, 102, 104, 105, 112 i 125 (12).

Podobną ilościowo grupę grobów można umieszczać w nieco szerzej pojmowanej fazie B₂ okresu wpływów rzymskich. Są to groby 6, 22, 41, 44, 45, 50, 56, 60, 91, 118, 132, 153, 154 i 206 (14). W materiale ceramicznym często są tu spotykane naczynia grupy A typu 1a, 2, 5 i 7a, grupy B typu 1, grupy D typu 1, 2, 3, 4 i 6a, grupy E typu 2 oraz grupy F typu 1a. Zabytki metalowe to fibule grupy A V 120 i serii 11, sprzączki grupy G typu 1, rogowe grzebienie typu A.I, miecz typu III odmiany 4, groty typu I odmiany 4 wariant 2 oraz typu L, umbo J7b, ostrogi grupy C typ 1 oraz krzesiwo typu IA2a.

Dwa groby 57 i 62 datowane mogą być w nieco szerszym odcinku czasowym obejmującym fazę B_{2b} i B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich. Typowa ceramika to naczynia grupy A typu 2 i 6, dalej fibule A II 41, A IV odmiany 3 oraz A V 148, sprzączka grupy G typ 46, grzebień typu B. I oraz grot typu XI i ostroga grupy E typu 8b.

W dosyć wąskim przedziale czasowym fazy B₂/C₁ możemy umieścić pięć zespołów grobowych. Są to groby 121, 137, 160, 166 i 220. Ceramika jest tu reprezentowana przez grupę A typ 1b i 5, grupę C typ 2 i 3, grupę D typ 3, 4 i 5 oraz grupę F typ 1b. Pozostałe zabytki charakterystyczne

dla tej fazy to zapinki A II 41 Y, A II 43 i A V serii 9 oraz grzebienie grupy B. I.

Kolejna dość duża liczba grobów posiada cechy przejściowe pomiędzy schyłkiem fazy B₂ wczesnego, a fazą C_{1a} młodszego okresu wpływów rzymskich, a więc dosyć szerokie ramy chronologiczne. Wyznacznikami tej fazy użytkowania cmentarzyska są naczynia grupy A typu 2, 3a, 5 i 6, grupy B typu 1 i 3 grupy C typu 1, grupy D typu 1 i 2, grupy E typu 1a oraz grupy F typu 1b, 2 oraz 3b, a także fragmenty ceramiki zdobione ornamentem jeżowatym. Pozostałe zabytki to grzebienie typu B. I, sprzączki grupy G typu 1, 16 i 43 oraz grupy H typu 1, a także groty typu VII odmiany 1 i typu XIV. Na ten przedział czasowy datowane są groby 27, 31, 33, 103, 124, 141, 146, 149, 171, 172, 183, 185, 196, 198, 203, 230 i 231 (17).

Również w szerokich ramach fazy B₂-C₁ datowany jest grób 195 z miniaturowymi przedmiotami oraz ustryna 1, a w przedziale faz B₂/C₁-C₂ grób 201 z fragmentem grzebienia typu I.

Bardzo wyraźny horyzont czasowy w obrębie fazy C_{1a} tworzą groby 10, 30, 92, 111, 142, 156, 186, 187, 191, 219 i 229. W zespołach tych występują naczynia grupy A typ 2, grupy D typ 2, 3 i 4, grupy E typ 1a i 2b oraz fragmenty naczyń *terra sigillata*. Z przedmiotów metalowych charakterystyczne są zapinki A 158 ze schodkową pochawką, żelazna zapinka AVI/VII, umbo J7a, groty typu XI i typu XXIII odmiany 1 oraz typu H, okucie pasa grupy III typ 6 oraz grzebień typu A.I.

Ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich (faza C₁) datowanych jest 12 grobów: 14, 66, 87, 89, 133, 134, 139, 140, 175, 211, 227 i 228. Ceramika reprezentuje grupę A typ 1, 3a i 3b, grupę C typ 2 i 4, grupę D typ 1, 3, 4 i 7, grupę F typ 2b oraz fragmenty naczyń *terra sigillata*. Spotykane są tu zapinki A 158, grzebienie typu I oraz groty typu IV, X, XII i inkrustowany typu III.

Na dość długi odcinek czasowy faz C₁ - C₂ młodszego - późnego okresu wpływów rzymskich należy datować 6 grobów. Są to groby 7, 8, 13, 64, 69 i 70 oraz ustryna 2. Z naczyń lepionych ręcznie spotykana tu jest grupa D typ 8, częściej natomiast występuje fragmentarycznie zachowa-

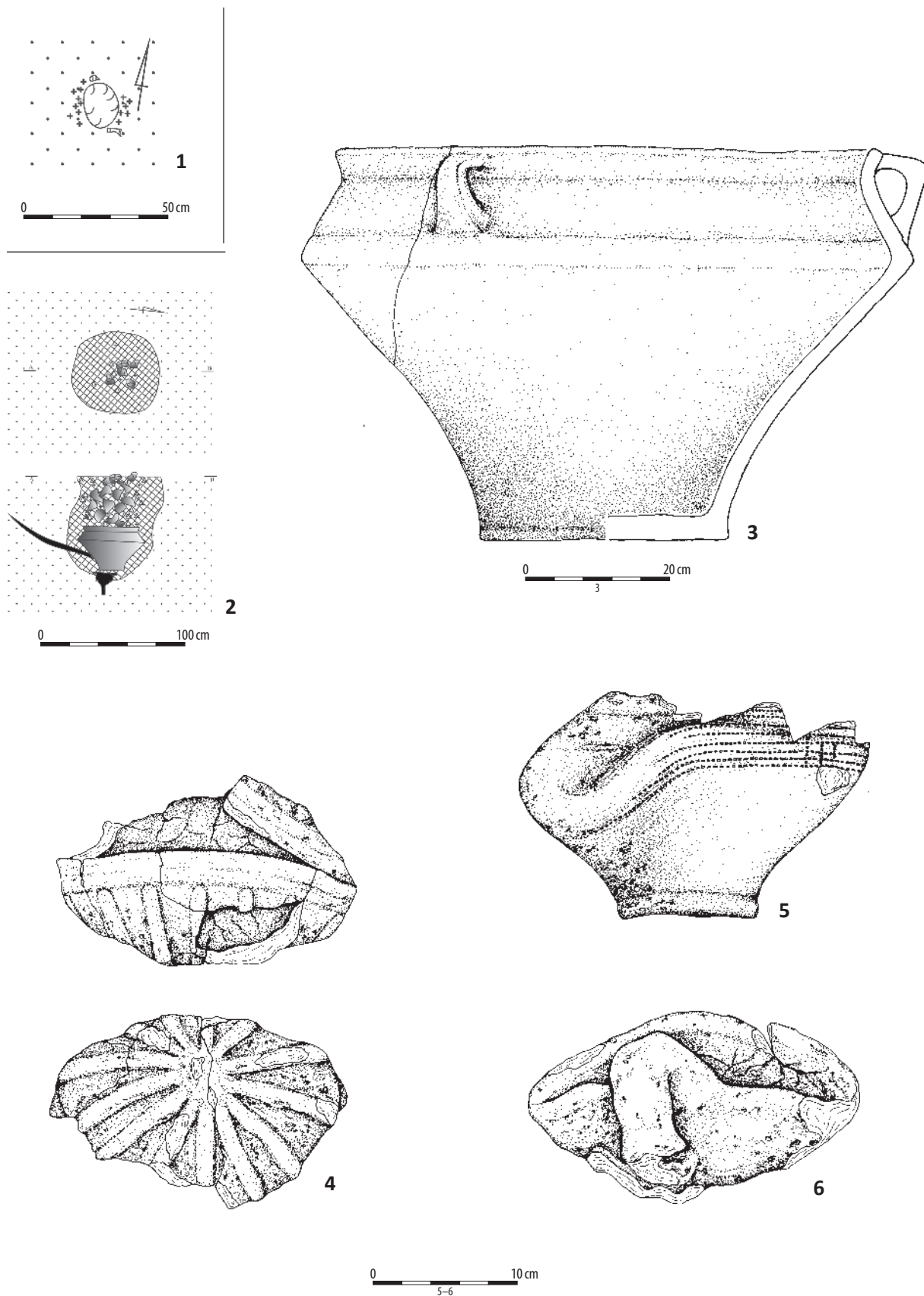
na ceramika toczona na kole. Z pozostałych przedmiotów obecne są fragmenty grzebieni typu I.

W nieco szerszych ramach fazy C_{1b} – C_2 należy datować grób 70, w którego wyposażeniu znalazło się umbo kopulaste z guzkiem oraz naczynia lepiące ręcznie grupy A typ 3a, grupy B typ 1, grupy C typ 4 oraz grupy D typ 3.

Tylko groby 24 i 37 można pewnie umieszczać w fazie C_2 późnego okresu wpływów rzymskich. Z zabytków metalowych reprezentowany jest fragment srebrnej zapinki prawdopodobnie VI grupy oraz umbo typu J5 oraz umbo kopulaste z wgiętym do środka kołnierzem.

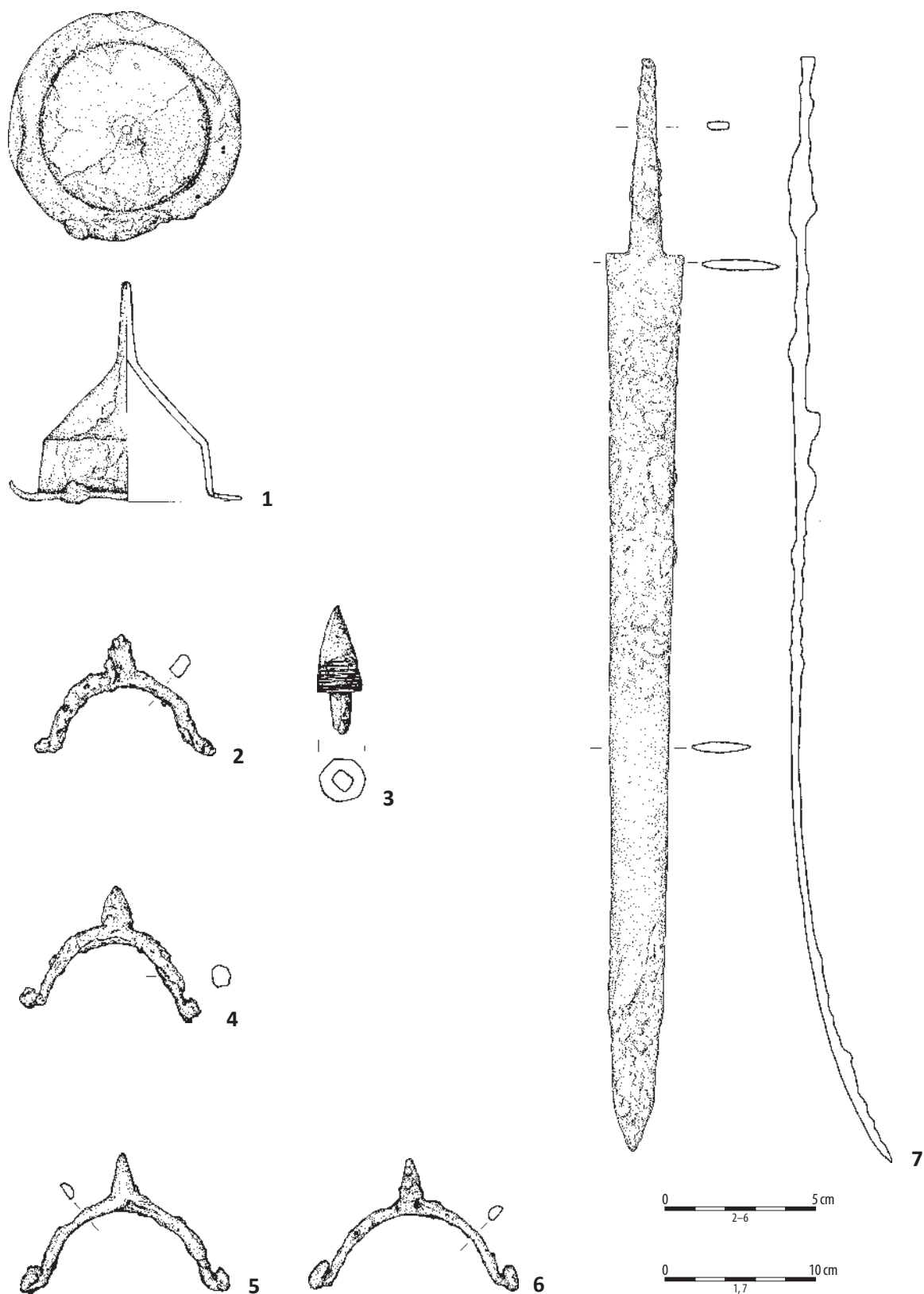
Funkcjonowanie cmentarzyska kultury przeworskiej kończy grób 38, prawdopodobnie szkieletowy, który umieszczony może być we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów (faza D_1).

Największą grupę grobów stanowią pochówki, które nie posiadają wyraźnych cech chronologicznych. Liczy ona 89 grobów, które są datowane ogólnie na okres wpływów rzymskich. Jednak wobec faktu, że cmentarzysko zostało założone w początkach fazy B_{2a} okresu wpływów rzymskich i trwało do początków fazy D_1 wczesnego okresu wędrówek ludów, tę najliczniejszą grupę grobów należy umieszczać w tak szerokim przedziale czasowym.

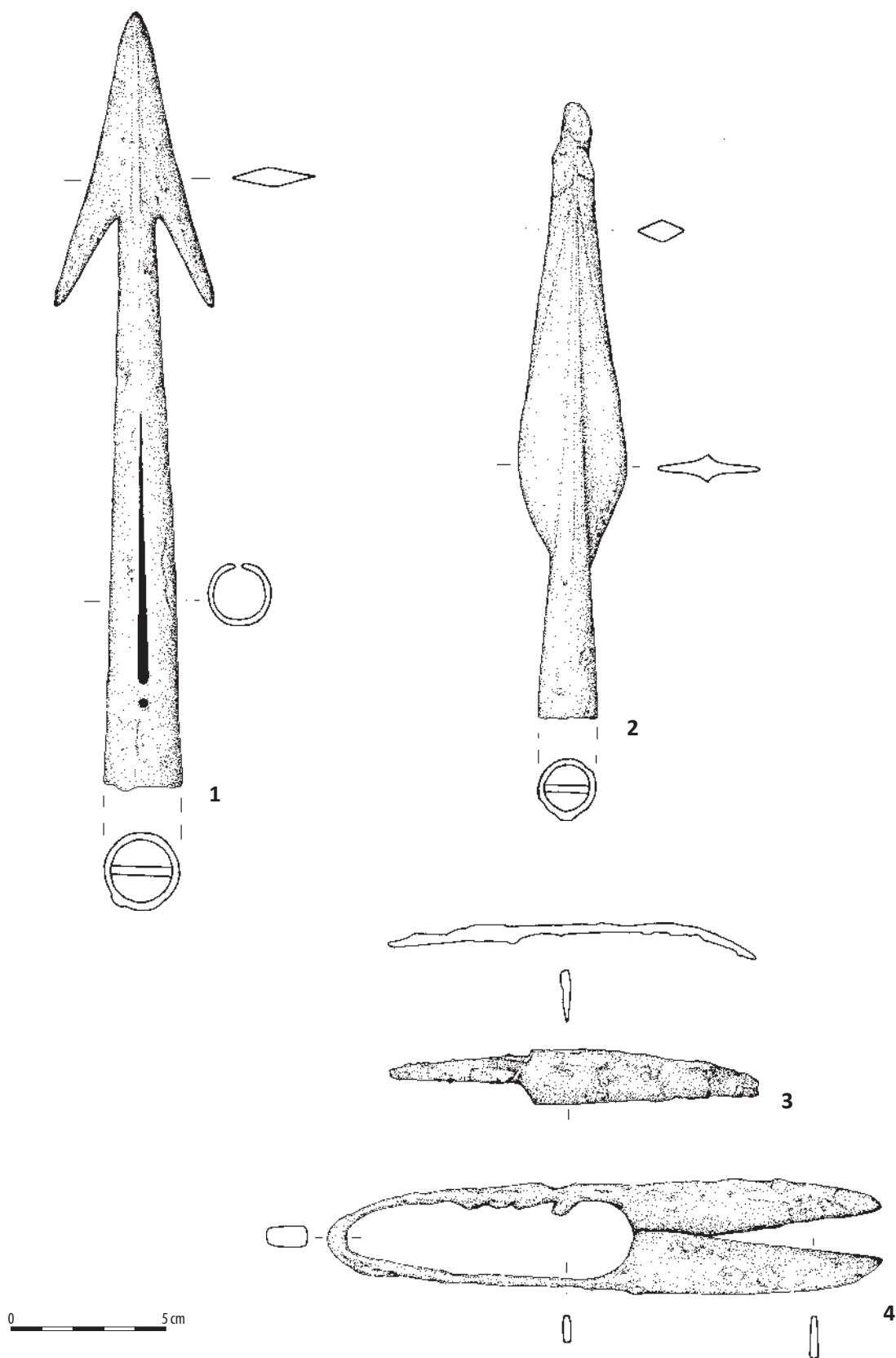
Ryc. 28. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 2; 2–6: grób 6. 3–6: glina.

Fig. 28. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 2; 2–6: grave 6. 3–6: clay.

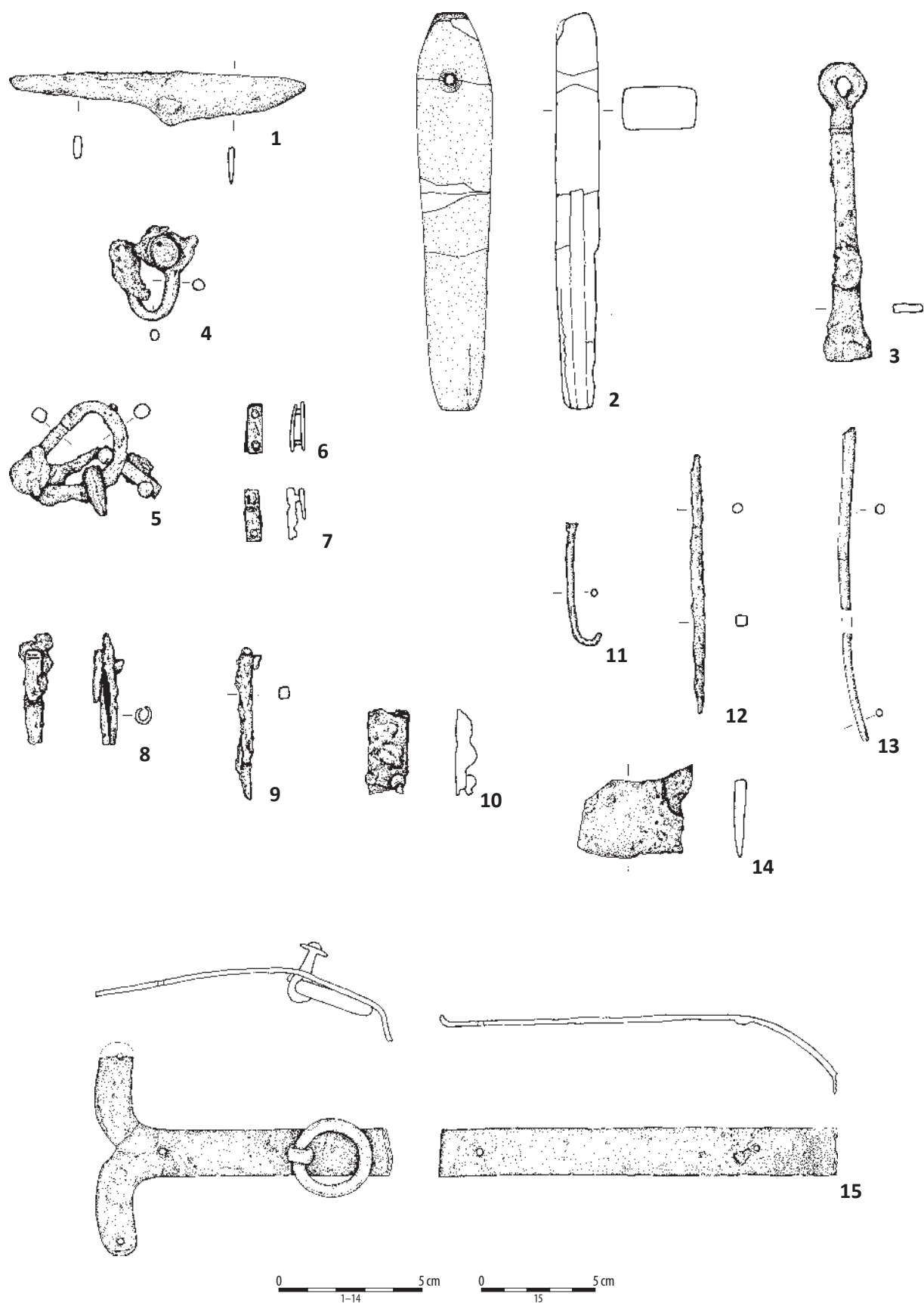
Ryc. 29. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 6. 1-7: żelazo.

Fig. 29. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 6. 1-7: iron.

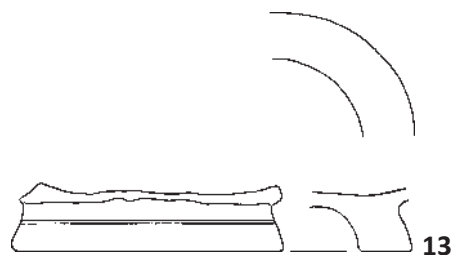
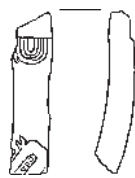
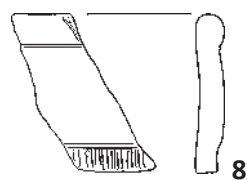
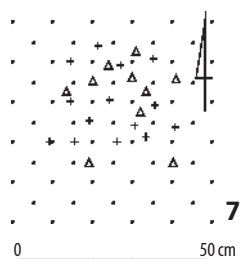
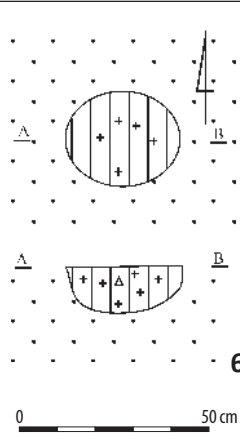
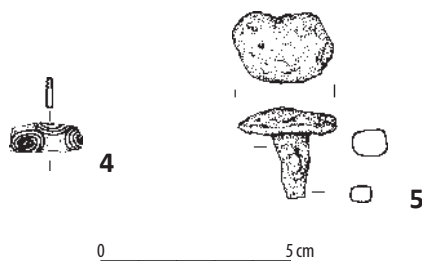
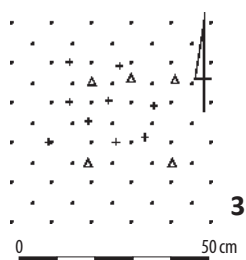
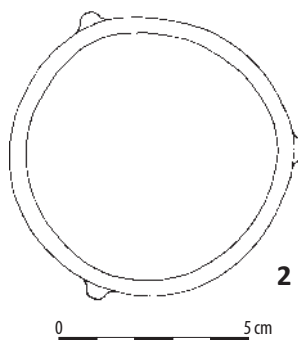
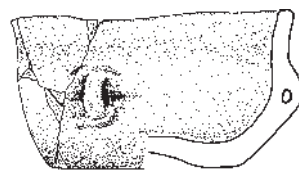
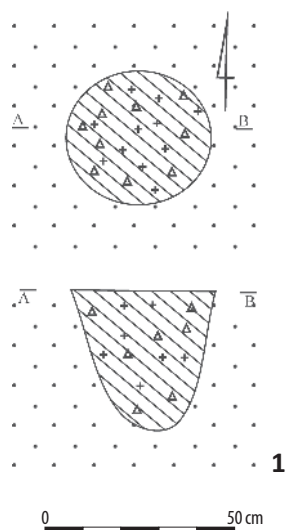
Ryc. 30. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 6. 1–4: żelazo.

Fig. 30. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 6. 1–4: iron.

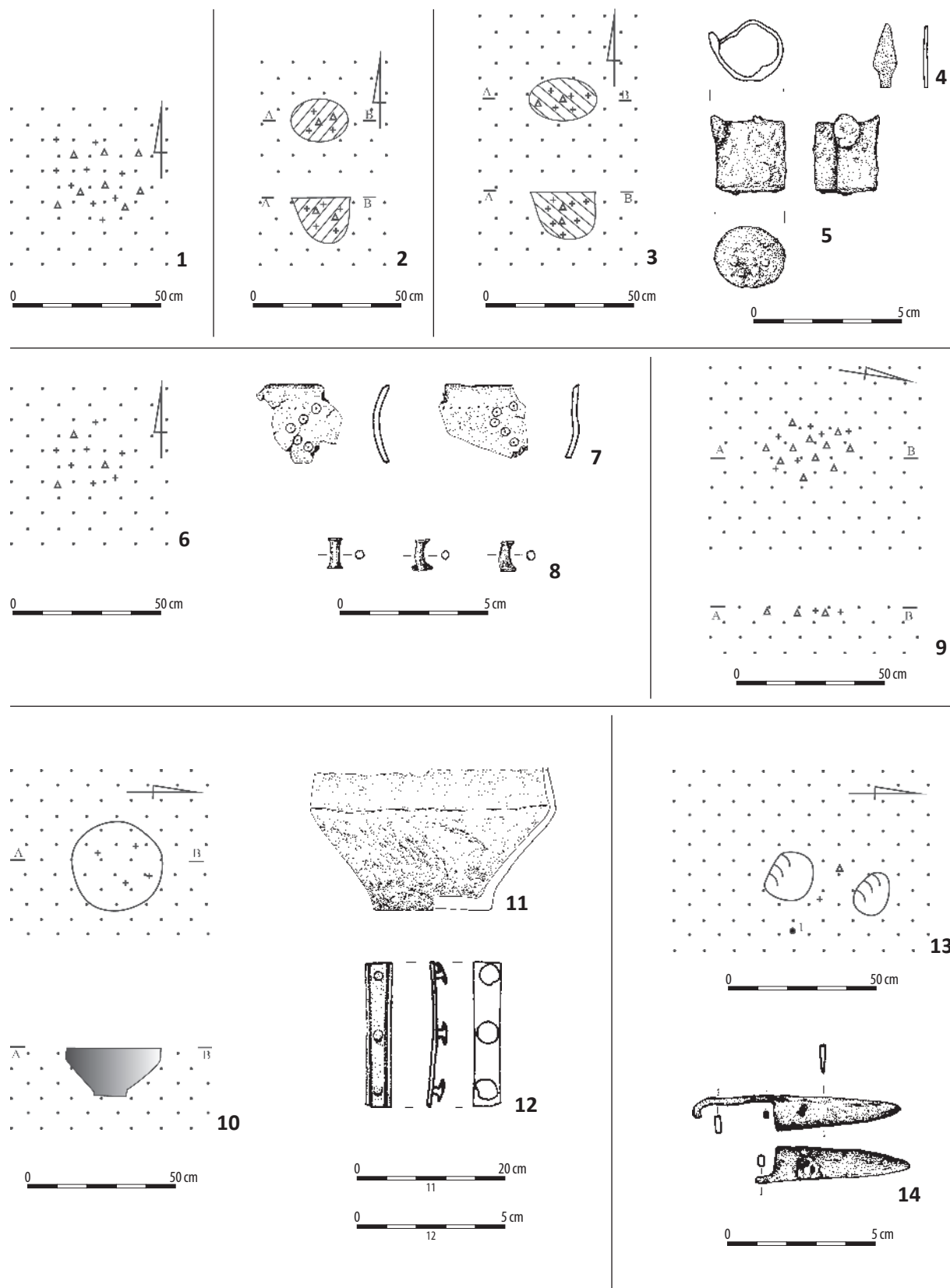
Ryc. 31. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 6. 2: piaskowiec; 1, 3-15: żelazo.

Fig. 31. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 6. 2: sandstone; 1, 3-15: iron.

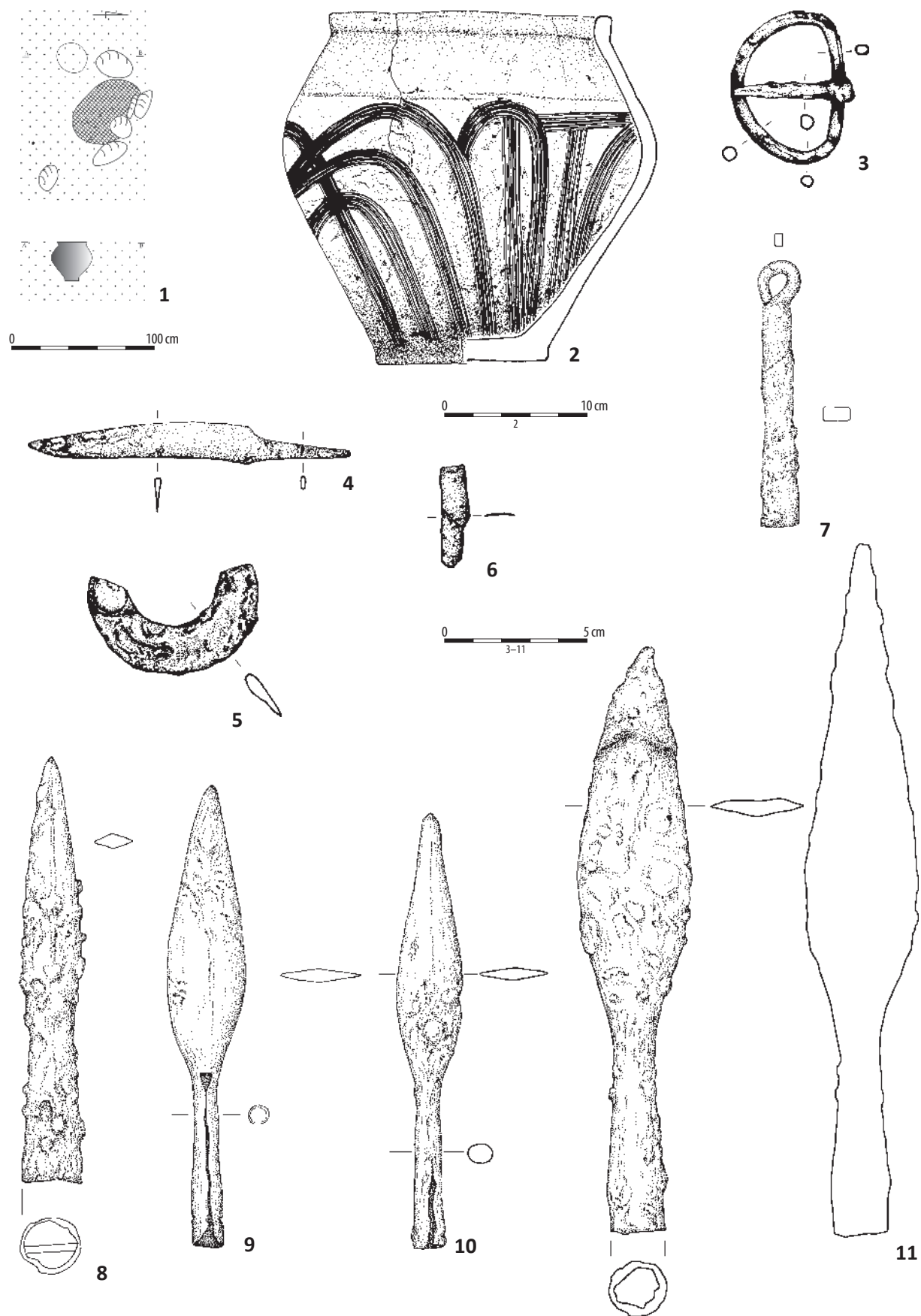
Ryc. 32. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 7; 3–5: grób 8; 6: grób 9; 7–13: grób 10. 2, 8–13: glina; 4: poroże; 5: żelazo.

Fig. 32. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 7; 3–5: grave 8; 6: grave 9; 7–13: grave 10. 2, 8–13: clay; 4: antlers; 5: iron.

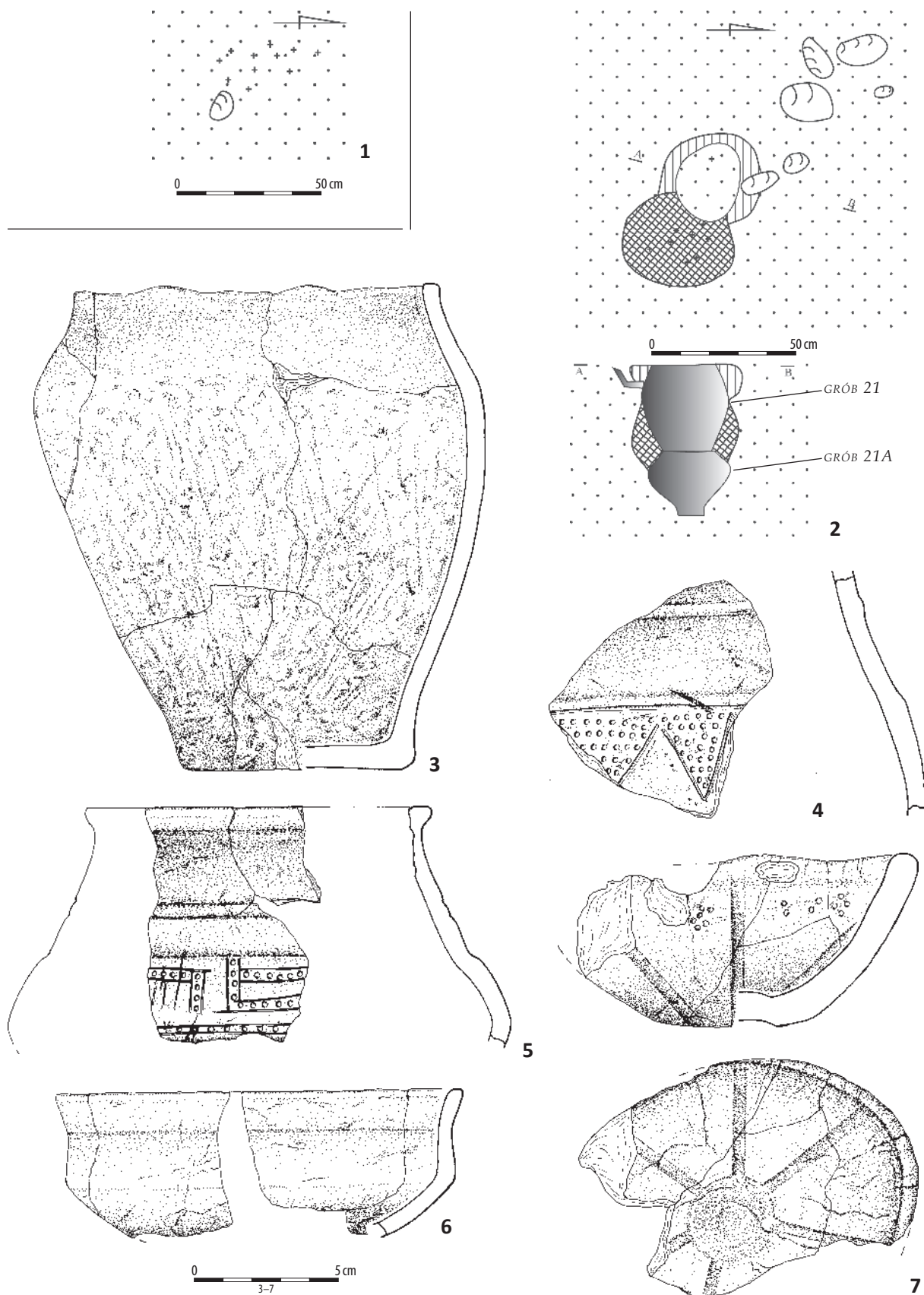
Ryc. 33. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 11; 2: grób 12; 3–5: grób 13; 6–8: grób 14; 9: grób 15; 10–12: grób 16; 13–14: grób 17. 4, 12: stop miedzi; 5, 8, 14: żelazo; 7: poroże; 11: glina.

Fig. 33. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 11; 2: grave 12; 3–5: grave 13; 6–8: grave 14; 9: grave 15; 10–12: grave 16; 13–14: grave 17. 4, 12: copper alloy; 5, 8, 14: iron; 7: antlers; 11: clay.

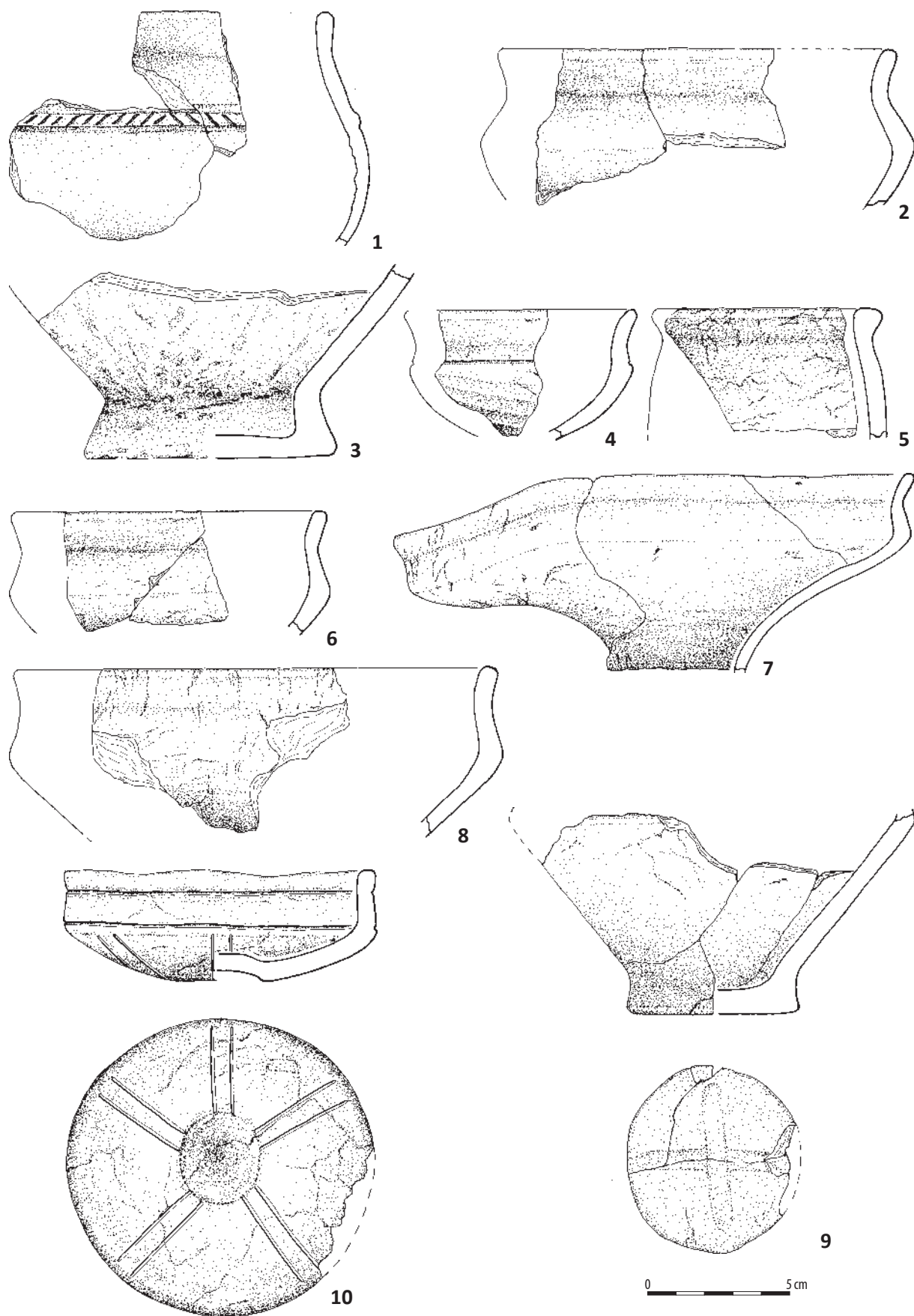
Ryc. 34. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 18. 3, 6: stop miedzi; 5, 7-11: żelazo; 2: glina.

Fig. 34. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 18. 3, 6: copper alloy; 5, 7-11: iron; 2: clay.

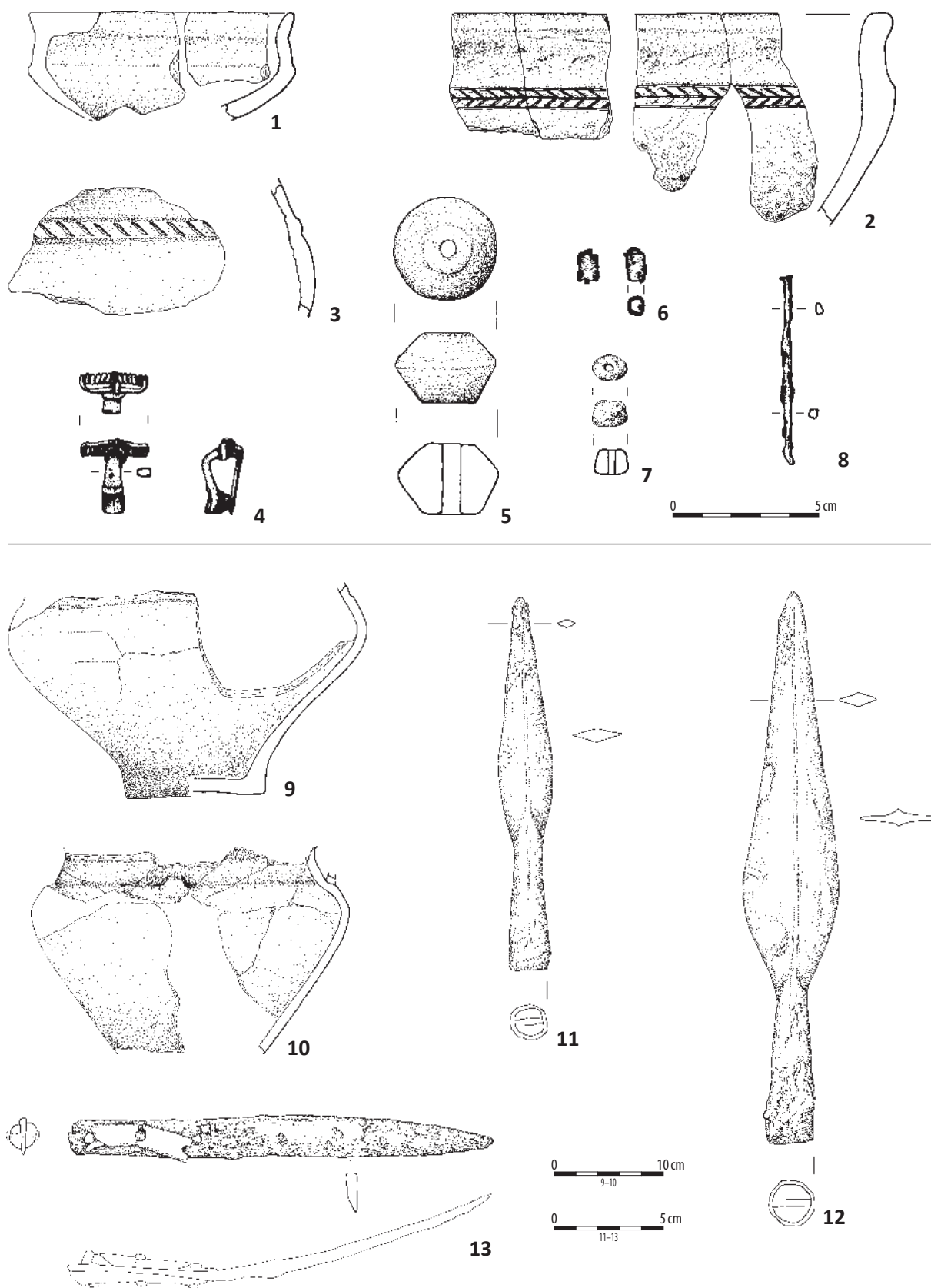
Ryc. 35. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 19; 2: plan grobu 21 i 21 A; 3-7: grób 21. 3-7: glina.

Fig. 35. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 19; 2: grave 21 and 21A plan; 3-7: grave 21. 3-7: clay.

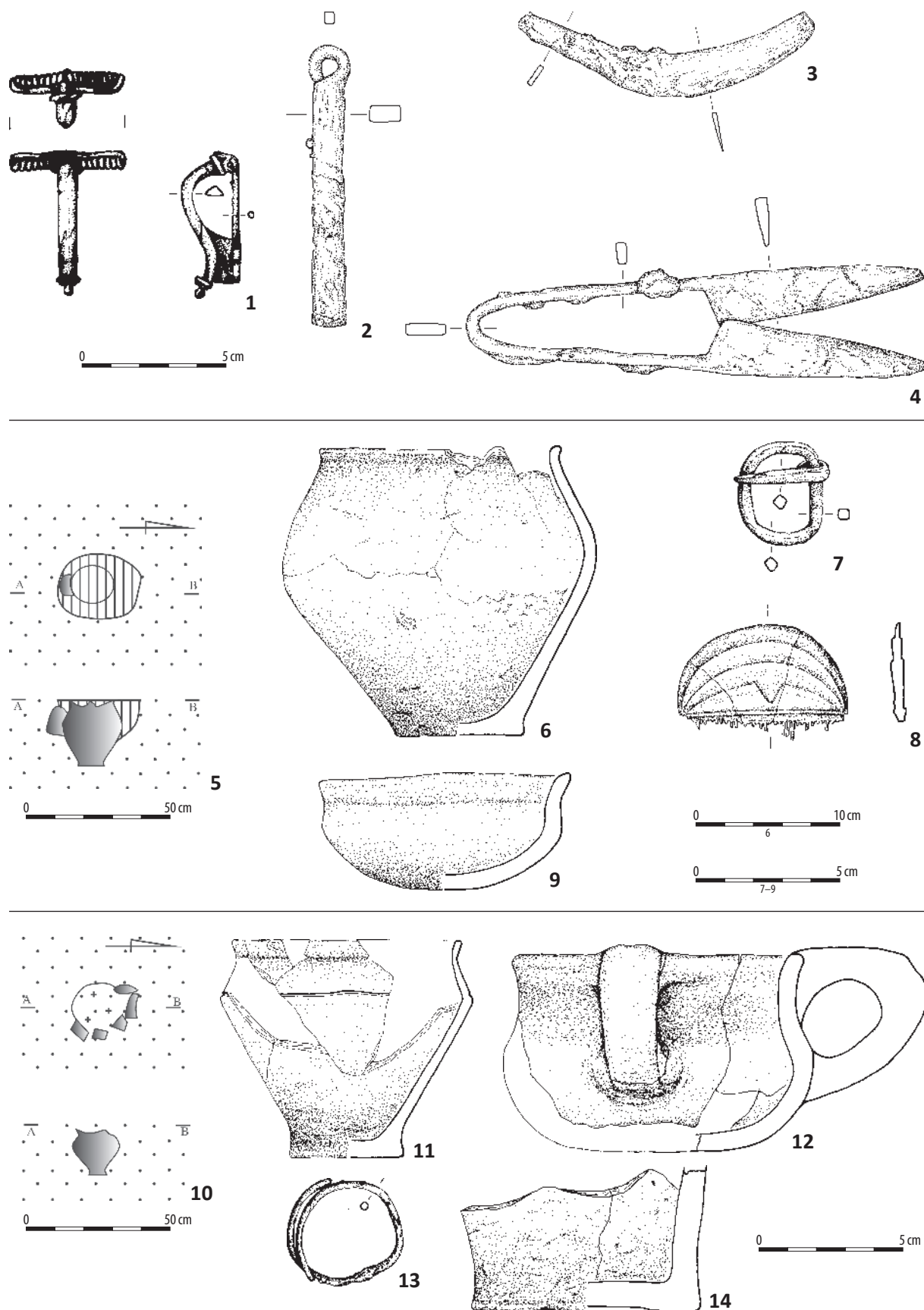
Ryc. 36. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-10: grób 21.1-10: glina.

Fig. 36. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-10: grave 21. 1-10: clay.

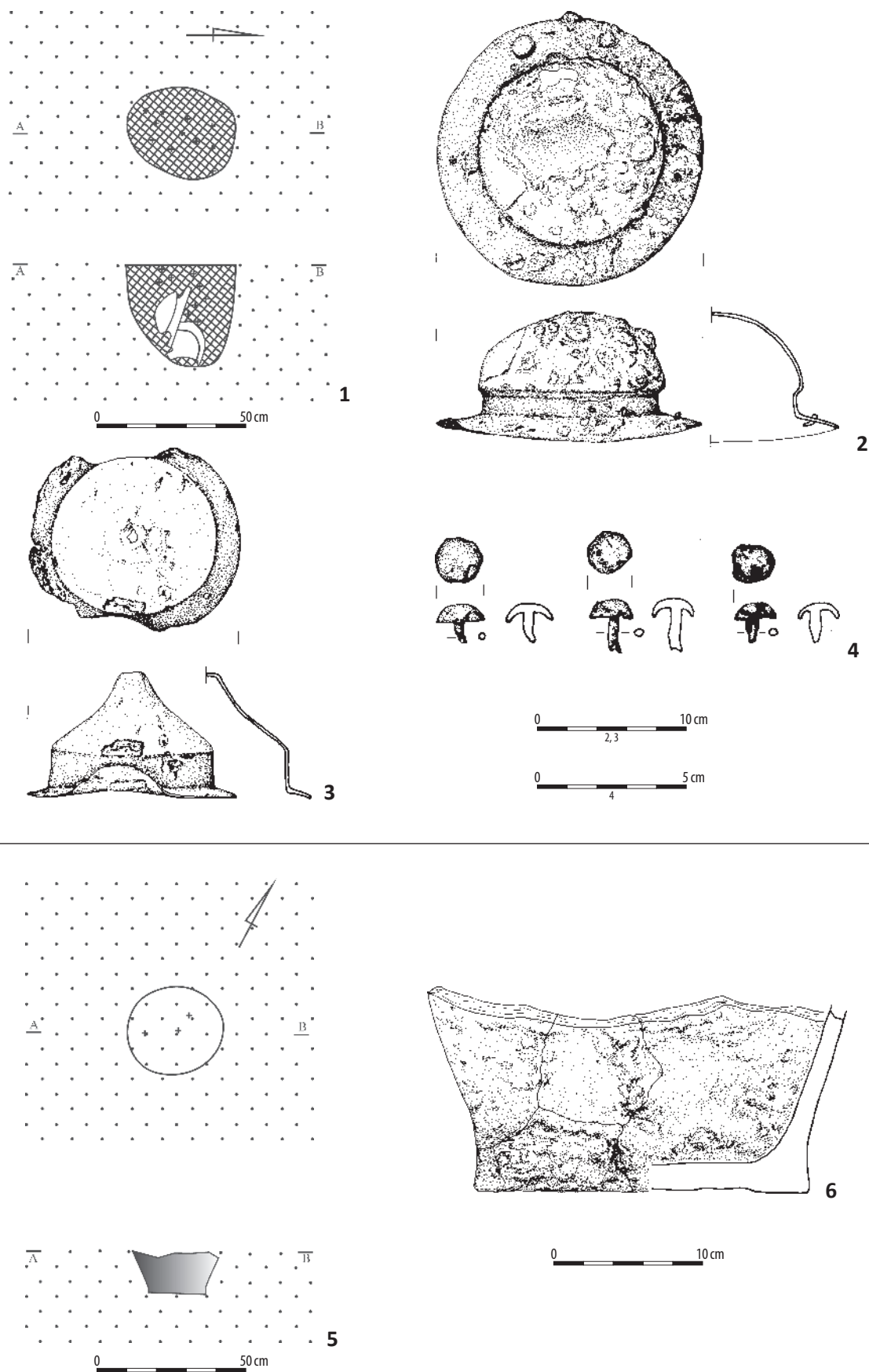
Ryc. 37. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-8: grób 21; 9-13: grób 21 A.1-3, 5, 9-10: glina; 4: stop miedzi; 6-7, 11-13: żelazo; 7: szkło.

Fig. 37. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-8: grave 21; 9-13: grave 21A. 1-3, 5, 9-10: clay; 4: copper alloy; 6-7, 11-13: iron; 7: glass.

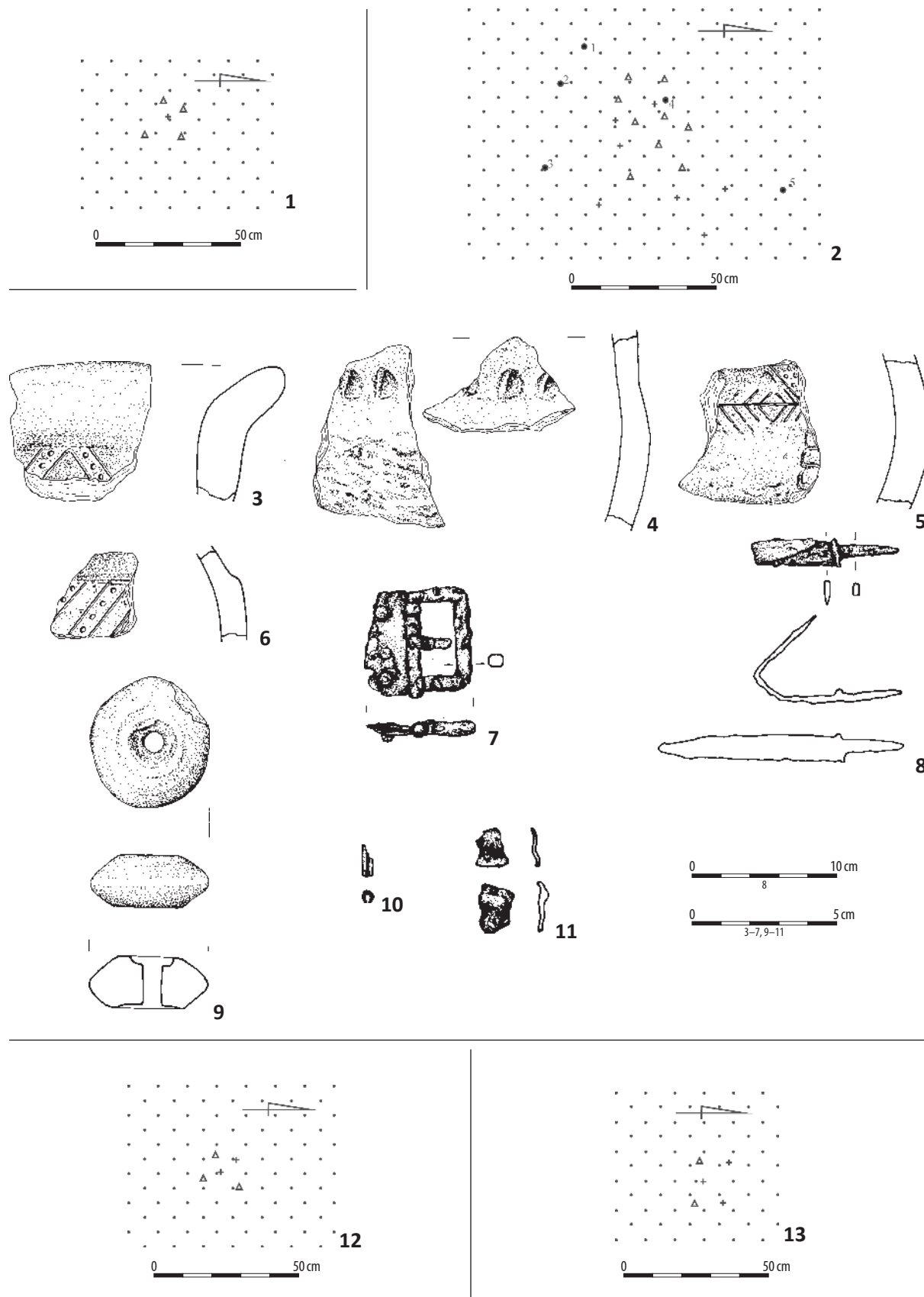
Ryc. 38. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 21 A; 5–9: grób 22; 10–14: grób 23.1, 4: stop miedzi; 2–3, 7, 13: żelazo; 8: poroże; 6, 9, 11–12, 14: glina.

Fig. 38. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 21A; 5–9: grave 22; 10–14: grave 23. 1, 4: copper alloy; 2–3, 7, 13: iron; 8: antlers; 6, 9, 11–12, 14: clay.

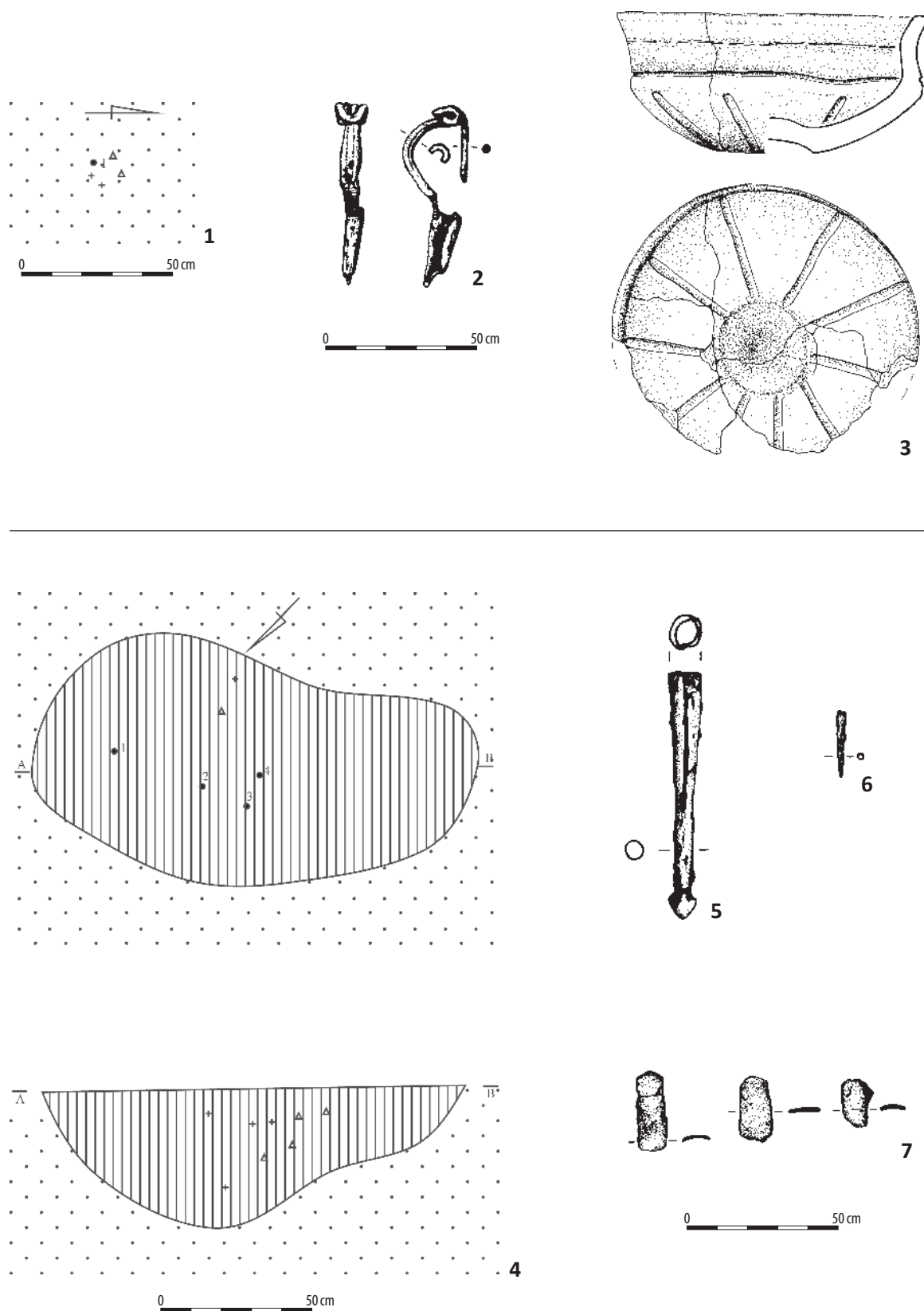
Ryc. 39. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 24; 5–6: grób 25. 2–4: żelazo; 6: glina.

Fig. 39. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 24; 5–6: grave 25. 2–4: iron; 6: clay.

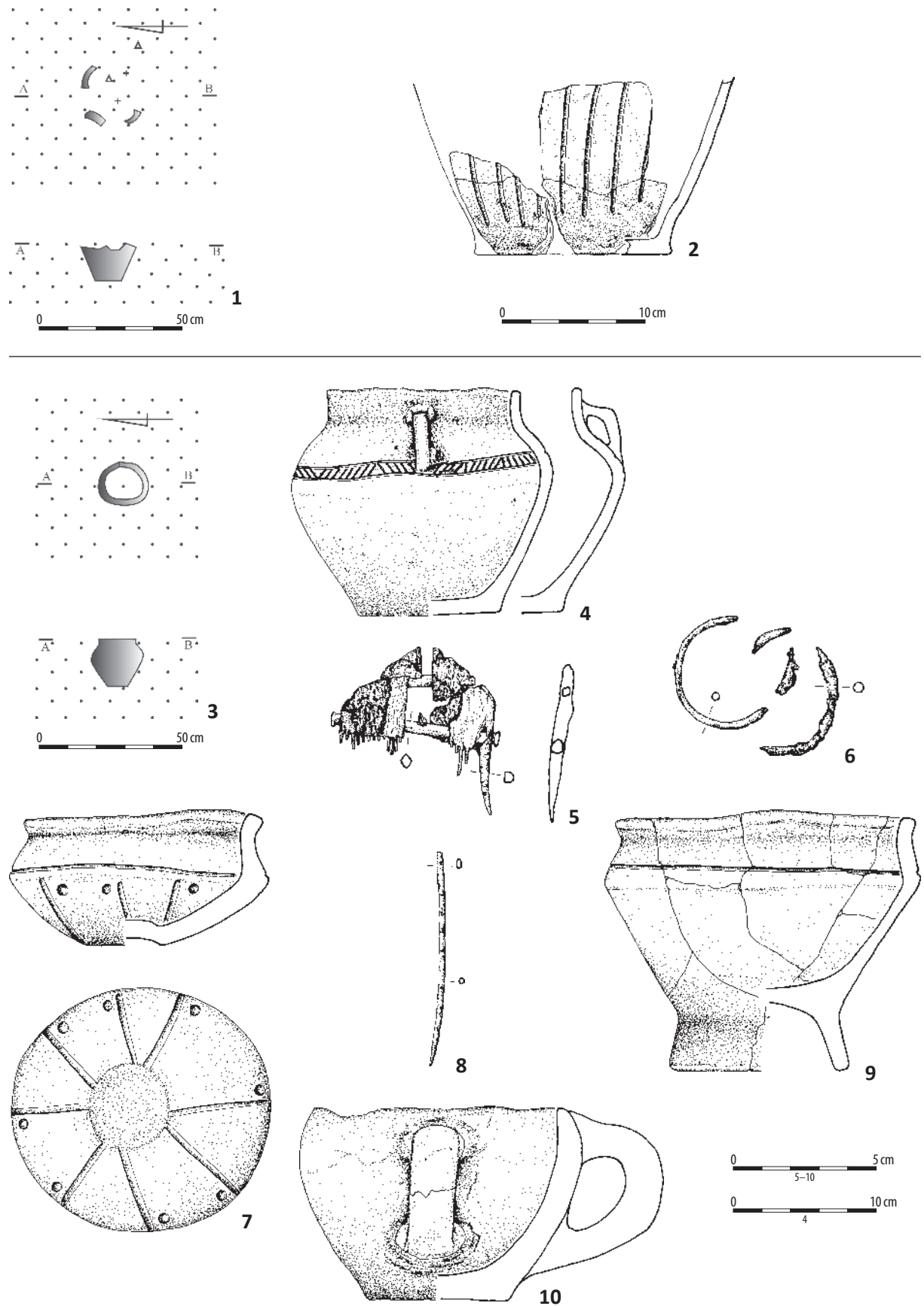
Ryc. 40. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 26; 2-11: grób 27; 12: grób 28; 13: grób 29. 7, 10: żelazo; 11: stop miedzi; 3-6, 9: glina.

Fig. 40. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 26; 2-11: grave 27; 12: grave 28; 13: grave 29. 7, 10: iron; 11: copper alloy; 3-6, 9: clay.

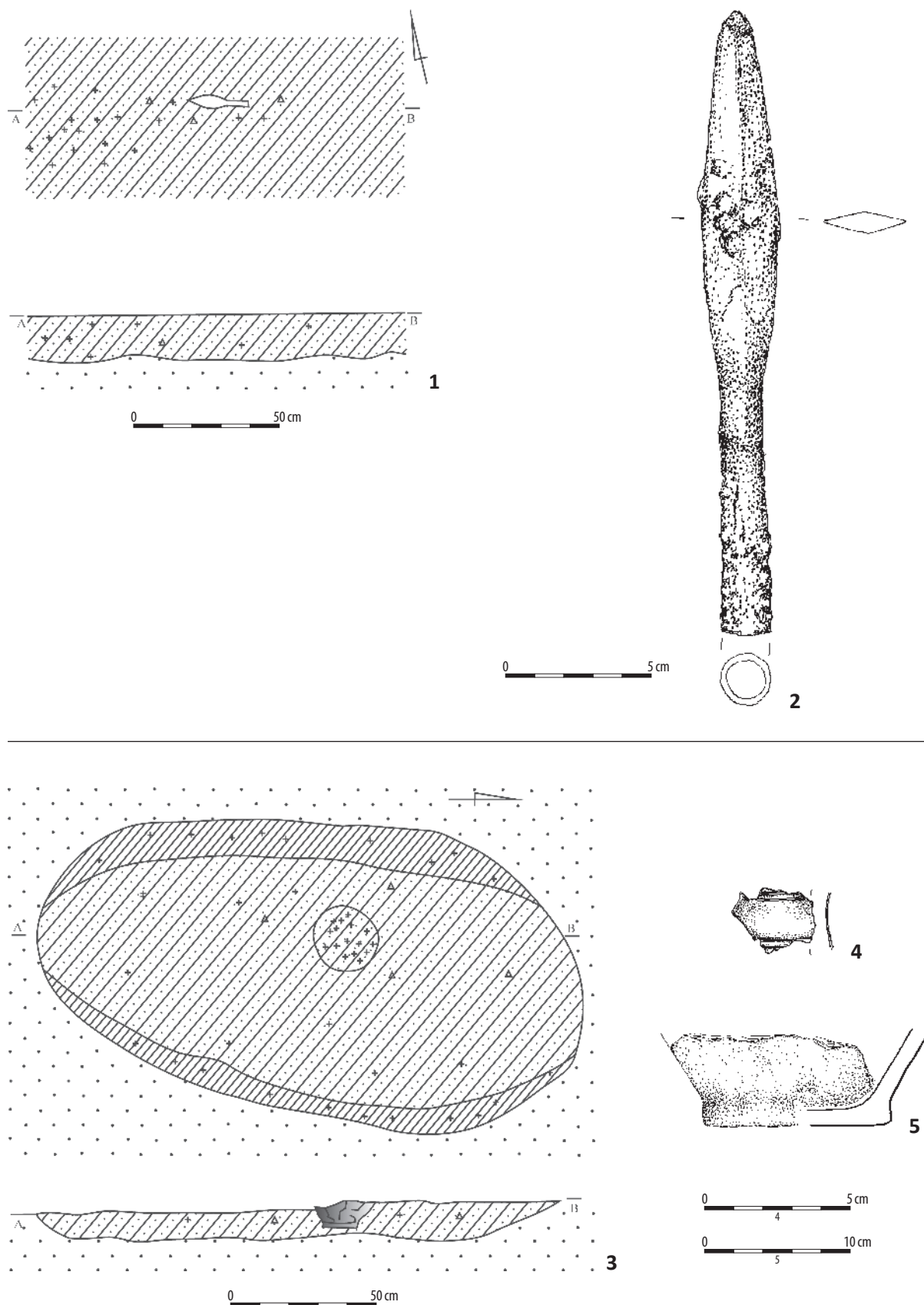
Ryc. 41. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 30; 4–7: grób 31. 2, 5–6: żelazo; 7: stop miedzi; 3: glina.

Fig. 41. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 30; 4–7: grave 31. 2, 5–6: iron; 7: copper alloy; 3: clay.

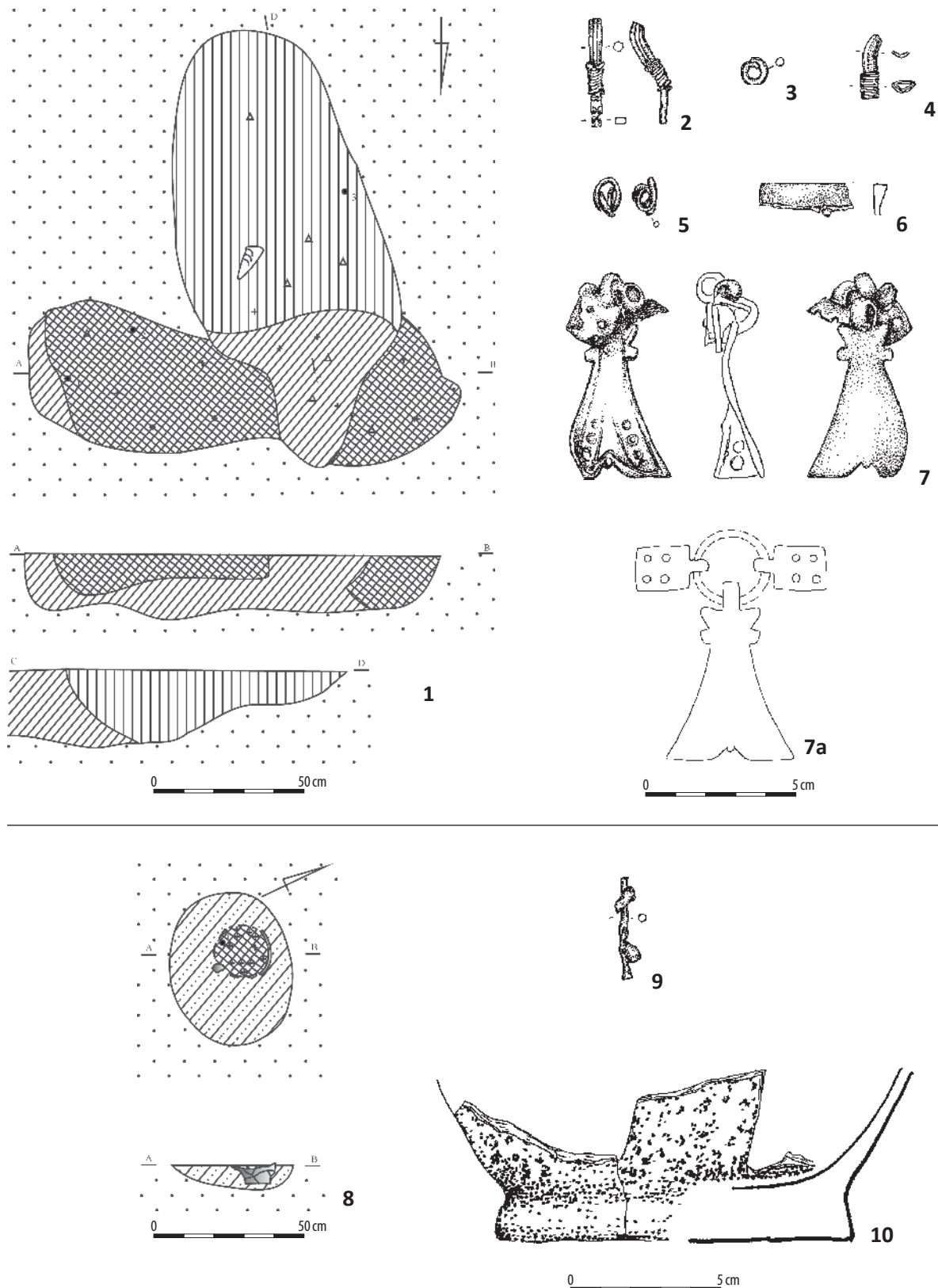
Ryc. 42. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 32; 3–10: grób 33. 6, 8: żelazo; 5: poroże; 2, 4, 7, 9–10: glina.

Fig. 42. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 32; 3–10: grave 33. 6, 8: iron; 5: antlers; 2, 4, 7, 9–10: clay.

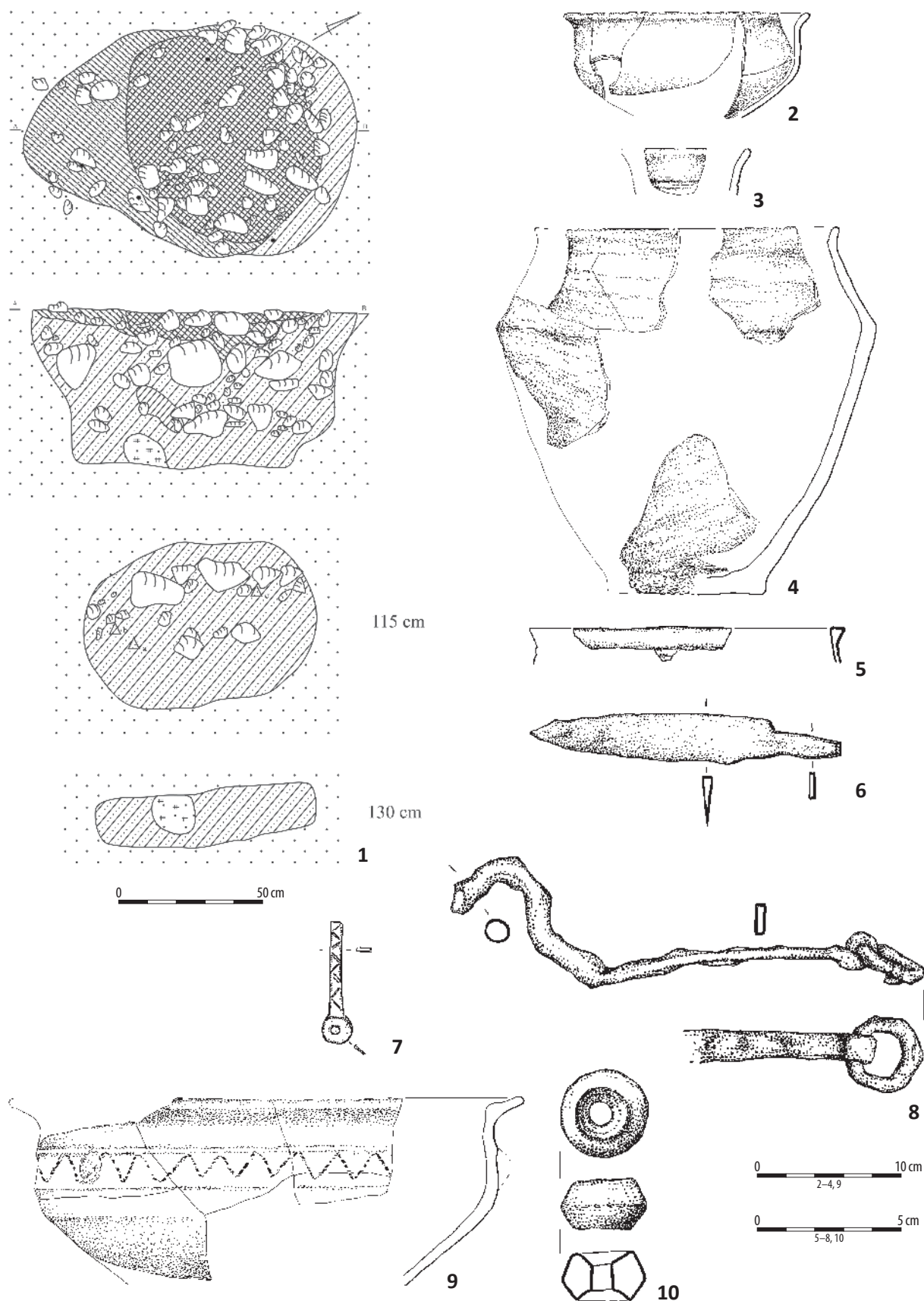
Ryc. 43. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 35; 3–5: grób 36. 2: żelazo; 4: stop miedzi; 5: glina.

Fig. 43. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 35; 3–5: grave 36. 2: iron; 4: copper alloy; 5: clay.

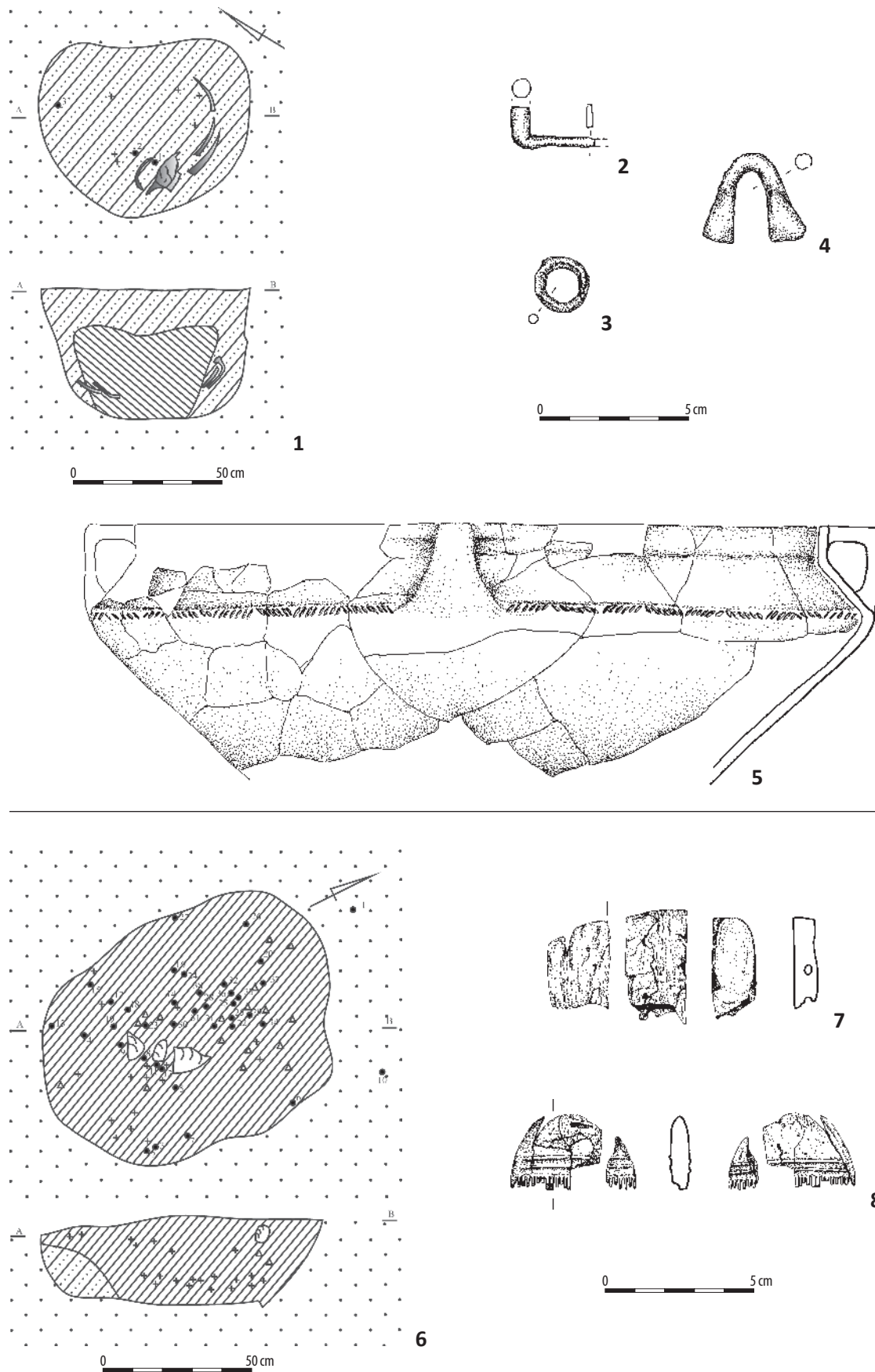
Ryc. 44. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–7a: grób 37; 8–10: grób 40. 2–3: srebro; 4–5, 9: stop miedzi; 6: mosiądz; 7: brąz.

Fig. 44. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–7a: grave 37; 8–10: grave 40. 2–3: silver; 4–5, 9: copper alloy; 6: brass; 7: bronze.

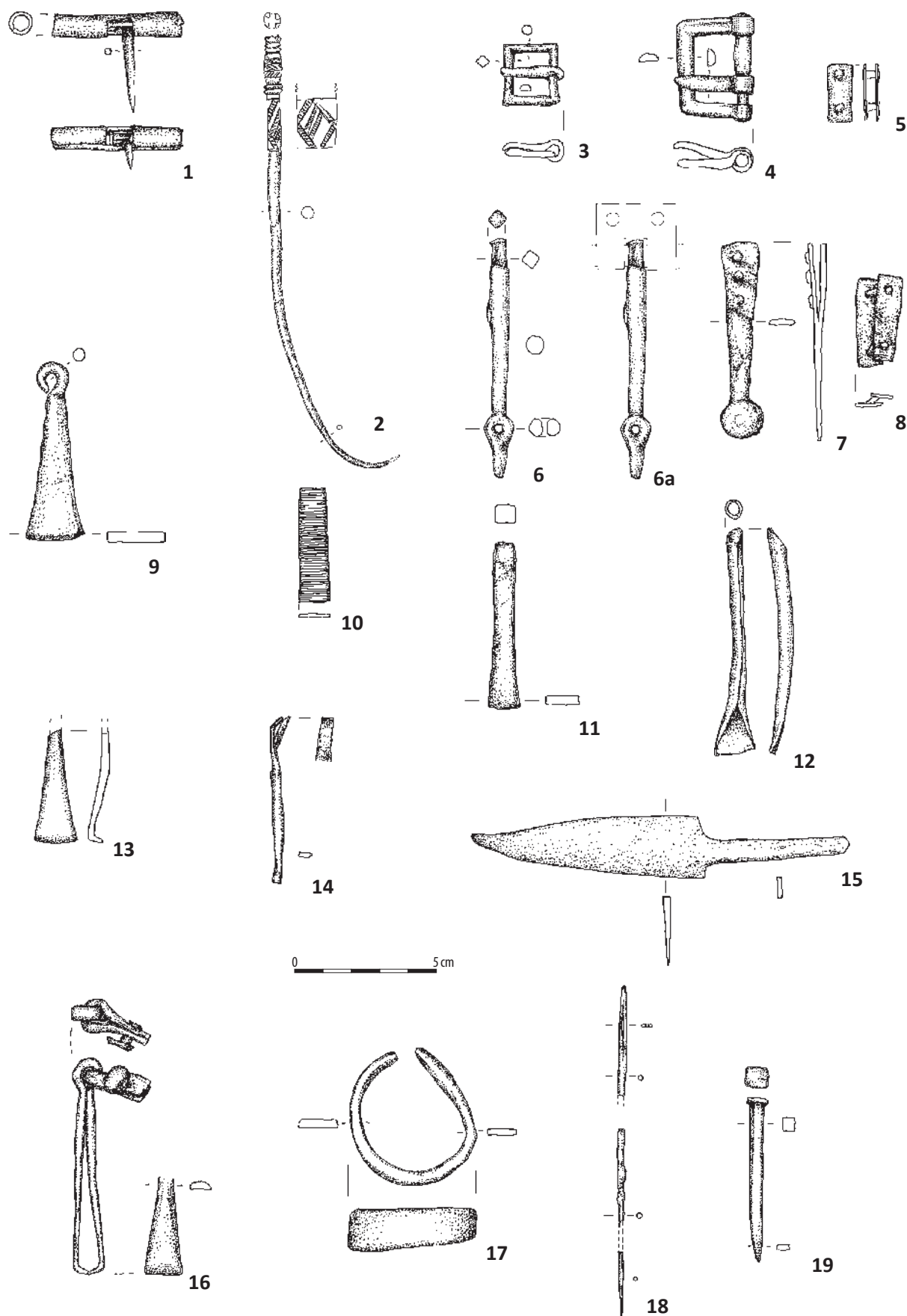
Ryc. 45. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 38. 5: mosiądz; 7: stop miedzi; 6, 8: żelazo; 2-4, 9-10: glina.

Fig. 45. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 38. 5: brass; 7: copper alloy; 6, 8: iron; 2-4, 9-10: clay.

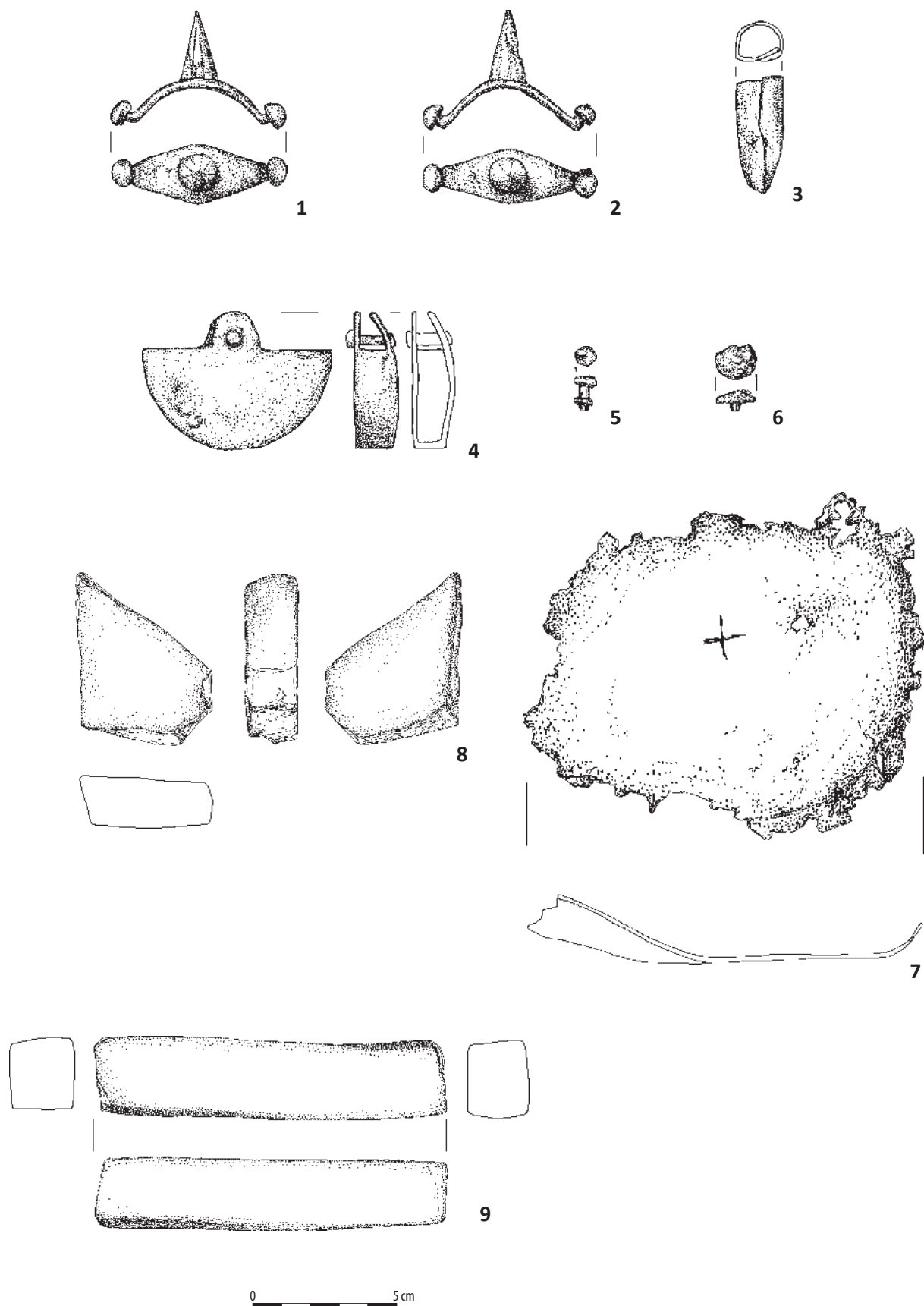
Ryc. 46. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 41; 6–8: grób 43. 2–4: żelazo; 7–8: poroże.

Fig. 46. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 41; 6–8: grave 43. 2–4: iron; 7–8: antlers.

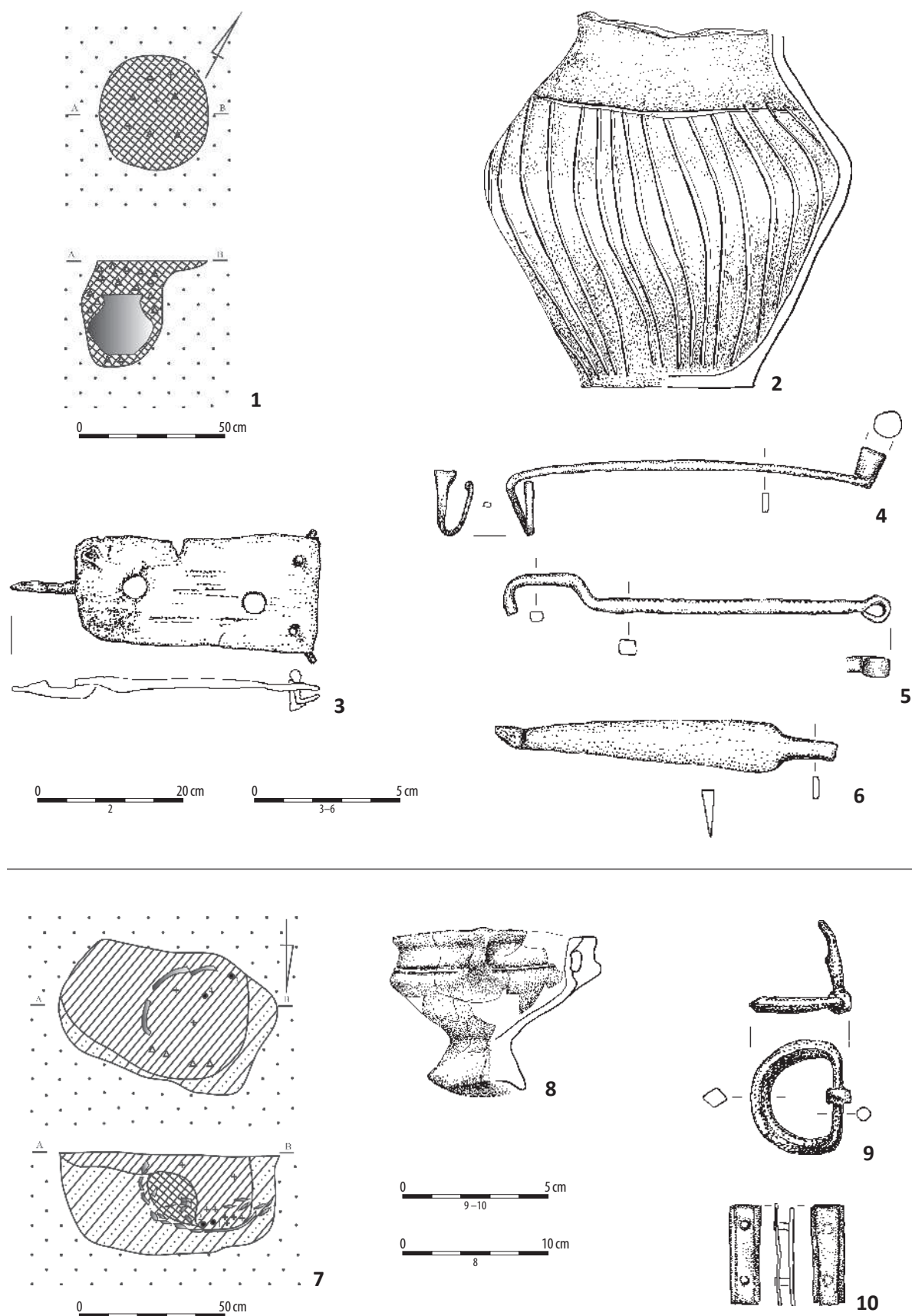
Ryc. 47. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 43.1, 3–19: żelazo; 2: poroże.

Fig. 47. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 43.1, 3–19: iron; 2: antlers.

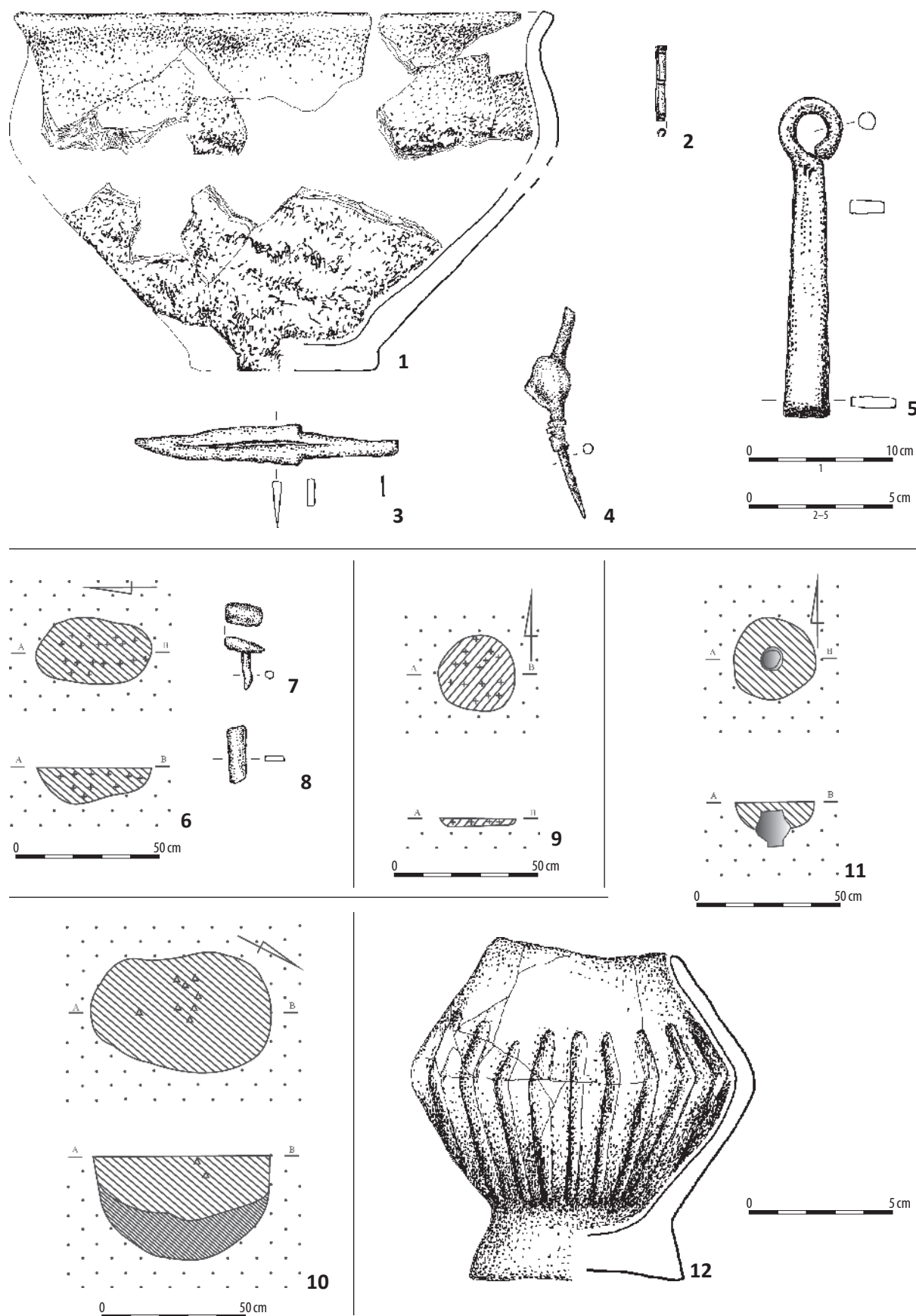
Ryc. 48. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 43. 1–6: żelazo; 7: brąz; 8–9: piaskowiec.

Fig. 48. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 43. 1–6: iron; 7: bronze; 8–9: sandstone.

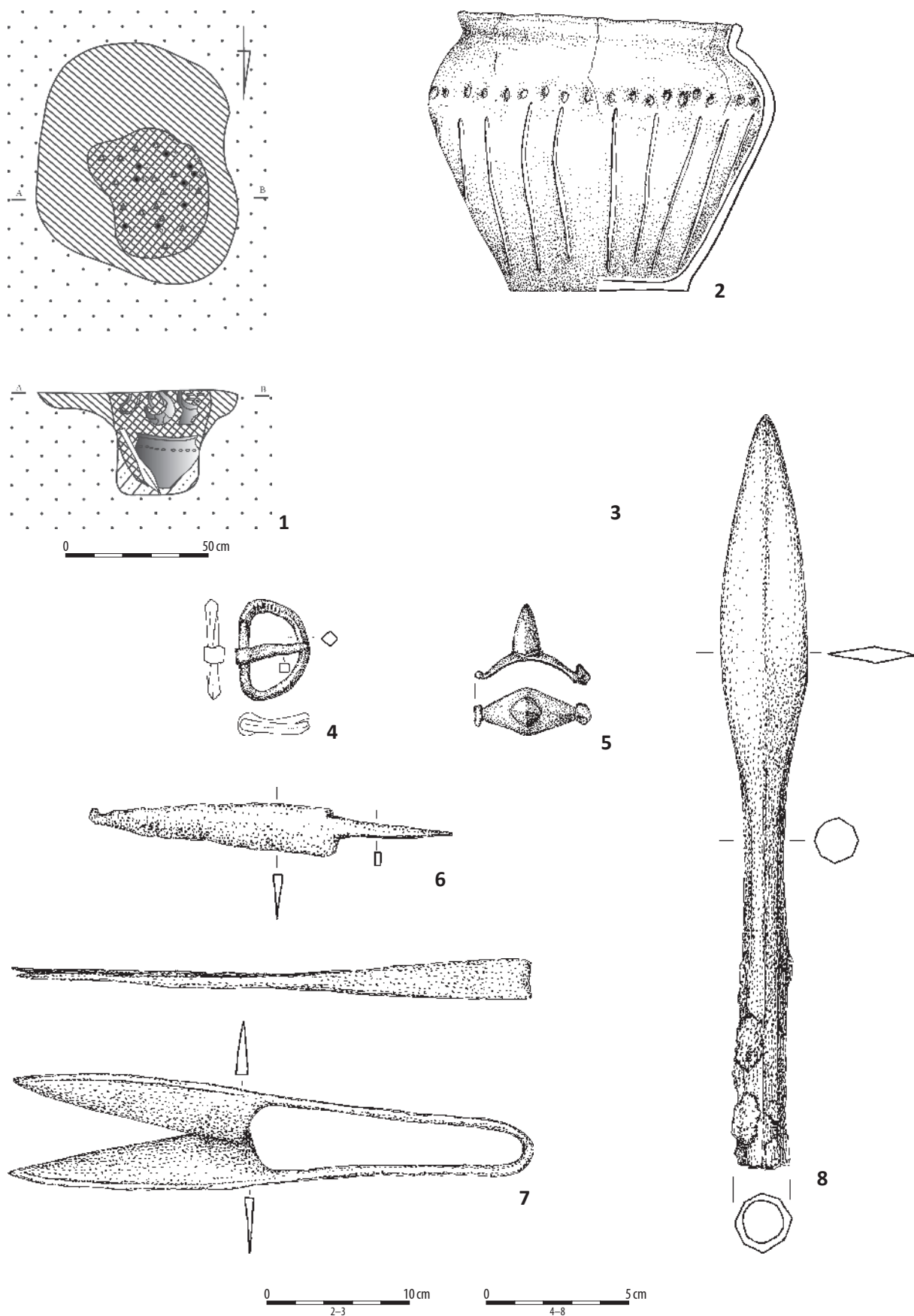
Ryc. 49. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-6: Grób 44; 7-9: grób 45. 2, 8: glina; 3-6, 9-10: żelazo.

Fig. 49. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-6: Grave 44; 7-9: grave 45. 2, 8: clay; 3-6, 9-10: iron.

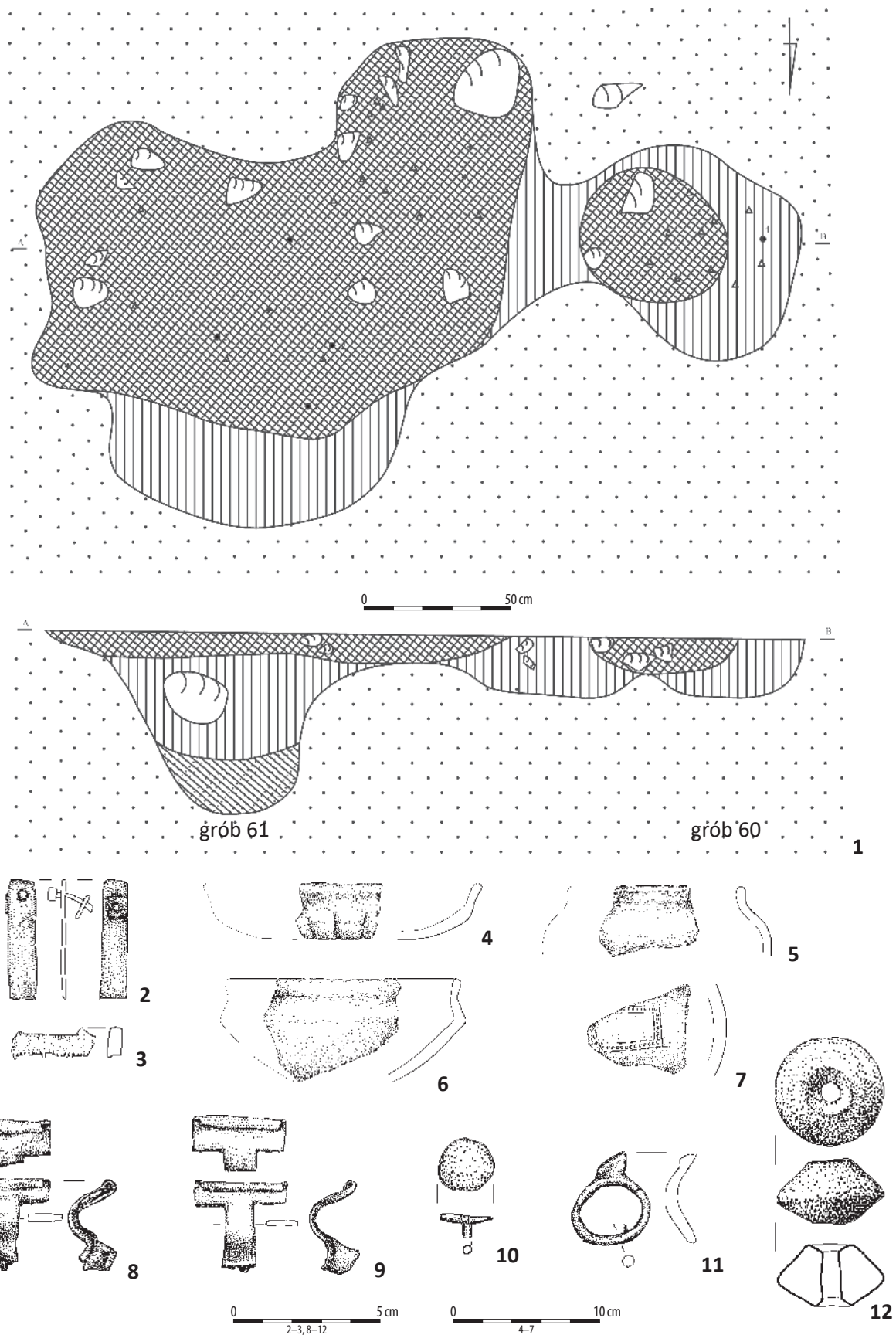
Ryc. 50. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: Grób 45; 6–8: grób 46; 9: grób 47; 10: grób 50; 11–12: grób 56. 1, 12: glina; 2: stop miedzi; 3–5, 7–8: żelazo.

Fig. 50. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 45; 6–8: grave 46; 9: grave 47; 10: grave 50; 11–12: grave 56. 1, 12: clay; 2: copper alloy; 3–5, 7–8: iron.

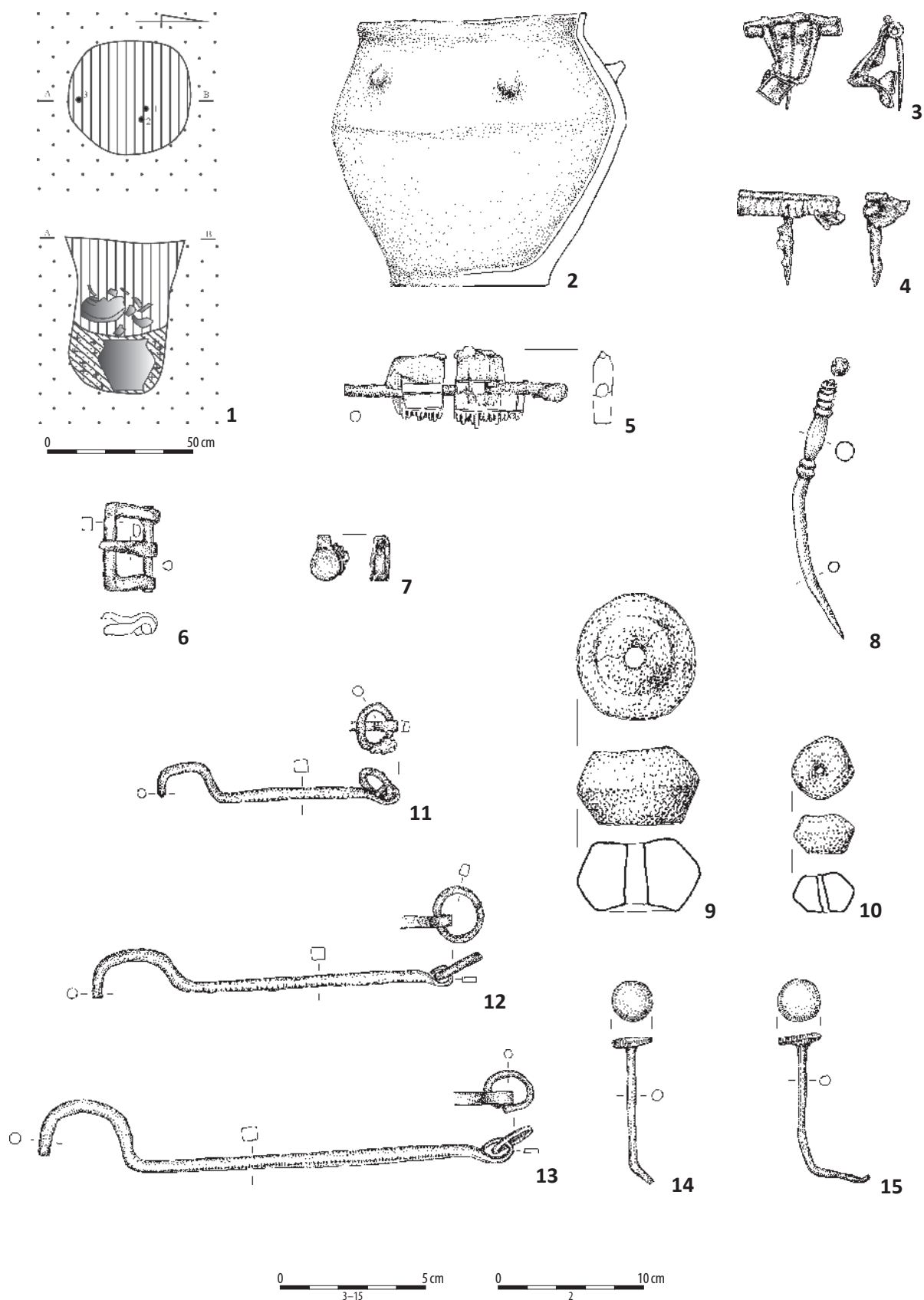
Ryc. 51. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 57. 2: glina; 3: brąz; 4-8: żelazo.

Fig. 51. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 57. 2: clay; 3: bronze; 4-8: iron.

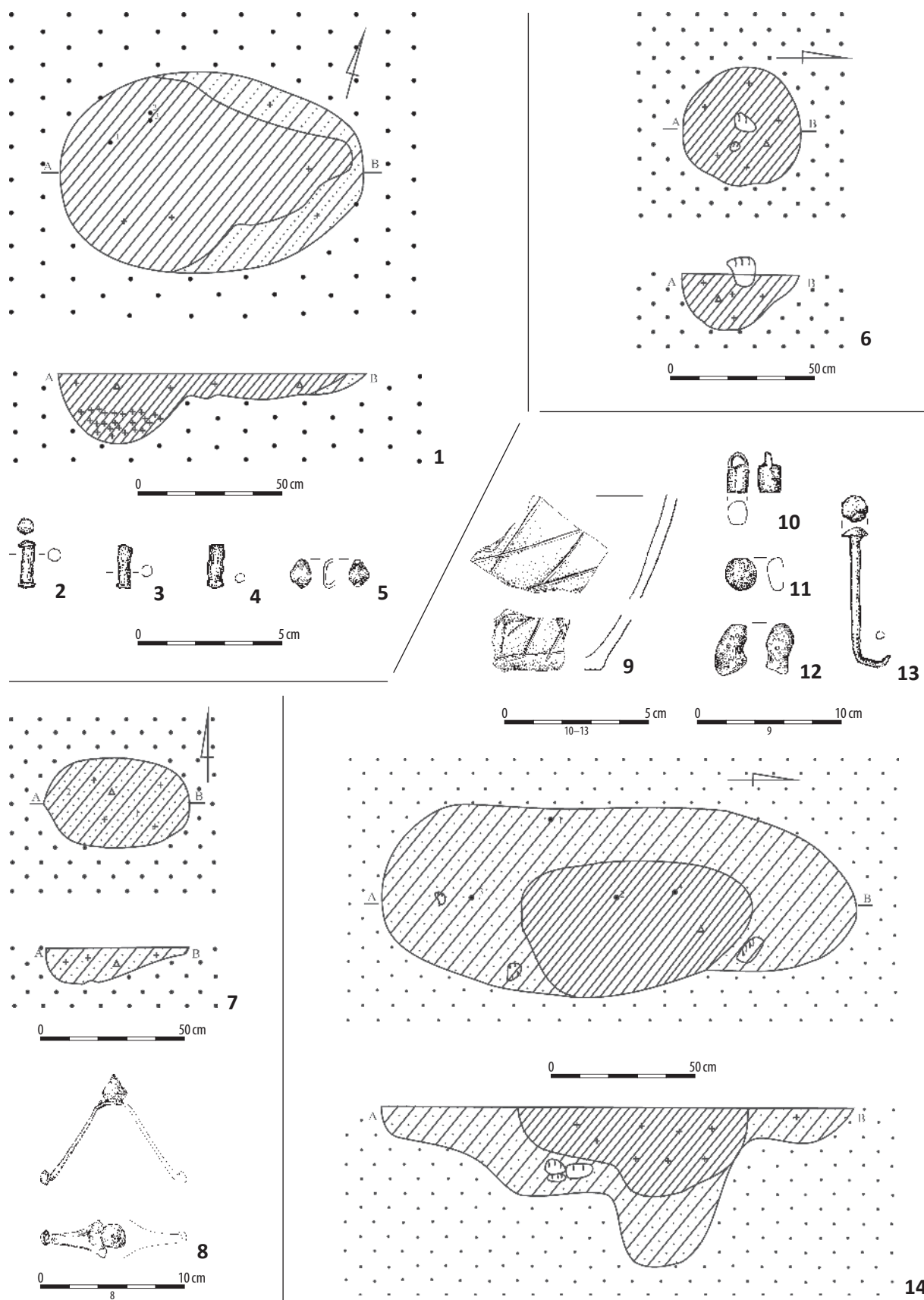
Ryc. 52. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 60–61; 2–3: grób 60; 4–12: grób 61. 2, 8–10: żelazo; 11: brąz; 3: poroże; 4–7, 12: glina.

Fig. 52. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 60–61; 2–3: grave 60; 4–12: grave 61. 2, 8–10: iron; 11: bronze; 3: antlers; 4–7, 12: clay.

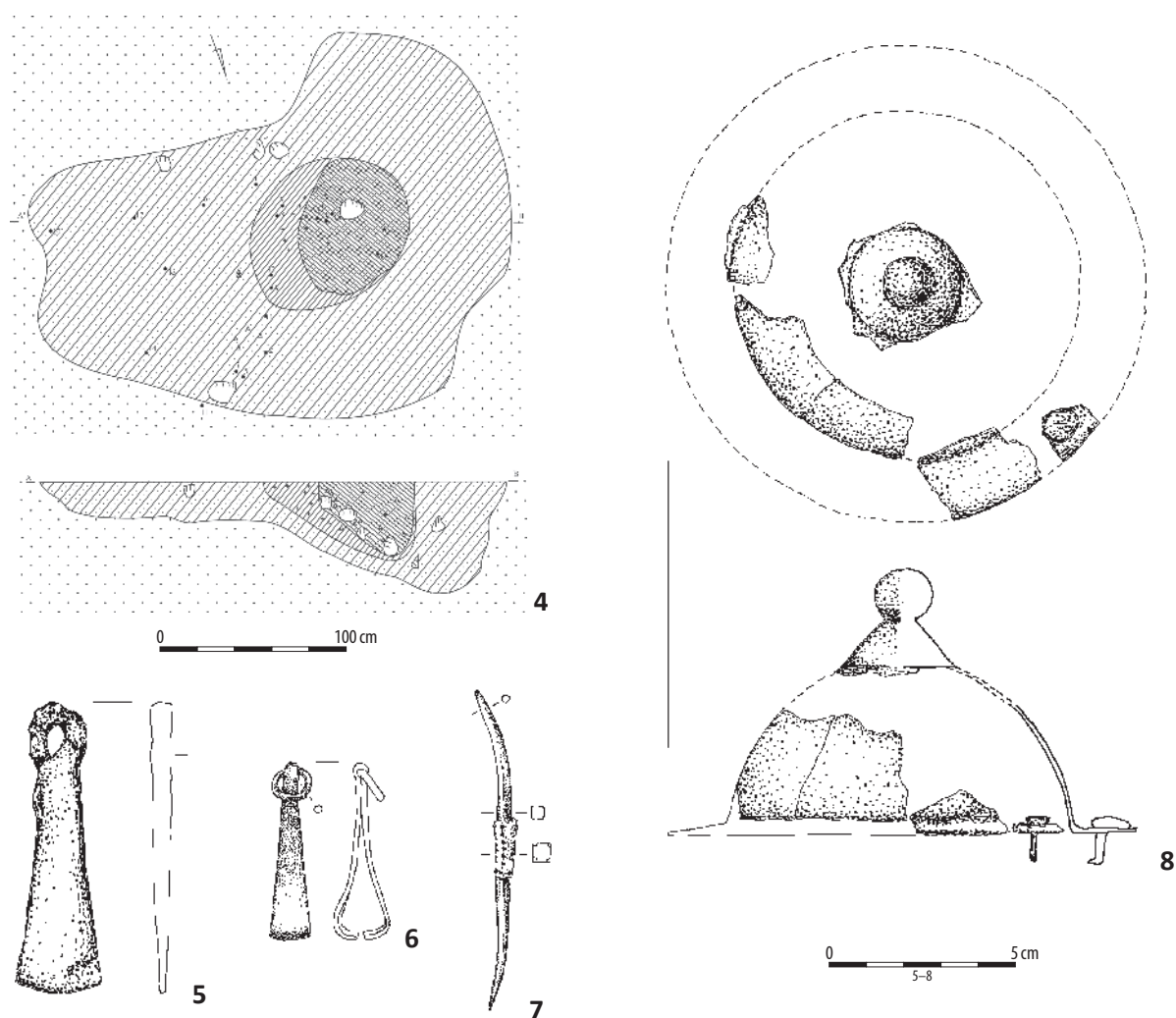
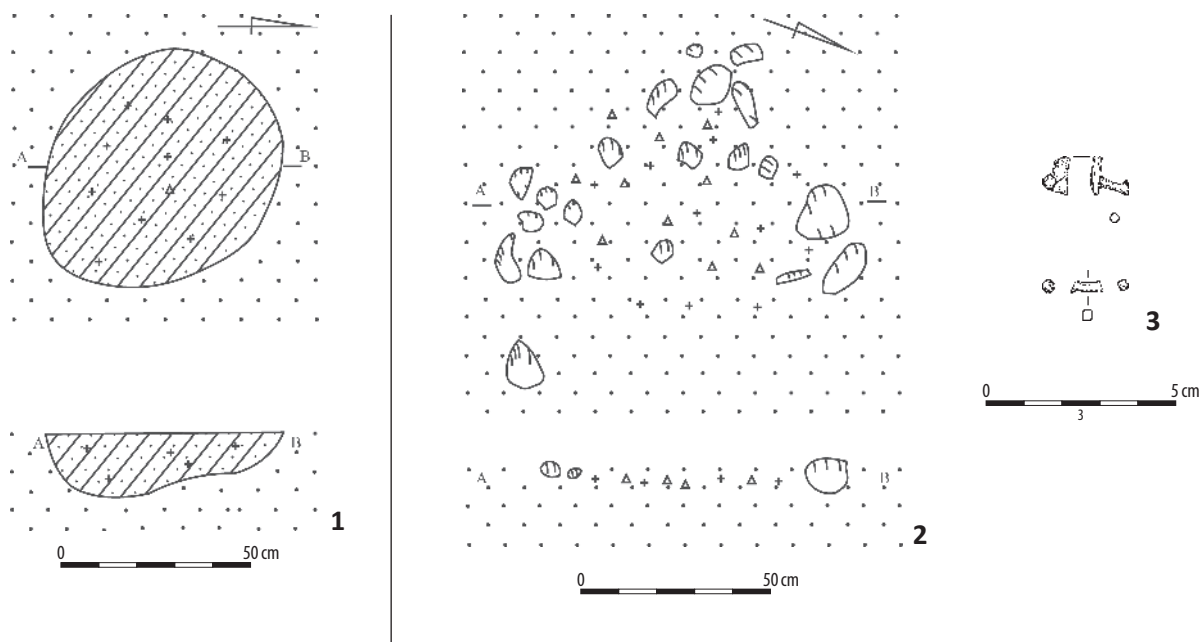
Ryc. 53. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 62. 2, 9–10: glina; 3: mosiądz; 5: poroże – żelazo; 8: poroże; 4, 6–7, 11–15: żelazo.

Fig. 53. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 62. 2, 9–10: clay; 3: brass; 5: antlers – iron; 8: antlers; 4, 6–7, 11–15: iron.

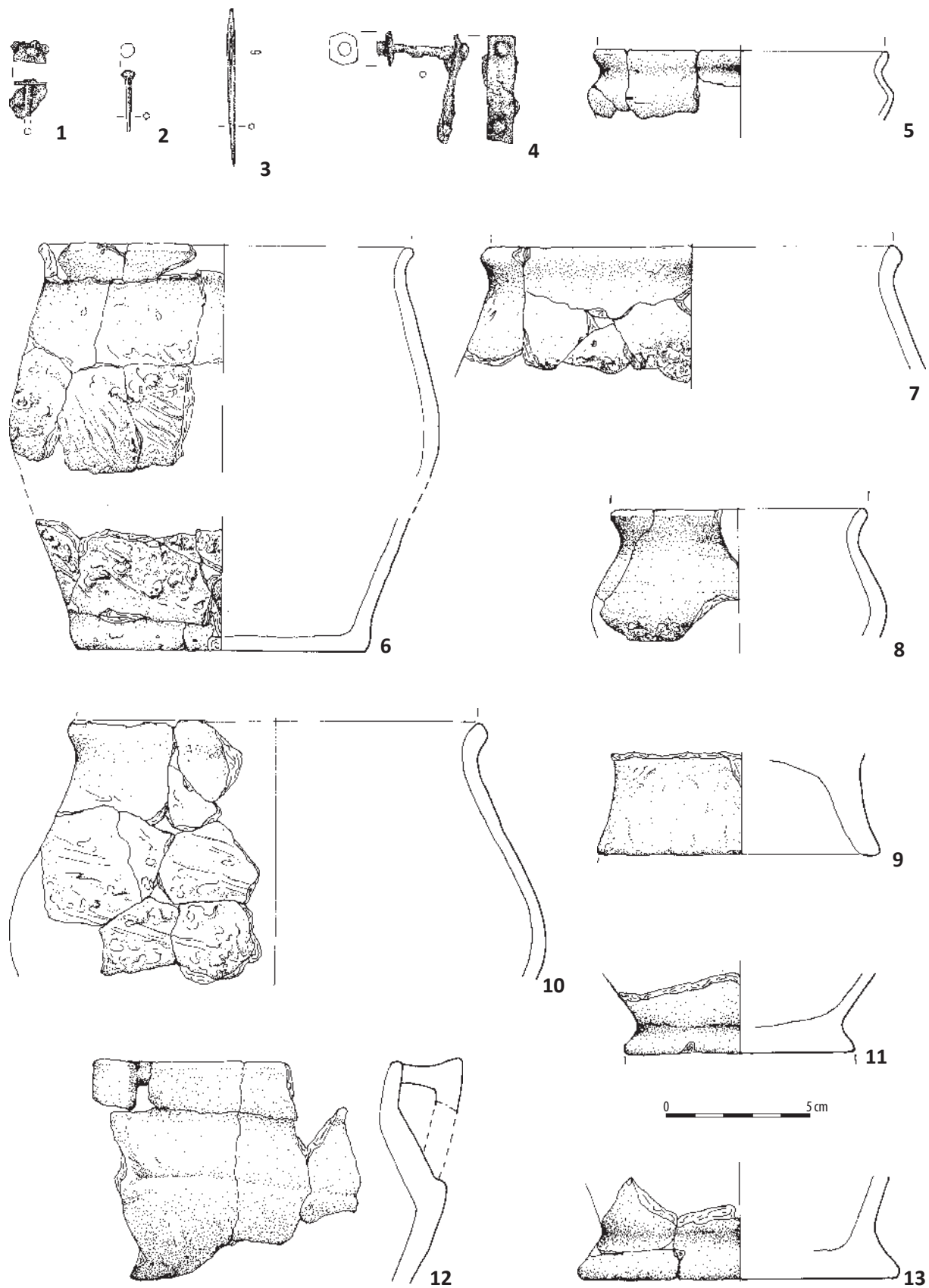
Ryc. 54. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 64; 6: grób 65; 7–8: grób 66; 9–14: grób 67. 2–4, 8, 10, 13: żelazo; 5: stop miedzi; 11–12: szkło; 9: glina.

Fig. 54. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 64; 6: grave 65; 7–8: grave 66; 9–14: grave 67. 2–4, 8, 10, 13: iron; 5: copper alloy; 11–12: glass; 9: clay.

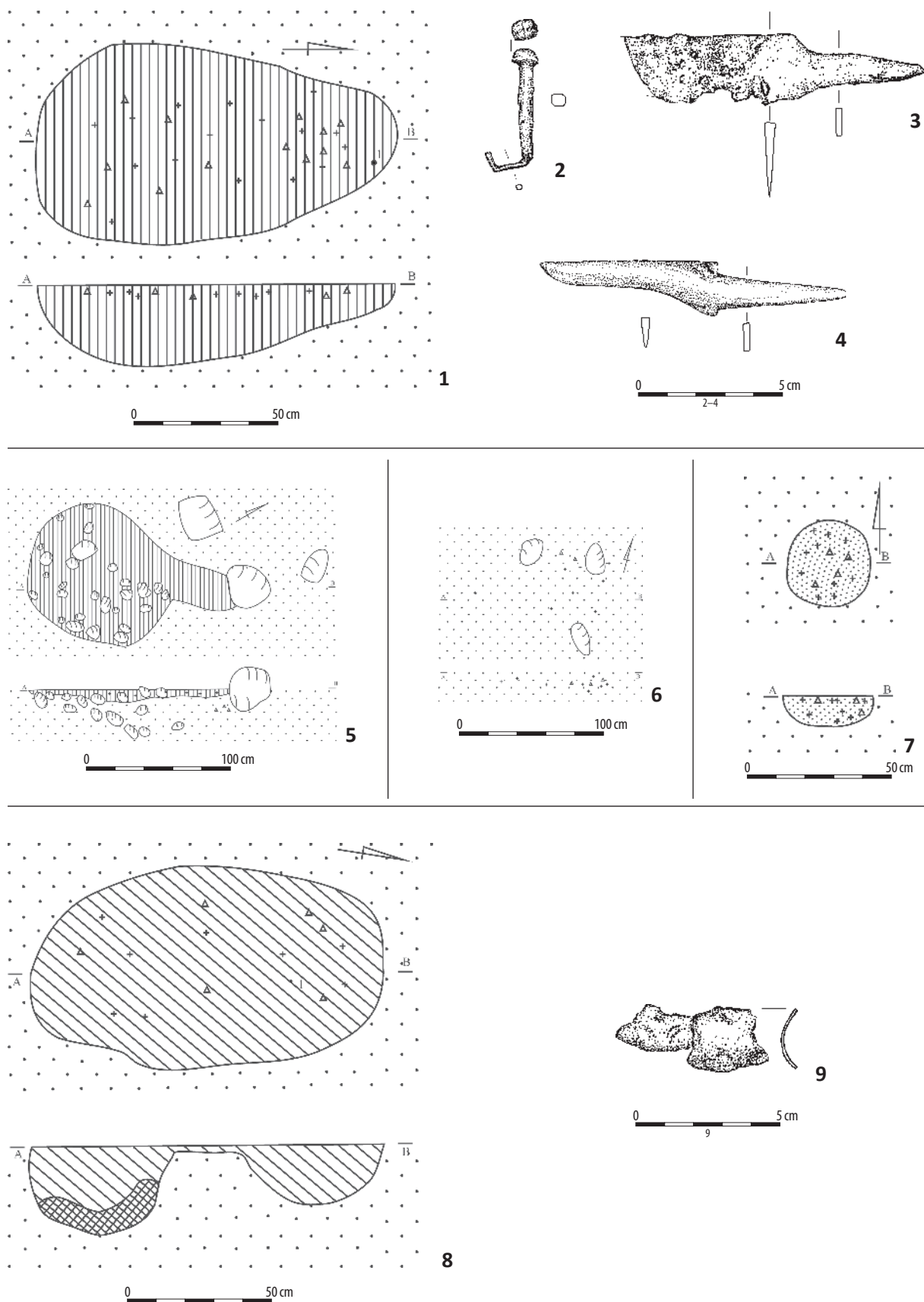
Ryc. 55. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 68; 2–3: grób 69; 4–8: grób 70. 3: poroże – żelazo; 5–8: żelazo.

Fig. 55. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 68; 2–3: grave 69; 4–8: grave 70. 3: antlers – iron; 5–8: iron.

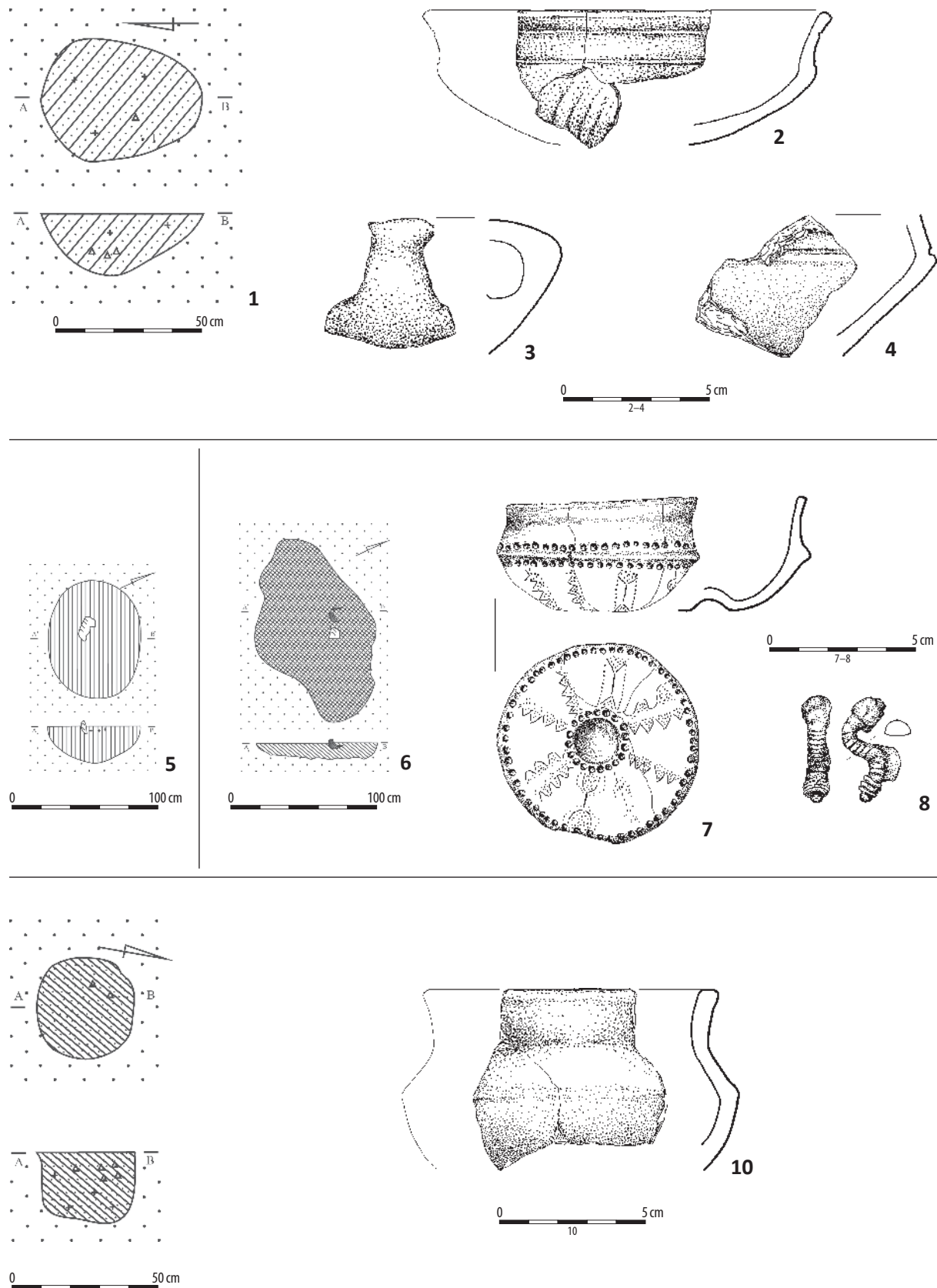
Ryc. 56. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 70. 1-4: żelazo; 5-13: glina.

Fig. 56. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 70. 1-4: iron; 5-13: clay.

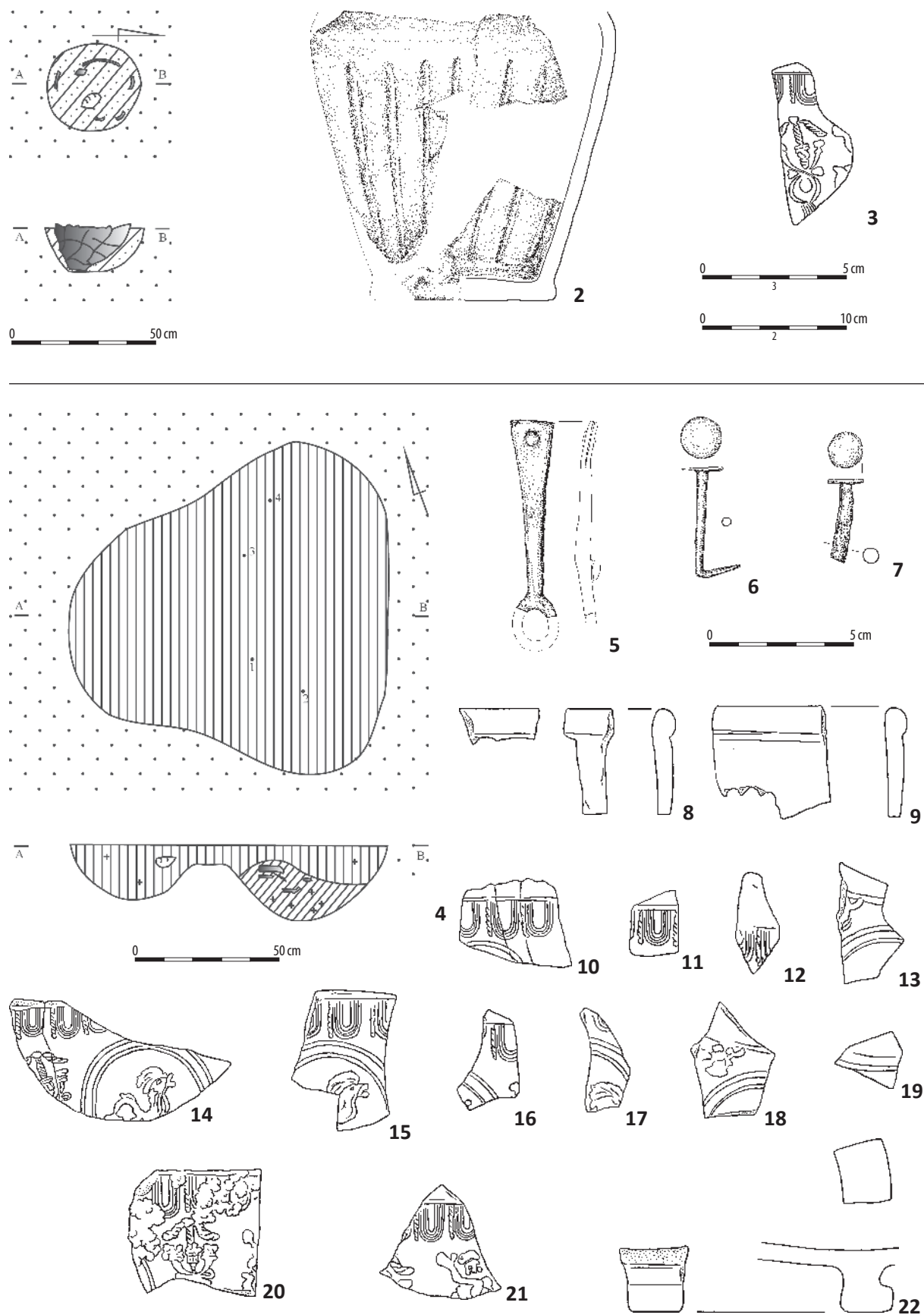
Ryc. 57. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 71; 5: grób 72; 6: grób 73; 7: grób 74; 8–9: grób 75. 2–4, 9: żelazo.

Fig. 57. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 71; 5: grave 72; 6: grave 73; 7: grave 74; 8–9: grave 75. 2–4, 9: iron.

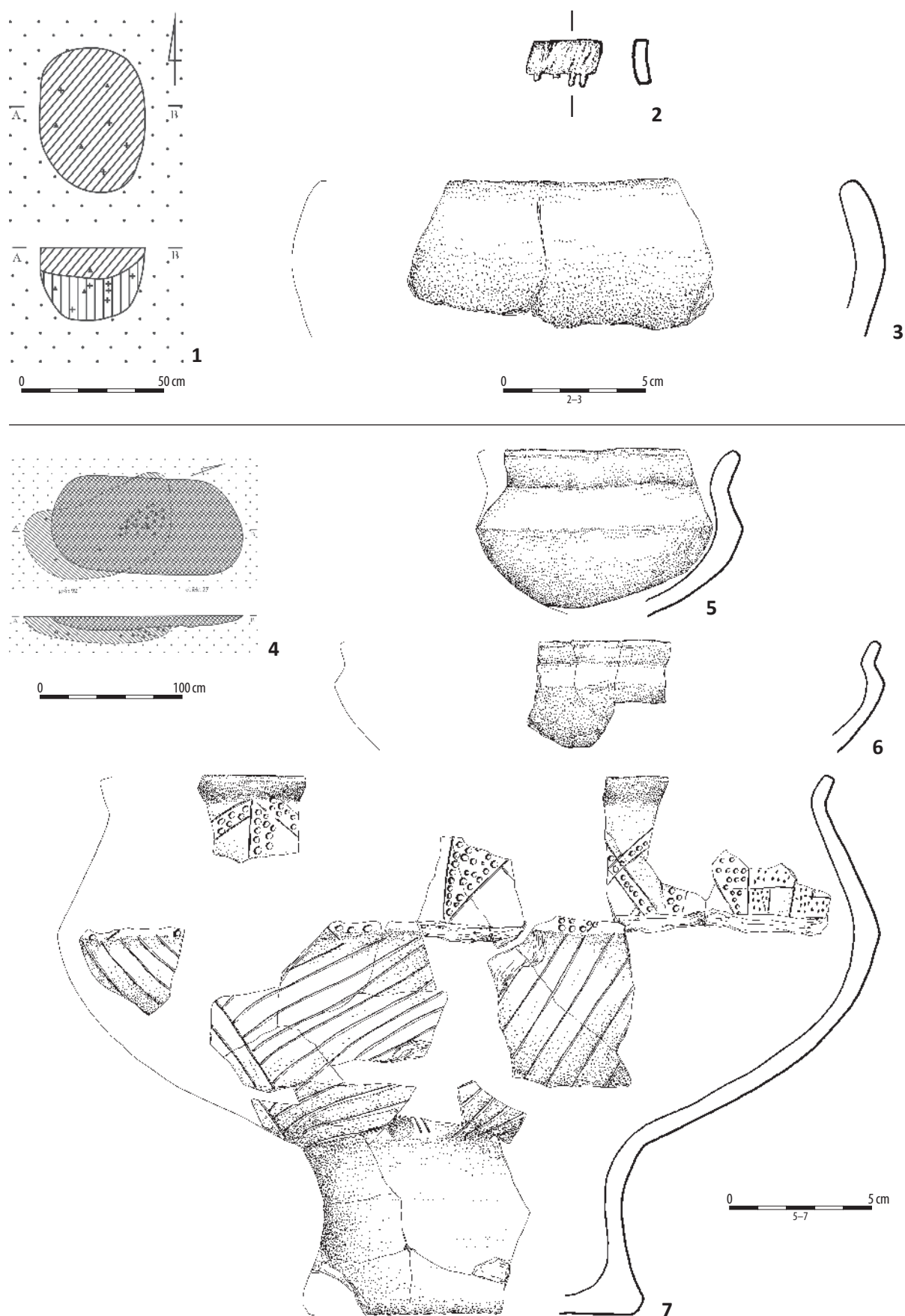
Ryc. 58. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 77; 5: grób 81; 6–8: grób 82; 9–10: grób 85. 2–4, 7, 10: glina; 8: żelazo.

Fig. 58. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 77; 5: grave 81; 6–8: grave 82; 9–10: grave 85. 2–4, 7, 10: clay; 8: iron.

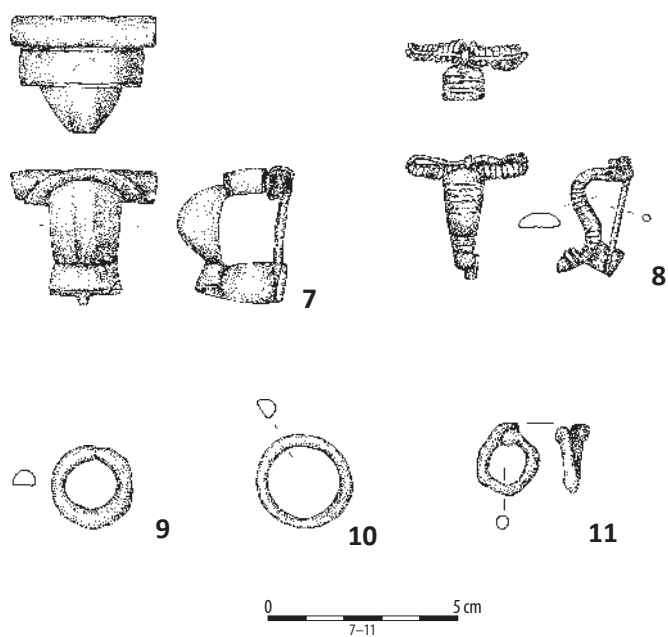
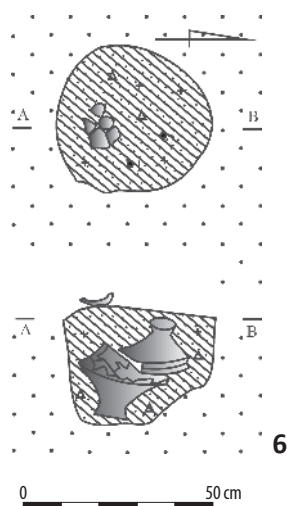
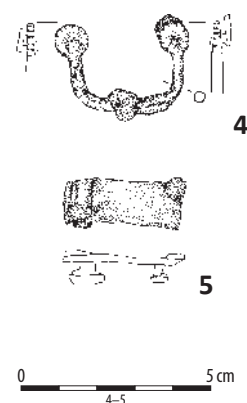
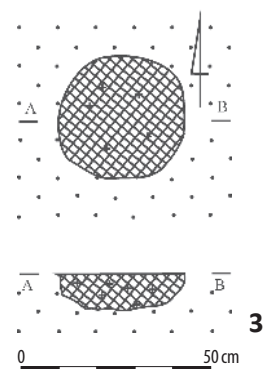
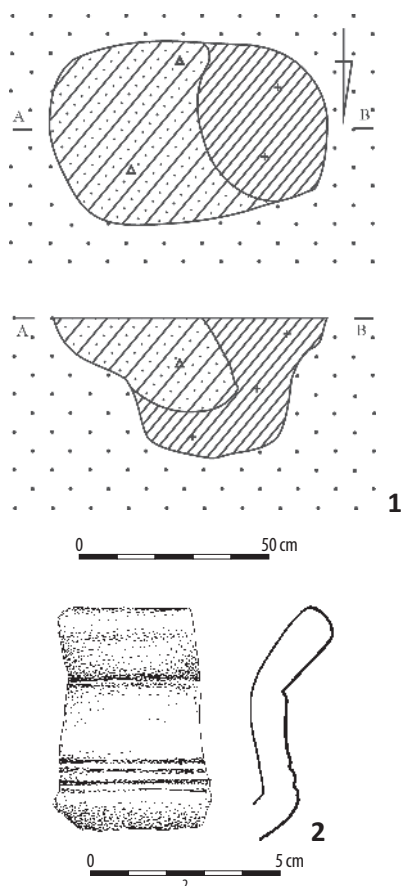
Ryc. 59. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-3: grób 87; 4-20: grób 89. 2-3, 8-22: glina; 5-7: żelazo.

Fig. 59. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-3: grave 87; 4-20: grave 89. 2-3, 8-22: clay; 5-7: iron.

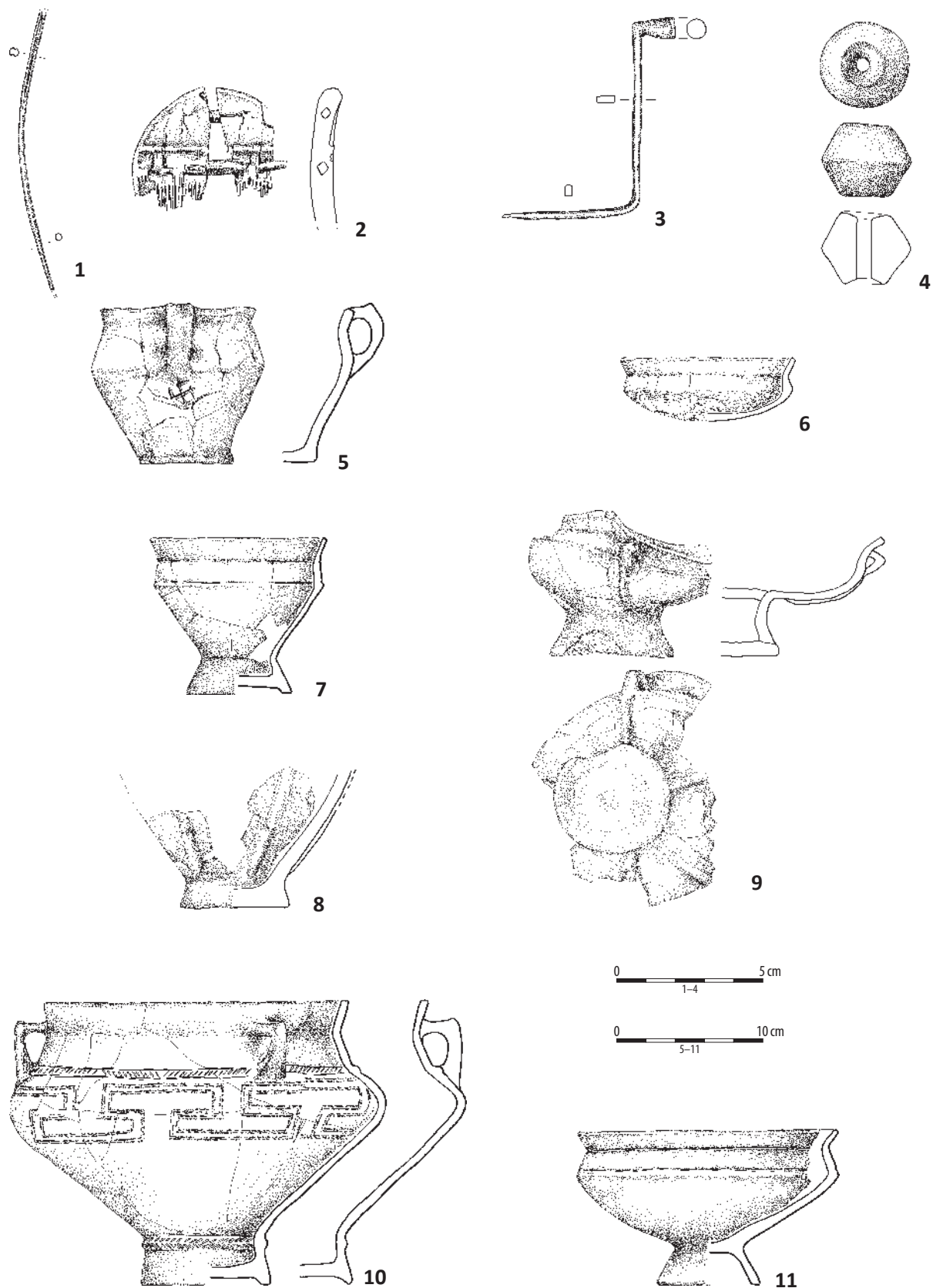
Ryc. 60. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 91; 4–7: grób 92. 2: poroże; 3, 5–7: glina.

Fig. 60. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 91; 4–7: grave 92. 2: antlers; 3, 5–7: clay.

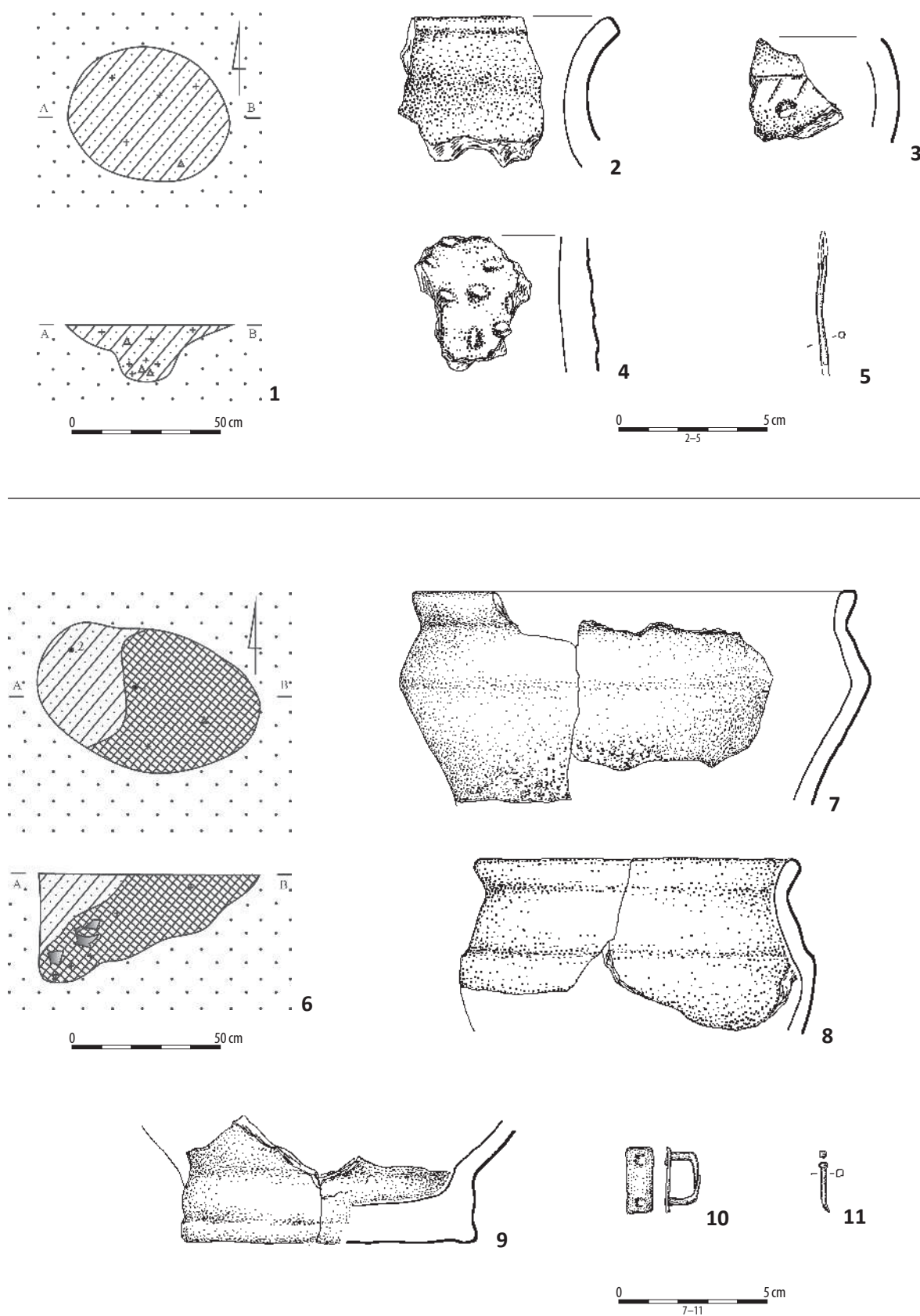
Ryc. 61. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 93; 3–5: grób 96; 6–11: grób 97. 2: glina; 4–5, 7–9: żelazo; 10–11: stop miedzi.

Fig. 61. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 93; 3–5: grave 96; 6–11: grave 97. 2: clay; 4–5, 7–9: iron; 10–11: copper alloy.

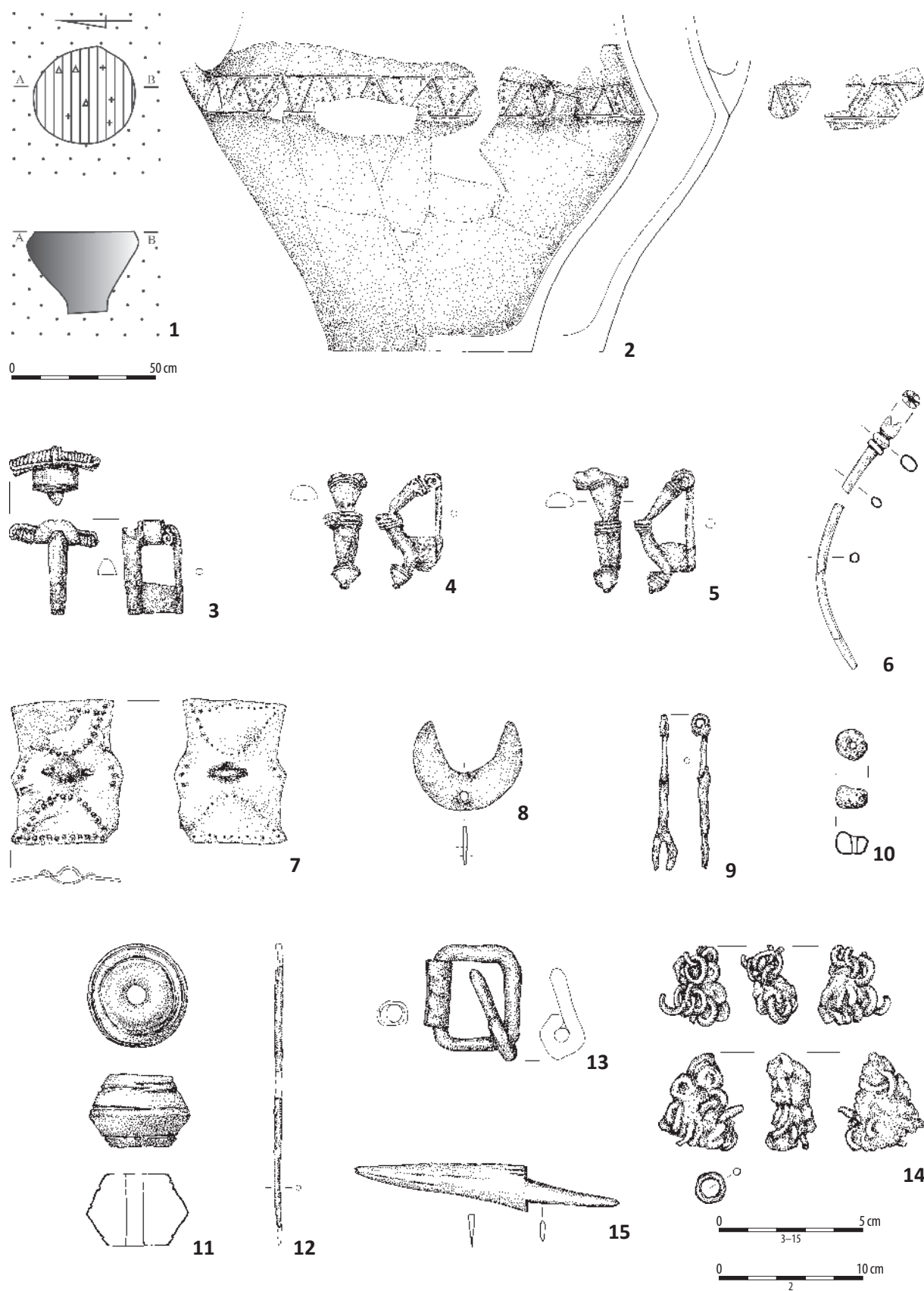
Ryc. 62. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 97. 1: kość; 2: poroże – żelazo; 3: żelazo; 4–11: glina.

Fig. 62. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 97. 1: bone; 2: antlers – iron; 3: iron; 4–11: clay.

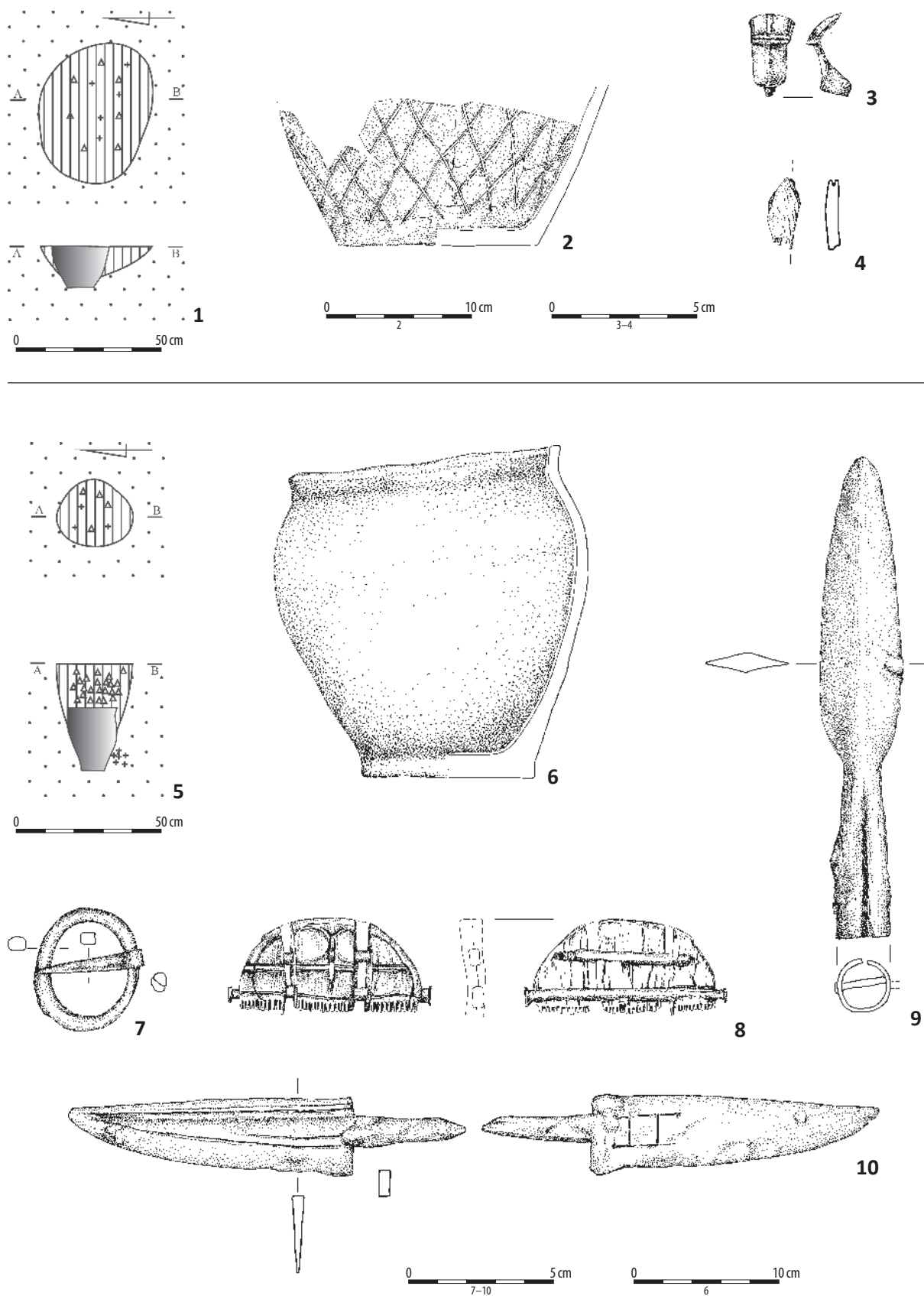
Ryc. 63. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 99; 6–11: grób 100. 2–4, 7–9: glina; 5, 10–11: żelazo.

Fig. 63. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 99; 6–11: grave 100. 2–4, 7–9: clay; 5, 10–11: iron.

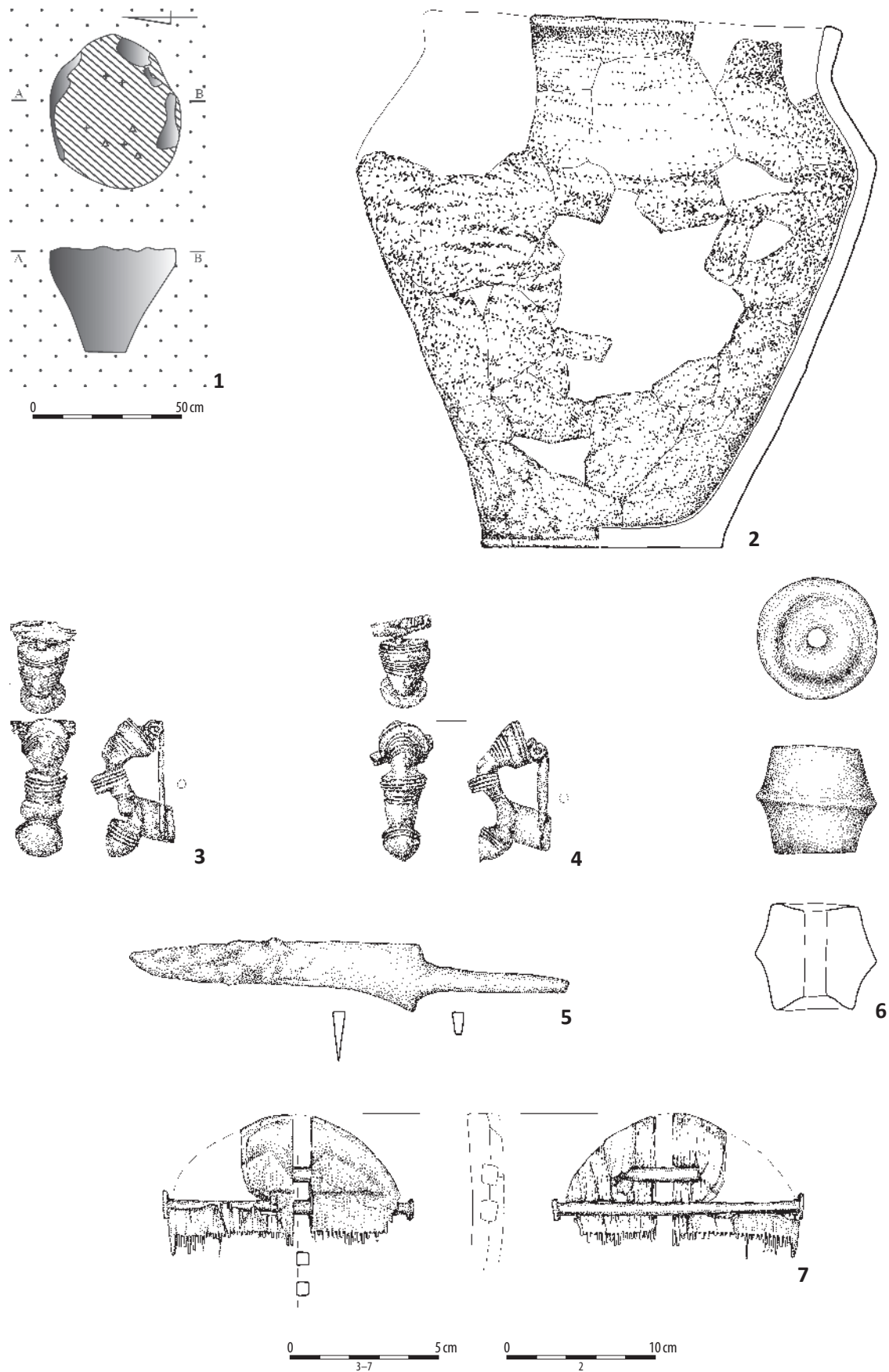
Ryc. 64. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 101. 2, 11: glina; 3-5, 7-9, 12-15: żelazo; 6: poroże; 10: szkło.

Fig. 64. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 101. 2, 11: clay; 3-5, 7-9, 12-15: iron; 6: antlers; 10: glass.

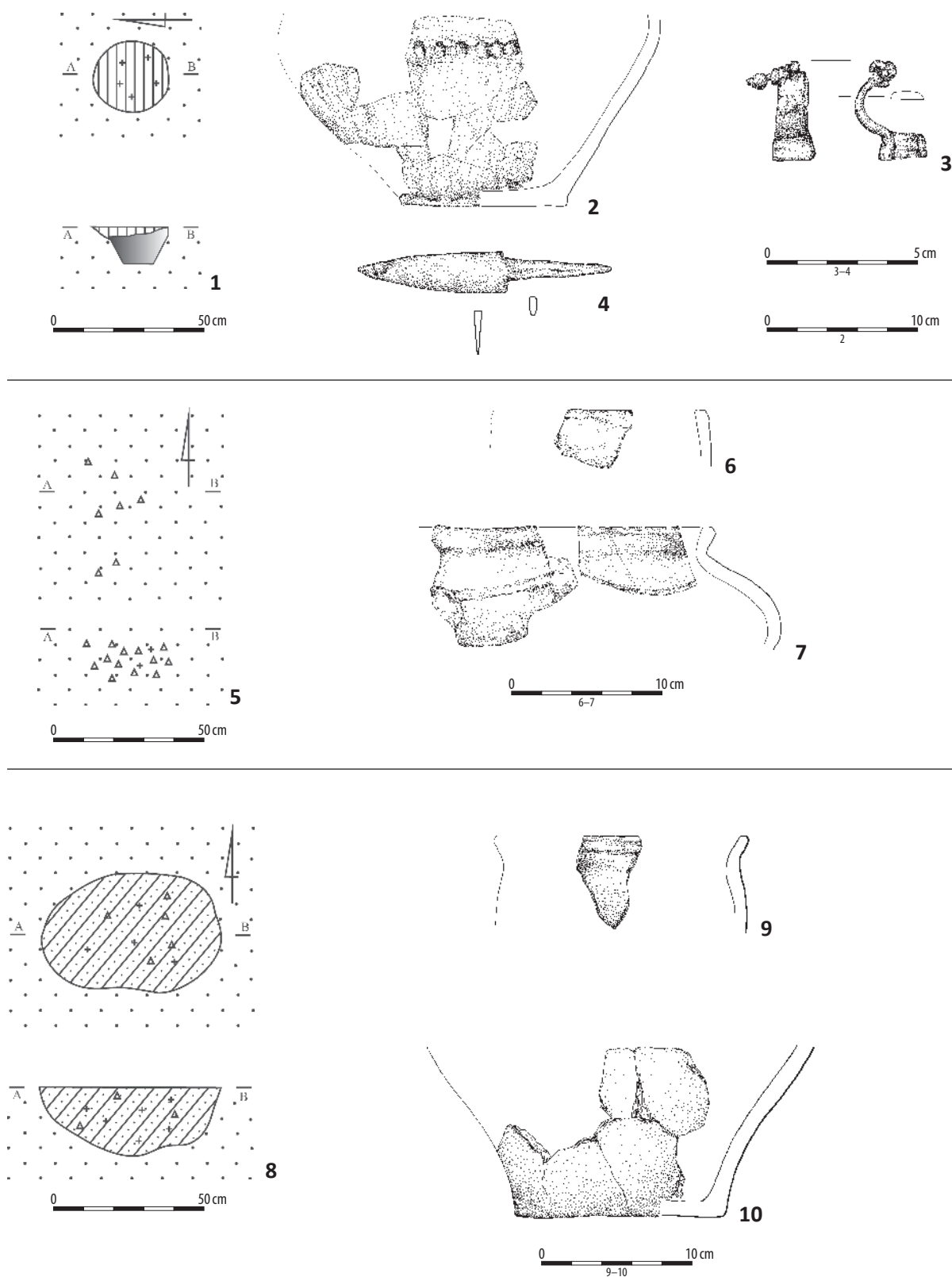
Ryc. 65. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-4: grób 102; 5-10: grób 103. 2, 6: glina; 3: miedź; 7, 9-10: żelazo; 4, 8: poroże – żelazo.

Fig. 65. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-4: grave 102; 5-10: grave 103. 2, 6: clay; 3: brass; 7, 9-10: iron; 4, 8: antlers – iron.

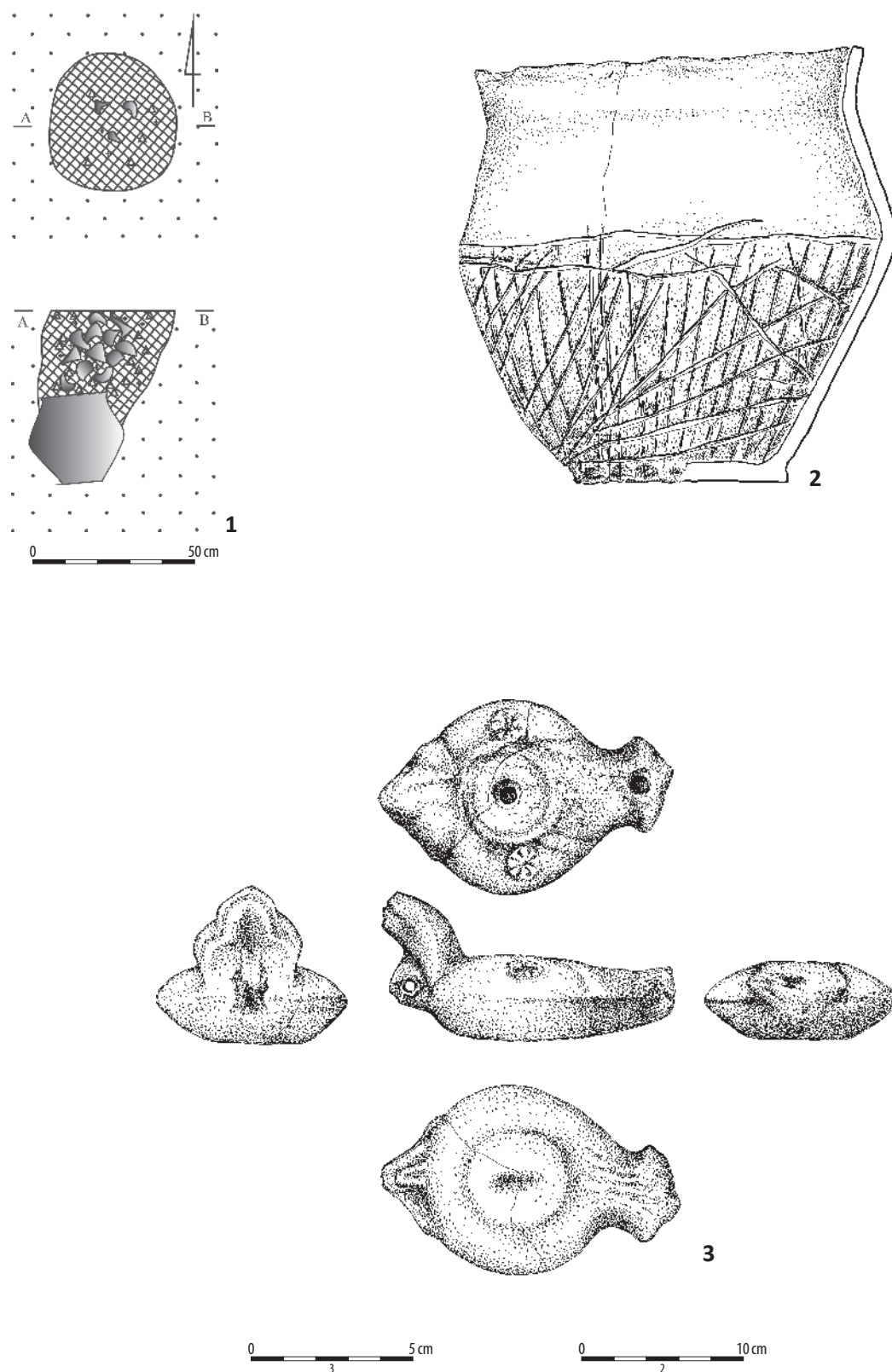
Ryc. 66. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 104. 2, 6: glina; 3-5: żelazo; 7: poroże – żelazo.

Fig. 66. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 104. 2, 6: clay; 3-5: iron; 7: antlers – iron.

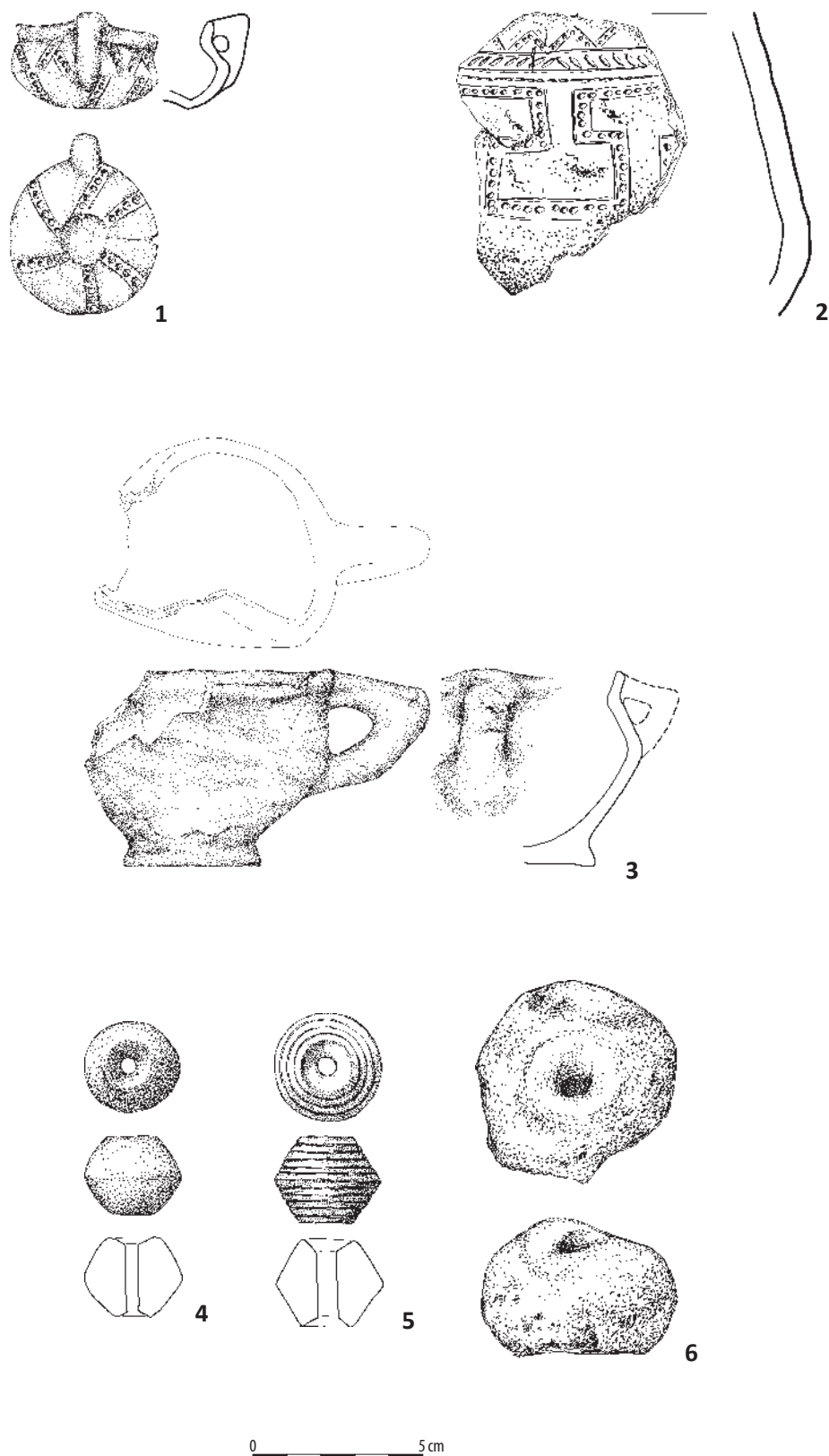
Ryc. 67. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 105; 5–7: grób 108; 8–10: grób 110. 2, 6–7, 9–10: glina; 3–4: żelazo.

Fig. 67. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 105; 5–7: grave 108; 8–10: grave 110. 2, 6–7, 9–10: clay; 3–4: iron.

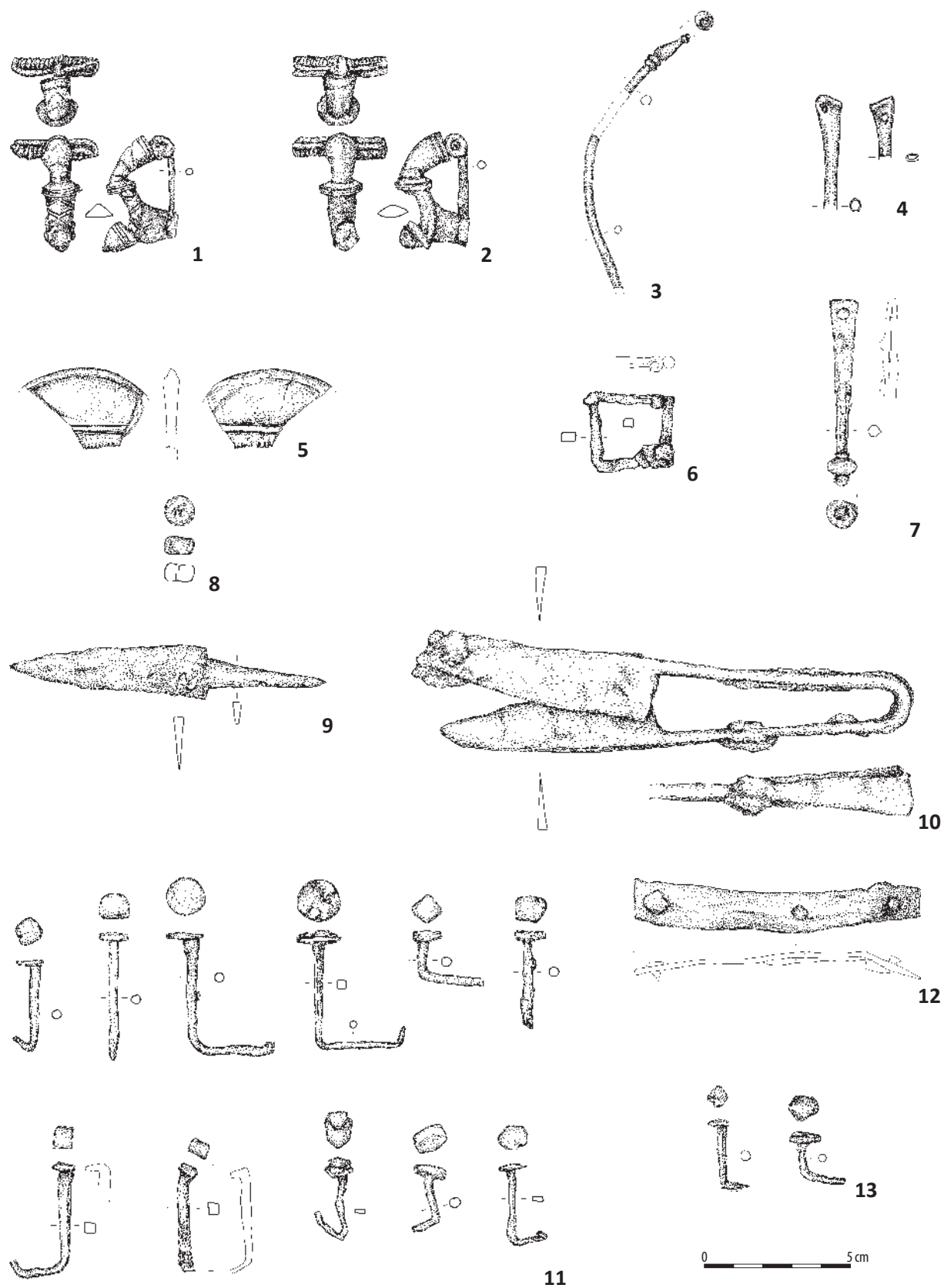
Ryc. 68. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 112. 2-3: glina.

Fig. 68. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 112. 2-3: clay.

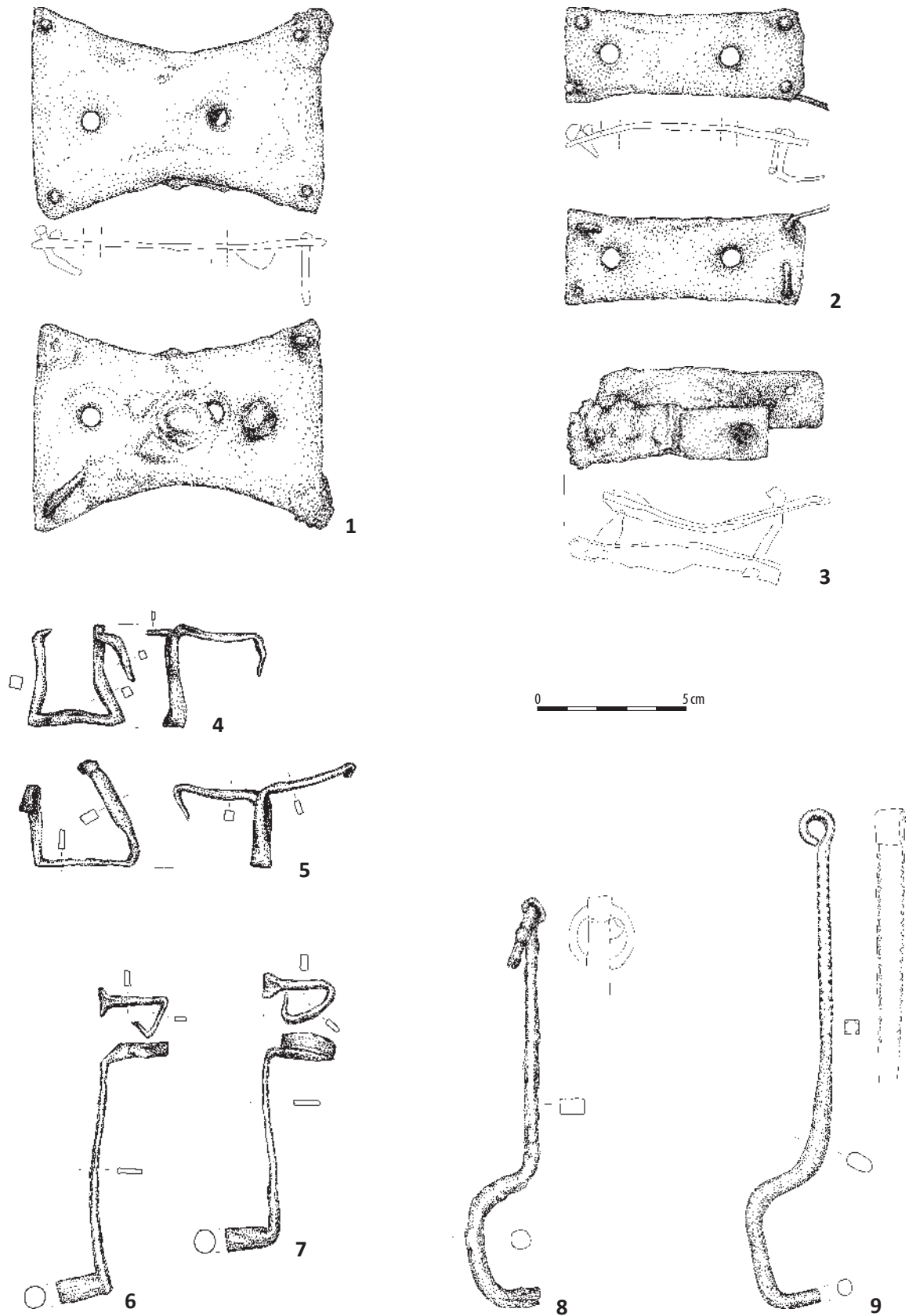
Ryc. 69. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 112. 1–4, 6: glina; 5: wapień.

Fig. 69. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 112. 1–4, 6: clay; 5: lime stone.

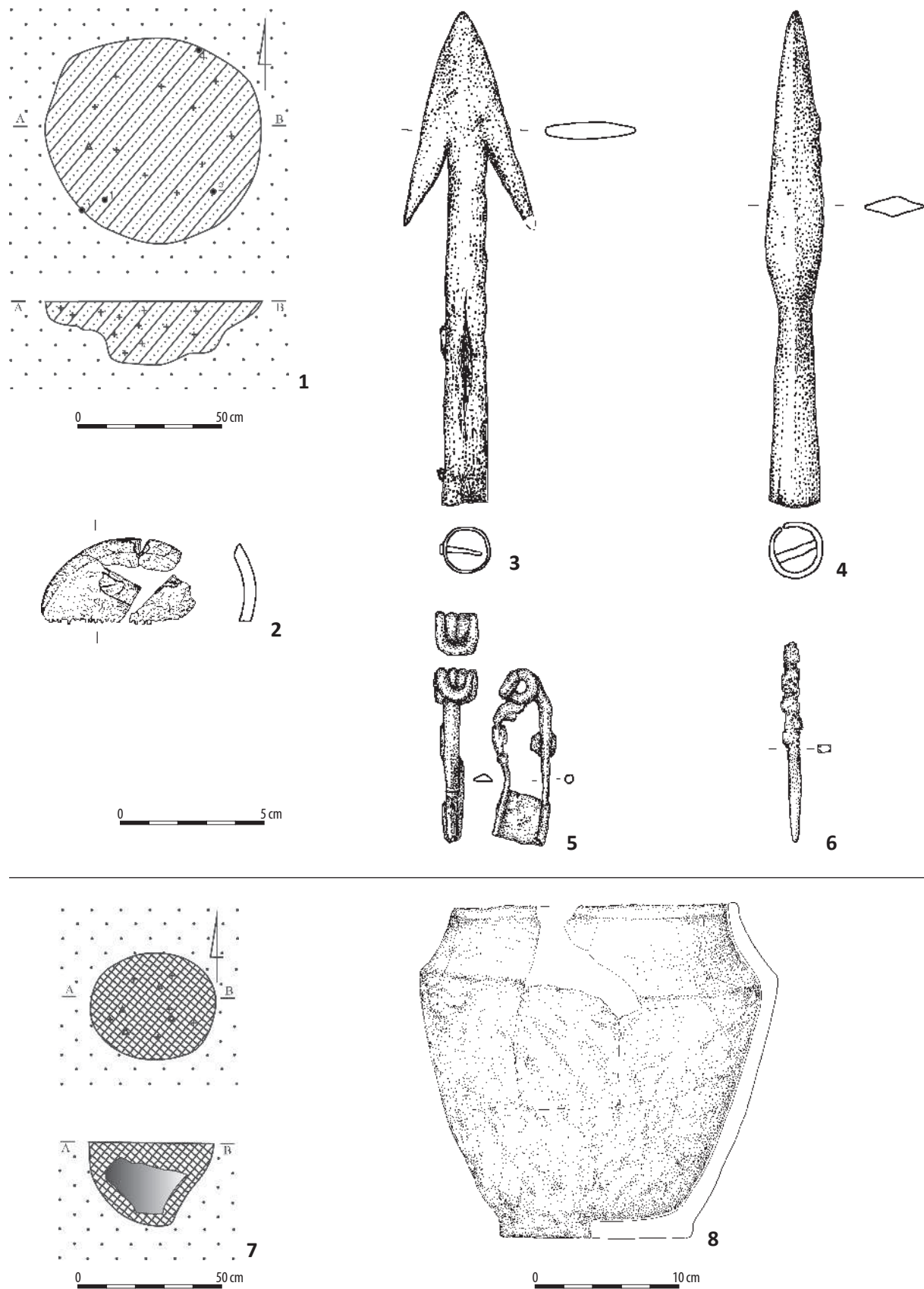
Ryc. 70. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 112. 1-2, 7-13: żelazo; 3, 5: poroże; 4: kość; 6: szkło.

Fig. 70. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 112. 1-2, 7-13: iron; 3, 5: antlers; 4: bone; 6: glass.

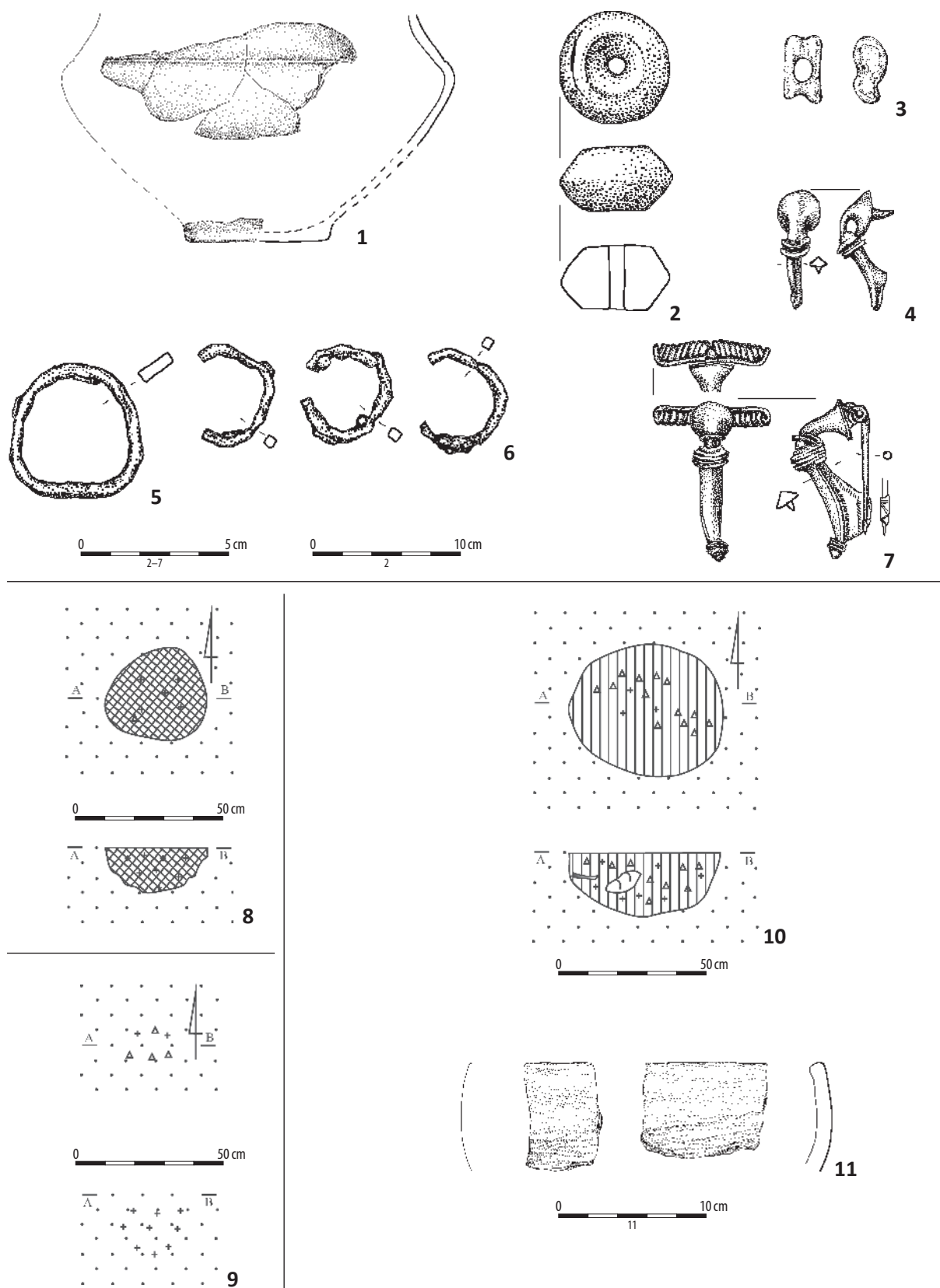
Ryc. 71. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 112. 1-9: żelazo.

Fig. 71. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 112. 1-9: iron.

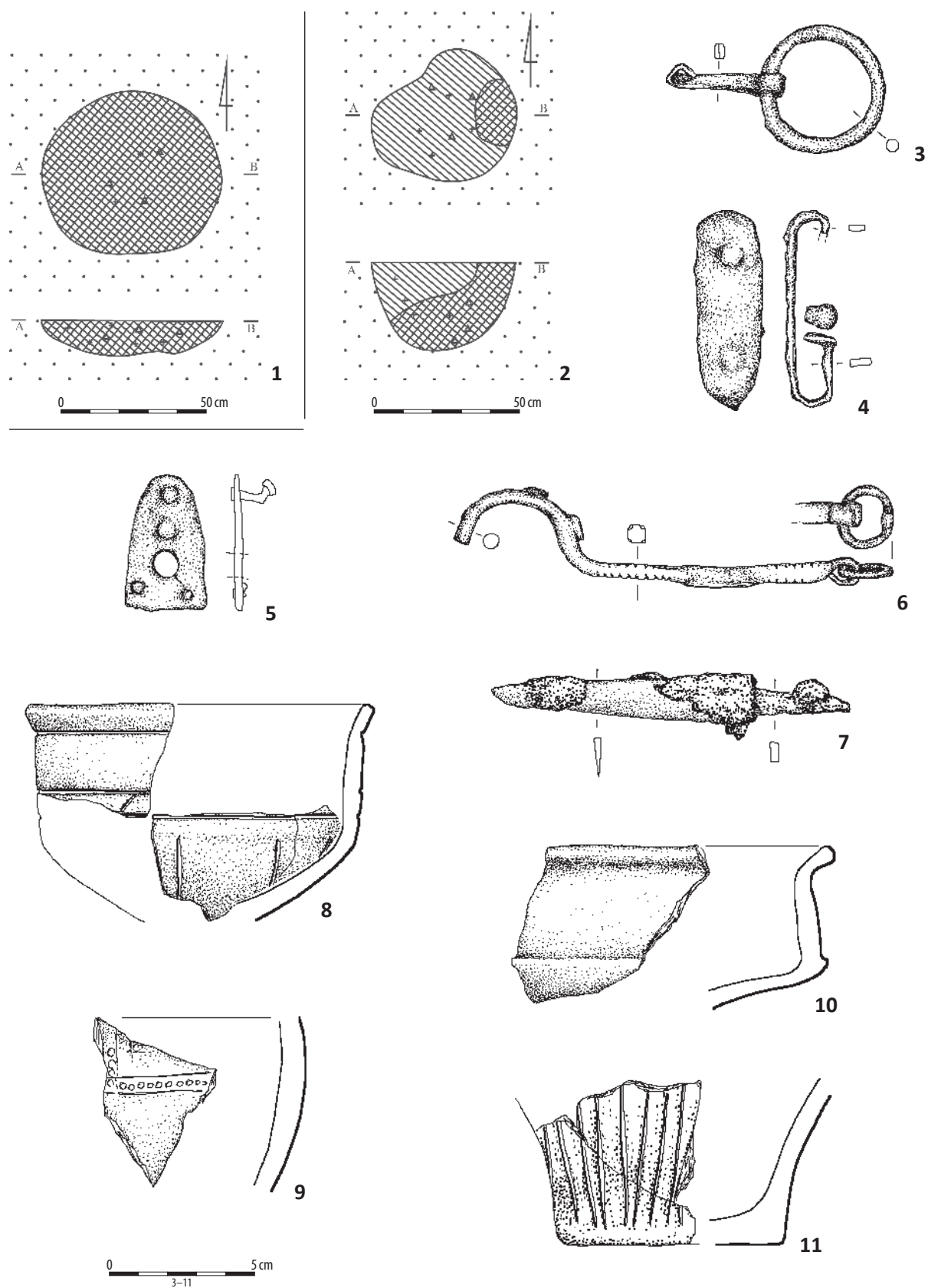
Ryc. 72. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-6: grób 111. 7-8: grób 113. 2: poroże; 3-6: żelazo; 8: glina.

Fig. 72. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-6: grave 111; 7-8: grave 113. 2: antlers; 3-6: iron; 8: clay.

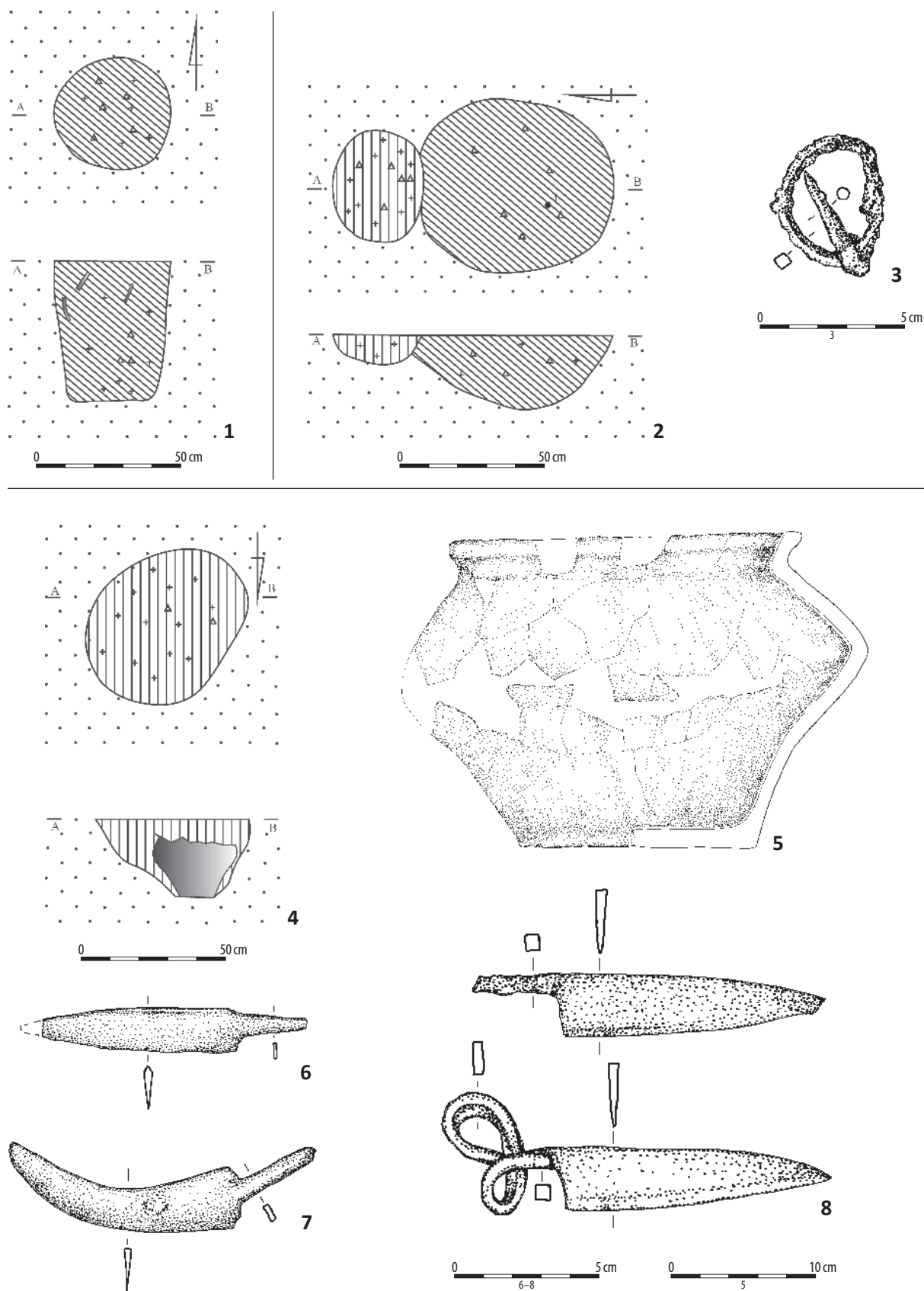
Ryc. 73. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–7: grób 113; 8: grób 116; 9: grób 117; 10–11: grób 118. 1–2, 11: glina; 3: kość; 4, 7: stop miedzi; 5–6: żelazo.

Fig. 73. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–7: grave 113; 8: grave 116; 9: grave 117; 10–11: grave 118. 1–2, 11: clay; 3: bone; 4, 7: copper alloy; 5–6: iron.

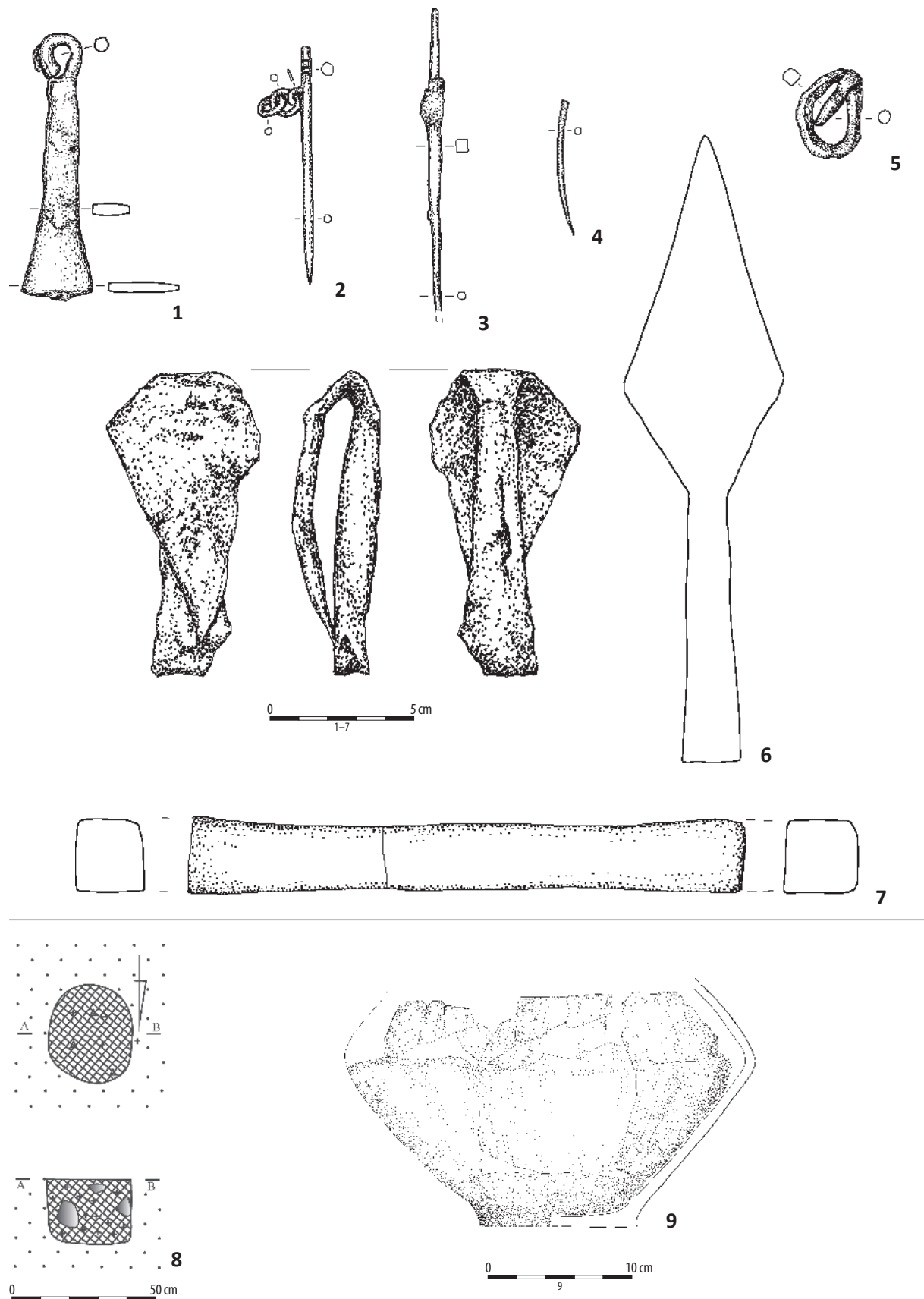
Ryc. 74. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 119; 2-11: grób 121. 3-7: żelazo; 8-11: glina.

Fig. 74. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 119; 2-11: grave 121. 3-7: iron; 8-11: clay.

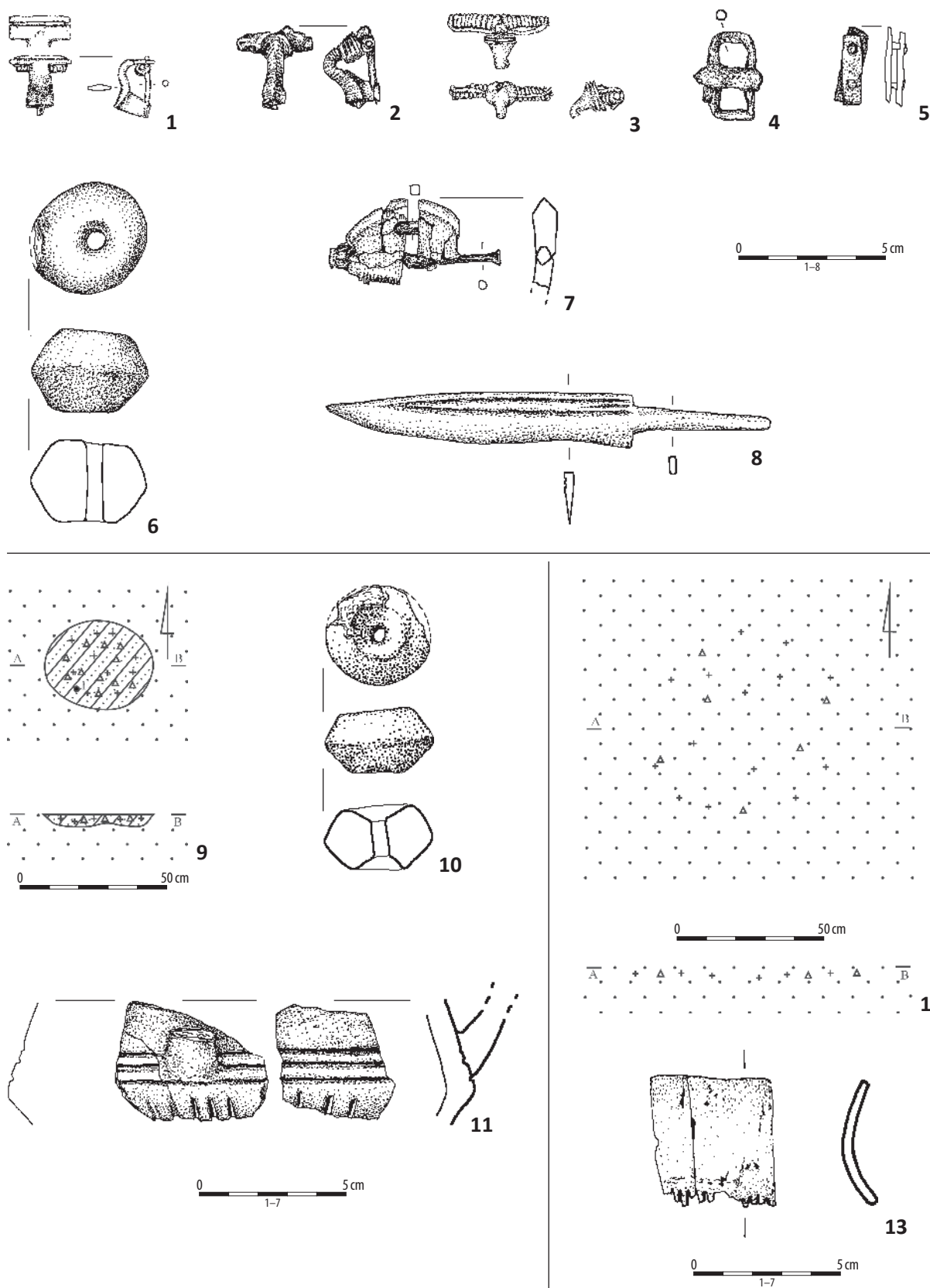
Ryc. 75. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 122; 2-3: grób 123; 4-8: grób 124. 3, 6-8: żelazo; 5: glina.

Fig. 75. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 122; 2-3: grave 123; 4-8: grave 124. 3, 6-8: iron; 5: clay.

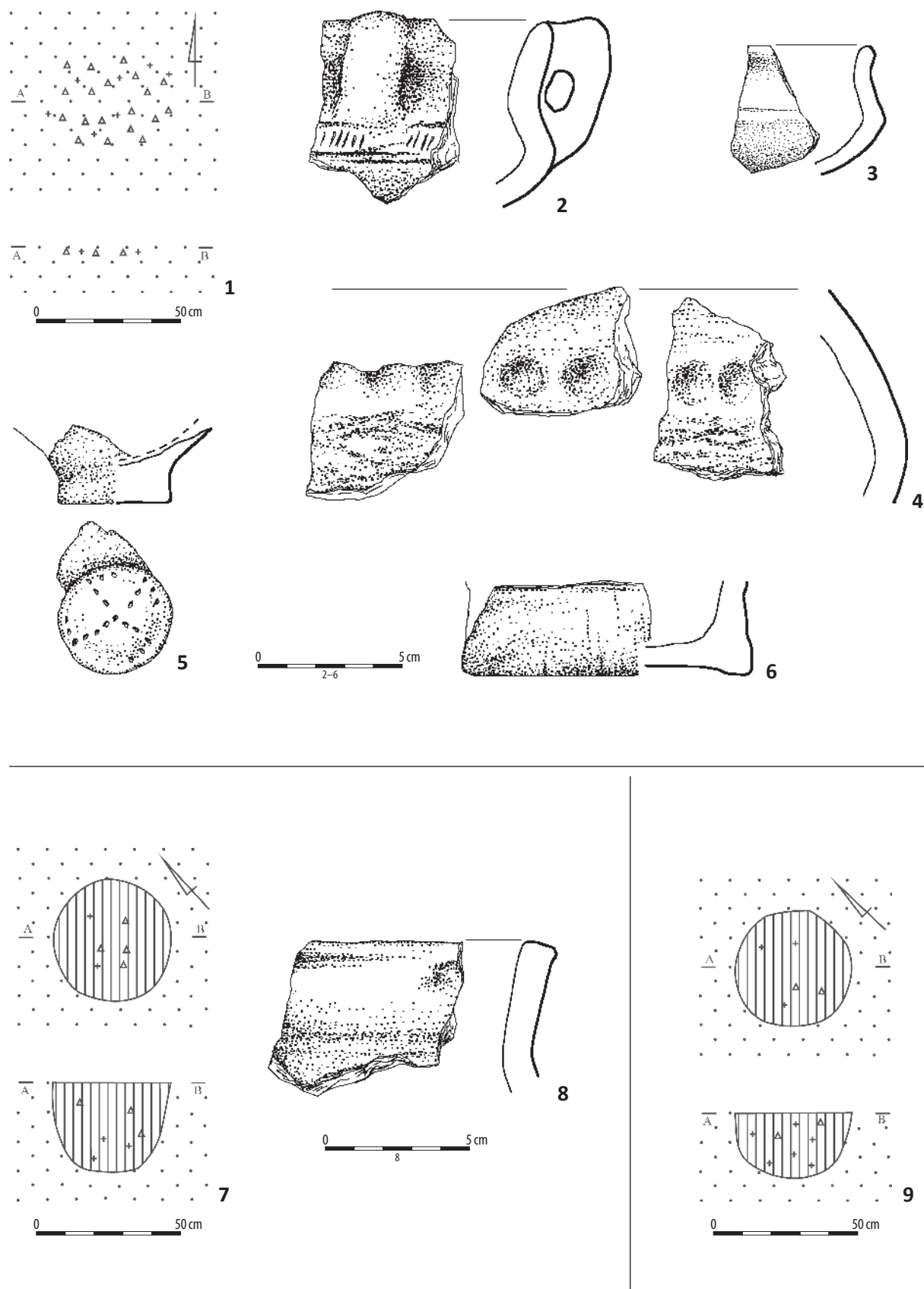
Ryc. 76. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-7: grób 124; 8-9: grób 125. 1-6: żelazo; 7: piaskowiec; 9: glina.

Fig. 76. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-7: grave 124; 8-9: grave 125. 1-6: iron; 7: sandstone; 9: clay.

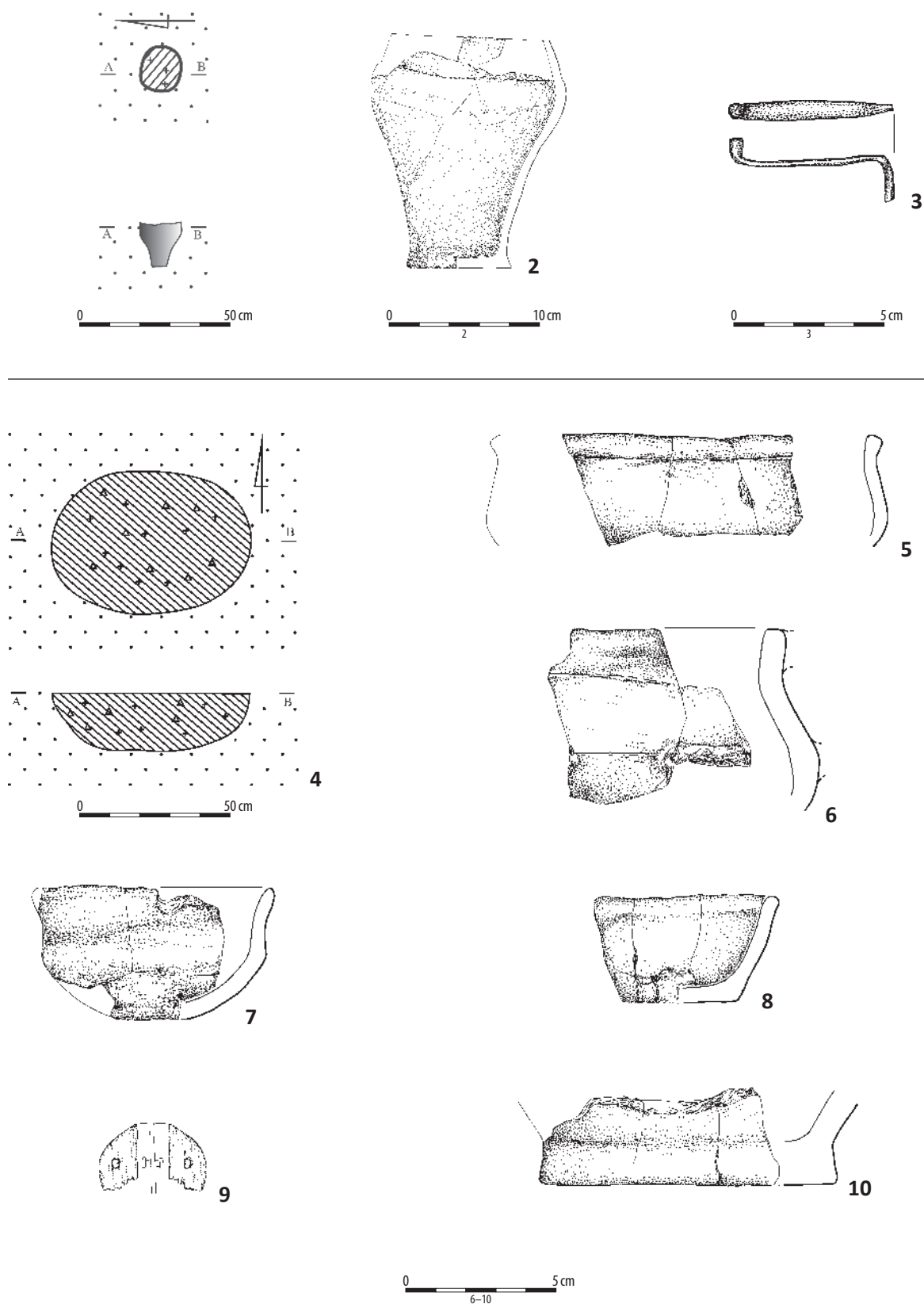
Ryc. 77. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-8: grób 125; 9-11: grób 127; 12-13: grób 128. 1-2, 4-5, 8: żelazo; 3: stop miedzi; 7: poroże - żelazo; 13: poroże; 6, 10-11: glina.

Fig. 77. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-8: grave 125; 9-11: grave 127; 12-13: grave 128. 1-2, 4-5, 8: iron; 3: copper alloy; 7: antlers - iron; 13: antlers; 6, 10-11: clay.

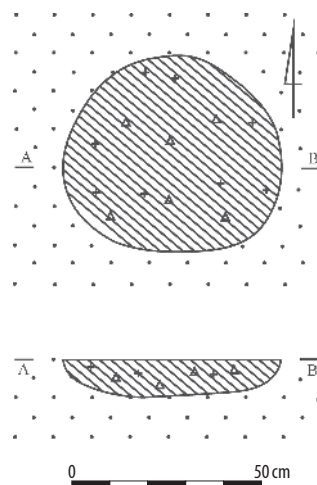
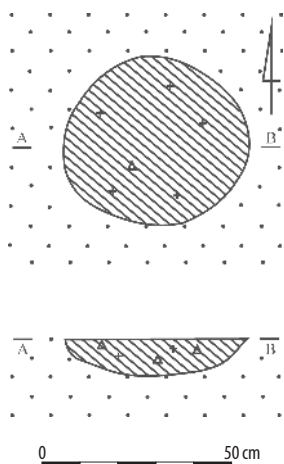
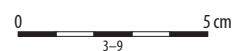
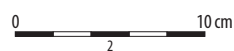
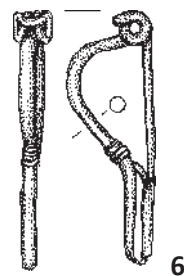
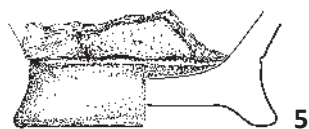
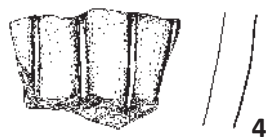
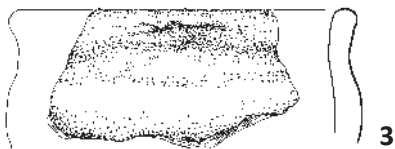
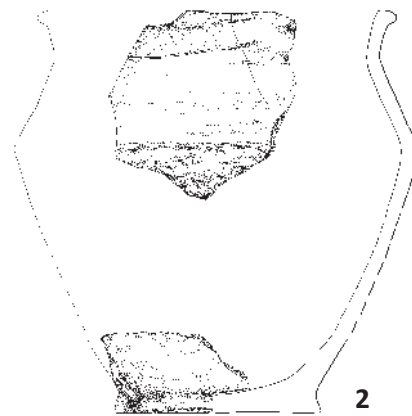
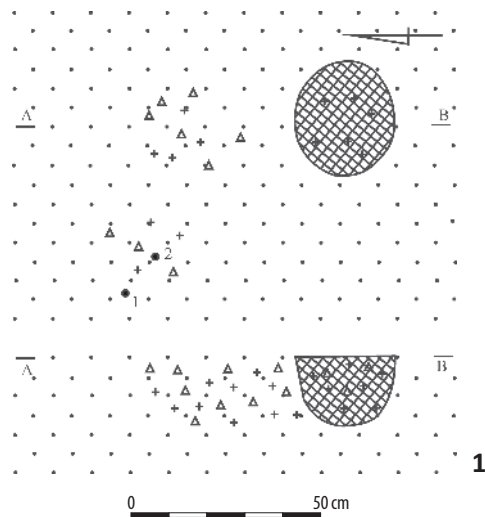
Ryc. 78. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-6: grób 129; 7-8: grób 130; 9: grób 131. 2-6, 8: glina.

Fig. 78. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-6: grave 129; 7-8: grave 130; 9: grave 131. 2-6, 8: clay.

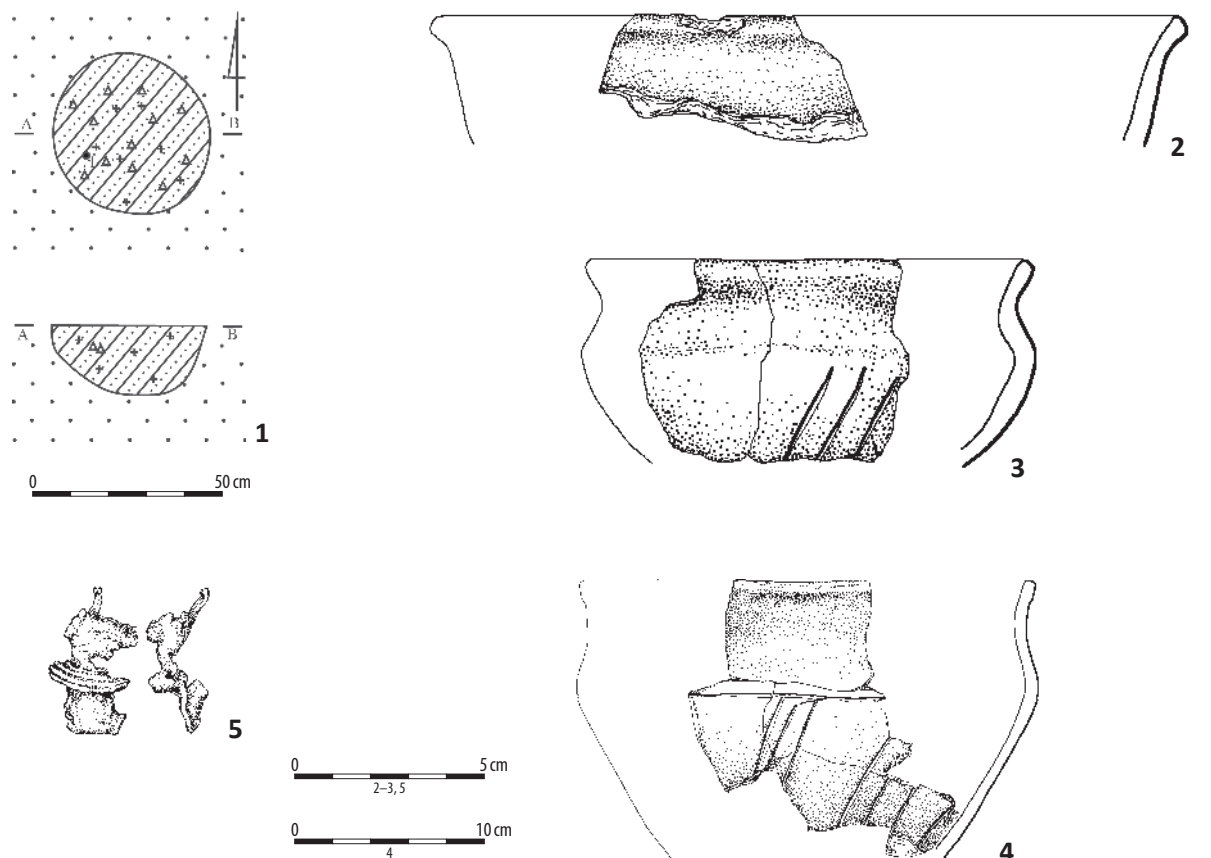
Ryc. 79. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 132; 4–10: grób 133. 2, 5–8, 10: glina; 3: żelazo; 9: poroże – żelazo.

Fig. 79. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 132; 4–10: grave 133. 2, 5–8, 10: clay; 3: iron; 9: antlers – iron.

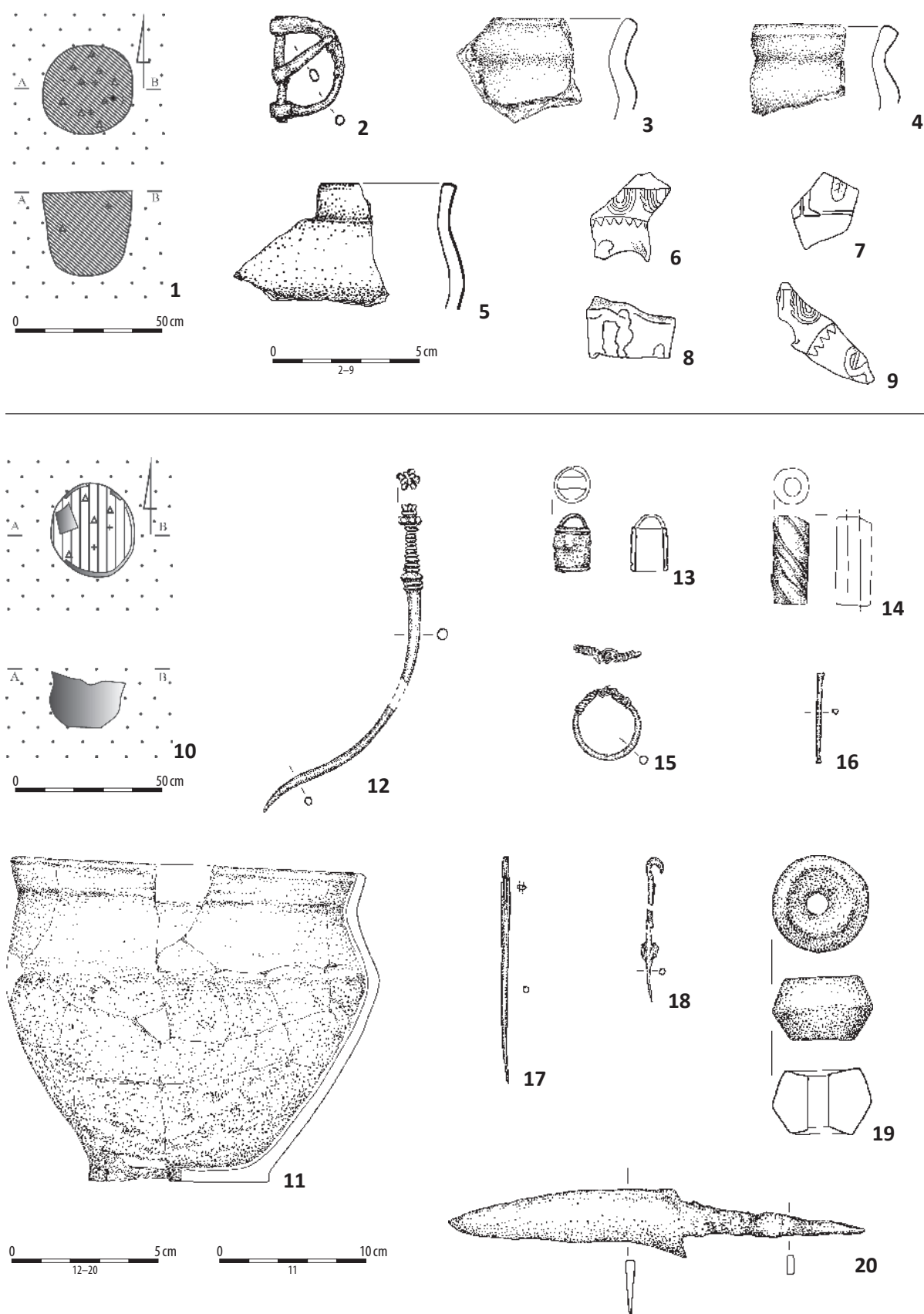
Ryc. 80. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–9: grób 134; 10: grób 135; 11: grób 136; 2–5: glina; 6–8: żelazo; 9: poroże.

Fig. 80. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–9: grave 134; 10: grave 135; 11: grave 136. 2–5: clay; 6–8: iron; 9: antlers.

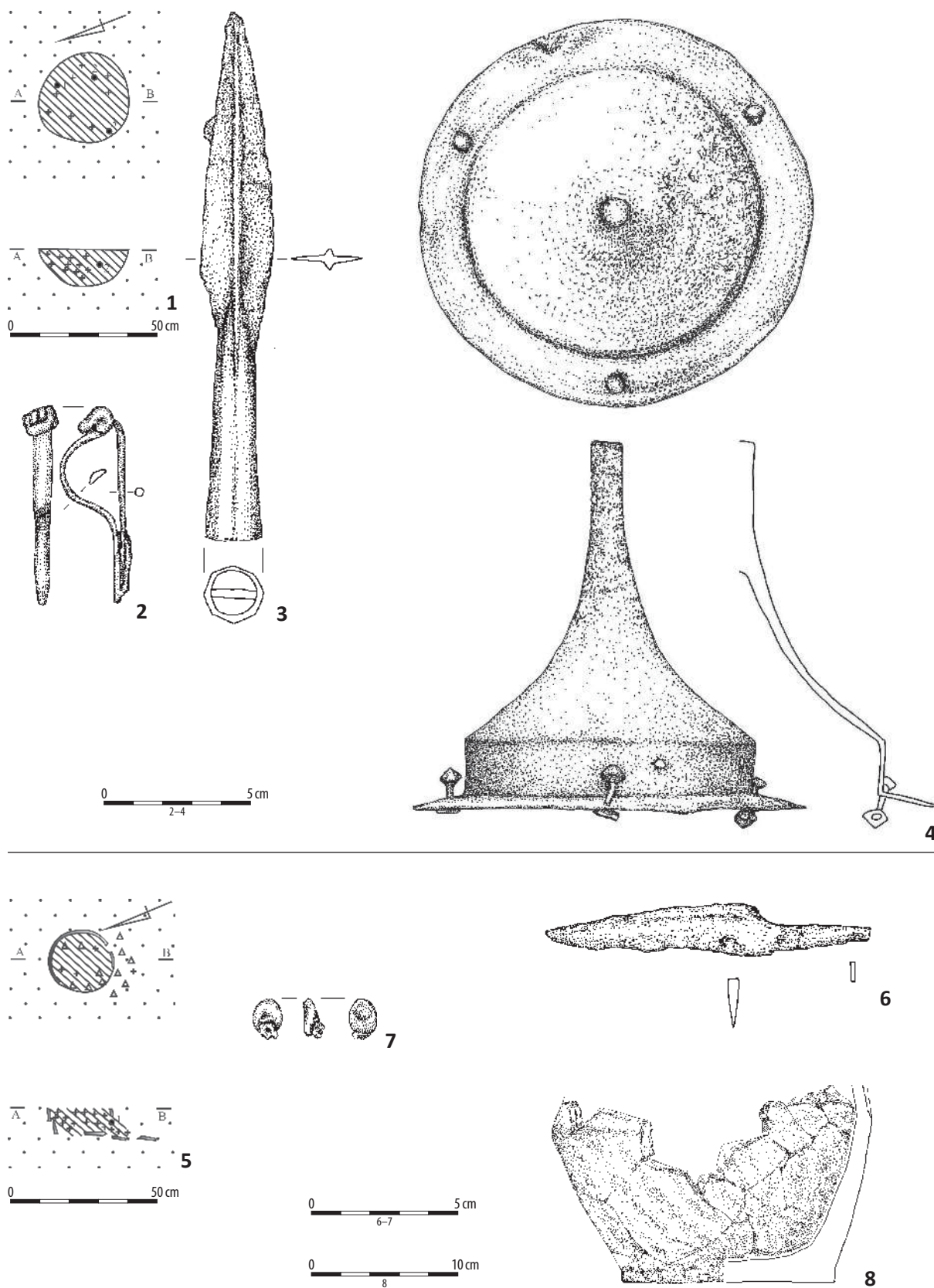
Ryc. 81. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 137; 6: grób 138; 7–9: grób 139. 2–4, 8–9: glina; 5: stop miedzi.

Fig. 81. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 137; 6: grave 138; 7–9: grave 139. 2–4, 8–9: clay; 5: copper alloy.

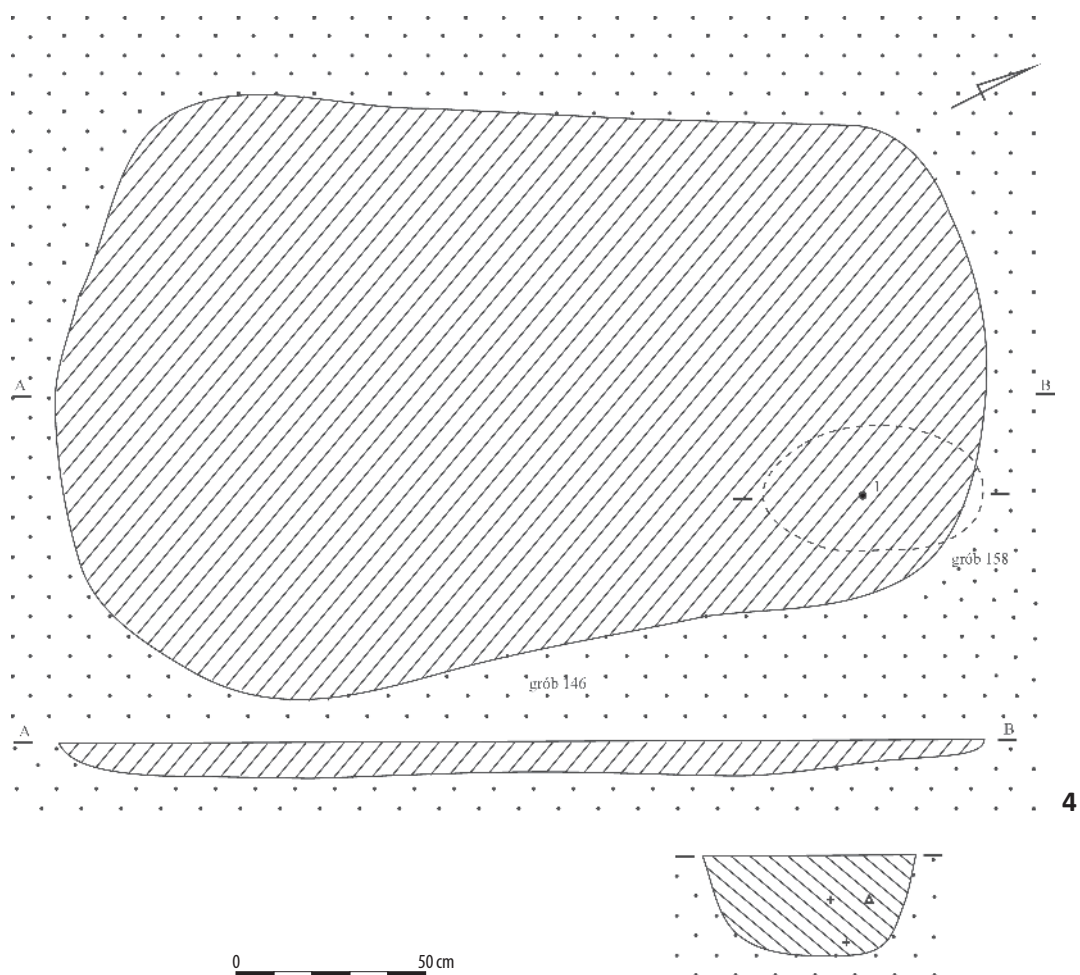
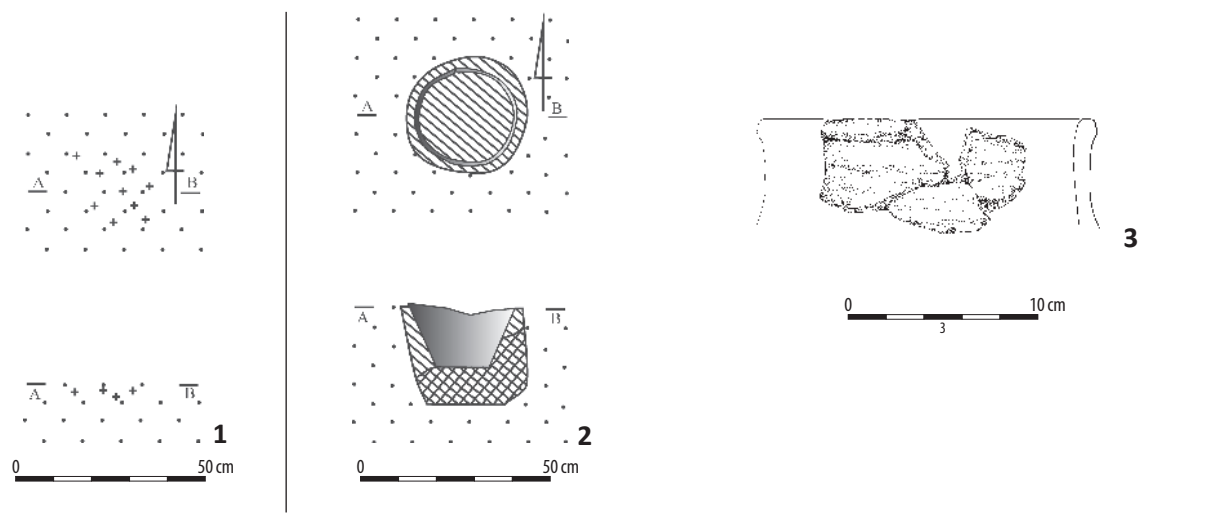
Ryc. 82. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-9: grób 140; 10-20: grób 141. 3-9, 11, 19: glina; 2, 13, 16-18, 20: żelazo; 12: poroże; 14: szkło; 15: stop miedzi.

Fig. 82. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-9: grave 140; 10-20: grave 141. 3-9, 11, 19: clay; 2, 13, 16-18, 20: iron; 12: antlers; 14: glass; 15: copper alloy.

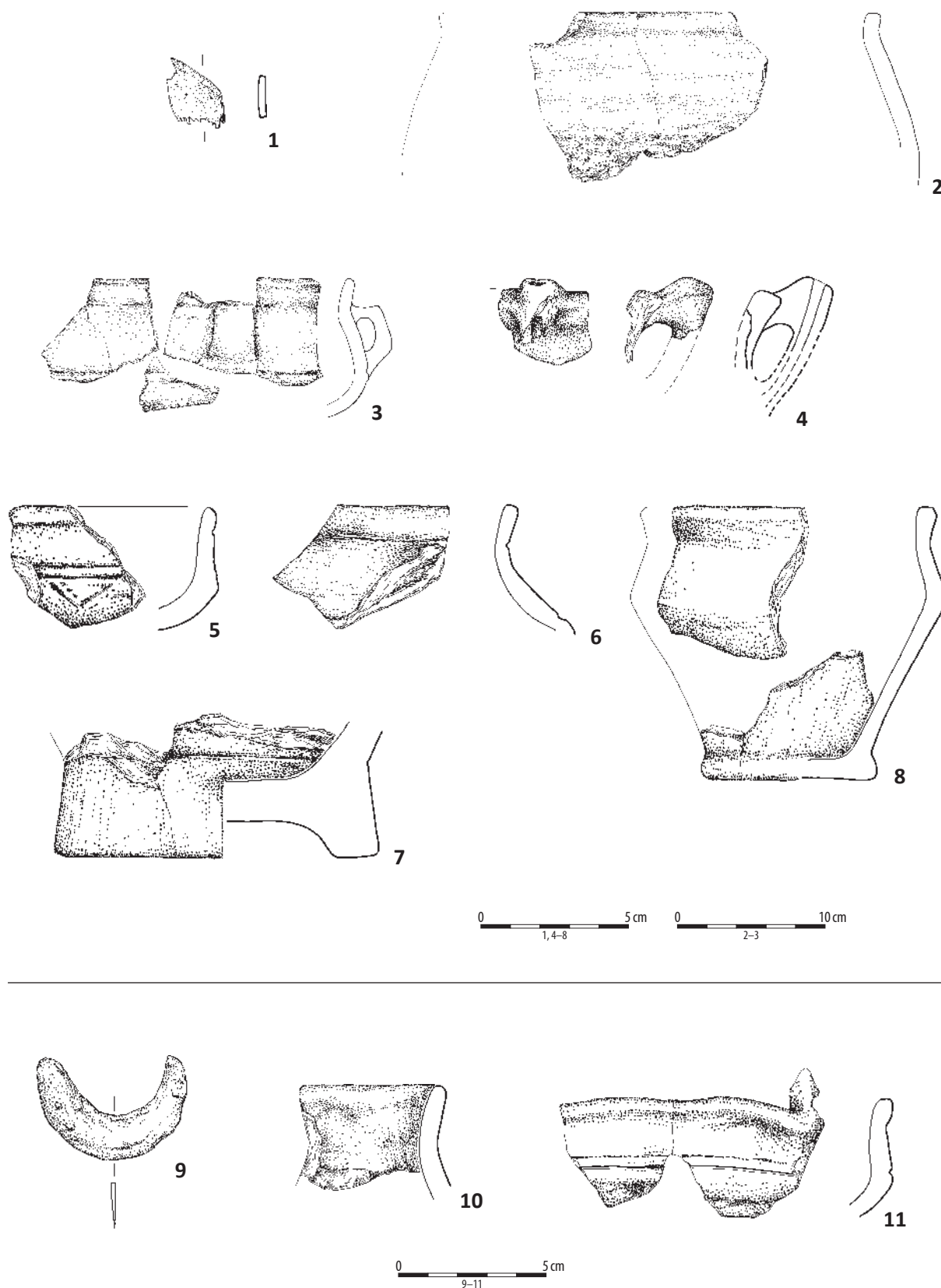
Ryc. 83. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 142; 5–8: grób 143. 2–4, 6: żelazo; 8: glina; 7: szkło.

Fig. 83. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 142; 5–8: grave 143. 2–4, 6: iron; 8: clay; 7: glass.

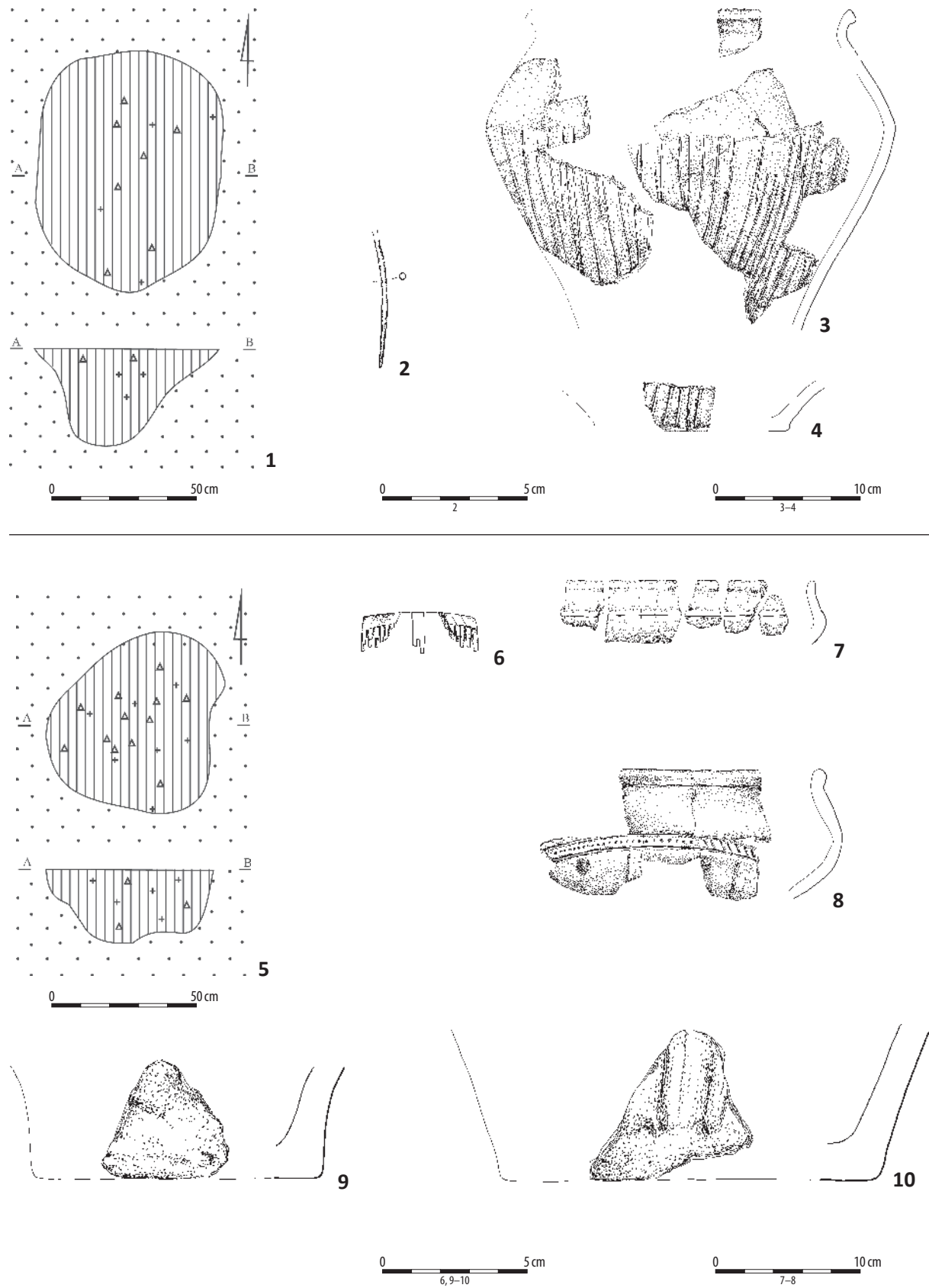
Ryc. 84. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 144; 2–3: grób 145; 4: grób 146 i 158. 3: glina.

Fig. 84. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 144; 2–3: grave 145; 4: grave 146 and 158. 3: clay.

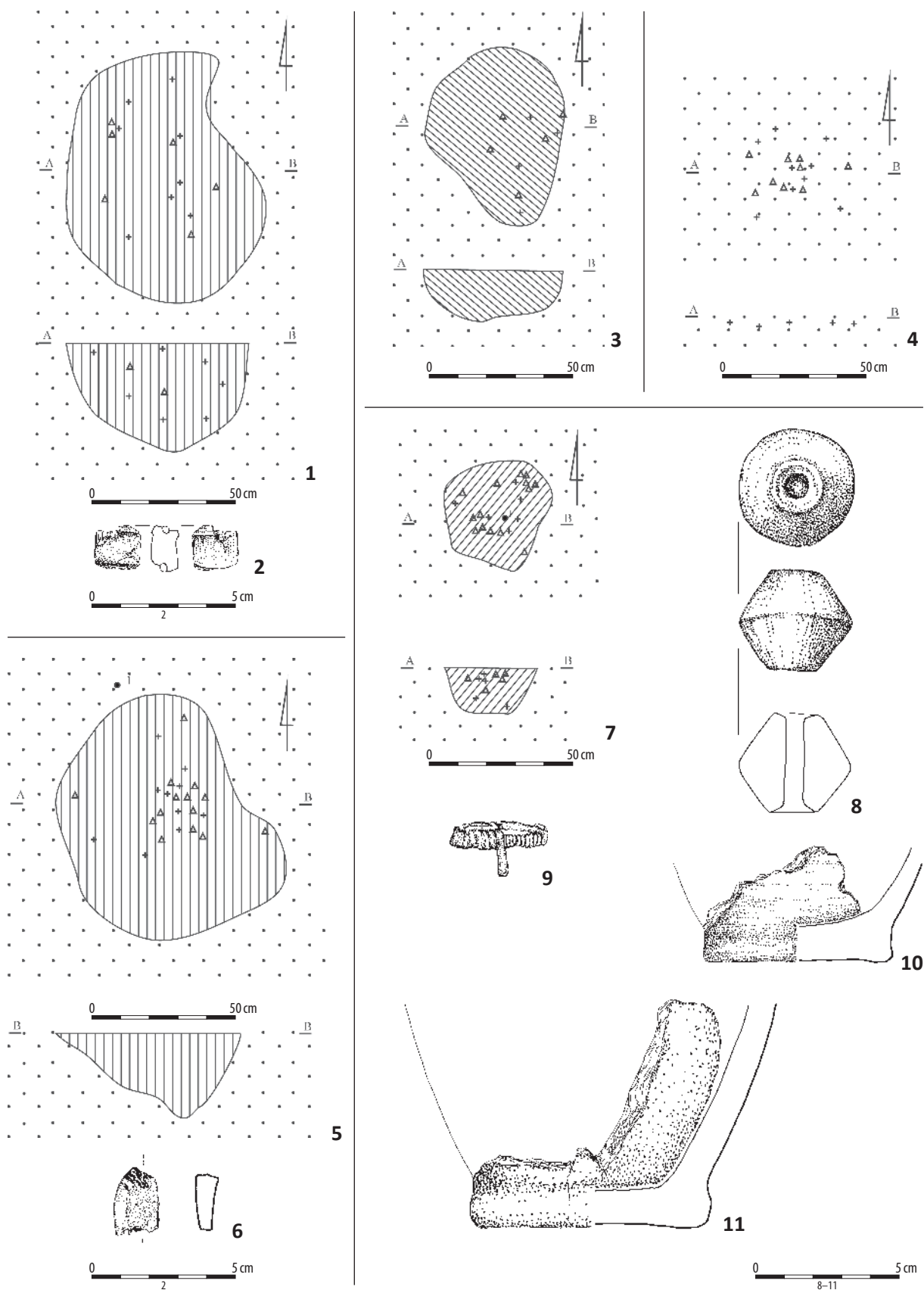
Ryc. 85. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-8: grób 146; 9-11: grób 158. 2-8, 10-11: glina; 9: żelazo; 1: poroże.

Fig. 85. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-8: grave 146; 9-11: grave 158. 2-8, 10-11: clay; 9: iron; 1: antlers.

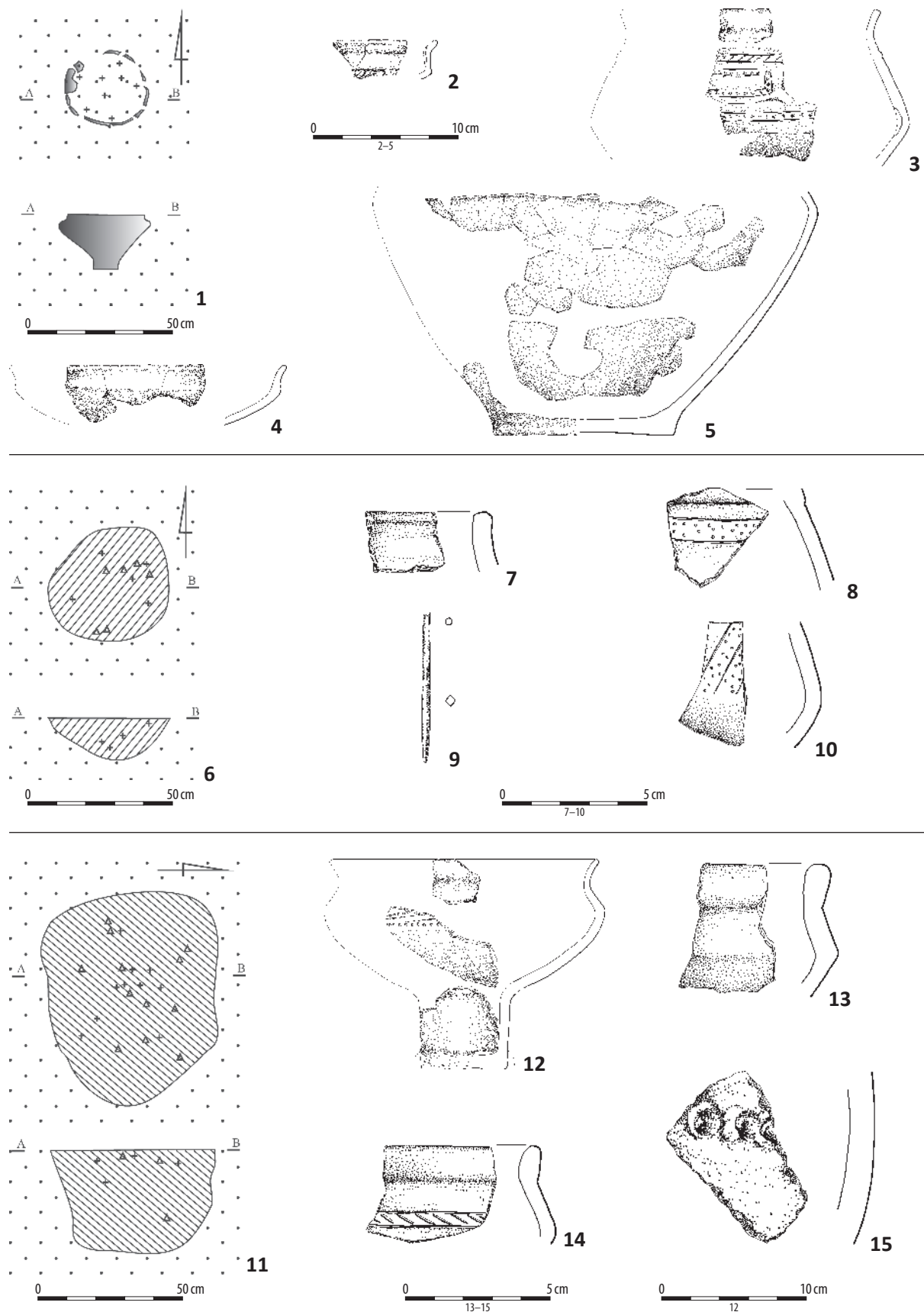
Ryc. 86. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 147; 5–10: grób 148. 2: żelazo; 6: poroże; 3–4, 7–10: glina.

Fig. 86. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 147; 5–10: grave 148. 2: iron; 6: antlers; 3–4, 7–10: clay.

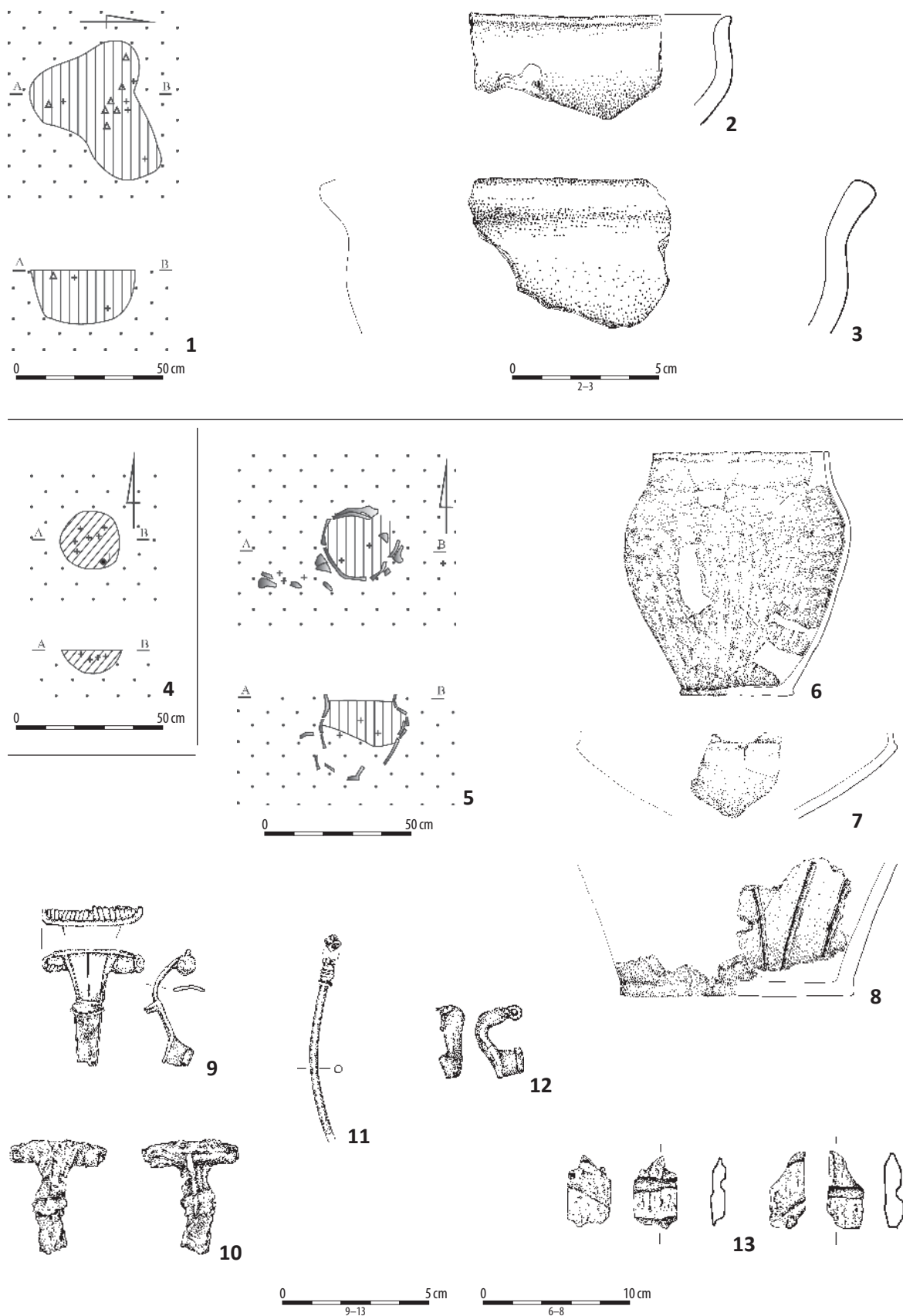
Ryc. 87. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 149; 3: grób 150; 4: grób 151; 5–6: grób 152; 7–11: grób 153. 2, 6: poroże; 9: stop miedzi; 8, 10–11: glina.

Fig. 87. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 149; 3: grave 150; 4: grave 151; 5–6: grave 152; 7–11: grave 153. 2, 6: antlers; 9: copper alloy; 8, 10–11: clay.

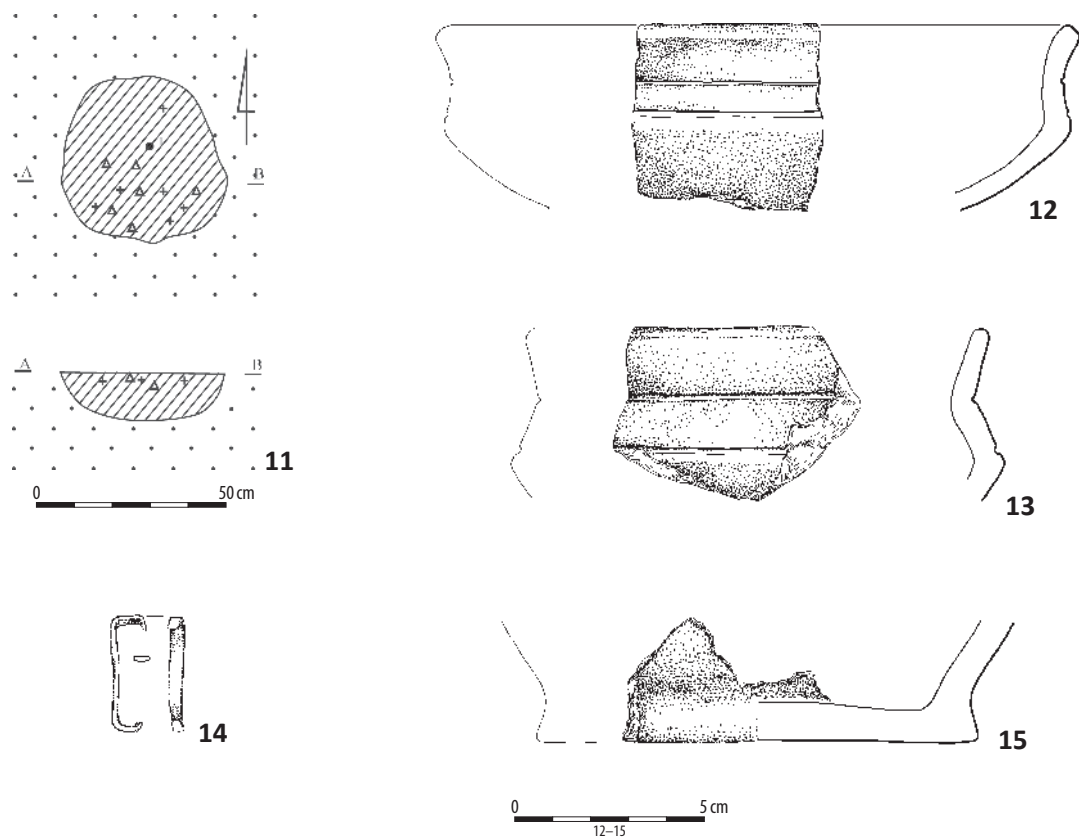
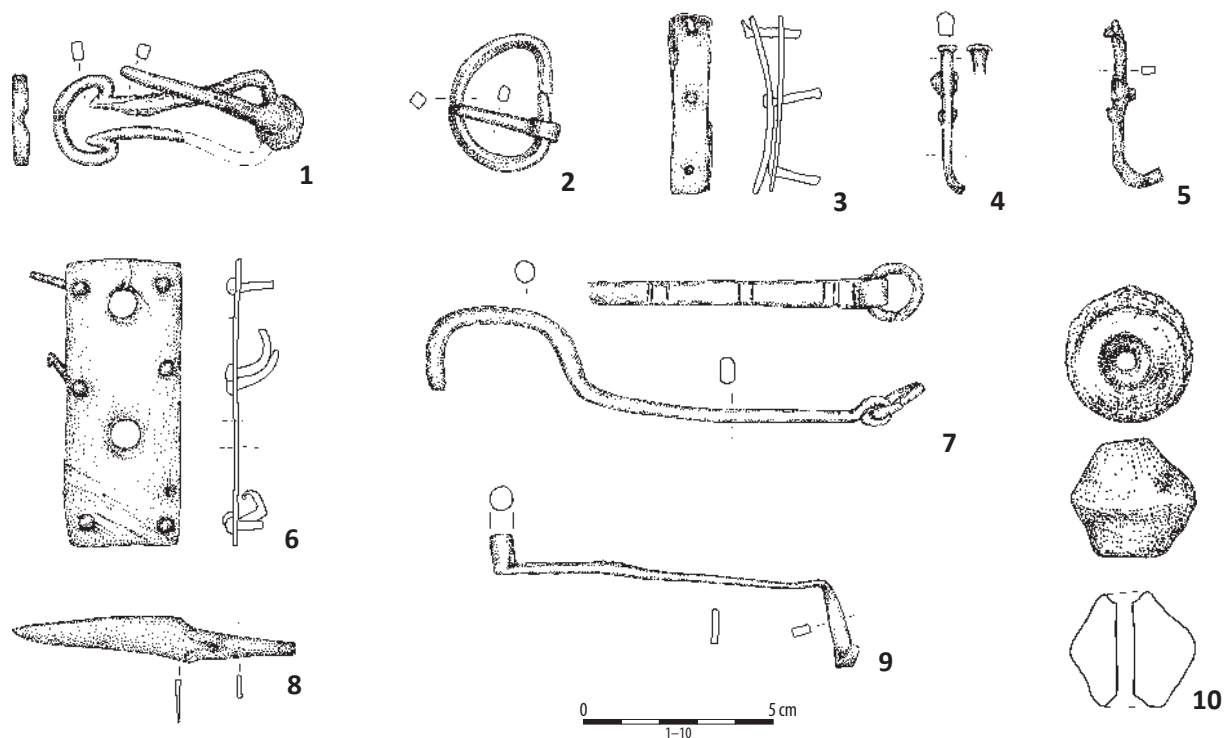
Ryc. 88. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: grób 154; 6–10: grób 155; 11–15: grób 156. 2–5, 7–8, 10, 12–15: glina; 9: żelazo.

Fig. 88. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: grave 154; 6–10: grave 155; 11–15: grave 156. 2–5, 7–8, 10, 12–15: clay; 9: iron.

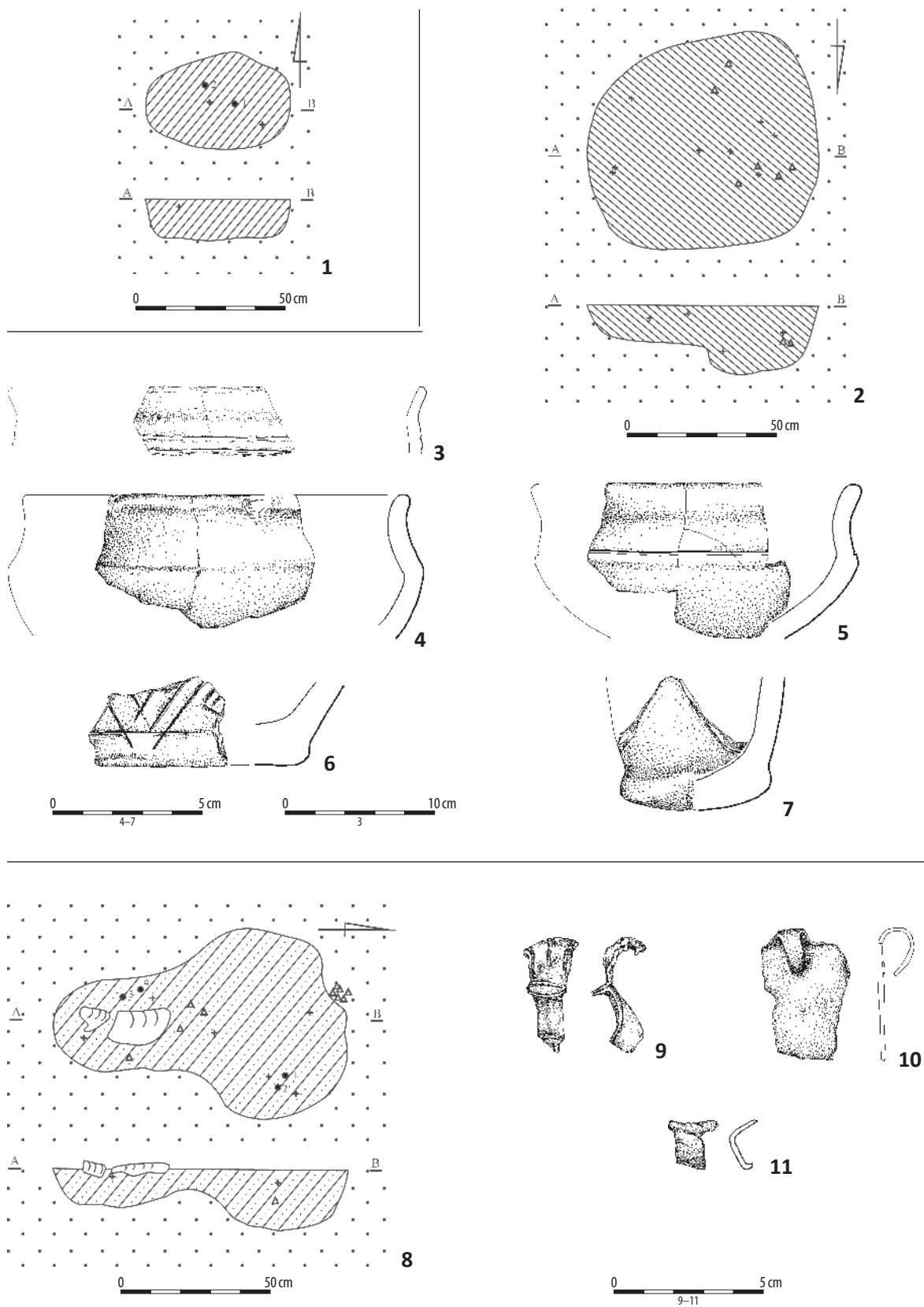
Ryc. 89. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 157; 4 : grób 159; 5–13: grób 160. 2–3, 6–8: glina; 9, 10: mosiądz; 12: żelazo; 11, 13: poroże.

Fig. 89. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 157; 4: grave 159; 5–13: grave 160. 2–3, 6–8: clay; 9, 10: brass; 12: iron; 11, 13: antlers.

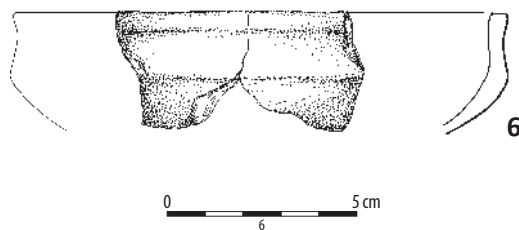
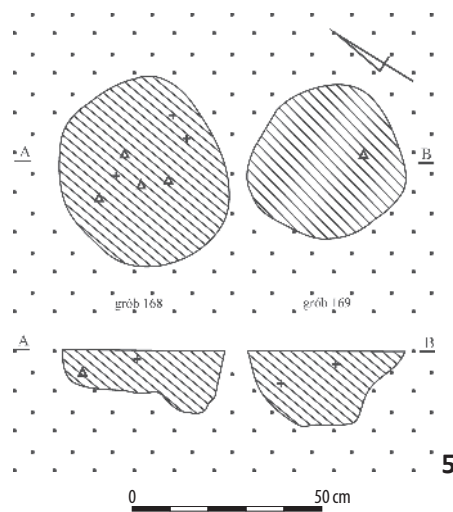
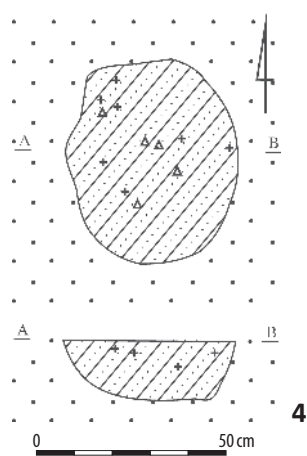
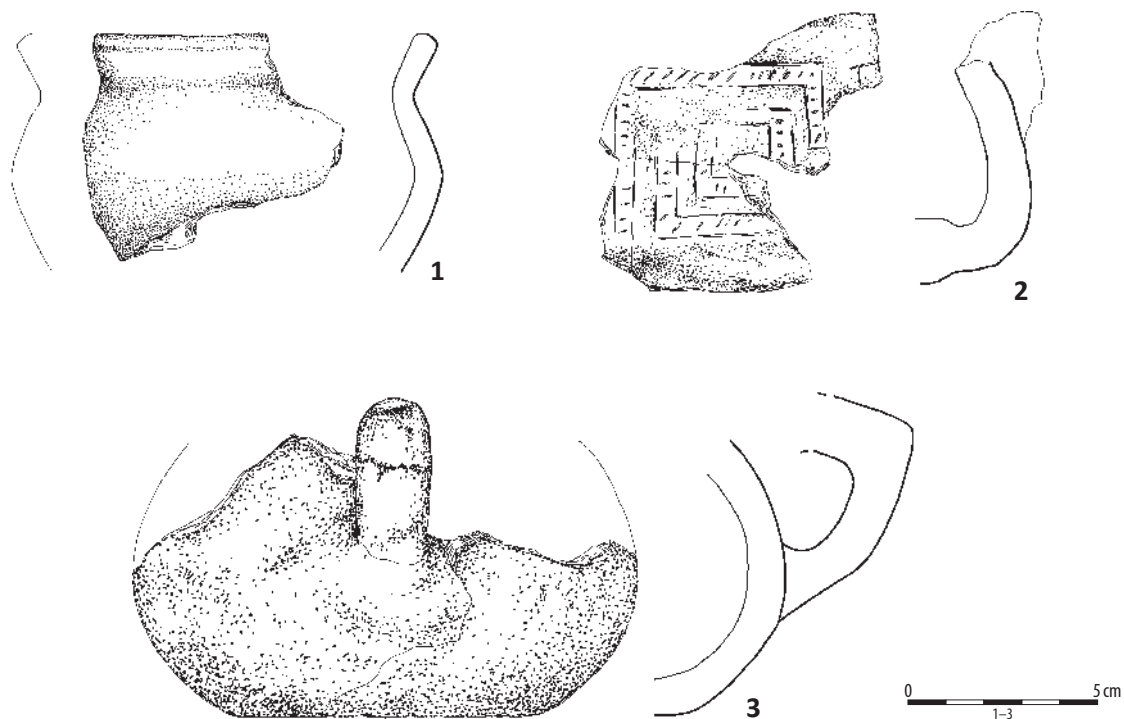
Ryc. 90. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–10: grób 160; 11–15: grób 161. 1–9, 14: żelazo; 10, 12–13, 15: glina.

Fig. 90. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–10: grave 160; 11–15: grave 161. 1–9, 14: iron; 10, 12–13, 15: clay.

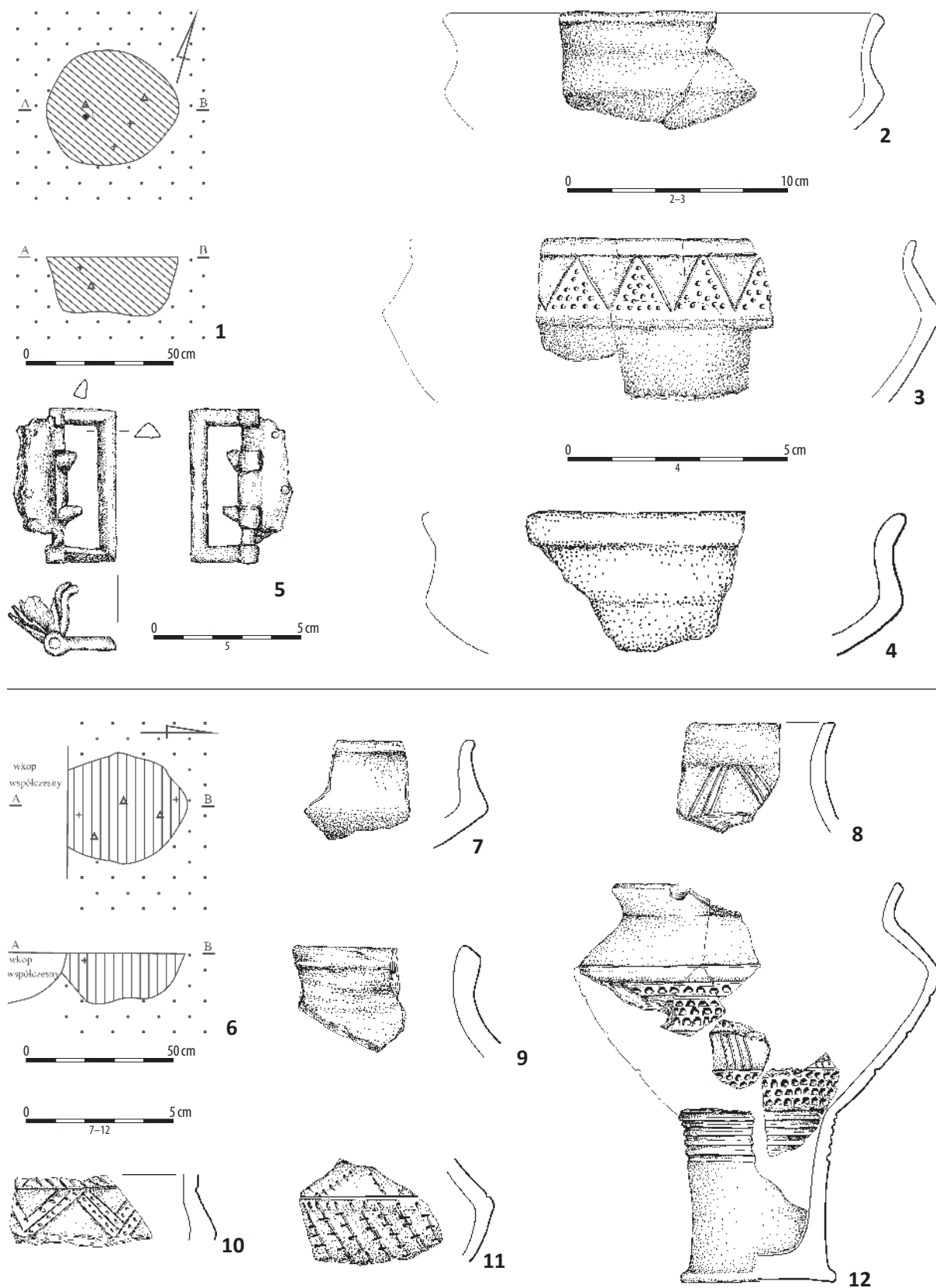
Ryc. 91. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 162; 2-7: grób 165; 8-11: grób 166. 3-7: glina; 9: brąz; 10-11: żelazo.

Fig. 91. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 162; 2-7: grave 165; 8-11: grave 166. 3-7: clay; 9: bronze; 10-11: iron.

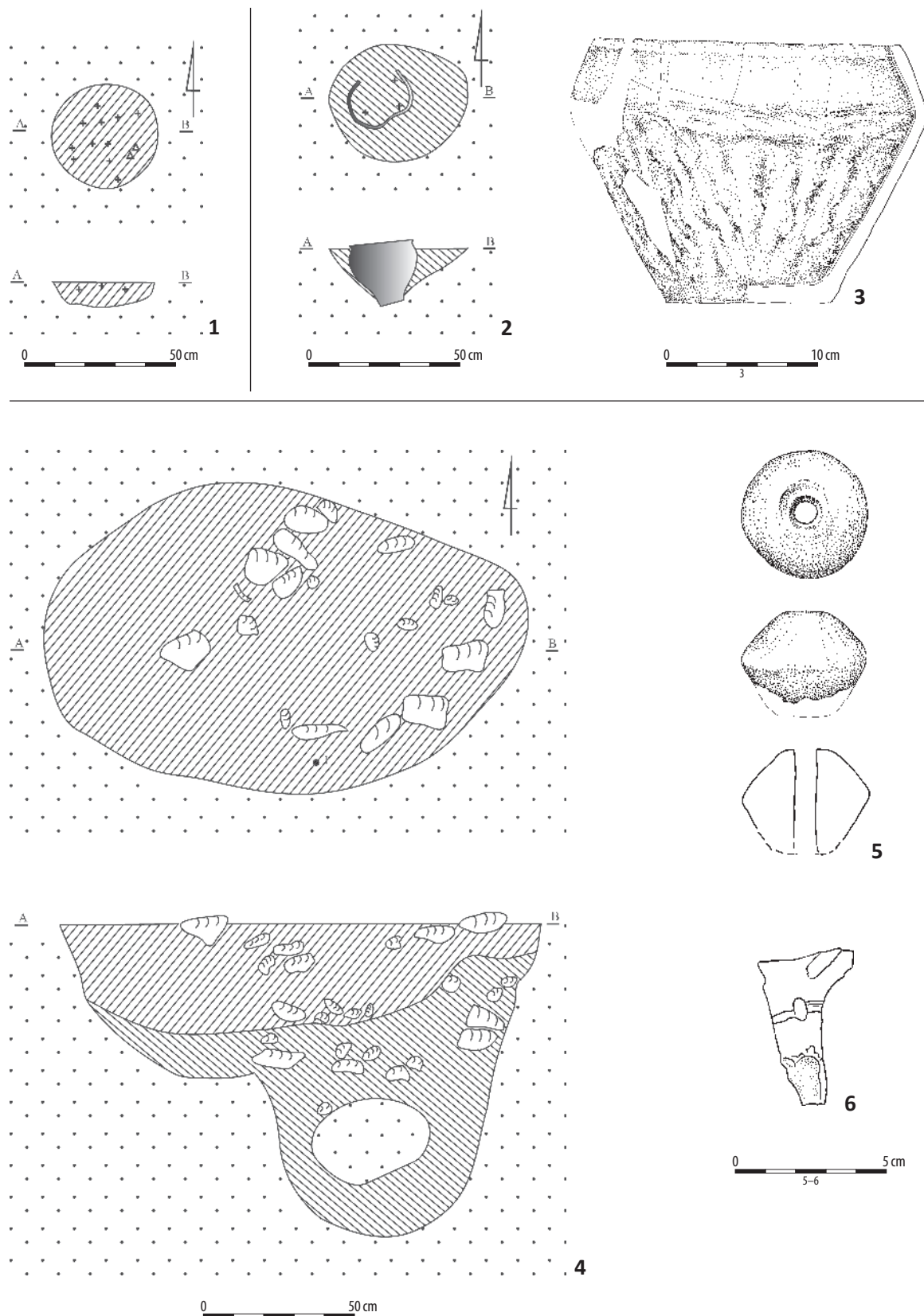
Ryc. 92. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 166; 4: grób 167; 5: grób 168 i 169; 6: grób 169. 1–3, 6: glina.

Fig. 92. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 166; 4: grave 167; 5: grave 168 and 169; 6: grave 169. 1–3, 6: clay.

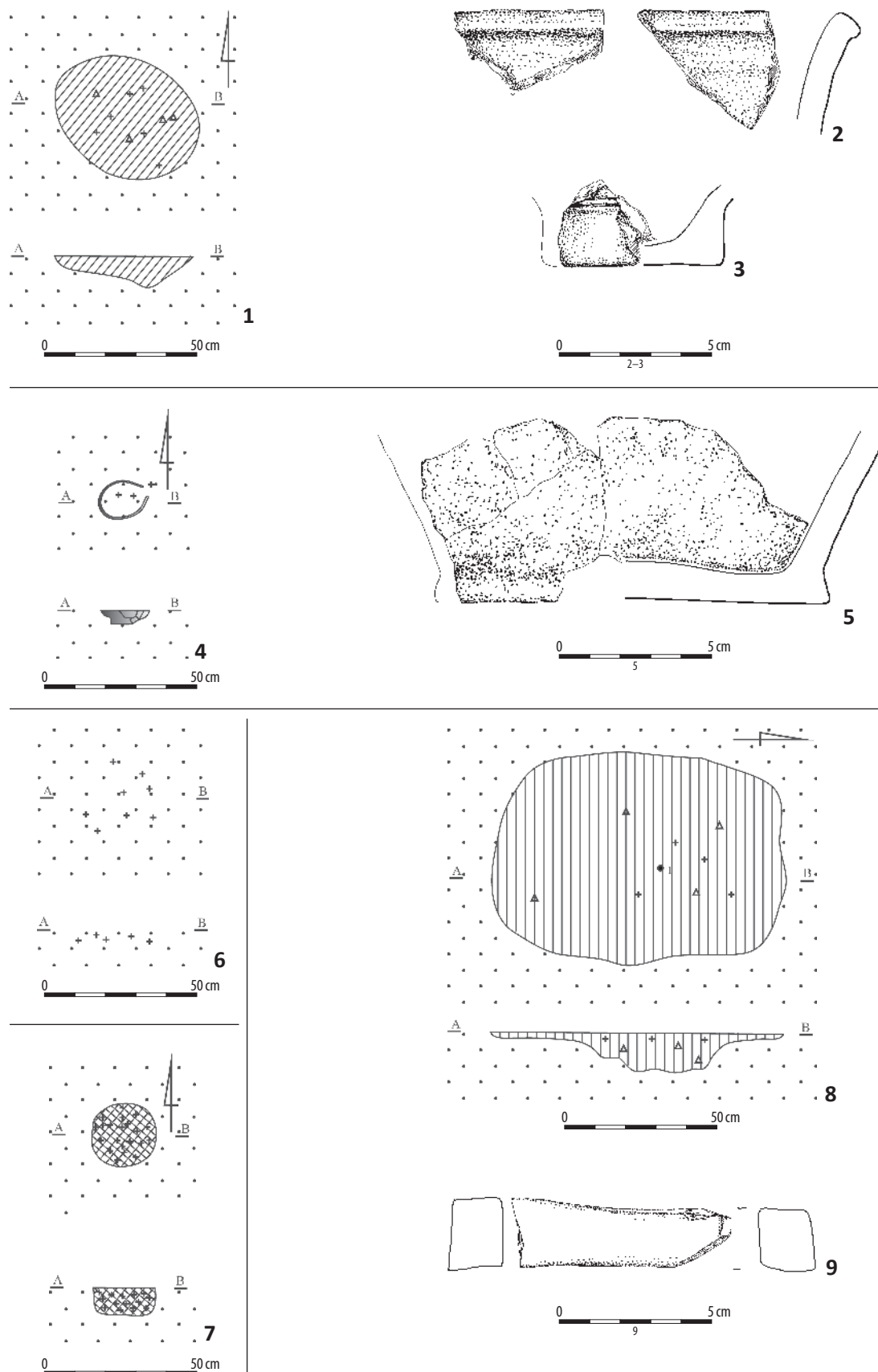
Ryc. 93. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1-5: grób 171; 6-12: grób 172. 2-4, 7-12: glina; 5: żelazo.

Fig. 93. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1-5: grave 171; 6-12: grave 172. 2-4, 7-12: clay; 5: iron.

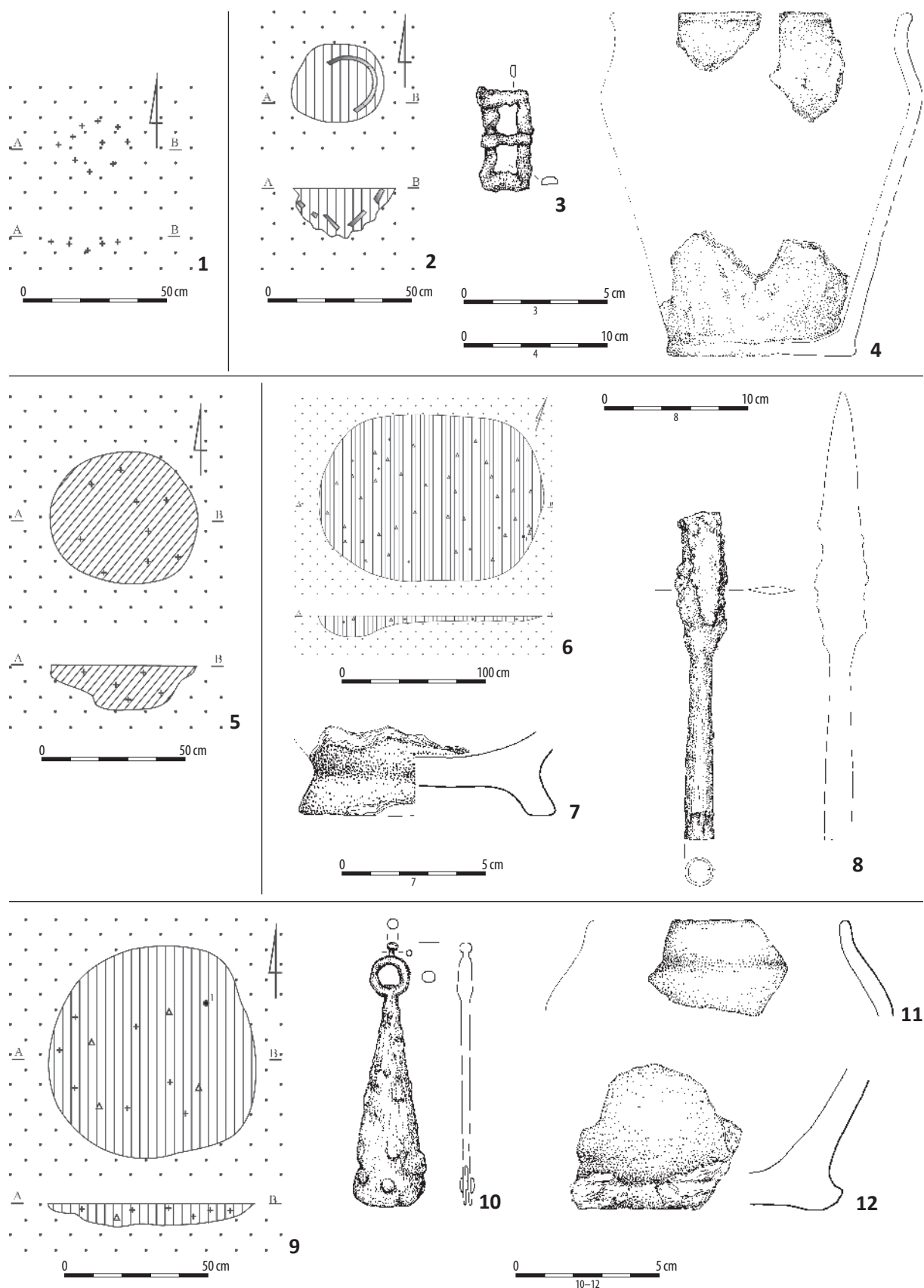
Ryc. 94. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 173; 2–3: grób 174; 4–6: grób 175. 3, 5–6: glina.

Fig. 94. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 173; 2–3: grave 174; 4–6: grave 175. 3, 5–6: clay.

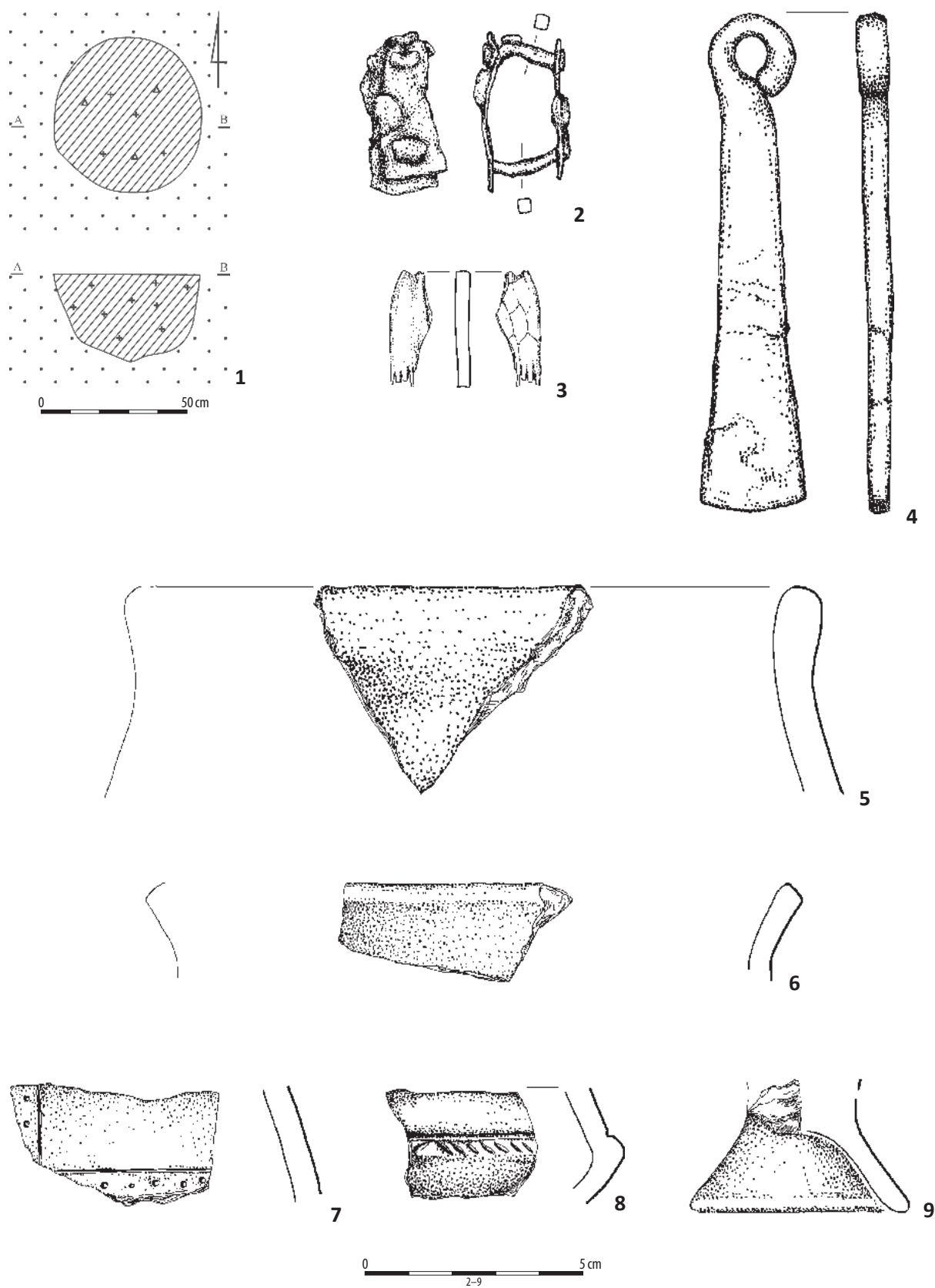
Ryc. 95. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: grób 176; 4–5: grób 177; 6: grób 178; 7: grób 180; 8–9: grób 181. 2–3, 5: glina; 9: piaskowiec.

Fig. 95. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: grave 176; 4–5: grave 177; 6: grave 178; 7: grave 180; 8–9: grave 181. 2–3, 5: clay; 9: sandstone.

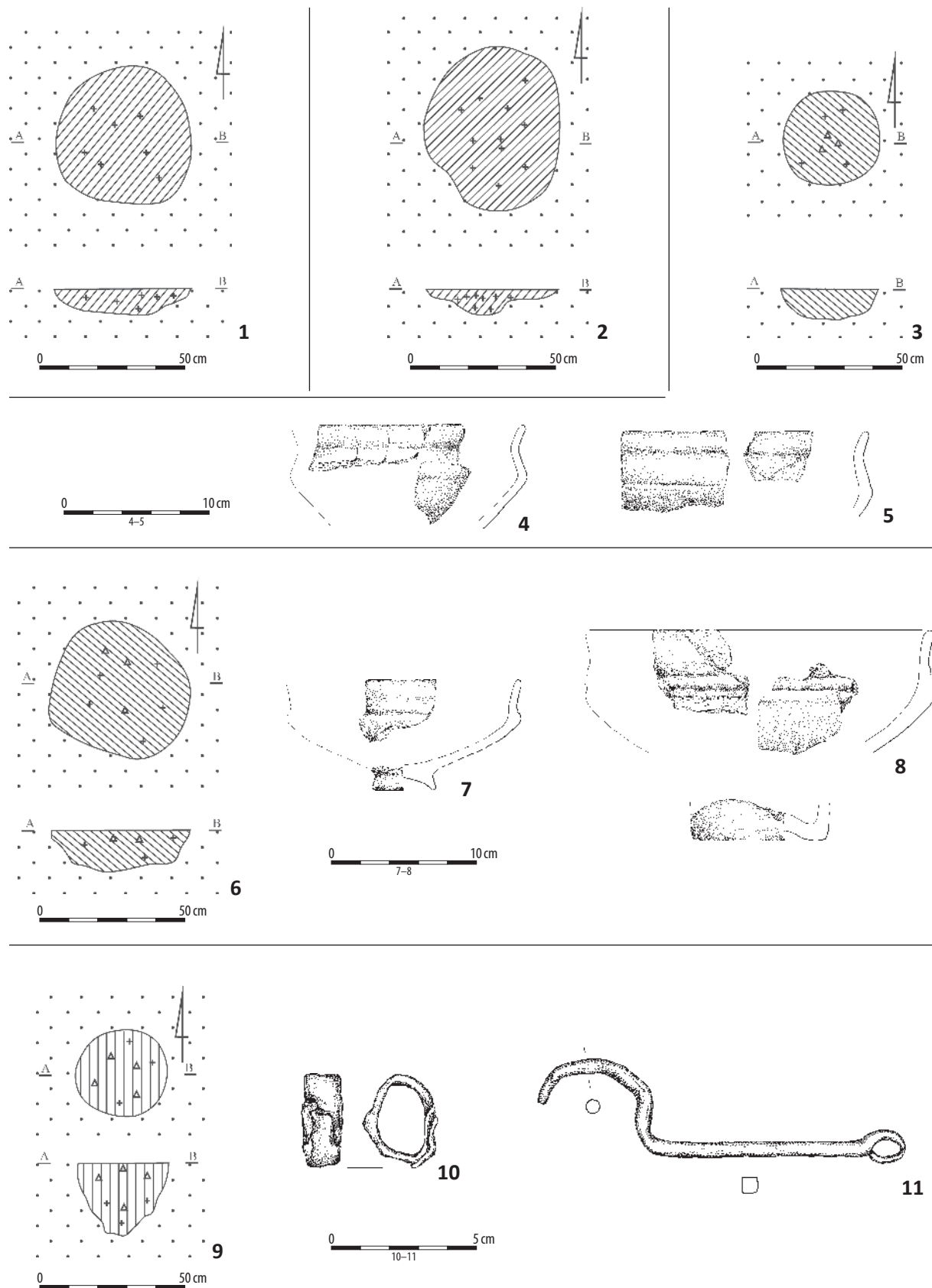
Ryc. 96. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 182; 2–4: grób 183; 5: grób 184; 6–8: grób 185; 9–12: grób 186. 3, 8, 10: żelazo; 4, 7, 11–12: glina.

Fig. 96. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 182; 2–4: grave 183; 5: grave 184; 6–8: grave 185; 9–12: grave 186. 3, 8, 10: iron; 4, 7, 11–12: clay.

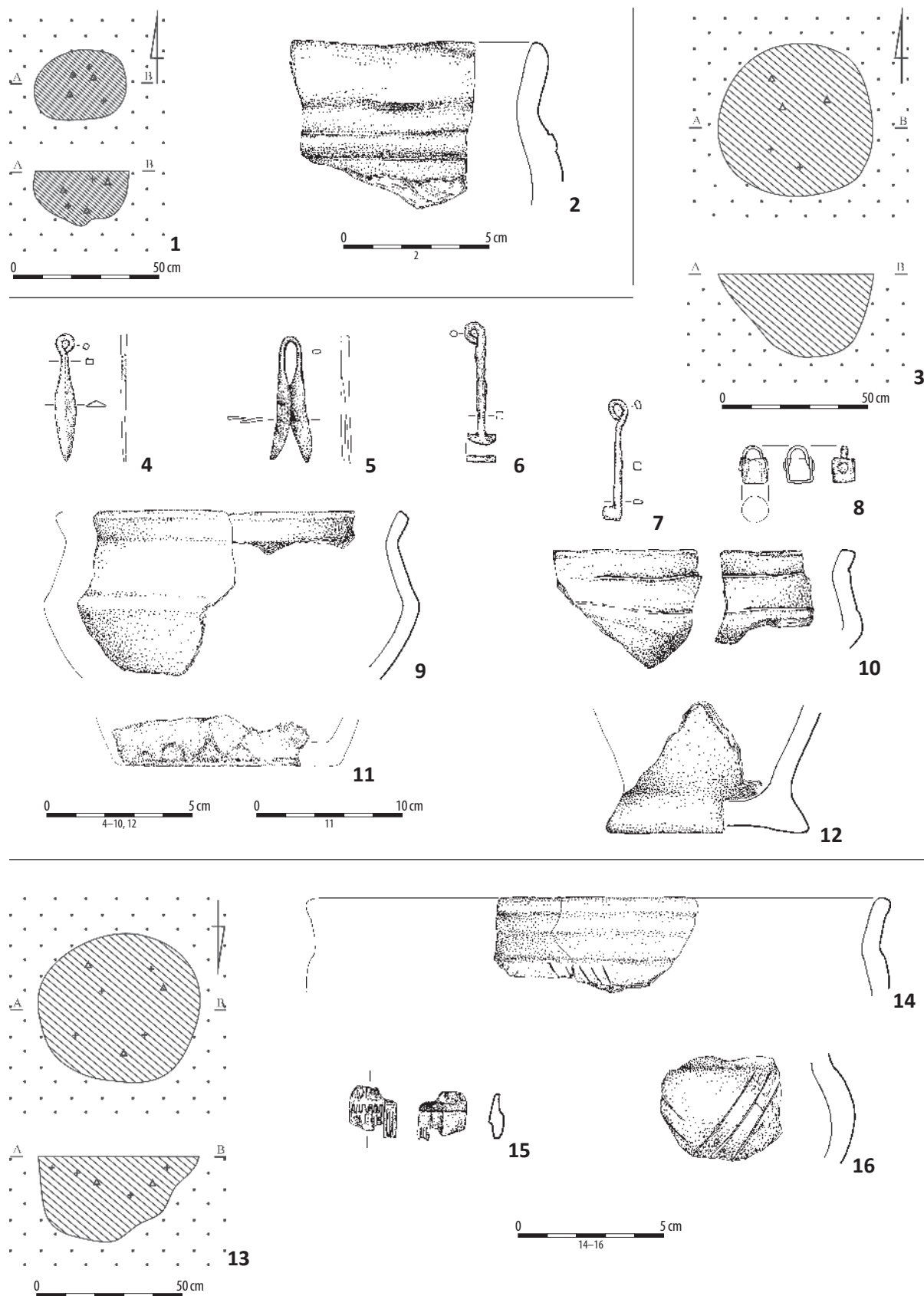
Ryc. 97. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 187. 2, 4: żelazo; 3: poroże; 5–9: glina.

Fig. 97. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 187. 2, 4: iron; 3: antlers; 5–9: clay.

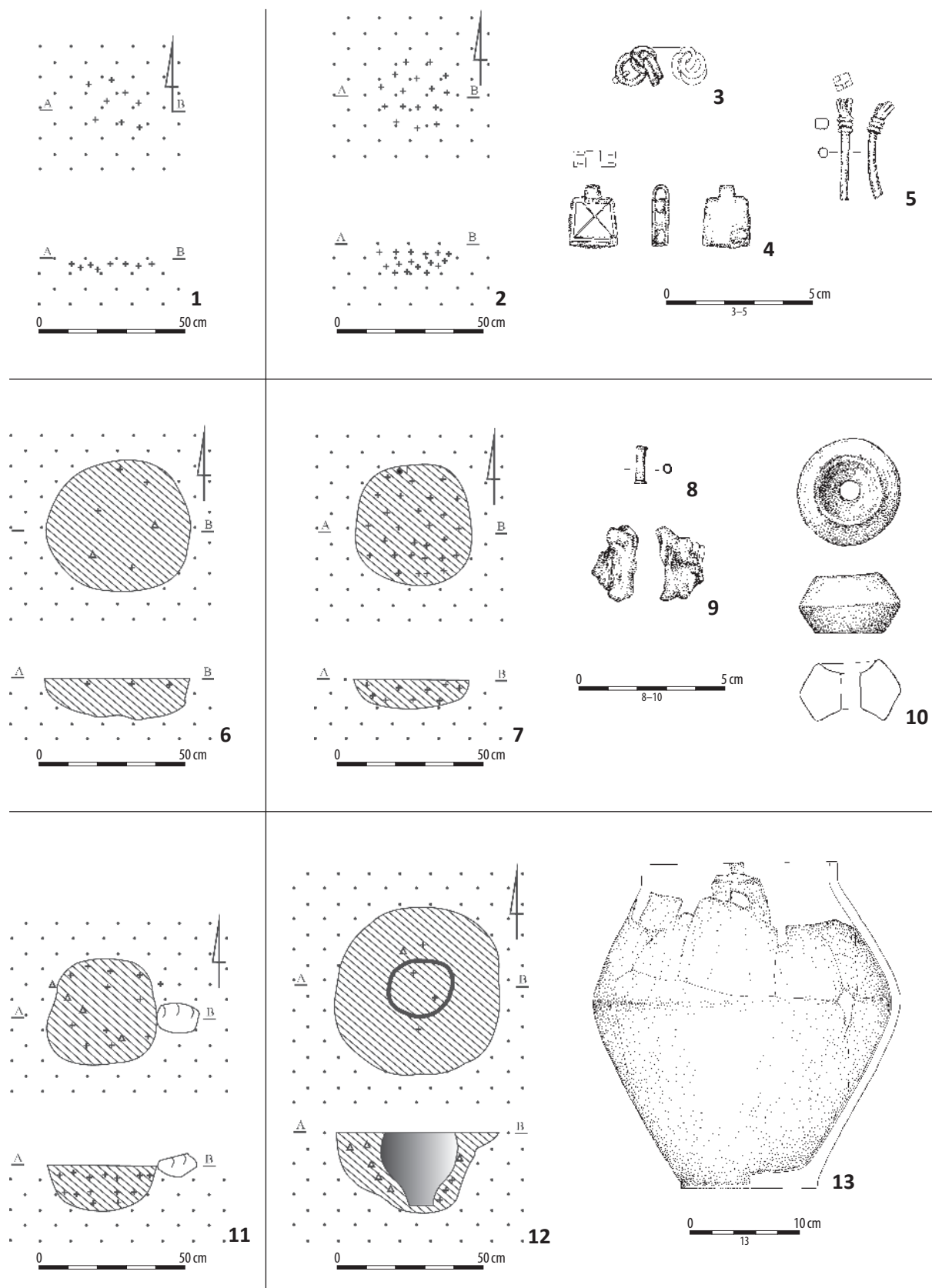
Ryc. 98. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 188; 2: grób 189; 3–5: grób 190; 6–8: grób 191; 9–11: grób 192. 4–5, 7–8: glina; 10–11: żelazo.

Fig. 98. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 188; 2: grave 189; 3–5: grave 190; 6–8: grave 191; 9–11: grave 192. 4–5, 7–8: clay; 10–11: iron.

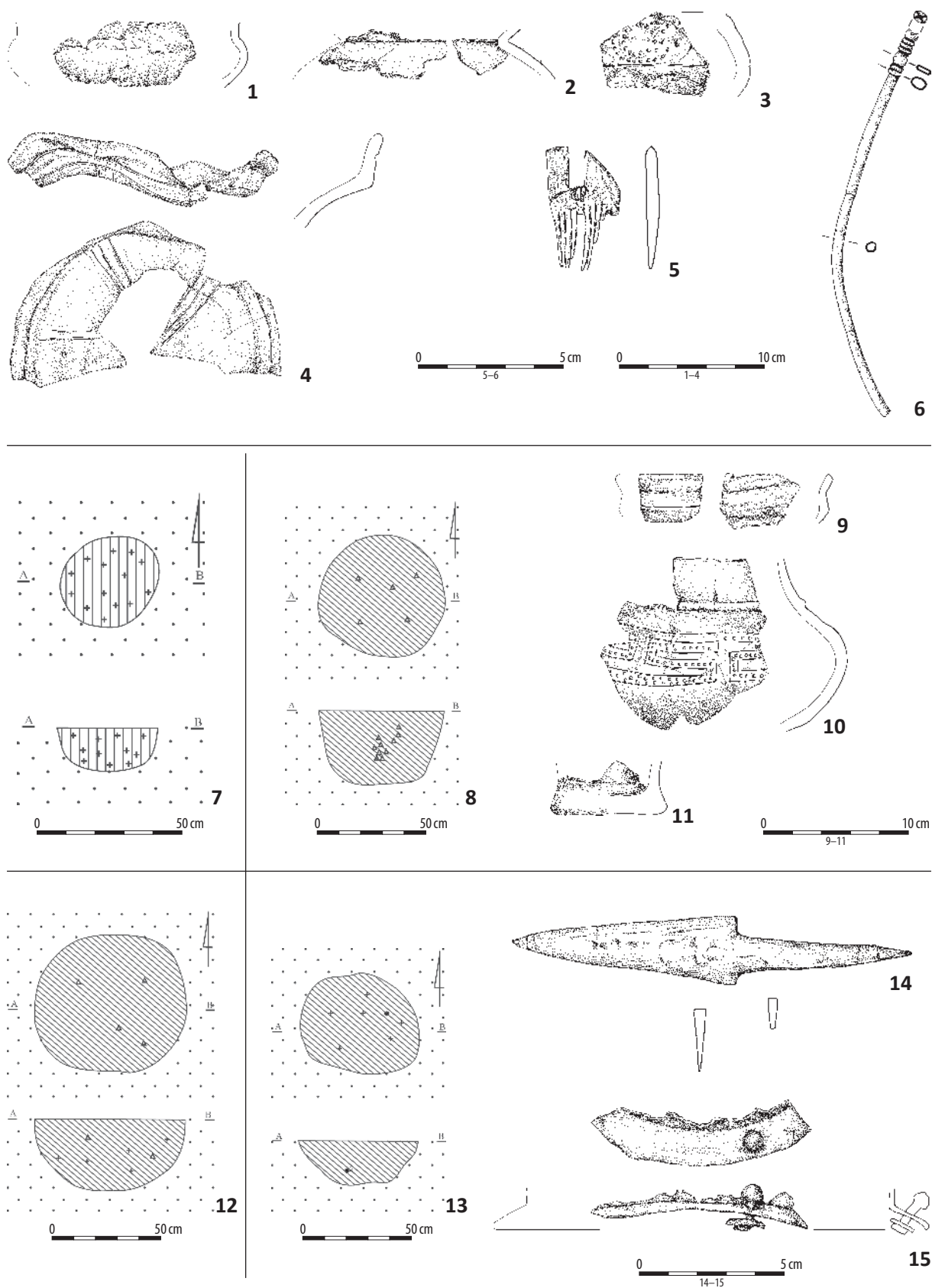
Ryc. 99. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 193; 3–12: grób 195; 13–16: grób 196. 2, 9–12, 14, 16: glina; 4–8: żelazo; 15: poroże.

Fig. 99. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 193; 3–12: grave 195; 13–16: grave 196. 2, 9–12, 14, 16: clay; 4–8: iron; 15: antlers.

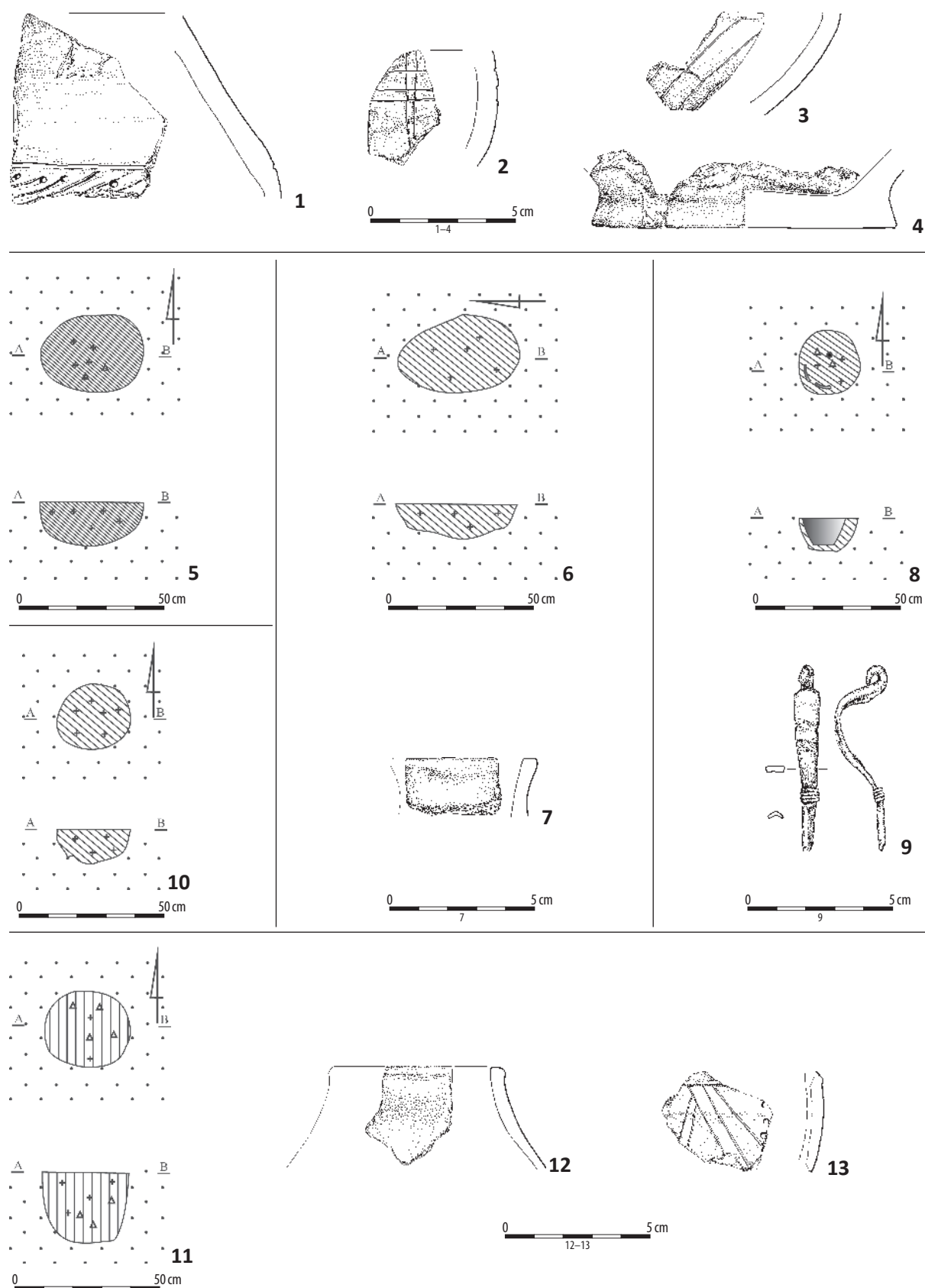
Ryc. 100. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 197; 2-5: grób 198; 6: grób 199; 7-10: grób 201; 11: grób 202; 12-13: grób 203. 3-4: żelazo; 8: stop miedzi; 5: poroże; 9: kość; 10, 13: glina.

Fig. 100. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 197; 2-5: grave 198; 6: grave 199; 7-10: grave 201; 11: grave 202; 12-13: grave 203. 3-4: iron; 8: copper alloy; 5: antlers; 9: bone; 10, 13: clay.

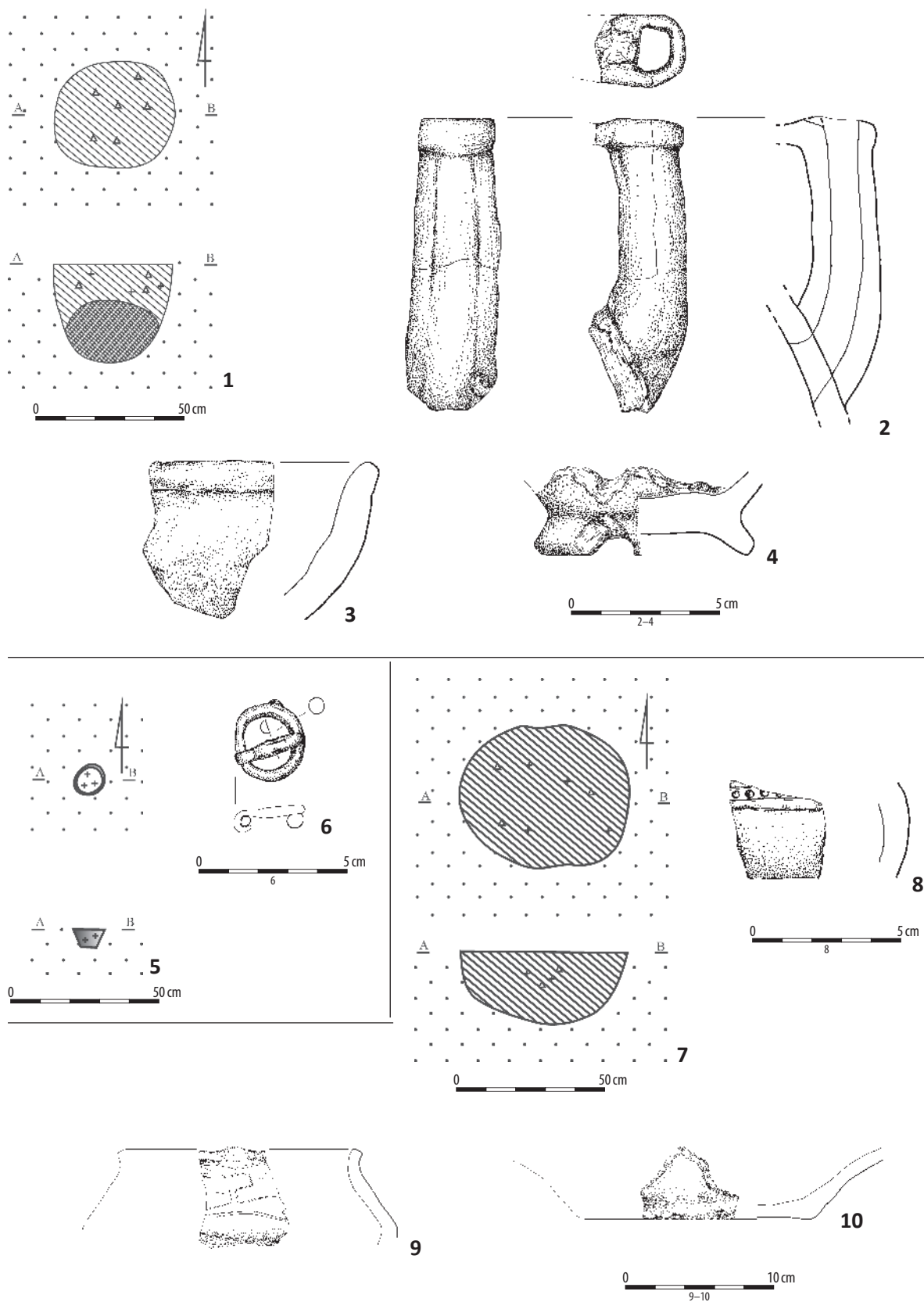
Ryc. 101. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–6: grób 203; 7: grób 204; 8–11: grób 206; 12: grób 207; 13–15: grób 208. 1–4, 9–11: glina; 5–6: poroże; 14–15: żelazo.

Fig. 101. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–6: grave 203; 7: grave 204; 8–11: grave 206; 12: grave 207; 13–15: grave 208. 1–4, 9–11: clay; 5–6: antlers; 14–15: iron.

Ryc. 102. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 208; 5: grób 209; 6: grób 210; 7–9: grób 211; 10: grób 212; 11–13: grób 213. 1–4, 8, 12–13: glina; 9: żelazo.

Fig. 102. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 208; 5: grave 209; 6: grave 210; 7–9: grave 211; 10: grave 212; 11–13: grave 213. 1–4, 8, 12–13: clay; 9: iron.

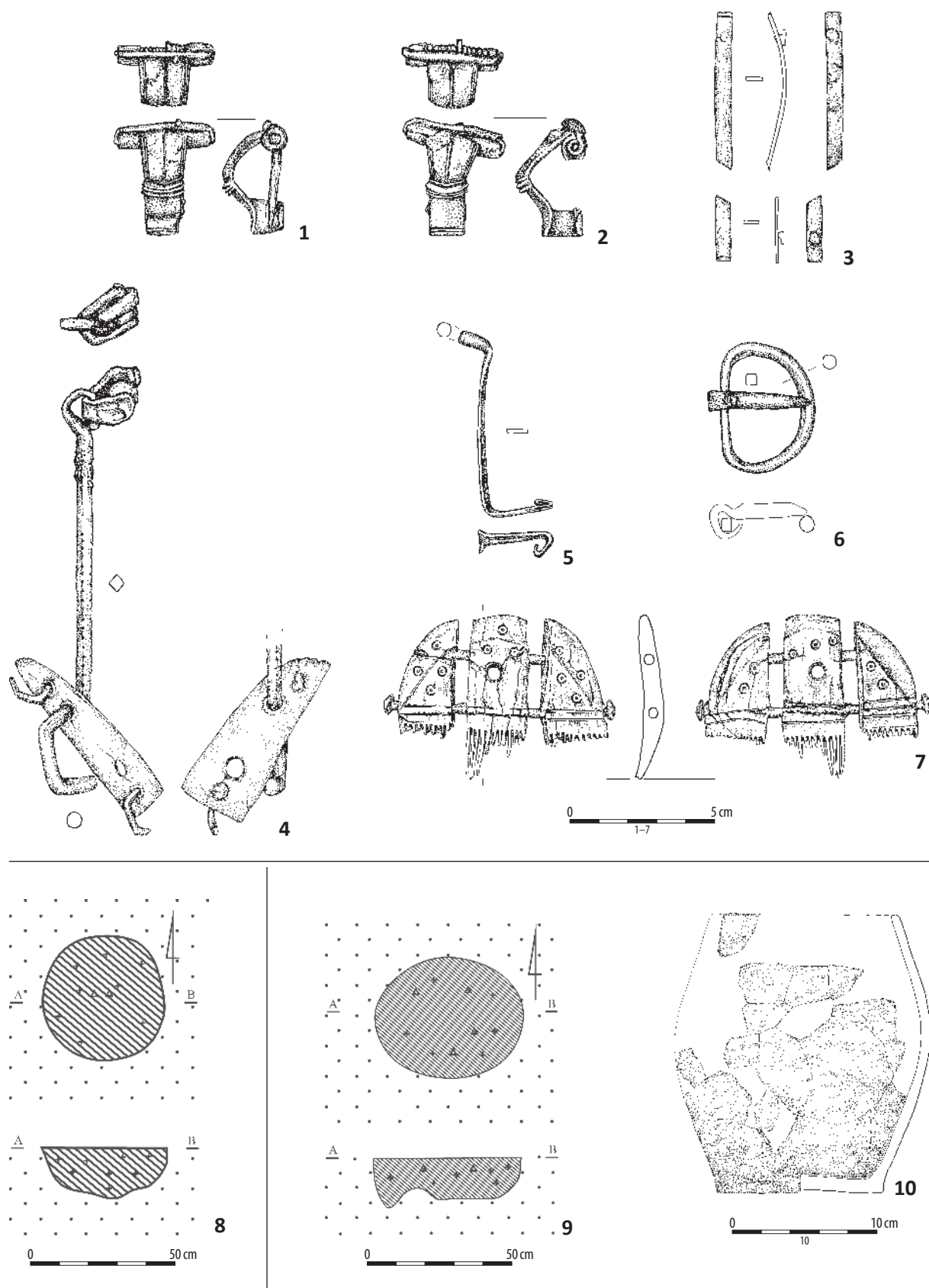
Ryc. 103. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 214; 5–6: grób 217; 7–10: grób 218. 2–4, 8–10: glina; 6: żelazo.

Fig. 103. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 214; 5–6: grave 217; 7–10: grave 218. 2–4, 8–10: clay; 6: iron.

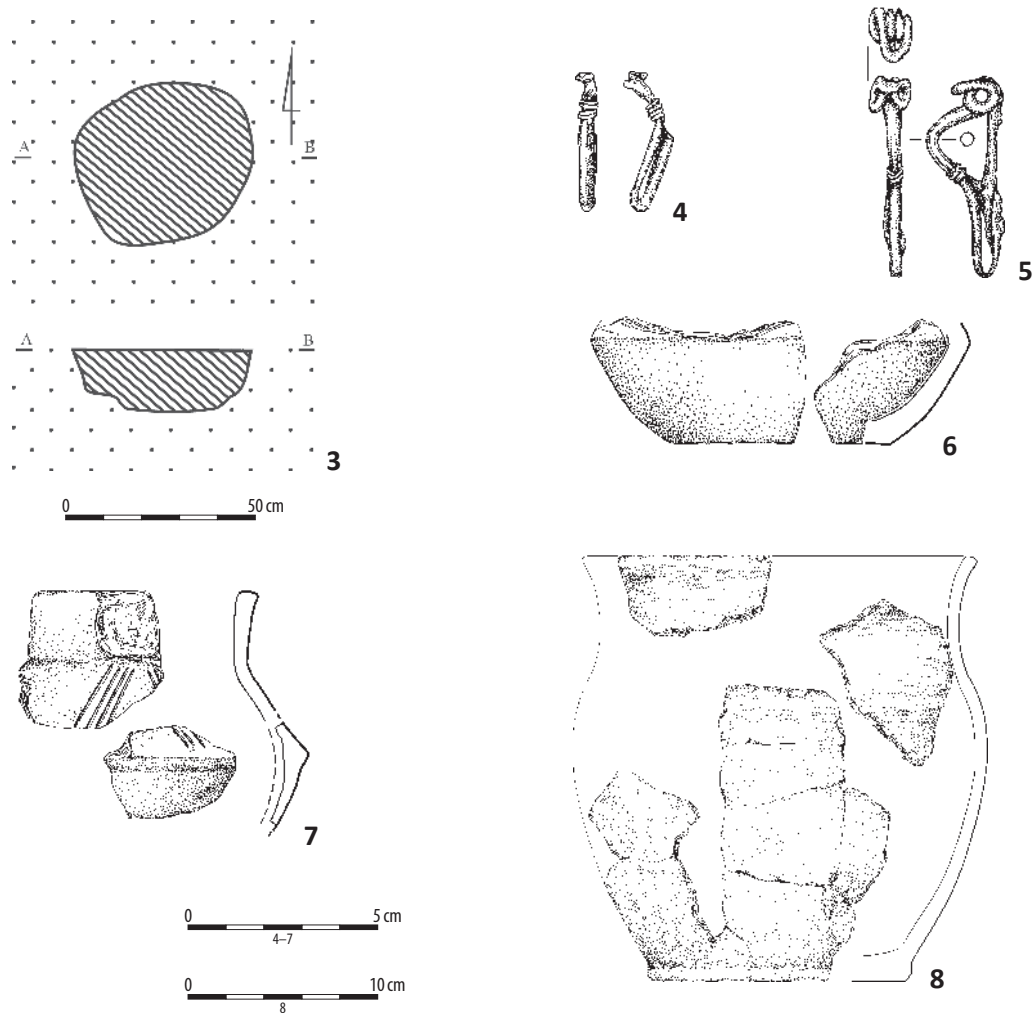
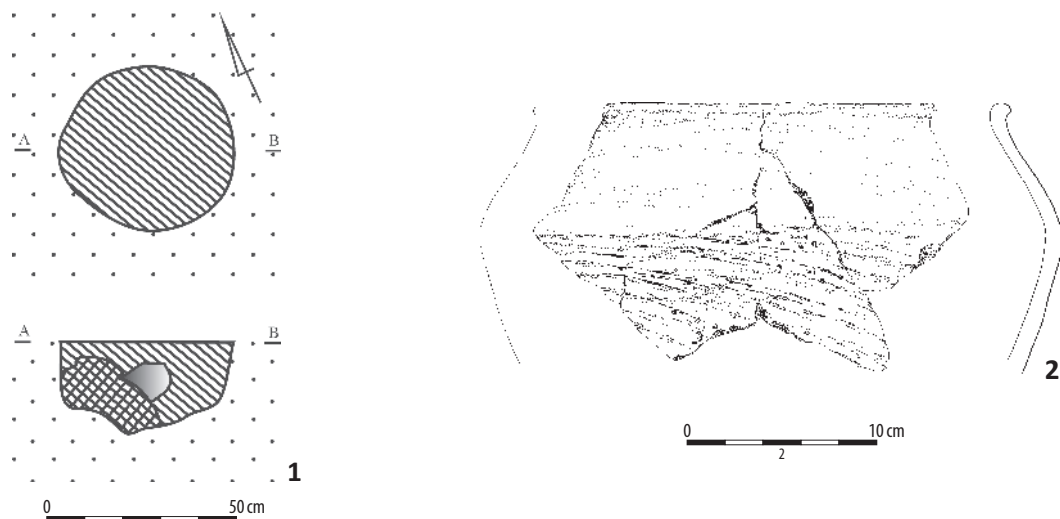
Ryc. 104. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–7: grób 219; 8–11: grób 220. 2–3, 9–11: glina; 4–6: stop miedzi; 7: poroże.

Fig. 104. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–7: grave 219; 8–11: grave 220. 2–3, 9–11: clay; 4–6: copper alloy; 7: antlers.

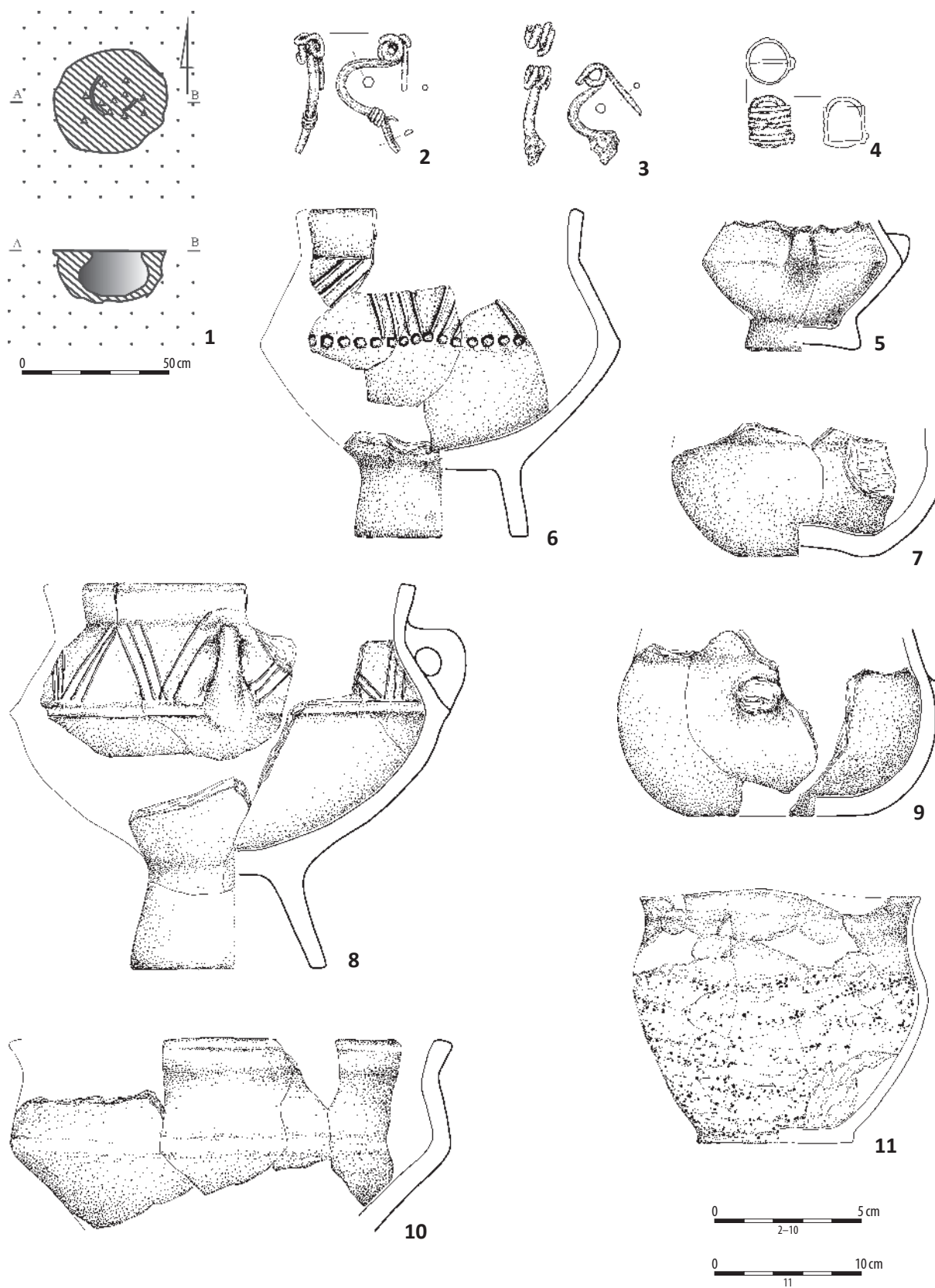
Ryc. 105. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–7: grób 220; 8: grób 223; 9–10: grób 225. 1–2: żelazo; 3: stop miedzi; 4–6: żelazo; 7: poroże – żelazo; 10: glina.

Fig. 105. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–7: grave 220; 8: grave 223; 9–10: grave 225. 1–2: iron; 3: copper alloy; 4–6: iron; 7: antlers – iron; 10: clay.

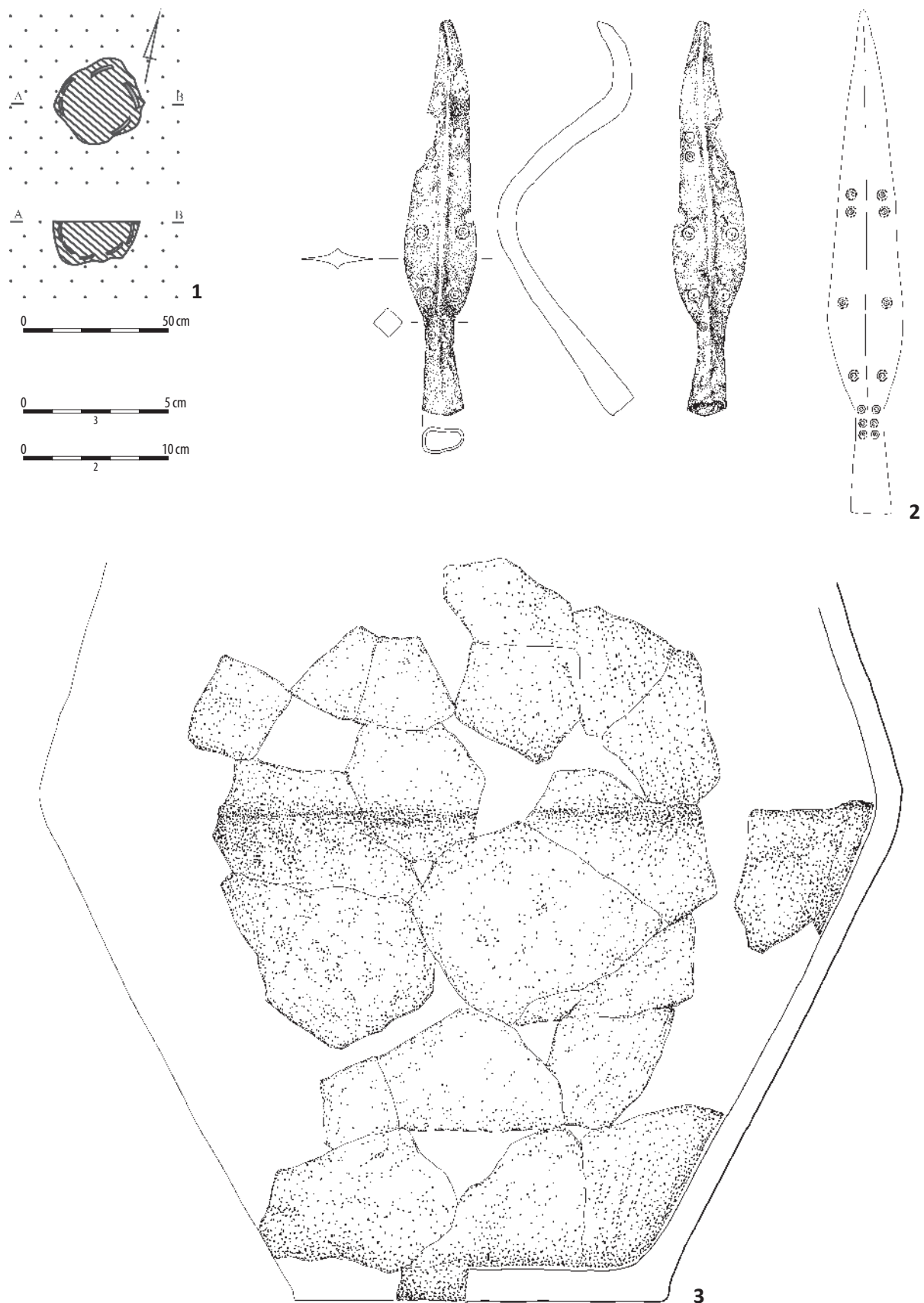
Ryc. 106. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: grób 226; 3–8: grób 227. 2, 6–8: glina; 4: stop miedzi; 5: żelazo.

Fig. 106. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: grave 226; 3–8: grave 227. 2, 6–8: clay; 4: copper alloy; 5: iron.

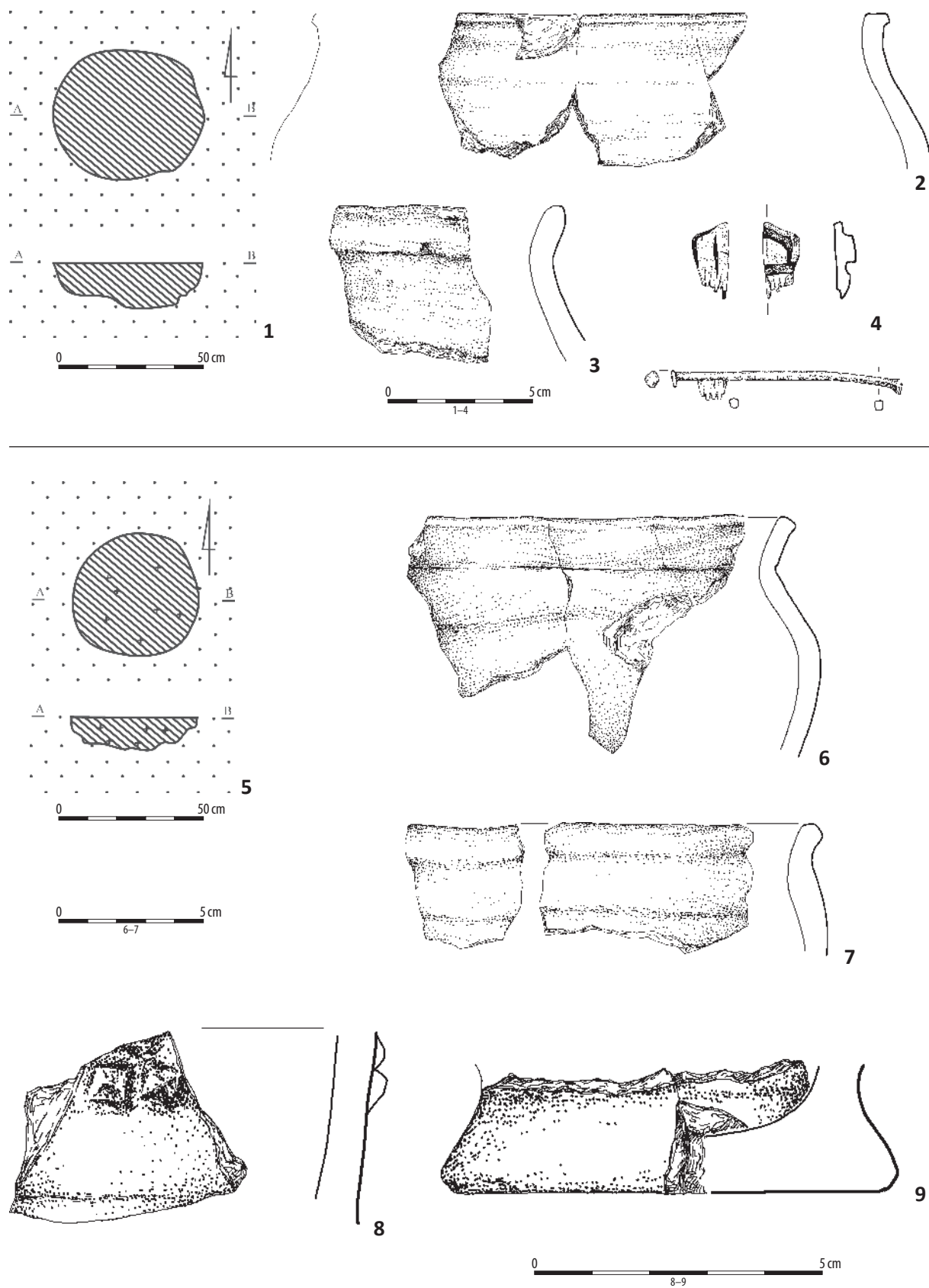
Ryc. 107. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 228. 2-3: stop miedzi; 4: żelazo; 5-11: glina.

Fig. 107. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 228. 2-3: copper alloy; 4: iron; 5-11: clay.

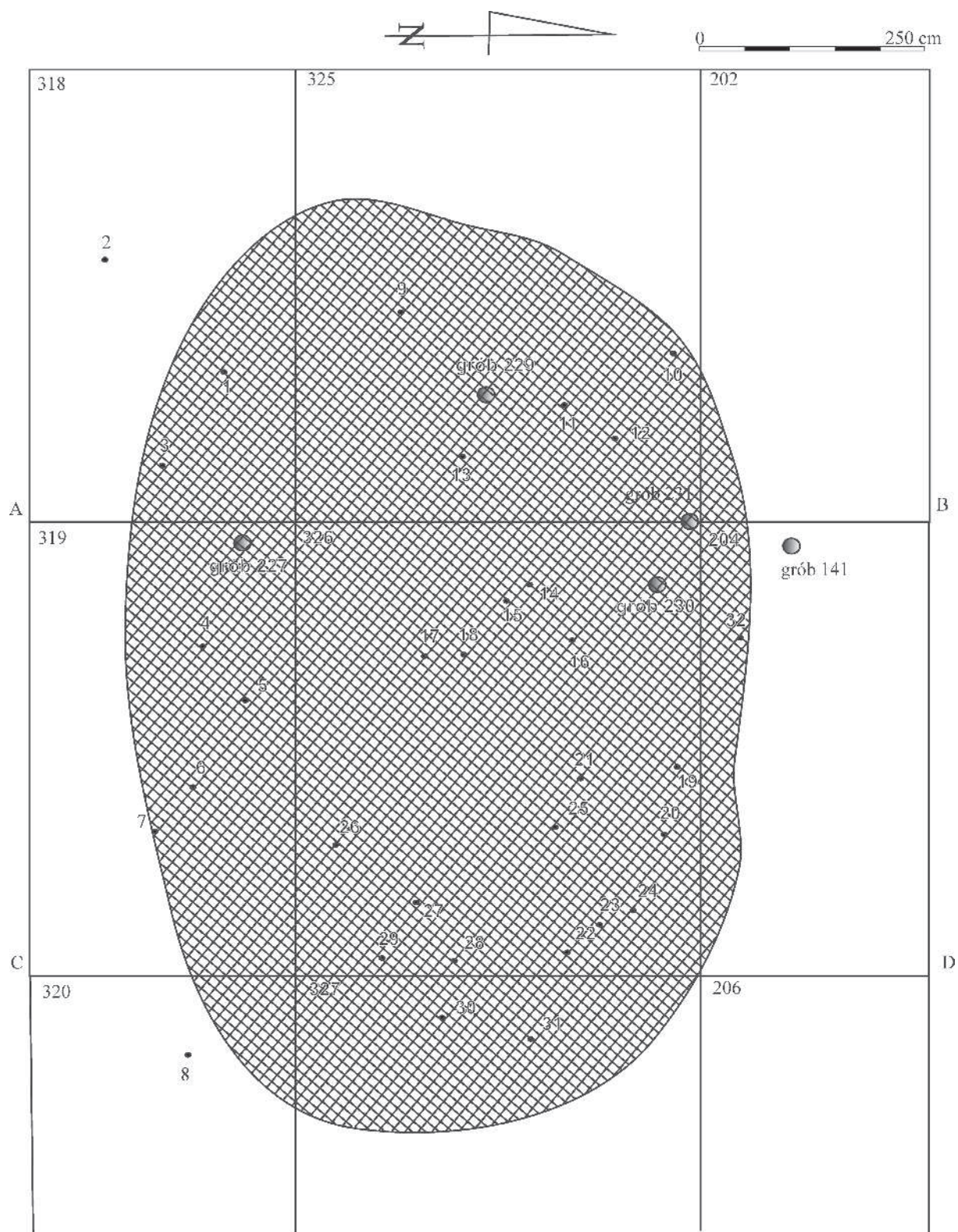
Ryc. 108. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób 229. 2: żelazo i srebro; 3: glina.

Fig. 108. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 229. 2: iron and silver; 3: clay.

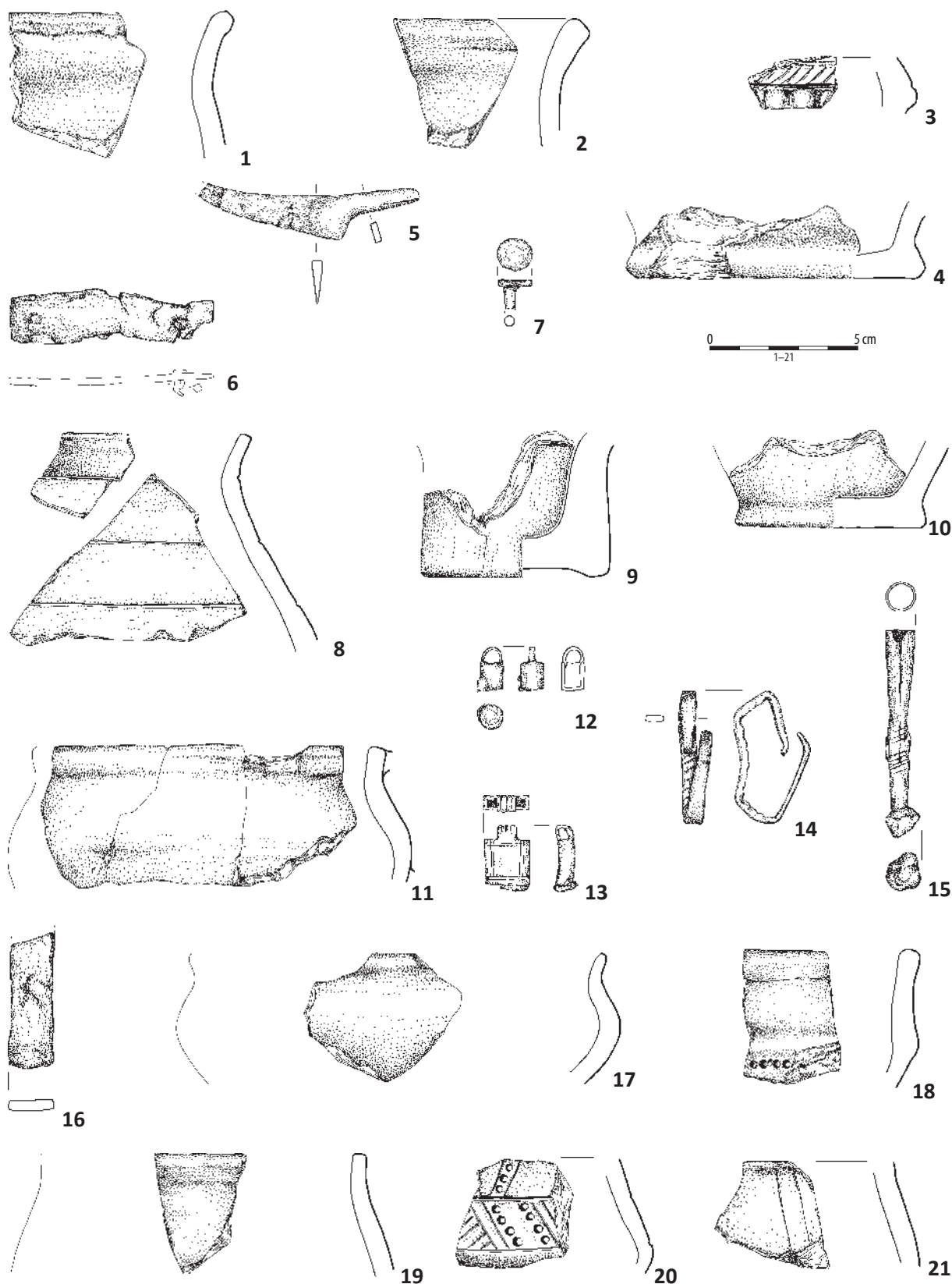
Ryc. 109. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 230; 5–9: grób 231. 2–3, 6–9: glina; 4: poroże – żelazo.

Fig. 109. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 230; 5–9: grave 231. 2–3, 6–9: clay; 4: antlers – iron.

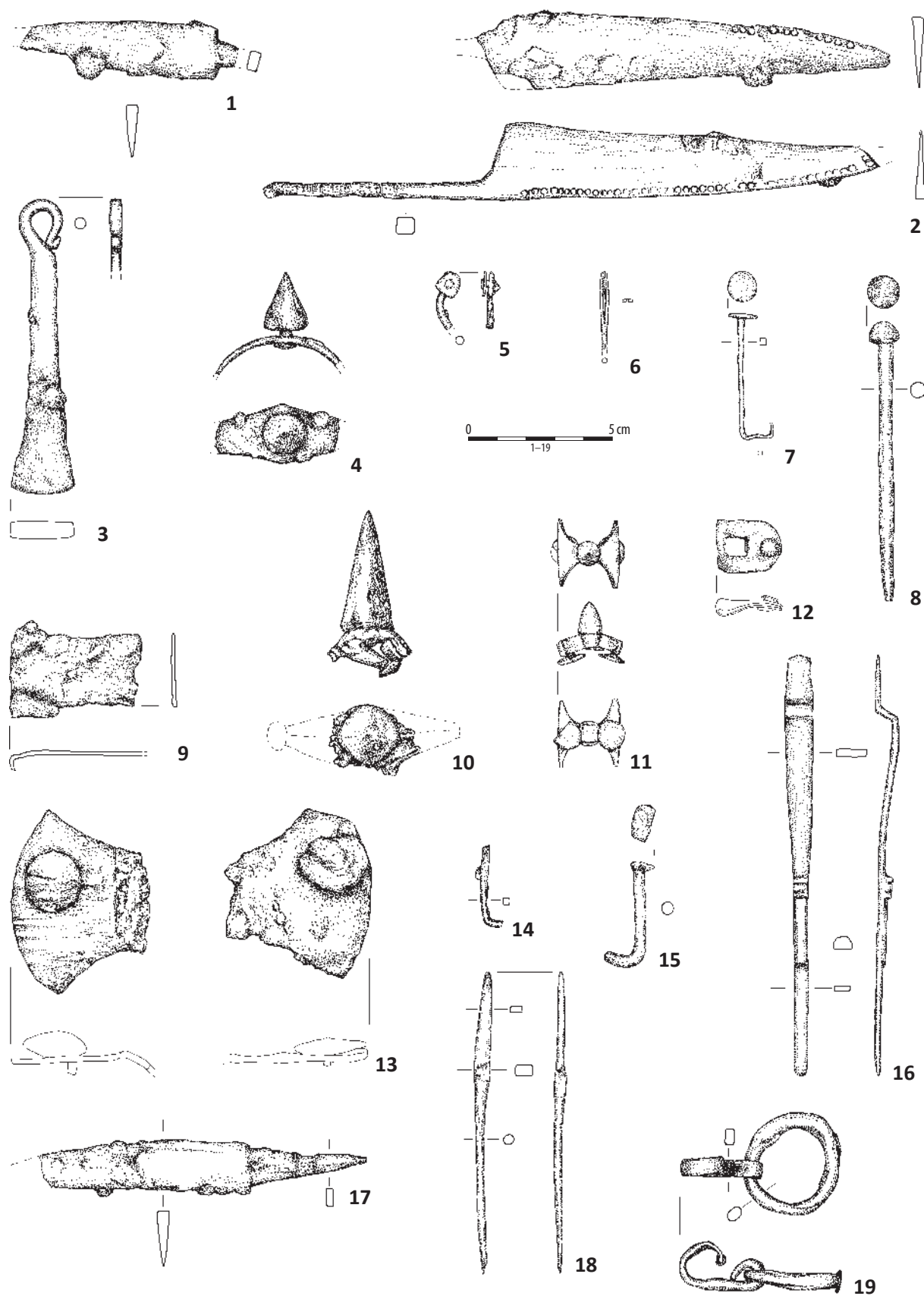
Ryc. 110. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 1 z lokalizacją najbliższych grobów i zabytków wydzielonych.

Fig. 110. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 1 with the location of the closest graves and assigned relics.

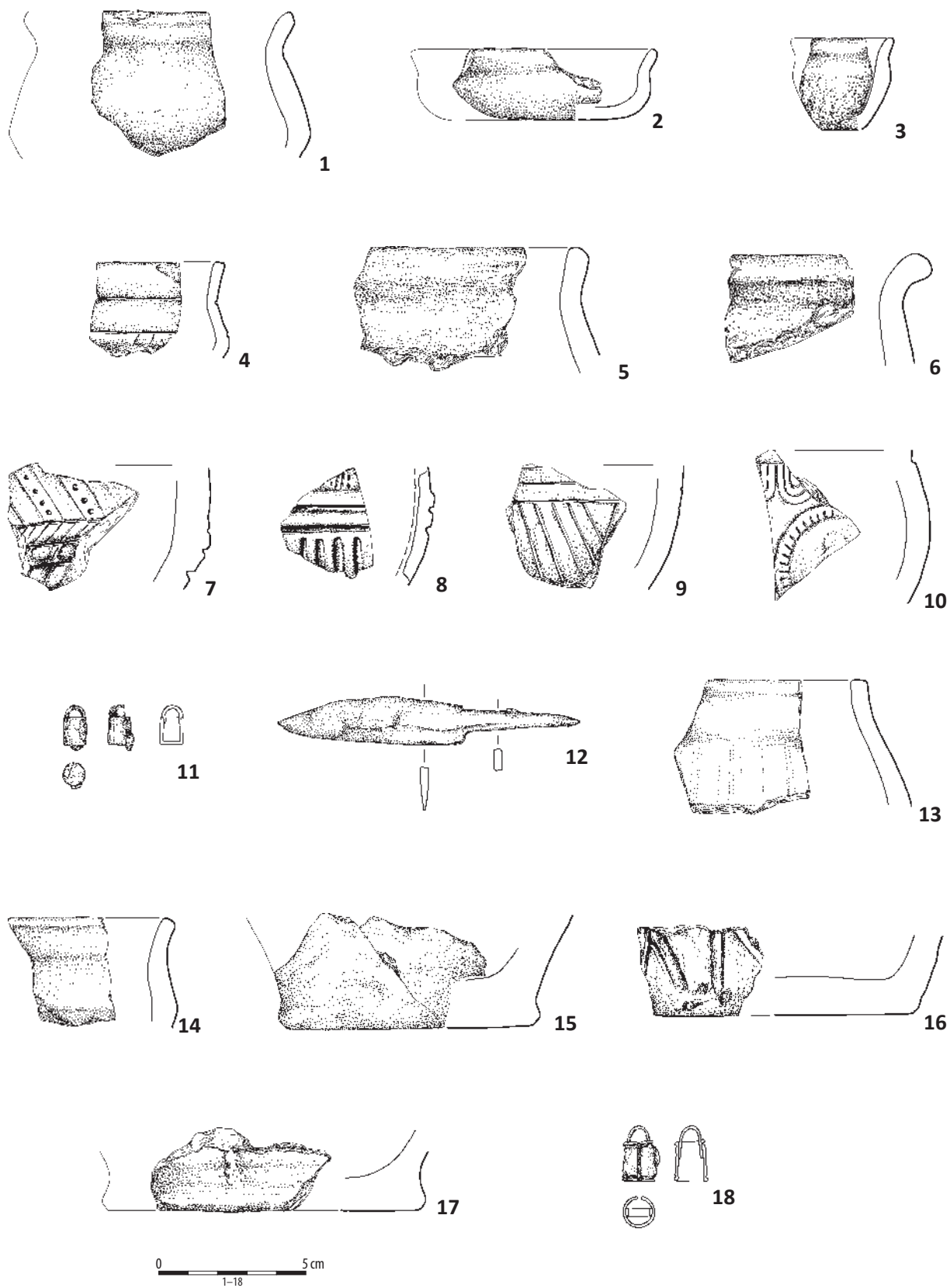
Ryc. 111. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 1. 1-7: odc. 318; 8-15: odc. 319; 16: odc. 320; 17-21: odc. 325. 1-4, 8-11, 17-21: glina; 5-7, 12-16: żelazo.

Fig. 111. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustryna 1. 1-7: section 318; 8-15: section:319; 16: section 320; 17-21: section 325. 1-4, 8-11, 17-21: clay; 5-7, 12-16: iron.

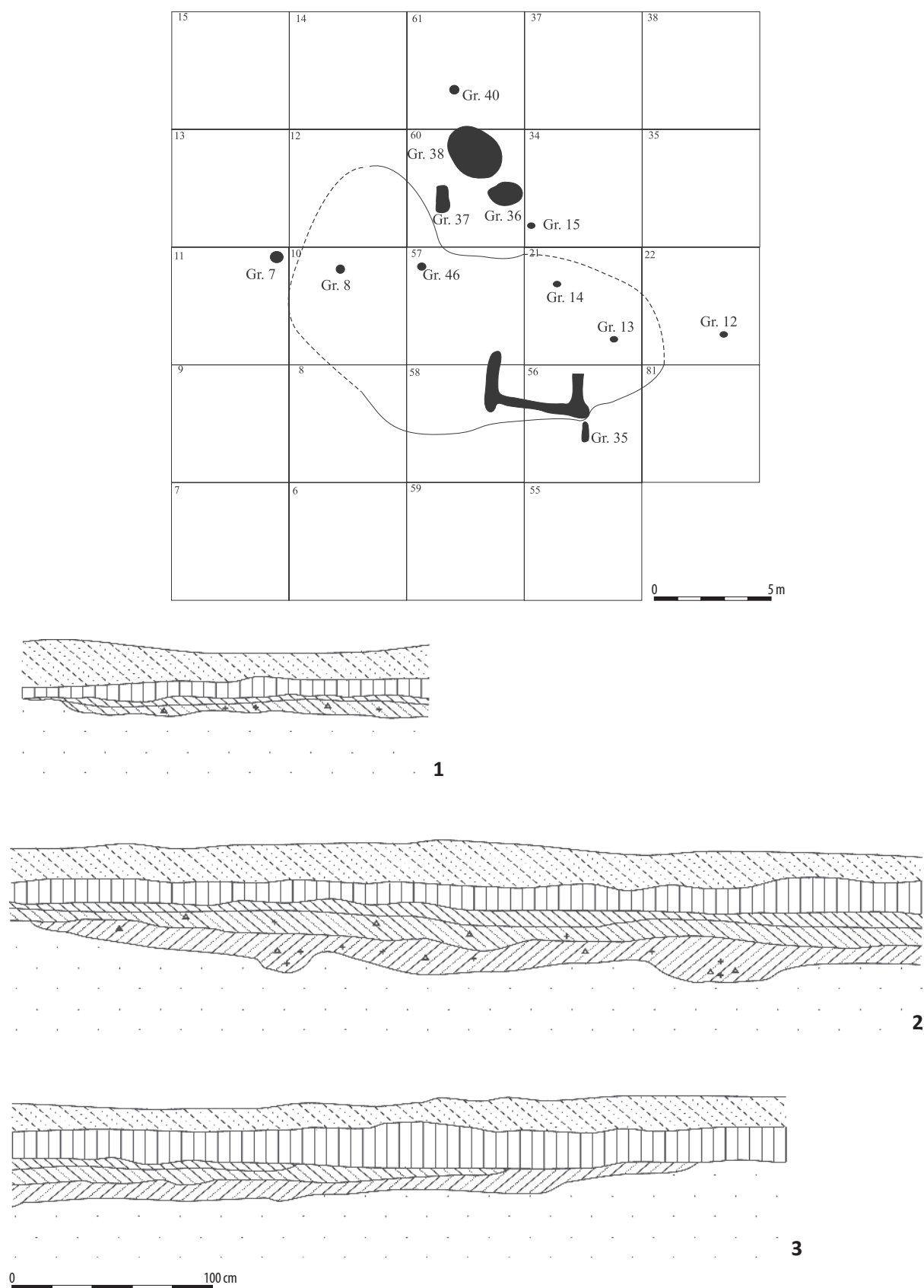
Ryc. 112. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 1. 1–5: odc. 325; 6–19: odc. 326. 1–9, 12–19: żelazo; 10–11: stop miedzi.

Fig. 112. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 1. 1–5: section 325; 6–19: section 326. 1–9, 12–19: iron; 10–11: copper alloy.

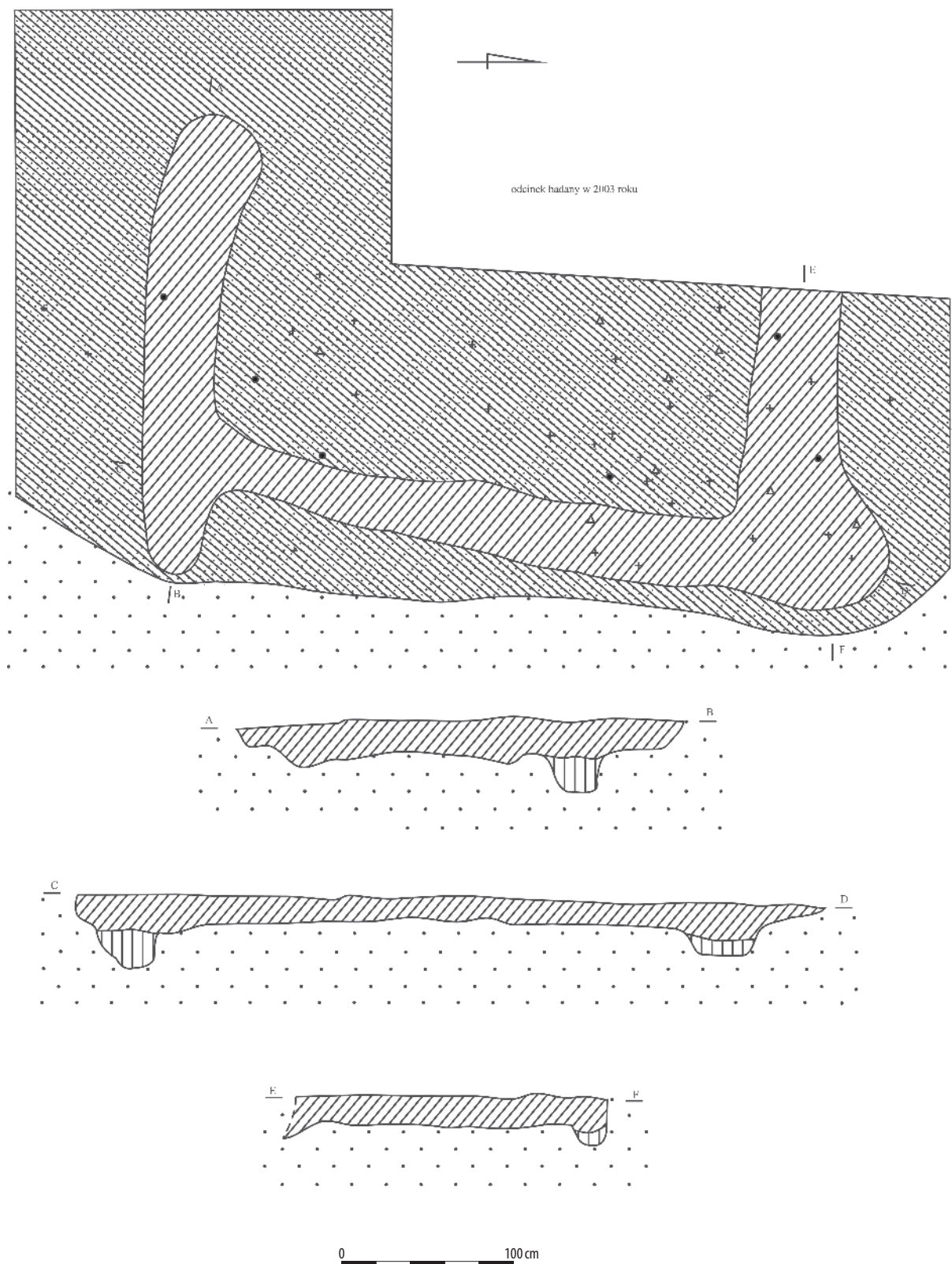
Ryc. 113. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 1. 1–10: odc. 326; 11–17: odc. 327; 18: odc. 204. 1–10, 13–17: glina; 11–12, 18: żelazo.

Fig. 113. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 1. 1–10: section 326; 11–17: section 327; 18: section 204. 1–10, 13–17: clay; 11–12, 18: iron.

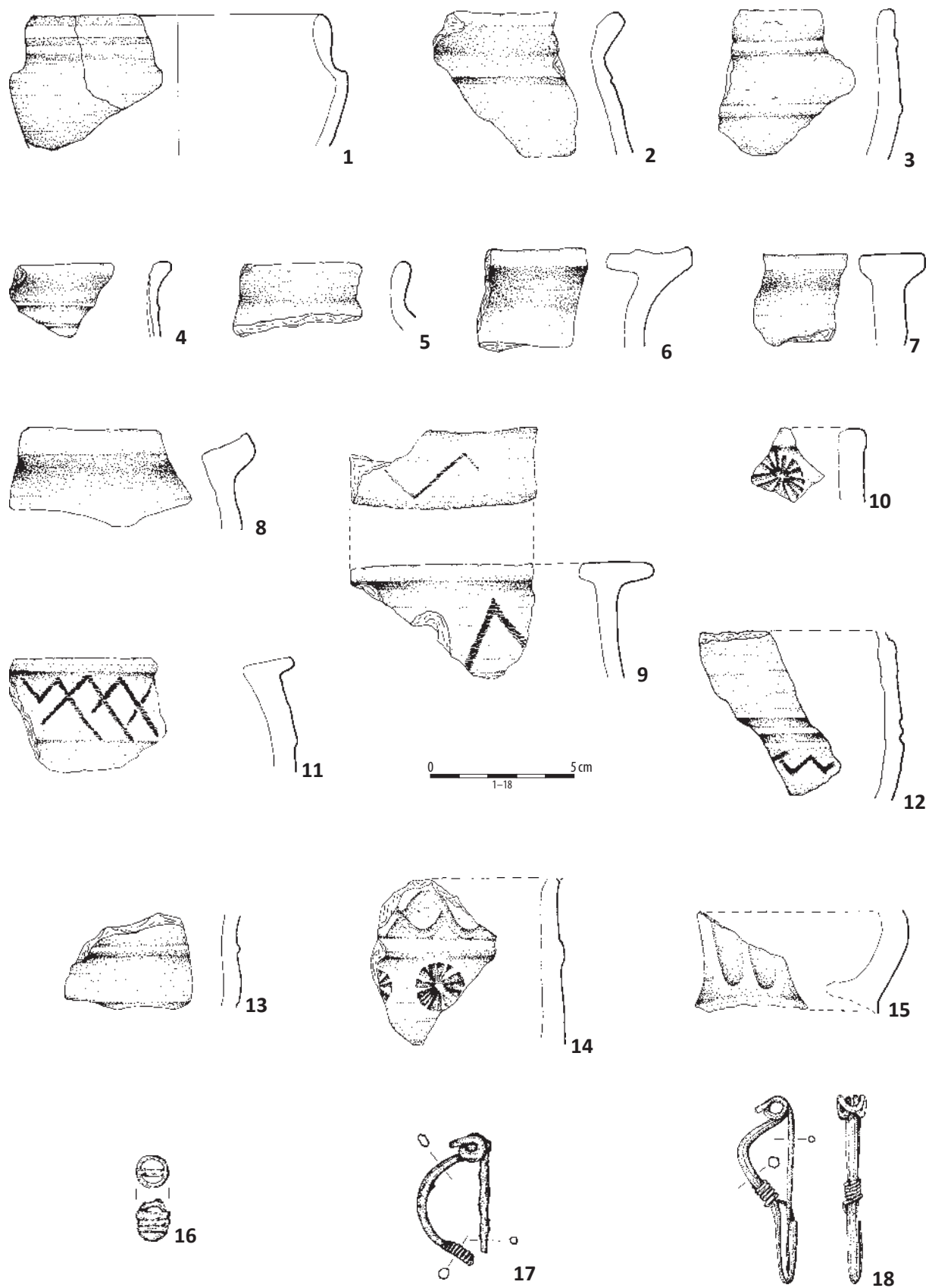
Ryc. 114. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2 z lokalizacją najbliższych grobów. 1: profil S odcinka 58; 2: profil S odcinka 57; 3: profil S odcinka 60.

Fig. 114. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 2 with the location of the closest graves. 1: profile S of section 58; 2: profile S of section 57; 3: profile S of section 60.

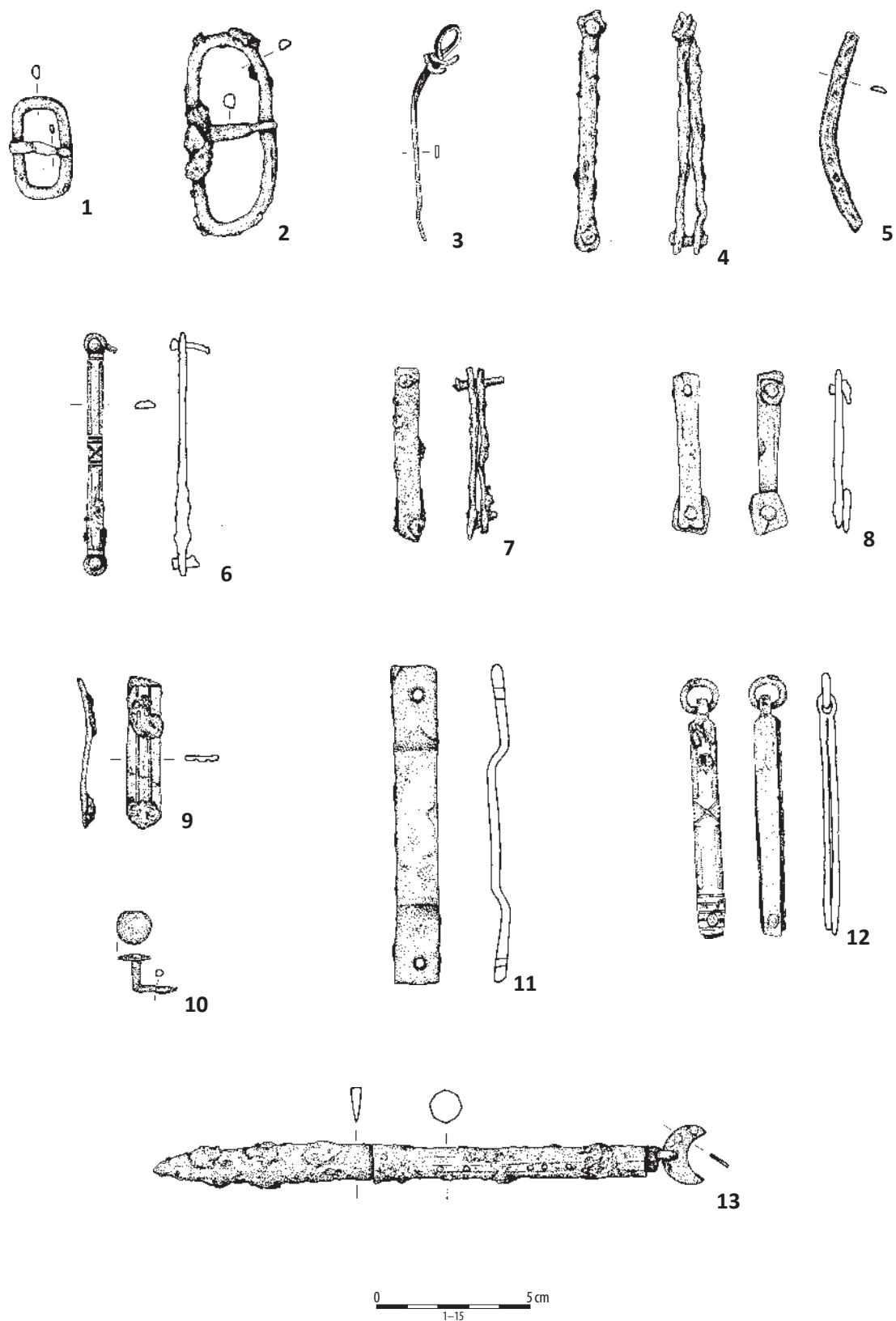
Ryc. 115. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2 „obiekt rowkowy”.

Fig. 115. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 2 “grooved feature”.

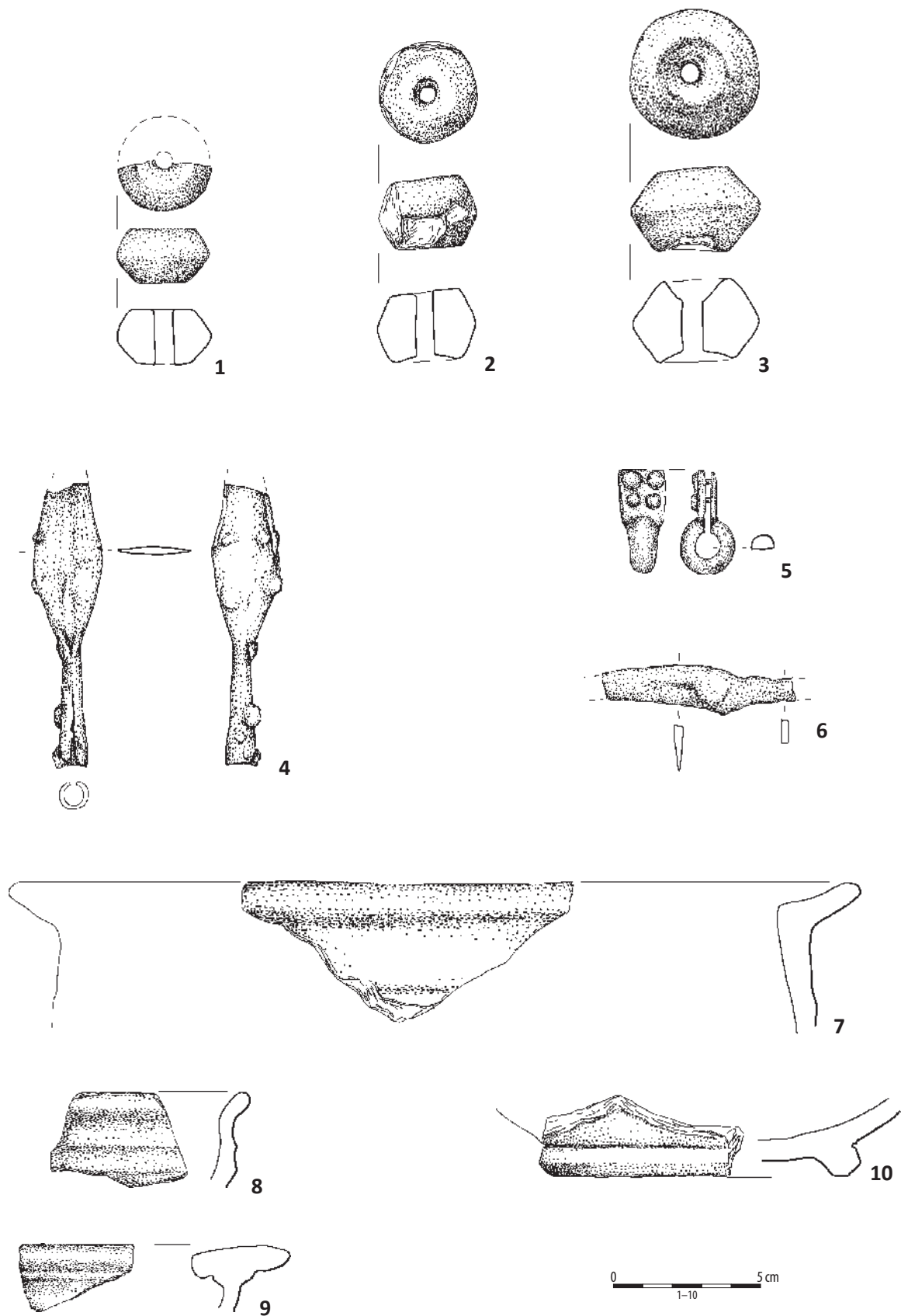
Ryc. 116. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2. 1–18: odc. 8, 10, 12, 21. 1–15: glina; 16–17: żelazo; 18: srebro.

Fig. 116. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 2. 1–18: section 8, 10, 12, 21. 1–15: clay; 16–17: iron; 18: silver.

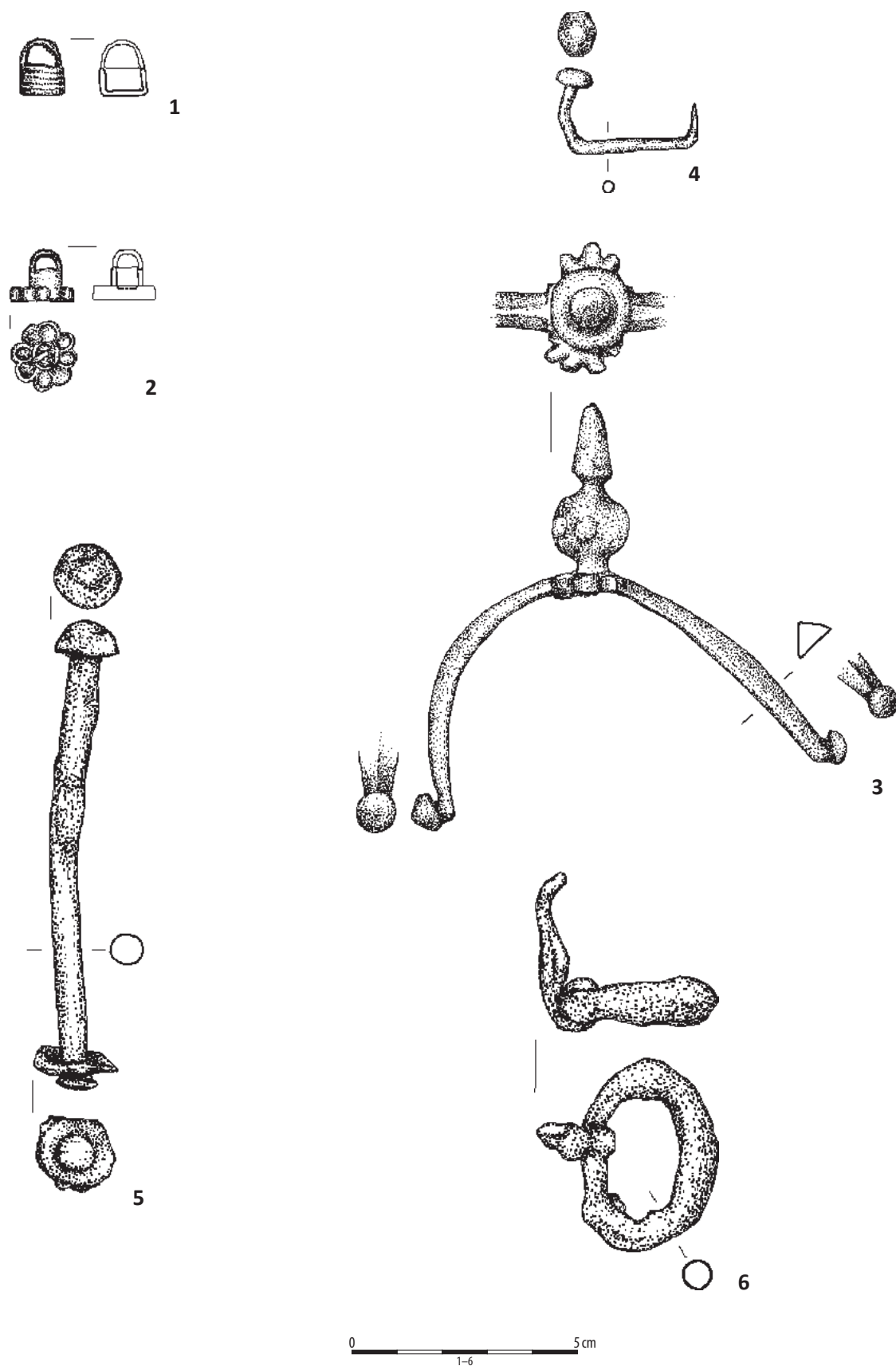
Ryc. 117. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2. 1–13: odc. 8, 10, 12, 21. 1–13: żelazo.

Fig. 117. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustrina 2. 1–13: section 8, 10, 12, 21. 1–13: iron.

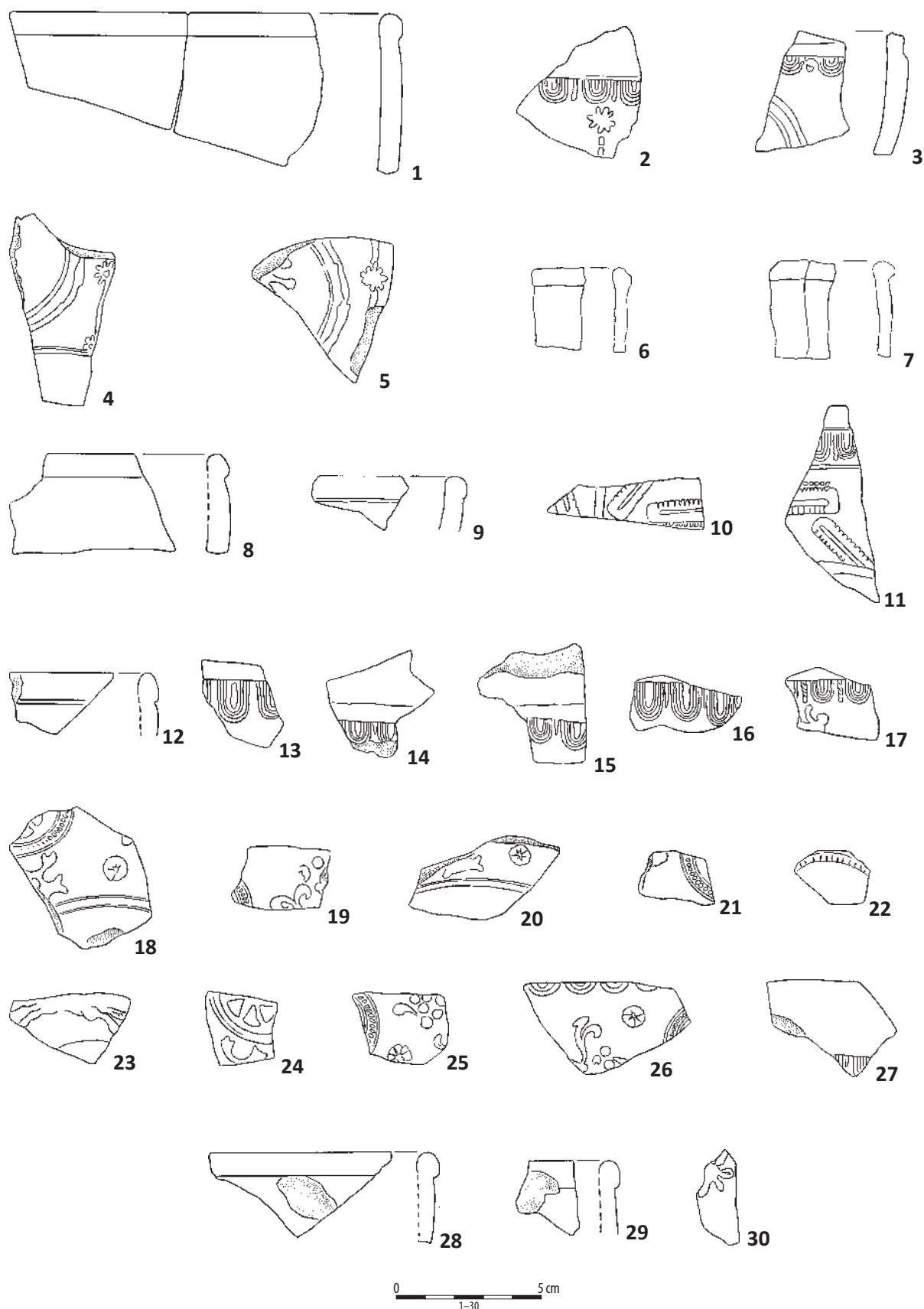
Ryc. 118. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2. 1–6: odc. 56; 7–10: odc. 57. 1–3, 7–10: glina; 4, 6: żelazo; 5: stop miedzi.

Fig. 118. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustryna 2. 1–6: section 56; 7–10: section 57. 1–3, 7–10: clay; 4, 6: iron; 5: copper alloy.

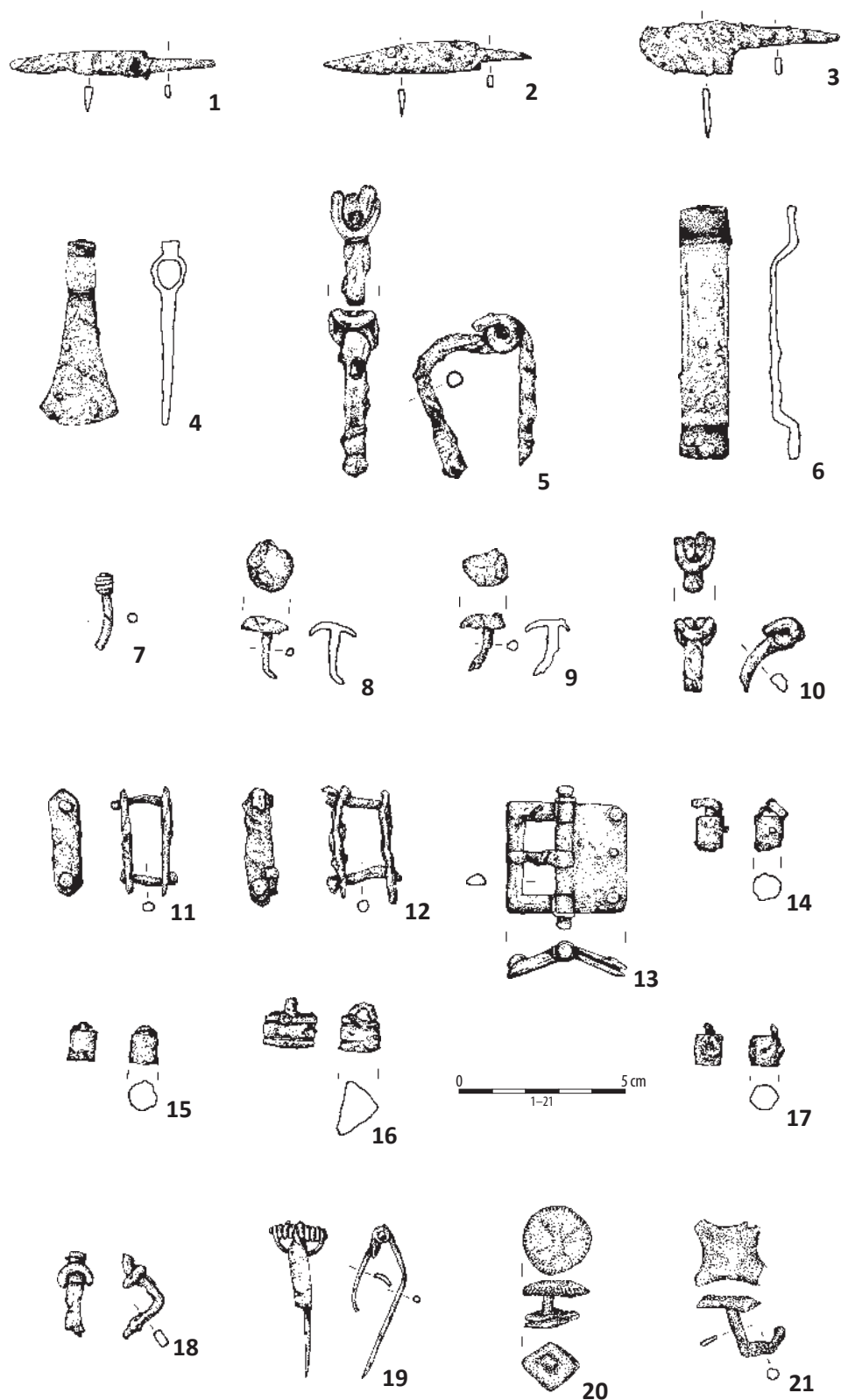
Ryc. 119. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Ustryna 2. 1-4: odc. 57; 5-6: odc. 60. 1-6: żelazo.

Fig. 119. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Ustryna 2. 1-4: section 57; 5-6: section 60. 1-6: iron.

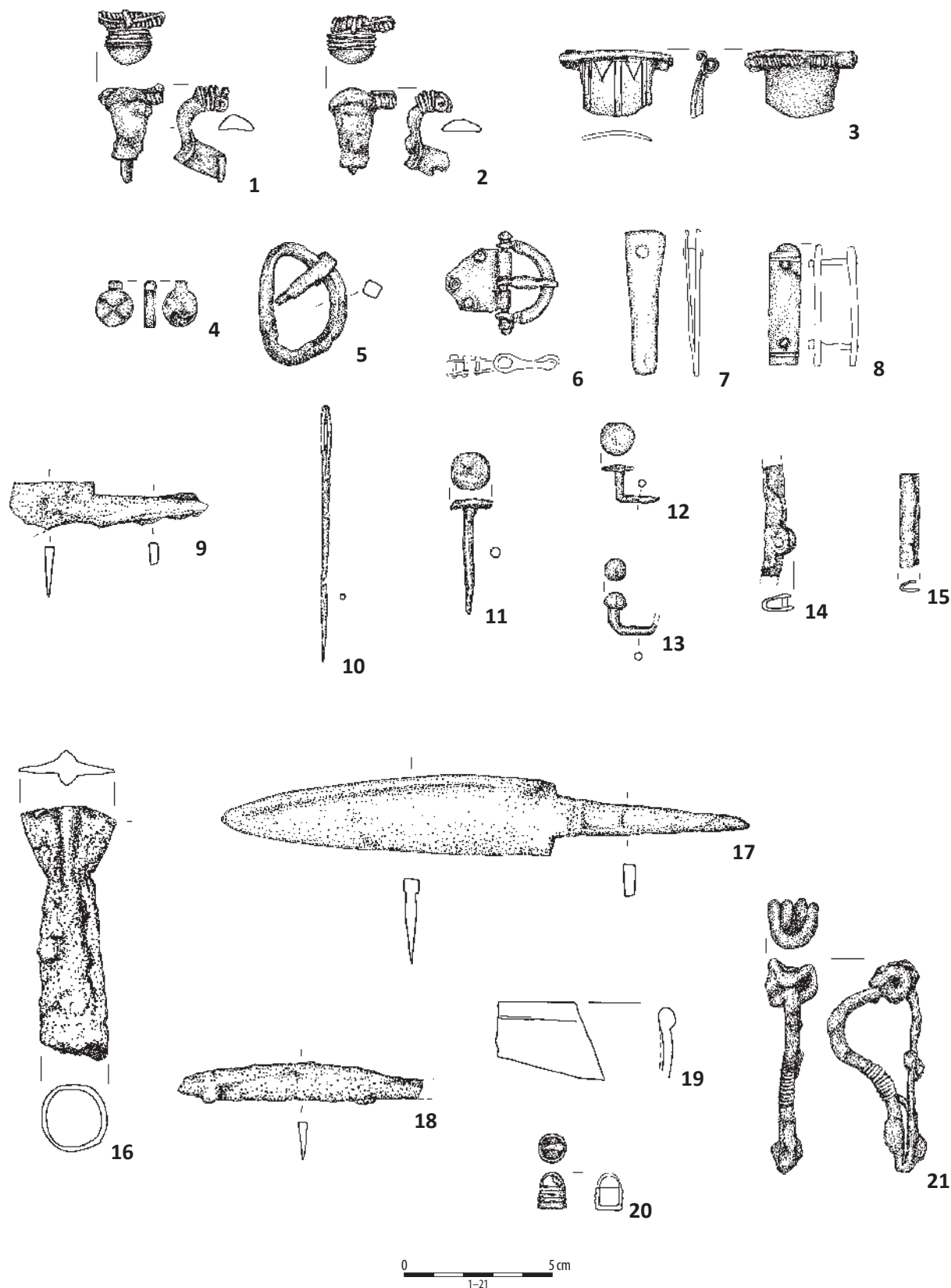
Ryc. 120. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: odc. 21; 6–11: odc. 23; 12–27: odc. 48–49; 28–30: odc. 48–50. 1–30: glina.

Fig. 120. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: section 21; 6–11: section 23; 12–27: section 48–49; 28–30: section 48–50. 1–30: clay.

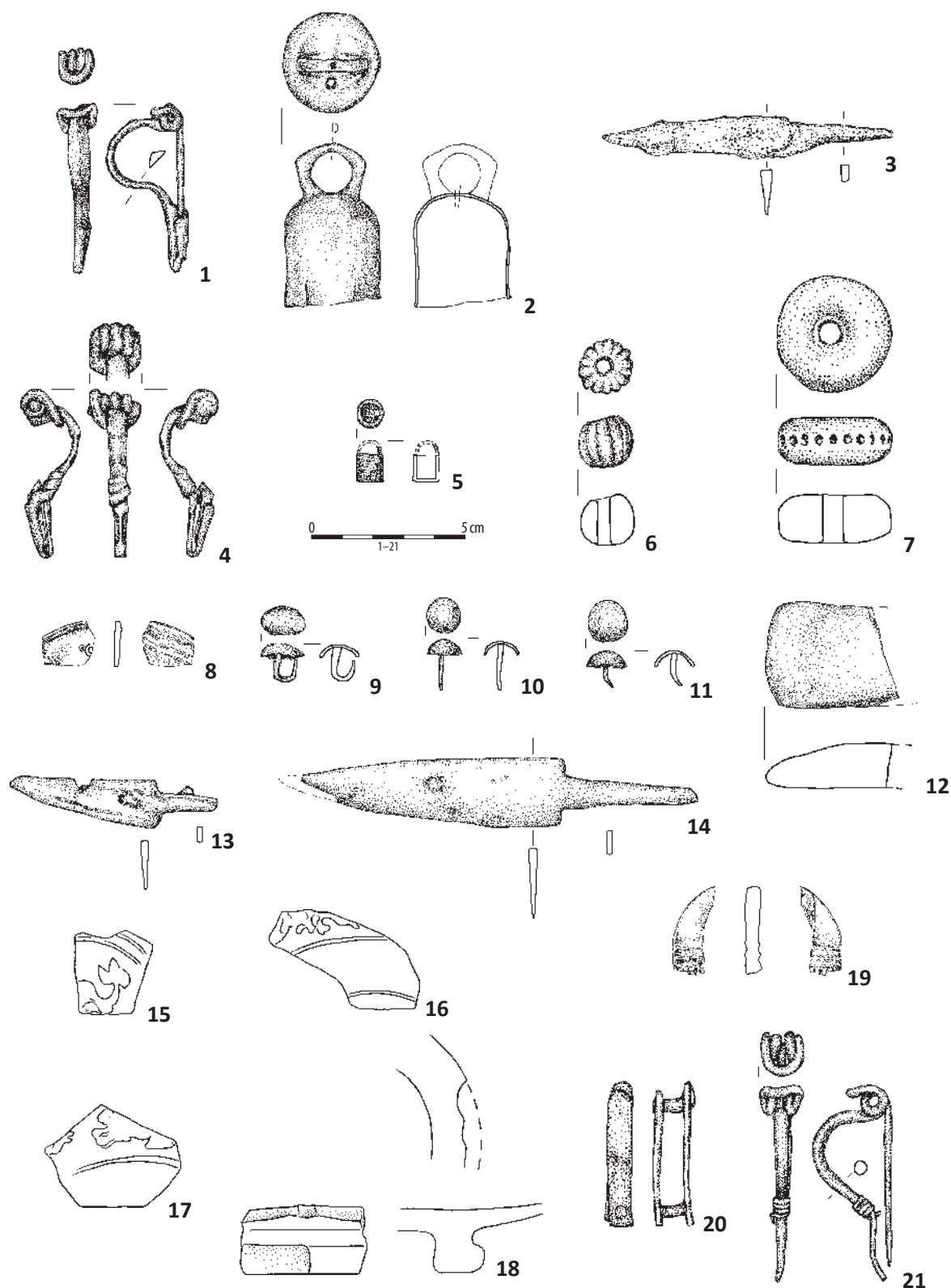
Ryc. 121. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, łódzkie. 1: odc. 43; 2-4: odc. 44; 5-9: odc. 48; 10-12: odc. 52; 13-17: odc. 53; 18-19: odc. 54; 20-21: odc. 70. 1-6, 8-21: żelazo; 7: poroże.

Fig. 121. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 43; 2-4: section 44; 5-9: section 48; 10-12: section 52; 13-17: section 53; 18-19: section 54; 20-21: section 70. 1-6, 8-21: iron; 7: antlers.

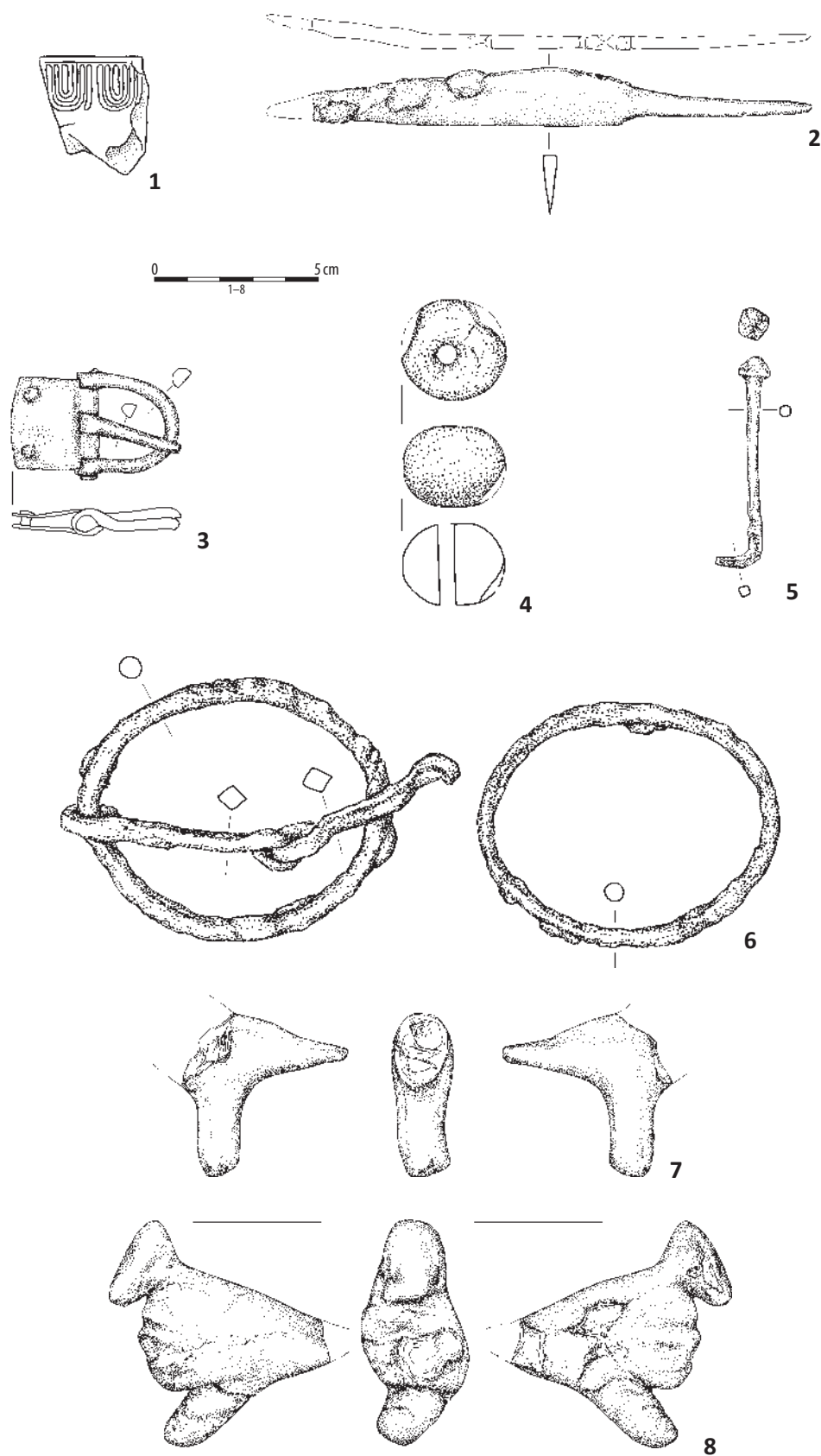
Ryc. 122. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–15: odc. 72; 16–17: odc. 73; 18–19: odc. 78; 20–21: odc. 81. 3: mosiądz; 6: stop miedzi; 1–2, 4–5, 7–18, 20–21: żelazo; 19: glina.

Fig. 122. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–15: section 72; 16–17: section 73; 18–19: section 78; 20–21: section 81. 3: brass; 6: copper alloy; 1–2, 4–5, 7–18, 20–21: iron; 19: clay.

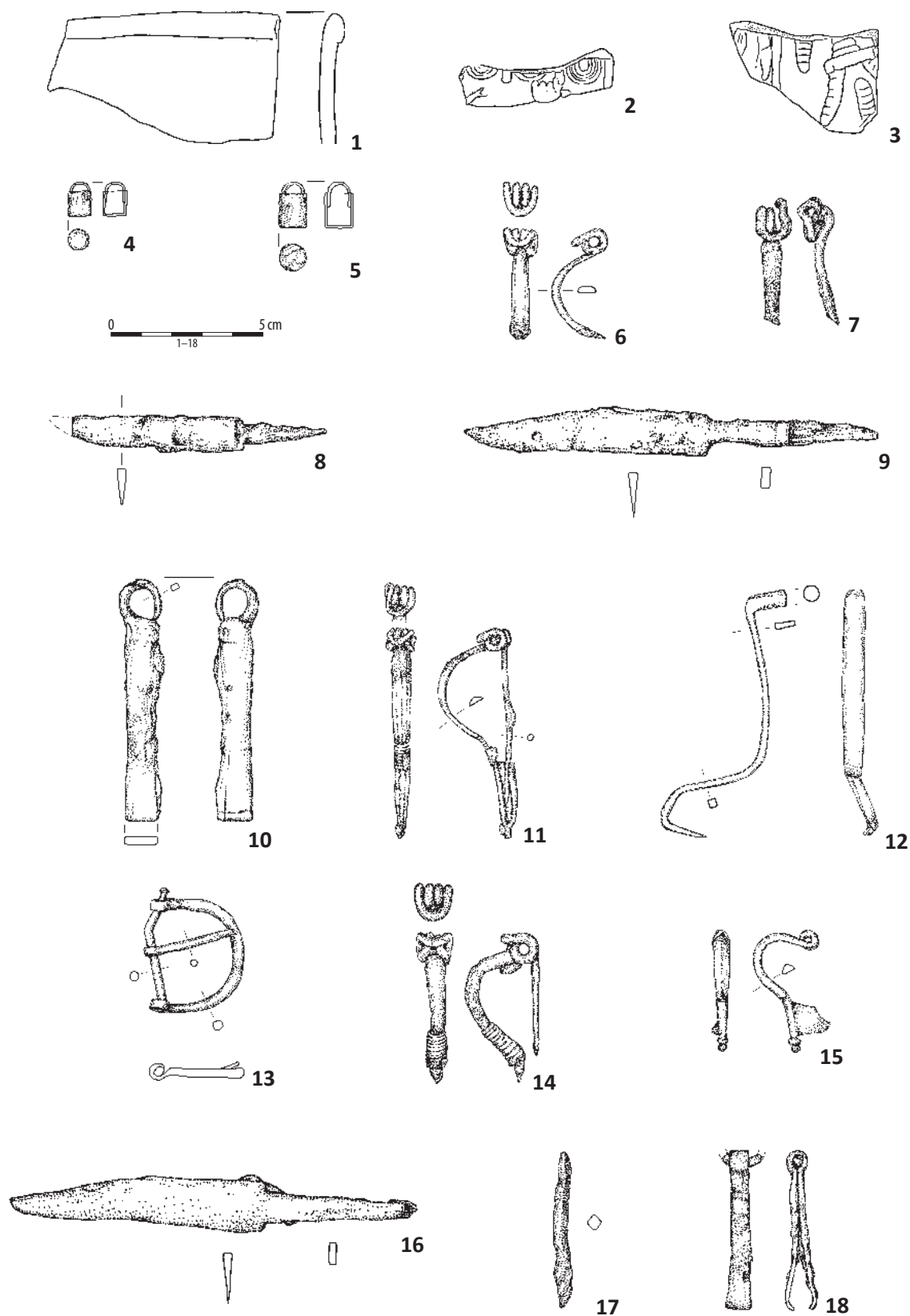
Ryc. 123. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: odc. 84; 2: odc. 85; 3: odc. 89; 4: odc. 111; 5: odc. 119; 6–7: odc. 124; 8–12: odc. 131; 13–14: odc. 132; 15–18: odc. 135; 19: odc. 144; 20: odc. 145; 21: odc. 155.1, 3–5, 13–14, 20: żelazo; 9–11, 21: stop miedzi; 2: stop miedzi + żelazo; 6: szkło; 7, 15–18: glina; 12: piaskowiec; 8, 19: poroże.

Fig. 123. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 84; 2: section 85; 3: section 89; 4: section 111; 5: section 119; 6–7: section 124; 8–12: section 131; 13–14: section 132; 15–18: section 135; 19: section 144; 20: section 145; 21: section 155.1, 3–5, 13–14, 20: iron; 9–11, 21: copper alloy; 2: copper alloy + iron; 6: glass; 7, 15–18: clay; 12: sandstone; 8, 19: antlers.

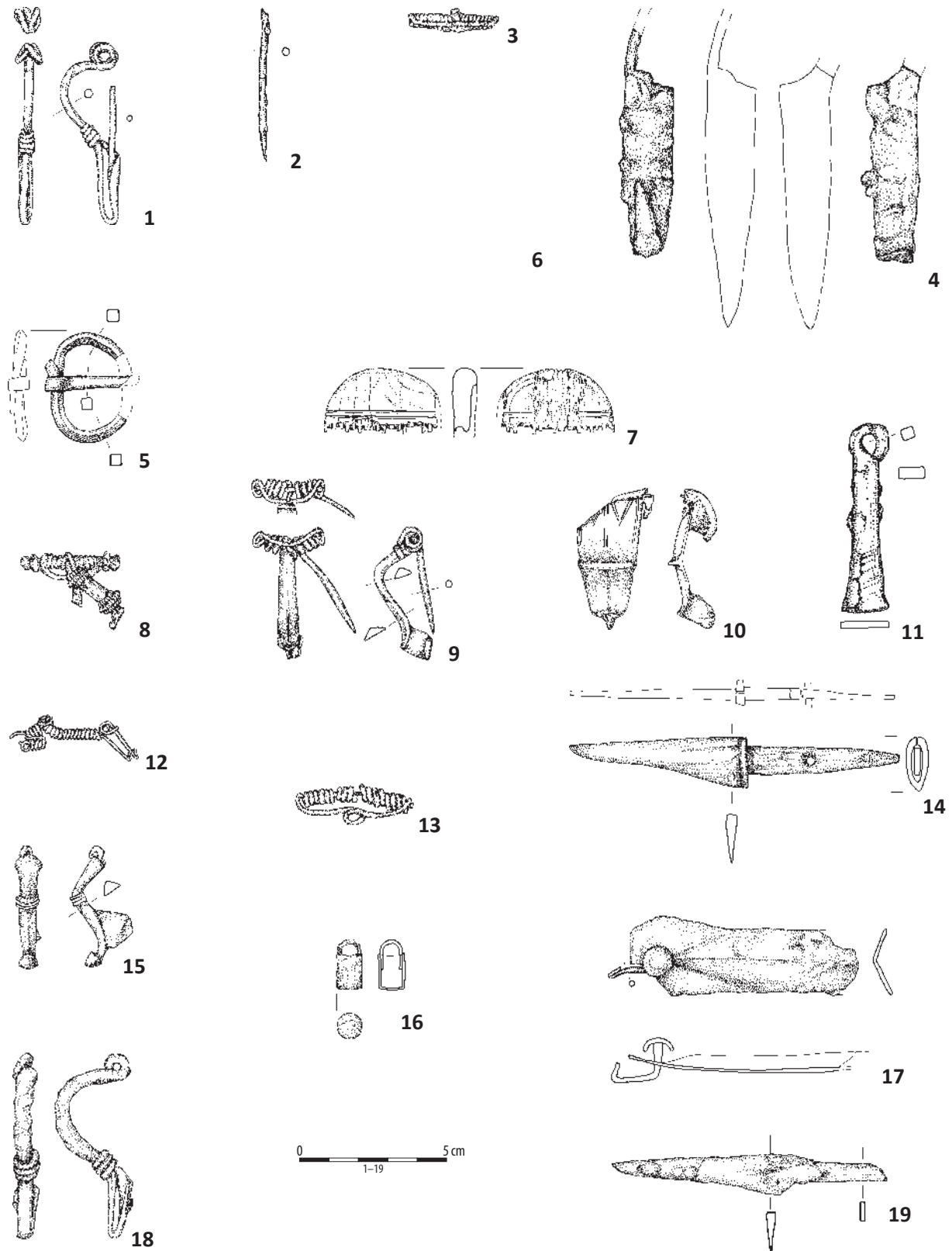
Ryc. 124. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: odc. 195; 2-6: odc. 200; 7: odc. 202; 8: odc. 203. 2-3, 5-6: żelazo; 1, 4, 7-8: glina.

Fig. 124. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 195; 2-6: section 200; 7: section 202; 8: section 203. 2-3, 5-6: iron; 1, 4, 7-8: clay.

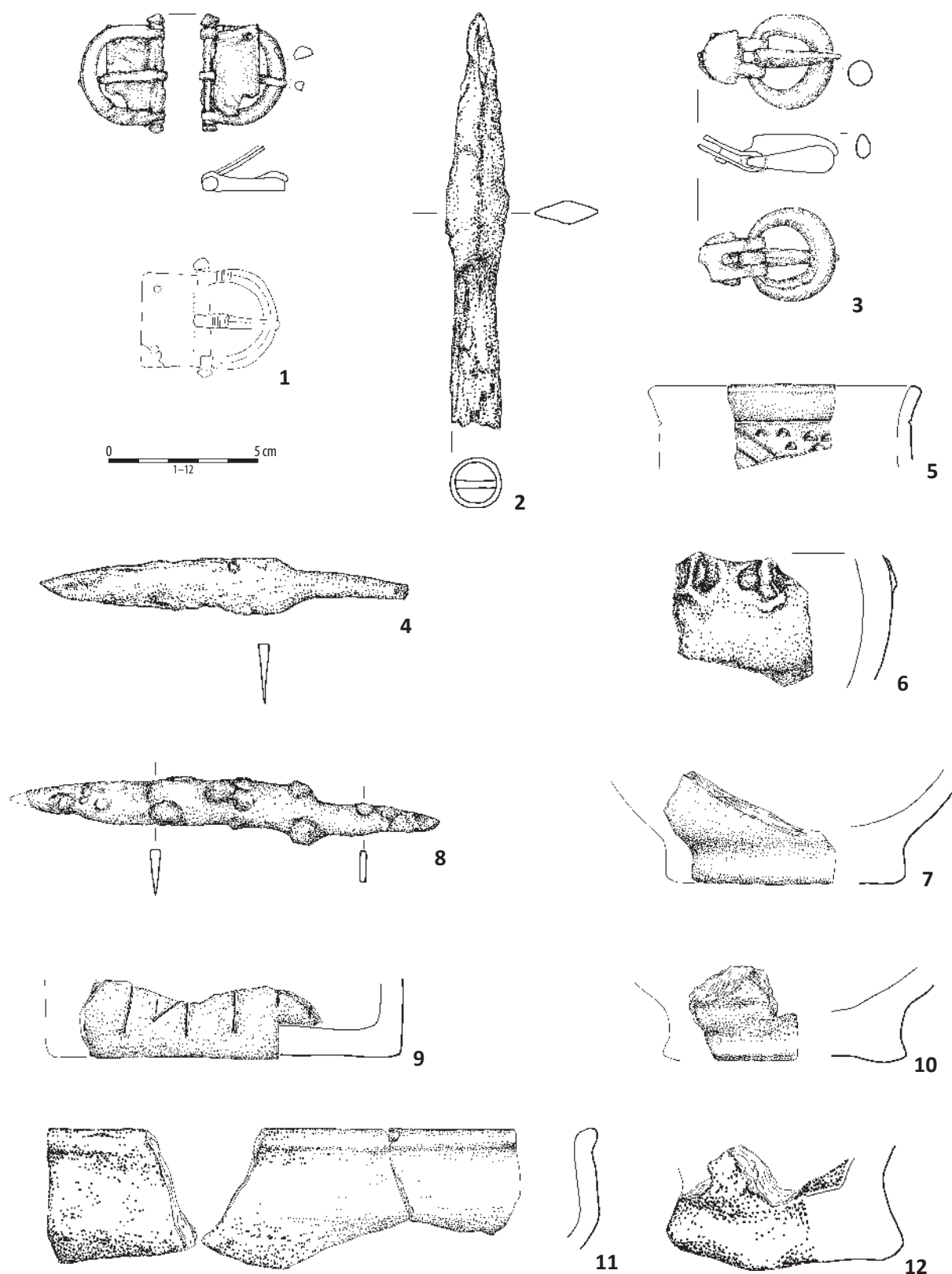
Ryc. 125. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–10: odc. 205; 11–13: odc. 206; 14–18: odc. 207. 1–3: glina; 4–12, 14, 16–18: żelazo; 13, 15: stop miedzi.

Fig. 125. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–10: section 205; 11–13: section 206; 14–18: section 207. 1–3: clay; 4–12, 14, 16–18: iron; 13, 15: copper alloy.

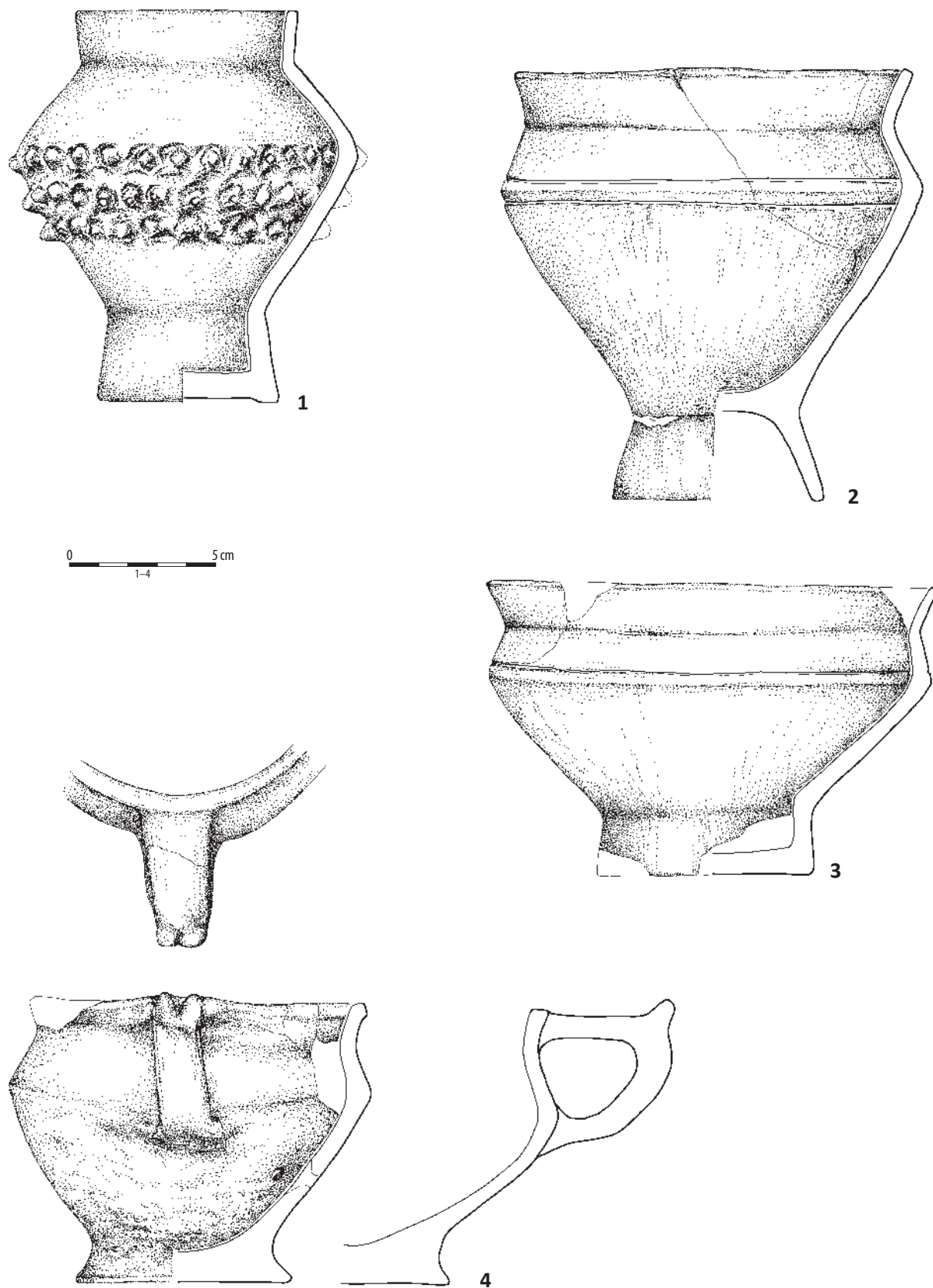
Ryc. 126. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2: odc. 216; 3–4: odc. 218; 5: odc. 219; 6–7: odc. 222; 8–11: odc. 230; 12–13: odc. 238; 14: odc. 239; 15: odc. 241; 16: odc. 243; 17: odc. 246; 18–19: odc. 247. 1, 6, 8–9, 12, 13, 15: stop miedzi; 10: mosiądz; 2, 4, 5, 11, 14, 16–19: żelazo; 7: poroże.

Fig. 126. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2: section 216; 3–4: section 218; 5: section 219; 6–7: section 222; 8–11: section 230; 12–13: section 238; 14: section 239; 15: section 241; 16: section 243; 17: section 246; 18–19: section 247. 1, 6, 8–9, 12, 13, 15: copper alloy; 10: brass; 2, 4, 5, 11, 14, 16–19: iron; 7: antlers.

Ryc. 127. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: odc. 248; 2: odc. 251; 3: odc. 267; 4: odc. 276; 5–8: odc. 321; 9–10: odc. 322; 11–12: odc. 323. 1, 3: stop miedzi; 2, 4, 8: żelazo; 5–7, 9–12: glina.

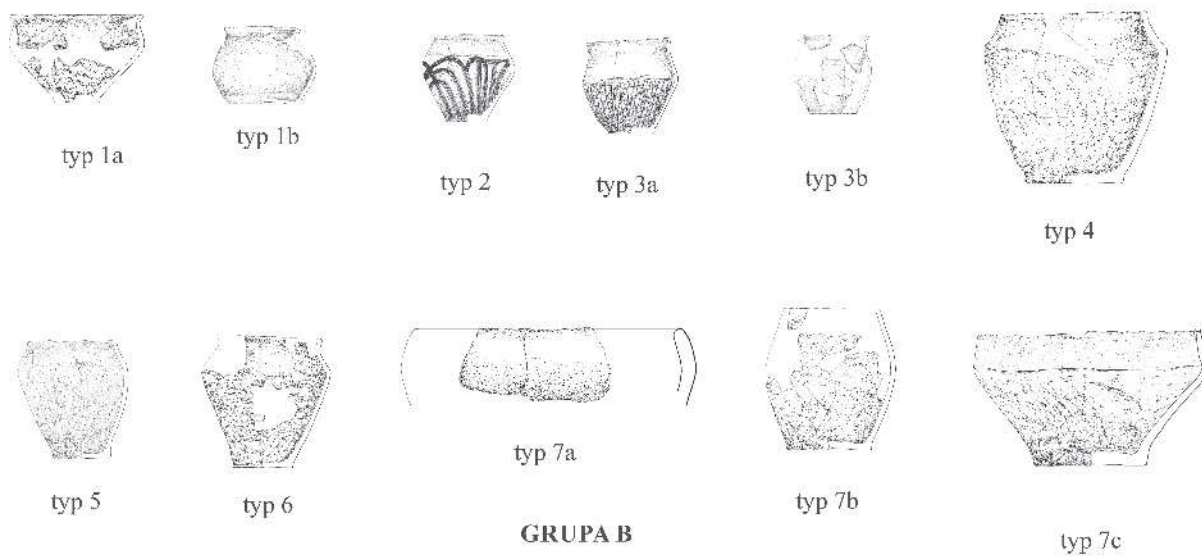
Fig. 127. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 248; 2: section 251; 3: section 267; 4: section 276; 5–8: section 321; 9–10: section 322; 11–12: section 323. 1, 3: copper alloy; 2, 4, 8: iron; 5–7, 9–12: clay.

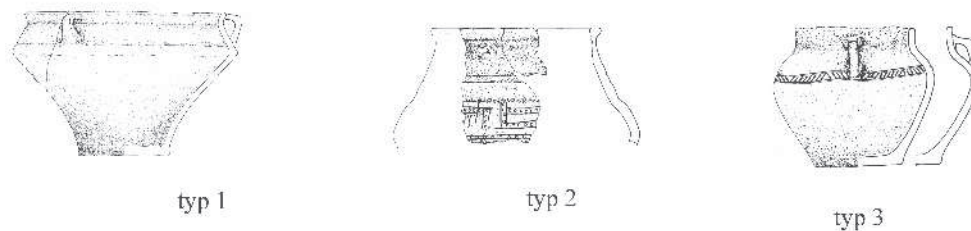
Ryc. 128. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: odc. 324; 2–4: odc. 317 skupisko naczyń. 1–4: glina.

Fig. 128. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 324; 2–4: section 317 concentration of ceramics. 1–4: clay.

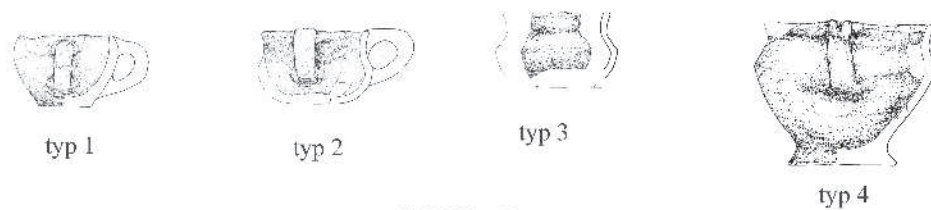
GRUPA A

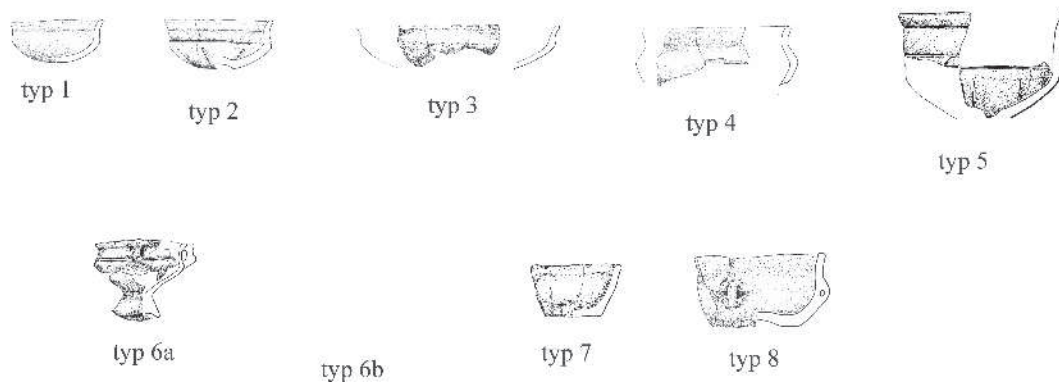
GRUPA B

GRUPA C

GRUPA D

Ryc. 129. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Klasyfikacja ceramiki ręcznie lepionej kultury przeworskiej.

Fig. 129. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Classification of hand moulded pottery of Przeworsk Culture.

GRUPA E

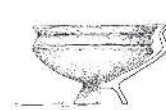
typ 1a

typ 1b

typ 1c

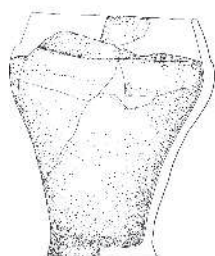

typ 2a

typ 2b

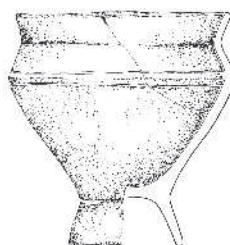
GRUPA F

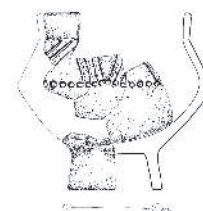
typ 1a

typ 1b

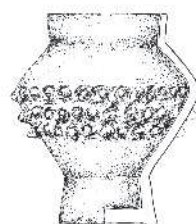
typ 2a

typ 2b

typ 3a

typ 3b

Ryc. 130. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Klasyfikacja ceramiki ręcznie lepiącej kultury przeworskiej.

Fig. 130. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Classification of hand moulded pottery of Przeworsk Culture.

CERAMIKA *TERRA SIGILLATA* Z CMENTARZYSKA KULTURY PRZEWORSKIEJ W KOLONII RYCHŁOCICE, STAN. 1, POW. WIELUŃ, WOJ. ŁÓDZKIE

Ujęte w niniejszym opracowaniu materiały *terra sigillata* pochodzą z cmentarzyska kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Kolonii Rychłocice (stan. 1), z badań wykopaliskowych prowadzonych przez mgr Marię Jażdżewską z ramienia Muzeum Miasta Pabianic, kontynuowanych następnie przez dr Wojciecha Sicińskiego z ramienia Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

W czasie badań prowadzonych w latach 2001 i 2003 przez mgr Marię Jażdżewską z omawianego stanowiska pozyskano 85 fragmentów naczyń *terra sigillata*. Wystąpiły one w przypuszczalnym zniszczonym grobie ciałopalnym (bez nr, odc. 21), w grobie jamowym nr 10 (odc. 23) oraz luźno w odcinkach badawczych nr 21 i nr 23 (2001 r.), następnie luźno w odcinkach badawczych numery 45–47, 48–49, 48–50 (2003 r.) (M. Jażdżewska 2004, s. 299, 302, 313–316, tabl. VII, VIII; L. Tyszler 2006). Ceramika *sigillata* ze wspomnianych badań została mi powierzona do opracowania przez mgr Marię Jażdżewską, badaczkę cmentarzyska w Kolonii Rychłocicach, a następnie opublikowana (L. Tyszler 2006). Materiał przechowywany jest w zbiorach Muzeum Miasta Pabianic (dalej MMP).

Z badań dr Wojciecha Sicińskiego, realizowanych w latach 2006–2007 i 2009–2011, pochodzą 83 fragmenty naczyń *terra sigillata* powierzonych mi do opracowania przez wymienionego badacza. Wystąpiły one w grobach nr 87 (odc. 134), nr 89 (odc. 135), nr 139 i nr 140 (odc. 205), w grobie nr 175 (odc. 227), w grobie nr 187 (odc. 235) i w grobie nr 211 (odc. 266) oraz luźno w odcinkach badawczych oznaczonych numerami 78,

135, 194, 195, 202, 205, 219, 228, 235, 239, 240, 248, 322 i 326. Pozostają one w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi (dalej MAiE w Łodzi).

KATALOG

Z badań na cmentarzysku pozyskano 168 fragmentów ceramiki importowanej. Interpretację dekoracji i rysunki wykonała Lubomira Tyszler. Autorem fotografii jest Władysław Pohorecki.

Zbiory Muzeum Miasta Pabianic z badań w latach 2001 i 2003.

Odcinek 21. Luźne. Nr kat. 3444, nr inw. MP/A/1179.

1. 1–2. Dwa fragmenty wylewu z pozostałościami przebarwionej polewy (składanka). Drag. 37, z naczynia z Rheinzabern (ryc. 131: 1a – b; 137: 1 a – b).
1. 3. Fragment z pozostałościami przebarwionej polewy. Drag. 37, owolo Ricken-Fischer E 42, rozetka 8-listna Ricken-Fischer O 48, linia perełkowa Ricken-Fischer O 261(?). Rheinzabern, Julius I–Lupus (ryc. 131: 2; 137: 2).
1. 4. Fragment dolnej części brzuśca miski z pozostałościami przebarwionej polewy po stronie wewnętrznej. Drag. 37, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, rozetka 8-listna Ricken-Fischer O 48, linia perełkowa Ricken-Fischer O 261. Rheinzabern, Julius I–Lupus (ryc. 131: 5; 137: 5).
1. 5–8. Cztery fragmenty ze śladami polewy, wym. 5,0–3,5×3,2–1,3 cm.
1. 9. Fragment krążka stopki ze śladami przebarwionej polewy, zniszczony, wys. 1,7 cm

Odcinek 21. Luźne. Nr kat. 3484, nr inw. MP/A/1189.

2. 10–11. Dwa fragmenty krążka stopki ze śladami przebarwionej polewy, wys. 1,7 cm, średn. 9,0 i 5,0 cm. Rheinzabern(?).

Odcinek 21. Luźne, ze zniszczonego grobu (?). Nr kat. 3468, nr inw. MP/A/1187.

3. 1. Fragment ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 42 (częściowo zniszczone podczas formowania miski), podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, rozetka 8-listna Ricken-Fischer O 48(?), perełkowa Ricken-Fischer O 261(?). Rheinzabern, Julius I-Lupus (ryc. 131: 3; 137: 3).
3. 2. Fragment z pozostałościami przebarwionej polewy. Drag. 37, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, w medalionie postać w masce Ricken-Fischer M 109 (?), rozetka 8-listna Ricken-Fischer O 48, perełkowa Ricken-Fischer O 261(?). Rheinzabern, Julius I-Lupus (ryc. 131: 4; 137: 4).

Odcinek 23. Luźne, warstwa II. Nr kat. 3433, nr inw. MP/A/1178.

4. 1–2. Dwa fragmenty wylewu, przepalane i częściowo zdeformowane. Drag. 37, Westerndorf(?).
4. 3. Fragment wylewu, przepalony i częściowo zdeformowany. Drag. 37, Westerndorf(?).
4. 4. Fragment wylewu, polewa starta. Drag. 37 (?) (ryc. 131: 7).
4. 5. Fragment wylewu ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37. Rheinzabern lub Westerndorf (ryc. 131: 6; 137: 6).
4. 6. Fragment nadpalony, ze śladami polewy. Drag. 37, ovoło Gabler-Kellner E.9b(?), podkreślone linią perełkową, ozdobna sztabka (brak typu). Westerndorf, Helenius (ryc. 131: 8; 137: 7).
4. 7. Fragment nadpalony, polewa starta. Drag. 37, ozdobna sztabka (bez typu), ozdobna sztabka Gabler-Kellner 172(?). Westerndorf, Helenius (ryc. 131: 9).

5. Odcinek 23. Grób 10 (ciałopalny). Nr kat. 3453, nr inw. MP/A/1182.

5. 1. Fragment wylewu, nadpalony, polewa starta, wym. 2,3×1,7 cm. Pfaffenhofen(?).
5. 2. Fragment wylewu, przepalony, polewa starta. Drag. 37, ovoło Gabler-Kellner E 9b(?). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 131: 10).
5. 3. Fragment nadpalony, polewa starta. Drag. 37, ovoło Gabler-Kellner E 9b podkreślone linią perełkową. Westerndorf(?), Helenius (ryc. 131: 12).
5. 4. Fragment ze śladami nadpalenia, polewa starta. Drag. 37, ovoło Gabler-Kellner E 9b(?), ozdobna sztabka (brak typu). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 131: 11).
5. 5. Fragment bez śladów polewy. Drag. 37, ozdobna sztabka (bez typu). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 131: 13).
5. 6. Fragment przydenny, z nieczytelnym elementem dekoracyjnym. Westerndorf(?)/Pfaffenhofen(?) (ryc. 132: 16).
5. 7. Fragment dna miski bez polewy (starta), lekko nadpalony, ze śladem po oderwanym krążku stopki oraz linią rytą (po stronie zewnętrznej naczynia), z naczynia z Westerndorf/Pfaffenhofen(?).
5. 8. Fragment bez polewy, wym. 3,2×2,0 cm.
5. 9. Fragment dna z krążkiem średn. 7,0 i 4,3 cm, z pozostałościami wtórnie przebarwionej brunatnej i brązowej polewy, o nietypowym profilu (dla naczyń *terra sigillata*), zdobiony po stronie zewnętrznej dwoma delikatnie zarysowanymi dookołnymi liniami (rowkami). Grubość ścianek w partii przydennej 0,2–0,4 cm. Wykonany z gliny z domieszką piasku, szorstki w dotyku, o wtórnie zmienionej szarej barwie. Z naczynia toczonego pokrytego polewą, może naśladownictwo *terra sigillata*(?) (ryc. 132: 18).
5. 10. Fragment bez polewy, szorstki, wym. 2,5×1,0 cm (z naczynia w/w).
6. Odcinek 45–47. Luźne, warstwa I. Nr kat. 3879a, nr inw. MP/A/1299.
6. 1. Fragment krążka stopki, ze śladami przebarwionej polewy, masywny, średn. ok.

- 8,0×4,2cm, wys. 1,2–1,1cm. Pfaffenhofen, z miski Dicanusa(?).
- 6.2. Fragment przydenny importowanego naczynia z dobrze wyszlamowanej gliny, bez polewy, wym. 4,5×2,0cm. Warsztat panoński(?).
7. Odcinek 48–49. Luźne. Nr kat. 3882, nr inw. MP/A/1300.
- 7.1–2. Dwa fragmenty silnie przepalone, ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 43 (częściowo zniszczone podczas formowania miski). Rheinzabern, Victor II-Januco (ryc. 132: 1–2; 138: 1).
7. 3. Fragment silnie przepalony, ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 11(?). Rheinzabern, Primitivus I(?) (ryc. 132: 3).
7. 4. Fragment z pozostałościami polewy. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 43 (starannie wybite). Rheinzabern, Victor II-Januco (ryc. 132: 4; 138: 4).
7. 5. Fragment ze śladami polewy. Żeberkowe koło Ricken-Fischer K 29 lub K 30(?). Rheinzabern, Victor II-Januco(?) (ryc. 132: 5).
7. 6. Fragment przepalony, barwy szarej, wym. 2,7×2,0cm. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 11, tańczący chłopiec Ricken-Fischer M 137; wymiary dekoracji pomniejszone w wyniku przepalenia. Rheinzabern, Primitivus I (Ricken 1948, Taf. 191: 10) (ryc. 132: 7; 138: 3).
7. 7. Fragment przepalony, barwy szarej, wym. 4,2×2,2cm. Drag. 37, skaczący jeleń na prawo zbliżony do stempla Ricken-Fischer T 101a(?); wymiary dekoracji pomniejszone w wyniku wtórnego przepalenia. Rheinzabern, może Primitivus I, II, IV(?), (Ricken 1948, Taf. 194: 9, 195: 19, 200: 4, 202: 10, 203: 13) (ryc. 132: 6).
7. 8. Fragment ze śladami przebarwionej polewy, silnie zniszczony, wym. 3,5×2,0cm. Drag. 37, dekoracja nieczytelna, Rheinzabern(?).
7. 9. Fragment krążka stopki, polewa starta, częściowo przepalony, wys. 1,0cm, średn.ok. 8,0cm. Rheinzabern, z miski Juliusa I, Lupusa(?).
7. 10. Fragment z resztkami przebarwionej polewy. Drag. 37, ovoło Pons Aeni (1967) D3b. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 8; 138: 2).
7. 11. Fragment nadpalony, ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, ovoło Pons Aeni (1967) D3b(?), koło perełkowe Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, mała 8-listna rozetka Pons Aeni (1969) ryc. 24: 12, 13, winne grono Pons Aeni (1969) ryc. 24: 13. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 9; 138: 5).
7. 12–13. Dwa fragmenty ze śladowo zachowaną, przebarwioną polewą. Drag. 37, koło perełkowe Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, winne grono Pons Aeni (1969) ryc. 24: 13. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 11–12; 138: 7).
7. 14. Fragment ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, koło perełkowe Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, mała 8-listna rozetka Pons Aeni (1969) ryc. 24: 12, 13, winne grono Pons Aeni (1969) ryc. 24: 13. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 10; 138: 6).
7. 15. Fragment ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, koło perełkowe Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, duża 7 – lub 8-listna rozeta Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 15; 138: 10).
7. 16. Fragment ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, mała 8-listna rozetka Pons Aeni (1969) ryc. 24: 12, 13, podpórka Pons Aeni (1967) ryc. 24: 1–3. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 13; 138: 8).
7. 17. Fragment przydenny ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, koło perełkowe Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, duża 7 – lub 8-listna rozeta Pons Aeni (1967) ryc. 22: 2, 6, podpórka Pons Aeni (1967) ryc. 24: 1–3, mała 8-listna rozetka Pons Aeni (1969) ryc. 24: 12, 13. Pfaffenhofen, Dicanus (ryc. 132: 14; 138: 9).
7. 18. Fragment wylewu pokryty przebarwioną, czarną, polewą, wym. 4,0×2,2cm. Rheinzabern (ryc. 132: 17).
7. 19. Fragment gładkiego pasa wylewu, z pozostałościami przebarwionej polewy, wym. 3,5×2,5cm.
7. 20. Fragment przydenny, zniszczony, wym. 3,2×2,2cm.

7. **21–22.** Dwa fragmenty krążka stopki, wys. 1,0cm, średn. zewn. 7,5/8,0cm. Rheinza-bern, z miski Juliusa I – Lupusa(?).
7. **23–24.** Dwa fragmenty krążka stopki, wys. 1,2cm, szer.ok.1,5cm (składanka).
7. **25–26.** Dwa zniszczone fragmenty stopki, ze śladami polewy, wys. ok. 1,0cm, szer. 0,8cm.
7. **27–37.** Jedenaście fragmentów z pozostałościami przebarwionej polewy, dwa z nich przepalone, wym. ok. 3,5–1,5×3,3×1,0cm.

Odcinek 48–50. Luźne. Nr kat. 3890a, nr inw. MP/A/1300.

8. **1–2.** Dwa fragmenty wylewów, słabo przepalone, z pozostałościami przebarwionej polewy, wym. 5,5×2,7cm, 2,7×1,0cm. Drag. 37, Rheinza-bern (ryc. 133: 1; 139: 1).
8. **3.** Fragment wylewu, przepalony, zniszczony, wym. 4,0×2,8cm.
8. **4.** Fragment wylewu, z przebarwioną polewą, zniszczony, 2,5×2,2cm. Rheinzabern(?) (ryc. 133: 2).
8. **5.** Fragment z resztkami polewy, owoło nieczytelne, wym. 3,0×0,7cm. Rheinzabern, z miski Juliusa-Lupusa(?).
8. **6.** Fragment ze śladami polewy. Drag. 37, rozetka 6-listna Ricken-Fischer O 34a. Rheinzabern, Victor II-Januco (ryc. 133: 4; 139: 3).
8. **7.** Fragment ze śladami przebarwionej polewy, wym. 4,5×1,5cm. Z naczynia Heleniusa z Westerndorf lub Pfaffenhofen(?).
8. **8–17.** Dziesięć fragmentów pokrytych resztkami przebarwionej polewy, jeden przepalony, wym. ok. 2,7–1,7×1,2–0,7cm.

Zbiory Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi z badań z lat 2006–2007, 2009–2011

Odcinek 78. Nr inw. III/2008/24, nr kat. III/2008/176.

9. **1.** Fragment wylewu (3,8×2,9cm), nadpalony, reszki przebarwionej polewy. Drag. 37. Rheinzabern (ryc. 133: 3; 139: 2).

Odcinek 134. Grób 87. Nr inw. III/2008/147, nr kat. III/2008/785.

10. **1.** Fragment (5,5×2,5cm) nieprzepalony, ze śladami przebarwionej polewy. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, róg obfitości Ricken-Fischer O 160, amor Ricken-Fischer M 111. Rheinza-bern, Comitialis VI (ryc. 133: 7; 139: 5).

Odcinek 134. Grób 89. Nr inw. III/149/149, nr kat. III/2008/791.

11. **1–4.** Cztery fragmenty wylewu (3,7×3,5, 3,5×1,5, 2,5×1,0, 2,0×0,8cm), nadpalone, z pozostałościami przebarwionej polewy. Drag. 37, Rheinzabern (ryc. 133: 5a – b, 6; 139: 4).
11. **5–7.** Trzy fragmenty, składanka (3,5×3,0cm), przepalone, polewa starta. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 14a – c; 139: 11).
11. **8–9.** Dwa fragmenty, składanka (7,5×3,0cm), przepalone, polewa starta. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, delfin Ricken-Fischer T 193, róg obfitości Ricken-Fischer O 160. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 8a – b; 139: 6).
11. **10.** Fragment (4,5×3,0cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, delfin Ricken-Fischer T 193. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 9; 139: 7).
11. **11.** Fragment (4,3×4,2cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, róg obfitości Ricken-Fischer O 160, amor Ricken-Fischer M 111. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 12; 139: 10).
11. **12.** Fragment (4,0×3,0cm), przepalony, ślady przebarwionej polewy. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, róg obfitości Ricken-Fischer O 160, amor Ricken-Fischer M 111. Rheinza-bern, Comitialis VI (ryc. 133: 11; 139: 9).
11. **13.** Fragment (3,5×1,5cm), przepalony, ślady polewy. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, delfin Ricken-Fischer T 193. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 10; 139: 8).

- 11. 14.** Fragment (3,0×2,0 cm), polewa starta. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 25, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 13).
- 11. 15.** Fragment (2,0×1,7 cm), polewa starta. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 25. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 15; 139: 12).
- 11. 16.** Fragment (3,0×1,3 cm), polewa starta. Drag. 37, ovoło Ricken-Fischer E 25. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 133: 17).
- 11. 17.** Fragment (4,0×2,5 cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, lwica Ricken-Fischer T 35a. Rheinzabern, Comitialis VI.
- 11. 18.** Fragment (3,7×2,0 cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, lwica Ricken-Fischer T 35a. Rheinzabern, Comitialis VI.
- 11. 19–23.** Fragmenty przydenne i dno (4,3×2,5, 2,0×1,8, 1,5×1,7, 4,0×2,0, 3,5×3,0 cm), w tym składanka, przepalone, polewa starta, wysokość krążka stopki 0,9 cm. Drag. 37, Rheinzabern, z naczynia Comitialis VI (134: 11–12).

Odcinek 135. Nr inw. III/2008/110,
nr kat. III/2008/657A.

- 12. 1.** Fragment (2,5×2,3 cm), nadpalony, polewa starta. Drag. 37, podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20, delfin Ricken-Fischer 193. Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 134: 3; 140: 3).
- 12. 2.** Fragment przydeny (4,2×3,2 cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, biegnąca lwica na p. Ricken-Fischer T 35a(?), biegnące zwierzę na l. Ricken-Fischer(?). Rheinzabern, Comitialis VI (ryc. 134: 2; 140: 2).
- 12. 3.** Fragment przydeny (5,2×2,3 cm), nadpalony, polewa starta. Drag. 37, dekoracja nieczytelna. Rheinzabern (ryc. 134: 1; 140: 1).
- 12. 4.** Fragment przydeny (5,0×3,8, wys. 1,9 cm/ wys. stopki 0,9 cm), nadpalony, resztki przebarwionej polewy. Drag. 37, Rheinzabern (ryc. 134: 5; 140: 5).

Odcinek 194. Nr inw. III/2011/37,
nr kat. III/2011/198.

- 13.1–2.** Fragmenty (3,8×2,5, 3,7×2,3 cm), częściowo przepalone, przebarwiona polewa, bez dekoracji. Rheinzabern.

Odcinek 195. Nr inw. III/2011/38,
nr kat. III/2011/204.

- 14. 1.** Fragment (3,5×3,0 cm), przepalony, polewa starta. Drag. 37, ovoło Gabler-Kellner E 10. Westerndorf, Helenius (ryc. 134: 4; 140: 4).

Odcinek 202. Nr inw. III/2011/47,
nr kat. III/2011/248.

- 15. 1.** Fragment (3,2×3,0 cm), silnie przepalony i zdeformowany. Drag. 37(?), ovoło Gabler-Kellner E 9, ząbkowany łuk(?), postać(?) pod łukiem. Helenius, Westerndorf.

Odcinek 205. Nr inw. III/2011/58,
nr kat. III/2011/309.

- 16. 1.** Fragment wylewu (7,5×4,3–4,3 cm), przepalony i zdeformowany, polewa niezachowana. Drag. 37, ovoło nieczytelne. Rheinzabern(?) (ryc. 134: 6; 140: 6).
- 16. 2.** Fragment (3,0×1,8–0,9 cm), przepalony i zdeformowany. Drag. 37, ovoło Pfaffenhofen 27. Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 134: 10).
- 16. 3.** Fragment (1,5×1,0 cm), przepalony i zdeformowany. Drag. 37, ovoło Pfaffenhofen 27. Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 134: 9).
- 16. 4.** Fragment (4,5×2,7–1,7 cm). Drag. 37, wojownik z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12), element ozdobny Kellner 50 (Kiss 4.4 8), ząbkowany łuk Gabler 1978. Abb. 2.1, 8:5, 8 (Gabler-Kellner 192), podpórka kolumna(?) Gabler 1978. Abb. 8: 5, astragal(?) Kiss.6.87(?). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 134: 7; 140: 8).
- 16. 5.** Fragment przepalony, polewa niezachowana (4,9×1,1). Drag. 37, ovoło E 40(?), element ozdobny Ricken-Fischer O 113. Rheinzabern, Primitivus I (krag Primitivusa) (ryc. 134: 8; 140: 7).

Odcinek 205. Grób 139. Nr inw. III/2011/62, nr kat. III/2011/335.

17. 1. Fragment przepalony z pozostałościami przebarwionej polewy. Drag. 37, wojownik (Apollo) z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 135: 6; 141: 5).

Odcinek 205. Grób 140. Nr inw. III/2011/63, nr kat. III/2011/341.

18. 1. Fragment silnie przepalony i zdeformowany. Drag. 37, owoło Pf 27, ząbkowany łuk(?), wojownik (Apollo) z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 135: 2; 141: 2).
18. 2. Fragment silnie przepalony i zdeformowany. Drag. 37, owoło Pf 27, poniżej ząbkowany łuk, nieczytelny fragment dekoracji, wojownik (Apollo) z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 135: 1; 141: 1).
18. 3. Fragment przepalony, ze śladami przebarwionej polewy. Postać wojownika (Apollo) z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12), element ozdobny(?). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 135: 3; 141: 3).
18. 4. Fragment przepalony, ze śladami przebarwionej polewy. Postać wojownika (Apollo) z oszczepem Pfaffenhofen 3 (jak Kellner 12?), żeberkowana podwójna sztabka Kiss 6.87(?). Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 135: 4; 141: 4).
18. 5. Fragment silnie przepalony, zdeformowany, wym. ok. 3,0×2,4 cm.

Odcinek 219. Nr inw. III/2011/76, nr kat. III/2011/401.

19. 1. Fragment krążka stopki, z częściowo zachowaną przebarwioną polewą, wys. 1,1 cm, średn. ok. 5,6 i 10,4 cm (ryc. 135: 7).

Odcinek 227. Grób 175. Nr inw. III/2011/138, nr kat. nr kat. 657.

20. 1. Fragment nadpalony, polewa niezachowana, starta. Drag. 37(?). Podwójny(?) łuk, wsporniki, element ozdobny łączący w/w (astragal?), ozdobna sztabka. Warsztat nieokreślony,

z kręgu Heleniusa z Westerndorf(?) (ryc. 135: 5; 141: 6).

Odcinek 228. Nr inw. III/2011/86, nr kat. III/2011/431.

- 21.1. Fragment wylewu z pozostałościami przebarwionej polewy, lekko nadpalony. Drag. 37(?) (ryc. 135: 8).

Odcinek 235. Nr inw. III/2011/92, nr kat. III/2011/455.

22. 1. Fragment wylewu z wtórnie przebarwioną polewą. Drag. 37(?), Westerndorf (?) (ryc. 135: 9; 141: 7).
22. 2. Fragment gładkiego pasa wylewu, pokryty przebarwioną polewą, wym. 3,8×2,2 cm.
22. 3. Fragment z częściowo zachowaną polewą, częściowo przebarwioną. Drag. 37, pogromca na prawo Gabler-Kellner 110, biegnąca pantea na prawo jak Gabler-Kellner 110, biegnące zwierzę na prawo. Westerndorf, Helenius (ryc. 135: 11; 141: 8).
22. 4. Fragment dolnej części miski z silnie przebarwioną polewą. Drag. 37, pogromca na prawo jak Gabler-Kellner 110. Westerndorf, Helenius (ryc. 135: 10; 141: 9).
22. 5. Fragment krążka stopki z częściowo zachowaną, przebarwioną polewą, średn. ok. 9,5×5,5 cm, wys. 1,0/1,1 cm (ryc. 135: 12).
22. 6. Fragment z przebarwioną polewą, wym. 3,5×1,6 cm.

Odcinek 235. Grób 187. Nr inw. III/2011/150, nr kat. III/2011/700.

23. 1–2. Dwa fragmenty wylewu, przepalone ze śladami polewy, wym. 2,0×1,6, 1,5×1,2 cm.
23. 3–11. Dziewięć niecharakterystycznych fragmentów, m.in. ze śladami nadpalenia, wym. od 3,7×2,0 do 1,5×0,9 cm.
23. 12. Fragment nadpalony, wym. 1,6×1,0 cm. Liść Kellner 47 lub Gabler-Kellner 144. Westerndorf, Comitialis(?) lub Helenius.

Odcinek 239. Nr inw. III/2011/95,
nr kat. III/2011/465.

24. 1. Fragment częściowo przepalony, polewa całkowicie starta. Drag. 37, owoło Gabler-Kellner E 10, paw na lewo Gabler-Kellner 135, gładkie koło Gabler-Kellner 165. Westerndorf, Helenius (ryc. 136: 1; 142: 1).
24. 2. Fragment przepalony, pozostałości przepalonej polewy. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 17. Rheinzabern, Julius II-Julianus I (ryc. 136: 2; 142: 3).
24. 3–5. Trzy fragmenty (składanka) przepalone, z pozostałościami przebarwionej polewy. Drag. 37, owoło Ricken-Fischer E 17, podwójne gładkie łuki Ricken-Fischer KB 73, ornament dekoracyjny Ricken-Fischer O 169, podpórka Ricken-Fischer O 170, podpórka Ricken-Fischer O 179, fryz Ricken-Fischer R 52. Rheinzabern, Julius II-Julianus I (ryc. 136: 3a – c; 142: 3).

Odcinek 240. Nr inw. III/2011/96,
nr kat. III/2011/471.

25. 1. Fragment wylewu pokryty częściowo startą, przebarwioną polewą. Z naczynia z Pfaffenhofen(?) (ryc. 136: 4; 142: 4).
25. 2. Fragment z pozostałościami przebarwionej polewy, wym. 2,5×1,2cm.

Odcinek 248. Nr inw. III/2011/102,
nr kat. III/2011/491.

26. 1. Fragment silnie przepalony, częściowo zdeformowany. Drag. 37, owoło Gabler-Kellner E9a, górą podwójny rowek odgraniczający od gładkiego pasa wylewu, dołem profilowany wałeczek podkreślający pas owoło. Westerndorf, Helenius (ryc. 136: 5; 142: 5).
26. 2. Fragment przepalony, zdeformowany, z resztkami stopionego zielonkawego szkła. Drag. 37, przypuszczalnie gładki łuk Ricken-Fischer KB 73(?), ozdobna sztabka z astragalem Ricken-Fischer O 196(?), biegnący pies skierowany na lewo Ricken-Fischer T141c(?). Rheinzabern, styl Primitivusa (ryc. 136: 6; 142: 6).
26. 3. Fragment ze śladami polewy, wym. 2,2×1,8cm.

26. 4. Fragment krążka stopki, nadpalony, polewa starta (ryc. 136: 10).

26. 5. Fragment krążka stopki, całkowicie przepalony i zdeformowany.

Odcinek 266. Grób 211. Nr inw.
III/2011/174, nr kat. III/2011/791.

27. 1. Fragment częściowo przepalony, z przebarwioną brunatną polewą, wym. 2,7×1,9cm. Rheinzabern(?).

Odcinek 322. Nr inw. III/2014/5
nr kat. III/2014/30.

28. 1. Fragment wylewu, nadpalony, z pozostałościami polewy, wym. 5,0×0,9cm. Rheinzabern.
- 28.2. Fragment wylewu, przepalony. Westerndorf(?) (ryc. 136: 7).
28. 3. Fragment przydenny z resztkami polewy, nadpalony. Drag. 37, ozdobna sztabka Gabler-Kellner 168. Westerndorf, Helenius (ryc. 136: 8; 142: 7).
- 28.4. Fragment krążka stopki, polewa starta, wys. 1,6cm.

Odcinek 326. Nr kat. III/2014/55.
Nr inw. III/2014/9.

29.1. Fragment (5,0×2,8cm), nadpalony, polewa całkowicie starta. Drag. 37, owoło Pfaffenhofen 1, żeberkowe koło Gabler 1978, Abb. 12: 5. Pfaffenhofen, Helenius (ryc. 136: 9; 142: 8).

ANALIZA TERRA SIGILLATA

Stan zachowania materiału *terra sigillata* jest typowy dla zabytków z ciałopalnych cmentarzysk kultury przeworskiej. Miski są rozfragmentowane na różnej wielkości ułamki (od około 6,5×5,0cm do 1,5×1,0cm) oraz zdekompletowane. Z zachowanych materiałów możliwa jest tylko częściowa rekonstrukcja niektórych naczyń. Fragmenty w większości są nadpalone lub przepalone, niekiedy silnie zdeformowane w wyniku pozostawiania na stosie pogrzebowym. Charakterystyczna czerwona (w różnych odcieniach) polewa pokrywająca pierwotnie ich powierzchnię uległa znacznemu, bądź całkowitemu zniszczeniu. Z kolei

wskutek działania wysokich temperatur stosu pogrzebowego nastąpiło przebarwienie (redukcja) polewy na kolor ciemobrunatny lub czarny.

Przeprowadzona analiza fragmentów *terra sigillata* z cmentarzyska w Kolonii Rychłolicach, stan. 1, pozwoliła na identyfikację półkulistych misek reliefowych typu Dragendorff (Drag.) 37 z nadreńskiego ośrodka garncarskiego w Rheinzabern i z ośrodków działających w Westerndorf oraz Pfaffenhofen.

Wyroby z Rheinzabern reprezentowane są przez miski typu Drag. 37 z warsztatów Comitialisa VI (odc. 134 i 135, groby 87 i 89), Juliusa I lub Lupusa (odc. 21, odc. 48–49), Primitivusa I, w stylu Primitivusa I(?) (odc. 48–49, odc. 205), Juliusa II – Julianusa I (odc. 239) oraz Victora II – Januco (odc. 48–49, 48–50).

Zidentyfikowana na cmentarzysku w Kolonii Rychłolicach miska Comitialisa VI z ovoło Ricken-Fischer E 25 zdobiona była naprzemiennie medalionami z podwójnych gładkich kręgów z wpisanymi weń delfinami (Ricken-Fischer T 193), oddzielonymi od siebie polami wypełnionymi motywami rogu obfitości (Ricken-Fischer O 160) i postaciami amorów skierowanych na lewo (Ricken-Fischer M 111). Zdobienia dopełniają małe postacie zwierzęce w dolnej partii pasa dekoracji. Analogiczne układy zdobień występują na naczyniach wymienionego garncarza w samym Rheinzabern (W. Ludowici, H. Ricken 1948, tabl. 104: 9, 105: 1, 106: 8, 107: 3).

Miski mistrza Comitialisa, zdobione w stylu VI, zaliczane są do podgrupy IIa wyrobów reliefowych z Rheinzabern (wg H. Bernharda 1981). Działalność tej podgrupy garncarzy datowana jest na lata od około 170/180 do około 210/220, bądź w innym ujęciu na okres panowania cesarzy Kommodusa i Septymiusza Sewera (D. Gabler 1992, s. 304; D. Gabler, A. Vaday 1992, s. 137; L. Tyszler 1999/I, s. 44, 47; eadem 2012, 194, tab. 85). W kulturze przeworskiej występują w grobach z fazy C_{1a}, C₁ okresu rzymskiego (L. Tyszler 1999/I, s. 49, 174–175). Na omawianym cmentarzysku w Kolonii Rychłolicach fragmenty miski typu Drag. 37 z warsztatu Comitialisa VI zidentyfikowano

w grobach 87 i 89 oraz pośród materiałów luźnych (zob. katalog odc. 134–135/ groby 87 i 89).

Najliczniejszy materiał pochodzi z misy typu Drag. 37 z warsztatu garncarza Juliusa I lub Juliusa I – Lupusa z Rheinzabern zdobionej w stylu medalionowym (odc. 21, odc. 21/ ze zniszczonego grobu(?). Poniżej pasa ovoło Ricken-Fischer E 42 rozmieszczone były podwójne kręgi Ricken-Fischer K 20 przedzielone liniami perełkowymi Ricken-Fischer O 261 wzbogaconymi rozetkami Ricken-Fischer O 48. Taki sposób zdobienia znany jest z licznych naczyń przypisywanych wymienionemu warsztatowi (W. Ludowici, H. Ricken 1948, tabl. 154: 1, 4–7, 9, 13). W jednym z medalionów domyślać się można postaci w masce zwierzęcej Ricken-Fischer M 109(?), który to stempel używany był przez Lupusa, jak też Juliusa I (zob. W. Ludowici, H. Ricken 1948, Taf. 159: 4, 6; 160: 1). Jako analogię z obszaru Polski przywołać możemy wyobrażenie wspomnianej postaci zachowane na fragmencie miski z kręgu Juliusa I, Juliusa I – Lupusa, z cmentarzyska w Żdżarowie, woj. mazowieckie (Z. Nowakowski, L. Tyszler 1998, s. 105, 108, tabl. II: 1; L. Tyszler 1999/I, s. 40; 1999/II, kat. 1.1, tabl. XCIII: 1).

Miskę typu Drag. 37 z warsztatu Primitivusa w stylu I z Rheinzabern określa ovoło Ricken-Fischer E 11 i postać tańczącego chłopca Ricken-Fischer M 137 występujące na jednym z silnie przepalonych fragmentów (odc. 48–49), a mające analogie w materiałach z ośrodka garncarskiego w Rheinzabern (W. Ludowici, H. Ricken 1949, Taf. 191: 10). Na innym fragmencie z miski typu Drag. 37(?) domyślać się można wyobrażenia biegnącego zwierzęcia, przypuszczalnie jelenia skierowanego na prawo Ricken-Fischer T 101a(?), dość słabo wyeksponowanego i zniekształconego w wyniku przepalenia fragmentu (odc. 48–49). Wymieniony stempel używany był w warsztatach kręgu Primitivusów w stylu I, II i IV oraz kilku innych późnych garncarzy z ośrodka w Rheinzabern (H. Ricken, Ch. Fischer 1963, 138–139).

Z Primitivusem I/ kręgiem Primitivusa łączyć można fragment z ovoło Ricken-Fischer E 40 i elementem ozdobnym Ricken-Fischer O.113 (odc. 205). Dotyczy to również kolejnego, silnie przepa-

lonego i zdeformowanego fragmentu miski typu Drag. 37 z widocznymi na nim wiszącym podwójnym gładkim łukiem Ricken-Fischer KB 73 z nieczytelnym elementem wewnątrz pola oraz ozdobną sztabką z astragalem Ricken-Fischer O 196 oddzielającą od siebie metopy (odc. 248). Trudny do odczytania pozostaje motyw umieszczony pod łukiem, jakkolwiek nie można wykluczać postaci biegnącego psa skierowanego na lewo Ricken-Fischer T141c(?). Analogiczna stylistyka zdobienia znana jest z materiałów z warsztatów Primitivusa w stylu I z Rheinzabern (np. W. Ludowici, H. Ricken 1948, Taf. 192: 8).

Miski garncarzy Juliusa I lub Lupusa z Rheinzabern zaliczane do podgrupy IIb (wg H. Bernharda 1981) oraz miski Primitivusa I, bądź z jego kręgu, należące do podgrupy IIc (wg H. Bernharda 1981) łączyć można z okresem panowania Sewerów. Umieszczać je należy w latach około 190/210–230/233 (L. Tyszler 2012, s. 195, tab. 85). O ile działalność Juliusa I, wspólnie z Lupusem, rozpoczęła się w okresie przed 210 r. (F. K. Bittner, I. Huld-Zetsche 1986, s. 253), o tyle wielka produkcja Primitivusa (style I–IV) przypadać musiała na późniejsze panowanie Sewerów.

Wyróżnia się miska z warsztatu Juliusa II – Julianusa I z Rheinzabern. Składają się na nią cztery fragmenty miski Drag. 37 z zachowaną dekoracją, z nich trzy dające się połączyć (składanka) (odc. 239). Są one całkowicie przepalone ze śladowo zachowaną przebarwioną na brązowy kolor polewą. Miska dekorowana była pasem ovoło Ricken-Fischer E 17, niżej łukami Ricken-Fischer KB 73 wspartymi na podpórkach Ricken-Fischer O 179. Pod łukami i w polach między łukami umieszczono dodatkowe elementy ozdobne Ricken-Fischer O 169 i O 170 wypełniające wolne przestrzenie. Dołem, pas dekoracyjny podkreśla fryz Ricken-Fischer R 52. Bliską analogię dla opisaney miski znajdujemy w materiałach z Rheinzabern w katalogu W. Ludowici, H. Ricken (1948, Taf. 205: 12). Omawiany wyrób reprezentuje późną produkcję tych nadreńskich warsztatów o czym świadczy bardzo niestarannie wybita reliefowa dekoracja.

Trzy przepalone fragmenty z ovoło Ricken-Fischer E 43 (wymiary ovoło zmieszone w wyniku przepalenia) potwierdzają miskę z warsztatu Victora II-Januco (odc. 48–49). Dużo większe ovoło Ricken-Fischer E 43, zachowane na pojedynczym nieprzepalonym fragmencie, pochodzić może z tej samej, bądź kolejnej miski z tego warsztatu (odc. 48–49). Trudno dowieść, z którego z wymienionych naczyń(?) pochodzą materiały zdobione pojedynczymi lub podwójnymi żeberkowymi kręgami Ricken-Fischer K 29 lub K 30 (?) (odc. 48–49), bądź też rozetą Ricken-Fischer O 34a (odc. 48–50). Obydwa elementy dekoracyjne występują na naczyniach reliefowych reprezentujących wyroby Victora II – Januco z Rheinzabern (zob. W. Ludowici, H. Ricken 1948, Taf. 233: 2–7, 9, 12–13, 234: 1, 4–8).

Grupę IIIa (wg H. Bernharda 1981) reprezentują wyroby Juliusa II – Julianusa I z Rheinzabern, zaś ich działalność określana jest na lata 210/220–233/244 (D. Gabler, S. Palágyi 1989, s. 115; L. Tyszler 2012, 195, tab. 85). Okres produkcji garncarza Victora II – Januco z grupy IIIb (wg H. Bernharda 1981) wprawdzie zajął się z wyżej wymienionym warsztatem, ale jego działalność trwała dłużej. Wraz z wyrobami grupy IIIb i IIIc kończy się napływ naczyń z Rheinzabern na obszary Pannonii, a w następstwie na obszar na północ od Dunaju (D. Gabler, M. Pichlerová 1996, s. 101, tab.; L. Tyszler 2012, s. 196–197, tab. 86).

Ośrodek w Westerndorf reprezentują miski typu Drag. 37 z warsztatu Heleniusa (odc. 23; odc. 195; odc. 202; grób 175 z odc. 227; odc. 235; grób 187 z odc. 235; odc. 239; odc. 248). Liczbę naczyń szacować można na 4 egzemplarze. Identyfikować je można w oparciu o zachowane ovoło Gabler-Kellner E 9 i E 10 oraz stemple dekoracyjne przedstawiające pawia (Gabler-Kellner 135), gładkie koło (Gabler-Kellner 165), żeberkowy łuk (Gabler-Kellner 162). Jeśli chodzi o liść (Kellner 47 lub Gabler-Kellner 144) zachowany na fragmencie miski z grobu 187 to był on stosowany zarówno w warsztacie Comitalisa, jak i Heleniusa.

Jedną z nich typu Drag. 37 z warsztatu wspomnianego Heleniusa z Westerndorf dobrze identyfikują ovoło Gabler-Kellner E 10 podkreślone

perłkową linią, wyobrażenie pawia skierowanego na lewo (Gabler-Kellner 135) i pojedyncze gładkie koło (Gabler-Kellner 165). Słabej jakości polewa uległa prawie całkowitemu starciu (odc. 239).

Jedno z naczyń zdobione było w stylu wolnym postaciami pogromcy (Gabler-Kellner 110) oraz zwierząt, przypuszczanie m.in. biegnącej pantery (Gabler-Kellner 123), bądź biegnącej lwicy (D. Gabler, H. J. Kellner 1994, Taf. 26: 4). Zachowane fragmenty miski Drag. 37 wskazują na niewyszukaną dekorację z użyciem niewielkiej liczby elementów zdobniczych (odc. 235). Jakość dobrze wyszlamowanej gliny, jak i staranne jej wykonane przemawiają za zaliczeniem jej do wyrobów Heleniusa z Westerndorf.

Garncarz Helenius, współpracujący początkowo z mistrzem Comitalisem, rozpoczął pod koniec II w. własną działalność, którą prześledzić można do czasu zniszczenia ośrodka w 233 r. (H. J. Kellner 1981, s. 176; L. Tyszler 1999/I, s. 55; eadem 2012, s. 199–200). Aktywność warsztatu przypada na panowanie dynastii Sewerów.

Niekiedy trudno jest jednoznacznie atrybuować niektóre z fragmentów Heleniusa jednemu z ośrodków, działał on bowiem w Westerndorf i w Pfaffenhofen. W związku z tym kilka z nich zdobionych motywami charakterystycznymi dla Heleniusa przypisuję ogólnie warsztatom w Westerndorf/Pfaffenhofen (odc. 23; odc. 227).

Zwróćmy uwagę na liczne fragmenty naczyń zdobionych w stylistyce Heleniusa z Westerndorf lub z Pfaffenhofen (odc. 23; grób 10 z odc. 23). Na kilku fragmentach czytelne jest owolo typu Gabler-Kellner E 9b, w wersji znacznie pomniejszonej w stosunku do wymienionego wzoru, wskazującej na odmianę stosowaną w Pfaffenhofen(?). Ponadto występują one w wersjach z linią perłkową i bez linii. Obydwie (bądź jedna?) miski typu Drag. 37 dekorowane były na brzuscu ozdobnymi elementami w postaci obustronnie ząbkowanych sztabek (ze słabym wybicciem jednego z rzędów ząbków), nie mającego odpowiednika w znanych mi katalogach. Zbliżona jest ona do wzorów Gabler-Kellner 168–171 (zwłaszcza Gabler-Kellner 168), używanych w kręgu warsztatu Heleniusa, ale można też szukać pewnych

powiązań z wzorem ząbkowanych liści ze środkowym żeberkiem typu Ricken-Fischer O 217, notowanego na wyrobach garncarzy Lupusa, Juliusa I i Lupusa z Rheinzabern (W. Ludowici, H. Ricken 1948, tabl. 161: 20). Prawdopodobnie dekoracja misek ogranicza się tylko do omawianego elementu, a nieskomplikowana stylistyka wskazuje na późną produkcję przeznaczoną dla mało wybrednego odbiorcy. Nie bez znaczenia jest wskazanie miejsca wytworzenia omawianych wyrobów Heleniusa, którego działalność wiązana jest z Westerndorf oraz z Pfaffenhofen (wcześniej naczynia te skłonna byłam atrybuować warsztatom Heleniusa z Westerndorf (zob. L. Tyszler 2006, s. 150). Jednym z argumentów przemawiającym jednak za warsztatami w Pfaffenhofen jest niewyszukana dekoracja, jak też słabej jakości polewa (niemal zupełnie starta). Zakładać też można, że jest to późna produkcja Heleniusa.

Przynajmniej około ośmiu fragmentów (odc. 205; groby 139 i 140 z odc. 205) łączyć można z jedną miską typu Drag. 37 z warsztatu Heleniusa z Pfaffenhofen. Zdobiona była pasem owolo Pfaffenhofen 27, poniżej ząbkowanymi łukami wspartymi na podpórkach (kolumnach?) pod którymi umieszczone były postacie wojownika wspartego na włóczni (wersja Kellner 12/ Gabler 1978 Abb. 2: 10, 8: 5). Podobny układ dekoracji znajdujemy na fragmentach *sigillata* pozyskanych ze stanowisk panońskich w Aquincum i Intercisa (D. Gabler 1978, Abb. 8: 5; 11: 10).

Przyjmuje się, że Helenius rozpoczął następnie, na krótko przed końcem II w., działalność w ośrodku w Pfaffenhofen, jednakże produkcja na dużą skalę miała miejsce dopiero w latach 210–220. Jego wyroby datowane są najczęściej ogólnie na 1. poł. III w. (D. Gabler, A. Vaday 1992, s. 151–152; L. Tyszler 1999/I, s. 59; eadem 2012, s. 202–203). W analizowanych materiałach występują fragmenty z misek Drag. 37 mistrza Heleniusa z Pfaffenhofen (odc. 205, groby 139 i 140). W grobach jego wyroby występują z elementami wyposażenia z faz C1a–C1b, w zespołach z fazy C1b, rzadko na przełomie faz C1a/C2 (L. Tyszler 1999/I, s. 64–65; eadem 2012, s. 204).

W analizowanym zbiorze z Kolonii Rychłocice, stan. 1, obecny jest także wyrób Dicanusa z Pfaffenhofen. Działalność tego garncarza określana jest na drugą tercję III w. (H. J. Kellner 1976, s. 79; D. Gabler 1978, 114–116, 120–122; L. Tyszler 2012, s. 202). Z jedną miską typu Drag. 37 z jego warsztatu łączyć należy przynajmniej osiem fragmentów z dekoracją (odc. 48–49). Zdobiona była właściwym temu garncarzowi ovoło D3b (Pons Aeni 1967), jak też właściwymi dla jego stylistyki kołami perełkowymi (Pons Aeni 1967, ryc. 22: 2, 6), kiśćmi winnego grona (Pons Aeni 1969, ryc. 24: 13) oraz dużymi i małymi rozetkami Pons Aeni (1967, ryc. 22: 2, 6; 1969, ryc. 24: 12, 13). Produkcja tego warsztatu przypadająca na drugą tercję III w. określa napływ naczyń Dicanusa w ciągu fazy C_{1b} (L. Tyszler 1999/I, s. 65; aeadem 2012, s. 204).

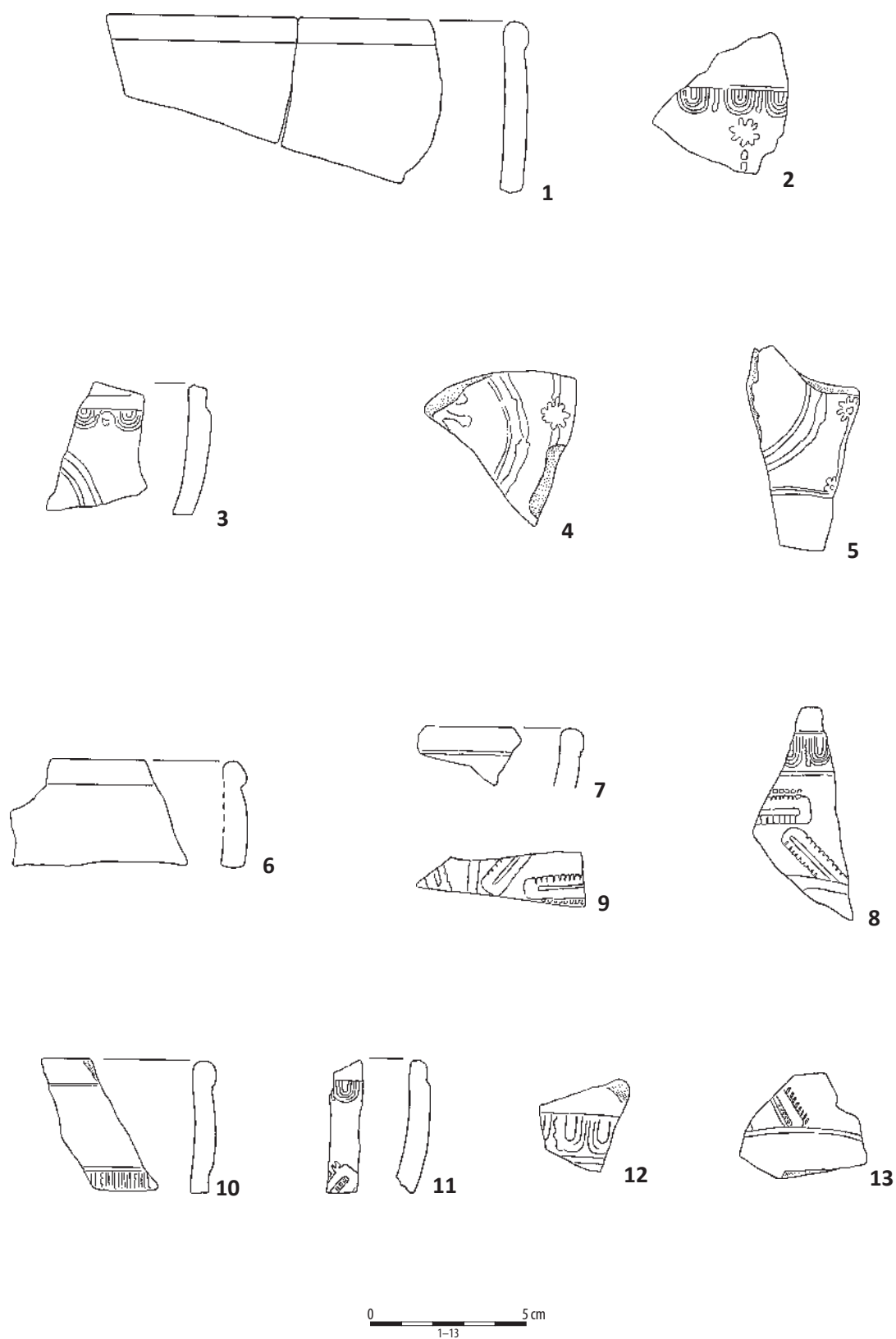
Podsumowując, liczbę reliefowych naczyń typu Drag. 37 (innych form nie udowodniono) oceniać można na około 16–17 egzemplarzy, w tym około sześć-siedem misek z Rheinzabern, około pięciu misek z Westerndorf, pięć misek z Pfaffenhofen.

Zidentyfikowane w Kolonii Rychłocicach, stan. 1, reliefowe miski Drag. 37 z Rheinzabern

(grupy IIa, IIb, IIc, IIIa, IIIb), z Westerndorf (Helenius), z Pfaffenhofen (Helenius, Dicanus) reprezentują wyroby, które napłynęły w dorzecze południkowego biegu Warty w okresie po wojnach markomańskich. Najmłodsze z wyrobów dotarły w schyłkowej fali napływu w ciągu drugiej tercji III w. (do około połowy III w.).

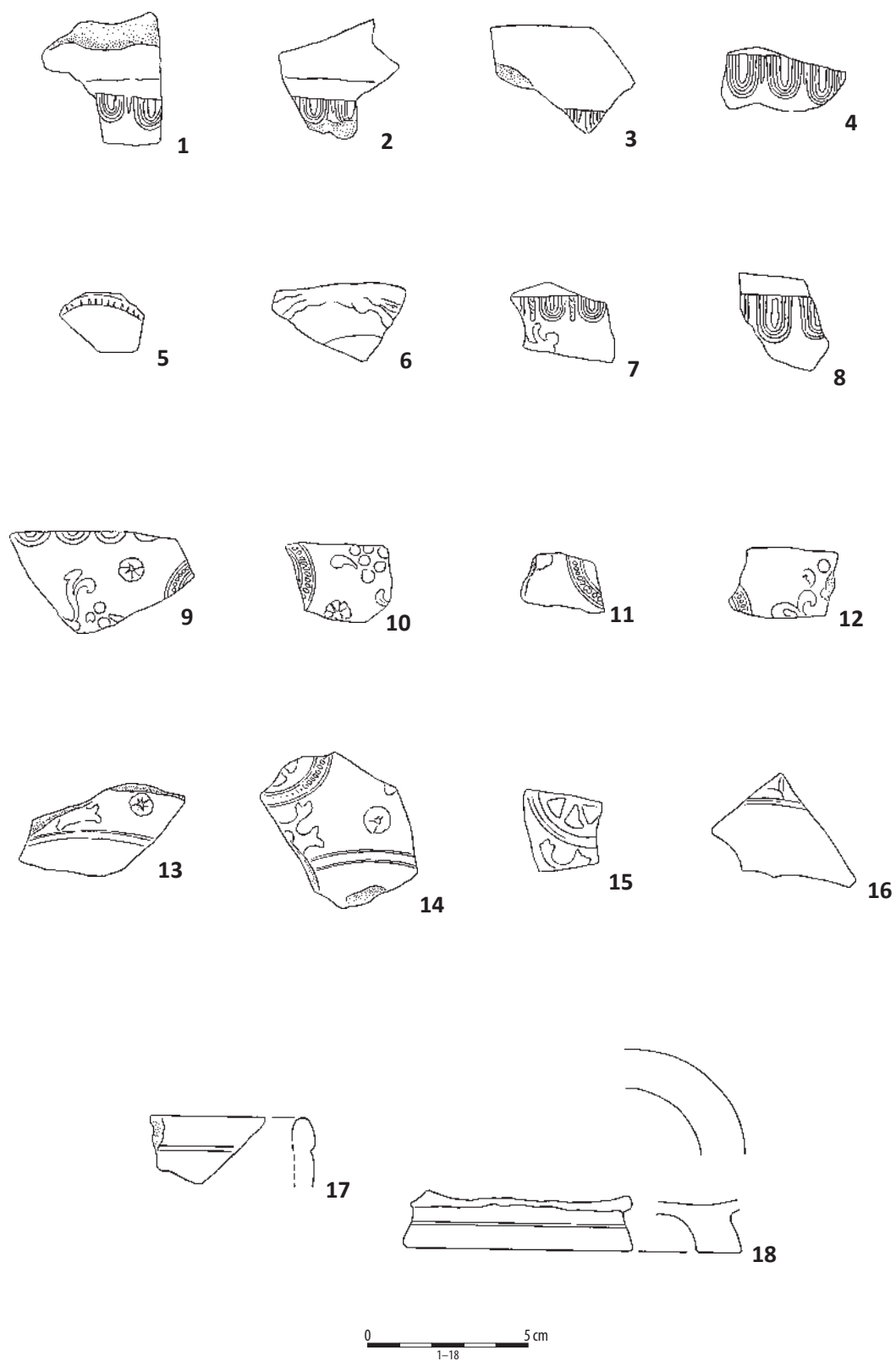
Z najbliższego otoczenia znaczną liczbę naczyń *terra sigillata* zidentyfikowano na cmentarzysku kultury przeworskiej w Konopnicy, stan. 7, pow. Wieluń (L. Tyszler 1997; 2005; 1999/cz. I–II; 2012).

Podkreślić należy, że omawiana kategoria prowincjonalnorzymskich naczyń jest wprawdzie stosunkowo łatwa do wydzielenia ze względu na technologię wykonania (dobrze wyszlamowana glina, często pozostałości lub ślady polewy, reliefowy ornament) w porównaniu z innymi kategoriami importowanej ceramiki. Znacznie trudniej przedstawia się kwestia atrybuowania jej określonym ośrodkom i warsztatom (garncarzom) głównie ze względu na stan zachowania materiałów. Zgodnie z panującym w kulturze przeworskiej rytuałem z reguły podlegały one zabiegom intencjonalnego tłuczenia i umieszczania na stosie pogrzebowym.

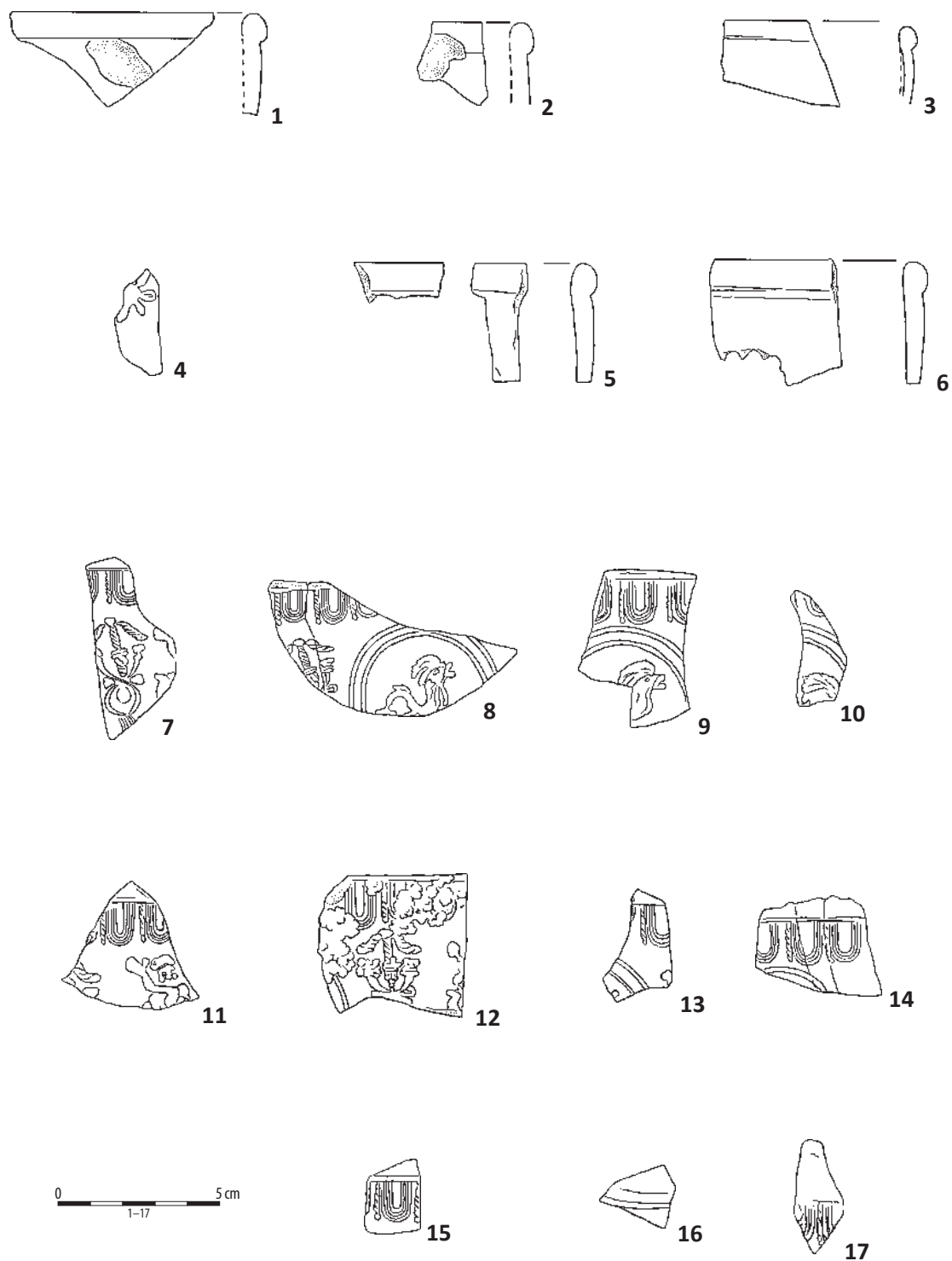
Ryc. 131. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–5: odc. 21; 6–9: odc. 23; 10–13: grób 10.

Fig. 131. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–5: section 21; 6–9: section 23; 10–13: grave 10.

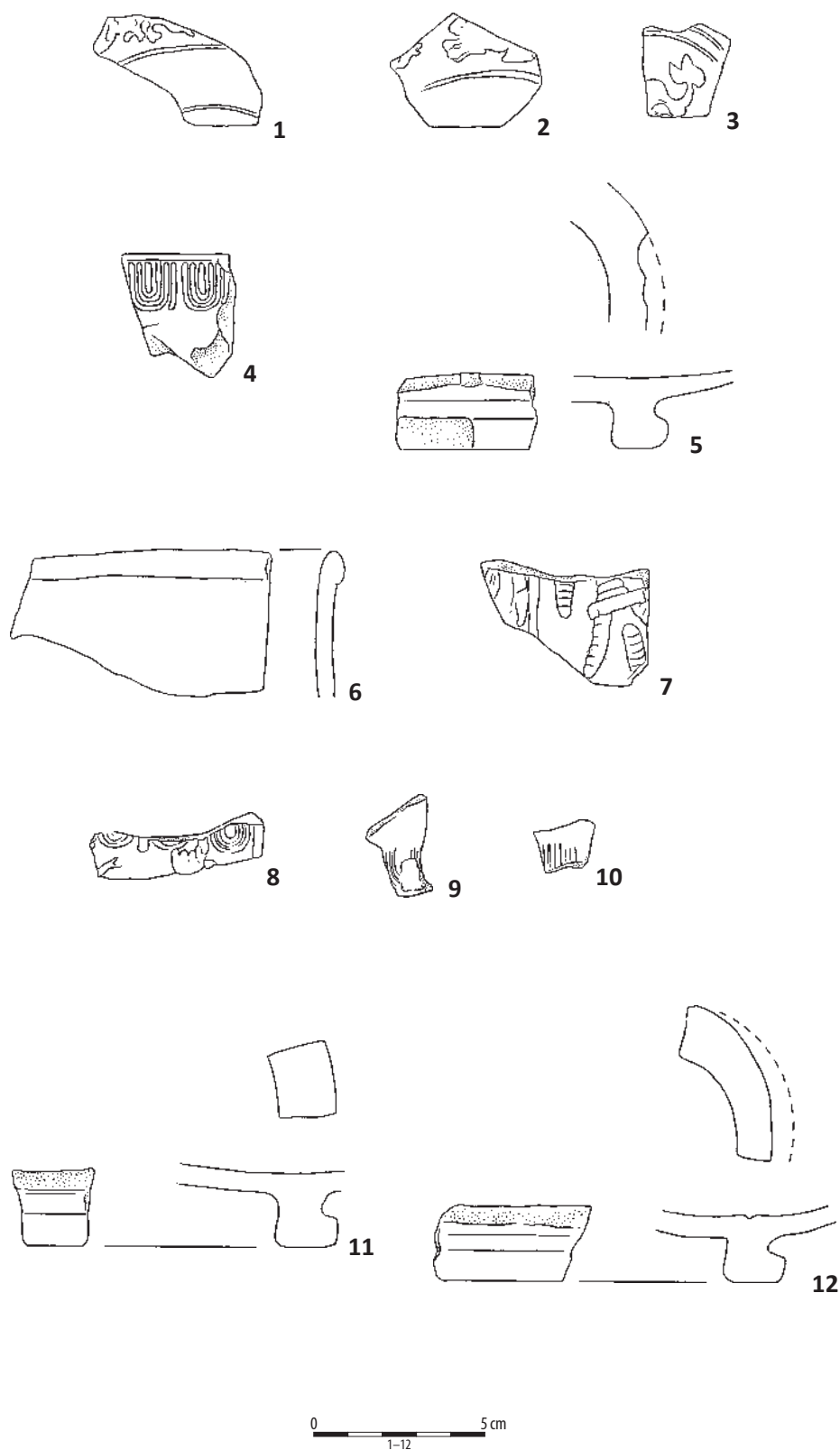
Ryc. 132. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–15, 17: odc. 48–49; 16, 18: grób 10.

Fig. 132. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–15, 17: section 48–49; 16, 18: grave 10.

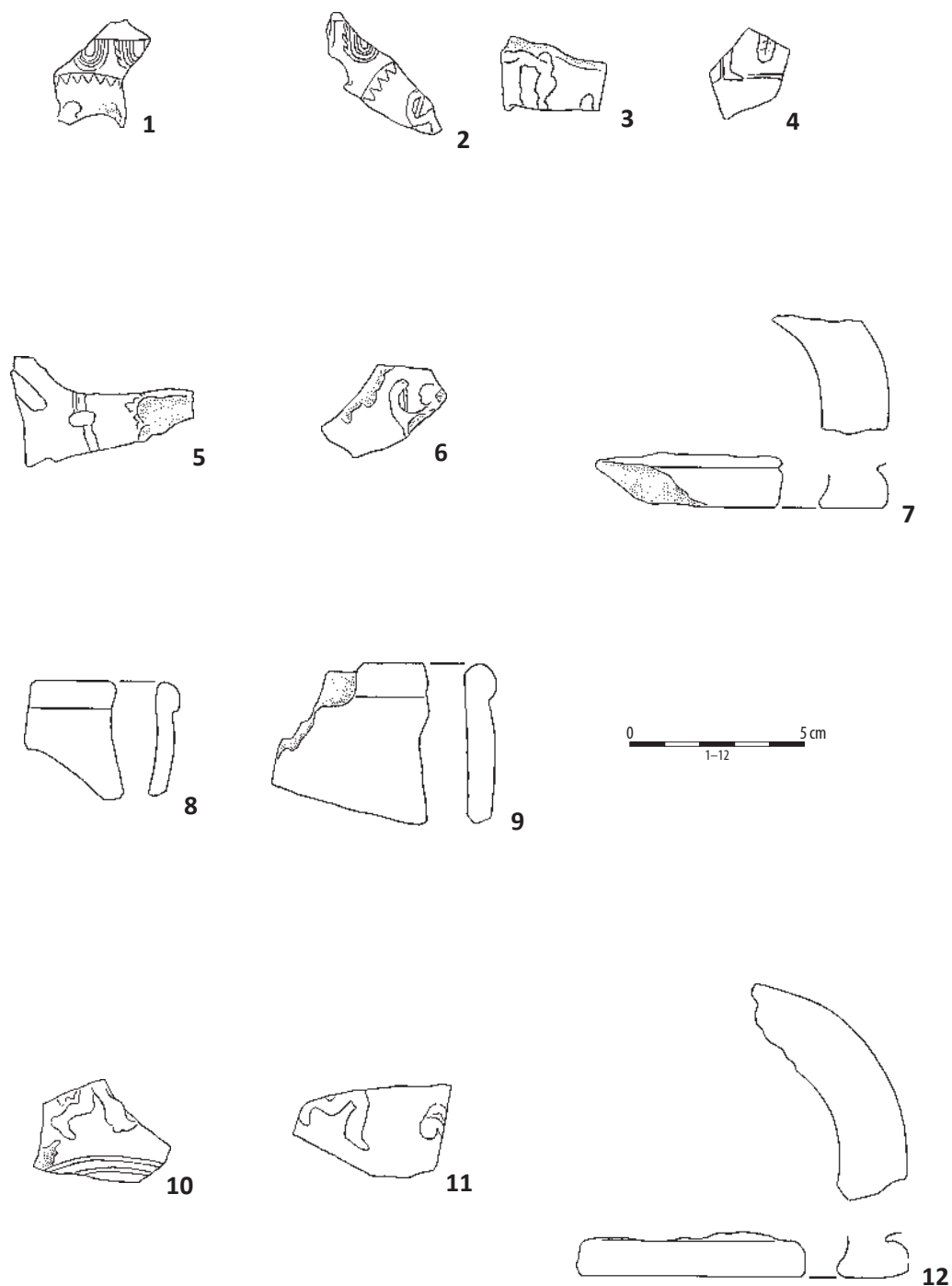
Ryc. 133. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–2, 4: odc. 48–50; 3: odc. 78; 5–6, 8–17: grób 89; 7: grób 87.

Fig. 133. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–2, 4: section 48–50; 3: section 78; 5–6, 8–17: grave 89; 7: grave 87.

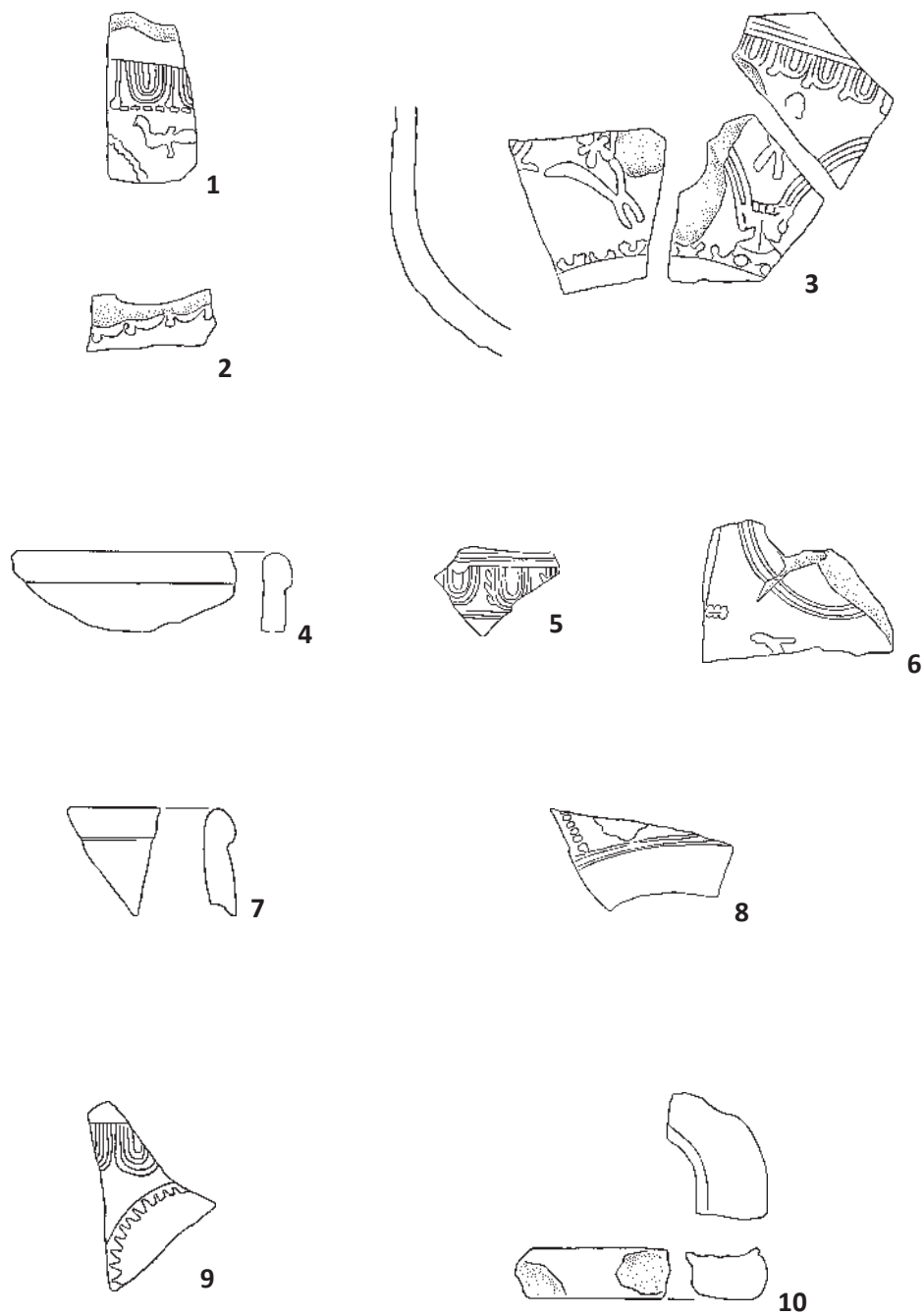
Ryc. 134. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3, 5: odc. 135; 4: odc. 195; 6–10: odc. 205; 11–12: grób 89.

Fig. 134. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3, 5: section 135; 6–10: section 205; 11–12: grave 89.

Ryc. 135. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–4: grób 140; 5: grób 175; 6: grób 139; 7: odc. 219; 8: odc. 228; 9–12: odc. 235.

Fig. 135. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–4: grave 140; 5: grave 175; 6: grave 139; 7: section 219; 8: section 228; 9–12: section 235.

Ryc. 136. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1–3: odc. 239; 4: odc. 240; 5–6, 10: odc. 248; 7–8: odc. 322; 9: odc. 326.

Fig. 136. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1–3: section 239; 4: section 240; 5–6: section 248; 7–8: section 322; 9: section 326.

Ryc. 137. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1 – 5: odc. 21; 6 – 8: odc. 23; 9: stan zachowania ceramiki *terra sigillata*.

Fig. 137. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1 – 5: section 21; 5 – 8: section 23; 9: condition of ceramics *terra sigillata*.

Ryc. 138. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1 – 10: odc. 48 – 49.

Fig. 138. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1 – 10: section 48 – 49.

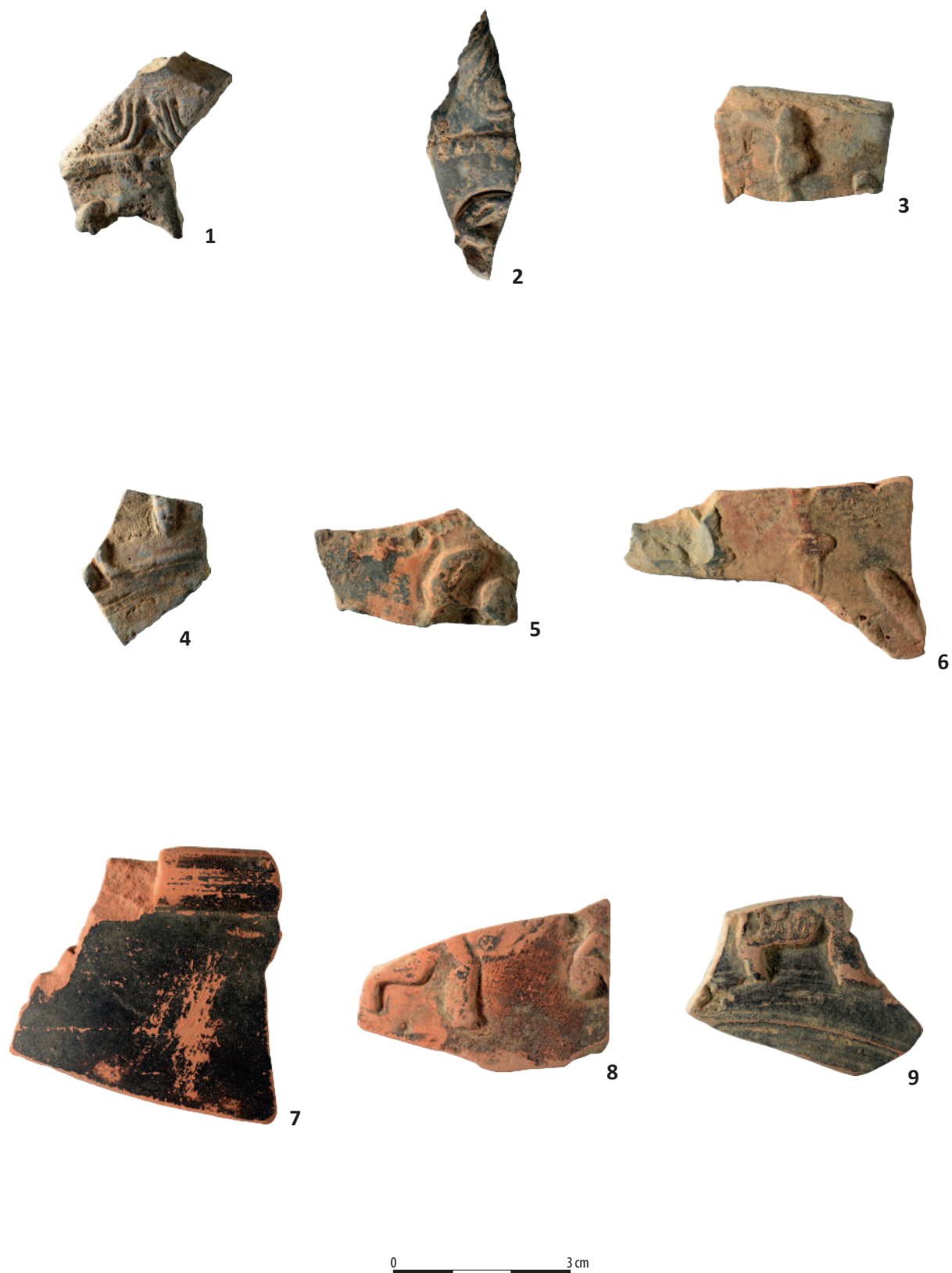
Ryc. 139. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1, 3: odc. 48 – 50; 2: odc. 78; 4, 6 – 12: grób 89; 5: grób 87.

Fig. 139. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1, 3: section 48 – 50; 2: section 78; 4, 6 – 12: grave 89; 5: grave 87.

Ryc. 140. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1 – 3, 5: odc. 135; 4: odc. 195; 6 – 8: odc. 205.

Fig. 140. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1 – 3, 5: section 135; 4: section 195; 6 – 8: section 205.

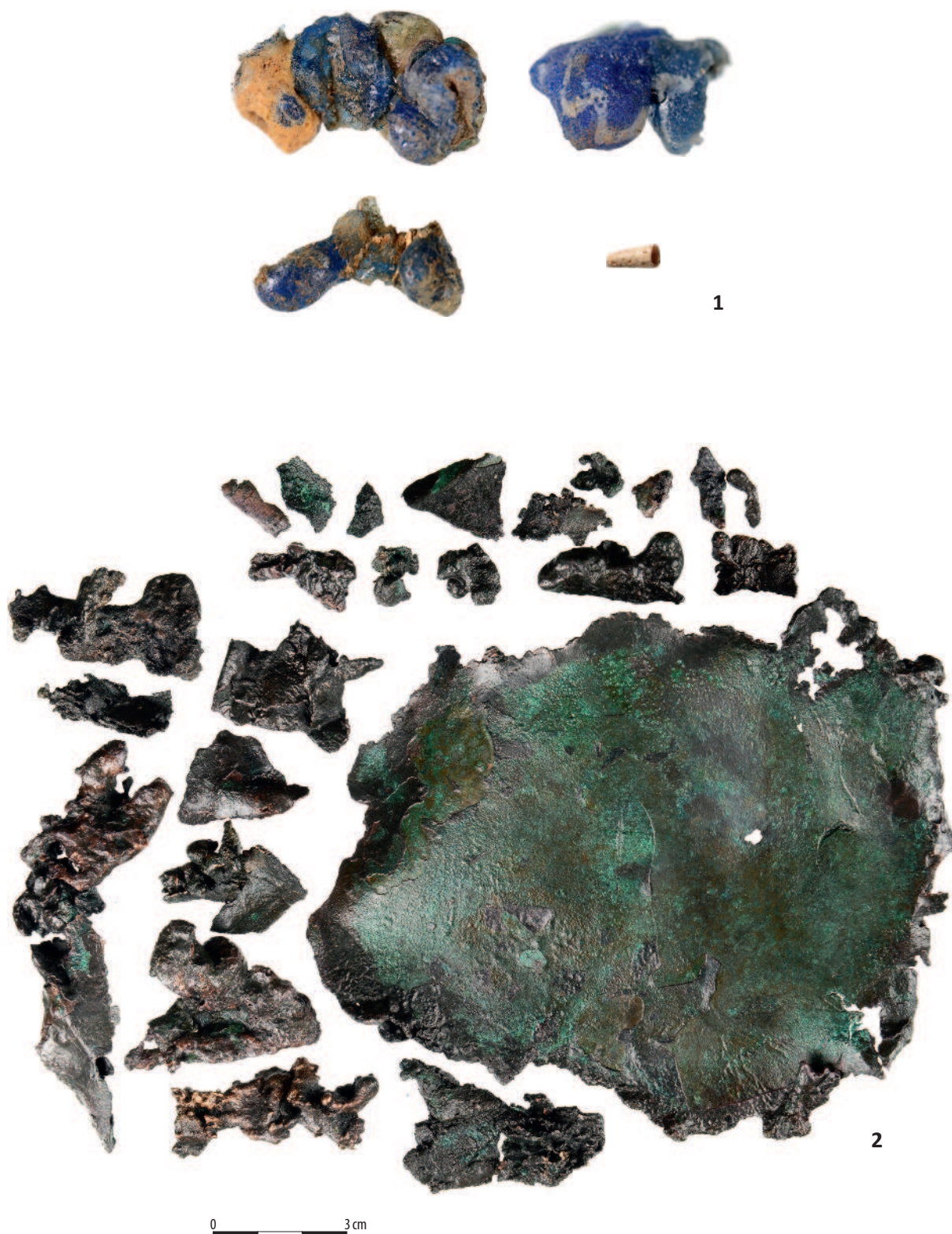
Ryc. 141. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1 – 4: grób 140; 5: grób 139; 6: grób 175; 7 – 9: odc. 235.

Fig. 141. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1 – 4: grave 140; 5: grave 139; 6: grave 175; 7 – 9: section 235.

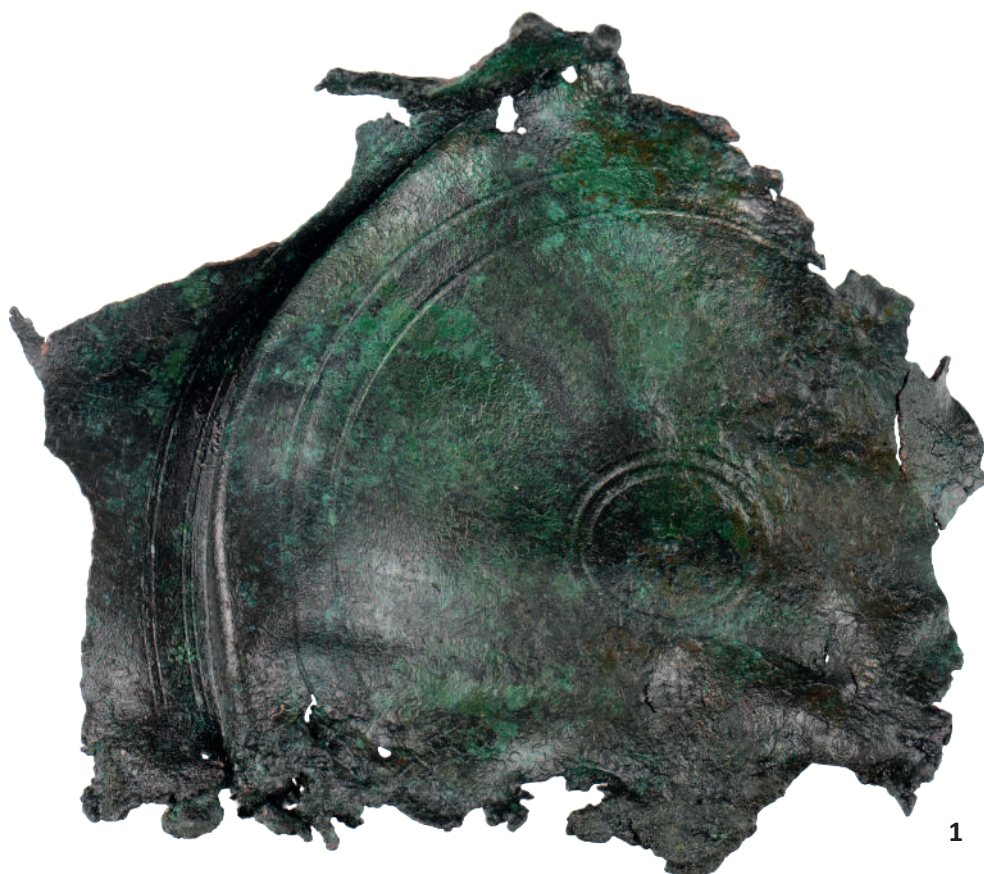
Ryc. 142. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1 – 3: odc. 239; 4: odc. 240; 5 – 6: odc. 248; 7: odc. 322; 8: odc. 326.

Fig. 142. Kolonia Rychocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1 – 5: section 239; 4: section 240; 5 – 6: section 248; 7: section 322; 8: section 326.

Ryc. 143. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 78, kultura pomorsko-kłozowa: paciorki; 2: grób 43, kultura przeworska - fragmenty naczynia brązowego. 1: szkło; 2: brąz.

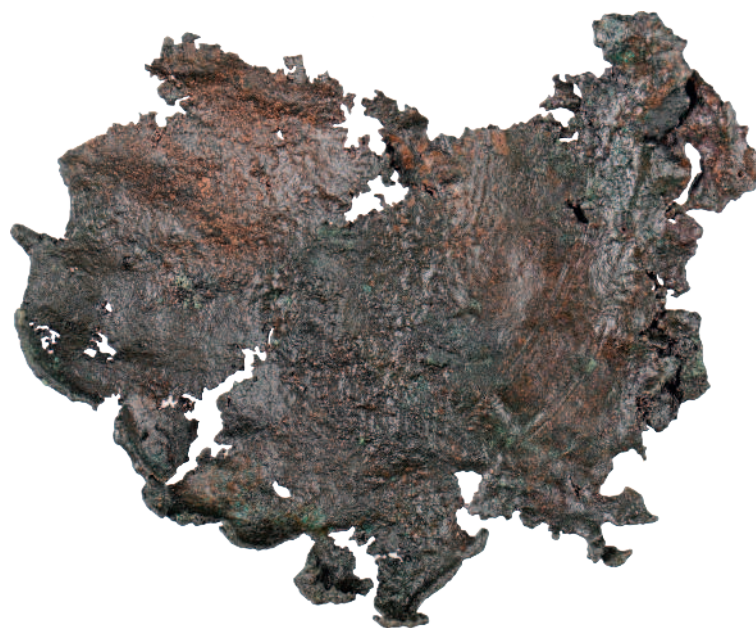
Fig. 143. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 78, Pomeranian – Cloche Grave culture: beads; 2: grave 43, Przeworsk culture – part of the bronze vessel. 1: glass; 2: bronze.

0 3 cm

Ryc. 144. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 57; 2: grób 61. 1 - 2: brąz.

Fig. 144. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 57; 2: grave 61. 1 - 2: bronze.

0 3 cm

0 3 cm

Ryc. 145. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 97; 2: grób 219. 1 - 2: brąz.

Fig. 145. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 97; 2: grave 219. 1 - 2: bronze.

0 5 cm
1

2

3

0 3 cm
2-3

Ryc. 146. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: odc. 201; 2: grób 37; 3: odc. 85. 1: mosiądz; 2: brąz; 3: stop miedzi + żelazo.

Fig. 146. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: section 201; 2: grave 37; 3: section 85. 1: brass; 2: bronze; 3: copper alloy + iron.

Ryc. 147. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. 1: grób 112; 2: odc. 324. 1 – 2: glina.

Fig. 147. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. 1: grave 112; 2: section 324. 1 – 2: clay.

WYNIKI PROSPEKCJI LOTNICZEJ W REJONIE STANOWISKA 1 W KOLONII RYCHŁOCICE

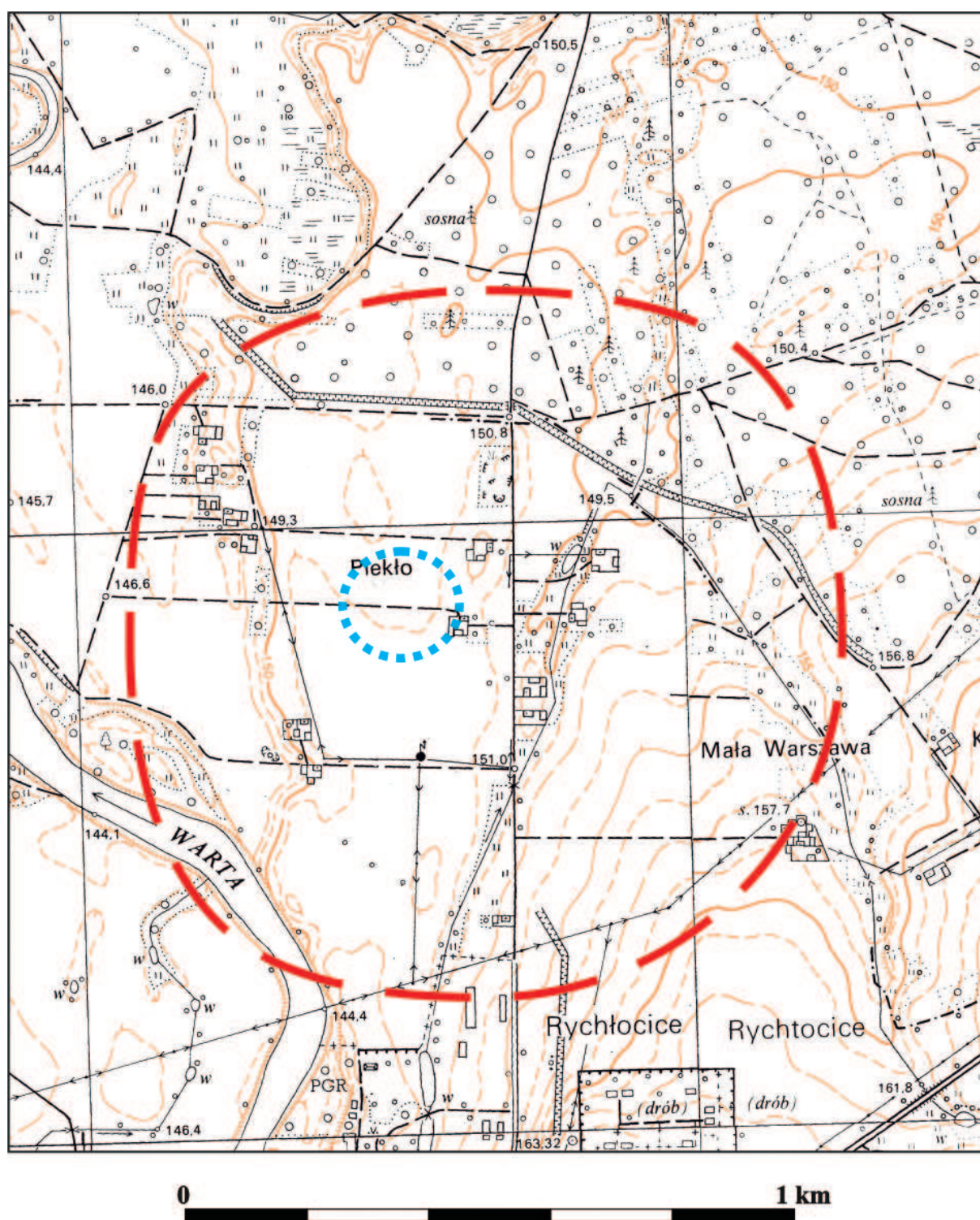
Jednym z zadań projektu „Kolonie Rychłocice stanowisko 1. Cmentarzysko od epoki brązu po okres wędrówek ludów”, była prospekcja lotnicza stanowiska oraz jego najbliższej okolicy. Do realizacji zadania wykorzystano bezzałogowego drona na platformie DJI S1000, który wyposażony jest w gimbal Zenmuse Z15 oraz aparat Panasonic GH 3 z obiektywem Olympus M. Zuiko Digital ED 12 mm f.2.0. Prospekcję wykonywano w różnych porach roku i różnych warunkach nasładowania, w celu zarejestrowania obiektów archeologicznych i antropogenicznych przekształceń w postaci wyróżników wegetacyjnych lub glebowych. Pierwsze z nich mogą wykształcić się w miejscach występowania obiektów archeologicznych. Rośliny rosnące w takich miejscach dojrzewają i różnią się wysokością, a czasami także barwą, od roślin sąsiadujących. Spowodowane jest to tym, iż obiekty takie lepiej trzymają wilgoć, a w ich wypełniskach występuje próchnica. Padające na takie rośliny światło słoneczne ukazuje często najmniejsze nawet różnice w ich wysokości, dzięki czemu można określić kształt i rozmiar znajdujących się pod ziemią obiektów. Wyróżniki wegetacyjne nie ujawniają się w przypadku, gdy ziemia jest w całości mocno nasiąknięta lub całkiem wysuszona, dlatego też najlepszą porą do takich obserwacji są bardzo suche lata. Wówczas zawilgocone obiekty archeologiczne widać najlepiej wśród wyschniętego otoczenia. Drugi typ to wyróżniki glebowe. Są to pozostałości obiektów archeologicznych, powstające w sytuacji gdy ich wypełniska wskutek głębokiej orki są wyciągane na powierzchnię. Najlepszy okres na rejestrację tego typu anomalii, to krótki czas po orce, gdy powierzchnia pól nie jest przewiana i pokryta roślinnością. Naloty w Kolo-

nii Rychłocice przeprowadzono w trzech turach: na przełomie zimy i wiosny, latem w okresie tuż przed zniwami oraz wczesną jesienią. Zdjęcia były robione z ukosa co pozwalało objąć w jednym kadrze większy obszar oraz zarejestrować ewentualne wyróżniki wegetacyjne. Maksymalna wysokość lotu wahała się od 155 do 215 m. Łącznie wykonano 818 zdjęć, a powierzchnia sfotografowanego obszaru wynosiła około 100 ha wokół stanowiska 1 w Kolonii Rychłocice (ryc. 148).

Według J. Kondrackiego (1988, s. 313) interesujący nas obszar wchodzi w skład Kotliny Szczercowskiej, która stanowi południowo-wschodnią część Niziny Południowowielkopolskiej. Równina ta ma charakter misy końcowej lodowca w stadiale Warty i ograniczona jest wysoczyznami: Złoczewską (od zachodu), Łaską (od strony północnej) i Bełchatowską (od południa i wschodu). Głównymi rzekami przepływającymi przez Kotlinę Szczercowską jest Warta (w pobliżu której ulokowane jest cmentarzysko w Kolonii Rychłocice) oraz jej prawy dopływ Widawka. Obszar ten charakteryzuje się licznymi terenami podmokłymi. Ogólna powierzchnia tego regionu wynosi 1203 km².

Na podstawie Klimatycznego Bilansu Wodnego, sporządzonego za okres od 21 marca do 10 sierpnia 2019 roku w ramach Systemu Monitoringu Suszy Rolniczej prowadzonego przez Instytut Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach (IUNG-PUB), ustalono że obszar objęty prospekcją lotniczą oznaczony jest wartością od -100 do -230 mm co świadczy o postępującym zaniku wilgotności gruntu¹². Pierwszy nalot odbył się w warunkach względ-

¹² <http://www.susza.iung.pulawy.pl/KBW/> – dostęp w dniu 4.09.2019 r.

Ryc. 148. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Obszar poddany prospekcji lotniczej w 2019 roku (kolor czerwony) oraz lokalizacja stanowiska 1 (kolor niebieski).

Fig. 148. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The area of aerial archaeology in 2019 (red colour) and site 1 location (blue colour).

Ryc. 149. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyróżnik glebowy w odległości około 350 m na wschód od stanowiska.

Fig. 149. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Soil discriminant in the distance of 350 m east from the site.

nej wilgotności podłoża, na skutek wiosennych opadów i topniejącej pokrywy śnieżnej. Od tego momentu ilość opadów na interesującym nas obszarze znacząco osłabła, co w rezultacie doprowadziło do długotrwałej suszy. Takie warunki najlepiej sprzyjają wykształcaniu się wszelkiego rodzaju wyróżników wegetacyjnych, gdyż zawarta w obiektach archeologicznych wilgoć korzystnie wpływa na wzrost roślinności. Jeśli jednak powierzchnia gruntu będzie zbyt mocno wysuszona to poszczególne anomalie również mogą nie być czytelne z powietrza.

Pierwszą prospekcję cmentarzyska w Kolonii Rychłocice oraz jego najbliższego otoczenia przeprowadzono w dniu 27 marca 2019 roku. Wykonano wówczas 255 ujęć z maksymalnego pułapu 175 m. W bezpośrednim otoczeniu stanowiska brak jest wyraźnych śladów obiektów o charakterze antropogenicznym. Jedynie na zachód od cmentarzyska zarejestrowano kilkunastometrowej szerokości wyróżnik wegetacyjny przebiegający lekkim łukiem po linii północ – południe. Wyznacza on jednocześnie zasięg stanowiska od strony Warty, ponieważ po jego drugiej stronie nie odkryto

już żadnych grobów. Opisywany obiekt stanowi najprawdopodobniej ślad po odpływie glacialnym i jest on dobrze widoczny na mapach Informatycznego Systemu Ośłony Kraju (ISOK)¹³. W odległości około 350 m na wschód od cmentarzyska, w bezpośrednim sąsiedztwie jednego z gospodarstw zaobserwowano inny czytelny wyróżnik glebowy o powierzchni kilkunastu metrów kwadratowych (ryc. 149). Ciemnoszary charakter wypełniska, a także kształt i rozmiar może wskazywać, że jest to obiekt o charakterze antropogenicznym. Kwestią nierozstrzygniętą pozostanie jednak jego chronologia. Podczas programu Archeologiczne Zdjęcie Polski w obrębie arkusza 74–45 nie zainwentaryzowano w tym miejscu żadnego stanowiska archeologicznego. Może więc być to jama gospodarcza z nieodkrytego do tej pory stanowiska archeologicznego lub współczesny wkop związany z pobliskimi zabudowaniami.

Kolejny nalot w Kolonii Rychłocice przeprowadzono w okresie żniw w dniu 19 lipca 2019 roku. Na obszarze stanowiska zaobserwowano

¹³ <http://mapy.geoportal.gov.pl/imap> – dostęp w dniach 2–19.09.2019 r.

Ryc. 150. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyróżniki wegetacyjne wskazujące na lokalizację poszczególnych kopalnych koryt rzecznych.

Fig. 150. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Vegetative discriminants pointing to location of individual connate streambeds.

liczne wyróżniki wegetacyjne związane z kilkoma kopalnymi korytami rzeczными, funkcjonującymi prawdopodobnie pod koniec ostatniego zlodowacenia (ryc. 150). Natomiast w odległości około 400 m na wschód od cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, na wykonanych fotografiach uchwycono przebieg umocnień polowych z okresu II wojny światowej w postaci okopów. Charakterystyczna łamana linia tranzei przebiega z południowego wschodu, po czym zakręca w kierunku północnym w stronę Siemichowa (ryc. 151). Związek z ostatnim konfliktem wojennym nie budzi wątpliwości¹⁴. Pozostaje jednak pytanie czy są to relikty okopów z walk wrześniowych w 1939 roku czy też fortyfikacje młodsze? Na początku wojny jednostki 28 dywizji pod dowództwem gen. W. Bończy-Uzdowskiego dostały rozkaz wycofania się z pozycji pod Wieluniem na linię głównego oporu na Widawce pod Chrzastawą. Ze względu na narastające natarcie oddziałów niemieckich dywizja nie była zdolna wykonać jednej nocy ponad 40 km marszu. Z tego powodu zdecydowano

się na obsadzenie linii przejściowej między Burzcinem a Konopnicą. Najwcześniej zjawiał się tam 72 pułk piechoty podpułkownika K. Chrobaczyńskiego, który obsadził nakazane odcinki pod Rychłocicami i Konopnicą. 3 września zniszczony został podczas nalotu most na Warcie, a wycofujące się polskie oddziały III batalionu zostały zaatakowane przez nieprzyjaciela. Atak został odparty, ale podczas przeprawy stracono część sprzętu. W godzinach popołudniowych na Rychłocice ruszyło niemieckie natarcie wsparte jednostkami pancernymi. W walkach związany został II batalion 72 pułku piechoty, który powstrzymał Niemców, ale podczas jednego z przeciwuderzeń stracił wielu podoficerów i szeregowych oraz dowódcę II batalionu, majora S. Jaszcuka oraz dowódcę 6 kompanii porucznika rezerwy L. Szczepańskiego, który został ciężko ranny. W nocy z 3 na 4 września udało się bezpiecznie wycofać na główne pozycje obronne na Widawce. Podobne problemy z przeprawą miał I batalion 15 pułku piechoty. W trakcie przekraczania rzeki przez most pod Rychłocicami został zaatakowany przez niemiecki podjazd pancerny i poniósł duże stra-

¹⁴<http://www.schondorf.pl/wyprawy/umocnienia-polowe-konopnica/> – dostęp w dniu 5.09.2019 r.

Ryc. 151. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Przebieg fortyfikacji polowych z 1944 roku.

Fig. 151. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. The course of field fortification from 1944.

ty. Odwrót całej 28 dywizji ubezpieczał 36. Pułk Legii Akademickiej, który jako ostatni wycofał się przez wspomnianą wyżej przeprawę. Do wieczora 3 września skutecznie odpierał on ataki 17 Dywizji Pancernej i 1 Dywizji Lekkiej pod Siemiechowem zadając Niemcom duże straty i biorąc jeńców (A. Zawilski 2009, s. 232–233). Odkryte pod Rychłolicami linie okopów to rozległa sieć tranzei i rowów przeciwpancernych, doskonale widocznych na zdjęciach ze skaningu laserowego, zwłaszcza w obrębie lasu między Kolonią Rychłocice a Siemiechowem. Ich lokalizacja nie pokrywa się jednak z głównymi liniami oporu we wrześniu 1939 roku, a odwrót wojsk polskich był pospieszny i dość chaotyczny. Jednostki polskie zajmowały w okolicy Rychłolic pozycje tymczasowe i po zaciętych walkach w dniu 3 września wycofały się na linię Widawki. Tak więc zarejestrowane na zdjęciach lotniczych umocnienia należy wiązać raczej z końcowym okresem wojny i niemiecką linią obrony Stellung-B1. Wskazuje na to ich ukierunkowanie na wschód skąd spodziewano się ataku Armii Czerwonej. W 1944 roku w wyniku radzieckiej ofensywy przystąpiono do budowy sieci li-

nii obrony ciągnących się od północy do południa kraju. Kolejne linie oznaczono literami od A do E, a dodatkowe fortyfikacje cyframi. Budową zajmowały się bataliony robotnicze wojsk hitlerowskich, jednak podstawową siłą roboczą była zmuszana do prac, bez względu na płeć, ludność polska w wieku od 16 lat. Interesująca nas linia obrony B biegła od Gdańska poprzez Grudziądz, Toruń i Włocławek a dalej wzdłuż Warty (linia B1 na prawym a, linia B2 na lewym jej brzegu), pomiędzy Katowicami i Krakowem a następnie wzdłuż rzeki Wag na Słowacji. 12 stycznia 1945 wojska radzieckie przerwały linię frontu na linii Wisły i Narwi i rozpoczęły atak w kierunku zachodnim. Ogromna przewaga liczebna Rosjan zdeorganizowała niemiecką linię obrony. Chcąc uniknąć okrążenia oddziały niemieckie rozpoczęły szybki odwrót z zajętych wcześniej pozycji porzucając poszczególne linie obrony. Znajdujące się więc na interesującym nas obszarze fortyfikacje niemieckie nie były zapewne ani razu wykorzystane w trakcie walk podczas II wojny światowej¹⁵.

¹⁵ <http://adamowski.eu/bunkry/index.php?historia-powstania>, 6 – dostęp w dniu 5.09.2019 r.

Ryc. 152. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grupa wyróżników glebowych w odległości około 500 m na wschód od stanowiska.

Fig. 152. Kolonia Rychłocice, district of Wieluń, province of Łódź. Group of soil discriminants in the distance of 500 m east from the site.

Ostatnia prospekcja lotnicza w Kolonii Rychłocice przeprowadzona została 24 września 2019 roku. W obrębie stanowiska nie zaobserwowano żadnych wyraźnych anomalii, natomiast około 500 m w kierunku południowo-wschodnim zarejestrowano kilka dużych wyróżników glebowych o ciemnoszarym zabarwieniu. Trudno jest określić ich charakter, ale nie można wykluczyć ich antropogenicznego pochodzenia. Część z nich może stanowić pozostałość po obiektach archeologicznych, natomiast największa pod względem powierzchni to anomalia reliktu warstwy kulturowej lub zgrupowanie jam o charakterze gliniankowym, które są trudne do rozdzielenia na powierzchni (ryc. 152). Podczas badań powierzchniowych w tym miejscu nie odkryto żadnych materiałów zabytkowych.

Podsumowując, przeprowadzona prospekcja lotnicza nie zarejestrowała w obrębie stanowi-

ska 1 w Kolonii Rychłocice żadnych wyraźnych śladów mogących wskazywać na znajdujące się tam jeszcze groby. Jedynie od strony zachodniej wystąpił czytelny w różnych porach roku wyróżnik stanowiący prawdopodobnie ślad po szerokim odpływie glacialnym. Wyznacza on także zasięg stanowiska od strony zachodniej. Pozytywne rezultaty przyniosła natomiast prospekcja obszaru na wschód od cmentarzyska. Zaobserwowano tam kilka różnej wielkości anomalii, które można z pewną dozą prawdopodobieństwa interpretować jako obiekty o charakterze antropogenicznym. Nie jest niestety możliwe precyzyjne określenie ich chronologii, gdyż na tym obszarze nie odkryto żadnego stanowiska archeologicznego. Możliwe jednak, że mamy tu do czynienia z nieznaną wcześniej osadą związaną być może z interesującą nas nekropolią.

ANALIZA ANTROPOLOGICZNA SZCZĄTKÓW LUDZKICH Z WIELOKULTUROWEGO CMENTARZYSKA W KOLONII RYCHŁOCICE STAN. 1, POW. WIELUŃ, WOJ. ŁÓDZKIE

WSTĘP I METODY

W opracowaniu przedstawiono wyniki badań antropologicznych szczątków ludzkich pochodzących z 229 grobów, odkrytych na wielokulturowym cmentarzysku w Kolonii Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Badane szczątki ludzkie pochodzą z grobu szkieletowego kultury mierzanowickiej, grobu ciałopalnego kultury łużyckiej, 43 grobów ciałopalnych kultury pomorsko-kloszowej, 176 grobów ciałopalnych kultury przeworskiej oraz 8 grobów o nieokreślonej przynależności kulturowej. Ponadto przepalone szczątki kostne pochodziły z obiektu rowkowego oraz dwóch warstw ciałopalenia związanych z fazą użytkowania cmentarzyska przez kulturę przeworską (W. Siciński 2012) – ustryna 1 i 2.

Opracowanie materiału kostnego polegało na ustaleniu liczby osób pochowanych w grobie, popielnicy lub skupisku kości, określeniu płci i wieku pochowanych osobników, określeniu stopnia przepalenia i barwy kości oraz rejestrowaniu zmian rozwojowych i patologicznych, a także wydzieleniu kości zwierzęcych.

Przy opracowaniu materiałów ciałopalnych zastosowano metodę anatomiczno – morfologiczno porównawczą (J. Gładykowska-Rzeczycka 1977, D. R. Brothwell 1981, A. Malinowski 1993, J. Piontek 1999). Ustaleń płci osobników dorosłych dokonywano na podstawie obserwacji cech istotnych dla dymorfizmu płciowego. Dodatkowym kryterium zastosowanym do określania płci były cechy metryczne zachowanych fragmentów kości czaszki i kości długich. Wiek osobników dorosłych oszacowano oceniając stan zaawanso-

wania obliteracji głównych szwów czaszkowych oraz zmian patologicznych obecnych na fragmentach kości. Oznaczenia wieku osobników dziecięcych oparto na analizie uzębienia, stopnia zaawansowania kostnienia i wielkości fragmentów kostnych (B. J. Baker, T. L. Dupras, M. W. Tocheri 2005). Określając stopień przepalenia kości zastosowano pięciostopniową skalę opisową wg A. Malinowskiego (1974). Przyżyciową wysokość ciała osobników z pochówków ciałopalnych zrekonstruowano wykorzystując metodę stosowaną w badaniach materiałów ciałopalnych (J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski 1972) oraz z zastosowaniem metody Pearsona (J. Strzałko 1971) z procedurą odtwarzania długości kości z pomiarów fragmentów diagnostycznych (J. Strzałko i in. 1972). Opisując zmiany patologiczne i odmiany anatomiczne zastosowano metodę makroskopową oraz standardy projektu „The Global History of Health Project” (R. H. Steckel i in. 2005).

CHARAKTERYSTYKA ANTROPOLOGICZNA MATERIAŁU

Opracowanie zawiera skróconą wersję opisu materiału kostnego, a istotne dane dotyczące poszczególnych pochówków zamieszczono w tabelach. W części opisowej materiału kostnego nie zawarto charakterystyk dwóch grobów kultury przeworskiej (nr 6 i 112), ponieważ ich szczegółowe analizy antropologiczne znajdują się w opracowaniach B. Borowskiej-Strugińskiej (2004) oraz A. Zielińskiej (2012).

Kultura mierzanowicka

Grób szkieletowy nr 58 – pochówek osobnika prawdopodobnie płci męskiej (M?), zmarłego w wieku *adultus* (25–35 lat), o bardzo słabo zachowanym szkielecie. Z mózgowcaszki zachowały się fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 5,5 mm – 6,0 mm) z wycinkiem szwu wieńcowego, z dołączkiem ziarenkowym na blaszce wewnętrznej, fragmenty części sutkowej i bębenkowej kości skroniowej oraz lewy dół żuchwowy. Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragmenty łuski czołowej z brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o masywnej, zaokrąglonej krawędzi z wydatnymi łukami brwiowymi oraz wyrostkiem jarzmowym, niewielki fragment wyrostka czołowego lewej kości jarzmowej, fragment wyrostka czołowego lewej kości szczękowej, fragment lewej szczęki z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły C, P¹, zachowanym P², fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły lewej strony ciała I₂, C, P₁, zachowanymi P₂ i M₁, fragmentarycznie zachowaną lewą gałąź żuchwy z wyrostkiem kłykciowym (średnica 19,5 mm). Wśród zębów luźnych zidentyfikowano siekacze górne i dolne przyśrodkowe, siekacze górne i dolne boczne, kły, zęby przedtrzonowe i trzonowe ze śladami starcia i kamieniem nazębnym. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono fragment trzonu kręgu lędźwiowego oraz wycinek końca barkowego obojczyka.

Kultura łużycka

Grób nr 163 – jamowy w obwarowaniu kamiennym. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki wyodrębniono fragmenty kości sklepienia (grubość 4,0 mm – 5,0 mm), fragment prawej kości skroniowej z dołem żuchwowym oraz guzkiem stawowym, ułamek kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, blaszkę trzonu żuchwy ze śladem zębodołu oraz ułamki korzeni czterech zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamek żebra (szerokość

±10,5 mm), wycinki głów kości długich, ułamek rzepki, kości stępu, paliczek oraz małe wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm – 6,5 mm).

Kultura pomorsko-kloszowa

Grób nr 1. Popielnica 1. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *adultus* (18–20 lat). Z mózgowcaszki wyodrębniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 4,0 mm), fragment kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego oraz fragment łuski potylicznej (grubość 4,0 mm). Wycinki zachowanych szwów czaszkowych wolne. Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragment prawej gałęzi żuchwy z częściowo zachowanym wyrostkiem kłykciowym (średnica ±11,5 mm), blaszkę kostną trzonu żuchwy ze śladami zębodołów oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki żeber (szerokość ±10,0 mm), fragmenty trzonów kręgów lędźwiowych, powierzchnię stawową nadgarstkową kości promieniowej, haczyk kości haczykowatej, fragment spojenia łonowego o powierzchni pokrytej poprzecznymi grzebieniami i bruzdami. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości ramiennej (3,0 mm – 4,0 mm) oraz trzonu kości udowej (5,0 mm).

Popielnica 2. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II* (ok. 7–9 lat). Z mózgowcaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej (grubość 2,0 mm – 2,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu wieńcowego, fragmenty kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm) z wycinkami wolnego szwu strzałkowego, fragment prawej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, ułamek dołu żuchwowego, piramidę lewej kości skroniowej (długość ±30,5 mm, wysokość ±14,0 mm), skrzydło większe kości klinowej, część łuski kości potylicznej (grubość w okolicy guzowatości potylicznej wewnętrznej 4,0 mm), część podstawną kości potylicznej (długość ±21,0 mm, szerokość 23,5 mm) z niezarośniętym chrząstkozrostem klinowo – poty-

licznym. Z twarzoczaszki rozpoznano sklepienie oczodołu z *cribra orbitalia*, małe fragmenty kości szczękowych i żuchwy. Z uzębienia zidentyfikowano ułamek korzenia prawdopodobnie zęba mlecznego, ułamki stałych zębów trzonowych (M1) oraz zawiązki trzech stałych zębów trzonowych (M2). Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber (szerokość 7,0 mm – 8,0 mm), ząb kręgu obrotowego (wysokość $\pm 12,5$ mm, szerokość 7,0 mm, grubość 6,5 mm), odtworzona wysokość zęba z trzonem $\pm 29,0$ mm – ząb prawie zupełnie zrośnięty z trzonem, widoczna przestrzeń z chrząstką wzrostową (fuzja niekompletna), a także części przynasad bliższych i dalszych oraz głów i nasad kości kończyn ze śladami chrząstki wzrostowej.

Popielnica 3. Pochówek podwójny: osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (18–25 lat) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 4–6 lat). Z mózgowczaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm – 4,0 mm – 4,5 mm), piramidę lewej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm), fragment części bocznej kości potylicznej. Wycinki głównych szwów czaszkowych wolne. Z twarzoczaszki wyróżniono fragment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu o lekko zaostrej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym, blaszki kostne trzonu żuchwy należące do dwóch osobników. Z uzębienia zidentyfikowano korzeń zęba mlecznego, zawiązki stałych zębów trzonowych (M1 i M2) oraz fragmenty stałych zębów o niecałkowicie uformowanych korzeniach. Szkielet postkranialny reprezentowany jest przez wycinki żeber (szerokość $\pm 6,0$ mm – 11,5 mm), fragmenty części bocznych kręgu szczytowego, kręgu obrotowego z częściowo zachowanym zębem (wysokość zęba $\pm 11,5$ mm, szerokość $\pm 8,0$ mm, grubość $\pm 6,5$ mm), dublujący się kręgu obrotowy z zębem (wysokość zęba 14,5 mm, szerokość 7,0 mm, grubość 8,0 mm; wysokość trzonu z zębem $\pm 30,0$ mm), fragmenty trzonów

kręgów lędźwiowych ze zmianami osteoporotycznymi, fragment trzonu pierwszego kręgu krzyżowego, fragment prawej łopatki z częściowo zachowanym wydrążeniem stawowym (szerokość $\pm 24,0$ mm), wycinek panewki (*acetabulum*), wycinek powierzchni spojenia łonowego z dobrze widocznymi poprzecznymi grzebieniami i bruzdami, fragment rzepki, fragmenty kości śródstopia, fragmenty trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm) i trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm), wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 2,0 mm), fragmenty przynasad kości kończyn ze śladami chrząstki wzrostowej, m.in. nasady bliższej kości ramiennej i kości piszczelowej, ułamki paliczków o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 3. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,0 mm) oraz blaszki kostne trzonów kości długich.

Grób nr 4. Pochówek prawdopodobnie osobnika płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 20–25 lat). Z mózgowczaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm – 4,0 mm), fragment kości ciemieniowej i łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu węglowego, fragmenty prawej kości skroniowej z okolicy wyrostka sutkowatego, dołu żuchwowego i okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego. Z twarzoczaszki rozpoznano łuskę kości czołowej z zatoką czołową i brzegiem nadoczodołowym o delikatnej, lekko zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu (w stropie oczodołu *cribra orbitalia*), wyrostki czołowe obu kości jarzmowych (prawy szerokości 11,0 mm, lewy szerokości 10,5 mm) z delikatnie wykształconymi guzkami brzeżnymi, niewielkie fragmenty szczęki i żuchwy. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono bardzo niewielkie fragmenty trzonów kręgów szyjnych i lędźwiowych,

ułamki łopatki, powierzchni uchowatej kości miednicznej, rzepki, głów kości długich, paliczków. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości ramiennej (5,0mm) oraz trzonu kości udowej (7,0mm). Wydzielono blaszkę trzonu kości długiej z zapaleniem okostnej (*periostitis*).

Grób nr 20. Pochówek podwójny: osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (20–30 lat) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II* (ok. 7–8 lat). Z mózgowcaszki wyodrębniono fragmenty kości czołowej (grubość 3,0mm) z wycinkami obliterowanego endokranialnie szwu wieńcowego, fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 3,5mm – 4,0mm – 4,5mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie i częściowo egzokranialnie szwu strzałkowego (odcinek S2 – S3), fragment kości ciemieniowej wraz z łuską kości potylicznej (grubość 4,0mm) z wycinkiem szwu węłowego obliterowanego endokranialnie, fragmenty przewodów słuchowych zewnętrznych, fragmenty dołów żuchwowych, niewielki fragment prawej piramidy, dublujące się fragmenty piramid lewych kości skroniowych, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,5mm – 5,5mm), część podstawną kości potylicznej z zarośniętym chrząstkozrostem klinowo – potylicznym, prawy kłykiec potyliczny z kanałem nerwu podjęzykowego. Ponadto wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość 1,5mm – 2,0mm) z wycinkami wolnych szwów czaszkowych. Z twarzoczaszki wydzielono fragment brzegu nadoczodołowego prawego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi, sklepienie oczodołu z brzegiem nadoczodołowym o delikatnej, ostrej krawędzi z otworem nadoczodołowym i zatoką czołową, w sklepieniu poroza kostna (*cribra orbitalia*), wyrostek czołowy (szerokość 9,5mm) prawej kości jarzmowej, fragmenty trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym prawe zębodoły I₁, I₂, C, P₁ i lewe M₂ i M₃, blaszki kostne trzonu żuchwy ze śladem po zawiązku zęba stałego, fragment prawej gałęzi żuchwy z wyrostkiem kłykciowym (średnica 13,0mm) o porotycznej

powierzchni stawowej, lewy wyrostek kłykciowy żuchwy (średnica ±16,5mm). Z uzębienia zidentyfikowano korzenie stałych zębów, dwa stałe trzonowce (M) ze szczęki, jeden ze zmianami próchnicznymi oraz zawiązek stałego trzonowca (M2). Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 5,0mm – 10,0mm), fragment prawej części bocznej kręgu szczytowego, fragment kręgu obrotowego z zachowanym zębem (wysokość ±11,0mm), fragmenty łopatek, fragment końca dalszego prawej kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0mm), fragmenty kości promieniowej z okolicą guzowatości promieniowej, wycinki powierzchni stawowej nadgarstkowej, wycinek końca dalszego prawej kości łokciowej z zachowaną głową i wyrostkiem rylcowatym, haczyk kości haczykowatej, fragment słabo przepalonej panewki (*acetabulum*), słabo przepalone fragmenty trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,5mm – 8,0mm) z kresą chropawą, fragmenty kości skokowych, głów kości śródstopia z widoczną linią nasadową, słabo przepalony paliczek paznokciowy, fragmenty części przynasadowych i nasad kości długich oraz głowy kości ramiennej o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 34. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *iuvēnis* (ok. 14–17 lat). Z mózgowcaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0mm – 2,5mm), skrzydło większe kości klinowej z zatoką klinową w trzonie (na powierzchni mózgowej zmiany o charakterze porotycznymi), fragmenty piramid obu kości skroniowych, fragment wyrostka sutkowatego lewej kości skroniowej wraz z okolicą przewodu słuchowego zewnętrznego, wycinek części łuskowej lewej kości skroniowej z guzkiem stawowym i dołem żuchwowym, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0mm). Zachowane wycinki szwów czaszkowych wolne. Z twarzoczaszki rozpoznano fragment łuski kości czołowej z zatokami, dwa fragmenty łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o delikatnej, zaostrej krawędzi z wyrostkiem

jarzmowym lewego oczodołu, ułamek wyrostka czołowego lewej kości jarzmowej, fragment prawej kości szczękowej z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły I¹, I², C, P¹, wyrostek czołowy lewej kości szczękowej, fragment prawej gałęzi żuchwy z częściowo zachowanym wyrostkiem kłykciowym oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 9,5$ mm – 11,5 mm), na części z nich zaobserwowano ślady porozy kostnej, fragment prawej części bocznej kręgu szyjowego, fragment trzonu wraz z lewym skrzydłem pierwszego kręgu krzyżowego. Poza tym rozpoznano fragment obojczyka i łopatki, końce dalsze obu kości ramiennych ze skostniałymi nasadami dalszymi, fragment głowy kości promieniowej ze śladem chrząstki wzrostowej, końce bliższe obu kości łokciowych z wyrostkami łokciowymi, kości księżycowate, ułamek kości łódeczkowatej, kość grochową, fragment kości czworobocznej mniejszej oraz fragment talerza kości biodrowej o niezakończonym procesie kostnienia, przynasadę bliższą kości ramiennej, przynasadę bliższą i dalszą kości udowej, przynasadę dalszą kości piszczelowej oraz fragment nasady dalszej lewej kości udowej, wycinki głów kości udowych ze śladami chrząstki wzrostowej (większy fragment o średnicy $\pm 34,0$ mm), fragmenty rzepek (prawa wysokość $\pm 32,5$ mm, szerokość $\pm 34,0$ mm, grubość 12,0 mm; lewa wysokość $\pm 30,5$ mm, szerokość $\pm 34,0$ mm, grubość 14,5 mm), fragmenty kości łódkowatej i kości czworobocznych, fragmenty kości śródstopia o trzonach niezrośniętych z głowami oraz paliczki o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 39. Pochówek wieloosobowy – szczątki kostne należą prawdopodobnie do trzech osób: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (0–7 lat), osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?) oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki wyróżniono kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 3,0 mm), fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowej (grubość 2,5 mm

– 3,0 mm), fragmenty czterech piramid (piramidy prawej kości skroniowej, piramid dwóch lewych kości skroniowych, małą piramidę prawej kości skroniowej). Wycinki zachowanych szwów czaszkowych wolne. Poza tym zidentyfikowano blaszki kostne trzonu żuchwy oraz ułamki dwóch korzeni zębów. Z kości kończyn rozpoznano wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 2,0 mm – 3,0 mm) oraz fragment trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm).

Grób nr 42. Popielnica 1. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *infans II/iuvenis* (ok. 12–15 lat). Wydzielone dublujące się wyrostki dziobiaste żuchwy mogą wskazywać na domieszkę szczątków osobnika z drugiej popielnicy. Z mózgowczaszki rozpoznano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), kości ciemieniowej (grubość 3,5 mm) ze śladami porozy tkanki kostnej (*porotic hyperostosis*), łuski kości potylicznej z okolicy guzowatości potylicznej wewnętrznej oraz bruzdy zatoki poprzecznej, uszkodzoną piramidę lewej kości skroniowej. Na fragmentach kostnych z zachowanymi wycinkami szwów czaszkowych widoczne ślady obliteracji endokranialnej. Z twarzoczaszki zidentyfikowano ułamki: kości czołowej z zachowanym niewielkim wycinkiem brzegu nadoczodołowego o zaostrej krawędzi, sklepienia oczodołu ze śladami *cribra orbitalia*, łuku jarzmowego, wyrostka czołowego prawej kości szczękowej, blaszkę wewnętrzną trzonu żuchwy z zębodołami po stałych zębach trzonowych, ułamek trzonu żuchwy ze śladem krypty dla zawiązka stałego zęba trzonowego (M₃), ułamki wyrostków kłykciowych żuchwy, dublujące się prawe wyrostki dziobiaste żuchwy oraz korzenie i ułamki bliżej nieokreślonego zawiązka zębowego – prawdopodobnie M3. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber (szerokość $\pm 8,0$ mm – 9,0 mm), ułamki trzonów i łuków kręgów, małe fragmenty głów i przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej, wycinki trzonów kości długich

(grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 1,5 mm – 3,0 mm).

Popielnica 2. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 5–6 lat). Z mózgowcowej rozpoznano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm) ze zmianami porotycznymi (*hyperostosis porotica*), ułamki piramidy kości skroniowej. Z twarzoczaszki zidentyfikowano ułamki: sklepienia oczodołu (ślady patyny brązowej) z *cribra orbitalia*, kości szczękowej i żuchwy, fragment wyrostka podniebiennego lewej kości szczękowej z kryptami dla zawiązków stałych zębów oraz zawiązków stałego zęba przedtrzonowego (P), ułamki dwóch korzeni stałych zębów trzonowych (prawdopodobnie M1) z jeszcze niezupełnie uformowanymi korzeniami. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono fragment kręgu obrotowego, ułamki trzonów i łuków kręgów, trzony żeber (szerokość 6,0 mm), wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 1,5 mm), fragmenty przynasad oraz głów kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej.

Grób nr 48. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano fragment wyrostka podniebiennego lewej kości szczękowej ze śladami zębodołów, ułamki sklepienia oczodołu, wyrostka kłykciowego żuchwy oraz korzeni stałych zębów. Z kości kończyn wydzielono wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej około 4,0 mm), ułamki głów kości długich oraz fragmenty powierzchni stawowych kłykci kości udowej.

Grób nr 49. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek kostnych sklepienia czaszki i trzonów kości długich, fragment kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm) oraz ułamki korzeni zębów.

Kości ze skrzyni. Rozpoznano blaszki i ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), fragment gałęzi żuchwy, fragment

trzonu kręgu, kości miednicznej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 51. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), wyrostka kłykciowego żuchwy, korzeni zębów oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 53. Popielnica 1. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 1,5–3 lat). Z mózgowcowej wydzielono kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm – 1,0 mm), fragmenty kości ciemieniowych z bardzo silnie wyrażoną porożą (*porotic hyperostosis*) oraz piramidy kości skroniowych. Z twarzoczaszki rozpoznano ułamek sklepienia oczodołu z *cribra orbitalia* oraz ułamki zawiązków mlecznych zębów trzonowych (m) oraz ułamki zębów stałych: siekacza górnego przyśrodkowego (I¹), siekacza dolnych przyśrodkowego i bocznego (I₁, I₂), przedtrzonowców (P) i zęba trzonowego (M1). Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono ułamki: żeber (szerokość 4,0 mm – 4,5 mm), trzonów i łuków kręgów oraz przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej.

Popielnica 2. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *neonatus/infans I*. Wydzielono ułamki blaszek i kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm, piramidy obu kości skroniowych, zawiązków mlecznego siekacza (i₁), ułamki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm).

Grób nr 54. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki: kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), wyrostków stawowych kręgów, pałeczka oraz blaszek trzonów kości długich.

Grób nr 55. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty o bardzo delikatnej budowie morfologicznej: kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm), ułamki żeber (szerokość 5,0 mm), korzenie zębów mlecznych, blaszki trzonów kości długich

(grubość istoty kostnej zbitej około 2,0 mm). Wśród fragmentów kostnych o masywniejszej budowie rozpoznano wycinki żeber (szerokość 10,0 mm – 13,5 mm), wyrostek poprzeczny kręgu lędźwiowego, fragmenty kości miednicznej, blaszki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,5 mm), kość łódeczkowatą oraz ułamek blaszki kostnej z ubytkiem kości – być może ślad zmiany pozapalnej.

Grób nr 59. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* oraz prawdopodobnie osobnika płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *iuvenis/adultus* (ok. 18–22 lat). Wśród szczątków o bardzo delikatnej budowie morfologicznej zidentyfikowano: ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm – 1,0 mm), fragment małej piramidy kości skroniowej, kości sklepienia oczodołu ze śladami *cribra orbitalia*, wycinek żebra (szerokość $\pm 5,0$ mm), ułamki trzonów i łuku kręgu oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm). Wśród szczątków o miernej budowie anatomicznej zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 3,0 mm), fragment kości czołowej (grubość 3,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu wieńcowego, fragmenty kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego i węglowego, fragmenty kości czołowej z okolicy brzegu nadoczodołowego o zaostrożonej krawędzi, wyrostek czołowy lewej kości jarzmowej z bardzo słabo wykształconym guzkiem brzeżnym, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, ułamki prawych wyrostków żuchwy dziobiastego i kłykciowego, fragment lewej gałęzi żuchwy oraz ułamki zawiązków stałych zębów trzonowych (M3) oraz ułamki korzeni zębów stałych. Ponadto rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 10,0$ mm – 11,0 mm), ułamek zęba kręgu obrotowego, fragment rękojeści mostka, wycinki głów i trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm – 4,0 mm), mały fragment głowy kości ramiennej ze śladem chrząstki wzrostowej, fragment bloczka kości skokowej, paliczek paznokciowy

ręki, oraz małe fragmenty rzepek, w tym jeden z delikatnym wcięciem dla mięśnia obszerne-go bocznego.

Koncentracja kości w części N jamy grobowej. Z mózgoczaszki wyróżniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,5 mm), fragment części łuskowej kości skroniowej (grubość 1,0 mm), fragment łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm – 4,0 mm). Wycinki zachowanych szwów czaszkowych wolne. Z twarzoczaszki zidentyfikowano blaszki kostne trzonu żuchwy ze śladami zębodołów oraz ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 9,0$ mm – 10,5 mm), wyrostki stawowe kręgów, ułamek głowy kości promieniowej (średnica $\pm 14,0$ mm), kość księżycowatą, wycinek głowy kości udowej, ułamki rzepek, paliczek paznokciowy palucha, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 2,5 mm – 3,0 mm). Ponadto wydzielono fragment blaszki trzonu kości długiej z bliżej nieokreśloną zmianą, charakteryzującą się nawarstwieniem warstwy korowej kości na powierzchni zewnętrznej kości. Przypuszczalnie może być to wygojony stan po urazie – złamaniu kości długiej (?). Budowa morfologiczna opisanych fragmentów kostnych nawiązuje do szczątków złożonych w jamie grobowej.

Grób nr 76. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* oraz osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *iuvenis* (ok. 17–18 roku życia). Z mózgoczaszki zidentyfikowano blaszki kości czołowej ze śladami porozy kostnej (*porotic hyperostosis*), fragmenty kości czołowej (grubość 1,5 mm – 2,5 mm) z wycinkami wolnego szwu wieńcowego, kości ciemieniowych (grubość 1,5 mm) z okolicy brzegu łuskowego, kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm – 4,5 mm) z wycinkami wolnego szwu strzałkowego oraz śladami porozy kostnej (*porotic hyperostosis*). Ponadto zachowały się piramidy kości skroniowych, fragment części sutkowej kości skroniowej, ułamek kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego i łuku jarzmowego,

część podstawna kości potylicznej z kłykcami potylicznymi przebitymi kanałami nerwu podjęzykowego oraz chrząstkozrostem klinowo – potylicznym ze śladami chrząstki wzrostowej. Z twarzoczaszki wydzielono dwa fragmenty lewego oczodołu z brzegiem nadoczodołowym o zaostrej krawędzi (w stropie oczodołu ślady *cribra orbitalia*), ułamek brzegu nadoczodołowego o zaostrej krawędzi, wyrostki czołowe (szerokość 8,5 mm) kości jarzmowych z delikatnie wykształconymi guzkami brzeżnymi, wyrostek czołowy lewej kości szczękowej, drobne fragmenty kości szczękowej, dwie wewnętrzne blaszki trzonu żuchwy z okolicy kresy żuchwowo – gnykowej z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły po zębach trzonowych (M_1 , M_2 , M_3), uszkodzony prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (średnica $\pm 12,5$ mm) oraz ułamki nieuformowanych korzeni zębów mlecznych, zawiązek stałego zęba trzonowego (prawdopodobnie $M1$), ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 6,0 mm – 6,5 mm; 7,0 mm – 9,5 mm), ułamek łuku przedniego kręgu szczytowego, fragmenty prawych części bocznych kręgu szczytowego, fragment kręgu obrotowego z zębem zrosniętym z trzonem (wysokość zęba $\pm 14,0$ mm, grubość 7,0 mm), fragmenty kręgu szyjnego, fragment obojczyka, fragment przynasady bliższej kości ramiennej, ułamek głowy kości ramiennej, fragment przynasady bliższej kości promieniowej o niezakończonym procesie kostnienia, fragment końca bliższego lewej kości łokciowej z wyrostkiem łokciowym, ułamek końca dalszego lewej kości łokciowej z głową i wyrostkiem rylcowatym, fragment kości łódeczkowatej. Wydzielono głowę kości udowej z chrząstką wzrostową, część dystalną przynasady lewej kości udowej ze śladami chrząstki wzrostowej i porozy, przypuszczalnie ze zmianami krzywicznymi, fragmenty przynasad strzałki i kości długiej ze śladami chrząstki wzrostowej, ułamki paliczków, paliczek paznokciowy stopy, drobne paliczki

z chrząstką wzrostową, kości śródstopia, ułamek bloczka kości skokowej.

Grób nr 78. Pochówek podwójny: szczątki należą prawdopodobnie do dwóch osobników o nieokreślonej płci (?) – dzieci zmarłych w wieku *infans I* (ok. 3–4 lat). Z mózgowiczaszki zidentyfikowano kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 3,0 mm), na jednym stwierdzono poroż kości (*porotic hyperostosis*) oraz drobne fragmenty piramid trzech kości skroniowych. Z uzębienia rozpoznano ułamek zęba mlecznego, zawiązki dwóch dolnych stałych zębów trzonowych ($M1$). Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamki żeber (szerokość 6,0 mm), łuki kręgów oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 2,0 mm – 3,0 mm – 4,0 mm).

Grób nr 79. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano trzy blaszki kostne sklepienia czaszki, ułamek korzenia zęba, żebra oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 84. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 1,5–2 lat). Z mózgowiczaszki rozpoznano kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm), fragmenty piramid obu kości skroniowych oraz wycinek łuski kości potylicznej (grubość 1,0 mm). Z twarzoczaszki wydzielono ułamek trzonu żuchwy ze śladami krypt dla zawiązków zębów oraz zawiązki trzech stałych górnych i dolnych zębów trzonowych. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinek żebra (szerokość 5,0 mm), ułamek łuku kręgu, ułamek nasady kości długiej, paliczek o pałeczkowatym kształcie oraz wycinki trzonów kości długich, m.in. trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm).

Grób nr 86. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), ułamek wyrostka kłykciowego żuchwy, ułamek paliczka oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm – 5,0 mm).

Grób nr 88. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano

fragmenty kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 5,5 mm), fragment piramidy kości skroniowej, wycinek łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm), ułamek kości szczękowej i korzenia zęba. Z kości kończyn wyodrębniono wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości długich. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości udowej (3,5 mm).

Grób nr 90. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). W obiekcie zidentyfikowano wyłącznie jeden drobny wycinek trzonu kości długiej.

Grób nr 94. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm), wyrostek czołowy (szerokość 9,0 mm) lewej kości jarzmowej z bardzo delikatnym guzkiem brzeżnym oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 95. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 4–5 lat). Z mózgowcowej rozpoznano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 1,0 mm – 1,5 mm) oraz ułamki piramidy kości skroniowej. Z twarzoczaszki zidentyfikowano blaszki trzonu żuchwy ze śladami zębodołów po mlecznych trzonowcach (m_1 , m_2) i krypt dla zawiązków stałych zębów przedtrzonowych (P_1 , P_2), a także ułamki zębów mlecznych oraz zawiązka nieokreślonego zęba stałego. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber (szerokość 6,0 mm – 8,0 mm), ułamki łuków kręgów, wycinki głów kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej, wycinki części przynasadowych i nasad kości długich o niezakończonym procesie kostnienia, paliczki ze śladami chrząstki wzrostowej, fragment kości skokowej oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 1,5 mm).

Grób nr 98. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm).

Grób nr 106. Pochówek osobnika zmarłego w wieku *iuvēnis* (ok. 14–17 lat), prawdopodobnie płci męskiej (M?). Z mózgowcowej wydzielo-

no blaszki kostne sklepienia ze śladami porozy (*porotic hyperostosis*), fragmenty: kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm – 5,5 mm), kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z okolicy brzegu łuskowego, łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, łuski kości potylicznej z guzowatością potyliczną wewnętrzną (grubość kości mierzona na guzowatości potylicznej wewnętrznej 10,0 mm) oraz fragment części skalistej prawej kości skroniowej. Zachowane wycinki głównych szwów czaszkowych wolne. Z twarzoczaszki zachowały się fragmenty kości szczękowej z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły $2I^1$, $2I^2$, $2C$, $2P^1$, $2P^2$ (korzeń prawego zęba przedtrzonowego zachowany w zębodole), $2M^1$ (jeden z korzeni prawego pierwszego zęba trzonowego przebija dno zatoki szczękowej), blaszki kostne żuchwy z okolicy prawej gałęzi i wcięcia żuchwy oraz trzonu z brzegiem zębodołowym oraz częściowo zachowanym zębem trzonowym (M_2), część prawej gałęzi żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoł M_3 , dwa ułamki wyrostków kłykciovych żuchwy, a także korzenie stałych siekaczy i kłów, fragmenty zębów trzonowych oraz ułamek niezupełnie uformowanego korzenia (prawdopodobnie M_3). Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano fragmenty części bocznych kręgu szczytowego, ząb kręgu obrotowego (wysokość $\pm 12,5$ mm, szerokość $\pm 8,0$ mm, grubość $\pm 7,5$ mm), wycinki żeber (szerokość 7,5 mm – 11,5 mm), fragmenty trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm – 4,0 mm) i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm), wycinki przynasad kości długich oraz ułamki głów kości promieniowych o niezakończonych procesach kostnienia, głowy kości ramiennej z zachowaną chrząstką wzrostową (średnica $\pm 35,5$ mm – $\pm 36,0$ mm), fragmenty nasad bliższych kości piszczelowych, lewą rzepkę (wysokość $\pm 33,5$ mm, szerokość $\pm 32,5$ mm, grubość $\pm 15,5$ mm). Z kości nadgarstka zidentyfikowano kości księżycowate i kość grochową, z kości stępu zach-

wała się lewa kość skokowa (szerokość bloczka 27,0 mm), fragment bloczka prawej kości skokowej oraz fragmenty kości łódkowatych.

Grób nr 107. Pochówek wieloosobowy – zidentyfikowano szczątki trzech osób: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 3–5 lat), osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 20–25 lat) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *adultus* (25–35 lat). Z mózgowcowej wyróżniono kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm oraz o grubości 3,0 mm – 4,0 mm), fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 1,5 mm – 3,0 mm – 4,0 mm), prawej kości ciemieniowej (grubość około 5,0 mm) z otworem ciemieniowym oraz z bardzo niewielkim wycinkiem obliterowanego endokranialnie i częściowo egzokranialnie szwu strzałkowego (odcinek S4) i węglowego, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm – 4,5 mm). Zachowały się fragmenty piramid pięciu kości skroniowych – prawej piramidy o bardzo delikatnej budowie morfologicznej oraz dwie pary piramid – jedna o barwie kremowej, druga o zabarwieniu kredowo – białym z brązowymi plamkami. Zidentyfikowano również fragment lewej kości skroniowej z okolicy dołu żuchwowego i otworu słuchowego zewnętrznego, część lewej kości skroniowej z okolicy dołu żuchwowego oraz dwa małe fragmenty kości skroniowej z okolicy otworów słuchowych zewnętrznych, części prawego łuku jarzmowego z guzkiem stawowym oraz części kości klinowej. Z twarzoczaszki wydzielono fragmenty sklepienia oczodołów, w dwóch zaobserwowano bardzo silne zmiany porotyczne (*cribra orbitalia*), fragment kości czołowej z lewym brzegiem nadoczodołowym o ostro zakończonej krawędzi. Wyróżniono ułamek wyrostka czołowego z guzkiem brzożnym lewej kości jarzmowej, fragmenty kości szczękowej z wyrostkami podniebiennym i żębodołowym obejmującym żębodoły $2I^1$, $2I^2$, $2C$, $2P^1$, fragmenty dublujących się prawych wyrostków kłykciowych żuchwy o zróżnicowanej budowie anatomicznej – jeden o delikatnej bu-

dowie (średnica $\pm 12,0$ mm), drugi uszkodzony o miernej morfologii, fragment lewej gałęzi żuchwy z brzegiem żębodołowym obejmującym żębodoł po M_3 , a także ułamki zawiązków żębów, korzeni żębów stałych, w tym trzonowych. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 6,0 mm – 7,0 mm – 11,5 mm), łuk przedni kręgu szczytowego, części boczne z łukiem tylnym kręgu szczytowego, ułamek zęba kręgu obrotowego, fragmenty trzonów, łuków i wyrostków kręgów, wycinek głowy kości promieniowej, głowę kości udowej (średnica $\pm 27,0$ mm) oraz ułamek drugiej ze śladami chrząstki wzrostowej, fragment głowy kości udowej (średnica $\pm 36,0$ mm), koniec bliższy lewej kości udowej (grubość szyjki $\pm 27,5$ mm), przynasadę bliższą kości udowej, fragmenty dwóch nasad bliższych kości udowych, fragment nasady bliższej kości piszczelowej, części bliżej nieokreślonych przynasad kości długich – wszystkie o niezałożonym procesie kostnienia, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm – 3,0 mm – 5,0 mm). Zidentyfikowano fragmenty kości miednicznych, w tym kości kulszowej z guzem kulszowym i panewką ze śladami chrząstki wzrostowej oraz fragment talerza kości biodrowej.

Grób nr 109. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I/II*. Zachowały się trzy ułamki kości długich.

Grób nr 114. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 4–5 lat). Z mózgowcowej rozpoznano fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 2,0 mm), fragment kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego oraz fragmenty piramid obu kości skroniowych. Z twarzoczaszki wyróżniono blaszkę wewnętrzną trzonu żuchwy z zachowanymi żębodołami żębów mlecznych ($2i_1$, i_2 , c) oraz kryptami dla zawiązków stałych żębów, a także ułamek zawiązka zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinek żebra (szerokość 4,0 mm – 5,5 mm), ułamki trzonów i wyrost-

ków stawowych kręgów, wycinki głów kości długich, przynasadę bliższą kości udowej ze śladem chrząstki wzrostowej (grubość istoty kostnej zbitej 2,5 mm) oraz fragmenty przynasad kości długich o niezakończonym procesie kostnienia.

Kości z jamy grobowej. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (25–30 lat). Z mózgoczaszki wyróżniono fragment prawej kości ciemieniowej (grubość około 5,0 mm) z uszkodzonymi wycinkami szwu wieńcowego i strzałkowego, fragmenty lewej kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm – 4,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu wieńcowego oraz brzegiem łuskowym (na kości ślady poroży – *porotic hyperostosis*) oraz prawej kości ciemieniowej (grubość 4,5 mm), fragmenty kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego i dołu żuchwowego oraz prawej piramidy, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 5,0 mm). Z twarzoczaszki wyodrębniono blaszkę kości czołowej z okolicy gładziny, fragmenty kości czołowej z brzegiem nadczołowym prawego i lewego oczodołu o delikatnych, lekko zaokrąglonych krawędziach z wyrostkami jarzmowymi, blaszkę kostną wyrostka czołowego prawej kości jarzmowej, fragmenty wyrostka podniebienne kości szczękowej ze śladami zębodołów, wycinek wewnętrznej blaszki trzonu żuchwy z kresą żuchwowo – gnykową oraz śladami prawych zębodołów I_1 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , prawy wyrostek kłyckiowy żuchwy (średnica 17,0 mm), ułamek prawego wyrostka dziobastego oraz ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość 10,0 mm – 11,0 mm), łuk przedni kręgu szczytowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych, fragment trzonu pierwszego kręgu krzyżowego, fragmenty końca bliższego kości promieniowej z głową, fragment trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm), fragmenty kości miednicznej, wycinek panewki stawu biodrowego, fragmenty trzonów kości udowych (grubość istoty kost-

nej zbitej 5,0 mm) z kresą chropawą, paliczek paznokciowy ręki.

Grób nr 115. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm), blaszkę trzonu żuchwy ze śladami zębodołów. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber (szerokość $\pm 14,0$ mm), wyrostek stawowy kręgu, dwa fragmenty panewki stawu biodrowego, blaszki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm – 7,5 mm), ułamek rzepki oraz fragment bloczka kości skokowej.

Grób nr 126. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek kostnych sklepienia czaszki i trzonów kości długich, wycinki żeber (szerokość $\pm 12,0$ mm) oraz fragmenty trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm – 4,0 mm).

Grób nr 164. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *neonatus/infans I* (noworodek/3–6 miesięcy) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 2–3 lat). Z mózgoczaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm), na powierzchni wewnętrznej kości sklepienia czaszki zaobserwowano zmiany porotyczne. Wyodrębniono także fragment prawej kości skroniowej z jeszcze niewykształconym wyrostkiem sutkowym, piramidę (długość $\pm 30,0$ mm, wysokość $\pm 16,0$ mm) lewej kości skroniowej, mały fragment piramidy prawej kości skroniowej oraz ułamek piramidy trzeciej kości skroniowej, nieskostniałe z trzonem kości klinowej skrzydła większe – prawe skrzydło większe (długość $\pm 36,0$ mm, szerokość $\pm 20,0$ mm), lewe skrzydło większe (długość $\pm 37,5$ mm, szerokość 25,0 mm), fragment trzonu kości klinowej – dł. $\pm 14,0$ mm, szer. $\pm 13,0$ mm z zachowaną chrząstką wzrostową chrząstkozrostu klinowo – potylicznego oraz zmianami porotycznymi, niezrośnięte części kości potylicznej – lewa część boczna dł. $\pm 28,5$ mm, szer. $\pm 22,0$ mm z wyrost-

kiem kłykciowym oraz ułamkiem prawego wyrostka kłykciowego. Z twarzoczaszki zidentyfikowano dwa fragmenty części oczodołowej kości czołowej, ułamki wyrostków czołowych kości jarzmowych, fragmenty kości szczękowej z wyrostkiem podniebiennym oraz kryptami dla zawiązków zębów stałych – w prawej kości szczękowej zachował się zawiązek stałego górnego kła oraz blaszkę kostną trzonu żuchwy z zębodołami po uzębieniu mlecznym, prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (średnica 9,5 mm), niewielki fragment gałęzi żuchwy. Z uzębienia rozpoznano zawiązki czterech mlecznych zębów trzonowych (m1, m2), zawiązki stałych siekaczy górnego przyśrodkowego i dolnego przyśrodkowego (I¹, I₁) z guzkami na krawędziach siecznych, zawiązki czterech stałych pierwszych trzonowców (M1), zawiązek stałego kła (C). Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki trzonów żeber (szerokość 4,0 mm – 4,5 mm – 7,0 mm), fragment części bocznej kręgu szczytowego, ząb kręgu obrotowego o niezakończonym procesie kostnienia, fragmenty trzonów i łuków kręgów o niezakończonym procesie kostnienia, przynasadę bliższą kości łokciowej, dwie nasady (szerokości około 10,0 mm) kości udowych, fragment przynasady bliższej lewej kości udowej (długość ±87,0 mm, szerokość trzonu 8,5 mm) o grubości istoty kostnej zbitej 1,0 mm – na powierzchni tylnej trzonu widoczny zarys kresy chropawej, otwór odżywczy oraz powierzchnia przynasadowa dla krętarza mniejszego z chrząstką wzrostową, fragment przynasady bliższej prawej kości udowej ze śladem chrząstki wzrostowej oraz powierzchnią przynasadową dla krętarza mniejszego, nasady i fragmenty przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej. Na opisanych fragmentach przynasad kości udowych zaobserwowano ślady delikatnej poroży warstwy korowej w okolicy końców bliższych, która być może wskazuje na niedobór witaminy D. Ponadto wydzielono fragmenty przynasad kości długich o bardzo delikatnej budowie anatomicznej oraz o prawie gładkich

powierzchniach, pałeczkowate kości śródręcza lub śródstopia, dwa ułamki talerza biodrowego, bardzo zniszczone fragmenty niezrośniętych kości miednicznych oraz fragmenty trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 2,5 mm).

Grób nr 170. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II* (ok. 8–10 lat). Z czaszki zachowały się ułamki kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 1,5 mm – 3,0 mm – 5,0 mm), fragmenty dołu żuchwowego kości skroniowej, piramida (długość ±31,0 mm, wysokość ±16,5 mm) lewej kości skroniowej, ułamki blaszek kości szczękowej oraz trzonu żuchwy ze śladami zębodołów, a także ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość ±6,5 mm – 9,0 mm), ułamki łuków i trzonów kręgów, głowę kości udowej (średnica. ±29,5 mm) z zachowaną chrząstką wzrostową, fragmenty przynasady bliższej i dalszej kości udowej, nasadę bliższą kości piszczelowej, fragmenty przynasad kości długich, fragmenty kości biodrowej z panewką oraz kości kulszowej o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 179. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I/II*. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm) oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 194. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I/II*. Zidentyfikowano ułamki sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm) oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 2,0 mm).

Grób nr 200. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II*. Zidentyfikowano dwa ułamki blaszek trzonów kości długich oraz fragment przynasady kości długiej ze śladem chrząstki wzrostowej.

Grób nr 205. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Z czaszki zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość

2,0 mm – 3,0 mm) oraz ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamki żeber (szerokość 6,5 mm – 10,0 mm), fragment trzonu kręgu, wycinki trzonów kości długich, w tym kości przedramienia, ułamki głów kości ramiennej, fragmenty dwóch rzepek oraz ułamek paliczka.

Grób nr 215. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I/II*. Z czaszki zachowały się bardzo nieliczne ułamki kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,5 mm) oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamki trzonów i wyrostków stawowych kręgów, wycinek żebra, ułamki głów kości długich, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) oraz fragment rzepek.

Grób nr 216. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II*. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), fragment kości sklepienia (grubość 4,0 mm) z porożą kostną (*porotic hyperostosis*) oraz słabo przepalony fragment piramidy kości skroniowej, ułamki blaszek trzonu żuchwy ze śladami zębodołów, a także korzeń stałego zęba przedtrzonowego oraz zawiązek zęba trzonowego (M3). Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamki głowy kości promieniowej i głów kości długich, fragment trzonu kości przedramienia, przynasadę kości długiej ze śladem chrząstki wzrostowej, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm – 2,5 mm – 3,0 mm).

Grób nr 221. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (25–35 lat). Z mózgowcowej zidentyfikowano fragmenty: kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 4,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie i częściowo egzokranialnie szwu strzałkowego (odcinek S3), kości ciemieniowej (grubość około 3,0 mm) z okolicy brzegu łuskowego, kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm – 5,5 mm) z wy-

cinkami wolnego szwu węglowego, łuski kości potylicznej (grubość 2,0 mm – 5,0 mm) z guzowatością potyliczną zewnętrzną wykształconą w stopniu pośrednim (grubość kości mierzona na guzowatości potylicznej zewnętrznej i wewnętrznej 10,5 mm) oraz kresami karkowymi górnymi, skrzydła większego kości klinowej, kości sitowej, kości skroniowych z okolic dołów żuchwowych, piramidy obu kości skroniowych. Z twarzoczaszki zidentyfikowano blaszkę kości czołowej z bardzo małym wycinkiem brzegu nadoczodołowego o zaostrożonej krawędzi, wyrostek czołowy lewej kości jarzmowej z delikatnie wykształconym guzkiem brzeżnym, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, fragmenty wyrostka podniebiennego kości szczękowej, blaszkę wewnętrzną trzonu żuchwy z kresą żuchwowo – gnykową oraz zębodołami przedtrzonowców i trzonowców (P₂, M₁, M₂, M₃), fragment lewej gałęzi żuchwy z wyrostkami dziobiastym i kłykciowym (średnica ±13,5 mm) oraz siekacz (I), dolny ząb trzonowy (M) oraz korzeń zęba. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamki trzonów kręgów ze śladami osteochondrozy, fragment bliżej nieokreślonej powierzchni stawowej ze szlifem, bloczek kości skokowej (szerokość ±28,0 mm), fragmenty trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm) oraz trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm – 6,0 mm).

Grób nr 222. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (noworodek – 1 rok życia). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm), ułamek kości szczękowej ze śladami krypt po zawiązkach zębów, ułamek zawiązka zęba mlecznego, blaszki trzonów kości długich oraz wycinek trzonu kości długiej (grubość istoty kostnej zbitej 0,5 mm).

Grób nr 224. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus*. Z mózgowcowej wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość około 3,0 mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej.

Z twarzoczaszki wyodrębniono ułamek kości czołowej z okolicy brzegu nadoczodołowego z krawędzią wykształconą w stopniu pośrednim, blaszkę trzonu żuchwy oraz dwa ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ułamki trzonów kręgów, wycinki trzonów kości ramiennej i udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm).

Grób nr 232. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *maturus* (35–40 lat). Z mózgowoczaszki zachowały się fragmenty kości czołowej (grubość 3,0 mm), kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm – 6,0 mm) z wycinkami szwu wieńcowego i obliterowanego endokranialnie i częściowo egzokranialnie szwu strzałkowego. Na blaszce wewnętrznej kości ciemieniowej zaobserwowano dołeczek ziarenkowy. Zidentyfikowano fragmenty łuski kości potylicznej (grubość około 3,0 mm – 6,0 mm) z guzowatością potyliczną zewnętrzną wykształconą w stopniu średnim (grubość kości mierzona na guzowatości 8,0 mm) i kresami potylicznymi górnymi oraz wycinkami zniszczonego szwu węglowego, fragment kłykcia potylicznego z kanałem nerwu podjęzykowego, piramidy obu kości skroniowych. Z twarzoczaszki wyróżniono wyrostki czołowe kości szczękowych, wyrostki kłykciowe żuchwy (prawy średnica $\pm 16,0$ mm, lewy średnica $\pm 14,0$ mm), a także korzenie stałych siekaczy, kłów, przedtrzonowców i trzonowców. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono liczne fragmenty żeber (szerokość $\pm 13,0$ mm – 16,0 mm), fragment łuku przedniego kręgu szczytowego, fragment części bocznych kręgu szczytowego z pogłębioną powierzchnią stawową górną (ząb kręgu obrotowego wysokość $\pm 16,0$ mm, szerokość 9,0 mm, grubość 10,0 mm), trzon kręgu szyjnego o zdeformowanym kształcie z dużymi osteofitami brzeżnymi krawędzi dolnej, fragmenty trzonów kręgów piersiowych i lędźwiowych. Ponadto zidentyfikowano wycinki trzonu kości ramiennej i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm – 6,5 mm), fragment prawej kości miednicznej, fragment grzebienia biodrowego i panewki stawu biodrowego, fragment

prawego guza kulczowego, kości śródręcza i śródstopia, paliczki, paliczek paznokciowy stopy z osteofitem na krawędzi powierzchni stawowej, kość grochową.

Grób nr 233. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Z czaszki wyróżniono fragmenty kości ciemieniowej (grubość 2,5 mm) z okolicy brzegu łuskowego, fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego ze śladami delikatnej porozy kostnej (*porotic hyperostosis*) oraz dwa ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 6,0$ mm – 9,5 mm), ułamek głowy kości długiej oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej około 3,0 mm).

Kultura przeworska

Grób nr 2. Pochówek podwójny: osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?) o nieokreślonym wieku (?) oraz dorosłego osobnika płci męskiej (M). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 4,5 mm), niewielki wycinek lewej kości ciemieniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, fragment prawej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego i łuku jarzmowego oraz fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 3,5 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, fragment wyrostka podniebienne kości szczękowej oraz korzeni stałego zęba. Wyróżniono dublujące się fragmenty łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu o zaokrąglonych krawędziach. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono fragment łuku przedniego kręgu szczytowego, ułamki trzonów kręgów, fragment kłykcia lewej kości ramiennej (szerokość blozka 23,5 mm).

Grób nr 6. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *adultus* (25–35 lat) (B. Borowska-Strugińska 2004, s. 323–325).

Grób nr 7. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości

sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), mały fragment piramidy kości skroniowej oraz ułamków trzonów kręgów, a także głów i trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm – 3,5 mm).

Grób nr 8. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano głównie wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm – 4,0 mm), poza tym wydzielono kilka małych fragmentów kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 3,5 mm) oraz ułamek głowy kości długiej.

Grób nr 9. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano kilka blaszek kości sklepienia czaszki, dwa ułamki kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 4,0 mm) oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 10. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wycinek trzonu kości długiej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm).

Grób nr 11. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 4,0 mm) oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm – 7,0 mm).

Grób nr 12. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm) oraz ułamek powierzchni stawowej nieokreślonej kości.

Grób nr 13. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zachowało się 9 fragmentów kostnych, są to wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm).

Grób nr 14. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm – 5,0 mm), mały fragment trzonu kręgu, niewielki fragment łopatki oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm).

Grób nr 15. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm), odbiegający swoją morfologią od pozostałych szczątków. Poza tym rozpoznano frag-

ment łuski kości czołowej (grubość 4,0 mm) z częściowo zachowaną zatoką czołową i grzebieniem czołowym oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 16. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci męskiej (M?), zmarłego w wieku *adultus* – *maturus*. Z mózgowcowej wyróżniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,0 mm) z całkowicie obliterowanym endokranialnie i egzokranialnie szwem strzałkowym, fragmenty części sutkowej oraz obu wyrostków sutkowatych, fragment prawej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego oraz piramidy obu kości skroniowych. Z twarzoczaszki zidentyfikowano łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o zaokrąglonej krawędzi z wcięciem nadoczodołowym, zatoką czołową oraz wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu oraz część zaokrąglonego brzegu nadoczodołowego z wyrostkiem jarzmowym lewego oczodołu, wyrostki czołowe kości jarzmowych (prawy szerokość 9,5 mm, lewy szerokość 11,5) z guzkiem brzeżnym, prawy wyrostek dziobiasty żuchwy, a także ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano małe fragmenty trzonów i łuków kręgów, trzon obojczyka, wycinki trzonów kości długich, w tym kości promieniowej, kości ramiennej i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm).

Grób nr 17. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wycinki trzonów kości długich, mały fragment trzonu kręgu, ułamek korzenia zęba.

Grób nr 18. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *maturus* (40–50 lat). Z mózgowcowej wyodrębniono dwa małe fragmenty kości sklepienia z wycinkami całkowicie obliterowanego endokranialnie szwu czaszkowego, na wewnętrznej powierzchni blaszki jednego z nich poroza kostna. Zidentyfikowano fragment kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie i egzokranialnie szwu strzałkowego, fragment piramidy prawej kości

skroniowej, fragment prawej kości skroniowej z wyrostkiem sutkowatym (długość $\pm 27,0$ mm) z wcięciem sutkowym, fragment lewej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, lewy łuk jarzmowy z guzkiem stawowym, fragment łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm – 5,5 mm) z wyraźną kresą karkową górną oraz obliterowanym endokranialnie i częściowo egzokranialnie szwem węglowym (odcinek L2). Z twarzoczaszki wydzielono fragmenty prawego (wcięcie nadczołowe) i lewego brzegu nadczołowego o zaokrąglonych krawędziach z zachowanymi wyrostkami jarzmowymi, fragment lewej kości jarzmowej z wyrostkiem czołowym (szerokość $\pm 12,0$ mm) oraz guzkiem brzeżnym, wyrostek czołowy lewej szczęki, fragmenty prawej gałęzi żuchwy, fragmenty wyrostków kłykciowych żuchwy (prawy szerokość $\pm 18,0$ mm o odkształconej powierzchni stawowej głowy), a także korzeń stałego zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 12,0$ mm – 15,0 mm), łuk kręgu szczytowego, ząb (wysokość $\pm 15,0$ mm, szerokość $\pm 8,0$ mm, grubość $\pm 9,0$ mm) kręgu obrotowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych, wyrostek poprzeczny kręgu piersiowego z wyrosłą kostną dołką żebrowego, łuki kręgów odcinka piersiowego kręgosłupa ze skostniałymi przyczepami więzadeł międzyłukowych, w tym wycinek nasady łuku kręgu z wyrostkiem stawowym dolnym prawdopodobnie kręgu Th_{XII} ze skostniałym przyczepem więzadła żółtego. Poza tym rozpoznano fragment końca barkowego prawego obojczyka z mocno wykształconą wyniosłością kostną w okolicy przyczepu części obojczykowej mięśnia naramiennego, niewielki fragment lewej łopatki z częściowo zachowanym wydrążeniem stawowym, fragment dolnej części trzonu prawej kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) z mocno wykształconym grzebieniem ponadkłykciowym bocznym, fragmentarycznie zachowane głowy kości promieniowych (większa z nich o średnicy $\pm 20,0$ mm), fragment

końca bliższego kości łokciowej, fragment kości łódeczkowatej z wyraźną bruzdą dla więzadeł promieniowych nadgarstka, fragmenty talerza kości biodrowej, górnej gałęzi kości łonowej, spojenia łonowego, guzów kulszowych, panewki (*acetabulum*), wycinek trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 7,0 mm) z mocno wykształconą kresą spiralną oraz wargą przyśrodkową kresy chropawej, zniszczone części głów kości udowych, na jednej widoczne przesunięcie powierzchni stawowej głowy, wycinek trzonu prawej kości piszczelowej z okolicą guzowatości piszczelowej, z wyraźnym wałem kostnym od strony bocznej, lewą rzepkę (wysokość $\pm 38,0$ mm, szerokość $\pm 40,0$ mm, grubość $\pm 20,0$ mm) o mocnej rzeźbie na powierzchni przedniej, zwłaszcza w okolicy przyczepu mięśnia prostego uda oraz lewą I kość śródstopia (długość 64,0 mm) z wyrazistymi dołkami dla trzeszczek.

Grób nr 21. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – starszego dziecka zmarłego w wieku *infans II* (ok. 11–12 lat). Z mózgowic zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i ciemieniowej (grubość 3,0 mm – 3,5 mm – 4,0 mm) z wycinkami wolnego szwu wieńcowego i strzałkowego, fragment kości ciemieniowej (grubość 5,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego i strzałkowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm), częściowo zachowane piramidy obu kości skroniowych oraz fragmenty prawej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, łuku jarzmowego i dołu żuchwowego. Z twarzoczaszki rozpoznano blaszkę trzonu żuchwy oraz ułamki korzeni zębów, w tym jeden niezupełnie uformowany, część zęba trzonowego (M) oraz zawiązek zęba trzonowego (M3). Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber (szerokość 9,0 mm – 9,5 mm), części trzonów i łuków kręgów, małe fragmenty głów, nasad i przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej, niewielkie fragmenty kości miednicznej, rzepki, kości łódkowatej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grubość istoty kostnej trzonu kości ramiennej i udowej 3,0 mm.

Grób nr 21A. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 20–25 lat). Z mózgowcowej rozpoznano fragmenty kości czołowej i ciemieniowej (grubość 3,0 mm – 4,0 mm) z wycinkami obliterowanego endokranialnie szwu wieńcowego, fragment kości skroniowej i łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu, fragmenty obu kości skroniowych z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, piramidy kości skroniowych, fragmenty wyrostków sutkowych oraz fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 4,5 mm). Z twarzoczaszki wyodrębniono łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o zaokrąglonej krawędzi, z otworem nadoczodołowym oraz wyrostkiem jarzmowym lewego oczodołu, fragment z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu, wycinek lewej kości jarzmowej z wyrostkiem czołowym (szerokość 10,5 mm) z guzkiem brzeżnym, wyrostek czołowy (szerokość 10,0 mm) z guzkiem brzeżnym prawej kości jarzmowej, fragment prawej szczęki z brzegiem dolnym otworu gruszkowatego, wyrostek zębodołowy obejmujący zębodoły I1, I2, C, P1, P2, M1, fragment prawej połowy trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły P₁, P₂, M₁, M₂, część trzonu żuchwy z kresą żuchwowo – gnykową oraz głębokim dołkiem podżuchwowym, a także ułamki korzeni i zębów trzonowych – jeden ze śladem próchnicy przyszyjkowej. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber (szerokość $\pm 12,5$ mm – 13,0 mm) ze śladami brązowej patyny, częściowo zachowany kręgi obrotowy (wysokość trzonu z zębem $\pm 29,0$ mm), małe fragmenty kręgów szyjnych, dwa trzony kręgów piersiowych o poszerzonych powierzchniach dolnych, fragment trzonu kręgu piersiowego (dolna część kręgosłupa) o szpulowatym kształcie, fragmenty trzonów kręgów lędźwiowych, fragment trzonu pierwszego kręgu krzyżowego z lewym skrzydłem, wycinek głowy kości ramiennej (średnica

$\pm 38,0$ mm), fragmenty kości miednicznej, fragment rzepki (wysokość $\pm 31,0$ mm), paliczki paznokciowe, paliczek bliższy palucha, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm – 5,0 mm).

Grób nr 22. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (20–25 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej (grubość 2,0 mm – 3,0 mm) ze śladami obliteracji endokranialnej szwu strzałkowego, fragmenty kości skroniowych z wyrostkiem sutkowatym (długość $\pm 18,0$ mm), piramidę lewej kości skroniowej oraz fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm; grubość mierzona w okolicy guzowatości potylicznej wewnętrznej 11,5 mm) oraz fragmenty łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o cienkiej i zaostrej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu oraz okolicą lewego oczodołu z zatoką czołową i wyrostkiem jarzmowym, lewą połowę trzonu żuchwy oraz jej wyrostek dziobiasty, a także dwa korzenie stałych zębów. Szkielet postkranialny reprezentują wycinki żeber (szerokość $\pm 10,5$ mm), niewielkie fragmenty trzonów kręgów – na jednym zaobserwowano ślady osteochondrozy, fragment głowy kości ramiennej (średnica $\pm 37,5$ mm), fragment guza kulszowego, fragmenty kłykcia kości udowej, bloczka kości skokowej, kości łódkowatej, dwóch kości śródstopia oraz wycinki trzonów kości długich. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości ramiennej 3,0 mm, trzonu kości udowej 4,0 mm.

Grób nr 23. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – bardzo małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 5–9 miesięcy). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm), fragment skrzydła większego kości klinowej, fragment piramidy prawej kości skroniowej (długość $\pm 14,5$ mm, wysokość $\pm 10,0$ mm), mały fragment części podstawnej (wysokość $\pm 14,0$ mm, szerokość $\pm 13,5$ mm) i części bocznej kości potylicznej o niezakończonym procesie kostnienia, kosteczkę słuchową – strzemiączko oraz drobne fragmenty żuchwy, zawiązek mlecznego sie-

kacza bocznej (i2), zawiązki mlecznych zębów trzonowych (m1, m2), ułamek zawiązka stałego siekacza dolnego przyśrodkowego (I₁), zawiązki zębów stałych w początkowej fazie mineralizacji. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber (szerokość 4,5 mm), fragmenty trzonów i łuków kręgow o niezakończonym procesie kostnienia, wycinki przynasad i trzonów kości długich, w tym największy fragment należący do kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 0,5 mm).

Grób nr 24. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z mózgoczaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,0 mm – 2,5 mm), odbiegające swoją morfologią od pozostałych szczątków. Z uzębienia rozpoznano ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 13,0$ mm), fragment głowy kości promieniowej (średnica $\pm 17,5$ mm), wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 25. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (20–30 lat). Z mózgoczaszki wyodrębniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 4,0 mm), fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm) z wycinkami obliterowanego częściowo endokranialnie szwu strzałkowego, fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm – 5,0 mm), część podstawną kości potylicznej ze skostniałym chrząstkozrostem klinowo – potylicznym. Z twarzoczaszki rozpoznano fragment łuski kości czołowej z okolicy lewego oczodołu, wyrostek czołowy (szerokość 10,0 mm) lewej kości jarzmowej, fragmenty obu gałęzi żuchwy oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 12,0$ mm – 14,5 mm), bardzo słabo zachowane fragmenty trzonów kręgów, wycinek wydrążenia stawowego łopatki oraz kość księżycową. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości udowej 4,0 mm.

Grób nr 26. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowały się dwa fragmenty trzonów kości długich.

Grób nr 27. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki rozpoznano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 5,0 mm), część prawej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego i łuku jarzmowego, blaszkę trzonu żuchwy, ułamek wyrostka podniebiennego szczęki oraz korzeń zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ułamek kręgu, głowy kości długiej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 28. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zachowało się 11 fragmentów kostnych, wśród których zidentyfikowano blaszkę kości skroniowej, ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm) z bardzo małym wycinkiem szwu czaszkowego, piramidę lewej kości skroniowej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 29. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 2,5 mm – 4,0 mm), w tym jeden z bardzo małym wycinkiem szwu czaszkowego oraz blaszki i wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 2,5 mm – 3,0 mm).

Grób nr 30. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się 6 małych fragmentów wśród, których zidentyfikowano ułamek sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm) z niewielkim wycinkiem szwu czaszkowego oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 31. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), jeden z niewielkim wycinkiem szwu czaszkowego oraz fragment żebra (szerokość 8,0 mm) i wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 32. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek sklepienia czaszki, ułamek korzenia zęba, wyrostki stawowe kręgów, wycinek głowy kości promieniowej oraz wycinki trzonów kości kończyn.

Grób nr 33. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 1–1,5 roku). Z mózgowca wyodrębniono kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm), piramidę (długość $\pm 25,0$ mm, wysokość $\pm 10,0$ mm) prawej kości skroniowej, część podstawną kości potylicznej (wysokość 12,0 mm, szerokość 17,5 mm) nieskonią z częściami bocznymi. Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragment sklepienia oczodołu ze śladami *cribra orbitalia* oraz ułamek wyrostka kłykciowego żuchwy, ułamki dwóch zawiązków mlecznych zębów trzonowych (m1), niecałkowicie uformowane korzenie zębów mlecznych, zawiązki dwóch stałych siekaczy górnych przyśrodkowych (I¹), zawiązki dwóch stałych siekaczy dolnych przyśrodkowych (I₁). Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 4,0 mm – 5,0 mm), ząb kręgu obrotowego oraz fragmenty trzonu i łuków kręgów o niezakończonym procesie kostnienia, a także dwa paliczki paznokciowe (długość 6,0 mm), ułamki nasad i wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm).

Grób nr 35. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej, fragment korzenia stałego zęba, wycinek powierzchni stawowej kości długiej oraz fragmenty trzonów kości kończyn, w tym kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) z kresą chropawą.

Grób nr 36. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Z czaszki wyodrębniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 1,0 mm – 2,0 mm – 2,5 mm), fragmenty piramid (lewa długość $\pm 27,5$ mm, wysokość $\pm 11,0$ mm) obu kości skroniowych oraz fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 1,5 mm – 2,0 mm), ułamki korzeni zębów mlecznych ze śladami resorpcji, a także ułamki zawiązków stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano niewielki fragment nasady kości dłu-

giej, być może kości udowej, o porowatej strukturze warstwy korowej.

Grób nr 37. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu czaszkowego, dwa ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm), ułamek paliczka oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 38. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zachowane ciepłopalne fragmenty kości zalegały w warstwie czarnej przepalanej próchnicy w wyższej partii grobu. Zidentyfikowano blaszki i kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm), fragmenty powierzchni stawowych i wycinki trzonów kości długich, w tym kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm).

Grób nr 40. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *infans II – iuvenis*. Z czaszki wyodrębniono ułamki kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), dwa ułamki piramidy kości skroniowej oraz korzenie zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wyrostek stawowy kręgu, ułamki głów kości długich. Zachowane fragmenty kości to głównie blaszki i wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 41. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,5 mm) oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 43. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego prawdopodobnie płci męskiej (M?) oraz osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (20–25 lat). Z mózgowca zidentyfikowano kości sklepienia (grubość 4,0 mm – 6,0 mm), na powierzchni wewnętrznej jednego z fragmentów poroza kostna oraz fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 4,5 mm – 5,0 mm) z wycinkiem szwu czaszkowego oraz porozą kostną (*porotic hyperostosis*), dublujące się fragmenty prawej piramidy, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm). Zachowały się trzy fragmenty kości

sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm) o delikatnej morfologii. Z twarzoczaszki wyodrębniono fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o delikatnie zaostrożonej krawędzi z otworem nadoczodołowym, blaszkę kości szczękowej z wyrostkiem podniebiennym oraz zębodołami, ułamek wyrostka kłykciowego żuchwy. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 9,5$ mm – 10,5 mm), fragmenty trzonów kręgów szyjnych i kręgu lędźwiowego, wycinek obojczyka, fragment kości księżycowatej, fragmenty kości miednicznej, fragmenty obu rzepiek (z jednej zachowała się wyłącznie tylna powierzchnia stawowa o szerokości $\pm 36,5$ mm; druga wysokość $\pm 35,0$ mm; szerokość $\pm 31,0$ mm; grubość $\pm 9,5$ mm) oraz fragment powierzchni stawowej dolnej kości piszczelowej, fragment końca dalszego strzałki, fragment kości łódkowatej.

Grób nr 44. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *maturus* (40–50 lat). Z mózgowoczaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia (grubość 5,0 mm), na powierzchni zewnętrznej jednego z nich widoczna wyniosłość kostna, na powierzchni wewnętrznej zmiany porotyczne oraz fragmenty kości ciemieniowych (grubość 4,5 mm), lewą kość skroniową z wyrostkiem sutkowatym (długość $\pm 20,0$ mm), piramidą oraz okolicą przewodu słuchowego zewnętrznego, prawą kość skroniową z wyrostkiem sutkowatym (długość $\pm 21,0$ mm), piramidę prawej kości skroniowej, fragmenty dołu żuchwowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm) z dość słabo wykształconą okolicą guzowatości potylicznej zewnętrznej (grubość kości mierzona na guzowatości potylicznej wewnętrznej $\pm 11,0$ mm), fragment lewego łuku jarzmowego. Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragment brzęgu nadoczodołowego prawego oczodołu, kość czołową z zatoką czołową i brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o delikatnej, zaostrożonej krawędzi z podwójnym otworem nadoczodołowym i wyrostkiem jarzmowym, fragmenty obu kości jarzmowych (prawa z podwójnym otworem jarzmowo – twarzowym) z wyrost-

kami czołowymi (prawy szerokość 9,0 mm; lewy szerokość 11,0 mm) oraz guzkami brzęnymi, fragmenty obu gałęzi żuchwy z wyrostkiem dziobiastym i fragmentarycznie zachowanymi wyrostkami kłykciowymi, a także ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 11,0$ mm – 12,0 mm), fragment kręgu obrotowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnych ze zmianami zwyrodnieniowymi na powierzchniach wyrostków stawowych, fragmenty trzonów kręgów piersiowych, bardzo małe wycinki trzonów kręgów lędźwiowych z bardzo silnie wyrażonymi zmianami degeneracyjno – zwyrodnieniowymi lub osteosklerotycznymi i osteolitycznymi, być może pochodzenia zapalnego. Poza tym rozpoznano fragmenty obojczyka, łopatki, wycinki głów kości ramiennych, uszkodzony bloczek (szerokość $\pm 24,0$ mm) kości ramiennej, wycinek końca dalszego prawej kości ramiennej z osteofitami na powierzchni bloczka oraz wydatnym nadkłykiem przyśrodkowym i grzebieniem ponadkłykciowym przyśrodkowym, fragmenty końców bliższych obu kości promieniowych z częściowo zachowanymi głowami (średnica $\pm 18,5$ mm; $\pm 21,0$ mm), fragment końca dalszego prawej kości promieniowej z bruzdą ścięgna mięśnia prostownika palców i prostownika wskaziciela, bruzdą ścięgna mięśnia prostownika długiego kciuka, wyrostkiem rylcowatym, wcięciem łokciowym oraz powierzchnią stawową nadgarstkową, kości księżycowate, fragmenty kości łódeczkowatej, fragmenty kości miednicznej (talerza kości biodrowej, powierzchni uchowatej kości biodrowej o nieregularnej i porowatej strukturze, panewki), głowę prawej kości udowej (średnica $\pm 40,0$ mm), fragment końca bliższego lewej kości udowej z głową (średnica g – d $\pm 40,0$ mm) z przesuniętą i poszerzoną powierzchnią stawową, wycinki trzonów kości udowych (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm), jeden z wąską i wysoką kresą chropawą, fragmenty kłykci kości udowej, lewą rzepkę (wysokość $\pm 34,5$ mm; szerokość $\pm 37,5$ mm; grubość 15,0 mm) o po-

głębionej powierzchni stawowej bocznej, fragmenty powierzchni stawowych blozków kości skokowych (większa o szerokości $\pm 28,0$ mm), fragment kości łódkowatej, fragmenty kości śródręcza i śródstopia, paliczków, na ułamku powierzchni stawowej paliczka osteofity, paliczek paznokciowy palucha.

Grób nr 45. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *infans II/iuvenis* (10–15 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm – 2,5 mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm), fragment części oczodołowej kości czołowej oraz ułamki korzeni stałych zębów, zawiązek nieokreślonego stałego zęba. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinek żebra (szerokość $\pm 11,0$ mm), ułamki trzonu i łuku kręgu, fragmenty przynasad kości długich z bardzo słabo zachowaną chrząstką wzrostową oraz wycinki trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 2,5 mm).

Grób nr 46. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragment kości ciemieniowej (grubość 5,0 mm) z dołeczkiem ziarenkowym oraz wycinkiem szwu strzałkowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm) z uszkodzonym wycinkiem szwu węglowego, fragment kości miednicznej oraz wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm).

Grób nr 47. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 4,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 50. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Rozpoznano blaszki sklepienia czaszki, blaszkę kości skroniowej, blaszkę trzonu żuchwy z zębodołami, ułamek paliczka oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 56. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 2–4 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość

1,0 mm – 1,5 mm), fragmenty piramid obu kości skroniowych, część podstawną kości potylicznej (wysokość 14,0 mm, szerokość 20,0 mm) o niezakończonym procesie kostnienia, blaszkę trzonu szczęki z kryptami zawiązków zębów oraz zawiązek stałego siekacza górnego przyśrodkowego (I^1), zawiązki dwóch stałych siekaczy górnych bocznych (I^2), zawiązki dwóch stałych trzonowców górnych (M^1), zawiązki dwóch stałych trzonowców dolnych (M_1) oraz ułamek korzenia zęba mlecznego. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 4,0$ mm – 5,0 mm), fragment części bocznej kręgu szczytowego, ułamki trzonów i łuków kręgów, fragment talerza kości biodrowej, wycinki dwóch przynasad bliższych, przypuszczalnie kości udowych, ze śladami chrząstki wzrostowej oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm).

Grób nr 57. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *infans II* (ok. 11–12 lat). Kości z popielnicy. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowej (grubość 1,5 mm – 2,5 mm), fragment kości czołowej (grubość 2,0 mm) z okolicy oczodołowej oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano fragment trzonu kręgu szyjnego, ułamek paliczka oraz ułamki głów i blaszki trzonów kości kończyn.

Kości z jamy grobowej. Z mózgoczaszki zidentyfikowano blaszkę łuski kości potylicznej z okolicy guzowatości potylicznej wewnętrznej, fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), wycinek prawej kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z zachowanym szwem wieńcowym i strzałkowym, fragment kości ciemieniowej z otworem ciemieniowym, fragmenty dołów żuchwowych, piramidy obu kości skroniowych (prawa długość $\pm 38,0$ mm i wysokość $\pm 12,0$ mm; lewa wysokość $\pm 13,0$ mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 2,0 mm) z zachowanym szwem węglowym, kresą karkową górną, prawym kłykiem potylicznym przebitym kana-

lem nerwu podjęzykowego, częścią podstawną z nieskostniałym chrząstkozrostem klinowo – potylicznym oraz ułamek kostki wstawnej. Zachowane wycinki szwów czaszkowych bez śladów obliteracji. Z twarzoczaszki rozpoznano ułamki brzegu nadoczodołowego o zaostrej krawędzi, niewielkie fragmenty szczęki i żuchwy (prawy wyrostek kłykciowy średnica $\pm 14,0$ mm), a także ułamki korzeni stałych zębów, w tym jeden o niecałkowicie uformowanym wierzchołku. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość 10,0 mm – 10,5 mm), trzy fragmenty trzonów żeber z zachowanymi końcami mostkowymi (faza I), fragment części bocznej kręgu szczytowego, część lewego górnego dołka stawowego kręgu obrotowego, 17 kręgów z odcinka szyjnego, piersiowego, lędźwiowego i krzyżowego z widocznymi cechami niezakończonych procesów wzrostowych, fragmenty końców mostkowych obojczyków z chrząstką wzrostową, fragmenty łopatki wraz z wydrążeniem stawowym, wycinek głowy kości ramiennej ze śladami chrząstki wzrostowej, fragmenty przynasad bliższych oraz przynasad dalszej kości ramiennych z zachowaną chrząstką wzrostową, fragment talerza kości biodrowej o niezakończonym procesie kostnienia, fragmenty nieskostniałej panewki (*acetabulum*), spójenie łonowe (wysokość $\pm 25,0$ mm) o powierzchni podzielonej poziomymi grzebieniami i bruzdami, część kości kulszowej z nieskostniałym guzem kulszowym, fragment gałęzi dolnej kości kulszowej, fragmenty głów kości udowych (większa o średnicy $\pm 33,5$ mm) z chrząstką wzrostową, fragmenty przynasad bliższych obu kości udowych (prawa szerokość $\pm 19,0$ mm) o niezakończonych procesach kostnienia, fragmenty nieskostniałych z trzonami kłykci kości udowych, fragmenty przynasad bliższych kości piszczelowych, kości piętowej o niezakończonym procesie kostnienia, bloczek (szerokość $\pm 28,0$ mm) kości skokowej, kości łódkowate, ułamki paliczków ze śladami chrząstki wzrostowej.

Grób nr 60. Pochówek osobnika być może płci żeńskiej (K??), zmarłego w wieku *adultus*. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 4,0 mm), fragment kości sklepienia (grubość 4,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu czaszkowego, fragment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o lekko zaokrąglonej krawędzi, uszkodzony wyrostek czołowy prawej kości jarzmowej. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamki paliczka, głów i trzonów kości kończyn.

Grób nr 61. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm – 5,0 mm – 6,0 mm), wewnętrzną blaszkę trzonu żuchwy z kolcem bródkowym, niewielkie fragmenty kręgu, panewki (*acetabulum*), kości miednicznej, paliczka oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 62. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (20–22 lat). Z mózgowiczaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej (grubość 2,0 mm), fragmenty kości ciemieniowej i kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, wtopionymi ułamekami przepalonej ozdoby o zielonym zabarwieniu oraz stopionym paciorkiem szklanym o zabarwieniu błękitnym (w jednym punkcie kość zabarwiona na różowo), fragment prawej kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego (na kości ślady brązowej patyny, brązowego spieku oraz wtopiona kropelka metalu o złotym zabarwieniu), fragment piramidy (długość $\pm 35,0$ mm, wysokość $\pm 11,0$ mm) lewej kości skroniowej. Z twarzoczaszki wydzielono fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o ostrej krawędzi z otworem nadoczodołowym, wyrostkiem jarzmowym (w stropie oczodołu ślady *cribra orbitalia*), kości szczękowej z wyrostkami podniebiennym i żębodołowym obejmującym żębodoły prawej strony 2I¹, 2I², 2C, P¹ i P², wyrostek czołowy lewej kości szczękowej, fragment

prawego wyrostka kłykciowego (średnica $\pm 17,0$ mm) z wtopionym korzeniem zęba oraz spiekim kości i metalu. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 9,0 mm – 11,5 mm – 12,5 mm), bardzo słabo zachowane fragmenty trzonów kręgów szyjnych i lędźwiowych, trzon pierwszego kręgu krzyżowego (S_I niezrośnięty z S_{II}), koniec mostkowy obojczyka, fragment głowy kości ramiennej (średnica $\pm 35,0$ mm), fragment końca dalszego prawej kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm) z dość mocno wykształconym grzebieniem ponadkłykciowym bocznym, uszkodzony bloczek (szerokość $\pm 22,5$ mm) prawej kości ramiennej, fragment końca dalszego prawej kości promieniowej, fragmenty talerza kości biodrowej z częściowo zachowaną powierzchnią uchową, wycinek panewki (*acetabulum*) i guza kulszowego, fragment lewej kości udowej (długość $\pm 250,0$ mm; średnica głowy 39,0 mm – na powierzchni stawowej głowy widoczne zagłębienie, szerokość szyjki $\pm 24,0$ mm) z wyrazistą kresą międzykrętarzową na powierzchni przedniej oraz kresą chropawą o pośrednim stopniu wykształcenia, fragment końca bliższego prawej kości udowej (średnica głowy $\pm 36,0$ mm), fragment końca dalszego prawej kości udowej z kłykiem bocznym i przyśrodkowym, fragmenty końców bliższych obu kości piszczelowych, kość łódkowatą.

Kości z jamy grobowej. Budowa morfologiczna kości nawiązuje do szczątków ludzkich złożonych w popielnicy. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 4,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego z wtopioną grudką przepalonego metalu, fragment dołu żuchwowego, piramidę (długość $\pm 37,0$ mm; wysokość $\pm 11,5$ mm), fragment wyrostka czołowego prawej kości jarzmowej, lewy wyrostek kłykciowy (średnica $\pm 14,0$ mm) i ułamek wyrostka dziobiastego żuchwy oraz korzenie zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 9,0 mm – 10,0 mm),

zab (wysokość $\pm 14,5$ mm) kręgu obrotowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnego, piersiowego i lędźwiowego, wycinek wydrążenia stawowego łopatki, dwa fragmenty głowy kości ramiennej z widoczną skostniałą kresą nasadową, fragment trzonu i końca bliższego kości promieniowej (długość $\pm 97,5$ mm) z częściowo zachowaną głową (średnica $\pm 14,5$ mm), kość łódeczkowatą, kość grochowatą, fragmenty talerza kości biodrowej i panewki (*acetabulum*), fragment rzepki (wysokość $\pm 31,0$ mm; szerokość $\pm 30,0$ mm; grubość $\pm 15,5$ mm).

Grób nr 63 obiekt rowkowy (odcinek 56–58). Wśród zachowanych fragmentów kostnych zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm), ułamek wyrostka podniebiennej kości szczękowej oraz wycinki trzonów kości długich (kość łokciowa). Bardzo zły stan zachowania szczątków kostnych uniemożliwia identyfikację płci (?) i wieku (?) osobnika.

Grób nr 64. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm), ułamki korzeni zębów oraz bardzo małe wycinki głów i trzonów kości długich.

Grób nr 65. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 3,5 mm), korzeń stałego zęba, fragment obojczyka oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 66. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszkę czołową z okolicy grzebienia czołowego, ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), niewielki fragment trzonu kręgu oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 67. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowane szczątki to głównie wycinki trzonów kości długich, kilka ułamków kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm) oraz niewielkie wycinki powierzchni stawowych kości kończyn.

Grób nr 68. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułam-

ki kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej, ułamek korzenia zęba oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 69. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wyrostek czołowy (szerokość 9,5 mm) lewej kości jarzmowej z delikatnym guzkiem brzeżnym oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 70. Pochówek osobnika dorosłego płci męskiej (M). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,5 mm), część łuskową kości skroniowej, blaszkę części sutkowej kości skroniowej oraz ułamek piramidy kości skroniowej, fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu o masywnej, grubej i zaokrąglonej krawędzi z wyraźną kresą skroniową oraz wyrostkiem jarzmowym, fragment szczęki z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły I¹, I², C, P¹, blaszki trzonu żuchwy oraz niewielki fragment jej gałęzi, a także ułamek zęba dwukorzeniowego. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano niewielkie fragmenty trzonów kręgów, ułamki bloczka kości ramiennej, głów i powierzchni stawowych kości długich, wycinki trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm), trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm – 7,0 mm) ze śladami brązowej patyny.

Grób nr 71. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano głównie blaszki i wycinki trzonów kości długich oraz mały fragment głowy kości długiej.

Grób nr 72. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 73. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wycinki trzonów kości długich oraz blaszkę kostną ze śladem zębodołu.

Grób nr 74. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Rozpoznano blaszki trzonu żuchwy, korzenie stałych zębów, wycinek trzonu kręgu, ułamek bloczka kości ramiennej,

wycinek końca bliższego kości promieniowej, ułamek kości łódeczkowatej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 75. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano dwa niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), wycinek łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 77. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano trzy większe wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej około 3,0 mm) oraz ułamek kostny ze śladem zębodołu.

Grób nr 82. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowały się dwie blaszki kostne.

Grób nr 85. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki oraz blaszkę trzonu kości długiej.

Grób nr 87. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszki trzonów kości długich oraz ułamek głowy kości długiej.

Grób nr 89. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,0 mm) ze śladami obliteracji endokranialnej szwów czaszkowych, fragment części sutkowej kości skroniowej oraz ułamki dwóch korzeni zębów. Z kości kończyn rozpoznano niewielki fragment głowy kości promieniowej, fragment kłykcia kości udowej, ułamek paliczka, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) z wyraźną kresą chropawą.

Grób nr 91. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragment części sutkowej kości skroniowej, dwa ułamki wyrostka sutkowatego, część lewej kości skroniowej z dołem żuchwowym i łukiem jarzmowym, dwa fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, ułamek korzenia zęba,

część paliczka oraz niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 92. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek kości sklepienia czaszki, blaszki trzonów kości długich oraz dwa bliżej nieokreślone fragmenty kostne.

Grób nr 93. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie fragmenty trzonów kręgów oraz małe wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 96. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowały się wyłącznie blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 97. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (25–30 lat). Z mózgowca czaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 4,5 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu czaszkowego, fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego, część sutkową kości skroniowej z wycinkiem wolnego szwu węglowego, fragmenty piramid obu kości skroniowych, dół żuchwowy, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm). Z twarzoczaszki wyodrębniono część brzegu nadoczodołowego o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym, fragmenty kości szczękowych z wyrostkami podniebieniem i zębodołowym obejmującym zębodoły lewej strony ciała 2I¹, 2I², C, P¹ i P², M¹ i M², dwa fragmenty trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym, a także ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość ±8,0 mm), fragmenty trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych oraz fragment pierwszego kręgu krzyżowego, fragmenty łopatki, wycinek końca bliższego kości promieniowej z fragmentarycznie zachowaną głową, wycinek końca dalszego kości łokciowej z wyrostkiem rylcowatym, fragmenty kości miednicznej, fragment głowy kości udowej (średnica

±38,5 mm), fragment lewej rzepki (wysokość 35,5 mm, szerokość ±31,0 mm, grubość 13,0 mm), fragmenty kości skokowych (szerokość powierzchni stawowej blozka prawej kości 28,0 mm; lewej kości 27,0 mm).

Kości z jamy grobowej. Budowa morfologiczna fragmentów kostnych nawiązuje do szczątków złożonych w popielnicy. Zidentyfikowano blaszki kości sklepienia czaszki, ułamki korzeni zębów i paliczków oraz ułamki głów i blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 99. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano blaszkę kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego, blaszkę części sutkowej kości skroniowej, ułamek łuku jarzmowego, ułamek głowy kości ramiennej oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm – 4,5 mm).

Grób nr 100. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej, wycinek trzonu kręgu oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 101. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *iuvēnis* (14–18 lat). Z czaszki wydzielono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm – 3,5 mm), fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 6,5 mm), fragment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu o cienkiej, lekko zaostrożonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym oraz niewielki fragment brzegu nadoczodołowego z otworem nadoczodołowym, wyrostek czołowy (szerokość ±7,0 mm) prawej kości jarzmowej oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość 7,0 mm – 9,0 mm), fragment końca bliższego kości łokciowej, bardzo słabo zachowane wycinki głów kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej, fragmenty nasady i przynasady kości długich, fragmenty trzonów kości ramiennej i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm).

Grób nr 102. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus*. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu wieńcowego, fragment dołu żuchwowego, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 7,0 mm), fragment szczęki z wyrostkiem zębodołowym, blaszki trzonu żuchwy oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki żeber (szerokość $\pm 6,5$ mm), łuk przedni kręgu szczytowego, ułamki głów i wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,5 mm), kości przedramienia oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm).

Grób nr 103. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *adultus* – *maturus*. Przypuszczalnie pochówek w popielnicy zawiera domieszkę szczątków drugiego osobnika, na co wskazują dublujące się fragmenty lewej łopatki z częściowo zachowanym wydrążeniem stawowym (pierwszy fragment o długości $\pm 36,5$ mm i szerokości $\pm 21,5$ mm; drugi fragment o długości $\pm 33,0$ mm) oraz obecność fragmentów delikatnych kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm). Z mózgowcowej zidentyfikowano fragment łuski kości czołowej (grubość 3,0 mm) z wycinkiem bardzo słabo zachowanego szwu wieńcowego obliterowanego endokranialnie oraz częściowo egzokranialnie, fragmenty kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm) z okolicy brzegu łuskowego, fragment skrzydła większego kości klinowej, fragmenty łuski oraz części sutkowej lewej kości skroniowej (grubość 5,0 mm) z wcięciem sutkowym, fragment prawej kości skroniowej z otworem sutkowym oraz okolicą przewodu słuchowego zewnętrznego, wycinek łuski kości potylicznej (grubość 8,5 mm) z okolicy guzowatości potylicznej wewnętrznej, fragment części bocznej z kłykiem potylicznym. Z twarzoczaszki wyodrębniono łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o pośrednim stopniu wykształcenia z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu, wyrostek czołowy (szerokość

10,0 mm) prawej kości jarzmowej z delikatnie wykształconym guzkiem brzeżnym, fragment prawej szczęki z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym ze śladem ropnia okołożębowego, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodół prawego M_3 oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano prawą część boczną kręgu szczytowego z dwudzielną powierzchnią stawową dołka górnego oraz częściowo zachowanym łukiem przednim i tylnym, fragmenty trzonów kręgów szyjnych, trzonów kręgów piersiowych – na trzonach kręgów dolnego odcinka piersiowego zmiany zwyrodnieniowe – osteochondroza powierzchni górnej i dolnej trzonu z niewielkimi osteofitami brzeżnymi na górnej krawędzi oraz fragmenty trzonów kręgów lędźwiowych – na powierzchni dolnej trzonów kręgowych widoczne zagłębienia. Ponadto wydzielono wycinki żeber (szerokość $\pm 12,0$ mm – 17,5 mm), fragment końca barkowego prawego obojczyka, mały fragment prawej łopatki z częściowo zachowanym wydrążeniem stawowym, wycinek głowy kości ramiennej (średnica $\pm 39,5$ mm) oraz jej trzonu (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm), wycinek głowy kości promieniowej (średnica $\pm 20,0$ mm), fragmenty końca bliższego kości łokciowej, kość księżycową i grochowatą, fragmenty panewek (*acetabulum*) o średnicy wynoszącej $\pm 48,5$ mm, fragment talerza biodrowego z grzebieniem biodrowym oraz powierzchnią uchowatą, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,5 mm), lewą rzepekę (wysokość $\pm 39,0$ mm; szerokość $\pm 40,0$ mm; grubość $\pm 17,5$ mm) z niewielkimi osteofitami brzeżnymi na powierzchni stawowej tylnej, fragment końca dalszego lewej kości piszczelowej z zachowaną kostką przyśrodkową oraz powierzchnią stawową dolną, fragment lewej kości piętowej, bloczek lewej kości skokowej (szerokość powierzchni stawowej $\pm 32,0$ mm).

Kości z jamy grobowej. Złożone szczątki kostne zawierają drugi pochówek (jamowy), w którym złożono szczątki osobnika prawdopodobnie

nie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* – *maturus*. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego oraz kości skroniowej, ułamek kości czołowej (grubość 3,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu wieńcowego, fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,0 mm – 3,5 mm – 4,0 mm) z okolicy brzegu łuskowego, punktu *Bregma* z wycinkiem bardzo słabo zachowanego szwu wieńcowego i strzałkowego, fragment skrzydła większego z zatoką klinową, fragment lewej piramidy, wycinek łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm), blaszkę łuski czołowej z brzegiem nadczołowym o delikatnej, zaostrożonej krawędzi, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły I₁, I₂ i C, mały wycinek trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoł M₃, lewy wyrostek kłykciowy (średnica ±17,5 mm) żuchwy o odkształconej powierzchni stawowej głowy. Szkielet postkranialny reprezentowany jest przez wycinek żebra, bardzo małe fragmenty trzonów i łuków kręgów, ułamki głów i powierzchni stawowych kości kończyn oraz wycinek powierzchni stawowej nieokreślonej kości długiej z wyraźnym zeszlifowaniem powierzchni kostnej.

Grób nr 104. Pochówek podwójny: osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (25–35 lat) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – bardzo małego dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Z mózgowcowej wydzielono blaszki kości sklepienia, na kilku zachowały się wycinki szwów czaszkowych obliterowanych endokranialnie i częściowo egzokranialnie, fragment części oczodołowo – mózgowej kości czołowej z zachowaną zatoką czołową, fragment kości ciemieniowej (grubość 5,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu strzałkowego, fragment łuku jarzmowego i przewodu słuchowego zewnętrznego lewej kości skroniowej, piramidy obu kości skroniowych, fragmenty łuski kości potylicz-

nej (grubość 5,0 mm – 6,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego. Z twarzoczaszki zidentyfikowano słabo zachowane wyrostki czołowe obu kości jarzmowych, dwie blaszki trzonu żuchwy, ułamki wyrostka kłykciowego i dziobiastego żuchwy, a także ułamki korzeni zębów trzonowych oraz zęb przedtrzonowy z ubytkiem próchnicznym. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano bardzo małe fragmenty trzonów kręgów ze śladami osteochondrozy, ułamek kości łódeczkowatej, kość grochową. Pośród analizowanych fragmentów kostnych wydzielono ułamki bardzo delikatnych kości o kredowo – białym zabarwieniu, są to dwa ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm), ułamek łuku kręgu, fragmenty trzonu kręgu krzyżowego i kości kulszowej.

Grób nr 105. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 1,5–2 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 1,5 mm), fragment piramidy lewej kości skroniowej, ułamek dołu żuchwowego, niewielkie wycinki łuski kości potylicznej (grubość 2,5 mm), ułamki szczęki i żuchwy oraz część wyrostka kłykciowego, a także ułamki korzeni zębów mlecznych, w tym jeszcze niecałkowicie uformowany korzeń trzonowca. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinek żebra (szerokość ±5,0 mm), niewielkie wycinki głów i przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej.

Grób nr 108. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano wycinki trzonów kości długich, paliczek oraz blaszki kostne.

Grób nr 110. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm – 4,0 mm), ułamek kości ciemieniowej z okolicy brzegu łuskowego, mały wycinek wyrostka czołowego prawej kości jarzmowej, fragment lewego wyrostka dziobiastego żuchwy oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

- Grób nr 111. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm – 4,5 mm), ułamek kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego, ułamki łuku jarzmowego, niewielki fragment głowy oraz ułamki powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn.
- Grób nr 112. Pochówek podwójny: osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 22–25 lat) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w okresie płodowym lub noworodkowym (okołoporodowym) (A. Zielińska 2012, s. 277–288).
- Grób nr 113. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 20–30 lat). Z czaszki wydzielono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 3,5 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkami obliterowanego endokrania szwu strzałkowego, fragment skrzydła większego kości klinowej, fragmenty dołów żuchwowych i łuski obu kości skroniowych, piramidy kości skroniowych, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 6,0 mm) z wycinkami wolnego szwu węglowego oraz guzowatością potyliczną zewnętrzną (grubość 9,0 mm), niewielki wycinek lewej części bocznej kości potylicznej z częściowo zachowanym kłykiem potylicznym. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinek głowy kości ramiennej, ułamek bloczka kości ramiennej, fragment końca dalszego kości promieniowej z częściowo zachowaną powierzchnią stawową nadgarstkową, fragment kości księżycowej, fragmenty głów kości udowych (średnica $\pm 39,0$ mm), fragmenty słabo zachowanych końców dalszych kości piszczelowych, fragmenty trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej złbitej 5,0 mm) i kości udowej (grubość istoty kostnej złbitej 5,5 mm), fragment lewej kości piętowej z częściowo zachowanym guzem piętowym, bardzo słabo zachowaną kość skokową, niewielki fragment kości łódkowatej.
- Grób nr 116. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm), małe wycinki trzonów kości długich oraz ułamki blaszek kostnych.
- Grób nr 117. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* – *infans II*. Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm – 2,0 mm; 4,5 mm – 6,0 mm), ułamek wyrostka stawowego kręgu, niewielką część kości łódeczkowatej, ułamki głów i wycinki trzonów kości kończyn.
- Grób nr 118. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 119. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), dwa ułamki korzeni stałych zębów, dwa niewielkie fragmenty trzonów kręgów, wycinki trzonów kości udowej (grubość istoty kostnej złbitej 5,5 mm).
- Grób nr 121. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – być może dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Z czaszki zidentyfikowano ułamki kości sklepienia (grubość 2,5 mm – 3,5 mm), fragment dołu żuchwowego, fragment piramidy prawej kości skroniowej, blaszkę trzonu żuchwy oraz ułamek korzenia stałego zęba. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 122. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm), ułamki korzeni zębów, fragmentarycznie zachowane kręgi, jeden ze śladem osteochondrozy oraz ułamek paliczka, blaszki trzonów kości długich.
- Grób nr 123. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm), lewy wyrostek dziobiasty żuchwy oraz wycinki i blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 124. Pochówek osobnika być może płci męskiej (M?), zmarłego w wieku *adultus*. Z mózgowczaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), dwa fragmenty lewej kości skroniowej z łukiem jarzmowym i okolicą przewodu słuchowego zewnętrznego, piramidę prawej kości skroniowej, niewielkie fragmenty kości potylicznej. Z twarzoczaszki zidentyfikowano łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego i lewego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym i wyrostkami jarzmowymi, częściowo zachowany wyrostek czołowy prawej kości jarzmowej z podwójnym otworem jarzmowo – twarzowym, lewy wyrostek czołowy (szerokość 8,0 mm) z guzkiem brzeżnym, fragment lewej gałęzi żuchwy z wyrostkiem dziobiastym, a także ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber, ułamki trzonów kręgow, niewielkie wycinki obojczyka i łopatki, ułamki głów kości kończyn, fragment kości łódkowatej.

Grób nr 125. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci żeńskiej (K?), zmarłego w wieku *adultus* (ok. 35 lat). Z mózgowczaszki wydzielono blaszki lewej kości skroniowej z okolicy wyrostka sutkowatego z widocznym wcięciem sutkowym, fragmenty prawej kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu wieńcowego i strzałkowego (odcinek S1i S2), fragmenty kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkami szwu strzałkowego ze śladami obliteracji endokranialnej i egzokranialnej, fragment kości ciemieniowej (grubość 3,5 mm – 4,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, prawą kość skroniową z częściowo zachowanym wyrostkiem sutkowatym (długość $\pm 24,0$ mm), piramidy obu kości skroniowych, doły żuchwowe, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm) z wycinkami wolnego szwu węglowego oraz okolicą guzowatości potylicznej wewnętrznej, wycinek lewej części bocznej kości potylicznej z częściowo zachowanym kłykiem potylicznym. Z twarzoczaszki zidentyfikowano frag-

ment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o ostrej krawędzi, wyrostki czołowe (prawy szerokość 12,0 mm; lewy szerokość 12,5 mm) kości jarzmowych, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym prawy zębodół M_3 oraz mały fragment trzonu z okolicy kolca bródkowego z prawymi zębodołami I_1 i I_2 , fragmentarycznie zachowany prawy wyrostek kłykciowy (średnica $\pm 12,0$ mm). Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono fragment części bocznej kręgu szczytowego, ułamki łuków i wyrostków stawowych kręgow, wycinki głów kości ramiennej i kości promieniowej, fragment końca bliższego kości łokciowej z częściowo zachowaną powierzchnią stawową.

Grób nr 127. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 5–6 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), niewielki fragment piramidy kości skroniowej, ułamki kości szczękowej i żuchwy z kryptami dla zawiązków zębów, a także ułamek mlecznego zęba trzonowego (m), zawiązek stałego zęba przedtrzonowego (P), ułamki zawiązków zębów stałych. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber (szerokość 6,5 mm – 7,0 mm), ułamki łuków kręgow, wycinek przynasady kości długiej, ułamki głów i wycinki trzonów kości długich. Zachował się jeden wycinek trzonu kości długiej odbiegający swoją morfologią od pozostałych szczątków.

Grób nr 128. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm – 4,5 mm), fragment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym oraz ułamki korzeni dwóch zębów, ułamek trzonu kręgu, wycinki trzonów kości kończyn.

Grób nr 129. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się 14 ułamków kostnych wśród, których zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 7,0 mm) oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 130. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowane fragmenty kości to głównie blaszki sklepienia czaszki, korzenie zębów oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 131. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowane fragmenty kości to głównie blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 132. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 1,5–3 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm), fragment kości klinowej – skrzydła większe zrośnięte z trzonem, fragment łuski kości potylicznej (grubość 2,0 mm), fragment części podstawnej (długość $\pm 13,0$ mm; szerokość $\pm 17,0$ mm) kości potylicznej (części boczne jeszcze niezrośnięte), a także zawiązki zębów stałych, w tym stałego siekacza górnego przyśrodkowego (I^1), stałego siekacza dolnego przyśrodkowego (I_1), ułamki trzonowca ($M1$). Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki żeber (szerokość $\pm 4,5$ mm), ułamki łuków i trzonów kręgów, niewielkie wycinki przynasad kości długich ze śladami chrząstki wzrostowej, fragmenty paliczków o pałeczkowatym kształcie, ułamki kości z wtopionymi grudkami przepalonego brązu.

Grób nr 133. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 5,5 mm), dwa fragmenty kości sklepienia z wycinkami głównych szwów czaszkowych ze śladami obliteracji endokranialnej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 5,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, wyrostek czołowy (szerokość 8,0 mm) lewej kości jarzmowej oraz ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamek łuku kręgu, niewielki wycinek głowy kości długiej, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,5 mm), dwa ułamki paliczków.

Grób nr 134. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano kości sklepienia (grubość 2,5 mm – 3,0 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm)

z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego z otworem ciemieniowym, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm) z kresą karkową górną, korzeń zęba. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinek żebra (szerokość $\pm 10,0$ mm), fragment trzonu kręgu szyjnego, wycinek trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm).

Grób nr 135. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm).

Grób nr 136. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm – 4,0 mm), fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm), blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 137. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 4,5 mm), ułamek korzenia zęba, bardzo mały wycinek bloczka kości ramiennej, ułamki powierzchni stawowych kości długich, wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 138. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Wśród 9 fragmentów kości zidentyfikowano wycinki sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm) oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 139. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszki sklepienia czaszki i trzonów kości długich.

Grób nr 140. Zachowało się sześć fragmentów przepalonych kości zwierzęcych, m.in. żebro i wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 141. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans II* (ok. 9–12 lat). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 1,5 mm – 2,0 mm – 2,5 mm), małe fragmenty piramidy kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 2,5 mm – 4,0 mm), fragment części bocznej z okolicy kłykcia potylicznego z kanałem nerwu podjęzykowego, dwa ułamki sklepienia oczodołu ze śladami porozy (*cribra orbitalia*) oraz ułamki

korzeni zębów, częściowo zachowany trzonowiec dolny (M_1). Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 7,0 mm – 8,0 mm), fragment części bocznej kręgu szyjowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnych i piersiowych, wycinek trzonu obojczyka, fragmenty głów kości ramiennej oraz kości udowych (średnica $\pm 27,0$ mm) ze śladem chrząstki wzrostowej, fragment przynasady bliższej kości udowej (średnica $\pm 20,0$ mm; grubość szyjki $\pm 16,0$ mm), fragmenty przynasad kości kończyn oraz kości miednicznej o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 142. Pochówek osobnika dorosłego prawdopodobnie płci męskiej (M?). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,5 mm), fragment łuski kości skroniowej, niewielki wycinek lewej kości skroniowej z okolicy dołu żuchwowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 7,0 mm), fragment łuski kości czołowej z uszkodzonym brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu oraz wyrostkiem jarzmowym, wyrostki czołowe (prawy szerokość 11,0 mm) obu kości jarzmowych z guzkami brzeżnymi oraz ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość $\pm 13,0$ mm), kość księżycową, fragment talerza kości biodrowej i panewki (*acetabulum*), fragmenty trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm) i trzonu kości udowej (grubość 6,0 mm).

Grób nr 143. Pochówek osobnika być może płci żeńskiej (K??), zmarłego w wieku *adultus* (20–30 lat). Z czaszki rozpoznano fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5 mm – 3,0 mm), część sutkową kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm). Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamek łuku i wyrostka stawowego kręgu, fragment końca bliższego kości udowej, ułamki głów i powierzchni stawowych kości kończyn oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 145. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszki i kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm),

dwa korzenie zębów, blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 146. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 4,5 mm), wycinek kości ciemieniowej z okolicą brzegu łuskowego, ułamek dołu żuchwowego, wyrostek czołowy (szerokość 10,0 mm) lewej kości jarzmowej z delikatnie wykształconym guzkiem brzeżnym, ułamek korony zęba, niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych kości kończyn i trzonów kości długich.

Grób nr 147. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki rozpoznano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 5,0 mm), blaszkę trzonu żuchwy z kolcem bródkowym oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ułamki trzonów kręgów, niewielki wycinek głowy kości promieniowej, drobne fragmenty trzonów kości długich kończyn.

Grób nr 148. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszkę sklepienia czaszki, fragment lewej kości skroniowej oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 149. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zachowane szczątki kostne to głównie niewielkie fragmenty trzonów kości długich wśród, których zidentyfikowano fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm). Ponadto wydzielono blaszki sklepienia czaszki, w tym część sutkową kości skroniowej, fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm – 5,0 mm), ułamki korzeni zębów, ułamek paliczka.

Grób nr 150. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się kilkanaście ułamków kostnych, wśród których zidentyfikowano blaszki trzonów kości długich oraz fragment kości sklepienia czaszki.

Grób nr 151. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki trzonów kości długich oraz bardzo słabo zachowany fragment kręgu.

Grób nr 152. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie

fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0mm – 4,0mm), niewielkie fragmenty kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego i łuku jarzmowego, ułamki powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn.

Grób nr 153. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano blaszkę kostną części sutkowej kości skroniowej i wyrostka sutkowatego, fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5mm – 4,0mm), ułamki piramidy, przewodu słuchowego zewnętrznego i dołu żuchwowego, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 5,0mm – 7,0mm) z kresą karkową oraz kilka korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 11,5$ mm), ząb (wysokość $\pm 16,0$ mm) kręgu obrotowego, wycinki głów i powierzchni stawowych kości długich, niewielkie fragmenty trzonów kości długich kończyn (grubość istoty kostnej zbitej 4,0mm).

Grób nr 154. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 6,0mm), drobny fragment kręgu oraz wycinki trzonów kości długich kończyn (grubość istoty kostnej zbitej 6,0mm).

Grób nr 155. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0mm – 4,0mm), ułamek kostki wstawnej, wycinek części mózgowo – oczodołowej kości czołowej, fragment piramidy lewej kości skroniowej, trzy korzeni zębów oraz wycinków trzonów kości długich.

Grób nr 156. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek kości sklepienia czaszki oraz piramidy kości skroniowej, a także niewielkie wycinki głowy i trzonów kości długich.

Grób nr 157. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki kości sklepienia czaszki (grubość 3,5mm – 4,0mm) oraz wycinek trzonu kości długiej.

Grób nr 158. Pochówek osobnika dorosłego być może płci męskiej (M??). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki, korzeń zęba, ułamek bloczka kości ramiennej, fragment głowy kości udowej (średnica $\pm 46,0$ mm) oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 159. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0mm – 3,5mm – 4,5mm), ułamek przewodu słuchowego zewnętrznego, blaszkę kostną wyrostka zębodołowego szczęki, dwa ułamki korzeni stałych zębów oraz wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn, prawą rzepekę (wysokość $\pm 29,5$ mm; szerokość $\pm 33,5$ mm) z wcięciem dla mięśnia obszernego bocznego.

Grób nr 160. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus*. Z mózgowic czaszki wyodrębniono fragmenty kości czołowej i kości ciemieniowych (grubość 2,5mm – 4,0mm), fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,5mm – 5,0mm), niewielkie fragmenty kości skroniowej, w tym dołu żuchwowego, przewodu słuchowego zewnętrznego, łuku jarzmowego oraz piramidy. Z twarzoczaszki zidentyfikowano niewielkie fragmenty łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o cienkiej i zaostrej krawędzi, fragmentarycznie zachowany wyrostek czołowy lewej kości jarzmowej, ułamki kości szczękowej i żuchwy oraz częściowo zachowany prawy wyrostek kłyckiowy (średnica $\pm 14,0$ mm), a także ułamki stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano ułamek zęba kręgu obrotowego, wycinki żeber (szerokość 8,0–9,0mm), niewielkie fragmenty trzonów kręgów szyjnych, fragmenty kości łódeczkowatych, kość księżycowatą, niewielkie wycinki głów i powierzchni stawowych kości długich, fragmenty trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0mm) i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0mm).

Grób nr 161. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano fragment kości ciemieniowej (grubość

5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem częściowo obliterowanego endokranialnie szwu węłowego oraz ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki żeber, blaszkę końca bliższego kości promieniowej z guzowatością promieniową, ze zmianami zwyrodnieniowo – przeciążeniowymi oraz wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 162. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm – 2,0 mm), ułamki dwóch korzeni zębów oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 165. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm), ułamek kości skroniowej, wyrostek czołowy (szerokość 11,5 mm) z delikatnym guzkiem brzeżnym lewej kości jarzmowej, ułamek trzonu i gałęzi żuchwy, ząb kręgu obrotowego oraz niewielkie wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 166. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano wycinek żebra, fragment kości łódeczkowatej, wycinki głów i trzonów kości długich.

Grób nr 167. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano blaszki kostne sklepienia czaszki, blaszkę kości skroniowej, niewielkie wycinki kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm – 5,5 mm), ułamek blaszki kostnej trzonu żuchwy, mały fragment paliczka oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 168. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowały się jedynie dwie blaszki kostne.

Grób nr 169. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 6,0 mm – 7,5 mm) ze śladami obliteracji szwów czaszkowych, ułamek łuku kręgu oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 171. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Z czaszki wyodrębniono niewielkie wycinki kości sklepienia (grubość 2,5 mm – 3,5 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu czaszkowego oraz ułamek korzenia zęba. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamek kości łódeczkowatej, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej złitej 0,5 mm; 2,5 mm – 3,0 mm) oraz drobne fragmenty paliczków.

Grób nr 172. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano blaszkę kości skroniowej, ułamek korzenia zęba, drobne wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości długich oraz ułamek paliczka.

Grób nr 173. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek sklepienia czaszki, w tym łuski kości potylicznej oraz ułamek korzenia zęba, wycinek żebra, drobne wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich kończyn.

Grób nr 174. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano drobne fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm) oraz bardzo małe wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 175. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się 7 niewielkich fragmentów kostnych wśród, których zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm), ułamek piramidy kości skroniowej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 176. Pochówek podwójny: osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm), ułamek wyrostka dziobiastego żuchwy oraz niewielki fragment głowy kości długiej, wycinek żebra, ułamki łuków kręgow, wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej złitej 3,0 mm).

Grób nr 177. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowały się jedynie ułamki blaszek kostnych.

Grób nr 178. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm – 3,0 mm), fragmentarycznie zachowany lewy wyrostek czołowy (szerokość 7,5 mm) z delikatnym guzkiem brzeżnym, ułamek kręgu, niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 181. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zachowały się małe fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), ułamek kręgu, dwa paliczki paznokciowe ręki, wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 183. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki wyróżniono małe fragmenty kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 3,0 mm – 4,0 mm), ułamek łuski kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm), fragment kości szczękowej z częściowo zachowaną zatoką szczękową i wyrostkiem podniebiennym oraz dwa korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamki kręgów, niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 184. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Z czaszki zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm), wyrostek czołowy (szerokość $\pm 8,0$ mm) z wydatnym guzkiem brzeżnym lewej kości jarzmowej, dublujące się wyrostki czołowe kości jarzmowej, ułamek kości szczękowej, korzenie stałych zębów oraz ułamki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 185. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm) z wycinkami szwu węglowego obliterowanego endokranialnie i szwu strzałkowego obliterowanego częściowo egzokranialnie oraz ułamek piramidy kości skroniowej, blaszkę kości szczękowej, korzeń stałego zęba, niewielki

fragment łopatki, a także wycinki głów i trzonów kości długich.

Grób nr 186. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano małe fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 5,5 mm), wycinki kości ciemieniowej (grubość 5,0 mm) z fragmentarycznie zachowanym szwem strzałkowym, ułamki dołu żuchwowego i piramidy kości skroniowej, ułamki wyrostka kłykciowego żuchwy oraz ułamki dwóch korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano ułamki trzonów i wyrostków stawowych kręgów, ułamek głowy kości ramiennej oraz niewielkie wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn.

Grób nr 187. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm – 4,0 mm – 5,0 mm), niewielki fragment kości ciemieniowej (grubość 2,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego, wycinki kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, dołu żuchwowego i wyrostka sutkowatego, piramidę lewej kości skroniowej, blaszkę trzonu żuchwy oraz korzenie stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono fragment części bocznej kręgu szczytowego, kość grochową, ułamki paliczków oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 188. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z fragmentarycznie zachowanym wycinkiem szwu czaszkowego, ułamek korzenia zęba oraz niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 189. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 3,5 mm), niewielki fragment łuski kości czołowej z grzebieniem czołowym, fragmenty kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm), fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm), niewielki fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego

- oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym i wyrostkiem jarzmowym, prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (średnica 15,0 mm). Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber, łuk przedni kręgu szczytowego, fragmenty trzonów kręgów szyjnych, fragmentarycznie zachowane wydrążenie stawowe łopatki oraz niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości długich.
- Grób nr 190. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Wśród zachowanych szczątków zidentyfikowano niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm – 4,5 mm), ułamek kości klinowej, wycinki dwóch żeber (szerokość 6,5 mm), ułamek paliczka oraz niewielkie wycinki głów i trzonów kości kończyn.
- Grób nr 191. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano jedynie ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm), ułamki korzeni dwóch zębów, fragment paliczka oraz niewielkie wycinki głów i trzonów kości długich.
- Grób nr 192. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się 9 ułamków trzonów kości długich.
- Grób nr 193. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zachowało się 6 niewielkich fragmentów kostnych wśród, których rozpoznano blaszkę sklepienia czaszki oraz wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 195. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Wśród zachowanych szczątków zidentyfikowano drobne fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,5 mm – 2,5 mm – 3,0 mm), ułamki korzeni zębów oraz łuk kręgu, niewielki fragment łopatki, mały fragment spojenia łonowego, ułamki głów i wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 196. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano blaszki sklepienia czaszki, ułamek trzonu kręgu, wycinki głowy i trzonów kości długich.
- Grób nr 198. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), ułamki korzeni dwóch zębów oraz ułamki łuków kręgów, drobne wycinki głów i powierzchni stawowych kości kończyn, wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 199. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,0 mm) oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.
- Grób nr 201. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki rozpoznano blaszki łuski kości czołowej z okolicy nadoczodołowej, fragmenty kości sklepienia (grubość 4,5 mm – 5,0 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 4,5 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego, fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm) z wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu węglowego. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamek trzonu kręgu oraz wycinki powierzchni stawowej i trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 6,5 mm).
- Grób nr 202. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Wśród zachowanych szczątków kostnych udało się zidentyfikować jedynie wycinki powierzchni stawowych i trzonów kości długich.
- Grób nr 203. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci męskiej (M?), zmarłego w wieku *maturus* (35–45 lat). Z mózgo-czaszki wydzielono fragment kości czołowej (grubość 3,5 mm) z wycinkiem szwu wieńcowego częściowo obliterowanego, fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm – 4,0 mm) z wycinkami szwu strzałkowego (odcinek S3) obliterowanego endokranialnie i egzokranialnie, fragment lewej kości skroniowej z dołem żuchwowym oraz łukiem jarzmowym, piramidę lewej kości skroniowej, fragmenty części sutkowej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm – 5,5 mm). Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragmen-

ty łuski kości czołowej z brzegiem nadczołowym obu oczodołów o krawędzi ukształtowanej w stopniu pośrednim z wyrostkami jarzmowymi, fragment lewej kości jarzmowej (wysokość $\pm 46,0$ mm) z wyrostkiem czołowym (szerokość 11,0 mm) oraz guzkiem brzeżnym, niewielkie fragmenty szczęki, fragmenty prawej gałęzi żuchwy z fragmentarycznie zachowanym wyrostkiem kłykciowym (średnica $\pm 12,0$ mm) oraz wyrostkiem dziobiastym. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 15,5$ mm – 17,0 mm), fragment kręgu obrotowego z zębem (wysokość 15,0 mm; szerokość 10,0 mm; grubość 9,5 mm; wysokość trzonu z zębem 33,0 mm), zaobserwowano nietypowy kształt lewej powierzchni stawowej górnej oraz wyrost kostny na wierzchołku zęba. Poza tym zidentyfikowano fragmenty trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych z osteofitami brzeżnymi, fragment trzonu pierwszego kręgu krzyżowego, fragment głowy kości ramiennej (średnica g – d $\pm 41,0$ mm), fragment części dolnej trzonu prawej kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) z wyraźnym grzebieniem ponadkłykciowym bocznym, fragment końca dalszego kości promieniowej z częściowo zachowaną powierzchnią stawową nadgarstkową, fragment końca bliższego kości łokciowej, paliczek paznokciowy ręki, fragmenty panewki (*acetabulum*) i talerza kości biodrowej, fragmenty kłykcia kości udowej, fragmenty powierzchni stawowych końca bliższego kości piszczelowej, fragment końca dalszego kości piszczelowej z częściowo zachowaną kostką przyśrodkową oraz powierzchnią stawową dolną, fragment kostki bocznej strzałki, fragment powierzchni stawowej blozka kości skokowej, fragment kości klinowatej pośredniej, fragment pierwszej kości śródstopia, fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm).

Kości z jamy grobowej. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki, fragment głowy kości promieniowej (średnica $\pm 20,0$ mm), kość łódeczkowatą, kość grochową. Budowa mor-

fologiczna zachowanych fragmentów kostnych nawiązuje do szczątków osobnika złożonych w popielnicy.

Grób nr 206. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki dwóch korzeni zębów, ułamek zęba kręgu obrotowego, wyrostek stawowy kręgu, ułamek kości łódeczkowatej, ułamki dwóch paliczków oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 207. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano jedynie ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 3,5 mm) oraz niewielkie wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 208. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano niewielkie wycinki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 3,5 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z fragmentarycznie zachowanym szwem wieńcowym i strzałkowym, korzenie stałych zębów oraz niewielkie wycinki głów i trzonów kości kończyn.

Grób nr 209. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), wyrostek czołowy (szerokość $\pm 8,5$ mm) z guzkiem brzeżnym lewej kości jarzmowej oraz wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 210. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm), wycinek żebra oraz ułamki powierzchni stawowych i trzonów kości długich.

Grób nr 211. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 4,0 mm), korzenie dwóch zębów, ułamek łuku kręgu oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 213. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamek blaszki sklepienia czaszki oraz niewielki wycinek powierzchni stawowej i blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 214. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Wśród 10 niewielkich frag-

mentów kostnych rozpoznano jedynie blaszkę sklepienia czaszki oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 217. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Zidentyfikowano jedynie ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm), wycinek żebra (szerokość 4,0 mm) oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 218. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego prawdopodobnie płci żeńskiej (K?) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* – *infans II*. Z mózgoczaszki zidentyfikowano blaszki kostne wyrostka sutkowatego, niewielkie fragmenty kości sklepienia (grubość 0,5 mm – 1,0 mm; 2,0 mm – 3,0 mm – 3,5 mm), fragmenty kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego, fragment kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z okolicy brzegu łuskowego, fragment lewej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego i łuku jarzmowego, ułamek piramidy kości skroniowej. Z twarzoczaszki wyodrębniono wycinek brzegu nadoczodołowego prawego oczodołu o delikatnie zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, wycinek kąta żuchwy oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber o zróżnicowanej morfologii, fragmenty trzonów kręgów szyjnych i lędźwiowych, ułamek głowy kości promieniowej (średnica $\pm 15,0$ mm), wycinek przynasady kości długiej ze śladem chrząstki wzrostowej oraz wycinki trzonów kości długich o delikatnej budowie anatomicznej, fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm).

Grób nr 219. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *adultus* (20–25 lat). Z mózgoczaszki zidentyfikowano fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,0 mm – 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego i węglowego, z otworem ciemieniowym oraz zmianami porotycznymi (*porotic hyperostosis*), fragmentarycznie

zachowane piramidy obu kości skroniowych, fragment lewej kości skroniowej z dołem żuchwowym, ułamki prawego dołu żuchwowego i łuku jarzmowego, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego oraz część podstawną kości potylicznej. Z twarzoczaszki rozpoznano fragmenty kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym lewego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym, wyrostki czołowe kości jarzmowych (prawy szerokość 13,0 mm; lewy szerokość 14,0 mm) z guzkami brzeżnymi, wyrostki czołowe szczęk, fragmenty kości szczękowych z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły 2I¹, 2I², 2C, 2P¹, 2P², wewnętrzną blaszkę kostną trzonu żuchwy z zębodołami lewej strony ciała M₁, M₂ i M₃, fragment lewej gałęzi żuchwy z wyrostkiem dziobiastym, lewy wyrostek kłyckiowy (średnica $\pm 15,5$ mm) oraz korzenie zębów wielokorzeniowych. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber (szerokość 13,0 mm – 13,5 mm), fragment łuku przedniego kręgu szczytowego, ząb kręgu obrotowego (wysokość $\pm 15,0$ mm), fragmenty trzonów kręgów piersiowych i lędźwiowych, fragment trzonu pierwszego kręgu krzyżowego, fragment łopatki z wydrążeniem stawowym (długość $\pm 34,0$ mm; szerokość $\pm 20,5$ mm), fragmenty kości miednicznej, fragmentarycznie zachowaną głowę kości udowej (średnica $\pm 46,0$ mm), fragment końca dalszego strzałki, kość łódeczkowatą, powierzchnię stawową bloczka kości skokowej (szerokość $\pm 33,0$ mm), fragmenty kości śródstopia i paliczków. Grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości ramiennej 3,0 mm, trzonu kości udowej 5,0 mm.

Kości z jamy grobowej. Zidentyfikowano ułamek dołu żuchwowego, fragment prawej gałęzi żuchwy z wyrostkiem dziobiastym, ułamki korzeni i zęba stałego, wycinki żeber (szerokość 11,5 mm), kość grochowatą, ułamki głów kości śródreżca i śródstopia oraz paliczków. Budowa morfologiczna zachowanych frag-

mentów kostnych nawiązuje do szczątków osobnika złożonych w popielnicy.

Grób nr 220. Kości z popielnicy. Pochówek osobnika płci żeńskiej (K), zmarłego w wieku *adultus/maturus* (30–40 lat). Z mózgoczaszki wydzielono blaszkę łuski kości czołowej z wycinkiem szwu wieńcowego obliterowanego endokranialnie, fragment kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego, fragmenty kości ciemieniowych (grubość 4,0 mm – 4,5 mm) z całkowicie obliterowanym endokranialnie i egzokranialnie wycinkiem szwu strzałkowego (odcinki S1 i S3), fragment lewej kości skroniowej z okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego, część sutkową kości skroniowej, fragment lewego łuku jarzmowego, piramidy obu kości skroniowych, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,5 mm – 5,0 mm) z wycinkami szwu węglowego obliterowanego endokranialnie oraz kostką wstawną. Z twarzoczaszki zidentyfikowano łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym obu oczodołów o delikatnie zaokrąglonej krawędzi z wyrostkami jarzmowymi, fragmenty obu kości jarzmowych z wyrostkami czołowymi (prawy szerokość 7,0 mm; lewy szerokość $\pm 9,0$ mm), niewielkie fragmenty szczęki, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym obliterowany zębodoł M_1 oraz M_2 , wewnętrzną blaszkę trzonu żuchwy z zębodołem M_3 , fragmentarycznie zachowane wyrostki dziobiaste oraz korzenie zębów dwukorzeniowych, jeden z hipercementozą. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber ze śladami osteoartrozy na guzkach żebrowych, ułamek łuku kręgu szczytowego, niewielki fragment kręgu obrotowego, fragment trzonu kręgu szyjnego ze zmianami osteoartretycznymi i osteofitami brzeżnymi, fragment końca barkowego obojczyka, ułamek głowy kości promieniowej (średnica $\pm 18,0$ mm).

Kości z jamy grobowej. Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki, korzenie dwóch zębów, wycinki trzonów i głów kości długich. Opisane fragmenty kostne prawdopodobnie

należą do osobnika, którego szczątki złożono w popielnicy.

Kości z małej jamy położonej obok grobu. Zidentyfikowano niewielkie blaszki i wycinki trzonów kości długich oraz ułamek korzenia zęba. Opisane szczątki kostne najprawdopodobniej nie należą do osobnika pochowanego w popielnicy, ponieważ różnią się zabarwieniem oraz morfologią. Bardzo zły stan zachowania uniemożliwił oznaczenie płci (?) i wieku (?) osobnika.

Grób nr 223. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm) z wycinkiem szwu czaszkowego obliterowanego endokranialnie, łuskę kości skroniowej, niewielki wycinek brzegu nadoczodołowego lewego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym oraz korzenie trzech stałych zębów, a także niewielkie wycinki głów i powierzchni stawowych kości kończyn oraz fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm).

Grób nr 225. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano niewielki fragment kości sklepienia (grubość 3,0 mm), wycinek części oczodołowo – mózgowej kości czołowej oraz korzenie zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano jedynie niewielkie fragmenty trzonów kręgów, kość księżycową, haczyk kości haczykowatej oraz niewielkie wycinki głów, trzonów i powierzchni stawowych kości długich.

Grób nr 226. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki zidentyfikowano wycinki kości sklepienia (grubość 2,5 mm), fragment części łuskowej kości skroniowej, fragment dołu żuchwowego, wewnętrzną blaszkę trzonu żuchwy oraz korzenie trzech stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono fragmenty łuków i wyrostków stawowych oraz trzon kręgu szyjnego, niewielki fragment łopatki, ułamek paliczka paznokciowego palucha oraz dwa małe fragmenty paliczków, a także fragment trzonu

kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm).

Grób nr 227. Pochówek podwójny: osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?), być może kobiety (K??) oraz osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I*. Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,0 mm – 3,5 mm) z wycinkami głównych szwów czaszkowych, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 2,5 mm – 3,5 mm) oraz ułamki korzeni dwóch zębów, ułamek zawiązka stałego trzonowca (M), a także wycinki trzonów kości długich.

Grób nr 228. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – małego dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 2–4 lat). Z czaszki zidentyfikowano drobne kości sklepienia (grubość 0,5 mm – 1,0 mm), części sutkowe kości skroniowej, piramidy obu kości skroniowych, mały fragment sklepienia oczodołu z delikatną porożą (*cribra orbitalia*) oraz ułamki korzeni zębów mlecznych, zawiązki zębów stałych, w tym siekacza dolnego przyśrodkowego (I₁), dwóch siekaczy (I), trzech kłów (C), pierwszego trzonowca (M1). Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość 4,0 mm), ułamek łuku kręgu, niewielki wycinek przynasady kości długiej ze śladem chrząstki wzrostowej oraz wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm).

Grób nr 229. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), fragment prawej części bocznej kręgu szczytowego, haczyk kości haczykowatej, ułamek kości łódkowatej, ułamki powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm).

Grób nr 230. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano blaszkę kości czołowej z grzebieniem czołowym, fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,5 mm – 4,0 mm) z wycinkiem szwu czaszkowego obliterowanego endokranialnie, ułamek łuski kości skroniowej, niewielki wycinek kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym le-

wego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym, ułamek korzenia zęba oraz niewielki fragment kręgu, wycinki trzonów i głów kości długich.

Grób nr 231. Pochówek osobnika dorosłego prawdopodobnie płci męskiej (M?). Z czaszki zidentyfikowano blaszkę łuski kości potylicznej z silnie wykształconą kresą karkową górną, fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,5 mm), fragment piramidy lewej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 8,0 mm – 9,0 mm) z okolicą guzowatości potylicznej wewnętrznej, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym oraz obliterowanym zębodołem, prawy wyrostek dziobisty oraz ułamki korzeni dwóch stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ząb kręgu obrotowego z wyroślą kostną, niewielki wycinek wydrążenia stawowego łopatki, fragmenty paliczków oraz fragment trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm) i trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,5 mm).

Ustryna 1 (odc. 318). Silnie przepalone niewielkie fragmenty kości ludzkich o barwie beżowo – szarej. Masa kości 22 g. Zidentyfikowano dwa niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), niewielkie wycinki blaszek kostnych pochodzących z trzonów kości długich oraz ułamek kręgu. Ze względu na brak fragmentów diagnostycznych nie można określić liczby, płci i wieku osobnika/osobników.

Ustryna 1 (odc. 319). Silnie przepalone niewielkie fragmenty kości o barwie beżowo – szarej. Wydzielono przepalone fragmenty kości ludzkich o masie 14 g oraz fragmenty przepalonych kości zwierzęcych o masie 4 g. Ponadto wydzielono dwa niewielkie fragmenty przedmiotu kościanego. Wśród szczątków ludzkich zidentyfikowano niewielkie fragmenty blaszek kostnych trzonów kości długich, ułamek powierzchni stawowej, niewielki fragment kręgu, a także drobne fragmenty czaszki, w tym ułamek kości sklepienia (grubość 3,5 mm) oraz fragment z okolicy łuku jarzmowego. Ze

względem na brak fragmentów diagnostycznych nie można określić liczby, płci i wieku osobnika/osobników. Ponadto zidentyfikowano dwa ułamki przepalonych kości o bardzo delikatnej morfologii, w tym ułamek kości sklepienia czaszki i żebra, które mogły należeć do bardzo małego dziecka.

Ustryna 1 (odc. 325). Silnie przepalone niewielkie fragmenty kości o barwie beżowo – szarej. Wydzielono przepalone fragmenty kości ludzkich o masie 38 g oraz przepalone fragmenty kości zwierzęcych o masie 2 g. Wśród szczątków ludzkich zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm – 4,0 mm) oraz wycinki trzonów kości długich. Ze względu na brak fragmentów diagnostycznych nie można określić liczby, płci i wieku osobnika/osobników.

Ustryna 1 (odc. 326). Silnie przepalone fragmenty kości ludzkich o beżowo – szarym zabarwieniu. Masa kości 96 g. Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm – 3,0 mm – 5,5 mm), fragment łuski kości potylicznej, drobny fragment piramidy kości skroniowej oraz fragment korzenia stałego zęba o całkowicie startej koronie, a także fragmenty trzonów kości długich kończyn. Ze względu na brak fragmentów diagnostycznych nie można określić liczby, płci i wieku osobnika/osobników.

Ustryna 2 (odcinek 56). Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 4,5 mm), dwa wycinki żeber (szerokość $\pm 10,5$ mm), ułamek kości księżycowatej, niewielki fragment talerza kości biodrowej, ułamki powierzchni stawowych i trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm). Bardzo zły stan zachowania szczątków kostnych uniemożliwia identyfikację płci (?) i wieku (?) osobnika.

Ustryna 2 (odcinek 57). Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 3,5 mm), piramidę lewej kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm), fragment łuski kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu

o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym oraz korzeń stałego zęba. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinek żebra (szerokość 13,5 mm), ułamek wydrążenia stawowego łopatki, ułamek powierzchni stawowej tylnej rzepki, ułamek paliczka oraz fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 7,0 mm) z kresą chropawą. Wśród opisanych fragmentów kostnych zidentyfikowano szczątki prawdopodobnie dorosłego mężczyzny (M?).

Groby o nieokreślonej chronologii

Grób nr 19. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?), zmarłego w wieku *iuvēnis* – *adultus*. Zidentyfikowano blaszki kości sklepienia czaszki, ułamki trzonów kręgow, trzon kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm – 5,0 mm), fragment talerza kości biodrowej o niezakończonym procesie kostnienia.

Grób nr 81. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano ułamki blaszek trzonów kości długich.

Grób nr 144. Pochówek osobnika dorosłego być może płci męskiej (M??). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm – 5,0 mm), łuskę kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym prawego oczodołu o zaokrąglonej krawędzi z otworem nadoczodołowym i wyrostkiem jarzmowym.

Grób nr 180. Pochówek osobnika prawdopodobnie płci męskiej (M?), zmarłego w wieku *adultus* (20–25 lat). Z mózgowic czaszki wydzielono fragment łuski kości czołowej (grubość 4,5 mm) z grzebieniem czołowym i zatoką czołową, fragmenty kości ciemieniowych (grubość 3,5 mm – 4,0 mm – 4,5 mm) z wycinkiem wolnego szwu węglowego, fragmenty kości skroniowej (grubość 4,0 mm) z okolicą prawego dołu żuchwowego, łuku jarzmowego oraz okolicą przewodu słuchowego zewnętrznego, fragment lewego dołu żuchwowego, piramidy kości skroniowych, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 6,0 mm) z wycinkami wolnego szwu węglowego. Z twarzoczaszki zidentyfikowano fragmenty łuski kości czołowej z zaokrąglonym brzegiem nadoczodo-

dołowym obu oczodołów, z otworem nadoczodołowym oraz wyrostkiem jarzmowym, fragmentarycznie zachowany wyrostek czołowy prawej kości jarzmowej, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, małe fragmenty kości szczękowej z dolnym brzegiem otworu gruszkowatego oraz wyrostkiem zębodołowym, niewielki fragment prawej szczęki z wyrostkami podniebiennym i zębodołowym obejmującym zębodoły po trzonowcach (dno zatoki szczękowej przebite korzeniem zęba trzonowego), wewnętrzną blaszkę kostną trzonu żuchwy z prawymi zębodołami C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, wewnętrzną blaszkę kostną trzonu żuchwy z kolcem bródkowym, ułamek wyrostka dziobastego oraz korzeni trzech zębów. Ze szkieletu postkranialnego rozpoznano wycinki żeber (szerokość $\pm 10,5$ mm – 12,5 mm) ze śladem brązowej patyny, ząb kręgu obrotowego (wysokość $\pm 16,0$ mm), fragmenty trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych (na krawędzi powierzchni górnej trzonu kręgu lędźwiowego osteofity brzeżne), fragmenty nieskostniałych trzonów kręgów krzyżowych, blaszkę końca barkowego lewego obojczyka z mocno wykształconym guzkiem stożkowatym, do którego przyczepia się więzadło stożkowate, będące częścią więzadła kruczo – obojczykowego i torebka stawu barkowo – obojczykowego oraz pogłębionym miejscem przyczepu części barkowej mięśnia naramiennego. Ponadto zidentyfikowano fragment wyrostka barkowego łopatki, fragment końca dalszego lewej kości ramiennej z bloczkiem (szerokość 19,0 mm), fragment głowy kości promieniowej (średnica $\pm 17,5$ mm), wycinek końca dalszego lewej kości promieniowej z zachowaną powierzchnią stawową nadgarstkową, niewielki fragment powierzchni stawowej wcięcia bloczkowego z poprzeczną bruzdą, wycinek końca dalszego lewej kości łokciowej z głową i wyrostkiem rylcowatym, haczyk kości haczykowatej, paliczek paznokciowy ręki, wycinek panewki (*acetabulum*), fragment talerza kości biodrowej z częściowo zachowaną powierzchnią uchowatą, fragment końca

bliższego prawej kości udowej (średnica głowy 36,5 mm), fragment końca bliższego lewej kości udowej (grubość szyjki 26,5 mm) z częściowo zachowanym krętarzem mniejszym – głowa ze śladami brązowej patyny zachowana oddzielnie (średnica 38,0 mm), fragment kości udowej z krętarzem większym, paliczek paznokciowy stopy.

Grób nr 182. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 4,5 mm), niewielki wycinek brzegu nadoczodołowego, ułamki kręgów oraz niewielkie wycinki głów, powierzchni stawowych i trzonów kości kończyn.

Grób nr 197. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) i wieku (?). Zidentyfikowano korzeń zęba oraz blaszki trzonów kości długich.

Grób nr 204. Pochówek osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (?). Z czaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm – 4,0 mm), fragment okolicy przewodu słuchowego zewnętrznego kości skroniowej, ułamki piramidy kości skroniowej, niewielkie fragmenty kości szczękowej z częściowo zachowanymi wyrostkami podniebiennym i zębodołowym z korzeniem zęba trzonowego, fragment trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły prawej strony ciała M₂ i M₃, ułamek gałęzi żuchwy i wyrostka kłykciowego. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano jedynie wycinki głów i trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 3,5 mm – 4,5 mm).

Grób nr 212. Pochówek osobnika o nieokreślonej płci (?) – dziecka zmarłego w wieku *infans I* (ok. 2 lat). Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,0 mm), fragment piramidy lewej kości skroniowej, ułamki szczęki i żuchwy oraz korzenie zębów mlecznych, ułamki zawiązków dwóch stałych trzonowców (M1), a także wycinki żeber (szerokość 4,5 mm), wycinek przynasady kości długiej, niewielkie wycinki trzonów kości kończyn.

WYNIKI

Badane szczątki ludzkie pochodzą z 229 grobów, odkrytych na wielokulturowym cmentarzysku w Kolonii Rychłocice, stan. 1. W wyniku analizy antropologicznej ustalono, że w grobach pochowano ogółem 262 osoby. Najstarszym pochówkiem odkrytym na cmentarzysku jest grób szkieletowy ludności kultury mierzanowickiej datowany na wczesną epokę brązu (tabela 14). Pochówek został zniszczony przez późniejszy grób kultury pomorsko-kloszowej. Szkielet zachował się bardzo słabo i fragmentarycznie, a kości były zerodowane. Zachowały się uszkodzone kości części mózgowej i twarzowej czaszki oraz niekompletna żuchwa oraz zęby. Ze szkieletu pozaczaszkowego zachował się jedynie fragmentu trzonu kręgu lędźwiowego oraz fragmentu końca barkowego obojczyka. Bardzo słaby stan zachowania szkieletu nie pozwolił na wykonanie szczegółowych badań antropologicznych oraz ocenę stanu zdrowia osobnika, a jedynie ograniczył się do podstawowych informacji o płci i wieku zmarłego. Dodatkowych informacji dostarczyły częściowo zachowane zęby przedtrzonowe i trzonowe, na których odnotowano ślady abrazji oraz kamienia nazębnego.

Tabela 14. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kultura mierzanowicka – zestawienie wyników analizy antropologicznej.
Table 14. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Mierzanowice culture – anthropological analysis results overview.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	STOPIEŃ ZACHOWANIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
1.	58	szkieletowy	bardzo słaby	M?	<i>adultus</i> (25–35 lat)	-

Tabela 15. Kolonia Rychłocice, stan., pow. Wieuń, woj. łódzkie. Kultura łużycka – zestawienie wyników analizy antropologicznej.
Table 15. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Lusatian culture – anthropological analysis results overview.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASA W [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
1.	163	jamowy w obwaro- waniu	156	bardzo silny	?	dorosły	-

Kolejny epizod chronologiczny pojawiający się na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice stan. 1, związany jest z ludnością kultury łużyckiej oraz grobem jamowym datowanym na IV okres epoki brązu (tabela 15). Słaby stan zachowania szczątków ludzkich oraz brak fragmentów diagnostycznych znacznie ograniczył możliwości określenia płci i wieku zmarłego osobnika. Dodatkowe informacje dotyczyły wyłącznie stopnia przepalenia szczątków kostnych, który określono jako silny.

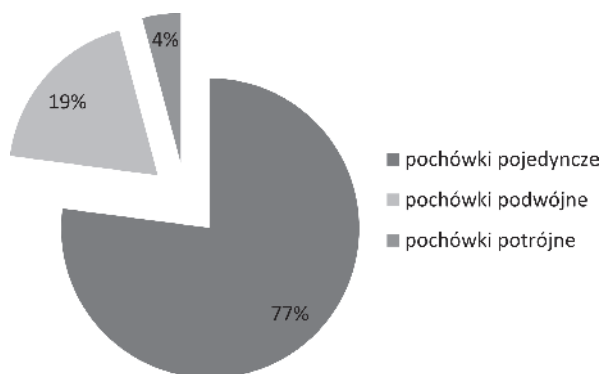
Następną fazę użytkowania cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stan. 1, przypadającą na wczesny okres lateński, tworzą groby ludności kultury pomorsko-kloszowej odkryte w liczbie 48. Analizowane szczątki kostne pochodziły z 43 grobów zróżnicowanych pod względem formy grobu (tabela 16). Stan zachowania badanych szczątków ludzkich był różny. W większości pochówków fragmenty kości pochodziły z wszystkich okolic szkieletu, co uznawane jest za cechę wyróżniającą ciałopalne pochówki pomorskie. Część pochówków, najczęściej zniszczonych, zawierała jedynie kilka ułamków kości. Większość przebadanego materiału kostnego charakteryzuje się bardzo silnym i silnym stopniem przepalenia oraz białym – kremowym, szarym i kredowo – białym zabarwieniem. W niewielkiej części pochówków (groby nr 20, 42, 76, 106, 216) stwierdzono nierównomierne stopień przepalenia szczątków kostnych oraz czarno – brązowo – niebieskawe zabarwienie. Badane pochówki charakteryzowały się niezbyt bogatym wyposażeniem grobowym w przedmioty metalowe. Podczas analizy antropologicznej ułamki przedmiotów metalowych odkryto w czterech pochówkach (groby nr 1 pop.1, 59, 107, 221), ślady brązowej patyny na fragmentach kości stwierdzono w trzech pochówkach (groby nr 34, 164, 232). Ułamki przedmiotów metalowych wystąpiły w dwóch pochówkach pojedynczych, w jednym przypadku był to osobnik o nieokreślonej płci, w drugim kobieta, w pochówku podwójnym dziecka z kobietą, oraz pochówku potrójnym zawierającym szczątki dziecka, kobiety i osoby o nieokreślonej płci. Zielonkawe przebarwienia kości określone jako brązowa patyna, zaobserwowano na szczątkach osobnika o nieokreślonej płci,

Tabela 16. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kultura pomorsko-kloszowa – zestawienie wyników analizy antropologicznej.

Table 16. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Pomeranian - Cloche Grave culture – anthropological analysis results overview.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASA [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PLEĆ	WIEK	UWAGI
1.	1	skrzynkowy kości z popielnicy 1	756	bardzo silny	?	<i>adultus</i> (18 – 20 lat)	przedmiot kościany, kółeczko brązowe
		kości z popielnicy 2	552	bardzo silny	?	<i>infans II</i> (ok. 7 – 9 lat)	kości zwierzęce
		kości z popielnicy 3	928	bardzo silny	K	<i>adultus</i> (18 – 25 lat)	kości zwierzęce
2.	3	–	2	bardzo silny	?	<i>infans I</i>	–
3.	4	popielnicowy	906	bardzo silny	K?	<i>adultus</i> (ok. 20 – 25 lat)	kości zwierzęce
4.	20	popielnicowy	1374	nierównomierny	K	<i>adultus</i> (20 – 30 lat)	fragmenty przedmiotu kościanego
					?	<i>infans II</i> (ok. 7 – 9 lat)	
5.	34	popielnicowy w obstawie kamiennej	920	bardzo silny	?	<i>iuvenis</i> (ok. 14 – 17 lat)	brązowa patyna, kości zwierzęce
6.	39	jamowy	230	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (0 – 7 lat)	–
					?	?	
					?	dorosły	
7.	42	popielnicowy kości z popielnicy 1	646	nierównomierny	?	<i>infans II/iuvenis</i> (ok. 12 – 15 lat)	domieszka szczątków osobnika z popielnicy 2
		kości z popielnicy 2	176	nierównomierny	?	<i>infans I</i> (ok. 5 – 6 lat)	–
8.	48	jamowy z konstrukcją kamienną	170	bardzo silny	?	dorosły	–
9.	49	jamowy z konstrukcją kamienną	56	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
		kości ze skrzyni	88	bardzo silny			
10.	51	jamowy	58	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
11.	53	popielnicowy kości z popielnicy 1	64	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 1,5 – 3 lat)	–
		kości z popielnicy 2	10	bardzo silny	?	<i>neonatus/infans I</i>	
12.	54	jamowy	8	bardzo silny	?	?	–
13.	55	popielnicowy podkloszowy w obstawie kamiennej kości z popielnicy	130	bardzo silny	?	<i>infans I</i> dorosły	–
14.	59	popielnicowy podkloszowy w obstawie kamiennej kości z popielnicy	1 714	bardzo silny	?	<i>infans I iuvenis/adultus</i> (ok. 18 – 22 lat)	ułamki ozdób metalowych
		skupisko kości w N części jamy grobowej	206	bardzo silny			morfologia kości nawiązuje do szczątków z popielnicy
15.	76	popielnicowy kości z popielnicy	734	nierównomierny	?	<i>infans I</i>	–
					K	<i>iuvenis</i> (ok. 17 – 18 lat)	
16.	78	popielnicowy w obstawie kamiennej	108	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 3 – 4 lat)	–
					?	<i>infans I</i> (ok. 3 – 4 lat)	
17.	79	skrzynkowy	12	bardzo silny	?	?	–
18.	84	podkloszowy	28	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 1,5 – 2 lat)	–
19.	86	jamowy	28	bardzo silny	?	?	–
20.	88	jamowy	216	bardzo silny	?	dorosły	–
21.	90	jamowy	2	silny	?	?	–
22.	94	w obstawie kamiennej	4	bardzo silny	?	?	–
23.	95	w obstawie kamiennej	208	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 4 – 5 lat)	kości zwierzęce
24.	98	kloszowy w obstawie kamiennej	4	bardzo silny	?	?	–
25.	106	kloszowy w obstawie kamiennej kości z popielnicy	1206	nierównomierny	M?	<i>iuvenis</i> (ok. 14 – 17 lat)	kości zwierzęce
26.	107	popielnicowy	1338	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 3 – 5 lat)	fragmenty ozdoby brązowej, kości zwierzęce
					K	<i>adultus</i> (ok. 20 – 25 lat)	
					?	<i>adultus</i>	
27.	109	jamowy w obstawie kamiennej	2	silny	?	<i>infans I/infans II</i>	–
28.	114	popielnicowy – jamowy kości z popielnicy	160	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 4 – 5 lat)	–
		kości z jamy grobowej	1404	silny	K	<i>adultus</i> (25 – 30 lat)	
29.	115	w obstawie kamiennej	84	bardzo silny	?	dorosły	–
30.	126	jamowy w obstawie kamiennej	30	bardzo silny	?	?	–
31.	164	popielnicowy kości z popielnicy	243	silny	?	<i>neonatus/infans I</i> (noworodek 3 – 6 mc)	brązowa patyna
					?	<i>infans I</i> (ok. 2 – 3 lat)	
32.	170	skrzynkowy w obstawie kamiennej kości z jamy grobowej	264	bardzo silny	?	<i>infans II</i> (ok. 8 – 10 lat)	–

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASA [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PLEĆ	WIEK	UWAGI
33.	179	skrzynkowy kości z jamy grobowej	2	silny	?	<i>infans I/infans II</i>	–
34.	194	jamowy w obstawie kamiennej	2	silny	?	<i>infans I/infans II</i>	–
35.	200	skrzynkowy kości z jamy grobowej	4	silny	?	<i>infans II</i>	–
36.	205	skrzynkowy w obstawie kamiennej kości z jamy grobowej	144	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
37.	215	popielnicowy w obstawie kamiennej	232	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
					?	<i>infans I/infans II</i>	
38.	216	popielnicowy	548	nierównomierny	?	dorosły	–
					?	<i>infans II</i>	
39.	221	popielnicowy kości z popielnicy	1166	silny	K	<i>adultus</i> (25 – 35 lat)	ułamek ozdoby brązowej, kości zwierzęce
40.	222	popielnicowy kości z popielnicy	6	bardzo silny	?	<i>neonatus/infans I</i> (noworodek 1 rok)	–
41.	224	jamowy w skrzyni kamiennej	786	bardzo silny	K?	<i>adultus</i>	–
42.	232	skrzynkowy w obstawie kamiennej kości z jamy grobowej	2912	silny	M	<i>maturus</i> (35 – 40 lat)	brązowa patyna, kości zwierzęce
43.	233	skrzynkowy w obstawie kamiennej kości z jamy grobowej	76	bardzo silny	?	?	kość zwierzęca

Ryc. 153. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej – zróżnicowanie pochówków.

Fig. 153. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Cemetery of Pomeranian – Cloche Grave culture – burial diversification.

dziecka oraz mężczyzny. Masa przepalonych kości w poszczególnych pochówkach wahała się od 2 g (groby nr 3, 90, 109, 179, 194) do 2912 g (grób nr 232). Średnia masa przepalonych ludzkich szczątków kostnych na cmentarzysku wynosi 430 g.

Na pomorsko-kloszowej części cmentarzyska wydzielono 48 pochówków, wśród których większość stanowiły pochówki pojedyncze w liczbie 37 (77%), poza tym wydzielono dziewięć pochówków podwójnych (19%) oraz dwa pochówki potrójne (4%) (ryc. 153).

Pochówki podwójne zawierały głównie szczątki dzieci złożone wraz ze szczątkami kobiet

lub osobników dorosłych o nieokreślonej płci. W dwóch grobach (nr 78, 164) złożono wspólnie szczątki małych dzieci (tabela 17).

Dwa pochówki wieloosobowe, jamowy i popielnicowy, odkryte na pomorsko-kloszowej części cmentarzyska zawierały szczątki kostne trzech osobników (tabela 18). W przypadku grobu jamowego, były to szczątki dziecka, osobnika o nieokreślonej płci i wieku oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci. W grobie popielnicowym, wspólnie w jednym naczyniu złożono szczątki dziecka, kobiety oraz osobnika o nieokreślonej płci zmarłego w wieku *adultus*.

Na cmentarzysku pomorskim odkryto również dwa groby dwupopielnicowe, które w obrządku pogrzebowym ludności kultury pomorskiej spotyka się dość rzadko. Zawierały one pochówki pojedyncze dzieci oraz w jednym przypadku osobnika młodocianego zmarłego w wieku *infans II/iuvenis* (tabela 19). Ponadto w pochówku osobnika zmarłego w wieku ok. 12–15 lat (grób nr 42), wśród jego szczątków, stwierdzono obecność niewielkiej liczby fragmentów kości innego osobnika, najprawdopodobniej należących do młodszego dziecka pochowanego w drugiej popielnicy.

W wydzielonych pochówkach ludności kultury pomorsko-kloszowej, w 14 przypadkach, wśród szczątków ludzkich, zaobserwowano domieszkę przepalonych fragmentów kości zwierzę-

Tabela 17. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Cmentarzysko pomorsko-kloszowe – pochówki podwójne.

Table 17. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Pomeranian - Cloche Grave culture – double burials.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	OSOBNIK I		OSOBNIK II	
			PŁEĆ	WIEK	PŁEĆ	WIEK
1.	1	skrzynkowy kości z popielnicy 3	K	<i>adultus</i> (18–25 lat)	?	<i>infans I</i> (ok. 4–6 lat)
2.	20	popielnicowy	K	<i>adultus</i> (20–30 lat)	?	<i>infans II</i> (ok. 7–8 lat)
3.	55	popielnicowy podkloszowy w obstawie kamiennej	?	<i>infans I</i>	?	dorośli
4.	59	popielnicowy w obstawie kamiennej	?	<i>infans I</i>	K?	<i>iuvēnis/adultus</i> (ok. 18–22 lat)
5.	76	popielnicowy	?	<i>infans I</i>	K	<i>iuvēnis</i> (ok. 17–18 lat)
6.	78	popielnicowy w obstawie kamiennej	?	<i>infans I</i> (ok. 3–4 lat)	?	<i>infans I</i> (ok. 3–4 lat)
7.	164	popielnicowy	?	<i>neonatus/infans I</i> (noworodek/3–6 mc)	?	<i>infans I</i> (ok. 2–3 lat)
8.	215	popielnicowy w obstawie kamiennej	?	dorośli	?	<i>infans I/infans II</i>
9.	216	popielnicowy	?	dorośli	?	<i>infans II</i>

Tabela 18. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Cmentarzysko pomorsko-kloszowe – pochówki potrójne.

Table 18. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Pomeranian - Cloche Grave culture – triple burials.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	OSOBNIK I		OSOBNIK II		OSOBNIK III	
			PŁEĆ	WIEK	PŁEĆ	WIEK	PŁEĆ	WIEK
1.	39	jamowy	?	<i>infans I</i> (0–7 lat)	?	?	?	dorośli
2.	107	popielnicowy	?	<i>infans I</i> (ok. 3–5 lat)	K	<i>adultus</i> (ok. 20–25 lat)	?	<i>adultus</i> (25–35 lat)

Tabela 19. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Cmentarzysko pomorsko-kloszowe – groby dwupopielnicowe.

Table 19. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Pomeranian - Cloche Grave culture – double urn graves.

L.P.	NR GROBU	POPIELNICA 1		POPIELNICA 2	
		PŁEĆ	WIEK	PŁEĆ	WIEK
1.	42	?	<i>infans II/iuvēnis</i> (ok. 12–15 lat)	?	<i>infans I</i> (ok. 5–6 lat)
2.	53	?	<i>infans I</i> (ok. 1,5–3 lat)	?	<i>neonatus/infans I</i>

cych (tabela 20). Przepalone fragmenty kości zwierzęcych stwierdzono w grobach skrzynkowych, popielnicowych, jamowych oraz jamowych z konstrukcją kamienną. Kości zwierzęce znajdowały się w pochówkach pojedynczych, podwójnych i potrójnych, były to zarówno pochówki kobiece, męskie, jak i dziecięce oraz osobników o nieokreślonej płci.

Z analizy antropologicznej przepalonych ludzkich szczątków kostnych wynika, że na cmentarzysku pomorsko-kloszowym w Kolonii Rychłocice, stan. 1 pochowano 61 osobników, co

najprawdopodobniej nie oddaje stanu rzeczywistego, ponieważ ze względu na duże rozproszenie grobów nie zostało ono przebadane w całości. Ponadto na cmentarzysku stwierdzono dość dużą liczbę grobów, które nie zawierały przepalonych szczątków ludzkich lub obserwowano jedynie pojedyncze fragmenty kości (W. Siciński 2012).

Na podstawie indywidualnych określeń szczątków ludzkich określono strukturę wieku i płci zmarłych pochowanych na pomorskiej części cmentarzyska (tabela 21, ryc. 154). Analiza struktury wieku wykazała, że na cmentarzysku

Tabela 20. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Cmentarzysko pomorsko-kloszowe – pochówki z domieszką kości zwierzęcych.

Table 20. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Pomeranian-Cloche Grave culture – burials with the addition of animal bones.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	PŁEĆ	WIEK	KOŚCI ZWIERZĘCE
1.	1	skrzynkowy popielnica 2	?	<i>infans</i> II	376 g kości zwierzęcych młodego ssaka ze śladami odcinania
2.	1	skrzynkowy popielnica 3	K?	<i>adultus</i> <i>infans</i> I	kości zwierzęce
3.	4	popielnicowy	K?	<i>adultus</i>	kości zwierzęce
4.	34	popielnicowy w obstawie kamiennej	?	<i>iuvenis</i>	156 g kości zwierzęcych młodego ssaka
5.	49	jamowy z konstrukcją kamienną kości ze skrzyni	?	?	kości zwierzęce
6.	51	jamowy	?	?	kości zwierzęce
7.	95	w obstawie kamiennej	?	<i>infans</i> I	kości zwierzęce
8.	106	kloszowyw obstawie kamiennej	M?	<i>iuvenis</i>	kości zwierzęce
9.	107	popielnicowy	?K?	<i>infans</i> I <i>adultus</i> <i>adultus</i>	kości zwierzęce
10.	205	skrzynkowy w obstawie kamiennej	?	?	kości zwierzęce
11.	215	popielnicowyw obstawie	??	dorosły <i>infans</i> I/II	kości zwierzęce
12.	221	popielnicowy	K	<i>adultus</i>	kości zwierzęce
13.	232	skrzynkowyw obstawie kamiennej	M	<i>maturus</i>	kości zwierzęce
14.	233	skrzynkowyw obstawie kamiennej	?	?	kość zwierzęca

Tabela 21. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Cmentarzysko pomorsko-kloszowe – struktura wieku i płci.

Table 21. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Pomeranian - Cloche Grave culture – age and gender structure.

Płeć	Mężczyźni		Kobiety		?		Ogółem	
Wiek	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>infans</i> I	–		–		20	32,8	20	32,8
<i>infans</i> II	–		–		7	11,5	7	11,5
<i>iuvenis</i>	1	1,6	1	1,6	2	3,3	4	6,5
<i>adultus</i>	–		8	13,1	2	3,3	10	16,4
<i>maturus</i>	1	1,6	–		–	–	1	1,6
<i>senilis</i>	–		–		–	–	–	–
dorosły	–		–		7	11,5	7	11,5
?	–		–		12	19,7	12	19,7
Ogółem	2	3,2	9	14,7	50	82,1	61	100,0

pomorsko-kloszowym najwyższy odsetek, zbliżony do rzeczywistego, wynoszący 44,3%, stanowiły dzieci w wieku od 0 do 14 lat. Przeważała częstość dzieci z młodszej klasy wieku (*infans* I) wynosząca 32,8%, w starszej klasie wieku (*infans* II) wyniosła ona 11,5%. Osobnicy młodociani (*iuvenis*) stanowili jedynie 6,5%. Wśród osobników dorosłych najwyższy odsetek dotyczył kategorii wieku *adultus* (16,45). Najmniejszy odsetek (1,6%) stanowili osobnicy kategorii wiekowej *maturus*, nie stwierdzono osobników z najstarszej kategorii *senilis*. Analizując strukturę płci zmarłych dorosłych zaobserwowano, że w badanej populacji kobiety stanowiły większość (14,7%), a mężczyźni jedynie

3,2%. W przypadku 37,8% osobników nie udało się określić ich płci ze względu na brak fragmentów diagnostycznych istotnych przy jej ocenie. Dane uzyskane dla populacji pomorskiej z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stan. 1 są zbliżone do wyników badań cmentarzysk kultury pomorskiej z terenu województwa łódzkiego (A. Śmiszkiewicz-Skwarska, A. ZIELIŃSKA 2005).

Szczegółowa analiza struktury wymieralności badanej populacji pomorskiej przeprowadzona w oparciu o tablicę wymieralności (tabela 22), wykazała, że największa częstość zgonów przypadała na kategorię wieku dziecięcego (*infans* I + *infans* II), wynosząc 55,1%, co stanowi ponad połowę

Ryc. 154. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej – rozkład wieku i płci pochowanych osobników.

Fig. 154. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Cemetery of Pomeranian – Cloche Grave culture – age and gender distribution of buried people.

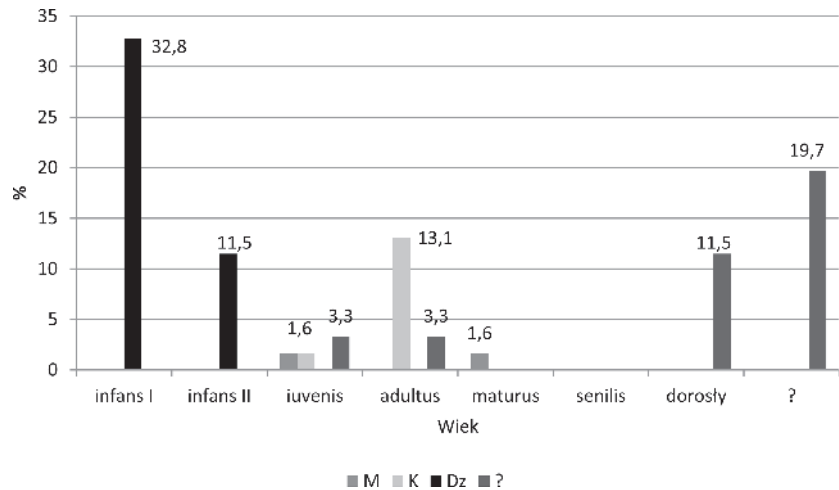

Tabela 22. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Tablica wymieralności ludności kultury pomorsko-kloszowej.

Table 22. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Life table of Pomeranian-Cloche Grave culture population.

Kategoria wieku	D_i	d_i	l_i	q_i	L_i	T_i	e_i^0
<i>infans I</i>	20	40,8	100,0	0,408	557,2	1514,3	15,1
<i>infans II</i>	7	14,3	59,2	0,241	416,4	957,1	16,2
<i>iuvenis</i>	4	8,2	44,9	0,183	204,0	540,7	12,0
<i>adultus</i>	16	32,6	36,7	0,888	306,0	336,7	9,2
<i>maturus</i>	2	4,1	4,1	1,000	30,7	30,7	7,5
<i>senilis</i>	–	–	–	–	–	–	–
Ogółem	49	100,0					

wszystkich zmarłych osobników i prawdopodobnie odzwierciedla rzeczywistą sytuację w badanej grupie pradziejowej. Wysoka śmiertelność występowała zwłaszcza wśród najmłodszych dzieci od 0 do 7 lat (40,8%). Najwyższą śmiertelność osobników dorosłych odnotowano w wieku *adultus* (32,6%). Z zaobserwowanego rozkładu liczby zmarłych w poszczególnych kategoriach wiekowych wynika, że w badanej populacji pradziejowej wieku starczego (*senilis*) nie dożywał żaden osobnik. Jednakże brak osobników z najstarszej kategorii wieku może być wynikiem fragmentarycznego przebadania tej części cmentarzyska. Może mieć jednak związek z szeroko pojmowanymi warunkami życia społeczności pradziejowej, które mogły powodować, że osobnicy nie dożywali wieku starczego, a wieku dojrzałego dożywali tylko nieliczni. Dalsze oczekiwane trwanie życia (e_{0-14}^0) w badanej populacji osiągnęło bardzo niską wartość i wynosiło średnio 15,1 lat. Tak niska war-

tość (e_{0-14}^0) ma związek z bardzo wysoką częstotliwością zgonów dzieci, która również mogła być wynikiem oddziaływania niekorzystnych warunków życia badanej populacji pradziejowej w postaci stresów chorobowych i żywieniowych (J. Piontek 1992). Należy jednocześnie pamiętać, że tak wysoki odsetek dzieci na cmentarzysku może wskazywać na wzrost płodności w populacji. Równie niską wartość osiągnęło dalsze trwanie życia (e_{20}^0) i wynosiło 9,2 lat, co oznacza, że średnia długość trwania życia osobnika z kategorii wieku *adultus* wynosiła 29,2 lat.

Kolejnym istotnym punktem analizy antropologicznej, mającym na celu przybliżenie biostruktury badanej grupy, było odtworzenie średnich wysokości ciała na podstawie pomiarów diagnostycznych fragmentów kości długich, takich jak: średnica głowy górno – dolna i szerokość bloczka kości ramiennej, średnica głowy kości promieniowej, średnica głowy kości udowej. Przyżycio-

wą wysokość ciała zrekonstruowano dla dwóch kobiet oraz jednego mężczyzny (tabela 23). Otrzymane dane dotyczące kategorii wysokości ciała dla osobników tej części cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stan. 1 nie różnią się od danych uzyskanych dla populacji pomorskiej z wybranych cmentarzysk województwa łódzkiego, mieszcząc się w kategorii wzrostu średniego (A. Śmiszkie-wicz-Skwarska, A. Zielińska 2005). Wyjątek stanowi niska kategoria wysokości ciała odtworzona dla jednego z dwóch osobników płci żeńskiej. Odtworzone wartości wysokości ciała wg metody Pearsona dla osobników płci żeńskiej oraz osobnika płci męskiej badanej populacji, nie przekraczają średnich wysokości ciała populacji pradziejowych z terenu dzisiejszej Polski w okresie lateńskim (H. Stolarczyk, W. Lorkiewicz 1993).

Ważny element analizy antropologicznej stanowią obserwacje zmian patologicznych i od-mian anatomicznych na ludzkich szczątkach ko-stnych, ponieważ dostarczają informacji o stanie zdrowia poszczególnych osobników oraz popu-lacji, a także o jej ogólnych warunkach bytowych w pradziejach. Na szczątkach kostnych osobni-ków ludności pomorsko-kloszowej z Kolonii Ry-chłocice, stan. 1 zaobserwowano głównie niespe-cyficzne wyznaczniki stresu fizjologicznego oraz zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające w obrębie stawów kręgosłupa i kończyn. Poza tym stwierdzono nieliczne przykłady zmian rozwojowych i zapalnych. Fragmentarycznie zachowany materiał kostny w znaczącym stopniu ograniczył możliwości ilościowych i jakościowych obserwacji zmian patologicznych oraz wskaźników stresu fizjologicznego w pełnym zakresie, a analizę ob-serwowanych zmian zawęził wyłącznie do pozio-mu osobniczego.

Najliczniejszą grupą zmian obserwowanych na fragmentach szkieletu czaszkowego były nie-specyficzne wyznaczniki stresu fizjologicznego – *cribra orbitalia* oraz *porotic hyperostosis*. Charak-terystyczne porowatości występujące w obrębie zewnętrznej blaszki kostnej stropu oczodołu (*cri-bra orbitalia*) lub zewnętrznej blaszki kości sklepie-nia czaszki, głównie kości ciemieniowych (*porotic hyperostosis*), mogą być wywołane niedoborami żelaza w diecie, a także czynnikami parazytolo-gicznymi i genetycznymi, które mogą doprowa-dzać do anemii (J. Piontek 1992). Tego rodzaju zmiany mogą towarzyszyć zaburzeniom metabo-licznym i niedoborowym innych pierwiastków, np. wapnia w osteopenii i osteoporozie, witaminy C w skorbutcie, witaminy D w krzywicy u dzieci, osteomalacji u dorosłych (Ch. Roberts, K. Manche-ster 2010). Zmiany te określane jako markery stre-su chorobowego i żywieniowego, służą do oceny warunków życia populacji pradziejowych, głów-nie jej stanu zubożenia (J. Piontek 1992).

Cribrar orbitalia o zróżnicowanym stopniu za-awansowania, najczęściej była obserwowana na szczątkach małych dzieci (*infans I*) oraz wśród dzieci z kategorii wiekowej *infans II* (ryc. 155). Stwierdzono ją także u osobnika młodocianego (*infans II/iuvenis*) oraz kobiety w wieku *adultus*. *Porotic hyperostosis* odnotowano na kościach sklepie-nia czaszki trojga małych dzieci (*infans I*), osobni-ka młodego *infans II/iuvenis*, kobiety i mężczyzny w wieku *iuvenis*, a także kobiety w wieku *adultus*, osobnika dorosłego oraz osobnika o nieokreślo-nej płci i wieku (ryc. 156). W trzech przypadkach, u dwójki małych dzieci (*infans I*) oraz osobnika w wieku *infans II/iuvenis* *cribra orbitalia* i *porotic hy-perostosis* występowały jednocześnie.

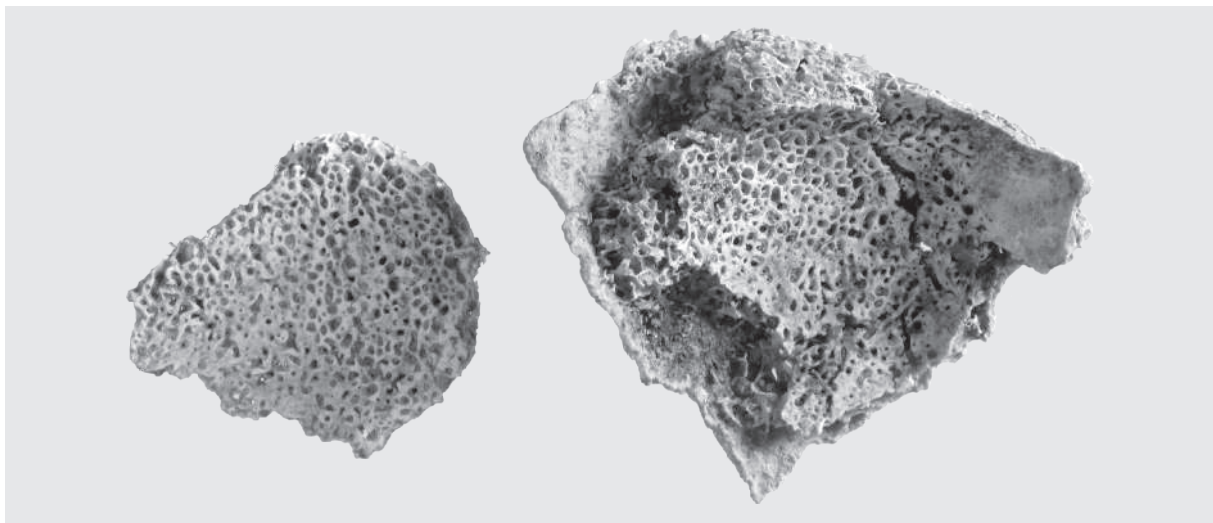
Tabela 23. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kultura pomorsko-kloszowa – rekonstrukcja wysokości ciała osobników.

Table 23. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Pomeranian – Cloche Grave culture – reconstruction of people's body height.

L.P.	NR GROBU	PŁEĆ	POMIARY	KATEGORIA WYSOKOŚCI CIAŁA	WG PEARSONA
1.	59	K?	średnica głowy kości promieniowej $\pm 14,0$ mm	niski (150 cm – 154 cm)	144,0 cm
2.	106	M?	średnica głów kości ramiennych $\pm 35,5$ mm, $\pm 36,0$ mm	średni (166 cm – 170 cm)	157,5 cm
3.	107	K	średnica głowy kości udowej $\pm 36,0$ mm; grubość szyjki lewej kości udowej $\pm 27,5$ mm	średni (155 cm – 159 cm)	153,0 cm

Tabela 24. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.
Kultura pomorsko-kloszowa – wyznaczniki stresu fizjologicznego.
Table 24. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.
Pomeranian - Cloche Grave culture – physiological stress indicators.

L.P.	NR GROBU	PLEĆ	WIEK	CRIBRA ORBITALIA	POROTIC HYPEROSTOSIS
1.	1 popielnica 2	?	<i>infans II</i>	+	
2.	4	K?	<i>adultus</i>	+	
3.	20	?	<i>infans II</i>	+	
4.	42 popielnica 1	?	<i>infans II/iuvenis</i>	+	+
5.	42 popielnica 2	?	<i>infans I</i>	+	+
6.	53 popielnica 1	?	<i>infans I</i>	+	+
7.	59	?	<i>infans I</i>	+	
8.	76	K	<i>iuvenis</i>		+
9.	76	?	<i>infans I</i>	+	
10.	78	?	<i>infans I</i>		+
11.	106	M?	<i>iuvenis</i>		+
12.	107	?	<i>infans I</i>	+	
13.	114	K	<i>adultus</i>		+
14.	216	?	<i>dorosty</i>		+
15.	233	?	?		+

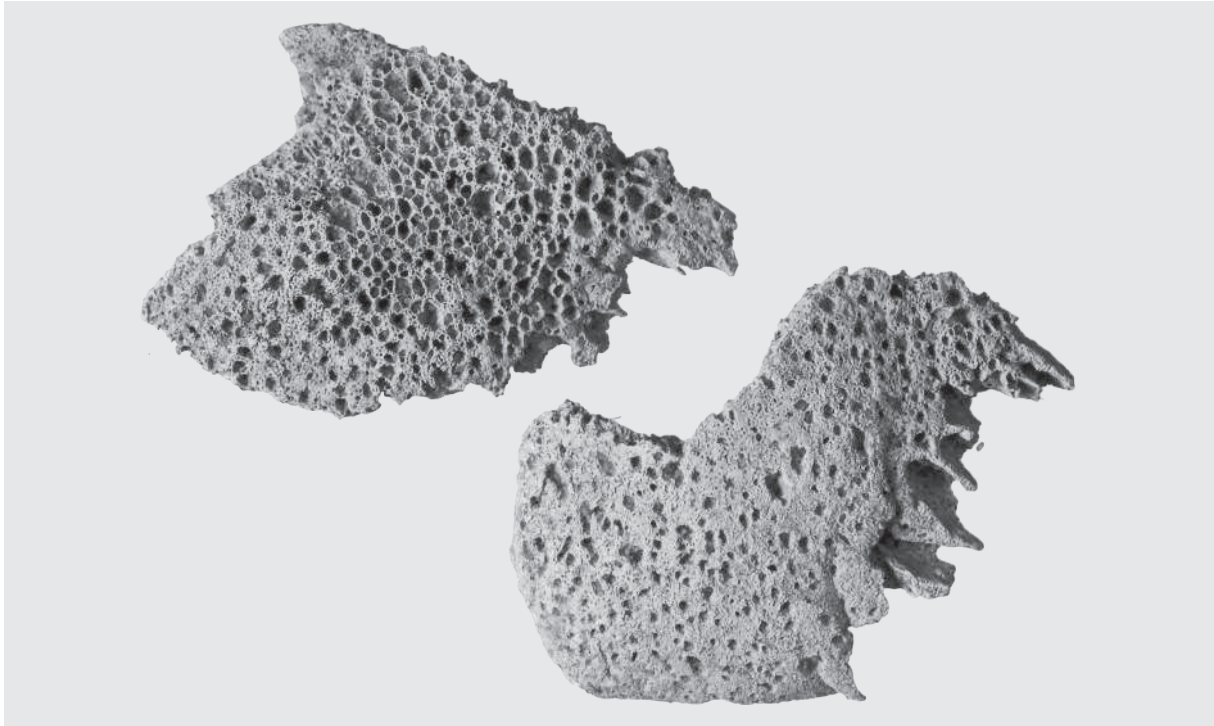

Ryc. 155. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 107 (Dz, *infans I*, ok. 3–5 lat) – przerost porowaty (*cribra orbitalia*) w sklepieniu oczodołu.

Fig. 155. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 107 (child *infans I*, about 3–5 years old) – *cribra orbitalia* in the roof (superior wall).

W analizowanym materiale zmiany porotyczne zaobserwowano również na powierzchni móżdżkowej skrzydła większego kości klinowej, wyrostku podniebiennym szczęki i żebrach osobnika młodocianego w wieku około 14–17 lat (grób nr 34). Zmiany porotyczne odnotowano także na wewnętrznej powierzchni kości sklepienia czaszki oraz na trzonie kości klinowej bardzo małego dziecka w wieku noworodkowym/ 3–6 miesięcy-

cy z grobu nr 164 (ryc. 157), u którego stwierdzono również porożę warstwy korowej końców bliższych kości udowych. Te bardziej specyficzne zmiany porotyczne zaobserwowane na szkielecie czaszkowym i pozaczaszkowym, wskazują na niedobory witamin C i D, przyczyniające się do skorbutu i krzywicy u dzieci. W przypadku objawów wskazujących na hipowitaminozę C i D stwierdzonych na szczątkach noworodka, może-

Ryc. 156. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 53, pop.1 (Dz, *infans I*, ok. 5–6 lat) – przerost porowaty (*porotic hyperostosis*) na kościach sklepienia czaszki.

Fig. 156. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 53, urn 1 (child *infans I*, about 5–6 years old) porotic hyperostosis on the cranial vault bones.

Ryc. 157. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 164 (Dz, *neonatus/infans I*, noworodek/3–6 mc) – trzon kości klinowej ze zmianami przerostowymi.

Fig. 157. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 164 (child *neonatus/infans I*, newborn/3–6 months old) – hypertrophied body of sphenoid.

my przypuszczać, iż mogły być one wynikiem złego stanu organizmu matki w okresie ciąży i karmienia (E. Haduch 1997).

Zaobserwowano także występowanie zmian porotycznych w obrębie dystalnej części przynasady kości udowej jednocześnie z *cribra orbitalia*, u dziecka w wieku *infans I* z grobu nr 76 (ryc. 158 a, b) oraz porozy powierzchni stawowej wyrostka kłykciowego żuchwy z *cribra orbitalia*, u dziecka w wieku *infans II* (grób nr 20). Można podejrzewać, że przyczyną tych zmian był współwystępujący niedobór witamin D lub C oraz żelaza w organizmie. Niedobór żelaza mógł również wynikać z braku witaminy C, ponieważ jej obecność ułatwia wchłanianie tego pierwiastka, zwłaszcza jeżeli jest to żelazo pochodzenia roślinnego, które jest trudniej przyswajalne przez organizm (P. Stuart-Macadam 1992). Niedobór witaminy D jest główną przyczyną krzywicy choroby metabolicznej o złożonym podłożu etiologicznym, najczęściej u małych dzieci, często współwystępującą z anemią, szkorbutem, czyli innymi chorobami

Ryc. 158 a, b. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 76 (*infans I*) – a: przerost porowaty (*cribra orbitalia*) w stropie oczodołu, b: zmiany porotyczne w obrębie dystalnej części przynasady kości udowej.

Fif. 158 a, b. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 76 (*infans I*) – a: cribra orbitalia of upper part of orbital cavity, b: porotic changes within the distal femoral epiphysis.

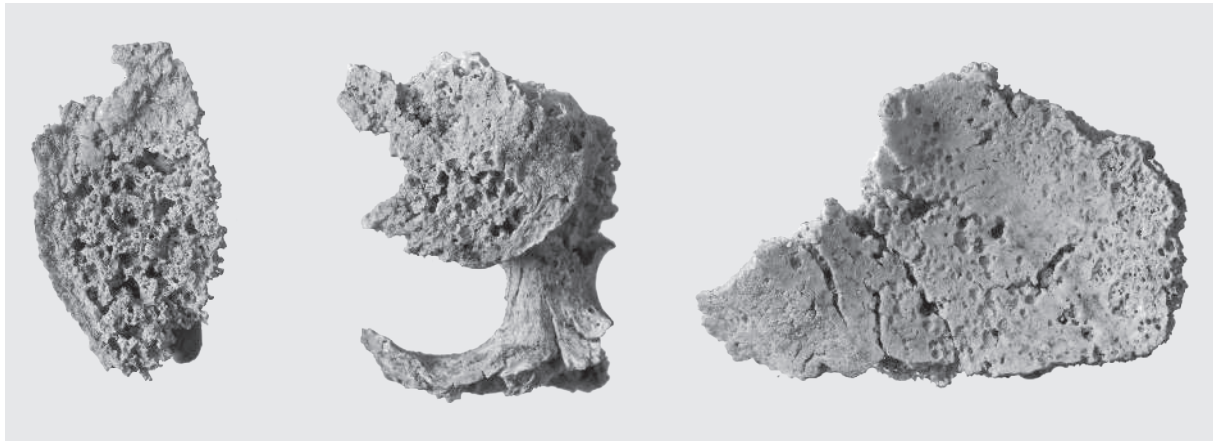
o charakterze hipowitaminoz (A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin 1998, Z. Łubocka, S. Gronkiewicz 2008).

W badanym materiale kostnym wydzielono fragmenty trzonów kręgów ze zmianami osteoporotycznymi, czyli zanikiem kostnym powstającym w wyniku uogólnionego zmniejszenia masy kostnej. Zmiany zaobserwowano na szczątkach kobiet w wieku *adultus* (grób nr 1, popielnica 3 i nr 114). Tego typu zmiany u osób dorosłych mogą powstawać w przebiegu osteomalacji, zaburzeń w odżywianiu, głównie niedoboru wapnia w żywieniu lub zaburzeń hormonalnych w wyniku menopauzy (D. M. Marchiori 1999).

Drugą grupą zmian obserwowaną na szczątkach kostnych osobników pochowanych na pomorsko-kloszowej części cmentarzyska w Kolonii Rychłocice stan. 1, są zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające – przeciążeniowe w obrębie stawów kręgosłupa i kończyn.

Na szczątkach kobiety zmarłej w wieku *adultus* (grób nr 221), stwierdzono zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające kręgosłupa, stawów biodrowego i kolanowego. Osteochondroza wystąpiła na fragmentach trzonów kręgów szyjnych, osteoartroza w postaci zeszlifowania na powierzchni stawowej rzepki (ryc. 159 a, b) oraz niewielki porowaty ubytek (*osteochondritis dissecans*) na powierzchni stawowej panewki stawu biodrowego. Zaobserwowane zmiany były następstwem nadmiernych przeciążeń biomechanicznych narządu ruchu oraz mogły mieć charakter pourazowy.

Na fragmentach szkieletu mężczyzny w wieku *maturus* (grób nr 232) zaobserwowano zmiany zwyrodnieniowo – przeciążeniowe odcinka szyjnego kręgosłupa. Mocno wykształcony guzek przedni kręgu szczytowego, będący miejscem przyczepu mięśnia długiego szyi, uczestniczącego w zginaniu odcinka szyjnego kręgosłupa do przodu. Pogłębioną i odkształconą powierzchnię stawową górną i dolną prawej części bocznej kręgu

Ryc. 159 a, b. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 221 (K, *adultus*, 25–35 lat) – a: osteochondroza trzonów kręgów, b: zeszlifowana powierzchnia stawowa rzepki.

Fig. 159 a, b. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 221 (female, *adultus*, 25–35 years old) – a: osteochondrosis within vertebral body, b: ground tibial surface.

szczytowego oraz duże osteofity brzeżne na dolnej krawędzi trzonu kręgu szyjnego. Osteofity zwyrodnieniowe na krawędzi powierzchni stawowej paliczka paznokciowego stopy. Zaobserwowane zmiany w górnym i dolnym stawie głowy oraz odcinku szyjnym kręgosłupa mogły być następstwem częstego przyjmowania określonej pozycji ciała związanej z rodzajem wykonywanych czynności lub charakterem pracy.

W analizowanym materiale kostnym odnotowano przypadek niespecyficznego miejscowego zapalenia okostnej (*periostitis*). Wystąpił on na fragmencie trzonu kości długiej, prawdopodobnie kobiety w wieku *adultus* (grób nr 4). Zidentyfikowano jeden przypadek próchnicy zęba trzonowego u kobiety w wieku *adultus* (grób nr 20).

Na fragmentach kości szkieletu czaszkowego zaobserwowano odmiany anatomiczne, najczęściej były to guzki brzeżne (*tuberculum marginale*) wyrostków czołowych kości jarzmowych, w jednym przypadku stwierdzono otwór ciemniowy (*foramen parietale*) oraz otwór nadoczodołowy (*foramen supraorbitale*). Ponadto na blaszce wewnętrznej kości sklepienia czaszki zaobserwowano dołeczki ziarenkowe, powstające w wyniku wpuklenia wypustek opony pajęczkiej w obręb opony twardej. Cecha tego typu nie ma znaczenia klinicznego, ale uważa się, że jej obecność wykazuje związek z wiekiem (D. M. Marchiori 1999).

Zidentyfikowano odmianę anatomiczną rzepki, tzw. wcięcie mięśnia obszernego bocznego (*vastus fossa*), będące kostnym wskaźnikiem określonych zachowań fizycznych. Jest ona wynikiem długotrwałego zgięcia w stawie kolanowym. Odmiana wystąpiła prawdopodobnie na szczątkach kobiety w wieku *iuvenis/adultus* (grób nr 59).

Ostatnią i najliczniej reprezentowaną w materiałach archeologicznych fazę użytkowania cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stan. 1, tworzą groby ludności kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Szczątki kostne pochodziły ze 178 obiektów, w tym 176 grobów, w przeważającej liczbie jamowych, w jednym przypadku z obiektu rowkowego oraz w dwóch przypadkach z ustrzyny 2 (tabela 25).

Stan zachowania badanych szczątków ludzkich był zróżnicowany. W większości pochówków, głównie jamowych, przepalone szczątki kostne były bardzo mocno rozdrobnione, niekompletne i pozbawione fragmentów diagnostycznych, co w znacznym stopniu ograniczyło jakość podstawowych określeń antropologicznych. Niektóre pochówki jamowe zawierały jedynie kilka ułamków kości. Na cmentarzyskach kultury przeworskiej groby jamowe z bardzo małą ilością ludzkich szczątków kostnych spotykane są dość często. Taką sytuację zaobserwowano także na cmentarzysku w Siemiechowie (A. Zielińska 2017).

Tabela. 25. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kultura przeworska – zestawienie wyników analizy antropologicznej.
 Table 25. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.
 Przeworsk culture – anthropological analysis results overview.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICZY	MASA [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PLEĆ	WIEK	UWAGI
1.	2	jamowy	174	bardzo silny	K? M	? dorosły	kość zwierzęca
2.	6	popielnicowy	2515	średni	M	<i>adultus</i> (25 – 35 lat)	kości zwierzęce (B. Borowska-Strugińska 2004)
3.	7	jamowy	58	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
4.	8	jamowy	98	silny	?	?	–
5.	9	jamowy	8	silny	?	?	kości zwierzęce
6.	10	jamowy	6	silny	?	?	–
7.	11	jamowy	22	silny	?	?	kości zwierzęce
8.	12	jamowy	6	silny	?	?	–
9.	13	jamowy	14	silny	?	dorosły	–
10.	14	jamowy	50	silny	?	?	przedmiot kościany
11.	15	jamowy	4	silny	?	dorosły	kość zwierzęca, domieszka kości innego osobnika
12.	16	popielnicowy	1206	silny	M?	<i>adultus</i> – <i>maturus</i>	kości zwierzęce
13.	17	jamowy	40	silny	?	?	kości zwierzęce
14.	18	popielnicowy	1936	silny	M	<i>maturus</i> (40 – 50 lat)	ułamki ozdoby brązowej
15.	21	popielnicowy	744	nierównomierny	?	<i>infans II</i> (ok. 11 – 12 lat)	kości zwierzęce, paciorek, ułamek brązu
16.	21A	popielnicowy	1886	silny	M	<i>adultus</i> (ok. 20 – 25 lat)	kości zwierzęce, ułamek brązu
17.	22	popielnicowy	630	silny	K	<i>adultus</i> (20 – 25 lat)	–
18.	23	popielnicowy	60	silny	?	<i>infans I</i> (ok. 5 – 9 mc)	–
19.	24	jamowy	86	silny	?	dorosły	domieszka kości innego osobnika
20.	25	popielnicowy	956	silny	K?	<i>adultus</i> (ok. 20 – 30 lat)	–
21.	26	jamowy	4	silny	?	?	–
22.	27	jamowy	176	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragmenty noża
23.	28	jamowy	18	silny	?	dorosły	–
24.	29	jamowy	32	silny	?	?	–
25.	30	jamowy	8	silny	?	?	–
26.	31	jamowy	36	silny	?	?	kość zwierzęca, ozdoba kościana
27.	32	popielnicowy	22	silny	?	?	–
28.	33	popielnicowy	120	silny	?	<i>infans I</i> (ok. 1 – 1,5 roku)	fragmenty wyposażenia
29.	35	jamowy	28	bardzo silny	?	?	kość zwierzęca
30.	36	popielnicowy	462	bardzo silny	?	<i>infans I</i>	kości zwierzęce
31.	37	jamowy	24	bardzo silny	?	?	kość zwierzęca
32.	38	szkieletowy	198	–	?	dorosły	bardzo silnie przepalone kości w wyższej partii grobu
33.	40	popielnicowy	176	bardzo silny	?	<i>infans II</i> – <i>iuvenis</i>	–
34.	41	popielnicowy	10	bardzo silny	?	?	–
35.	43	jamowy	1004	bardzo silny	M? K?	dorosły <i>adultus</i> (20 – 30 lat)	kości zwierzęce, fragmenty wyposażenia
36.	44	popielnicowy	1332	bardzo silny	K	<i>maturus</i> (40 – 50 lat)	kości zwierzęce
37.	45	popielnicowy	308	bardzo silny	?	<i>infans II/iuvenis</i> (10 – 15 lat)	–
38.	46	jamowy	182	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
39.	47	jamowy	34	bardzo silny	?	?	–
40.	50	jamowy	12	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
41.	56	popielnicowy	122	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 2 – 4 lat)	–
42.	57	popielnicowy kości z popielnicy kości z jamy grobowej	66 1204	bardzo silny	?	<i>infans II</i> (11 – 12 lat)	kości zwierzęce, stopiony brąz
43.	60	jamowy	212	bardzo silny	K??	<i>adultus</i>	kości zwierzęce, fragmenty przedmiotu kościanego
44.	61	jamowy	134	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce, stopiony brąz
45.	62	popielnicowy kości z popielnicy kości z jamy grobowej	1064 166	nierównomierny bardzo silny	K	<i>adultus</i> (20 – 22 lata)	ułamek paciorka szklanego kości zwierzęce, ułamki wyposażenia
46.	63	obiekt rowkowy	108	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce, ornamentowana ozdoba kościana
47.	64	jamowy	666	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
48.	65	jamowy	14	bardzo silny	?	?	kość zwierzęca
49.	66	jamowy	44	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
50.	67	jamowy	102	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
51.	68	jamowy	30	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASA [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
52.	69	jamowy	26	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
53.	70	jamowy	754	bardzo silny	M	dorosły	kości zwierzęce
54.	71	jamowy	56	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
55.	72	jamowy	12	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
56.	73	jamowy	16	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
57.	74	jamowy	248	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
58.	75	jamowy	18	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
59.	77	jamowy	10	silny	?	?	–
60.	82	jamowy	2	silny	?	?	–
61.	85	jamowy	1	silny	?	?	–
62.	87	popielnicowy	6	bardzo silny	?	?	–
63.	89	jamowy	144	bardzo silny	?	dorosły	–
64.	91	jamowy	70	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce, ułamek grzebieńa kościanego
65.	92	jamowy	64	silny	?	?	kości zwierzęce
66.	93	jamowy	32	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
67.	96	jamowy	4	bardzo silny	?	?	–
68.	97	popielnicowy kości z popielnicy kości z jamy grobowej	1020 70	bardzo silny	K	<i>adultus</i> (25 – 30 lat)	kości zwierzęce, fragmenty wyposażenia
69.	99	jamowy	116	bardzo silny	?	dorosły	–
70.	100	jamowy	84	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
71.	101	popielnicowy	1044	bardzo silny	K	<i>iuuenis</i> (14 – 18 lat)	kości zwierzęce, fragmenty szpili kościanej, przęślika, paciorków szklanych
72.	102	popielnicowy	702	nierównomierny	K?	<i>adultus</i>	fragmenty grzebieńa kościanego, przedmiotu żelaznego
73.	103	popielnicowy kości z popielnicy	1458	bardzo silny	M	<i>adultus</i> – <i>maturus</i>	kości zwierzęce, fragmenty grzebieńa kościanego, domieszka kości drugiego osobnika
		kości z jamy grobowej	416	bardzo silny	K?	<i>adultus</i> – <i>maturus</i>	
74.	104	popielnicowy	1304	bardzo silny	K?	<i>adultus</i> (25 – 35 lat)	kość zwierzęca, fragment grzebieńa kościanego
					?	<i>infans I</i>	
75.	105	popielnicowy	126	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 1,5 – 2 lat)	kości zwierzęce
76.	108	jamowy	12	silny	?	?	–
77.	110	jamowy	62	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, część grzebieńa kościanego
78.	111	jamowy	112	bardzo silny	?	dorosły	fragmenty grzebieńa kościanego
79.	112	popielnicowy	2062	bardzo silny	K	<i>adultus</i> (22 – 25 lat)	kości zwierzęce (A. Ziełińska 2012)
					Dz	plód/nororodek	
80.	113	popielnicowy	1026	bardzo silny	K?	<i>adultus</i> (20 – 30 lat)	kości zwierzęce, astragal
81.	116	jamowy	22	bardzo silny	?	?	–
82.	117	jamowy	56	bardzo silny	?	dorosły	–
					?	<i>infans I</i> – <i>infans II</i>	
83.	118	jamowy	6	silny	?	?	–
84.	119	jamowy	76	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
85.	121	jamowy	30	bardzo silny	?	dorosły	–
					?	<i>infans I</i>	
86.	122	jamowy	12	silny	?	dorosły	–
87.	123	jamowy	18	silny	?	dorosły	–
88.	124	popielnicowy	1150	bardzo silny	M??	<i>adultus</i>	kości zwierzęce, fragment przedmiotu kościanego
89.	125	popielnicowy	1278	silny	K?	<i>adultus</i> (ok. 35 lat)	kości zwierzęce, ułamki grzebieńa kościanego i stopionego metalu, zapinka brązowa
90.	127	jamowy	126	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 5 – 6 lat)	–
91.	128	jamowy	52	silny	?	dorosły	fragment grzebieńa kościanego
92.	129	jamowy	10	silny	?	?	–
93.	130	jamowy	10	silny	?	?	–
94.	131	jamowy	8	silny	?	?	–
95.	132	popielnicowy	94	silny	?	<i>infans I</i> (ok. 1,5 – 3 lat)	ułamki stopionych ozdób brązowych i szklanego paciorka
96.	133	jamowy	82	silny	?	dorosły	ułamki przedmiotu żelaznego
97.	134	jamowy	254	silny	?	dorosły	ułamek grzebieńa kościanego
98.	135	jamowy	2	silny	?	?	–
99.	136	jamowy	22	silny	?	dorosły	–
100.	137	jamowy	72	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
101.	138	jamowy	10	silny	?	?	–
102.	139	jamowy	4	silny	?	?	–
103.	140	jamowy	12	silny	–	–	wylącznie kości zwierzęce
104.	141	popielnicowy	448	silny	?	<i>infans II</i> (ok. 9 – 12 lat)	kości zwierzęce, ułamki grzebieńa kościanego, stopionego szkła, brązowy nit

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICZY	MAŁA [G]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
105.	142	jamowy	1144	silny	M?	dorosły	ułamek stopionego brązu
106.	143	popielnicowy	732	bardzo silny	K?	<i>adultus</i> (20 – 30 lat)	kości zwierzęce, paciorek szklany
107.	145	popielnicowy	8	silny	?	?	–
108.	146	jamowy	200	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragment grzebieńa kościanego
109.	147	jamowy	168	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
110.	148	jamowy	4	silny	?	?	–
111.	149	jamowy	160	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
112.	150	jamowy	4	silny	?	?	–
113.	151	jamowy	30	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
114.	152	jamowy	140	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragment grzebieńa kościanego
115.	153	jamowy	616	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
116.	154	popielnicowy	54	silny	?	dorosły	–
117.	155	jamowy	118	silny	?	dorosły	–
118.	156	jamowy	44	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
119.	157	jamowy	6	silny	?	?	–
120.	158	jamowy	56	silny	M??	dorosły	kości zwierzęce
121.	159	jamowy	82	silny	?	dorosły	–
122.	160	popielnicowy	1302	silny	K	<i>adultus</i>	fragmenty grzebieńa kościanego, szpili kościanej, stopiony brąz
123.	161	jamowy	128	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
124.	162	jamowy	4	silny	?	<i>infans I</i>	–
125.	165	jamowy	40	silny	?	dorosły	–
126.	166	jamowy	34	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragment szpili kościanej
127.	167	jamowy	54	silny	?	dorosły	–
128.	168	jamowy	1	silny	?	?	–
129.	169	jamowy	22	silny	?	dorosły	–
130.	171	jamowy	74	bardzo silny	?	<i>infans I</i>	–
					?	?	
131.	172	jamowy	26	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragment grzebieńa kościanego
132.	173	jamowy	62	silny	?	dorosły	–
133.	174	popielnicowy	10	bardzo silny	?	?	–
134.	175	jamowy	8	silny	?	?	–
135.	176	jamowy	12	bardzo silny	?	<i>infans I</i>	–
					?	?	
136.	177	popielnicowy	2	silny	?	?	–
137.	178	jamowy	12	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
138.	181	jamowy	64	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
139.	183	popielnicowy	66	bardzo silny	?	dorosły	–
140.	184	jamowy	56	silny	?	dorosły	–
					?	?	
141.	185	jamowy	120	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
142.	186	jamowy	184	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
143.	187	jamowy	178	silny	?	dorosły	–
144.	188	jamowy	258	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
145.	189	jamowy	146	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
146.	190	jamowy	30	bardzo silny	?	dorosły	–
					?	<i>infans I</i>	
147.	191	jamowy	18	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
148.	192	jamowy	2	silny	?	?	–
149.	193	jamowy	6	silny	?	?	–
150.	195	jamowy	94	silny	?	?	kość zwierzęca
151.	196	jamowy	36	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce, ułamki grzebieńa kościanego
152.	198	jamowy	130	silny	?	dorosły	kość zwierzęca
153.	199	jamowy	4	silny	?	<i>infans I</i>	–
154.	201	jamowy	150	bardzo silny	?	dorosły	brązowy nit, astragal
155.	202	jamowy	950	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce
156.	203	popielnicowy	1740	bardzo silny	M?	<i>maturus</i> (35 – 45 lat)	kości zwierzęce, fragmenty szpili i grzebieńa kościanego, stopiony brąz
		kości z jamy grobowej	64	silny			
157.	206	jamowy	40	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
158.	207	jamowy	16	bardzo silny	?	?	–
159.	208	jamowy	110	bardzo silny	?	dorosły	–
160.	209	jamowy	8	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
161.	210	jamowy	22	bardzo silny	?	?	–
162.	211	popielnicowy	30	bardzo silny	?	?	–

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASA [g]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
163.	213	jamowy	12	bardzo silny	?	?	-
164.	214	jamowy	6	bardzo silny	?	?	-
165.	217	popielnicowy	2	silny	?	<i>infans I</i>	-
166.	218	jamowy	224	silny	K? ?	dorosły <i>infans I – infans II</i>	-
167.	219	popielnicowy kości z popielnicy kości z jamy grobowej	2056 246	bardzo silny	M	<i>adultus</i> (20 – 25 lat)	kości zwierzęce, część grzebienia kościanego, stopiony brąz
168.	220	popielnicowy kości z popielnicy kości z jamy grobowej	566 72	bardzo silny	K	<i>adultus/maturus</i> (30– 40 lat)	kości zwierzęce, ułamki stopionych metali
		kości z małej jamy obok grobu	6	silny	?	?	-
169.	223	jamowy	72	silny	?	dorosły	kości zwierzęce
170.	225	jamowy	414	bardzo silny	?	dorosły	kości zwierzęce
171.	226	jamowy	82	bardzo silny	?	dorosły	-
172.	227	jamowy	70	bardzo silny	K?? ?	dorosły <i>infans I</i>	-
173.	228	popielnicowy	142	bardzo silny	?	<i>infans I</i> (ok. 2 – 4 lat)	kości zwierzęce, ułamek stopionej ozdoby brązowej
174.	229	popielnicowy	82	bardzo silny	?	?	-
175.	230	jamowy	66	silny	?	dorosły	kości zwierzęce, fragmenty grzebienia kościanego
176.	231	jamowy	538	silny	M?	dorosły	fragment metalowego przedmiotu
177.	ustry- na 2	odcinek 56	116	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce, przedmiot kościany
178.	ustry- na 2	odcinek 57	226	bardzo silny	M?	dorosły	kości zwierzęce, fragment ozdoby kościanej
179.	ustry- na 1	odcinek 318, 319, 325, 326	176	bardzo silny	?	?	kości zwierzęce

Większość przebadanego materiału kostnego charakteryzuje się silnym i bardzo silnym stopniem przepalenia oraz kremowo – białe – szarym zabarwieniem. W bardzo niewielkiej części pochówków (groby nr 21, 62, 102) stwierdzono nierównomierny stopień przepalenia szczątków kostnych z czarno – brązowo – niebieskawym zabarwieniem. Badane pochówki były stosunkowo bogato wyposażone w przedmioty metalowe, dlatego też w trakcie analiz antropologicznych, wśród przepalonych szczątków kostnych, wydzielano ułamki różnych przedmiotów metalowych i kościanych oraz rejestrowano ślady przebarwień powstałych na fragmentach kości w wyniku ich kontaktu z metalami oraz innymi materiałami (tabela 26). Zielonkawe, rdzawe oraz różowe przebarwienia kości, które powstały w wyniku kontaktu szczątków z przedmiotami wykonanymi z brązu i żelaza oraz szkła, występowały na szczątkach dwunastu osobników, zarówno mężczyzn, kobiet, jak i dzieci. Wśród szczątków kostnych należących do ośmiu osób, w tym mężczyzn, kobiet i dzieci, zaobserwowano

fragmenty kości z wtopionymi ułamkami przepalonych przedmiotów brązowych i żelaznych oraz szklanych, a także ślady spieku na kościach.

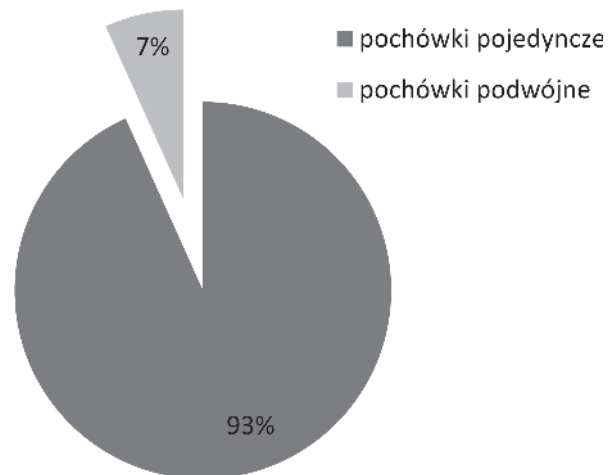
Masa przepalonych szczątków kostnych w poszczególnych pochówkach wykazała duże zróżnicowanie, wahała się od 1 g do 2515 g. Średnia masa przepalonych ludzkich szczątków kostnych na badanym cmentarzysku przeworskim wynosi 266 g. W pochówkach jamowych średnia masa ludzkich szczątków to jedynie 104,0 g (max 1144 g, min 1 g). Wyższe wartości uzyskano dla pochówków popielnicowych, w których średnia masa kości wynosi 714,0 g (max 2515 g, min. 2 g). Niskie wartości średniej masy przepalonych ludzkich szczątków, zwłaszcza w pochówkach jamowych, dowodzą, iż zachowane szczątki kostne są niekompletne. Może mieć to związek z rodzajem grobu, stanem jego zachowania, procesami fizykochemicznymi jakim podlegają kości zalegające w ziemi, a także z współcześnie nieczytelnymi zwyczajami pogrzebowymi pradziejowej ludności kultury przeworskiej.

Tabela 26. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Kultura przeworska – przebarwienia kości.
Table 26. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Przeworsk culture – bone discolorations.

L.P.	NR GROBU	PLEĆ	WIEK	PRZEBARWENIA KOŚCI ORAZ INNE ŚLADY KONTAKTU Z METALAMI	
1.	18	M	maturus	ślady brązowej patyny	ułamki przepalonych przedmiotów brązowych i żelaznych wtopionych w kości
2.	21	?	infans II		ułamek brązu wtopiony w kość
3.	21A	M	adultus	ślady brązowej patyny	ślady spieku na kościach
4.	22	K	adultus		ślady przepalonego brązu na kościach
5.	33	?	infans I	ślady brązowej patyny	
6.	36	?	infans I	ślady brązowej patyny	
7.	43	M?K?	dorosły, adultus	rdzawe przebarwienia (żelazo)	
8.	57	?	infans II	ślady brązowej patyny	
9.	62	K	adultus	ślady brązowej patyny, kość zabarwiona na różowo	ułamki przepalonych przedmiotów brązowych i szklanych wtopionych w kości, ślady spieku na kości
10.	70	M	dorosły	ślady brązowej patyny	
11.	97	K	adultus	ślady brązowej patyny	
12.	103	M	adultus – maturus		ślady spieku na kościach
13.	125	K?	adultus	ślady brązowej patyny	
14.	132	?	infans I		ułamki przepalonych przedmiotów brązowych wtopionych w kości
15.	160	K	adultus	ślady brązowej patyny	
16.	203	M?	maturus	ślady brązowej patyny, kość zabarwiona na różowo	ułamki przepalonych przedmiotów brązowych wtopionych w kości

Wśród 178 pochówków odkrytych na cmentarzysku kultury przeworskiej, najliczniejsze były pochówki pojedyncze w liczbie 166. Poza tym odnotowano niezbyt liczne pochówki podwójne (12) (ryc. 160). W obiektach grobowych nr 103 i 220 stwierdzono obecność dwóch pochówków pojedynczych, z których jeden znajdował się w popielnicy, a drugi w jamie obok grobu. Popielnica z grobu nr 220 zawierała szczątki kobiety (*adultus* – *maturus*), natomiast w małej jamie obok grobu złożono szczątki osobnika o nieokreślonej płci i wieku. W popielnicy z grobu nr 103 pochowano mężczyznę (*adultus* – *maturus*), z niewielkim udziałem szczątków drugiej osoby, być może kobiety (*adultus* – *maturus*), której pochówek, w postaci skupiska przepalonych kości, usytuowany był obok popielnicy, przy jej dnie. Obecność jednego lub kilku fragmentów kości różniących się budową morfologiczną od większości szczątków pochówku głównego, zaobserwowano w dwóch grobach jamowych zawierających szczątki dorosłych osobników o nieokreślonej płci (grób nr 15 i 24). Ze względu na słaby stan zachowania grobów, zinterpretowanie obecności niewielkiej ilości dodatkowych fragmentów kości nie wydaje się możliwe.

Wydzielone pochówki podwójne zawierały głównie szczątki dzieci złożone wraz ze szcząt-

Ryc. 160. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Zróżnicowanie pochówków kultury przeworskiej.

Fig. 160. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Przeworsk culture burial diversification.

kami kobiet, osobników dorosłych o nieokreślonej płci lub osobników o nieokreślonej płci i wieku. W dwóch grobach złożono wspólnie szczątki kobiety i mężczyzny oraz w jednym przypadku były to szczątki osobnika dorosłego z osobnikiem o nieokreślonej płci i wieku (tabela 27).

W grobach ludności kultury przeworskiej z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice stan. 1, wśród szczątków ludzkich często obserwowano domieszkę fragmentów kości zwierząt. Obec-

Tabela 27. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.
 Cmentarzysko kultury przeworskiej – pochówki podwójne.
 Table 27. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.
 Przeworsk culture – double burials.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	OSOBNIK I		OSOBNIK II	
			PŁEĆ	WIEK	PŁEĆ	WIEK
1.	2	jamowy	K?	?	M	dorosły
2.	43	jamowy	M?	dorosły	K?	adultus
3.	104	popielnicowy	K?	adultus	?	infans I
4.	112	popielnicowy	K	adultus	?	plód/norodek
5.	117	jamowy	?	dorosły	?	infans I-infans II
6.	121	jamowy	?	dorosły	?	infans I
7.	171	jamowy	?	infans I	?	?
8.	176	jamowy	?	infans I	?	?
9.	184	jamowy	?	dorosły	?	?
10.	190	jamowy	?	dorosły	?	infans I
11.	218	jamowy	K?	dorosły	?	infans I-infans II
12.	227	jamowy	K??	dorosły	?	infans I

ność przepalonych kości zwierzęcych odnotowano w 91 obiektach, w tym 89 pochówkach oraz dwóch warstwach ciało-palenia (tabela 28). Na uwagę zasługuje wysoki odsetek obiektów zawierających domieszkę szczątków zwierzęcych, wynoszący 51,0%. Taką tendencję zaobserwowano także na pobliskim cmentarzysku w Siemiechowie stan. 2 (A. Zielińska 2017).

Kości zwierzęce znajdowały się zarówno w pochówkach pojedynczych i podwójnych, zawierających szczątki kobiet i mężczyzn oraz dzieci. Na etapie analizy antropologicznej zaobserwowano, że w pochówkach kobiecych (grób nr 44, 97) oraz pochówkach podwójnych, w których jednym z osobników jest kobieta (grób nr 43, 112), obecne są kości ptasie. W przypadku pochówku kobiety z grobu nr 112, dwie kości ptasie posiadały przewiercone otwory służące prawdopodobnie do zawieszania lub przymocowania. Ponadto w pochówku kobiecym (grób nr 113) oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (grób nr 201), odkryto astragale, czyli nieobrobione kości skokowe małych przeżuwaczy wykorzystywane do gry lub wróżenia.

Na cmentarzysku odkryto także jeden grób jamowy (nr 140), zawierający wyłącznie przepalone szczątki zwierzęce.

W wyniku analizy antropologicznej ludzkich szczątków kostnych ustalono, że na cmentarzysku kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice, stan.

1 pochowano 191 osobników. Z uwagi na fakt, iż cmentarzysko to zostało przebadane w całości, możemy założyć, że pochowani stanowią większą część populacji je użytkującej. Nie stanowią oni całości populacji, ponieważ słaby stan zachowania ludzkich szczątków kostnych oraz ich niekompletność w części grobów jamowych, nie pozwoliły na dokładne określenie liczby osobników pochowanych w grobie.

Na podstawie indywidualnych określeń szczątków ludzkich określono strukturę wieku i płci zmarłych pochowanych na tym cmentarzysku (tabela 29, ryc. 161). Jednak słaby stan zachowania analizowanego materiału oraz brak fragmentów diagnostycznych uniemożliwiły dokonania określeń wieku i płci u większości pochowanych osobników. W badanej populacji szczątki kobiet stanowiły 10,4%, a mężczyzn 7,9%. Najwyższy odsetek pochówków dotyczył osobników o nieokreślonym wieku i płci (38,7%) oraz osobników dorosłych o nieokreślonej płci (29,8%). Analizując strukturę wieku i płci zmarłych, stwierdzono znacznie zaniżony odsetek pochówków dzieci w wieku od 0 do 14 lat, wynoszący jedynie 12,6%, który nie odzwierciedla rzeczywistej wymieralności dzieci na cmentarzysku. Tak niski odsetek pochówków dzieci zaobserwowano także na pobliskim cmentarzysku w Siemiechowie, stan. 2 (A. Zielińska 2017).

Tabela 28. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Pochówki z domieszką kości zwierzęcych.

Table 28. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Przeworsk culture – burials with addition of animal bones.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	PLEĆ	WIEK	KOŚCI ZWIERZĘCE
1.	2	jamowy	K?M	?dorosły	kość zwierzęca
2.	6	popielnicowy	M	adultus	kości zwierzęce (B. Borowska – Strugińska 2004)
3.	7	jamowy	?	?	kości zwierzęce
4.	9	jamowy	?	?	kości zwierzęce
5.	11	jamowy	?	?	kości zwierzęce
6.	15	jamowy	?	dorosły	kość zwierzęca
7.	16	popielnicowy	M?	adultus – maturus	kości zwierzęce
8.	17	jamowy	?	?	kości zwierzęce
9.	21	popielnicowy	?	infans II	kości zwierzęce
10.	21A	popielnicowy	M	adultus	kości zwierzęce (96 g)
11.	27	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
12.	31	jamowy	?	?	kość zwierzęca
13.	35	jamowy	?	?	kość zwierzęca
14.	36	popielnicowy	?	infans I	kości zwierzęce młodego osobnika
15.	37	jamowy	?	?	kość zwierzęca
16.	43	jamowy	M?K?	dorosły, adultus	kości zwierzęce młodego ssaka i ptaka ze śladami obróbki
17.	44	popielnicowy	K	maturus	84 g kości zwierzęcych (ssak i ptak)
18.	45	popielnicowy	?	infans II/iuvenis	kości zwierzęce
19.	46	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
20.	50	jamowy	?	?	kości zwierzęce
21.	57	popielnicowy	?	infans II	kości zwierzęce
22.	60	jamowy	K??	adultus	kości zwierzęce
23.	61	jamowy	?	dorosły	30 g kości zwierzęcych
24.	62	kości z jamy grobowej	K	adultus	kości zwierzęce młodego osobnika
25.	63	obiekt rowkowy	?	?	34 g kości zwierzęcych
26.	64	jamowy	?	?	kości zwierzęce
27.	65	jamowy	?	?	kości zwierzęce
28.	66	jamowy	?	?	8 g kości zwierzęcych
29.	67	jamowy	?	?	10 g kości zwierzęcych
30.	68	jamowy	?	?	kości zwierzęce
31.	69	jamowy	?	?	kości zwierzęce
32.	70	jamowy	M	dorosły	kości zwierzęce
33.	71	jamowy	?	?	kości zwierzęce
34.	72	jamowy	?	?	kości zwierzęce
35.	73	jamowy	?	?	kości zwierzęce
36.	74	jamowy	?	?	44 g kości zwierzęcych
37.	75	jamowy	?	?	kości zwierzęce
38.	91	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
39.	92	jamowy	?	?	46 g kości zwierzęcych
40.	93	jamowy	?	?	kości zwierzęce (młody ssak)
41.	97	popielnicowy	K	adultus	kości zwierzęce (młody ssak), kości ptasie
42.	100	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
43.	101	popielnicowy	K	iuvenis	kości zwierzęce
44.	103	kości z popielnicy	M	adultus – maturus	kości zwierzęce
45.	103	kości z jamy grobowej	K?	adultus – maturus	kość zwierzęca
46.	104	popielnicowy	K??	adultus, infans I	kość zwierzęca
47.	105	popielnicowy	?	infans I	kości zwierzęce
48.	110	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
49.	112	popielnicowy	K?	adultus płód/norodek	kości zwierzęce, w tym ptasie (dwie z przewierconymi otworami)
50.	113	popielnicowy	K?	adultus	kości zwierzęce, w tym jedna z otworem (astragal)
51.	119	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
52.	124	popielnicowy	M??	adultus	kości zwierzęce
53.	125	popielnicowy	K?	adultus	kości zwierzęce (młody ssak)
54.	137	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
55.	141	popielnicowy	?	infans II	kości zwierzęce
56.	143	popielnicowy	K?	adultus	kości zwierzęce (młody ssak)
57.	146	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
58.	147	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
59.	149	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU	PLEĆ	WIEK	KOŚCI ZWIERZĘCE
60.	151	jamowy	?	?	kości zwierzęce
61.	152	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
62.	153	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
63.	156	jamowy	?	?	kości zwierzęce
64.	158	jamowy	M??	dorosły	kości zwierzęce
65.	161	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
66.	166	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
67.	172	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
68.	178	jamowy	?	?	kości zwierzęce
69.	181	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
70.	185	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
71.	186	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
72.	187	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce, w tym dwa wycinki trzonu kości długiej z otworem
73.	188	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
74.	189	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce (fragment rogu)
75.	191	jamowy	?	?	kości zwierzęce
76.	195	jamowy	?	?	kość zwierzęca
77.	196	jamowy	?	?	kości zwierzęce
78.	198	jamowy	?	dorosły	kość zwierzęca
79.	201	jamowy	?	dorosły	kość zwierzęca (astragal)
80.	202	jamowy	?	?	364 g kości zwierzęcych
81.	203	kości z popielnicy	M?	maturus	kości zwierzęce(młody ssak)
82.	206	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
83.	209	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
84.	219	kości z popielnicy	M	adultus	kości zwierzęce
85.	220	kości z popielnicy	K	adultus/maturus	kości zwierzęce, w tym łopata z ułamkiem stopionego przedmiotu żelaznego
86.	223	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
87.	225	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
88.	228	popielnicowy	?	infans I	kości zwierzęce (młody ssak)
89.	230	jamowy	?	dorosły	kości zwierzęce
90.	warstwa ciałopalenia	odcinek 56	?	?	kości zwierzęce
91.	warstwa ciałopalenia	odcinek 57	M?	?	kości zwierzęce

Tabela 29. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Struktura wieku i płci.

Table 29. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Przeworsk culture – age and gender structure.

Płeć	Mężczyźni		Kobiety		?		Ogółem	
Wiek	N	%	N	%	N	%	N	%
infans I	–		–		19	10,0	19	10,0
infans II	–		–		5	2,6	5	2,6
iuvenis	–		1	0,5	1	0,5	2	1,0
adultus	5	2,6	13	6,8	–	–	18	9,4
maturus	3	1,6	3	1,6	–	–	6	3,1
senilis	–		–		–	–	–	–
dorosły	7	3,7	2	1,0	57	29,8	66	34,5
?	–		1	0,5	74	38,7	75	39,3
Ogółem	15	7,9	20	10,4	156	81,6	191	99,9

Analiza struktury wymieralności populacji kultury przeworskiej przeprowadzona w oparciu o tablicę wymieralności (tabela 30), wykazała, że największa częstość zgonów przypadała na kategorię wieku *adultus* (44,0%) oraz *maturus* (33,6%). Z zaobserwowanego rozkładu zmarłych wynika, że w badanej populacji pradziejowej wieku starczego (*senilis*) nie dożywał żaden osobnik. Dalsze

oczekiwane trwanie życia (e^0_{20}) osobników dorosłych pochowanych na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice, stan. 1 wynosiło 14,0 lat, co oznacza, że średnia długość trwania życia osobnika z kategorii wieku *adultus* była dość niska i wynosiła 34 lata. Pod względem średniej długości trwania życia osobnika dorosłego, badana populacja przeworska nie różni się istotnie od populacji z pobl-

Ryc. 161. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Rozkład wieku i płci pochowanych osobników.
Fig. 161. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Age and gender distribution of the buried people.

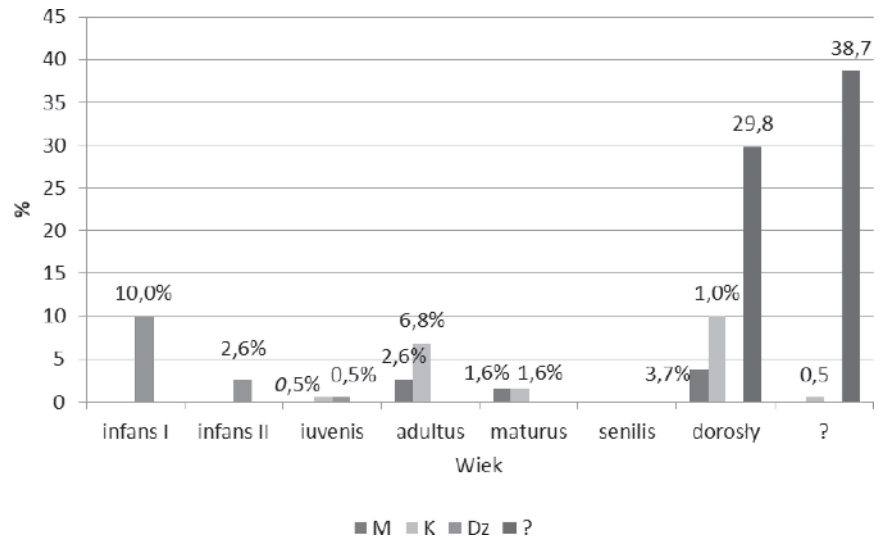

Tabela 30. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie.

Tablica wymieralności ludności kultury przeworskiej.

Table 30. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Przeworsk culture – Life table of Przeworsk culture population.

Kategoria wieku	D_x	d_x	l_x	q_x	L_x	T_x	e_x^0
infans I	19	16,4	100,0	0,164	642,6	1294,2	12,9
infans II	5	4,3	83,6	0,051	651,6	1043,8	12,5
iuvenis	2	1,7	79,3	0,021	392,2	1226,2	15,5
adultus	51	44,0	77,6	0,567	834,0	1086,0	14,0
maturus	39	33,6	33,6	1,000	252,0	252,0	7,5
senilis							
Ogółem	116	100,0					

Tabela 31. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Rekonstrukcja wysokości ciała osobników.

Table 31. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Przeworsk culture – reconstruction of people's body height.

L.P.	NR GROBU	PŁEĆ	POMIARY	KATEGORIA WYSOKOŚCI CIAŁA	WG PEARSONA
1.	2	K?	szerokość łopatki kości ramiennej $\pm 23,5$ mm	wysoki (160 cm – 164 cm)	154,6 cm
2.	18	M	średnica głowy kości promieniowej $\pm 20,0$ mm	wysoki (171 cm – 175 cm)	163,4 cm
3.	21A	M	średnica głowy kości ramiennej $\pm 38,0$ mm	średni (166 cm – 170 cm)	159,2 cm
4.	22	K	średnica głowy kości ramiennej $\pm 37,5$ mm	wysoki (160 cm – 164 cm)	151,3 cm
5.	24	?	średnica głowy kości promieniowej $\pm 17,5$ mm	wysoki (160 cm – 164 cm) kobieta średni (166 cm – 170 cm) mężczyzna	150,7 cm kobieta 161,1 cm mężczyzna
6.	44	K	szer. łopatki kości ramiennej 24,0 mm; średnica głowy kości promieniowej $\pm 21,0$ mm; średnica głów kości udowych $\pm 40,0$	bardzo wysoki (165 cm – x cm)	158,1 cm
7.	62	K	szerokość łopatki kości ramiennej $\pm 22,5$ mm	wysoki (160 cm – 164 cm)	154,1 cm
8.	97	K	średnica głowy kości udowej $\pm 38,5$ mm	średni (155 cm – 159 cm)	150,6 cm
9.	103	M	średnica głowy kości ramiennej $\pm 39,5$ mm; średnica głowy kości promieniowej $\pm 20,0$ mm	wysoki (171 cm – 175 cm)	163,4 cm
10.	112	K	średnica głowy kości promieniowej $\pm 17,0$ mm; grubość szyjki 26,5 mm	średni (155 cm – 159 cm)	149,7 cm
11.	113	K?	średnica głowy kości udowej $\pm 39,0$ mm	średni (155 cm – 159 cm)	151,0 cm
12.	180	M?	średnica głowy kości promieniowej $\pm 17,5$ mm	średni (166 cm – 170 cm)	161,1 cm
13.	203	M?	średnica g - d głowy kości ramiennej $\pm 41,0$ mm	wysoki (171 cm – 175 cm)	161,5 cm
14.	218	K?	średnica głowy kości promieniowej $\pm 15,0$ mm	niski (150 cm – 154 cm)	145,7 cm
15.	219	M	średnica głowy kości udowej $\pm 46,0$ mm	wysoki (171 cm – 175 cm)	165,0 cm
16.	220	K	średnica głowy kości promieniowej $\pm 18,0$ mm	wysoki (160 cm – 164 cm)	151,8 cm

skiego cmentarzyska w Siemiechowie, stan. 2, na którym średnia długość życia wynosiła 34,7 lat (A. Zelińska 2017). Zbliżona jest też do populacji z Zadowic, w której średnia długość życia osoby dorosłej wynosiła 33,6 lat (A. Śmiszkiewicz-Skwarska, A. Malinowski 2002).

Kolejnym punktem analizy antropologicznej było odtworzenie średnich wysokości ciała mężczyzn i kobiet na podstawie pomiarów diagnostycznych fragmentów kości długich, takich jak: średnica głowy górno – dolna i szerokość bloczka kości ramiennej, średnica głowy kości promieniowej, średnica głowy kości udowej. Przyżyciową wysokość ciała zrekonstruowano dla dziewięciu kobiet, sześciu mężczyzn oraz osobnika o nieokreślonej płci (tabela 31). Otrzymane dane dotyczące kategorii wysokości ciała dla mężczyzn z cmentarzyska kultury przeworskiej mieszczą się w kategorii wzrostu wysokiego i średniego. Wysokość ciała kobiet najczęściej mieściła się w kategorii wzrostu wysokiego i średniego, w jednym przypadku była to kategoria bardzo wysoka oraz niska. Odtworzone wartości wysokości ciała wg metody Pearsona dla osobników płci żeńskiej oraz osobników płci męskiej badanej populacji, nie przekraczają średnich wysokości ciała populacji pradziejowych z terenu dzisiejszej Polski w okresie rzymskim (H. Stolarczyk, W. Lorkiewicz 1993).

Biostruktura populacji kultury przeworskiej z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stan. 1 została uzupełniona o informacje dotyczące stanu zdrowia poszczególnych osobników, na podstawie obserwacji zmian patologicznych i odmian anatomicznych na fragmentach kości. Na szczątkach kostnych osobników ludności przeworskiej zaobserwowano głównie zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcająco – przeciążeniowe w obrębie stawów kręgosłupa i kończyn oraz niespecyficzne wyznaczniki stresu fizjologicznego. Poza tym stwierdzono przykłady zmian rozwojowych i zapalnych. Fragmentarycznie zachowany materiał kostny w znaczącym stopniu ograniczył możliwości ilościowych i jakościowych obserwacji zmian patologicznych oraz wskaźników stresu fizjologicznego w pełnym zakresie, a analizę obserwo-

wanych zmian zawęził wyłącznie do poziomu osobniczego.

Wśród szczątków kostnych z cmentarzyska kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice, stan. 1, zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające kręgosłupa występowały w postaci osteofity, czyli wyrosły kostnych na krawędziach trzonów kręgów, śladów po guzkach Schmorla, czyli różnokształtnych wgłębieniach na powierzchni trzonu kręgu, które powstają w wyniku strukturalnych uszkodzeń krążków międzykręgowych oraz osteochondrozy trzonów kręgów. Przyczyny tych uszkodzeń bywają złożone, wymienia się wśród nich proces starzenia się organizmu oraz obciążenia mechaniczne narządu ruchu. Zmiany degeneracyjne w obrębie kręgosłupa najczęściej obserwuje się na szczątkach osobników w starszym wieku (*maturus, senilis*), spotykane są również na szczątkach osobników młodych, a nawet dzieci (J. Gładkowska-Rzeczycka, A. Ziętek, D. R. Nowakowski 2008).

Osteofity brzeżne występowały na krawędziach trzonów kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych czterech mężczyzn zmarłych w wieku *adultus* i *maturus* (grób nr 6, 21A, 103, 203) oraz jednej kobiety w wieku *adultus – maturus* (grób nr 220). Wyrosła kostne stwierdzono na zębie kręgu obrotowego u dwóch mężczyzn zmarłych w wieku *maturus* oraz dorosłym (grób nr 203, 231). Osteofity występowały również na dołku żebrowym wyrostka poprzecznego kręgu piersiowego mężczyzny w wieku *maturus* (grób nr 18). U mężczyzny z grobu nr 103, niewielkie osteofity stwierdzono, oprócz kręgu piersiowego, w stawie kolanowym na tylnej powierzchni stawowej lewej rzepek. Poza tym zaobserwowano osteochondrozę na powierzchni górnej i dolnej trzonów dolnego odcinka piersiowego kręgosłupa oraz ślady po guzkach Schmorla na powierzchni dolnej trzonu kręgu lędźwiowego.

Ponadto ślady po guzkach Schmorla zaobserwowano na szczątkach osobników zmarłych w wieku *adultus*, jednego mężczyzny (grób nr 21A), u którego występowały także osteofity oraz kobiety (grób nr 22). Osteochondrozę kręgową występującą na powierzchni trzonów kręgów

szyjnych stwierdzono u kobiety zmarłej w wieku *adultus* (grób nr 104) oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (grób nr 122).

W badanym materiale kostnym występowały zmiany przeciążeniowe układu kostno – stawowego w postaci entezopatii, czyli zmian w obrębie przyczepów ścięgniastych mięśni i więzadeł do kośćca, powstające w wyniku nadmiernych obciążeń biomechanicznych. Na szczątkach dorosłego

Ryc. 162. Kolonia Rychlocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 161 (? dorosły) – zmiana przeciążeniowa guzowatości kości promieniowej.

Fig. 162. Kolonia Rychlocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 161 (? adult) – overloading changes within radius tuberculosis.

osobnika o nieokreślonej płci (grób nr 161) zaobserwowano zmianę degeneracyjno – przeciążeniową guzowatości kości promieniowej, miejsce przyczepu mięśnia dwugłowego ramienia uczestniczącego w ruchach zginania i odwracania przedramienia w stawie łokciowym, która mogła być wynikiem przeciążeń biomechanicznych kończyny górnej spowodowanych nadmierną pracą (ryc. 162).

Na szczątkach osobników z cmentarzyska kultury przeworskiej stwierdzono przypadki współwystępowania zmian zwyrodnieniowo – zniekształcających i przeciążeniowych. Uogólnione zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające – przeciążeniowe kręgosłupa, stawu barkowego, prawego stawu łokciowego oraz stawu biodrowego i kolanowego, a także stawu skroniowo – żuchwowego wystąpiły u mężczyzny w wieku *maturus* (grób nr 18). W obrębie kręgosłupa piersiowego zaobserwowano skostniałe przyczepy więzadeł żółtych, które ograniczają ruchy zgięcia kręgosłupa do przodu. Na fragmencie końca barkowego prawego obojczyka stwierdzono mocno wykształconą wyniosłość kostną w okolicy przyczepu części obojczykowej mięśnia naramiennego, uczestniczącej w ruchu obracania ramienia do wewnątrz i przywodzenia do przodu. Na prawej kości ramiennej występował mocno wykształcony grzebień nadkłykciowy boczny, miejsce przyczepu mięśnia ramienno – promieniowego, silnego zginacza stawu łokciowego. Na kości łódeczkowatej zaobserwowano głębokie bruzdy dla więzadeł promieniowych nadgarstka, które przenoszą ruchy obrotowe z przedramienia na rękę. Powierzchnia stawowa głowy kości udowej była przesunięta. Na trzonie kości udowej stwierdzono mocno wykształconą kresę spiralną i wargę przyśrodkową kresy chropawej, miejsce przyczepu mięśnia obszernego przyśrodkowego. W okolicy guzowatości piszczelowej prawej kości piszczelowej (miejsce przyczepu mięśnia prostego), znajdował się wał kostny. Poza tym stwierdzono odkształcenie powierzchni stawowej głowy prawego wyrostka kłykciowego żuchwy. Zaobserwowane zmiany kręgosłupa, w stawach barkowym, łokciowym, nadgarstkowym, biodrowym, kola-

Ryc. 163. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 44 (K, *maturus*, 40–50 lat) – przesunięcie powierzchni stawowej głowy.

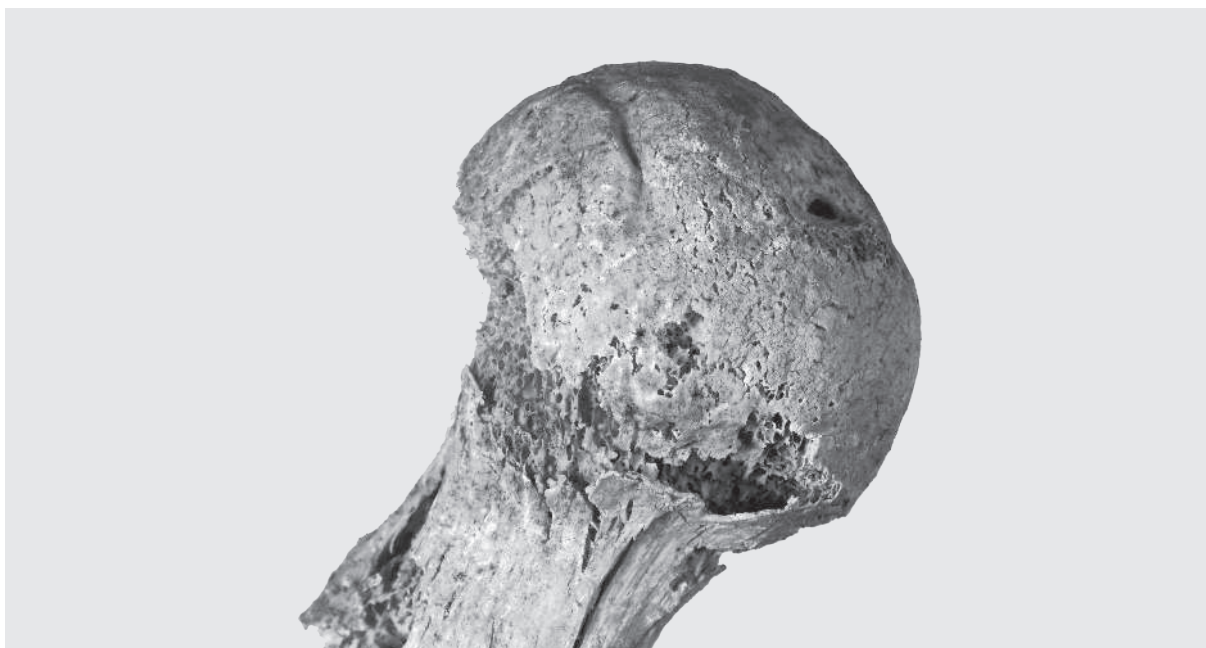
Fig. 163. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 44 (female, *matures*, 40–50 years old) – joint surface dislocation within head.

nowym i skroniowo – żuchwowym są wynikiem nakładających się podczas całego okresu życia mężczyzny obciążeń biomechanicznych związanych z jego aktywnością fizyczną i wykonywaną pracą.

Na szczątkach kobiety zmarłej w wieku *maturus* (grób nr 44), występowały zmiany zwyrodnieniowo – zniekształcające – przeciążeniowe kręgosłupa, stawów łokciowego i śródreczno – palczkowych oraz stawu biodrowego i kolanowego. Na fragmentach trzonów kręgów lędźwiowych zaobserwowano zmiany osteosklerotyczne i osteolityczne, które mogły być wynikiem procesu zapalnego. Prawa kość ramienna posiadała mocno wykształcony nadkłykieć przyśrodkowy (przyczep mięśnia nawrotnego obłego) oraz wyrosła kostne na bloczku. Zachowany fragment prawej kości promieniowej posiadał mocno wykształcone bruzdy ścięgna mięśnia prostownika palców i prostownika wskaziciela oraz mięśnia prostownika długiego kciuka, a na ułamku powierzchni stawowej paliczka występowały osteofity. Na fragmencie końca bliższego lewej kości udowej

zaobserwowano, tzw. powierzchnię Poirer’a, czyli przesunięcie powierzchni stawowej głowy na powierzchnię przednią szyjki. Zmiana ta jest rezultatem długotrwałego zgięcia kończyny dolnej w stawie biodrowym i kolanowym (ryc. 163). Poza tym lewa rzepka posiadała pogłębioną powierzchnię stawową boczną. Na fragmencie bliżej nieokreślonej kości stwierdzono zaawansowaną osteoartrozę, w postaci silnego zeszlifowania powierzchni stawowej. Zaobserwowane zmiany kręgosłupa, stawów łokciowego i śródreczno – palczkowych, stawów kciuka, stawu międzypalczkowego oraz stawu biodrowego i kolanowego wynikały z procesu starzenia się organizmu oraz przeciążeń biomechanicznych narządu ruchu, mogły być również wynikiem procesu zapalnego.

Na szczątkach kobiety zmarłej w wieku *adultus* – *maturus* (grób nr 103) stwierdzono zmiany zwyrodnieniowo – przeciążeniowe stawu skroniowo – żuchwowego oraz nieokreślonej okolicy narządu ruchu. Zidentyfikowano głowę lewego wyrostka kłykiowego żuchwy o odkształconej powierzchni stawowej oraz wycinek nieokreślonej kości z mocno zeszlifowaną powierzchnią stawową. Zaobser-

Ryc. 164. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 62 (K, 20–22 lata) – zniekształcenie tylnej powierzchni stawowej głowy lewej kości udowej.

Fig. 164. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 62 (female, 20–22 years old) – deformation with back joint surface of left femur head.

wowane zmiany stawu skroniowo – żuchwowego oraz najprawdopodobniej któregoś ze stawów kończyn mogły być wynikiem procesu starzenia się organizmu oraz przeciążeń biomechanicznych.

Rozległe zmiany degeneracyjno – przeciążeniowe zaobserwowano na szczątkach kobiety zmarłej w wieku *adultus* (grób nr 112). Na fragmentach trzonów kręgów piersiowych i lędźwiowych wystąpiły zmiany osteolityczne, których przyczyną mógł być proces zapalny. Na powierzchniach stawowych guzków żeber obecne były zmiany przeciążeniowe. Ponadto w stropie oczodołu wystąpił przerost porowaty (*cribra orbitalia*). Zaobserwowane zmiany destrukcyjne kręgosłupa nie mogły być jedynie wynikiem procesu starzenia się organizmu i przeciążeń biomechanicznych narządu ruchu, ponieważ kobieta zmarła w wieku około 22–25 lat. Można przypuszczać, że były one związane z toczącym się w organizmie procesem zapalnym. Szczegółowa analiza zawarta została w artykule A. Zielińskiej (2012).

Na szczątkach kobiety zmarłej w wieku 20–22 lat zaobserwowano zniekształcenie powierzchni stawowej głowy lewej kości udowej (grób nr 62).

Na tylnej powierzchni stawowej głowy znajduje się bruzda o łukowatym kształcie, oddzielająca pogrubioną część powierzchni stawowej (ryc. 164). Zniekształcenie to mogło powstać w wyniku zbyt dużego kąta szyjkowo – trzonowego, który spowodował koślawe ustawienie biodra. Nadmiernie duża wartość kąta szyjkowo – trzonowego zwiększa długość kończyny dolnej, zmniejsza obciążenie szyjki kości udowej, natomiast zwiększa obciążenie głowy kości udowej (J. Jurkojć, R. Michnik 2011).

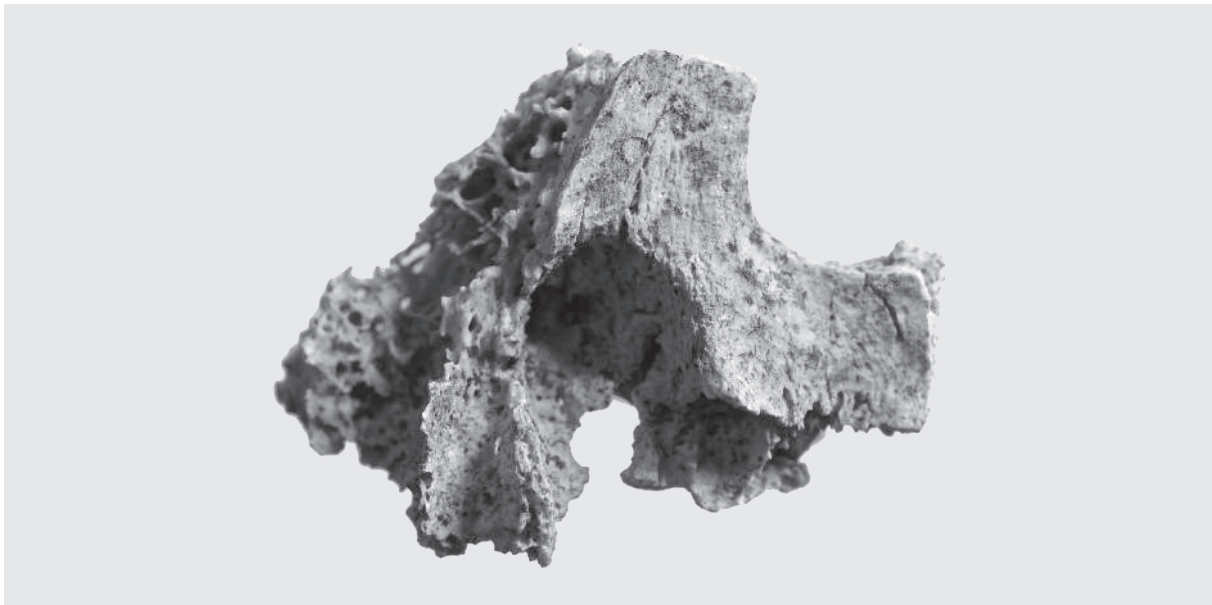
W populacji kultury przeworskiej z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice stan. 1, na fragmentach szkieletu czaszkowego zaobserwowano niespecyficzne wyznaczniki stresu fizjologicznego – *cribra orbitalia* oraz *porotic hyperostosis*, wywołane niedoborami pokarmowymi żelaza, wapnia oraz witamin C i D (tabela 32). *Cribra orbitalia* w dwóch przypadkach była obserwowana na szczątkach małych dzieci zmarłych w wieku *infans I* (grób nr 33, 228) oraz u jednego dziecka z kategorii wiekowej *infans II* (grób nr 228). Stwierdzono ją także u dwóch kobiet w wieku *adultus* (grób nr 62, 112). *Porotic hyperostosis* odnotowano na kościach

Tabela 32. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Wyznaczniki stresu fizjologicznego.

Table 32. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź.

Przeworsk culture – physiological stress indicators.

L.P.	NR GROBU	PLEĆ	WIEK	CRIBRA ORBITALIA	POROTIC HYPEROSTOSIS
1.	33	?	infans I	+	
2.	43	M? K?	dorosły adultus		+
3.	62	K	adultus	+	
4.	112	K	adultus	+	
5.	141	?	infans II	+	
6.	219	M	adultus		+
7.	228	?	infans I	+	

Ryc. 165. Kolonia Rychłocice stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Grób nr 103 (M, *adultus* – *maturus*) – ślad po ropniu okołożębowym.

Fig. 165. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Grave 103 (male, *adultus* – *matures*) – periapical abscess mark.

sklepienia czaszki mężczyzny lub kobiety (grób nr 43) oraz mężczyzny w wieku *adultus* (grób nr 219). W analizowanym materiale, w trzech przypadkach, zmiany porotyczne odnotowano na wewnętrznej powierzchni kości sklepienia czaszki u mężczyzny w wieku *maturus* (grób nr 18), mężczyzny lub kobiety w wieku *adultus* (grób nr 43) oraz kobiety *maturus* (grób nr 44). Poroza wystąpiła także na szkielecie pozaczaszkowym w obrębie warstwy korowej nasady kości długiej, przypuszczalnie kości udowej należącej do dziecka w wieku *infans I* (grób nr 36). Jej przyczyną mogła być niedostateczna mineralizacja kości w wyniku nie-

doboru witaminy D, który jest głównym czynnikiem wywołującym krzywicę u dzieci.

Na szczątkach osobników pochowanych na cmentarzysku kultury przeworskiej zaobserwowano schorzenia aparatu żującego, między innymi ropnia okołożębowego na szczątkach mężczyzny zmarłego w wieku *adultus* – *maturus* z grobu nr 103 (ryc. 165). Zidentyfikowano dwa przypadki próchnicy w zębie trzonowym mężczyzny w wieku *adultus* (grób nr 21A) oraz w zębie przedtrzonowym prawdopodobnie kobiety w wieku *adultus* (grób 104). W dwóch przypadkach odnotowano obliterację zębodołu po przyżyciowej utracie zę-

Tabela 33. Kolonia Rychłocice, stan. 1, pow. Wieluń, woj. łódzkie. Pochówki o nieokreślonej chronologii – zestawienie wyników analizy antropologicznej.
Table 33. Kolonia Rychłocice site 1, district of Wieluń, province of Łódź. Unidentified chronology burials – anthropological analysis results overview.

L.P.	NR GROBU	FORMA GROBU NR POPIELNICY	MASAW [G]	STOPIEŃ PRZEPALENIA	PŁEĆ	WIEK	UWAGI
1.	19	jamowy	580	silny	?	<i>iuvenis</i> – <i>adultus</i>	kości zwierzęce
2.	81	jamowy	2	bardzo silny	?	?	–
3.	144	jamowy	24	silny	M??	dorośli	–
4.	180	jamowy	2352	silny	M?	<i>adultus</i> (20–25 lat)	–
5.	182	jamowy	18	silny	?	dorośli	–
6.	197	jamowy	52	bardzo silny	?	?	–
7.	204	jamowy	856	nierównomierny	?	dorośli	–
8.	212	jamowy	30	bardzo silny	?	<i>infans</i> I (ok. 2 lat)	–

bów – na szczątkach kobiety w wieku *adultus/maturus* (grób nr 220) stwierdzono przedśmiertny ubytek pierwszego zęba trzonowego (M_1) oraz na fragmencie żuchwy dorosłego mężczyzny (grób nr 231). Poza tym wśród szczątków kobiety z grobu nr 220, wyodrębniono korzenie zębów dwukorzeniowych z hiper cementozą, czyli miejscowym zgrubieniem warstwy cementu korzeniowego. Mogła to być reakcja na nadmierne przeciążenie i zużycie zęba, która najprawdopodobniej miała zapobiegać wypadaniu bardzo silnie startych zębów, które mogły wysuwać się z zębodołów.

Na fragmentach czaszek i szkieletów postkranialnych odnotowano odmiany anatomiczne nie zaburzające prawidłowego funkcjonowania organizmu. U 15 osobników zaobserwowano obecność guzka brzeżnego (*tuberculum marginale*) wyrostka czołowego kości jarzmowej, na szczątkach 8 mężczyzn, jednej kobiety oraz 6 osobników o nieokreślonej płci. Otwór nadoczodołowy (*foramen supraorbitale*) stwierdzono u 9 osobników, wcięcie nadoczodołowe (*incisura supraorbitalis*) u dwóch osobników. Na szczątkach kobiety (grób nr 44), wystąpiły dwa otwory nadoczodołowe (*foramina supraorbitalis*) oraz dwa otwory jarzmowo – twarzowe (*foramina zygomaticofacialia*). W dwóch przypadkach stwierdzono otwory ciemieniowe (*foramina parietalia*), na szczątkach dziecka (grób nr 57) oraz mężczyzny (grób nr 219). Kostki wstawne (*ossa intersuturarum*), znajdowały się wśród szczątków dziecka (grób nr 57) oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (grób nr 155). U mężczyzny

(grób nr 219), zaobserwowano guzek gardłowy (*tuberculum pharyngeum*).

Na szczątkach kobiety zmarłej w wieku *adultus* (grób nr 112) oraz osobnika dorosłego o nieokreślonej płci (grób nr 159), zidentyfikowano odmianę anatomiczną rzepki – wcięcie mięśnia obszer nego bocznego (*vastus fossa*), które jest rezultatem długotrwałego zgięcia w stawie kolanowym. Zmiana ta pełni funkcję wskaźnika kostnego określonych zachowań fizycznych, w tym przypadku długotrwałego przebywania w pozycji kucznej.

Charakter zmian patologicznych zaobserwowanych na fragmentach szkieletów osobników dorosłych jest zbliżony do tych obserwowanych na szczątkach kostnych osobników dorosłych z cmentarzyska w Siemiechowie stan. 2. Obie populacje poddawane były oddziaływaniom stresów funkcjonalnych, związanych z obciążeniami statycznymi i dynamicznymi narządu ruchu, wynikającymi z aktywności fizycznej i wykonywanej pracy (A. Zielińska 2017).

Na wielokulturowym cmentarzysku w Kolonii Rychłocice, stan. 1, wydzielono 8 grobów jamowych o nieokreślonej chronologii, których przynależność kulturowa nie została określona (tabela 33).

Stan zachowania wydzielonych szczątków ludzkich w większości był słaby. Były one mocno rozdrobnione, niekompletne i pozbawione fragmentów diagnostycznych. Wyjątek stanowił materiał kostny z grobu jamowego nr 180, który zawierał fragmenty kości pochodzące ze wszystkich

okolic anatomicznego szkieletu. Większość materiału kostnego charakteryzowała się silnym i bardzo silnym stopniem przepalenia oraz kremowo – białym – szarym zabarwieniem, w jednym przypadku kości były przepalone nierównomiernie (grób nr 204). Na szczątkach kostnych mężczyzny z grobu nr 180 zaobserwowano zielonkawe przebarwienia, które najczęściej powstają w wyniku kontaktu kości z przedmiotami wykonanymi z brązu. Masa przepalonych szczątków kostnych w wydzielonych pochówkach wahała się od 2 g (grób nr 81) do 2352 g (grób nr 180). Wszystkie wyodrębnione groby jamowe były pochówkami pojedynczymi, w których złożono szczątki mężczyzny, dziecka oraz osobników o nieokreślonej płci. W pochówku osobnika o nieokreślonej płci zmarłego w wieku *iuvenis* – *adultus* (grób nr 19), stwierdzono domieszkę przepalonych fragmentów kości zwierzęcych.

Przyżyciową wysokość ciała odtworzono dla jednego osobnika – mężczyzny z grobu nr 180. Na podstawie pomiaru szerokości blozka kości ramiennej (19,0 mm) oraz średnicy głowy kości promieniowej ($\pm 17,5$ mm), stwierdzono, że mieści się ona w kategorii wzrostu średniego (166 cm – 170 cm), odtworzona według metody Pearsona wynosi 160,5 cm.

Fragmentarycznie zachowany materiał kostny w znaczącym stopniu ograniczył analizę zmian patologicznych, była ona możliwa jedynie w przypadku szczątków mężczyzny zmarłego w wieku 20 – 25 lat (grób nr 180). Zaobserwowano tu zmiany zwyrodnieniowe – przeciążeniowe kręgosłupa oraz stawu barkowo – obojczykowego. Na krawędzi górnej powierzchni trzonu kręgu lędźwiowego występowały osteofity brzeżne, natomiast na końcu barkowym lewego obojczyka stwierdzono wydatny guzek stożkowaty, miejsce przyczepu więzadła stożkowatego i torebki stawu barkowo –

obojczykowego oraz zagłębienie w miejscu przyczepu części barkowej mięśnia naramiennego, która uczestniczy w ruchu odwodzenia w stawie ramiennym. Zaobserwowane zmiany w odcinku lędźwiowym kręgosłupa oraz stawie barkowo – obojczykowym wynikały z przeciążeń biomechanicznych narządu ruchu wywołanych aktywnością fizyczną lub nadmierną pracą. Ponadto na fragmencie prawej kości szczękowej mężczyzny dno zatoki szczękowej zostało przebite korzeniem zęba trzonowego, co mogło ułatwiać przechodzenie stanów zapalnych z korzeni zębów na błonę śluzową zatoki szczękowej.

Odmiany anatomiczne niezaburzające prawidłowego funkcjonowania organizmu zaobserwowano u dwóch osobników (grób nr 144 i 180), były to otwory nadoczodołowe (*foramen supraorbitale*).

PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonych badań antropologicznych ludzkich szczątków kostnych pochodzących z 229 obiektów grobowych o zróżnicowanej przynależności kulturowej oraz w niewielkiej części o nieokreślonej chronologii ustalono, że na wielokulturowym cmentarzysku w Kolonii Rychno stan. 1 pochowano ogółem 262 osoby.

Najliczniej reprezentowana w materiałach archeologicznych faza użytkowania badanego cmentarzyska związana jest z działalnością ludności kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Uzyskane wyniki dotyczące biostruktury oraz zwyczajów pogrzebowych pozwalają wnioskować, że badana populacja kultury przeworskiej pod wieloma względami wykazuje podobieństwo do populacji z pobliskiego cmentarzyska w Siemichowie stan. 2 z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich.

ZAKOŃCZENIE

Badania wykopaliskowe na stanowisku 1 w Kolonii Rychłocice prowadzone przez Muzeum Miasta Pabianic i Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, finansowane przez Fundację Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego pozwoliły odkryć bardzo ciekawy obiekt archeologiczny o charakterze sepulkralnym.

W pierwszej kolejności należy wymienić grób szkieletowy kultury mierzanowickiej oraz zespół zabytków ruchomych w postaci ceramiki i przedmiotów krzemiennych, w tym o charakterze narzędziowym, będących świadectwem penetracji tego terenu przez ludność wczesnej epoki brązu.

Następny przedział chronologiczny użytkowania stanowiska to IV okres epoki brązu, z którego pochodzi pojedynczy grób ciałopalny kultury łużyckiej.

W większej skali rozpoznano cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej o bardzo zróżnicowanym obrządku pogrzebowym. Pokazuje ono, że dochodziło tu do styku wielu prądów kulturowych, przede wszystkim podłoża kultury łużyckiej, na które nałożyły się dominujące elementy kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych. Doprowadziły one do ukształtowania się tak wymieszanego modelu kulturowego we wczesnym i środkowym okresie lateńskim. Cmentarzysko to jest jednym z nielicznych w takim stopniu przebadanych obiektów tego rodzaju w rejonie środkowej Warty. Jest bardzo istotnym dla problematyki chronologii pojawienia się na tych terenach kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych i wytworzenia się ich konglomeratu.

Niezwykle interesujące okazało się cmentarzysko kultury przeworskiej, które zostało przebadane w całości. Dostarczyło bardzo wielu ciekawych

odkryć w zakresie kultury materialnej ludności zamieszkującej teren środkowonadwarciański. Na szczególną uwagę zasługuje odkrycie przedmiotów importowanych z terenu Imperium Rzymskiego, ceramiki *terra sigillata*, terakotowej lampki oliwnej (druga lampka z archeologicznych badań wykopaliskowych), czy metalowych naczyń. Absolutnie unikatowym odkryciem był element uprzęży końskiej z ozdobą w kształcie cykady, niespotykany dotychczas w materiałach kultury przeworskiej. W zakresie obrządku pogrzebowego istotnym było wydzielenie nowego typu grobu popielnicowego nakrytego szczątkami ciałopalenia umieszczonymi w pojemniku z materiału organicznego. Na prezentowanym cmentarzysku odkryto także rzadko spotykane ustryny, czyli miejsca gdzie spopielano zmarłych. Stwierdzono dwa tego rodzaju obiekty o stosunkowo dużej powierzchni z zawartością licznego materiału zabytkowego pochodzącego z obrzędów pogrzebowych. Na uwagę zasługuje ślad po budynku słupowym lub wzmocnieniu stosu pogrzebowego w ustrynie nr 2. Kolejnym bardzo ważnym odkryciem był prawdopodobny grób szkieletowy nawiązujący swą formą do znanych z górnego dorzecza Bzury, kończący użytkowanie tego stanowiska. Historia cmentarzyska na stanowisku 1 w Kolonii Rychłocice rozpoczęła się w fazie B_{2a} okresu wpływów rzymskich, a zakończyła w początkach wczesnego okresu wędrówek ludów, czyli objęła okres blisko trzech wieków.

Zaprezentowane powyżej wyniki badań stanowiska 1 w Kolonii Rychłocice przyniosły nowe, ważne odkrycia dla problematyki osadnictwa pradziejowego, szczególnie kultury mierzanowickiej, pomorsko-kloszowej i przeworskiej w rejonie środkowej Warty.

LITERATURA

- AAL – Acta Archaeologica Lodziensia, Łódź
 APolski – Archeologia Polski, Warszawa
 AULFA – Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica, Łódź
 EAZ – Ethnographisch-Archäologisches Zeitschrift, Berlin
 FAP – Fontes Archaeologici Posnanienses, Poznań
 FPP – Folia Praehistorica Posnaniensia, Poznań
 Jahrbuch RGZM – Jahrbuch Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
 Mat. Arch. – Materiały Archeologiczne, Kraków
 Mat. Star. – Materiały Starożytne, Warszawa
 Mat. Star i Wcz. – Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, Warszawa
 ORM – Opolski Rocznik Muzealny, Opole
 PAntr. – Przegląd Antropologiczny, Poznań
 PArch. – Przegląd Archeologiczny, Wrocław
 PA-ZNUJ – Prace Archeologiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
 PMMAiE s.a. – Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna, Łódź
 PMMMZ – Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza, Zgierz
 Pom. Ant. – Pomerania Antiqua, Gdańsk
 Sil. Ant. – Silesia Antiqua, Wrocław
 Spr. Arch. – Sprawozdania Archeologiczne, Kraków
 SRM – Sieradzki Rocznik Muzealny, Sieradz
 WA – Wiadomości Archeologiczne, Warszawa
- Abramek B., 1971, Cmentarzysko kurhanowe kultury trzcinieckiej w Okalewie, pow. Wieluń. Sprawozdanie za lata 1966–1968, Spr. Arch., t. 23, s. 67–77.
- 1973, Nowe materiały kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych znad górnej Warty, Rocznik Muzeów i Ochrony Zabytków Ziemi Polski Środkowej, Wieluń, t. I, s. 223–236.
- 1984, Grób wojownika-brązownika ze Strobina nad Wartą w woj. sieradzkim (st. 4), SRM, t. 1, s. 55–67.
- 1985, Wielookresowe cmentarzysko ciałopalne w Strobiniu na stanowisku 4 w województwie sieradzkim, SRM, t. 2, s. 53–79.
- 1987, Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy na stanowisku 7 w województwie sieradzkim (część I), SRM, t. 4, s. 45–96.
- 1988, Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy na stanowisku 7 w województwie sieradzkim (część II), SRM, t. 5, s. 77–134.
- 1989, Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy na stanowisku 7 w województwie sieradzkim (część III), SRM, t. 6, s. 81–131.
- 2004a, Dwa domy ze schyłkowej fazy kultury przeworskiej w Walkowie-Kurnicy, st. 1, gm. Osjaków, woj. łódzkie, datowane metodą radiowęglową, PMMAE s.a. nr 42 (2002–2003), s. 327–353.
- 2004b, Brązowa ostroga z późnorzymskiej osady w Walkowie-Kurnicy, stanowisko 1, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy, t. II, s. 487–492.
- Almgren O., 1923, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, Leipzig.
- Andrzejowska M., 1995, Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia, [w:] Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?, Warszawa, s. 127–137.
- 1997, Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie-Marcelinie, WA, t. LIII/2 (1993–1994), s. 69–84.
- 2005, Nekropola w Dziecinowie, pow. otwocki na tle problematyki cmentarzysk pomorsko-kloszowych na Mazowszu, [w:] M. Fudziński, H. Paner red., Aktualne problemy kultury pomorskiej, Gdańsk, s. 125–143.
- Andrzejowska M., Węgrzynowicz T., 1997, Osadnictwo z epoki brązu i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie-Zerzniu, WA, t. LIII/1 (1993–1994), s. 57–111.
- Andrzejowski J., 1991, Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie środkowej i północnej, Mat. Star. i Wcz., t. VI, s. 7–120.
- 1998, Nadkole. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland, Kraków.
- 2000, Wczesnorzymska miniaturka tarczy z Nadkole nad Liwcem, [w:] Superiores Barbari. Księga ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego, Kraków, s. 23–47.
- Aufderheide A. C., Rodriguez-Martin C., 1998, The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology, Cambridge.

- Baker B. J., Dupras T. L., Tocheri M. W., 2005, *The Osteology of Infants and Children*, Texas A&M University Press.
- Beckmann B., 1973, Zu den Kaiserzeitlichen Kapselanhängern in der Germania libera, *Bonner Hefte zur Vorgeschichte*, t. 4, s. 13–20.
- Beckmann C., 1969, Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien, *Saalburg Jahrbuch*, t. 26, s. 7–106.
- Bednarczyk J., Romańska A., 2015, Karczyn / Witowy stan. 21/22. Birytualne cmentarzysko kultury przeworskiej z Kujaw, Poznań–Inowrocław.
- Beljavec V., 2018, O dwóch zapinkach cykadowatych z Białorusi, *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur*, t. 2, s. 237–251.
- Bernhard H., 1981, Zur Diskussion um die Chronologie Rhein-zaberner Relieftöpfer, *Germania* t. 59, s. 79–93.
- Biborski M., 1978, Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej, *Mat. Arch.* t. XVIII, s. 53–162.
- 1994, Die Schwerter des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. Aus dem römischen Imperium und dem Barbaricum, [w:] *Specima Nova Universitatis Quinqueecclesien-sis*, s. 91–130.
- Bittner F.-K., Huld-Zetsche I., 1986, Zur Fortsetzung der Diskussion um die Chronologie der Rhein-zaberner Relieftöpfer (Einleitung und Zusammenfassung von I. Huld-Zetsche), *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, t. 51, s. 233–259.
- Bitner-Wróblewska A., 2003, W poszukiwaniu wspólnego cza-su. Ziemia bałtyjskie a Skandynawia we wczesnym okresie wędrówek ludów, *FPP*, t. X/XI, s. 177–241.
- Błaszczuk B., Ziętek J., 2001, Cmentarzysko kultury pomorskiej w Dobryszycach w powiecie radomszczańskim, Radomsko.
- Błażejowski A., 1998, Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku, Wrocław.
- 2007, Kultura przeworska a reńsko-wezerska strefa kulturowa, *Studia Archeologiczne*, t. XXXIX.
- Borowska-Strugińska B., 2004, Szczątki kostne z grobu ciało-palnego nr 6 z cmentarzyska w Rychlocicach, gm. Konopnica– ekspertyza antropologiczna, PMMAE s.a. nr 42 (2002–2003), s. 323–325.
- Brothwell D. R., 1981, *Digging up Bones. The excavation, treat-ment and study of human skeletal remains*, Oxford.
- Bugaj E., 1999, Motywy figuralne na ceramice germańskiego kręgu kulturowego, Poznań.
- Byrska-Fudali M., Przybyła M. M., Bog deposit of burnt bones from object 2537 in Modlniczka, dist. Cracow, *Spr. Arch.*, t. 62, s. 439–489.
- Chomentowska B., 1970, Cmentarzyska kultury pomorskiej na Mazowszu, Światowit, t. XXXI, s. 189–280.
- Christlein R., Kellner H.-J. 1969: Die Ausgrabungen 1967 in Pons Aeni, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 1969, Bd. 34, s. 76–161. (=Pons Aeni 1967).
- Christlein R., Czych W., Garbsch J., Kellner H.-J., Schröter P., 1976, Die Ausgrabungen 1969–1974 in Pons Aeni, *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, t. 41, s. 1–106. (=Pons Aeni 1969).
- Cyrek K., 1996, Osadnictwo schyłkowo paleolityczne w Zako-lu Załęczańskim doliny Warty, Łódź.
- Czarnecka K., 2003, Zagadkowe tulejki zakończone kulką. Nieudana próba interpretacji, [w:] A. Bursche i R. Ciolek red., *Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 145–151.
- 2010, Metalowe pojemniczki tzw. Amulettendose w eu-ropejskim barbaricum, [w:] *Terra Barbarica, Monu-menta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, t. II, s. 229–238.
- Dąbrowska T., 1997a, Późne odmiany fibul silnie profilowa-nych w Polsce, *WA*, t. LIII (1993–1994), s. 3–34.
- 1997b, Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien, Kraków.
- Dobrzańska H., 1980, Zagadnienie datowania ceramiki tocz-nej w kulturze przeworskiej, *APolski*, t. 24, s. 87–152.
- 1999, Sarmaci na ziemiach Polski– mit czy rzeczywistość, *APolski*, t. 44, s. 75–91.
- Domarński G., 1967, Ceramika jeżowata z okresu wpływów rzymskich znaleziona w Polsce, *APolski*, t. 12, s. 137–152.
- 1979, Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II– IV wieku, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Dragendorff H., 1895, *Terra sigillata*. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik, *Bonner Jahrbücher*, t. 96, s. 18–155. (= Drag.).
- Dulkiewicz A., 2009, Szpile kościane i rogowe kultury prze-worskiej na terenie Polski: typologia, chronologia i rozmieszczenie, *FPP*, t. XV, s. 209–235.
- Durczewski Z., 1937–1939, Halszacki skarb brązowy z Ry-chlocic w pow. wieluńskim, *PArch.*, t. VI, s. 252–254.
- Dymaczewski A., 1957–1958, Cmentarzysko z okresu rzyms-kiego w Młodzikowie, pow. Środa, *FAP*, t. 8–9, s. 179–433.
- Dzięgielewska M., Kulczyńska M., 2008, Ciebłowice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im südwestlichen Masowien, Warszawa.
- Florkiewicz I., 2011, Miniaturowe nożyce w inwentarzach gro-bowych kultury przeworskiej, wielbarskiej i lubo-szyckiej w okresie rzymskim, [w:] E. Droberjar red., *Archeologie Barbaru 2010*, Olomouc, s. 329–353.
- Frańskiak P., Gwóźdź B., Siciński W., 2000, Wyniki ratowni-czych badań archeologicznych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stan. 12 w miejscowości Chabielice, gm. Szczerców, woj. Łódzkie, [w:] *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 1, Łódź, s. 25–187.
- Gabler D., 1978, Die Sigillaten von Pfaffenhofen in Pannonien, *Acta Archaeologica Hungaricae*, t. 30, s. 77–147. (= Gabler 1978).
- 1992, A balácai terra sigillaták 2 (Terra sigillaten aus Balá-ca), *Balácai Közlemények*, t. 2, s. 293–316.

- Gabler D., Kellner H.-J., 1994, Die Bildstempel von Westerndorf II. Helenius und Onniorix, Bayerische Vorgeschichtsblätter, t. 58, s. 185–270 (= Gabler-Kellner).
- Gabler D., Palágyi S., 1989, A balácai terra sigillaták 1. Balácai Közlemények, 1, 1989, 109–134.
- Gabler D., Pichlerová M., 1996, *Terra sigillata* von Gerulata, [w:] K. Kuzmová/ J. Rajtár red., Gerulata I. Nitra, s. 45–144.
- Gabler D., Vaday A., 1992, *Terra sigillata* im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. Teil II, Acta Archaeologica Hungarica, t. 44, s. 83–160.
- Gardawski A., 1951, Niektóre zagadnienia kultury trzcinieckiej w świetle wykopalisk w miejscowości Łubna, pow. Sieradz, WA, t. XVIII, s. 1–2, s. 1–78.
- Gąsior M., 1976, Cmentarzysko ciałopalne kultury wschodniopomorskiej na stan. 1 w Piaskach koło Sulejowa, PMMAE s.a. nr 23, s. 209–247.
- Giesler U., 1978, Jüngkaiserzeitliche Nietknopfsporen mit Dreipunkthalterung vom Typ Leuna, Saalburger Jahrbuch, t. XXXV, s. 5–56.
- Ginalski J., 1991, Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna, PArch., t. 38, s. 53–84.
- Gładykowska-Rzeczycka J., 1977, Metody wydobywania przepalonych szczątków kostnych z pochówków ciałopalnych, Pom. Ant., t. 7, s. 187–207.
- Gładykowska-Rzeczycka J., Ziętek A., Nowakowski D. R., 2008, Diagnostyka morfologiczno- ortopedyczna schorzeń stawów w materiale wykopaliskowym, DN- Wrocław.
- Godłowski K., 1970, The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe, PA-ZNUJ, z. 11, Kraków.
- 1977, Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, – część II, Mat. Star. i Wcz. t. 4, s. 7–237.
- 1981, Kultura przeworska, [w:] J. Wielowiejski red., Prahistoria ziem polskich, t. V, s. 57–134.
- 1985, Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- 1992, Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich, [w:] Arma et Olla, s. 71–88.
- Godłowski K., Szadkowska L., 1972, Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie, powiat Opole, ORM, t. 5.
- Godłowski K., Wichman T., 1998, Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge, Kraków.
- Górski J., Makarowicz P., Wawrusiewicz A., 2012, Materiały kultury mierzanowickiej ze stanowiska 1 w Polesiu, woj. łódzkie, Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu, t. II.
- Gręzak A., Wertz K., 2017, Szczątki zwierzęce z cmentarzyska ludności kultury przeworskiej w Siemichowie, na stanowisku 2, [w:] M. Jażdżewska, W. Siciński Siemichów stan. 2, woj. łódzkie. Cmentarzysko i osada kultury przeworskiej, Łódź, s. 149–164.
- Haduch E., 1997, Ludność kultury mierzanowickiej z Szarbi, woj. kieleckie na tle populacji środkowoeuropejskich z wczesnego okresu epoki brązu, Kraków.
- Hendel Z., Moździoch S., 1981, Lizawice, woj. Wrocław, Sil. Ant., t. 23, s. 306–311.
- Ibragimow K., 2009, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Sobocisku, pow. oławski, stanowisko 8 w świetle źródeł z lat 1926–1943, Sil. Ant., t. 45, s. 65–130.
- Ignaczak M., Makarowicz P., 2009, Osadnictwo społeczności kultury mierzanowickiej, [w:] J. Bednarczyk, M. Ignaczak red., Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A., t. 6, Poznań, s. 19–28.
- Jadczykowska I., 1976, Budynki mieszkalne osady produkcyjnej w Przywozie koło Wielunia. Część II, PMMAE s.a. nr 23, s. 249–285.
- 1977, Cmentarzysko ciałopalne kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych na stanowisku 1 i 2 w Gledzianówku, woj. plockie, PMMAE s.a. nr 24, s. 41–61.
- 1986, Wczesnolateńskie cmentarzysko kultury łużyckiej na stanowisku 1 w Piaskach Bankowych, woj. skiernewickie, PMMAE s.a., nr 33, s. 207–242.
- 1990, Ciałopalne cmentarzysko ludności kultury łużyckiej, z okresu halszackiego D z Zalewu II, województwo sieradzkie, PMMAE s.a. nr 35, s. 15–59.
- 1991, Kultura pomorska na terenie województwa sieradzkiego, SRM, t. 7, s. 35–67.
- 1992, Najstarsze materiały kultury pomorskiej w Polsce środkowej, [w:] Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami, Rzeszów, s. 220–240.
- 1995, Lateńska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej, [w:] Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?, Warszawa, s. 141–157.
- 2001, Późne stadia rozwoju kultury łużyckiej w Polsce środkowej (na podstawie wybranych cmentarzysk), PMMAE s.a. nr 41, s. 81–135.
- Jahn M., 1916, Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Ch. bis 200 n. Ch., Manus-Bibliothek, t. 16, Würzburg.
- Jakubczyk I., 2014, Die eingliederten Fibeln der Almgrens VI. Gruppe in der Przeworsk-Kultur- Fibeln des Typs A 158, Recherches Archéologiques Nouvelle Serie 5–6, s. 113–218.
- 2018, Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum- Polen, Band 3, Mittelpolen, Kraków.
- Jamka R., 1963, Materiały kultury przeworskiej z Leonowa, stanowisko II, pow. Łódź, PArch., t. 5, s. 59–76.
- Jasnoss S., 1952, Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysławie, pow. Gostyń, FAP, t. 2, s. 1–284.
- 1955, Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Sadowiu pow. Ostrów Wlkp, FAP, t. 5, s. 141–161.

- Jażdżewska-Majdowa M., 1969, Z pradziejów powiatu łaskiego, Pabianice.
- Jażdżewska M., 1973, Cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halsztackiego w Siemichowie, pow. Łask, Rocznik Muzeów i Ochrony Zabytków Ziemi Polski Środkowej, t. I, s. 108–129.
- 1987, Naczynie z ornamentyką figuralną z grobu kultury wschodniopomorskiej w Rychłolicach (st. 2), PMMAE s.a. nr 34, s. 101–105.
- 1988, Najciekawsze obiekty na stanowisku kultury przeworskiej w Siemichowie nad górną Wartą, PMMAE s.a. nr 32, s. 109–143.
- 1990, Naczynie z ornamentyką figuralną z grobu kultury wschodniopomorskiej w Rychłolicach (st. 2), PMMAE s.a. nr 34 (1987), s. 101–106.
- 2004, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Kolonii Rychłolice na stanowisku 1, gm. Konopnica, woj. łódzkie, PMMAE s.a. nr 42 (2002–2003), s. 289–321.
- Jażdżewska M., Siciński W., 2017, Siemichów stan. 2, województwo łódzkie. Cmentarzysko i osada kultury przeworskiej, Łódź.
- Jonakowski M., 1996, Komplet narzędzi do krzesania ognia w kulturze przeworskiej ze szczególnym uwzględnieniem krzesiw sztabkowatych, [w:] W. Nowakowski red., CONCORDIA. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin, Warszawa, s. 93–104.
- Józefów B., 2008, Typologia obiektów kremacji w okresie rzymskim. Na przykładach wybranych z terenów prowincji rzymskich i *Barbaricum*, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., Kultura przeworska. Odkrycia–interpretacje–hipotezy, Łódź, t. II, s. 211–242.
- Józwiak B., Makarowicz P., 2003, Osadnictwo z interstadium epok neolitu i brązu [w:] L. Czerniak red. Badania Archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A., t. 3, Poznań, s. 287–310.
- Jurkoć J., Michnik R., 2011, Biomechanika stawu biodrowego i kolanowego, [w:] D. Tejszerska, E. Świtoński, M. Gzik red., Biomechanika narządu ruchu człowieka, Gliwice.
- Kaczanowski P., 1987, Drochlin. Ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, PA-ZNUJ, z. 40
- 1988, Chronologia inkrustowanych grotów broni drzewcowej z okresu wpływów rzymskich z obszaru europejskiego barbaricum, [w:] M. Gedl red., Scripta Archaeologica, s. 51–77.
- 1992a, Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum, Kraków.
- 1992b, Bemerkungen zur Chronologie des Zustroms römischer Waffenimporte in das europäische Barbaricum, [w:] Probleme der relative und absoluten Chronologie ab Latenezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, s. 171–186.
- 1995, Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego, Kraków.
- Kaczanowski P., Rodzińska-Nowak J., 2000, Tonplastik von der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Jakuszowice, Fundstelle 2, Gemeinde Kazimierz Wielka, [w:] Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung–Anerkennung–Anpassung, Brno, s. 107–115.
- Kadrow S., 1991, Iwanowice, stanowisko Babia Góra, Część I, Rozwój przestrzenny osady z wczesnego okresu epoki brązu, Kraków.
- Kadrow S., Machnik J., 1997, Kultura mierzanowicka, Chronologia, taksonomia, rozwój przestrzenny, Kraków.
- Kaszewska E., 1964, Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz (część IV), PMMAE s.a. nr 11, s. 101–189.
- 1968, Sprawozdanie z badań w Toporowie (stan. 1), pow. Wieluń, w 1965 roku, Spr. Arch., t. 19, s. 123–128.
- 1984, Zadowice. Tysiąclecie cmentarzysko na bursztynowym szlaku, Łódź.
- 1988, Wstępne wyniki badań cmentarzyska a okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Zadowicach pod Kaliszem, PMMAE s.a. nr 32, s. 45–69.
- Kellner H.-J., 1976, Zur Datierung, [w:] R. Christlein, W. Cysz, J. Garbsch, H.-J. Kellner, P. Schröter, Die Ausgrabungen 1969–1974 in Pons Aeni, Bayerische Vorgeschichtsblätter, t. 41, s. 76–80.
- 1981, Die Bildstempel von Westerndorf. Comitialis und Iassus, Bayerische Vorgeschichtsblätter, t. 46, s. 121–189. (=Kellner).
- Kempisty A., 1968, Ciałopalne cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Korzeń, pow. Gostyń, Mat. Star., t. IX, s. 303–415.
- Kieferling G., 1994, Bemerkungen zu Äxten der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, [w:] Beiträge zu römischer und barbarischen Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten, Lublin/Marburg, s. 335–356.
- Kietlińska A., 1963, Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej, Mat. Star., t. 9, s. 7–98.
- Kietlińska A., Dąbrowska T., 1963, Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz, pow. Turek, Mat. Star. t. 9, s. 143–254.
- Kiss K., 1948, A westerndorfi *Terra sigillata* gyár, Archaeologiai Ertesítő, Serie III, 1946–1948, s. 216–274. (= Kiss).
- Kittel P., 2017, Warunki środowiskowe stanowiska 2 w Siemichowie, [w:] M. Jażdżewska, W. Siciński, Siemichów stanowisko 2, województwo łódzkie. Osada i cmentarzysko kultury przeworskiej, Łódź, s. 9–19.
- Kłosińska E., 1997, Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty, Wrocław.
- Knaack A., 1987, Beobachtungen an Scherenbeigaben in Gräbern des elbgermanischen Siedlungsgebietes während der römischen Kaiserzeit, EAZ, t. 19, s. 15–50.
- Kočka W., 1939/1948, Grób ciałopalny ze starszego okresu rzymskiego w Żerkowie w powiecie jarońskim, WA, t. 16, s. 170–177.

- Kokowski A., 1997, Die Schlossbeschlge und die Schüssel aus dem nrdlichen Barbaricum in der rmischen Kaiserzeit und frühen Vlkerwanderungszeit, *Klasyfikacja zabytków archeologicznych*, t. II, Lublin.
- Kondracki J., 1988, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- 2002, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Kontny B., 1999, Znaleziiska toków z obszaru kultury przeworskiej, *wiatowit*, t. 42, fasc. B, s. 128–137.
- Kontny B., Rudnicki M., 2006, Zagadka rzymskiej ostrogi nitowanej z Pelczysk, pow. pińczowski, [w:] A. Bursche i R. Ciolek red. przy współpracy R. Chowaniec, *Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum– Polska– Supplement– tom 3, Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III*, Warszawa, s. 63–78.
- Kopacz J., Valde-Nowak P., 1987, Episznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiaw krzemien-nych, *APolski*, t. 32, s. 57–92.
- Kostrzewski B., 1939, Cmentarzysko z pzniego okresu rzymskiego w Zaspach, w pow. tureckim, *PArch.*, t. 6, s. 293–302.
- 1946/47, Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Koninie, *PArch.*, t. 7, s. 192–294.
- Kowalczyk M., 1968, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku kurhanowym z wczesnego okresu rzymskiego w Przywozie, pow. Wieluń, *Spr. Arch.*, t. 19, s. 113–122.
- Krzyszowski A., 2003, Osadnictwo ludności kultury mierzanowickiej w Zabrzeziu, stan.3, [w:] M. Chłodnicki (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 4, Poznań, s. 13–28.
- Kufel-Dzierzowska A., 1980, Cmentarzysko kultury pomorskiej w Kościerzynie, st. 1, w woj. sieradzkim (sprawozdanie z badań ratowniczych), *PMMAE s.a. nr 27*, s. 168–184.
- 1984, Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie– Małej Wsi, woj. sieradzkie, st. 1 (74–45), *SRM*, t. 1, s. 81–105.
- 1986, Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie– Małej Wsi, st. 1 (74–45), woj. sieradzkie (część 3), *SRM*, t. 3, s. 81–105.
- 1991, Materiały kultury pomorskiej w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu, *SRM*, t. 7, s. 184–192.
- Kufel-Dzierzowska A., Urbański M., 1985, Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie– Małej Wsi, stanowisko 1 (74–45), województwo sieradzkie (część 2), *SRM*, t. 2, s. 81–131.
- 1987, Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie– Małej Wsi, stanowisko 1 (74–45), województwo sieradzkie (część 4), *SRM*, t. 4, s. 97–148.
- Kurowicz P., Olędzki M., 2002, Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Charłupi Małej koło Sieradza, Łódź.
- Liana T., 1970, Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim, *WA*, t. 35, s. 429–491.
- Ludowici W., Ricken H., 1948, Die Bilderschsseln der rmischen Tpfer in Rheinzabern. W. Ludowici, *Katalog VI meiner Ausgrabungen in Rheinzabern 1901–1914. Tafelband, Speyer 1948.* (= Ludowici– Ricken).
- Łubocka Z., Gronkiewicz S., 2008, Przypadki krzywicy z wczesnonowozytnego cmentarza przy pl. Czystym we Wrocławiu, [w:] W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński red. *Epidemie, klęski, wojny, Funeralia Lednickie, spotkanie 10*, Poznań, s. 201–209.
- Machnikowie A. i J., Kaczanowski K., 1987, Osada i cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu na „Górze Klin” w Iwanowicach, Wrocław.
- Madyda-Legutko R., 1977, Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim, *Mat. Star. i Wcz.*, t. 4, s. 351–411.
- 1986, Die Grtelschnalen der rmischen Kaiserzeit und der frühen Vlkerwanderungszeit im mitteleuropischen Barbaricum, *BAR International Series 360*.
- 2011, Studia nad zrznicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. Okucia końca pasa, Kraków.
- Madyda-Legutko R., Rodzińska-Nowak J., Zagórska-Telega J., 2011, Opatów Fpl. 1. Ein Grberfeld der Przeworsk-Kultur im nordwestlichen Kleinpolen, t. I, II, Warszawa–Kraków.
- 2015, Ponowna refleksja nad przyczynami występowania niewielkiej ilości szczątków kostnych w grobach kultury przeworskiej z młdszego i pzniego okresu rzymskiego oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, [w:] A. Michałowski, M. Teska, M. Źłkiewski red., *Viatar per devia scientiae itinera. Studia nad problematyk okresów przedrzymskiego, rzymskiego, wędrówek ludów i wczesnego redniowiecza. Professori Thadeo Makiewicz amici et socii*, Poznań, s. 291–296.
- Makarowicz P., Ignaczak M., 2006, Osadnictwo kultury mierzanowickiej i trzcinieckiego kręgu kulturowego, [w:] L. Czerniak, J. Gąssowski red., *Osada wielokulturowa w Jankowie, gm. Piątek, woj. łódzkie, Via Archaeologica Pultuskiensis*, s. 43–87.
- Makiewicz T., Kaczor W., 2005, Pierwsze odkrycie grobu rowkowego z okresu wędrówek ludów w Wielkopolsce (Konarzewo, pow. Poznań ziemski, stan. 5), *FPP*, t. XIII/XIV, s. 245–267.
- Makiewicz T., Kaczor W., Krąpiec M., Makowiecki D., Miosz E., Polcyn M., 2008, Studnia– cmentarzysko z okresu wędrówek ludów w obrębie kompleksu osadniczego w Konarzewie (stanowisko 5), pow. Poznań ziemski. Nowy typ cmentarzyska kultury przeworskiej, [w:] J. Skowron, M. Olędzki red., *Kultura przeworska. Odkrycia– interpretacje– hipotezy*, t. 2, Łódź, s. 299–355.
- Malinowski T., 1969, Obrządek pogrzebowy ludności kultury pomorskiej, Wrocław– Warszawa– Kraków.
- Malinowski A., 1974, Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych [w:] *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciaopal-*

- nich. Materiały z Sesji Naukowej w dniu 25.III.1972 r., Poznań, s. 7–15.
- 1993, Problemy stosowania badań antropologicznych w archeologii [w:] *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski, F. Rożnowski* (red.), Słupsk–Poznań, s. 255–261.
- Marchelak I., 2017, Osadnictwo kultury przeworskiej. [w:] *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, Via Archaeologica Lodziensis*, t. 7/1, Łódź, s. 201–332.
- Marchiori D. M., 1999, Radiologia kliniczna, Lublin.
- Mączyńska M., 1999, Schyłkowa faza kultury przeworskiej, *Kultura przeworska*, t. IV, Lublin, s. 25–53.
- 2009, Trzy fibule cykadowate z kręgu bałtyjskiego, [w:] A. Bitner-Wróblewska, G. Iwańska red., *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński im. memoriam*, Warszawa, s. 393–404.
- Mistewicz A., 2006, Gliniana miseczka naśladowująca naczynia szklane z cmentarzyska kultury przeworskiej w Dąbku, pow. mławski, [w:] A. Bursche i R. Ciołek red. przy współpracy R. Chowaniec, *Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum. Polska, Supplement–tom 3, Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III*, Warszawa, s. 157–175.
- Modrzewska-Pianetti I., 1988, Nie publikowane lampy antyczne w zbiorach polskich, *Archeologia*, t. XXXIX, s. 105–133.
- 1990, Lampy rzymskie znalezione na obszarze Polski, *Archeologia*, t. XLI, s. 77–95.
- Moszczyński J., 2010, Zespół osadniczy kultury przeworskiej na stanowisku 1–4 w Wiktorowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie, *Via Archaeologica Lodziensis*, t. II, Łódź.
- Moszczyński J., W. Siciński, 1997, Importy przemysłowe i ich naśladownictwa na obszarze górnego i środkowego dorzecza Bzury, [w:] *Kultura przeworska t. III*, Lublin, s. 17–38.
- Motykova-Šneidrová K., 1959, Drobná hliněná plastika z doby římského císařství z Cech, [w:] *Sborník prací k počtu 60. narozenině akademika Jana Filipa*, Praha, s. 233–239.
- Muzolf B., 2002, Kompleks osadniczy z okresów halszackiego i laterńskiego, [w:] *Badania archeologiczne na terenie odkrywkę „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, Łódź, t. 2, s. 121–384.
- 2012, Osadnictwo środkowopolskiej grupy łużyckich pól popielnicowych, [w:] *Lutomiersk–Koziółki stanowisko 3 a–c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, Łódź, s. 114–178.
- 2013, Sprawozdanie z badań wielokulturowego stanowiska archeologicznego na projektowanej obwodnicy miasta Wielunia w miejscowości Bieniądzie, stanowisko 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie, *Raport 8 (2007–2008)*, t. II, Warszawa, s. 429–447.
- Muzolf B., Lorkiewicz W., 2005, Cmentarzyska w Konstancynie–Ignacowie st. 18 oraz Grabku st. 11, woj. łódzkie na tle cmentarzysk pomorsko-kloszowych z terenów Polski Środkowej, [w:] M. Fudziński, H. Paner red., *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 183–222.
- Muzolf B., Piąta D., 2007, Wielokulturowy kompleks osadniczy na stanowisku 1 w miejscowości Dzierzgówek, gm. Łyszkowice, pow. Łowicz, Łódź, mps.
- Muzolf B., Zielińska A., Kittel P., 2017, Lutomiersk–Wrząca stanowisko 1, gmina Lutomiersk, Mastki stanowisko 2, gmina Chąsno województwo łódzkie. Cmentarzyska z epoki brązu łużyckich pól popielnicowych z Polski środkowej, Łódź.
- Niewęgłowski A., 1991, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Garwolinie, woj. siedleckie, Warszawa.
- Nosek S., 1946, *Kultura grobów skrzynkowych i podkloszowych w Polsce południowo-zachodniej*, Kraków.
- Nowakowski W., 1986, Z badań nad dzwonkami rzymskimi znajdowanymi nad wschodnim Bałtykiem. Brązowe tintinabulum z Malborka, *Archeologia*, t. XXXVII, s. 107–129.
- Nowakowski Z., Tyszler L., 1998, *Terra sigillata* z cmentarzyska w Żdżarowie, stan. 1, woj. skierniewickie, [w:] *Korpus znalezisk rzymskich z Europejskiego Barbaricum–Polska (CRFEB PL) Supl. 1*, Warszawa, s. 105–108.
- Olędzki M., 1992, Uwagi o niektórych odmianach fibul kapturkowych serii wschodniej jako przyczynek do zagadnienia kwalifikacji kulturowej wschodnich obszarów kultury przeworskiej, *PArch*, t. 40, s. 49–70.
- 1998, Rollenkapfenfibeln der östlichen Hauptserie Almgren 37–41 und die Varianten Fig. 42–43, [w:] *100 Jahre Fibelformen nach Oskar Almgren*, Wünsdorf, s. 67–84.
- Olędzki M., G. Teske, 2004, Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Gorzycach Wielkich (stanowisko 5) woj. wielkopolskie oraz uwagi na temat fibul AVI, 1 odmiany A 158/162, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., *Kultura przeworska. Odkrycia–interpretacje–hipotezy*, t. I, Łódź, s. 147–164.
- Olędzki M., Ziętek J., 2014, Fibule typu A.162 na obszarze kultury przeworskiej, [w:] A. Jaszeńska, M. Olędzki red., *Kultura przeworska. Odkrycia–interpretacje–hipotezy*, t. III, Zielona Góra, s. 113–151.
- Pelisiak A., 1986, Wczesnobrązowe materiały z Wrzącu–Zagłoby, stan. 1, woj. łódzkie. *Spr. Arch.*, t. 37, s. 177–189.
- 1991, Osada z początków epoki brązu w Sieganowie (stan. 3), woj. sieradzki, *Spr. Arch.*, t. 43, s. 153–165.
- 2008, Krzemień czekoladowy w inwentarzach z neolitu, wczesnego i starszego okresu epoki brązu w południowo-wschodniej Polsce, [w:] W. Borkowski, J. Libera, B. Sałacińska, S. Sałaciński red., *Krzemień czekoladowy w pradziejach. Studia nad gospodarką surowcami krzemiennymi w pradziejach*. Warszawa–Lublin, s. 317–331.
- Piontek J., 1992, Stres w populacjach pradziejowych: założenia, metody i wstępne wyniki badań, [w:] *Biologia*

- populacji ludzkich współczesnych i pradziejowych, Słupsk, s. 321–345.
- 1999, *Biologia populacji pradziejowych*, Poznań.
- Przybyłowiczowa H., 1930, Popielnica z ornamentem radełkowym z Księżych Młynów, pow. turecki, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dr Włodzimierza Demetrykiewicza, Poznań, s. 301–310.
- Purowski T., Paciorki szklane zdobione linią zygzakowatą odkryte w międzyrzeczu Odry i Wisły na stanowiskach z wczesnej epoki żelaza, *APolski*, t. 55, s. 23–88.
- Rajtar J., 2018, Die Fibeln vom typ Almgren 43, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, P. Łuczkiwicz, S. Sadowski, M. Stasiak-Cyran, M. Erdrich red., *Studia Barbarica. Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*, t. II, Lublin, s. 52–72.
- Ricken H., Fischer Ch., 1963, Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer in Rheinzabern. Textband mit Typenbildern zu Katalog VI der Ausgrabungen von W. Ludowici in Rheinzabern 1901–1914, *Materialien zur römischen-germanischen Keramik*, Bd. 7, Bonn 1963. (= Ricken-Fischer).
- Roberts Ch., Manchester K., 2010, *The Archaeology of Disease*, Ithaca.
- Rogalski B., 2004, Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych na osadzie z młodszego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Kunach, pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 4, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., *Kultura przeworska. Odkrycia–interpretacje–hipotezy*, t. I, Łódź, s. 179–230.
- Rogatko J., 1994, O niektórych kategoriach wyrobów kościanych i rogowych w obrębie kultury przeworskiej, [w:] *Kultura przeworska*, t. 1, Lublin, s. 343–361.
- Roman E., 1998, Ostrogi krzesłowe z terenu ziem polskich, [w:] 20 lat archeologii w Masłomęczu, t. I, Lublin, s. 165–188.
- Rybicka M., 2013, *Kultura mierzanowicka* [w:] A. Pelisiak, M. Rybicka red., *Stanowisko 158 w Jarosławiu, woj. podkarpackie. Część I. Kultura malicka i kultura mierzanowicka*, Rzeszów, s. 27–128.
- Rycel G., 1983, W sprawie okuć taśmowatych z kolistym uchwytem, *PMMAE s.a.* nr 30, s. 291–301.
- 1985, Układ szczątków kostnych w grobach popielnicowych z cmentarzyska kultury przeworskiej w Zadowicach, województwo kaliskie, stanowisko 1, *PMMAE s.a.* nr 32, s. 191–202.
- Sadurska A., 1975, Les lampes Palmyrèniennes, *Archeologia*, t. XXVI, s. 46–63.
- Šálová M., 2015, Labsko-Germánské elementy v převorské kultuře starší doby římské, [w:] L. Tyszler, E. Droberjar red., *Barbari Superiores et Inferiores, Archeologia Barbarzyńców 2014. Procesy integracji środkowoeuropejskiego Barbaricum Polska–Czechy–Morawy–Słowacja*, Łódź–Wieluń, s. 89–96.
- Schuster J., 2006, O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41), *WA*, t. LVIII, s. 101–120.
- Siciński W., 1994, Cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Górze, st. 2, woj. sieradzkie, *SRM* (1993–1994), t. 9, s. 81–94.
- 2010, Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1 w Gozdowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie (autostrada A–1), *Via Arcaeologica Lodziensis*, t. III, Łódź, s. 9–184.
- 2011, Zadowice nad Prosną. Zespół osadniczy kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, Łódź.
- 2012, Terakotowa lampka oliwna z cmentarzyska kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice, stanowisko 1, pow. wieluński, woj. łódzkie, *PMMAE s.a.* nr 45, s. 259–275.
- 2014, Groby szkieletowe z późnej starożytności w dorzeczu górnej Bzury, [w:] L. Tyszler, A. Marciniak-Kajzer, M. Olędzki red., *Brzeziny. Dzieje miasta i regionu, Studia Brzeziniensia volumen I, Brzeziny–Łódź*, s. 245–262.
- Skowron J., 1997, Cmentarzysko kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich w miejscowości Piaski, gm. Kleszczów, woj. piotrkowskie, st. 1, *PMMAE*, t. 2, s. 11–154.
- 2008, Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Kunach na stanowisku 4, w Wielopolsce wschodniej, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., *Kultura przeworska. Odkrycia–interpretacje–hipotezy*, t. II, Łódź, s. 11–210.
- Stasiak-Cyran M. red., 2016, *Nieszawa Kolonia stanowisko 5, pow. Opole Lubelskie. Interdyscyplinarna monografia osady z okresu rzymskiego*, Lublin.
- Steckel R. H., Spencer Larsen C., Sciuilli P. W., Walker P. L., 2005, *The Global History of Health Project. Data Collection Codebook*, Ohio.
- Stolarczyk H., Lorkiewicz W., 1993, Wysokość ciała ludności terytorium Polski od neolitu do współczesności [w:] *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski, Rożnowski F. red.*, Słupsk–Poznań, s. 325–340.
- Strzałko J., 1971, Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, *PAntr.*, t. 37, z. 2, s. 295–314.
- Strzałko J., Piontek J., Malinowski A., 1972, Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych, *PAntr.*, t. 38, z. 2, s. 277–287.
- Stuart-Macadam P., 1992, Porotic Hyperostosis: A New Perspective, *American Journal of Physical Anthropology*, vol. 87, s. 39–47.
- Szela A., 2007, Nietypowy zespół grobowy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Biejkowie, stan. 9, pow. Białobrzegi, *AULFA*, t. 25, s. 285–293.
- Szydlowski J., 1964, Cmentarzysko w okresie wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1974, Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego, *Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Archeologia*, z. 11, Bytom.

- 1984, Naczynia drewniane w późnej starożytności na ziemiach polskich, Katowice.
- Ścibior J.M., Ścibior J., 1986, Obiekt grobowy z Nikisiałki Dużej, gm. Opatów. Spr. Arch., t. 38, s. 129–138.
- Śmiszkiewicz-Skwarska A., Malinowski A., 2002, Ciałopalne szczątki kostne z Zadowic (stan. 1, woj. wielkopolskie) w świetle badań antropologicznych [w:] Popiół i Kość, *Funeralia Lednickie* 4, Sobótka– Wrocław, s. 147–161.
- Śmiszkiewicz-Skwarska A., Zielińska A., 2005, Biostruktura ludności kultury pomorskiej na podstawie wybranych cmentarzysk z woj. łódzkiego [w:] Aktualne problemy kultury pomorskiej, M. Fudziński, H. Paner red., Gdańsk, s. 339–348.
- Tempelmann-Mączyńska M., 1985, Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, Mainz am Rhein.
- Thomas S., 1960, Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, t. 8, s. 54–215.
- Tyszler L., 1997, *Terra sigillata* z cmentarzyska kultury przeworskiej w Konopnicy, województwo sieradzkie, AULFA, t. 21, s. 71–112.
- 2005, Zagadnienia znalezisk prowincjonalnorzymskiej *terra sigillata* w nadwarciańskiej strefie osadniczej, *Rocznik Wieluński*, t. 5, s. 141–155.
- 2006, *Terra sigillata* z Kolonii Rychłocice, pow. wieluński, [w:] A. Bursche i R. Ciolek red. przy współpracy R. Chowaniec, Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum – Polska – suplement – tom 3, Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III, Warszawa, s. 147–155.
- 1999, *Terra sigillata* na ziemiach Polski, cz. I: Tekst, AAL, t. 43, Łódź.
- 1999a, *Terra sigillata* na ziemiach Polski, cz. II: Katalog i tablice, AAL, t. 44, Łódź.
- 2012, Ceramika rzymska na północ od Karpat i Sudetów, *Spatium Archaeologicum*, t. 4, Łódź.
- Urban J., 2004, Osada ludności kultury łużyckiej i pomorskiej w Zakrzewie st. 11, gm. Warta, pow. Sieradz, woj. łódzkie, PMMAE s.a. nr 42, s. 185–252.
- Urbański M., 1986, Materiały z cmentarzyska w Górze, woj. sieradzkie, SRM, t. 3, s. 127–136.
- 1986a, Zabytki metalowe z okresu rzymskiego w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sieradzu, SRM, t. 3, s. 145–151.
- 1988, Groby kultury przeworskiej z cmentarzyska w Niechmirowie– Małej Wsi, woj. sieradzkie, st. 1 (74–45), PMMAE s.a. nr 32, s. 169–186)
- 2002, Cmentarzysko kultury pomorskiej, [w:] Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A. t. 2, Łódź, s. 385–399.
- 2004, Grób 684 z cmentarzyska w Niechmirowie– Małej Wsi, stanowisko 1, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., *Kultura przeworska. Odkrycia– interpretacje– hipotezy*, t. 1, Łódź, s. 99–113.
- Vaday A. H., 1989, Die Sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok, *Antaeus*, t. 17–18.
- Vinsky Z., 1957, Zikadenszmuck aus Jugoslawien, *Jahrbuch RGZM* t. 4, s. 136–160.
- Wiklak H., 1961, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Słowiku, pow. Łódź, PMMAE s.a. nr 6, s. 137–190.
- 1988, Osada grupy konstantynowskiej kultury łużyckiej w Pludwinach, stan. 1, woj. Łódź, Spr. Arch., t. XXXIX, s. 159–166.
- 1998, Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Różykach– Starej Wsi, woj. skierniewickie, PMMAE s.a. nr 39, s. 221–244.
- Włodarczak P., 2016, Towards the Bronze Age in south-eastern Poland (2300–2000 BC) [w:] P. Włodarczak red., *The Past Societies*, t. 2, Warszawa, s. 377–396.
- Wójcikowa E., Makiewicz T., 1969, Sprawozdanie z badań kurhanów kultury trzcinieckiej w Strugach, pow. Wieluń, Spr. Arch., t. XX, s. 77–81.
- Zagórska-Telega J., 2015, Obiekty kremacyjne z cmentarzysk kultury przeworskiej z dorzecza Liswarty z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, *WA* t. LXVI, s. 201–246.
- Zawilski A., 2011, Bitwy polskiego września, Kraków.
- Zielińska A., 2012, Analiza antropologiczna materiału osteologicznego z grobu z cmentarzyska w Kolonii Rychłocice, stanowisko 1, pow. wieluński, woj. łódzkie, PMMAE s.a. nr 45, s. 277–288.
- 2017, Szczątki kostne jako źródło informacji o stanie biologicznym ludzkiej populacji pradziejowej z cmentarzyska kultury przeworskiej w Siemiechowie na stanowisku 2, [w:] M. Jażdżewska, W. Siciński, Siemiechów stanowisko 2, województwo łódzkie. Cmentarzysko i osada kultury przeworskiej, Łódź, s. 119–147.
- Zielonka B., 1953, Cmentarzysko z okresu cesarstwa rzymskiego w Lachmirowicach w pow. inowrocławskim, *PArch.* t. 9 (1950–1953), s. 353–386.
- Ziętek J., 2004, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Mierzynie– Grobli, stan. 2, gm. Rozprza, woj. łódzkie, [w:] M. Olędzki, J. Skowron red., *Kultura przeworska. Odkrycia– interpretacje– hipotezy*, t. I, Łódź, s. 25–85.
- 2015, Wybrane groby z nowoodkrytego cmentarzyska kultury przeworskiej w Chojnem, stan. 23, gm. Sieradz, woj. łódzkie, [w:] L. Tyszler, E. Droberjar red., *Barbari Superiores et Inferiores, Archeologia Barbarzyńców* 2014. Procesy integracji środkowoeuropejskiego Barbaricum Polska – Czechy – Morawy – Słowacja, Łódź – Wieluń, s. 245–267.

KOLONIA RYCHŁOCICE SITE 1, PROVINCE OF ŁÓDŹ. CEMETERY FROM BRONZE AGE TO MIGRATION PERIOD

Introduction (W. Siciński)

Site 1 in Kolonia Rychłocice was discovered accidentally in 1974 during exploration of Piaśnica located near the road from Rychłocice to Siemichów. The contents of a multiburial urn grave of Pomeranian Urn culture were secured at that time. Rescue excavations on the newly found cemetery, marked as site 2 in Rychłocice, were conducted by Maria Jażdżewska from Museum of Pabianice City. Other survey works were done in 2000, which resulted in discovery of cremation Przeworsk culture graves. Then, the name and site number were changed to Kolonia Rychłocice site 1. The research was continued in the years 2001 and 2003, which resulted in discovery of 34 cremation graves of Pomeranian – Cloche Grave culture and Przeworsk culture, which now belong to Museum of Pabianice collection. Another stage were the excavations conducted by Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź under the supervision of the author of this study. They were conducted in the years 2006–2007 and 2009–2011 due to the financial resources of Professor Konrad Jażdżewski Archaeological Research Foundation in Łódź. As a result, the whole Przeworsk culture cemetery was researched as well as greater part of Pomeranian – Urn culture cemetery. Due to the great dispersion of the grave groups it was impossible to determine its full scope. In total, the area of more than 86 ares was researched, on which 233 grave features were discovered including one damaged skeleton grave and one pit with pottery and flint material of Mierzanowice culture, 1 cremation grave of Lusatian culture from the fourth period of Bronze Age, 48 cremation graves of Pomeranian – Cloche Grave culture and 176 graves

of Przeworsk culture, one of which is probably a skeleton grave. Due to the lack of accessories eight pit graves were not classified culturally. The site was partially damaged because of various activities. The greatest destruction was done in the second half of 19th century when the area was used for agricultural reasons. At that time, forest was cut, tree trunk were burnt and removed, damaging and harming some of the graves. Marks of this activity were clearly visible on the excavated site. The following damages were done in the 1970s when sand was raised in the north-east part of the site for building purposes (Pomeranian – Urn culture grave 1 was harmed). The last serious damages were caused by deep ploughing which destroyed some of the graves, mostly urn ones which were not buried deep in the ground. Out of these graves, only bottom parts were saved. In order to save the site it was necessary to explore the greatest possible area of the cemetery.

The cemetery is located on the Warta river fluvial terrace, about 500 meters east from the current stream bed, in the north part of the village called Kolonia Rychłocice, locally called “Piekło”. The name is a reflection of the 19th century actions on the ground, that is forest cutting and using the ground for agricultural purposes. The site is located 400 meters on the south-east from site 2 in Siemichów, Przeworsk culture cemetery from early Pre Roman and Early Roman Influence period, and settlement from early – late Roman influence period and early Migration period.

Exploration of the cemetery provided huge amounts of chronologically and culturally diversified materials, some of which were unique.

Settlement in Early Bronze Age (J. Wicha, P. Papiernik)

During works on site 1 in Kolonia Rychłocice few materials from Bronze Age were collected. Among them, there were 125 fragments of Mierzanowice culture pottery and 12 flint objects, as well as two features, including a skeleton grave was discovered. Materials were identified in the central part of the site, in section 44 and 72 (fig. 2). Shreds of Mierzanowice culture vessels were found mainly in section 44 of a pit feature, only few, 4 pieces, were in the layer, such as flint objects, among which there was one exception, which was found in the feature. Skeleton grave was identified in section 85, just above Pomeranian Urn culture grave. The bones (skull with jaws) which were found in the grave underwent radiocarbon dating, which result is between 1893–1741 calBC (fig. 3). This in turn allows to join it with late phase of Mierzanowice culture in Małopolska. Discovered materials of Mierzanowice culture are a homogenic collection (fig. 3, 4) which on the basis of technological features as well as ornaments, such as double cord impressions and double cord impressions with a loop can be associated with its early developing phase (S. Kadrow, J. Machnik 1997, p. 29–53). Flint material discovered on the site includes mainly retouched shreds (fig. 7: 3, 4) and retouched metric shaving (fig. 6:2) made of imported raw materials. It can be associated with modern forms among flint monuments of Early Bronze Age (J. Kopacz, P. Valde-Nowak. 1987).

Lusatian culture cremation grave (W. Siciński)

Next, chronologically, is a pit, cremation grave of Lusatian culture from the IV Bronze Age period. Its content involved a few fragments of pottery and burnt adult human bones. Pottery fragments come from a vessel whose form is similar to tulip vessels which are characteristic to Trzciniec culture, but appear in Lusatian culture, especially in the IV period of the Bronze Age. Single, Lusatian culture graves rarely appear on archaeological sites. The closest is site 5 in Bieniędzice and site 4 in Strobin, district of Wieluń. The closest known Lusatian culture cemetery is on site 4 in Siemiech-

ów, district of Łask, about 800 meters north from the cemetery in Kolonia Rychłocice.

Pomeranian-Cloche Grave culture cemetery (W. Siciński)

It was possible to explore the majority of Pomeranian – Cloche Grave culture cemetery, that is 48 graves which had interesting and diversified burial ritual. Seven basic types of graves were distinguished, among which additional subtypes were assigned.

Type 1 are pit graves with unreadable outline of the pit. Burnt bones were put in the yellow sand layer. These are graves no. 39, 51, 54 and 88.

Type 2 are urn graves with unreadable outline of the pit. The urns were put in the yellow sand layer. This type includes graves no. 4, 164, 221 and 222.

Type 3 are graves in which urn was put in the grave pit. This type includes graves no. 42 – double urn grave, 53 – double urn grave, 107 and 216.

Type 4 is represented by one urn – pit, double grave no. 114 placed in the grave pit with partial stone construction and a niche.

Type 5 includes graves of various construction manner. Four subtypes can be differentiated among these.

Subtype 1 is a pit grave covered with a cloche in stone fortification. Such construction was observed in grave 98.

Subtype 2 is an urn burial covered with a cloche. Two such burials were identified – grave 84 and probably damaged grave 215. The urn covered with a basin was put in the grave pit on a stone base and covered with a cloche.

Subtype 3 includes urn graves in stone fortification. This subtype consists of graves 55 and 106. The urn covered with a basin was put on a base made of pebbles in the sand layer and covered with a cloche.

Subtype 4 is a symbolic grave where only big fragments of a cloche were put in the clear grave pit (grave 52).

Type 6 includes box graves. Due to the variety of their forms three subtypes can be differentiated.

Subtype 1 includes the biggest group of graves, which are identified as pit graves consisting of a stone box. These are graves 48, 49, 79, 170, 179, 200 and 205. In this case, burnt human bones did not create a tight concentration, but they were scattered in the grave pit.

Subtype 2 includes box graves covered with a cloche. The first one is an urn burial no. 232, the second one is a pit grave no. 233. Two parallel walls and the bottom were built out of stone tiles in the sand layer. At the top they were covered with huge pebbles. Urn was put in this construction (grave 232) or burnt human bones were put there (grave 233) and covered with a cloche.

Subtype 3 is represented by two symbolic graves: 80 and 120. They were built out of stone tiles and pebbles which created fortification. In both graves the presence of burnt human bones was not detected, but there was grave equipment. In the first case it was a knife and an iron pin and in the second one it were fragments of a vessel.

Type 7 is the most numerous type. It includes graves in a stone fortification. Three subtypes can be differentiated.

Subtype 1 includes pit graves in a stone fortification. Among them two variations can be distinguished. Variation a is characterized by the lack of clear grave pit outline. Burnt human bones as well as other elements were scattered between the stones creating fortification. It includes graves 3, 5, 109, 115 and 126. Variation b is made of pit graves with a clear pit outline. It includes graves 86, 90, 94 and 194.

Subtype 2 includes urn graves in a stone fortification. Variation a is made of graves put in the yellow sand layer. These are graves no. 1 with four urns and 34 which is a single grave. Variation b includes graves with crematory pile remnants. These are graves 59, 78 and 95.

The last subtype 3 is represented by symbolic grave 83. In its fill there were only fragments of a bowl.

Summing up the classification, it can be stated that 13 graves discovered on the cemetery in Kolonia Rychłocice had no stone constructions, among which 4 were pit graves and 9 urn graves. There

were 6 cloche graves, including 4 urn graves, 2 of which were in a stone fortification, 1 pit grave in a stone fortification and 1 symbolic grave. There were 11 box graves assigned, including 7 pit graves, 1 urn grave and 1 urn – cloche grave (!) and 2 symbolic graves. 17 graves were in a stone fortification, including 10 pit graves, 6 urn graves, 1 pit – urn grave and 1 symbolic grave.

In view of lack of good indicators, chronology of the cemetery was based on stylistic analysis of ceramics as well as grave forms. The oldest were the ceramic forms directly referring to Lusatian culture materials from Hallstatt period. It was identified in graves 1, 20, 34, 42, 48, 49, 59, 76, 79, 84, 106, 114, 120, 194, 221, 224 and 232. A great variety of burial ritual forms indicates that the cemetery in Kolonia Rychłocice site 1 was established during the period when there were influences of classical Pomeranian culture as well as cloche graves culture of Lusatian culture. It is probable that this big group of graves (17) presents the oldest horizon related to the cemetery's functioning, which can be associated with early La Tene period and probably with the early LTA and LTB.

Grave 221 is related to the finishing horizon of Pomeranian – cloche culture. It is an urn grave with no stone construction. A vessel of 1 e group was used as an urn, so far not found in materials from the Centre of Poland. However, these vessels, which are characterized by short, cylindrical neck with two symmetrically placed handles, oval body and flat bottom, are often found on the area of Mazowsze and Podlasie, and are associated with the end of the cloche grave culture. Similarly, the disappearance of cloche grave form is associated with this stage. Thus, it can be stated that the presented Pomeranian – Cloche Grave culture cemetery was used in wide time frame comprising early (probably its late phase) and middle La Tene period.

Przeworsk Culture cemetery (W. Siciński)

Przeworsk culture cemetery from Roman Influence period and early Migration period was completely studied. It included 176 graves with varied burial rituals. The biggest group, 131 graves, were

pit graves. Two types can be identified among them. The first type includes 35 clear pit graves, without burial pile remnants. The second type includes 96 graves in which remnants of the pile were put in the pits. Pit grave accessories were rather poor and were limited to mostly few fragments of pottery, or small, burnt metal objects and burnt human bones, sometimes also animal bones. The second group of graves includes urn graves, 45 burials, among which two types can be identified: clear, without pile remnants (16 graves) and with pile remnants (29 graves). Both aforementioned groups of pit and urn graves are typical for Pomeranian culture people from Roman Influence period. In case of eight urn graves regional differences are visible. The differences concern the manner of pile remnants placing. The urn, in which there were basic accessories, was covered with thick, tight layer of pitch black or grey pile remnants containing big amounts of charcoal, fragments of re-burnt pottery, small metal objects and small amount of tiny, burnt human and animal bones. Their arrangement suggests that these objects were put into an organic container, after having been picked up from the pile, and put on the top of the urn. Thus, they create a peculiar kind of urn grave sprinkled with pile remnants. Such form of urn graves was identified on a few neighbouring cemeteries in Siemiechów, Konopnica and Strobín located on the mid Warta River as well as in the farther located necropolis in Mierzyn-Grobla located in the Pilica River basin. The graves' accessories were usually very rich. They included attributes of both male and female burials. Their chronology is quite narrow and falls within phase B1b – B2b of early Roman Period.

Skeleton grave no. 38 deserves special attention. It was discovered in the south part of the cemetery in the surrounding of pit graves from early-late Roman Influence Period. Its characteristic feature was a big burial pit filled with stones. About 135cm deep a pit was identified. Its shape was similar to a rectangle in size ca. 180×54cm, filled with yellow sand with addition of grey humus. Even though, there were no bones in the pit, its size suggested that it was a skeleton grave.

Fragments of three vessels, including two turned on the wheel pieces, were found slightly above the pit's bottom.

Late ancient skeleton graves are rarely discovered in central Poland. No such burial had been discovered on the Warta River area. Few such graves can be found on the area of Bzura River basin, in Witów and Gozdów. All of them have similar directions N – S, similar size and depth. The accessories found in these graves allow them to be dated Migration Period (5th century). It seems that grave no. 38 should be associated with this group of skeleton graves.

Special attention should be also paid to two features discovered on the cemetery, which interpretation causes some problems. The first one was found in the east part of the Przeworsk culture cemetery, where an oval layer with burnt human bones was uncovered. Its size was about 60m² and 15cm deep. In its fill, which consisted mainly of grey-black, burnt humus, 1127 hand-made pottery items were discovered, including 152 fragments of re-burnt pottery, one small fragment of an imported terra sigillata vessel and 38 metal objects – tools (knives, flint, scissors, awl), ornaments, clothing elements (clasps, pendants, buckles), armor elements and equestrian equipment (handle, hanger from a sword scabbard, spurs) and other small metal objects as well as small amount of burnt human and animal bones, which weight 176g. Fragments of pottery made on wheel were not identified in this layer. On the edge of the layer and close to it, 6 crematory graves were found. Their chronology can be identified as phase B2 – C1a Roman Influence period. Other material found in the layer can be similarly dated. It seems that the presented feature complies with the criteria of ustrina (ustrina no. 1), that is the place where people were cremated. The degree of foundation burning as well as huge variety and repetitiveness of certain monuments and small amount of tiny burnt human and animal bones also complies with the criteria. Presence of bigger amount of both pottery and other object relics shows that in this place cremation was performed multiple times.

Within the described layer, a feature similar to rectangle was found. Its size was 440×270 cm and it was directed on N – S axis (damaged in the west part). Feature outline was indicated by 40 cm wide and 14–20 cm deep groove with concave fill. In the NE and SE feature corners post traces were found which depth was up to 40 cm. Its fill consisted of grey, sandy humus, in the holes there was dark grey humus with 243 fragments of hand built pottery, 13 fragments of wheel pottery as well as 4 tiny iron objects and burnt human bones. Interpretation of this feature causes many difficulties. The described feature is similar to groove type graves which are mostly found in Upper Silesia and northern part of Kraków – Częstochowa Upland. However, its construction and content does not meet the criteria of this type of features. The second possible interpretation of the feature identifies it as a foundation part of the pile strengthened in the corners with posts. This possibility was mentioned by B. Józefów (2008, p. 214) who claimed that some *ustrinas* were accompanied by post holes, which could be associated with construction strengthening elements. The third possibility is to recognize the groove feature as a small building relic with post construction, slightly hollow in the ground. However, it elicits the question about the function of the building on the cemetery. Can that be the trace of prefuneral building, where deceased were kept before the burial ceremony? This hypothesis is difficult to prove. Similar features are not known on Przeworsk culture cemeteries. Moreover more that the feature was covered with the layer of burning, which indicates the functional differences with another *ustrina* on the same area. Unless it has a slightly older chronology.

Material gathered during exploration of Przeworsk culture cemetery consists mostly of pottery. It is a collection of 136 whole vessels or preserved in bigger fragments enabling their reconstruction as well as a few thousand of shreds. In terms of technology the material can be divided into three basic groups. Group I, the most numerous, includes vessels and their hand made fragments. Based on vessels' morphology as well as their general proportions, 6 groups of vessels were identi-

fied: A – pots, B – vessels, C – mugs, D – goblets and bowls, E – basins, F – cups. The division complies with their functional differences. Among them a more detailed subdivision into types and variations was performed. Group II includes vessels made on the wheel. It is a small group consisting of 203 shreds of pottery. It was possible to partially reconstruct only two vessels. Group III includes imported pottery from the area of Roman Empire. The group consists of 168 fragments of *terra sigillata* vessels as well as small terracotta olive lamp. This monument was found in grave 112 in the cremation layer covering the urn. The lamp was harmed and was preserved in two parts. It was made in dual form from fine-grained clay, burnt light brown. There are numerous burning traces from the pile on its surface in a form of bubbles. As regards the lamp classification it belongs to the type with decorated disc. This type belongs to the most popular type appearing in different variations, especially in the 2nd century AD in Italy as well as in Roman provinces. Lamp in the shape of a pallet is a characteristic feature of Hellenistic and Roman lamps from the 1st century BC and the 1st century AD, appearing at the beginning of the 2nd century. Fan shape of the burner is another feature of lamps from the 1st – 2nd century AD. Even though olive lamps appear in collections of many museums in Poland, it is a rare occurrence for the lamp to appear on the territory of Przeworsk culture from the area of Roman Empire. So far, only one lamp has had archeological documentation found on the territory of Przeworsk culture cemetery in Lachmirowice, district of Inowrocław.

Among metal monuments, a big group possesses clear chronological features, such as: armament elements: sword, arrowheads, shield fittings – shield boss and handlers, spurs, ornaments and elements of clothing: clasps, bone pins, pendants, glass beads, miniature objects, buckles and belt ending fittings, tools as well as daily used objects: knives, scissors, spindle whorls, combs, flints, elements of chests. Special attention should be paid to the presence of fragments of at least seven vessels made of bronze and brass, imported from the area of Roman Empire, as well as rarely met in

Przeworsk culture elements of horse tack such as a curb, lash fittings with a cicada and bell shaped ornament.

Analysis of the graves filling allows to identify chronological frames of the cemetery's functioning. Unfortunately, very small amount of grave groups has chronological indicators allowing accurate dating with the precision to one chronological phase. The largest group includes graves which dating can be determined as Roman influence period due to the lack of clear stylistic features of pottery and metal chronology indicators. Since the cemetery was completely excavated and researched, presented division into different phases of its functioning can be treated as closed collections.

Cemetery's functioning begins with two graves: 113 with bronze clasps AIV type 1 and 2 according to T. Liana as well as grave 21A with bronze clasp AV series 7. Among metal objects there are arrowheads: type IV, variation 1 and type X. Pottery is represented by two groups of vessels: A, type 4 and B, type 2 and 3. This collection of monuments enables dating the cemetery's set up phase B2a of Roman Influence period.

The next phase B2b of Roman Influence period is marked as a fast development of the cemetery. Characteristic monuments from this phase include pottery: group A, type 2, 3a and 4, group B, type 1, 2 and 3, group C, type 4, group D, type 6b, group E, type 2a. Metal monuments include chronologically sensitive group IV clasps, type 2 and 3, group V iron clasps, type 7, 8, 9, 10 and 11 according to Almgren. This chronological phase includes graves 18, 21, 43, 61, 82, 97, 101, 102, 104, 105, 112 and 125.

Similar in terms of amount grave group can be placed in broadly defined phase B2 of Roman Influence period. It includes graves: 6, 22, 41, 44, 45, 50, 56, 60, 91, 132, 153 and 206. Ceramic material consists of pottery: group A, type 1a, 2, 5 and 7a, group B, type 1, group D, type 1, 2, 3, 4 and 6a, group E, type 2 and group F, type 1a. Metal monuments include fibulas group A V 120, series 11, group G, type 1 buckles, horn combs type A.I, sword type III series 4, arrowheads group I type 4

variant 4 and 2 as well as L type, umbo J7b, group C, type 1 spurs and type IA2a flint.

Two graves 57 and 62 can be dated in a slightly broader time intervals comprising phase B2b and B2/C1 of Roman Influence period. Typical ceramics includes group A vessels, type 2 and 6, fibulas A II 41, A IV type 3 and A V 148, group G buckle type 46, type B. I comb, type IX arrowhead and group E type 8b spur.

Five groups of graves can be placed in a relatively narrow time interval of B2/C1 phase. These are graves: 121, 137, 160, 166 and 220. Ceramics is represented here by group A type 1b and 5, group C, type 2 and 3, group D, type 3, 4 and 5 as well as group F, type 1b. Remaining monuments characteristic to this phase were made of copper alloy or copper and iron alloy. These include clasps A II 41 Y, A II 43 and A V, series 9 and group B. I combs.

Another big group of graves possesses transitional features of phase B2 decline and phase C1a of Early Roman Influence period. This phase is indicated by vessels from group A, type 2, 3a, 5 and 6, group B, type 1 and 3, group C, type 1, group D, type 1 and 2, group E, type 1b, 2 and 3b, as well as pottery fragments with hedgehog ornaments. Remaining monuments include type B. I combs, group G, type 1, 16 and 43 buckles, as well as group H, type 1 buckles, type VII, variation 1 and type XIV arrowheads. This group consists of graves: 27, 31, 33, 103, 124, 141, 146, 171, 183, 185, 196, 198, 203, 230, 231 and ustrina 1.

Grave 201 with fragments of type I comb and grave 195 with miniature objects are also dated phase B2/C1 – C2.

Clear time horizon among phase C1a is visible in graves 10, 30, 92, 111, 142, 156, 186, 187, 191, 219 and 229. Vessels of group A, type 2, group D, type 2, 3 and 4, group E, type 1a and 2b as well as fragments of terra sigillata vessel appear in these graves. Among metal objects characteristic are clasps A 158 with staggered sheath, iron clasp AVI/VII, umbo J7a, type XI, XXIII variation 1 and type H arrowheads, group III type 6 belt fitting and type A. I comb.

11 graves are dated Early Roman Influence period. These include graves: 14, 87, 89, 133, 134, 139,

140, 175, 211, 227 and 228. Ceramics is represented by group A, type 1, 3a and 3b, group C, type 2 and 4, group D, type 1, 3, 4 and 7, group F, type 2b vessels and fragments of terra sigillata vessels. Moreover, there were also clasps A 158 made of copper alloy and iron, type I combs as well as type IV, X, XII arrowheads and inlay arrowhead type III.

6 graves can be dated phase C1 – C2 of Early – Late Roman Influence period. These are graves: 7, 8, 13, 66, 69 and 70. Hand made vessels group D, type 8 appear in these graves, although fragments of pottery made on a wheel are more common. As regards other objects, fragments of type 1 combs are the most common.

Grave 70 should be dated in slightly broader time interval of phase C1b – C2. Inside there was a dome umbo with a nub and hand made vessels group A, type 3a, group B, type 1, group C, type 4 and group D, type 3.

Graves 24 and 37 are the only ones that can be placed in phase C2 of Late Roman Influence period. Metal monuments are represented by fragments of silver clasp group VI and harness filling with ornament in shape of cicada as well as umbo type J5 and dome umbo with dented collar inside.

Ustrina 2 was used at the end of Early Roman Influence period up to the beginning of Migration period.

Cemetery's usage ends with grave 38, probably a skeleton one. It can be dated early Migration period (phase D1).

The largest grave group consists of graves which do not possess clear chronological features. It includes 89 graves which are generally dated Roman Influence period. However, this group should be placed between the beginnings of phase B2a of Roman Influence period and the beginning of phase D of Early Migration period according to the cemetery's usage.

Terra sigillata pottery from Przeworsk culture cemetery (L. Tyszler)

Presented here terra sigillata comes from the exploration in Kolonia Rychłocice conducted in 2000–2001, 2003 and 2006–2007, 2009–2011 by M. Jążdżewska and W. Siciński, during which 168

fragments were obtained. Preservation condition of the pottery is typical for cremation cemeteries of Przeworsk culture, that is flaked and mostly burnt.

Analysis of the terra sigillata shreds enabled identification of about 16–17 relief bowls, Dragendorff 37 type from huge pottery centres in Rheinzabern on the Rhine (six – seven), in Westerndorf (five) and Pfaffenhofen (five) on the Inn. Vessels from Rheinzabern were made by potters Comitalis VI, Julius I or Lupus, Primitivus I, in style of Primitivus I (?), Julius II – Julianus and Victor II – Januco (groups IIa, IIb, IIc, IIIa, IIIb according to Bernhard). Bowls from Westerndorf were made in a workshop of master Helenius (five bowl) and bowls from Pfaffenhofen were made in workshop of potters Helenius and Dicanus.

Identified in Kolonia Rychłocice terra sigillata bowls represent goods which came to south basin of the Warta river after Marcommanic Wars (after 180 AD). The youngest goods came to this region at the end of migration wave during the second third of 3rd century (until the half of the 3rd century).

Results of aerial archaeology in site 1 region in Kolonia Rychłocice (R. Brzejszczak, P. Papiernik)

Aerial archaeology in Kolonia Rychłocice was performed in three parts: at the turn of winter and spring, in the summer before harvest as well as early autumn. Maximum flight height was between 155 and 215 meters. Altogether 818 photos were taken and the area covered about 100 hectares around site 1 in Kolonia Rychłocice (fig. 143). The first flight around the cemetery in Kolonia Rychłocice took place on 27th March 2019. On the west of the site a few meters wide vegetative discriminant was observed which goes in the line north – south. Described feature is probably a trace of glacial drainage during the last ice age. Another soil discriminant was observed in the distance of 350 m east from the cemetery, in the neighbourhood of one of the farms (fig. 144). Dark grey filling as well as shape and size of the feature can indicate its anthropogenic character of unidentified chronology. Another flight in Kolonia Rychłocice took place

during the harvest on 19th July 2019. Numerous vegetative discriminants were observed on the area of the site. They are associated with a few connate streambeds (fig. 145). The pictures taken in the distance of 400 m east from the cemetery showed the course of field fortification from the Second World War in form of trenches (fig. 146). The trenches are associated with the war finishing period and German defence line Stellung-B1. The last flight around Kolonia Rychłocice took place on 24th September. No clear anomalies around the site were observed, however, in the distance of 500 m in south-east direction a few big dark grey soil discriminants were observed. Some of them can be remnants of archaeological features but the biggest anomaly can be a relic of cultural layer or a group of clay pits which are difficult to divide on the surface (fig. 147).

Anthropological analysis of human remnants from multicultural cemetery (A. Zielińska)

The study presents the results of anthropological analysis of human remnants from 229 graves discovered on a multicultural cemetery in Kolonia Rychłocice site 1, province of Łódź. The analysed remnants come from a skeleton grave of Mierzanowice culture, crematory grave of Lusatian culture, 43 crematory graves of Pomeranian – Cloche Grave culture, 176 crematory graves of Przeworsk culture and 8 graves of unidentified chronology. The anthropological analysis revealed that 262 people were buried in the graves.

The oldest discovered burial is the skeleton grave of Mierzanowice culture dated early Bronze Age (table 14). The burial was damaged by the later grave of Pomeranian culture. The skeleton was poorly preserved and fragmentary, the bones were eroded.

Next chronological episode appearing on cemetery in Kolonia Rychłocice site 1, is related to Lusatian culture population as well as pit grave dated IV period of Bronze Age (table 15). Poorly preserved human remnants as well as lack of diagnostic fragments considerably limited the pos-

sibility to determine the gender and age of the deceased.

There were 48 burials assigned on the Pomeranian – Cloche Grave part of the cemetery, most of which were single burials – 37 (77%), apart from that there were 9 double burials (19%) and 2 triple burials (4%) (fig. 148).

In 14 burials of Pomeranian culture the addition of burnt animal bones was observed (table 20).

The anthropological analysis of human remnants revealed that 61 people were buried on Pomeranian – Cloche Grave cemetery in Kolonia Rychłocice site 1, which probably does not reveal the actual state as the graves were not completely excavated due to their great dispersion.

Structure of age and gender of the deceased of Pomeranian – Cloche Grave culture was created on the basis of the individual remnant denomination (table 21, fig. 149). The age structure analysis revealed that the biggest percentage, close to the actual one, 44% were children aged 0 to 14 years. Children from younger age group (infans I) were the predominating group of 32,8%, in older age group (infans II) 11,5%. Another group were juveniles (iuvenis) constituting 6,5%. Among adults the biggest percentage was the age of adultus (16,45%). The smallest percentage (1,6%) was the age group of matures, there were no representatives of the oldest age group senilis.

Human remnants of Pomeranian-Cloche Grave culture in Kolonia Rychłocice site 1 had mainly non-specific indicators of physiological stress as well as degeneration and deformation changes within spine and limbs joints. Additionally, few examples of developmental and inflammation changes were identified.

The last and most numerous as regards archaeological materials phase of cemetery's functioning constitute people of Przeworsk culture from Roman influence period. Bone remnants came from 178 features, out of which 176 were graves, mainly pit graves, one of them was a grooved feature. In two cases the bone remnants came from the cremation layer (table 25).

Among 178 burials discovered on the Przeworsk culture part of the cemetery, the most nu-

merous were single burials – 166. Few double burials were also observed (12) (fig. 155).

In Przeworsk culture graves the addition of animal bone fragments was observed among the human bone remnants. The presence of burnt animal bones was noted in 91 features, that includes 89 burials and two cremation layers (table 28).

The anthropological analysis of human remnants revealed that 191 humans were buried on the Przeworsk culture part of the cemetery. Due to the fact that this part of the cemetery was fully excavated, it can be assumed that the deceased make up the majority of population using this cemetery. They do not constitute the whole population as the poor state of preservation of the human bone remnants and their incomplete state in some of the pit graves made it impossible to determine the exact number of the buried humans.

Female bones constituted 10,4% of the examined bone remnants, while male 7,9%. Humans of unidentified age and gender constituted the highest percentage 38,7% as well as adults of unidentified gender (29,8%). Analysis of age and gender structure revealed lower percentage of child burials from 0 to 14 years old – 12,6%, which is reflected in the real child life expectancy on Przeworsk culture part of the cemetery.

Human remnants of Przeworsk culture population had mainly degeneration, deformation and

overloading changes within spine and limbs joints as well as non-specific indicators of physiological stress. Additionally, examples of developmental and inflammation changes were identified.

8 pit graves of unidentified chronology were assigned on the multicultural cemetery in Kolonia Rychłocice site 1. Their cultural affiliation was not determined (table 33).

Conclusion (W. Siciński)

Presented cemetery contributes many new elements in the scope of knowledge about pre-historical settlements in the mid basin of the Warta River. Special attention should be paid to skeleton grave of Mierzanowice culture which is an evidence of penetration of this area by Mierzanowice culture people and at the same time is a rare example of this activity in the region. On the contrary, cemetery of Pomeranian – Cloche Grave culture, with varied burial ritual, shows that many cultural traits met here. Foundations of Lusatian culture with dominating elements of Pomeranian – Cloche Grave culture resulted in creation of culturally mixed model in Early and Middle La Tene period. Whereas, completely explored and researched and long-lasting Przeworsk culture cemetery shows settlement stability in Roman Influence period and people's connections with Roman Empire area.

AUTORZY PUBLIKACJI:

mgr Rafał Brzejszczak

Fundacja Badań Archeologicznych
im. Prof. Konrada Jażdżewskiego
Plac Wolności 14
91-415 Łódź

dr Piotr Papiernik

Muzeum Archeologiczne
i Etnograficzne w Łodzi
Plac Wolności 14
91-415 Łódź
e-mail: fba@lodz.home.pl

dr Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne
i Etnograficzne w Łodzi
Plac Wolności 14
91-415 Łódź
e-mail: wojciech.sicinski@maie.lodz.pl

dr Lubomira Tyszler

Uniwersytet Łódzki
e-mail: lubomiratyszler@gmail.com

mgr Joanna Wicha

Fundacja Badań Archeologicznych
im. Prof. Konrada Jażdżewskiego
Plac Wolności 14
91-415 Łódź

dr Anna Zielińska

ul. Wawelska 9 m. 4
91-839 Łódź
e-mail: archeos@interia.pl